

T.C.
DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
DOKTORA TEZİ

117010

**AİLE HUKUKU İLE İLGİLİ HADİSLERİN TAHLİLİ,
TENKİDİ ve MEZHEP İMAMLARININ ANLAYIŞLARI**

117010

Neclâ YASDIMAN

Danışman
Prof. Dr. Cemal SOFUOĞLU

Prof. Dr. Cemal SOFUOĞLU

İZMİR

2002

EK A Yemin Metni

Doktora Tezi olarak sunduğum "Aile Hukuku İle İlgili Hadislerin Tahlili, Tenkidi ve Mezhep İmamlarının Anlayışları" adlı çalışmanın, tarafımdan bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin bibliyografyada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

Tarih

06.1021.2002

Neclâ YASDIMAN

TEZ SAVUNMA SINAV TUTANAĞI

Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nün/....../.... tarih vesayılı toplantısında oluşturulan jürimiz tarafından Lisansüstü Öğretim Yönetmeliği'ninmaddesine göre Enstitümüz Temel İslam Bilimleri Ana Bilim Dalı Doktora öğrencisi **Necle YASDIMAN**'ın "Aile Hukuku ile ilgili Hadislerin Tahlili, Tenkidi ve Mezhep İmamlarının Anlayışları" konulu tezi incelenmiş ve aday.4.1.6/4. tarihinde, saat 14.30'da jüri önünde tez savunmasına alınmıştır.

Adayın kişisel çalışmaya dayanan tezini savunmasından sonra 7.0 dakikalık süre içinde gerek tez konusu, gerekse tezin dayanağı olan anabilim dallarından jüri üyelerince sorulan sorulara verdiği cevaplar değerlendirilerek tezin:

BAŞARILI olduğuna

OY BİRLİĞİ

DÜZELTME yapılmasına

OY ÇOKLUĞU

ile karar verilmiştir

* Bu halde adaya 1 yıl süre verilir

Başkan

Üye

Hayır

Üye

Evet

** Tez, burs, ödül veya teşvik prog. (Tüba, Fullbright vb.) aday olabilir. ☐

Tez, mutlaka basılmalıdır. ☐

Tez, mevcut hali ile basılabilir. ☐

Tez, gözden geçirildikten sonra basılabilir. ☐

Tez, basım gerekliliği yoktur. ☐

EK C Y.Ö.K. Dokümantasyon Merkezi Tez Veri Formu

**YÜKSEKÖĞRETİM KURULU DÖKÜMANTASYON MERKEZİ
TEZ VERİ FORMU**

Tez No:

Konu Kodu:

Üniv. Kodu:

* Not: Bu bölüm merkezimiz tarafından doldurulacaktır.

Tez Yazarının Soyadı: YASDIMAN

Adı: Necla

Tezin Türkçe Adı: "AİLE HUKUKU İLE İLGİLİ HADİSLERİN TAHLİLİ, TENKİDİ VE MEZHEP İMAMLARININ ANLAYIŞLARI"

Tezin Yabancı Dildeki Adı: "ESTABLISHMENT AND CRITICISM OF THE PROPHETIC TRADITIONS ABOUT THE FAMILY LAW, AND THEIR USE BY THE LEADERS OF LEGAL SECTS"

Tezin Yapıldığı Üniversitesi: Dokuz Eylül Üniversitesi

Enstitü: Sosyal Bilimler Enstitüsü

Diğer Kuruluşlar:

Yıl: 2002

Tezin Türü:

Yüksek Lisans:

Doktora:

Tıpta Uzmanlık:

Sanatta Yeterlik:

Dili: Türkçe : Türkçe

Sayfa Sayısı : 313

Referans Sayısı : 291

Tez Danışmanlarının

Ünvanı: Prof. Dr.

Adı: M. Cemal

Soyadı: SOFUOĞLU

Türkçe Anahtar Kelimeler

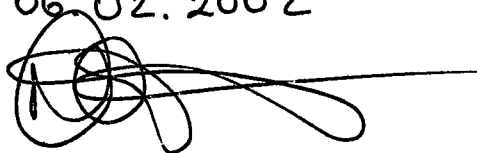
Aile
Nikah
Mehir
Nafaka
Nüşuz
Güzel Muamele

İngilizce Anahtar Kelimeler

1. Family
2. Marriage
3. Nuptial Gift
4. Alimony
5. Refractory
6. Good Treatment

Tarih: 06.02.2002

İmza:

ÖNSÖZ

Aile, bugüne kadar kurulmuş olan bütün medeniyetlerde, dinlerde ve hukuk sistemlerinde toplumsal hayatın birliğini, bütünlüğünü sağlamaya yönelik düzenlemelerde en önemli objelerden birisi olmuştur. Bu yönüyle aile, insanlık tarihi boyunca en temel ve tabii bir sosyal birim olarak varolagelmiştir. Ailenin önemli bir özelliği, değişmeler karşısında sürekliliğini her zaman korumuş bir kurum olmasıdır. Bu nedenle o, tarihî ve sosyolojik bir vâkıa olmanın ötesinde toplumlar için daima "hayatî" bir önem ifade etmiştir. Son yıllarda aile kurumu üzerine birçok bilim dalında kapsamlı araştırmaların yapılmış/yapılıyor olması da bu hakikatin bir tezâhürüdür. Diğer taraftan, gün geçtikçe ailenin fertler ve toplumlar açısından yerine getirdiği fonksiyonlar daha iyi kavranmakta, bu ise önümüzdeki yıllarda aile ile ilgili çalışmaların artarak devam edeceğinin sinyallerini vermektedir.

Biz de bu araştırmamızda, tarihte önemli bir yere sahip olmuş ve hala geniş bir coğrafyada varlığını sürdüren İslâm'ın aile yapısını ele aldık.

Bilindiği gibi, gerek Türklerin ve gerekse diğer kavim ve milletlerin İslâm'ı kabul etmelerinden sonra müslümanların kültürlerinde zengin bir mozaik ortaya çıkmıştır. Bu meyanda, zamanla İslâmi olan ve olmayan unsurlar da birbirine karışmıştır. Örneğin, Arapların "Câhiliye" olarak isimlendirilen İslâm öncesi dönemlerindeki gelenek ve göreneklerinin İslâm sonrası dönem üzerinde derin izler meydana getirdiği görülmektedir. Tabiidir ki, bu tesirler aile kurumu üzerinde de varlığını hissettirmiştir. Dolayısıyla, bugün İslâm ailesi denildiğinde bu kurumu oluşturan değerlerin ne kadarının İslâm'dan kaynaklandığı ve ne kadarının da atalar kültüründen alındığının tespiti önemli bir mesele olarak karşımızda durmaktadır.

Bu meselenin kökenine inebilmek için, İslâm'ın aile yapısına şekil veren düzenlemelere ve bu düzenlemelerin temel dayanaklarına göz atmak gerekmektedir. Çünkü, özellikle "ictihad" yapılan konularda -insan unsurunun devreye girmesi sebebiyle- değişik hükümler ortaya çıkmakta, bu da uzayıp giden tartışma ve karmaşalara neden olmaktadır. Hadisler konusunda da benzer sorunlar kendisini göstermektedir. Örneğin, aynı hadisin sıhhati hakkında muhaddislerin verdikleri farklı hükümler ve rivâyetlerin yorumlanmasında görülen değişiklikler ihtilaflara kapı açmaktadır. Bütün bu karışıklık içerisinde gözden kaçırılmaması gereken bir husus bulunmaktadır. O da: "İctihadlar", "rivâyetler" ve "yorumlar"la sonuçta, asırlardır aileyi meydana getiren taraflardan birisinin, yani kadınların -

bugün bir kısım İslam ülkelerinde de örneklerine şahit olduğumuz gibi- bazı hususlarda sıkıntıya düşmüş olmalarıdır.

Adını "Aile Hukuku ile İlgili Hadislerin Tahlili, Tenkidi ve Mezhep İmamlarının Anlayışları" şeklinde belirlediğimiz bu araştırmamızda "aile hukuku" çerçevesinde "rivayetler", "ictihadlar" ve "yorumlar" üzerinde durduk. Bu arada rivayetlerin sıhhat durumlarını inceleyerek, aynı rivayetlerin mezheplerce nasıl yorumlandıklarını tespit ettik ve bunları Kur'an ayetleriyle karşılaştırdık. Ama bu araştırma bir hadis çalışması olduğu için, biz de öncelikli ve ağırlıklı olarak ictihadlara, yorumlara kaynaklık eden hadisleri tahlil ve tenkide tabi tuttuk.

Araştırmalarımız sırasında gördük ki; Aile Hukuku'nda kadınlarla ilgili bazı konularda, hiçbir ayet ve hadis bulunmamasına rağmen, tamamen örfün ve diğer kültürlerin tesiriyle verilen hükümler temel kaynak eserlerde yer almış ve bu hükümler naslar gibi tartışmasız kabul edilerek günümüze kadar tatbik edilerek gelmiştir. Hatta bugün bile, bazı akademik çevreler de dahil olmak üzere, İslâm ülkelerinde yayınlanan eserlerin önemli bir kısmı zikredilen anlayışın şerhleri hüviyetini taşımaktadır.

İslam Tarihi boyunca kadınları ilgilendiren konularda verilen hükümlerin ve ortaya konulan çalışmaların tamamına yakın bir kısmının erkekler tarafından yapılmış olması da son derece düşündürücüdür. Bu çalışmalarda, genellikle, bir kadının alın teri, göz nuru bulunmadığı gibi, "kadınlarla ilgili hükümlerde" mesnet olarak kullanılan delillerin yorumunda da, kadınların ruh dünyasını aksettiren izlere fazla rastlanılmamaktadır.

Biz "Aile Hukuku" içerisinde nikâhtan başlamak üzere, nikâhlı kaldığı müddetçe kadına verilen hakları, dolayısıyla erkeğin eşine karşı vazifelerini ortaya koyan hükümleri, bu hükümlerin mesnedi olan hadisleri tahlil, tenkit etmeyi ve mezheplerin bu hadisleri yorumlayışlarındaki isabetini sorgulamak amacıyla yaptığımız bu çalışmamızın, İslâm öncesi dönemden İslâm sonrası aile kurumuna aktarılmış bulunan gelenek ve görenekleri tespit etmeye katkı sağlayacağını düşünüyoruz. Yine, sadece "Aile Hukuku" sınırları içerisinde değil, ama kadınları ilgilendiren bütün sahalardaki hükümlerin yeniden ve daha özenle incelenmesi gerektiği hususunda bir ihtiyacın oluşmasına katkı sağlayacağını umuyoruz. Ayrıca, geniş kapsamlı olarak yapılmasını gerekli gördüğümüz "Geleneksel Türk Ailesi Üzerindeki İslâmi Olmayan Unsurlar"la ilgili araştırmalara ışık tutacağına da inanıyoruz. Bütün bu temennilerin ötesinde, bu araştırmanın günümüz İslâm

lkelerinde yaşayan kadınların içinde bulundukları bazı olumsuz şartları ve onları bu şartlara taşıyan nedenlerin en azından bir kısmını daha iyi kavramaya vasıta olacağı kanaatindeyiz.

Araştırmamız bir "Giriş", " Bölüm" ve bir "Sonuç"tan oluşmaktadır.

Giriş bölümünde; araştırmanın konusu ve alanı, araştırmanın kaynakları, araştırmanın metodu ile tezin mâhiyeti hakkında bilgi verdik.

Birinci Bölümde, öncelikle aile ve nikâhın tanımı üzerinde durduk. Arkasından, nikâhın şartları bağlamında icab ve kabul sözleri, evlenme manilerinin bulunmaması, kız ve dul kadının evliliğe rızası, nikâh akdini taraf olarak kadın yerine velinin icrâ etmesi, şâhitlerin bulunması ve evliliğin ilânı ile resmî nikâhın hükmü gibi konuları işledik.

İkinci Bölümde, "Kadının Kocası zerindeki Maddî Hakları" başlığı altında mehir, mehir kavramının tanımı ve hukûkî yönü, mehirin eşitleri ve miktarı, nafakanın tanımı ve hukûkî yönü, nafakanın konusu ve miktarı, nafakayı gerekli kılan şartlar, nafaka yükümlülüğünün ifa edilmemesi konularını irdeledik.

nc Bölümde ise, "Kadının Mehir ve Nafaka Dışındaki Hakları"ndan cinsel ilişki hakkı, azil ve doğum kontrolü, kadının kendi malında tasarrufu, kadının kocasının malında tasarrufu ve güzel muamele konularını gözden geçirdik.

Sonuç Bölümünde genel bir değerlendirme ile araştırmamızı tamamladık.

Böyle bir çalışmanın ortaya çıkmasında bana yardımcı olan danışman hocam Prof. Mehmet Cemal Sofuoğlu'na teşekkür borçlu olduğumu belirtmeliyim. Ayrıca, görüşlerinden istifade ettiğim Prof. Ali Osman Kokuzu, Prof. Abdülkadir şener, Prof. M. Hayri Kırbaşoğlu, Prof. Mehmet şener, Doç. Dr. Mehmet Görmez, Doç. Dr. Mustafa Yıldırım'a teşekkürlerimi ifade etmeliyim.

Neclâ Yasdıman

İzmir-2002

ÖZET

Bu tezin amacı, İslâm Aile Hukuku'nda kullanılan hadislerin tahlilini, tenkidini yapmak ve bunun yanı sıra söz konusu hadislerin mezheplerce nasıl değerlendirildiğini incelemektir.

Bu çerçevede yaptığımız araştırmanın Giriş bölümünde, "Araştırmanın Konusu ve Alanı" belirtilmiş, araştırma sürecinde kullanılan "Kaynaklar" ve "Tâkip edilen Metot" hakkında bilgi verilmiştir. Birinci Bölümde, Nikâhın Tanımı, Nikâhın Şartları ve bu bağlamda İcâb ve Kabul Sözleri, Evlenme Mânilerinin Bulunmaması, Bekâr Kız ve Dul Kadının Evliliğe Rızası, Nikâh Akdini Taraf Olarak Kadının Yerine Velînin İcrâ Etmesi, Şâhitlerin Bulunması ve Evliliğin İlânı ile Resmî Nikâhın Hükümü gibi konular incelenmiştir. İkinci Bölümde, "Kadının Maddî Hakları" başlığı altında Mehir, Mehir Kavramının Tanımı ve Hukûkî Yönü, Mehrin Çeşitleri ve Miktarı, Nafakanın Tanımı ve Hukûkî Yönü, Nafakanın Konusu ve Miktarı, Nafakayı Gerekli Kılan Şartlar, Nafaka Yükümlülüğünün İfa Edilmemesi konuları ele alınmıştır. Üçüncü Bölümde, "Kadının Mehir ve Nafaka Dışındaki Hakları" ile ilgili olarak Cinsel İlişki Hakkı, Azil ve Doğum Kontrolü, Kadının Kendi Malında Tasarrufu, Kadının Kocasının Malında Tasarrufu, Güzel Muamele konuları işlenmiştir. Sonuç bölümünde, genel bir değerlendirme ile araştırma tamamlanmıştır.

Araştırmamız ortaya koymuştur ki, Aile Hukuku ile ilgili kullanılan sahih hadislerin önemli bir miktarı örfe göre yorumlanmış, delil gösterilen bir kısım hadisler ise zayıf hükmünü almıştır. Hakkında nas bulunmayan durumlarda ise, bazen kadınların lehine bazen de aleyhine hükümler verilmiştir. Biz bu çalışmanın, kadınlarla ilgili olarak diğer konularda da günümüze ulaşmış rivâyetlerin "daha dikkatli" gözden geçirilmesi gerektiğine dair bir anlayışın oluşmasına katkı sağlayacağı inancındayız.

ABSTRACT

The purpose of this thesis is to find out the prophetic traditions which were used in the Islam Family Law, and to criticize them, and to elaborate how these traditions were used by the legal sects.

In the first Chapter, these following subjects were taken into consideration: The Definition of Marriage, its conditions and the words of Give and Take; Hindrances for Marriage; Virgin Girls' and Widows' Consent for Marriage on behalf of Women; Witnessess Presence in the Contract of Marriage; Proclamation of the Contract of Marriage, and finally, Qualification of Formal Contract of Marriage. The Second Chapter, titled Woman's Material Rights, deals with the following headings: Nuptial Gift; The Definition of the Term Nuptial Gift and its Legal Outcome, Kinds of Nuptial Gift and Its Portion; Conditions which necessitates Nuptial Gift; Unfulfillment of the Responsibility for Nuptial Gift. The Third and Final Chapter, elaborates the following subjects: Right for Sexual Relationship related with the subject, Woman's Other Rights Apart from Nuptial Gift and Alimony; Coitus Interruptus and Contraception; Woman's own disposal of her own belongings; Woman's disposal of her husband's belongings; and finally Good Treatment. In the Conclusion, we concluded our thesis by general assessment of whole subjects.

Our research proved that considerable portion of sound traditions were interpreted according to custom ('urf), and some traditions used as proofs were considered as weak (daif). For the positions on which there is no any Qur'anic verse or Prophetic Tradition, legal judgement were given both for and against women. We believe that our research will help in the establishment of new understanding that records about women must be elaborated more carefully than ever. In this respect, we think that we had been in the service of future researchers by putting forward our thesis which was not taken enough consideration so far.

**AİLE HUKUKU İLE İLGİLİ HADİSLERİN TAHLİLİ, TENKİDİ
ve MEZHEP İMAMLARININ ANLAYIŞLARI**

YEMİN METNİ.....	ii
TUTANAK.....	iii
Y.Ö.K. DÖKÜMENTASYON MERKEZİ TEZ VERİ FORMU.....	iv
ÖNSÖZ.....	v
ÖZET.....	viii
ABSTRACT.....	ix
İÇİNDEKİLER.....	x
KISALTMALAR.....	xv
GİRİŞ.....	xvi

BİRİNCİ BÖLÜM

AİLE VE NİKAHIN TANIMI İLE NİKAHIN ŞARTLARI

I- AİLE VE NİKAHIN TANIMI	1
A- AİLENİN TANIMI	1
1) Sözlük Anlamı	1
2) Terim Anlamı	1
B- NİKAHIN TANIMI	2
1) Sözlük Anlamı	2
2) Terim Anlamı	3
II- NİKAHIN ŞARTLARI	4
A- İCÂB VE KABÛL SÖZLERİ.....	5
1) İcâb ve Kabul Sözleri Hangi Kelimeleri İhtiva Etmelidir?.....	5
a- Nikâh ve Evlilik Kelimelerinden Başka Tabirlerle de Nikâh Akdinin Sahih Olabileceği Görüşünü Benimseyenler	7
b- Nikâh ve Evlilik Kelimelerinden Başka Tabirlerle Nikâh Akdinin Sahih Olamayacağı Görüşünü Kabul Edenler	9
2) İcâb ve Kabul Sığası	13
3) İcâb ve Kabul Sözleriyle Şaka Yapılıp-Yapılmaması	14
B- EVLENME MÂNİLERİNİN BULUNMAMASI.....	18
1) Sürekli Olarak Evlenilmesi Haram Olan Kadınlar	19
2) Geçici Olarak Evlenilmesi Haram Olan Kadınlar	20
C- BEKÂR KIZ VE DUL KADININ EVLİLİĞE RIZASI.....	21
1) Bekâr Kızın Rızası	21

a- Bekâr Kızın İzninin (Rızasının) Nikâh Akdi İçin Zorunlu Olduğunu Kabul Edenler	21
b- Bekâr Kızın İzninin (Rızasının) Sahîh Nikâh Akdi İçin Zorunlu Olmadığını Kabul Edenler	32
2) Dul Kadının Evliliğe Rızası ve Rızasız Evlendirilmesi	41
D- NİKAH AKDİNİ TARAF OLARAK KADIN YERİNE VELİNİN İCRA ETMESİ ..	44
1) Küçüklerin Velâyeti	45
2) Kadının Rüşdüne Erdikten Sonraki Velâyeti	47
a- Kız ya da Dul Hanımın İfâdesinin Akid İçin Yeterli Olmadığını ve Velinin Şart Olduğunu Kabul Edenler	48
b- Kız ya da Dul Hanımın İfâdesinin Akid İçin Yeterli Olduğunu ve Velinin Şart Olmadığını Kabul Edenler	64
1- Velinin Evliliğe Mâni Olması	68
2- Kadının Velîsinden İzinsiz Evlenmesi	70
c- Velî İzin Verdiği Takdirde Kızın da Dul Hanımın da İfâdesinin Akid İçin Yeterli Olduğunu Kabul Edenler	72
E- ŞAHİTLERİN BULUNMASI VE EVLİLİĞİN İLANI	76
1) Şâhitlerin Bulunması	77
2) Evliliğin İlânı	79
F- RESMÎ NİKAHIN HÜKMÜ	82

İKİNCİ BÖLÜM

KADININ MADDÎ HAKLARI: MEHİR VE NAFKA

MEHİR

I. MEHRİN TANIMI VE HUKÛKÎ YÖNÜ	86
A- TANIMI	86
1) Sözlük Anlamı	86
2) Terim Anlamı	87
3) Mehir ile Başlık Arasındaki Fark	88
B- MEHRİN HUKÛKÎ YÖNÜ	89
1) Hükümü ve Dayandığı Şer'î Deliller	89
a- Hükümü	89
b- Dayandığı Şer'î Deliller	89
2) Nikâhta Mehrin Şart Olup Olmadığı	91
3) Mehrin Amacı	92
4) Mehri Hak Eden Kişi	92
II. MEHRİN ÇEŞİTLERİ VE MİKTARI	96
A- MEHRİN ÇEŞİTLERİ	96
1) Mehrin Miktarının Belirlenip-Belirlenmemesi Yönünden Taksimi	96
a- Mehr-i Müsemmâ	96
b- Mehr-i Misil	97
1- Mehirsiz Evlenen ve Zifafa Girmeden Kocasını Ölen Kadın	99
a) Zifafa Girmeden Kocasını Vefat Eden Kadının Mehir Alamayacağı Görüşünü Kabul Edenler	100
b) Zifafa Girmeden Kocasını Vefat Eden Kadının Mehir Alabileceği Görüşünü Benimseyenler	103
2) Mehrin Peşin veya Bilâhere Verilmesi Yönünden Taksimi	106

a- Mehr-i Muaccel	106
b- Mehr-i Müeccel	109
B- MEHRİN MİKTARI	110
1) Mehrin En Üst ve En Alt Sınırı İle İlgili Görüşler	110
a- Mehrin En Üst Sınırı İle İlgili Görüşler	110
b- Mehrin En Alt Sınırıyla İlgili Görüşler	122
1- Mehrin En Azı İçin Bir Sınır Olmadığını Kabul Edenler	123
2- Mehrin En Azı İçin Bir Sınır Olduğunu Kabul Edenler	126
1) Mehir Olması Uygun Görülen, Uygun Görülmeyen ve İhtilaflı Olan Şeyler	133
a- Mehir Olması Uygun Görülen Şeyler	133
b- Mehir Olması Uygun Görülmeyen Şeyler	133
c- Mehir Olması İhtilaflı Sayılan Şeyler	133
1- Erkeğin Eşine Yapacağı Hizmetin Mehir Olup Olmayacağı	134
2- Kur'an veya Dinî İlimleri Öğretmenin Mehir Olup Olmayacağı	136
a) Kur'an yahut Din İlimlerinin Öğretilmesi Mehir Sayılır Diyenler	136
b) Kur'an ya da Din İlimlerinin Öğretilmesi Mehir Sayılmaz Diyenler	138

NAFAKA

I- NAFAKANIN TANIMI VE HUKUKİ YÖNÜ	140
A- NAFAKANIN TANIMI	140
1) Sözlük Anlamı	140
2) Terim Anlamı	141
B- NAFAKANIN HUKUKİ YÖNÜ	141
1) Hükmü ve Dayandığı Şer'î Deliller	141
a- Hükmü	141
b- Dayandığı Şer'î Deliller	141
2) Nafakayı Vacip Kılan Sebepler	145
II- NAFAKANIN KONUSU KAPSAMI VE MİKTARI	147
A- NAFAKANIN KONUSU VE KAPSAMI	147
B- NAFAKANIN MİKTARI	147
1) Yiyecek	148
a- Zevcenin Nafakasının "Belli Bir Miktarı Vardır" Diyenler	148
b- Zevcenin Nafakasının, "Belli Bir Miktarı Yoktur" Diyenler	148
2) Giyim	151
3) Mesken	152
a- Meskenin, Kocanın ve Çocukların Hizmeti	154
b- Meskenin Eşyası, Temizlik Aletleri ve Kadının Zineti	164
4) Tedavi Masrafı	165
C- NAFKA KİME GÖRE TAKDİR EDİLİR ?	168
1) Nafaka Kocanın Durumuna Göre Takdir Edilir Diyenler	168
2) Karı-Kocanın Her İkisinin de Durumuna Göre Takdir Edilir Diyenler	169
III- NAFAKAYI GEREKLİ KILAN ŞARTLAR	170
A- SAHİH NİKAH	170
B- KADININ KENDİNİ TESLİMİ	171
C- KADININ BÜLÜĞA ERMİŞ OLMASI	172
1) Bülûğ Çağına Ulaşmadan Evlenen Kıza Nafaka Yoktur Diyenler	172
2) Bülûğ Çağına Ulaşmadan Evlenen Kıza Nafaka Verilmelidir Diyenler	173
D- KADININ NÜŞUZ YAPMAMASI	175
1) Nüşûzun tanımı ve Hukûkî Yönü	175
2) Nüşûz Kapsamına Giren ve Nafakayı Düşüren Davranışlar	179

a) Kadının kocasının rızası olmadan bir işte çalışması.....	179
b) Kocanın istediği yerde ikâmet etmemesi, başka bir şehre taşınması ve yolculuğu halinde ona arkadaşlık etmemesi.....	179
c) Kocasının kendisiyle cinsel ilişkiye girmesine izin vermeyişi	180
d- Nüşûzda İttifak Edilen Husus: Kocadan İzinsiz Evden Çıkış	182
1- Kadının İhtiyaçları İçin Çıkışı	182
2- Kadının Ana-baba ve Akrabalarını Ziyaret İçin Çıkışı.....	194
IV- NAFAKAYI TEMİN EDEMEME VE NAFKA YÜKÜMLÜLÜĞÜNDEN KAÇINMA	202
A- NAFAKAYI TEMİN ETME GÜCÜNÜN OLMAMASI	202
1) Nafakayı Alamayan Kadının Boşanma Talep Edemeyeceği Görüşünü Kabul Edenler	203
2) Nafakayı Alamayan Kadının Boşanma Talep Edebileceği Görüşünü Kabul Edenler	205
B- NAFKA YÜKÜMLÜLÜĞÜNDEN KAÇINMA	212
1) Kadının Kocasının Malından İzinsiz Alması	212
2) Kadının Mahkemeye Başvurması	212
C- ÇOCUKLARIN NAFKASI	213

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KADININ MEHİR VE NAFKA DIŞINDAKİ HAKLARI

I- CİNSEL İLİŞKİ HAKKI.....	215
II- AZİL VE DOĞUM KONTROLÜ.....	219
III- KADININ KENDİ MALINDA TASARRUFU	226
A- KOCA KADININ ÖZEL MAL VARLIĞINDAKİ TASARRUFUNA ENGEL OLABİLİR DİYENLER	226
B- KOCA KADININ ÖZEL MAL VARLIĞINDAKİ TASARRUFUNA ENGEL OLAMAZ DİYENLER	230
IV- KADININ KOCASININ MALINDA TASARRUFU	235
A- KADININ EL HARÇLIĞI	236
B- KADININ KOCASININ MALINDAN SADAKA VERMESİ	237
V- GÜZEL MUAMELE.....	242
A- TANIMI	242
1) Sözlük Anlamı	242
2) Terim Anlamı	242
B- HUKUKİ YÖNÜ	243
1) Hükmü ve Dayandığı Şer'i Deliller	243
a- Hükmü.....	243
b- Dayandığı Şer'i Deliller	243
C- GÜZEL MUAMELENİN KONUSU VE KAPSAMI	250
SONUÇ	258
KAYNAKLAR.....	264

GENEL DİZİN.....	288
AYET DİZİNİ.....	297
HADİS DİZİNİ.....	300
AYET DİZİNİ (TÜRKÇE)	304
HADİS DİZİNİ (TÜRKÇE)	307

EK 6 Kısaltmalar

KISALTMALAR

a.g.e.	: Adı geçen eser
a.g.m.	: Adı geçen makale
A.Ü.	: Ankara Üniversitesi
bkz.	: Bakınız
b.y.	: Baskı yeri yok
C.	: Cilt
D.E.Ü.	: Dokuz Eylül Üniversitesi
Evl. Yön.	: Evlendirme Yönetmeliği
İ.Ü.H.F.	: İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi
İF.	: İlahiyat Fakültesi
krş.	: Karşılaştırınız
M.K.	: Medenî Kanun
Mad.	: Maddesi
M.Ö.	: Milattan önce
ö.	: Ölümü
s.	: Sayfa
S.	: Sayı
Thk.	: Tahkik
TB.	: Talmud Bavli
Ter.	: Tercüme
t.y.	: Tarih yok
vb.	: Ve benzeri
ve ark.	: Ve arkadaşları
y.a.g.e.	: Yukarıda adı geçen eser
y.a.g.m.	: Yukarıda adı geçen makale
yy.	: Yüzyıl
y.y.	: (Baskı) yeri yok
b.	: Bin (oğlu)
bt.	: Binti (kızı)

GİRİŞ

A. ARAŞTIRMANIN KONUSU VE ALANI

İslâm Hukukunda Aile Hukuku ile ilgili hak ve görevler, Nikâh ve Talak başlıkları altında işlenmiştir. Nikâh bölümünde; nikâh akdi ve şartları, evlenme manileri ile mehir ve nafaka gibi evlenmenin doğurduğu sonuçlar; Talak bölümünde ise boşanma, boşanma çeşitleri, boşanma sonuçları, iddet, iddetinin nafakası gibi konular ele alınmıştır. Nesep, süt emzirme, çocuğun bakım ve terbiyesi (hadâne) ile akrabalık nafakası vb. hususlar da yine müstakil başlıklar altında incelenmiştir. Fukaha hadis külliyyatında nikah ve talak kitaplarının içinde bablar halinde yer alan hadisleri düzenleyerek hukûkî hükümler haline getirmiştir. Biz bu araştırmada fukahânın kaynağında hadis bulunan aile hukuku ile ilgili düzenlemelerini ele alarak, tahlil ve tenkide tabi tuttuk. Bu meyanda, mesned olarak kullanılan hadisler hakkındaki görüşleri, fukahânın bu hadislerle getirdikleri yorumları ve bu yorumlara dayanarak verdikleri hükümleri gözden geçirdik. Ayrıca, bazen bir mesele etrafında ayet ve hadis bulunmasına rağmen bazı şartların yerine gelmediğini ileri süren fukahânın bunlara müracaat etmeksizin yaptıkları düzenlemeler ve ortaya koydukları ictihâdi kararlar üzerinde durarak, bunların naslarla ne kadar uyum içerisinde olduklarını, yani isabet durumlarını da tartıştık.

Yukarıda belirttiğimiz çalışma alanımızı ve konumuzu belirlemek bakımından yola çıkarken sorduğumuz sorular ise şunlar olmuştur: Mezhep imamları ve müctehidler “Aile Hukuku” ile ilgili hususlarda hüküm verirken hangi hadisleri delil olarak kullanmışlardır? Veya başka bir ifade ile: “Aile Hukuku”na malzeme teşkil eden hadisler hangileridir? Bu hadisler hangi kaynaklarda yer almışlardır ve “Hadis” uzmanları/bilginlerince isnad bakımından tahlil edilirken -hem geçmişte hem de günümüzde- nasıl değerlendirilmişler, hangi hükümleri almışlardır? Ve bu hadisler mezheplerce nasıl algılanıp, yorumlanmışlardır?

Bu soruların cevaplarını bulmak düşüncesiyle başladığımız araştırmamızın düşündüğümüzden çok daha kapsamlı olduğunu ve “aile” hudutları içerisine giren kişilerden her birinin hukukunun ayrı bir teze konu olacak malzeme teşkil ettiğini gördük. Dolayısıyla, Aile Hukuku ile ilgili bütün meseleleri ele almanın hem bu araştırmanın sınırlarını aşacağını hem de ele alınan konuların lâıykı vechile incelenemeyeceğini gözönünde bulundurarak, özellikle nikâh akdi ile kadının kocası üzerindeki maddî ve mânevî hakları üzerinde yoğunlaştık. Diğer taraftan, araştırmamız sırasında yaptığımız tesbitlerin günümüzle bağlantısının olduğu

noktalarda, gerek ana metin içerisinde ve gerekse dipnotlarda, kısa açıklamalar getirdik. Bu çerçevede, örneğin, dini nikah-resmi nikah gibi üzerinde yoğun tartışmaların yapıldığı bazı önemli konularda ana hatlarıyla karşılaştırmalar yaparak, görüşlerimizi belirttik. Bu şekilde araştırmamızın günümüzde spekülasyon konusu yapılan, tezimizle bağlantılı, bu gibi hususlara da ışık tutacağını düşündük.

B. ARAŞTIRMANIN KAYNAKLARI

Uzun bir zamana yayılan İslâm Tarihi'nin bütün dönemleri üzerinde ayrıntılı bir şekilde çalışmak bu çalışmanın sınırlarını aşacağından, biz de araştırmamızda ağırlıklı olarak ilk dönem kaynaklarına yöneldik. Bununla birlikte, araştırmamızın günümüzden kopuk olmaması için sonraki dönemlerin eserlerinden de alıntılar ve karşılaştırmalar yaptık. Böylece, fıkıh kitaplarında bulunan ahkâm hadislerini tesbit ederek hadis kaynaklarında bunları isnadlarıyla birlikte ele alan ve ayrıca rivâyetlerin değerlendirilmesine yer veren eserleri taradık. Bu çerçevede, istifade ettiğimiz Hadis ve Hukuk sahasındaki eserler şunlardır:

1) HADİS KAYNAKLARI

a- İsnadlı Hadis Külliyyatı

1-Sahîhu'l-Buhârî, 2- Sahîhu Müslim, 3-Sünenu Ebî Dâvud, 4-Sünenu't-Tirmizî, 5-Sünenu'n-Nesâî, 6-Sünenu İbn Mâce, 7-el-Muvatta, 8-Sünenu'd-Dârimî, 9-Müsnedu Ahmed.

İsnad silsileleri ve şemalarını genellikle Concordance'in ihtivâ ettiği bu Kütüb-i Tis'a (dokuz hadis koleksiyonu) verilerine göre yaptık. Ancak hadis eserleri bu kitaplardan ibâret değildir. Fukaha delil ve mesned olmak üzere diğer bazı eserlerdeki hadislerden de yararlanmıştır. Bu meyanda Müsned, mu'cem, musannaf, sünen ve başka eserlerden de hadisleri taradık. Böylece tarihi seyir içerisinde "Hadis" ile "Fıkıh"ın etki ve kapsam alanını göstermeye çalıştık.

"Müsned, mu'cem, musannaf ve sünen"lerini taradığımız müellifler kronolojik sıraya göre şöyledir:

Ebû Dâvud et-Tayâlisî (ö.204/819), Şâfiî (ö.204/819), Humeydî (ö.219/834), İbnu'l-Ca'd (ö.230/845), İshak b. Râhûya (ö.238/852), Abd b. Humeyd (ö.249/863), Şeybânî (ö.287/900), Bezzâr (ö.292/905), Rûyânî (ö. 307/919), Ebû Ya'lâ (ö.308/920), Rebî b. Hubeyb (ö. 316/928), Şâşî (ö.335/946)'nin "Müsned" adlı eserleri ile Taberânî (ö.360/970)'nin "el-Mu'cemu'l-Evsat", "el-Mu'cemu'l-Kebir", "el-Mu'cemu's-Sağir", "Müsnedü's-Şâmiyyîn" adlı eserleri ve Ebû Nuaym el-İsbehânî

(ö.430/1039)'nin "Müsnedu İmam Ebî Hanîfe" adlı eseri, Abdürrezzak (ö.211/826) ile İbn Ebî Şeybe (ö.235/849)'nin "Musanna" adlı eserleri, Dârakutnî (ö.385/995)) ile Beyhakî (ö.458/1066)'nin "Sünen"leri ve diğer hadis metni içeren eserlerimizden Ebû Yusuf (ö.182/978)'un "Kitâbu'l-Asâr"ı, Mâmer b. Râşid (ö.152/769)'in "Kitâbu'l-Câmî", Hennâd es-Sırrî (ö.243/857)'nin "Kitâbu'z-Zühd"ü, İbn Kuteybe (ö.276/889)'nin "Te'vîlu Muhtelifi'l-Hadîs"i, İbn Ebî Asım (ö.287/900)'ın "es-Sünne" ve "Kitâbu'z-Zühd"ü, Mervezî (ö.294/907)'nin "es-Sünne", Hâkim et-Tirmizî (ö.318/930)'nin, "Nevâdiru'l-Usûl fî Ehâdisi'r-Rasûl"u, Mehâmilî (ö.330/942)'nin "Emâli'l-Mehâmilî", Beyhakî (458/1066)'nin "Şuabü'l-İmân"ı, Deylemî (ö.509/1115)'nin "el-Firdevs bime'sûri'l-Hitâb" adlı eseri.

Bu eserler "Fıkıh"a kaynaklık eden hadislerin hangi hadis koleksiyonu içinde yer aldığını görmemize ve bu konuda bir fikir sahibi olmamıza yardımcı olmuşlardır.

Ashab devrinden bu yana muhaddislerin hadisleri, ricâl bilgilerinin bulunduğu kitapların yanısıra, nasıl değerlendirip anladığını tesbit için de şu hadis eserlerinden yararlandık:

b- Tahric Kitapları

İbnu'l-Cevzî (ö.595/1203)'nin "et-Tahkîk fî Ehâdisi'l-Hilâf" ve "el-İlelû'l-Mütenâhiye" adlı eserleri, Zeylâî (ö.762/1362)'nin "Nasbu'r-Râye liehâdisi'l-Hidâye" adlı eseri, İbn Kesîr (ö.774/1372)'in "Tuhfetü't-Tâlib" adlı eseri, İbnu'l-Mülakkın (ö.804/1402)'in "el-Bedrû'l-Münîr fî Tahrici Kitâbi's-Şerhi'l-Kebîr li'r-Râfiî" ve "Tuhfetü'l-Muhtâc ilâ Edilleti'l-Minhâc" adlı eserleri, İbn Hacer (ö.852/1448)'in "ed-Dirâye fî Tahrici Ehâdisi'l-Hidâye" adlı eseri.

c- Hadis Şerhleri

Tahâvî (ö.321/933), "Şerhu Meânî'l-Asâr", Hattâbî (ö.388/998), "Meâlimü's-Sünen", İbn Abdilberr (ö.463/1071), "et-Temhîd limâ fi'l-Muvatta' mine'l-Meânî ve'l-Mesânîd", Nevevî (ö.676/1277), "Sahîhu Müslim bi Şerhi'n-Nevevî", İbn Kayyım el-Cevziyye (ö.751/1350), "Hâşiyetü İbn Kayyım alâ Süneni Ebi Davud", İbn Hacer (ö.852/1448), "Fethu'l-Bâri Şerhu Sahîhi'l-Buhârî", Suyûtî (ö.911/1505), (ve Abdülgânî ile Fahru'l-Hasen ed-Dehlevî), "Şerhu Sünen-i İbn Mâce", "Şerhu's-Suyûtî alâ Süneni'n-Nesâî", Münâvî (ö.952-1031/1609), "Feyzu'l-Kadîr Şerhu'l-Câmîi's-Sagîr", Zürkânî (ö.1122/1710), "Muhtasarü'l-Makâsidi'l-Hasene fî Beyâni Kesîrin mine'l-Ehâdisi'l-Müştehra", Sindî (ö.1138/1726), "Hâşiyetü's-Sindî ale'n-Nesâî", Şevkânî (ö.1250/1834), "Neylû'l-Evtâr min Ehâdisi Seyyidi'l-Ahbârî Şerhi Münteka",

Azîmâbâdî (ö.1273/1857), "Avnü'l-Ma'bûd Şerhu Süneni Ebî Dâvud", Mübârekpûrî (ö.1353/1934), "Tuhfetü'l-Ahvezî bi Şerhi Câmi'i-Tirmizî", Ahmed Davudoğlu, "Sahîh-i Müslim Tercümesi ve Şerhi", Haydar Hatipoğlu, "Süneni İbn Mâce Tercümesi ve Şerhi", İbrâhim Cânân, "Kütüb-i Sitte Muhtasarı Tercüme ve Şerhi".

d- Cerh ve Ta'dil Kitapları

1- Ravilerin Genel Hal Tercümelerini veren Kitaplar

Muhammed er-Râzî et-Temîmî (ö.227/842), "el-Cerhu ve't-Ta'dîl", Buhârî (ö.256/870), "Kitâbu't-Târîhi'l-Kebîr", "Kitâbu't-Târîhi's-Sağîr", Cûzecânî (ö.259/873), "Ahvâlür-Ricâl", İbn Ebî Hâtim (ö.327/939), "el-Cerhu ve't-Ta'dîl", Bağdâdî (ö.463/1071), "Muvaddihu Evhâmi'l-Cem'i ve't-Tefrîk", İbnu'n-Nokta (ö.629/1232), "et-Takyîd li Ma'rifeti Rûvvâtî's-Süneni ve'l-Mesânîd", Mizzî (ö.742/1341), "Tehzîbu'l-Kemâl", Hüseyinî (ö.765/1364), "el-İkmâl fî Zikri men lehû Rivâyetun fî Müsnedi Ahmed", İbn Hacer el-Askalânî (ö.852/1448), "Takrîbu't-Tehzîb", "Tehzîbu't-Tehzîb".

2- Sika Râvilerin Hal Tercümelerini Anlatan Kitaplar

İclî (ö.261/875), "Ma'rifetu's-Sikat", İbn Hibban (ö.354/965), "Sikât", İbn Şâhin (ö.385/995), "Târîhu Esmâi's-Sikat", Zehebî (ö.748/1347), "Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ".

3- Zayıf Râvilerin Hal Tercümelerini Anlatan Kitaplar

Buhârî (ö.256/870), "Kitâbu'd-Duafâi's-Sağîr", Ukaylî (ö.322/934), "ed-Duâfâ", İbn Hibban (ö.354/965), "el-Mecrûhîn min'el-Muhaddisîne ve'd-Duafâ ve'l-Metrûkîn", İbn Adî (ö.365/976), "el-Kâmil fî Duafâi'r-Ricâl", İbnu'l-Cevzî (ö.595/1203), "ed-Duafâ ve'l-Metrûkîn", Zehebî (ö.748/1347), "Mîzânü'l-İtidâl fî Nakdi'r-Ricâl, el-Muğnî fî'd-Duafâ", İbn Hacer (ö.852/1448), "Lisânu'l-Mizân".

4- Tabâkât Kitapları

İbn Sa'd (ö.230/884), "et-Tabakâtü'l-Kübrâ", Ebû Nuaym el-İsbehânî (ö.430/1039), "Hilyetü'l-Evliyâ' ve Tabakâtü'l-Asfiyâ", İbn Abdilberr (ö.463/1071), "el-İstîfâ fî Ma'rifeti'l-Ashâb", İbn Hacer (ö.852/1448), "el-İsâbe fî Temyizi's-Sahâbe",

e- Mustalâhu'l-Hadis Kitapları

İbn Cemâa (ö.233/847), "el-Menhelü'l-Râvî fî Muhtasarı Ulûmi'l-Hadîsi'n-Nebevî", Mervezî, (ö.294/907), "İhtilâfu'l-Ulemâ", Hâkim en-Neysâbûrî (ö.405/1014), "Ma'rifetu Ulûmi'l-Hadîs", el-Hatîb el-Bağdâdî (ö.463/1071), "el-Kifâye fî İlmi'r-Rivâye", Suyûtî, (ö.911/1505), "Tedrîbu'r-Râvî fî Şerhi Takrîbi'n-Nevevî", Münâvî (ö.1031/1681), "et-Tevkîf alâ Mühimmâtü't-Teârîf".

f- Hadislerdeki İletleri Tesbit Edip Değerlendiren Kitaplar

Ahmed b. Hanbel (ö.241/855), "Kitâbu'l-İlel ve Ma'rifetü'r-Rical", Ebû Dâvud es-Sicistânî (ö.275/888), "el-Merâsîl", İbn Ebî Hâtim (ö.327/939), "İlelü'l-Hadis", Dârakutnî (ö.385/995), "el-İlelü'l-Vâridetü fi'l-Ehâdisi'n-Nebeviyye", Aclûnî (ö.1162/1748), "Keşfü'l-Hafâ ve Müzîlul-İlbâs amme'stehera mine'l-Ehâdisi alâ Elsineti'n-Nâs".

Bu eserlerin yanısıra, değerlendirme açısından, sahih veya zayıf yahut uydurma hadisleri derlediklerini belirten şu muhaddislerin eserlerine de baktık:

g- Sahih Rivâyetleri Belirten Eserler

Buhârî (ö.256/870), "el-Câmiu's-Sahîhu'l-Muhtasar", Müslim (ö.261/874), "el-Câmiu's-Sahîh", İbnu'l-Cârûd (ö.307/919), "el-Müntekâ mine's-Süneni'l-Müsennede", İbn Huzeyme (ö.311/923), "Sahîh", İbn Hıbban (ö.354/965), "Sahîhu İbn Hıbban", Hâkim (ö.405/1014), "el-Müstedrek ale's-Sahîhayn", Ebû Nuaym el-İsbehânî (ö.430/1039), "Müsnedü'l-Müstahrec alâ Sahîhi'l-İmâmi Müslim", Makdisî (ö.643/1245), "el-Ehâdisü'l-Muhtâra", Heysemî (ö.807/1405), "Mevâridü'z-Zam'ân", Elbânî, "Sahîhu Süneni İbn Mâce", "Sahîhu Süneni'n-Nesâî", "Sahîhu Süneni't-Tirmizî", "Sahîhu Süneni Ebî Dâvud", "Silsiletu'l-Ehâdisi's-Sahîha".

h- Zayıf veya Mevzû Rivâyetleri Belirten Eserler

İbnu'l-Kayserânî (ö.507/1113) "Zehîratü'l-Huffâz el-Mahrec ale'l-Hurûf ve'l-Elfâz", İbnu'l-Cevzî (ö.595/1203), "Kitâbü'l-Mevdûât", Muhammed b. Kudâme (ö.744/1343), "Risâletün Latîfe fi Ehâdisin Müteferrikatin Daîfe", Zehebî (ö.748/1347), "Mizânü'l-İtidâl fi Nakd'r-Ricâl", Sehâvî (ö.902/1497), "el-Mekâsîdül-Hasene fi Beyâni Kesîrin mine'l-Ehâdisi'l-Müştehirâ", Suyûtî (ö.911/1505), "el-Alâî el-Masnûa fi'l-Ehâdisi'l-Mevdûa", Semhûdî (ö.911/1505), "el-Gammâz ale'l-Lemmâz fi'l-Ehâdisi'l-Müştehirâ", İbnu'z-Zebîdî (ö.944/1537), "Temyîzu't-Tayyîb mine'l-Habîsi fi mâ Yedûru alâ Elsineti'n-Nâs", İbn Tûlûn (ö.953/1546) "eş-Şezera fi'l-Ehâdisi'l-Müştehirâ", Fetennî (ö.986/1578), "Tezkiratü'l-Mevdûât", Gizzî (ö.1061/1651), "el-İtkân mâ Yuhsinu mine'l-Ahbârî'd-Dâireti ale'l-Elsine", Zürkânî (ö.1122/1710), "Muhtasaru'l-Makâsidi'l-Hasene fi Beyâni Kesîrin mine'l-Ehâdisi'l-Müştehirâ", Tarablûsî (ö.1177/1763), "el-Keşfu'l-İlâhî an Şedîd'd-Da'fi ve'l-Mevdûi ve'l-Vâhî", İbn Cârullah (ö.1181/1767), "en-Nevâfih el-ltra fi'l-Ehâdisi'l-Müştehirâ", Sinbâvî, (ö.1232/1817), "en-Nuhbetü'l-Behiyye fi'l-Ehâdisi'l-Mekzûbe alâ Hayn'l-Beriyye", el-Hût (ö.1276/1854), "Esna'l-Metâlib fi Ehâdisi Muhtelifeti'l-Merâtib", "Hüsnü'l-Eser fi

mâ fîhi Da'fun ve İhtilâfun min Hadîsin ve Haberîn ve Eser", Ferivâî, "Lahzu'l-Elhâz fî'l-İstidrâki ve'z-Ziyâdeti alâ Zahîrati'l-Huffâz", Huveynî, "Cennetü'l-Mürtâb bi Nakdi'l-Muğni anî'l-Hıfzı ve'l-Kitâb", İbnu'l-Acemî, "el-Keşfu'l-Hasîs ammen Ramâ bi Vad'il-Hadîs", Elbânî, "Silsiletu'l-Ehâdisi'd-Daîfe".

2) HUKUK KAYNAKLARI

Araştırmalarımız sırasında tesbit ettiğimiz ahkâm hadislerini görüşlerine delil gösteren ve bu hadislerin ihtiva ettiği hükümler hakkında görüş bildiren mezheplerin eserlerine de müracaat ettik. Bunlar aşağıdaki gibidir:

a- Hanefî Mezhebi Eserleri

Şeybânî (ö.189/804), "el-Hücce", Serahsî (ö.483/1090), "el-Mebsût", Kâsânî (ö.587/1191), "Bedâiu's-Sanâi' fî Tertîbi's-Şerâi'", Merginânî (ö.593/1196), "Metnû Bidayeti'l-Mübtedî fî Fıkhî'l-İmam Ebî Hanîfe", "el-Hidâye Şerhu Bidayeti'l-Mübtedî", Heyet (11.yy.) "Fetâvâ-y-i Hindiyeye", İbnü'l-Hümâm (ö.681/1282), "Fethu'l-Kadîr", İbn Nüceym (ö.970/1562), "el-Bahru'r-Râik", İbn Âbidîn (ö.1252/1836), "Reddû'l-Muhtâr ala'd-Dürri'l-Muhtâr", Ebu'l-Yemen Muhammed el-Hanefî, "Lisânü'l-Hükkâm".

b- Mâlikî Mezhebi Eserleri

Mâlik b. Enes (ö.179/795), "el-Muvatta", "el-Müdevvenetü'l-Kübrâ", İbn Abdilberr (ö.463/1071), "el-Kâfi", "et-Temhid limâ fî'l-Muvatta' mine'l-Meânî ve'l-Mesânîd", İbn Cüzey (ö.741/1340), "el-Kavânînu'l-Fıkhîyye", Abderî, (Mevvâk) (ö.897/1486), "et-Tâcu ve'l-İklîl", el-Hattâb (ö.954/1547), "Mevâhibu'l-Celîl", en-Nefrâvî (ö.1125/1713), "Fevâkihu'd-Devvânî", Adevî (ö.1189/1775), "el-Hâşiyetü'l-Adeviyye", Ebu'l-Hasen el-Mâlikî, "Kifâyetü't-Tâlib", Derdîr, "eş-Şerhu'l-Kebîr alâ Muhtasari'l-Halîl", Desûkî, "Haşiyetu'd-Desûkî alâ Şerhi'l-Kebîr", el-Ezherî, "es-Semerü'd-Dânî Şerhu Risâleti'l-Kayrevânî".

c- Şâfiî Mezhebi Eserleri

Şâfiî (ö.204/819), "el-Ümm", "İhtilâfu'l-Hadîs", "Müsnedü's-Şâfiî", Gazâlî (ö.505/1111), el-Vasît, "İhyâu Ulûmi'd-Dîn", Nevevî (ö.676/1277), "Ravdatü't-Tâlibîn ve Umdetü'l-Müftîn", Dimyâtî (ö.705/1305), "İlanetu't-Tâlibîn", Şîrâzî, "el-Mühezzeb fî Fıkhî'l-İmâmî's-Şâfiî", Şîrbînî, "Muğni'l-Muhtâc İlä Ma'rifeti Meânî Elfâzi'l-Minhâc", el-Büceyrimî, "Hâşiyetü'l-Büceyrimî", el-Câvî, "Nihâyetü'r-Rezîn".

d- Hanbelî Mezhebi Eserleri

İbn Kudâme (ö.620/1223), "el-Kâfî fî Fıkhî'l-İmâmi'l-Mübeccel Ahmed b. Hanbel", İbn Müflih (ö.762/1361), "el-Fürû", Merdâvî (ö. 885/1481), "el-İnsâf", Behûtî (ö.1051/1641), "er-Ravdu'l-Murabba", "Keşşâfu'l-Kınâ' an Metni'l-İknâ", Davyân (ö.1353/1934), "Menâru's-Sebîl", Mer'â b. Yûsuf el-Hanbelî, "Delîlü't-Tâlib".

e- Diğer Mezheplerin Eserleri

İbn Hazm (ö.456/1063), "el-Muhallâ bi'l-Asâr", İbn Rüşd (ö.595/1203), "Bidâyetü'l-Müctehid ve Nihâyetü'l-Muktesid", San'ânî (ö.1182/1768), "Sübülü's-Selâm Şerhu Bulûğî'l-Merâm min Edilleti'l-Ahkâm", Şevkânî (ö.1250/1834), "Neylü'l-Evtâr min Ehâdisi Seyyidi'l-Ahbârî Şerhi Münteka".

f- Genel olarak Tüm Mezhepleri Anlatan Eserler

Abdurrahman el-Cezîrî, "Dört Mezhebin Fıkıh Kitabı" (Kitâbu'l-Fıkh ale'l-Mezâhibi'l-Erbâa), Abdülkerim Zeydan, "el-Mufasssal fî Ahkâmi'l-Mer'e ve'l-Beyti'l-Müslim fi's-Şer'ati'l-İslâmiyye", Vehbe Zuhaylî, "İslâm Fıkhı Ansiklopedisi".

Aile'de kadın konusu ülkemizdeki hadis sahasında eser veren günümüz ilim adamlarınca da ele alınmıştır. Ancak akademik seviyede "ailede kadın"ın hukûkî açıdan durumunu ele alan, verilen hükümlerin hadis kaynaklarını ve tahlillerini birlikte işleyen geniş kapsamlı bir hadis eserine rastlamadığımızı belirtmek isteriz. Aslında bu şekilde başka bir sahada kullanılan hadislerin tahrir, tahlil ve tenkidi hususundaki araştırmalar tarih boyunca yapılagelmiştir. Tahâvî'nin (ö.321/933), "Şerhu Meâni'l-Asâr" adlı eseri ile İbnu'l-Cevzî (ö.595/1203)'nin "et-Tahkîk fî Ehâdisi'l-Hilâf" adlı eserleri akla ilk gelen örneklerdir. Günümüzde ise akademik seviyede bu araştırmanın örneklerinden olmak üzere Ahmet Yıldırım'ın "Tasavvuf'un Temel Öğretilerinin Hadislerdeki Dayanakları", Zekeriya Güler'in "Zâhiri Muhaddislerle Hanefî Fakihleri Arasındaki Münâkaşalar ve İhtilaf Sebepleri" ile Mahmut Yeşil'in "Va'z Edebiyatında Hadisler" adlı çalışmaları sayılabilir.

Tüm değerlendirmeleri tesbit etmeye çalıştığımız ahkâma dâir olan bu hadisler gördüğümüz kadarıyla Buhârî ve Müslim'in "Sahih" lerinde geçmiş ise o hadise ve ricâline yönelik tenkit hemen hemen yok gibidir. Diğer eserlerde yer alan hadisler için ise kılı kırk yaran incelemelerde bulunulduğu tezin ilerleyen sayfalarında görülecektir. Buhârî ve Müslim dışında, sahih hadisleri derlediklerini belirten muhaddislerin ise onlar kadar titiz olmadıkları hattâ cerhedilmiş râvilerin

rivâyetlerini de ele aldıklarından bazılarının mütesâhil oldukları yine araştırmamızın akışında fark edilecek hususlardır.

C. ARAŞTIRMANIN METODU

Araştırmamızda metot olarak, öncelikle yukarıda ana hatlarıyla hukuk kaynakları kısmında mezheplere göre sıralanan fıkıh kitaplarının nikah bölümlerinin hadis içeren konularının başlıkları tesbit edilmiştir. Dolayısıyla çalışmamızda yer alan konuların başlıkları fıkıh kitaplarının başlıklarıdır. Ele alınan hadisler ise fıkıh kitaplarımızda bu başlıkların altında yer alan hadislerdir. Bu hadislerin tesbitini yaptıktan sonra yukarıda belirttiğimiz sebepler dolayısıyla danışman hocamın rehberliğiyle konularımızı ve alanımızı belirleyip planımızı yaptık. Bu plana göre fıkıh kitaplarımızda bu başlığa delil gösterilen ayetleri, ayeti yorumlamak üzere ya da ayet olmaksızın doğrudan kullanılan hadisleri başlıkların altına yerleştirerek öncelikle başlığın şer'î mesnedini yani ayet ve hadislerini nazara sunduk. Fıkıhta mesned yapılan bu hadislerin tahririni yâni hangi hadis kaynaklarımızda yer aldığını ise konuyu dağıtıp kaynaklara boğmamak için dipnotlarımızda gösterdik. Akabinde bu hadislerin bilginlerimiz tarafından asırlarca kabul gören özellikle sahih, zayıf ya da mevzû (uydurma) rivâyetleri belirten eserlerden hangisinde yer aldığını ilgili hadisin altında belirttik. Şâyet ihtilafı bir hadis/haber ise gerektiğinde söz konusu hadislerin isnad silsilesini ve rical şemasını Concordance'nin ihtivâ ettiği Kütüb-i Tis'a (dokuz hadis koleksiyonu) kaynaklarına göre ilâve ettik. Daha sonra eğer o hadisin isnad silsilesinde cerh edilmiş (tenkit edilmiş) râvî varsa kimlerin hangi açıdan tenkit ettiğini ve hadis hakkındaki değerlendirmelerini belirttik. Ardından "Fukahânın Görüşleri" bölümünde mezheplerin bu başlık altında verdiği hükümleri ve hadislerle ilgili yorumlarını naklettik. Böylece şer'î delillerle fukahânın görüşlerinin hangi açılarda örtüşüp ayrıldığını ve şer'î deliller haricinde aldığı hükümleri göstermek istedik. Dolayısıyla, bu çalışmada temel başvuru kaynaklarımız olan Kur'an, tefsirler, hadis külliyyatı, hadis şerhleri ve hukuk eserlerindeki bilgileri tarayarak hadislerimiz ve bu hadislerdeki hükümler açısından verdikleri bilgi ve yorumları değerlendirdik. Nihayet bütün bu araştırma ve incelemelerimizden sonra da "Sonuç ve Değerlendirme" ile kendi görüşümüzü ortaya koyduk.

Burada araştırmamızla ilgili bazı konulara işaret etmek gerekmektedir. Bunlardan birisi şudur: Bizim rivâyetlerin tahlilindeki amacımız; nihâî olarak rivâyetlerin sıhhatini tayin etmek değil, hükümlere kaynak teşkil eden hadislerin

isnad ve ricalinin durumunu ve arkasından da muhaddislerin tarihî seyir içinde yer alan yorumlarını tesbit etmektir.

Diğer bir husus; genellikle fıkıh kitaplarımızda her hangi bir hadis ile ilgili olarak ancak bir yahut bir kaç kişinin değerlendirilmesine yer verilmesi, bazen de tahlile hiç girilmeden hadislerin delil olarak sunulmasıdır. Biz çalışmalarımız sırasında yeri geldikçe bunları zikrettik ve ulaşabildiğimiz kaynaklarımızda yer alan bütün değerlendirmeleri biraraya getirmeye çalıştık. Böylece genel bir kanaatin ortaya çıkmasına imkan vermeye çalıştık.

Bir başka konu ise; Hukuk çalışmalarımız sırasında ağırlıklı olarak ehli sünnet mezheplerinden en meşhur dördünün, yani Hanefî, Şafîî, Mâlikî ve Hanbelî mezheplerinin görüşlerine yer vermiş olmamızdır. Dolayısıyla, “dört mezhebe göre” ifadesini kullandığımız zaman bu mezhepler anlaşılmalıdır. Diğer taraftan, ele aldığımız konuda, bir fikir vermesi açısından, zaman zaman diğer mezheplerin görüşlerine de yer verdik. Çünkü, gördük ki, bazı konularda ayet ve hadislerin yaklaşımıyla, mezheplerin ortaya koyduğu hükümler birbirinden oldukça farklı olabilmektedir. Bu gibi durumlarda diğer mezheplerin yorumlarına da bakma ihtiyacı hissettik ve bunları da yeri geldikçe kaydettik.

Bu girişten sonra araştırmamızın birinci bölümü olan “Aile ve Nikahın Tanımı” ile “Nikahın Şartları” konusuna geçebiliriz.

BİRİNCİ BÖLÜM

BİRİNCİ BÖLÜM

I- AİLE VE NİKAHIN TANIMI

A- AİLENİN TANIMI

1) Sözlük Anlamı

Arapça'da daha ziyâde أسرة "üsre" kelimesiyle karşılanan "âile" kelimesinin

fiili (عال يعول عولاً) sözlükte; yüceldi, yükseldi, şiddetlendi, zorlandı, yardım istedi, maîşetlerine kâfi geldi, gibi bir çok anlama gelmektedir. İsmi fâil olarak buradaki manası ise; geçimlerine yeten, yiyecek, giyecek vb. ihtiyaç olan şeyleri temin eden ve bunlar için harcama yapandır¹. Dilimize de geçmiş olan bu kelimenin Türkçe sözlük anlamı ise, "Evlilik ve kan bağına, başka deyişle karı-koca, ana-baba-çocuklar, kardeşler vb. arasındaki ilişkilere dayalı olan bir toplum çekirdeği"² şeklindedir. Diğer taraftan, "bir erkeğin ailesi" denildiğinde, bundan, o erkeğin hanımı, çocukları ve bakmakla yükümlü olduğu kişiler ile babasının akrabaları anlaşılır³.

2) Terim Anlamı

Terim anlamı bakımından birçok aile tanımı yapılmaktadır. Bu tanımları genel olarak değerlendirdiğimizde, her bir tanımın aile için farklı unsurları sıralamada yalnızca değişiklik arzettiğini gözlemliyoruz⁴.

Aile tanımlarının tamamını burada zikretmek araştırmamızın amacını aşacağından, biz yalnızca genel kabul gören kapsamlı bir aile tanımını vermekle yetinmeyi uygun buluyoruz. Bu tanıma göre aile; "kan bağılılığı, evlilik ve diğer kanûnî yollardan aralarında akrabalık ilişkisi bulunan ve çoğunlukla aynı çatı altında yaşayan fertlerin, biyolojik, sosyal, kültürel ve ekonomik ihtiyaçlarının karşılandığı,

¹ İbn Manzur, *Lisânü'l-'Arab*, "a-v-l" mad., Dâru Sâdır, Beyrut, t.y., XI, 482-486.

² Ozankaya, Özer, "Aile", *Toplumbilim Terimleri Sözlüğü*, Savaş Yayınları, Ankara, 1984, s.1.

³ Demiray, Kemal ve Alaylıoğlu, Ruşen, *Ansiklopedik Türkçe Sözlük*, İnkilap Kitabevi, İstanbul, 1993, s.15.

⁴ Örneğin, bu konuda "Aile ile ilgili tanımlar temelde birbiriyle çelişmemekte, fakat aileyi var eden sebepler sıralamasında, farklı unsurları ön plâna getirmek bakımından birbirlerinden ayrılmaktadırlar" denilmek suretiyle bu hususa işaret edilmiştir. Bkz. Bostancı, Naci "Kırık Alanlarda Aile Yapısı", *Türkiye Aile Yılı 1991*, T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu, Ankara, 1991, s.53.

aynı zamanda cemiyete uyum ve katılımlarının sağlanıp, düzenlendiği temel bir toplumsal kurumdur"⁵.

İslâm Hukuku ailenin kuruluşundaki evlilik sözleşmesini, karı-kocayı bağlayıcı karşılıklı görev ve hakların bulunduğu bir akit olarak tanımlamıştır. Çünkü, Kur'an "(وَ لَهُنَّ مِثْلُ الَّذِي عَلَيْهِنَّ بِالْمَعْرُوفِ) Erkeklerin kadınlar üzerinde hakları olduğu gibi, kadınların da erkekler üzerinde belli hakları vardır"⁶ diyerek karşılıklı haklara işaret etmiş ve öncelikle bu hakları yerine getirmenin gereğini vurgulamıştır. Ayetten anlaşıldığı gibi; taraflardan birinin hakkı, diğerinin görevi olmaktadır.

Ancak evlilik neticesi taraflara terettüp eden bu hak ve görevlerin yerine getirilebilmesi için, öncelikle ailenin İslâm'ın öngördüğü kurallara uygun olarak yapılmış nikâh dediğimiz bir akitle oluşturulması gerekmektedir. Bu nedenle konuya başlarken sahîh nikâhın ne olduğunu, bir nikâhın geçerli sayılabilmesi için hangi şartların yerine getirilmesi gerektiğini açıklamamız yerinde olacaktır.

B- NİKAHIN TANIMI

1) Sözlük Anlamı

Nikâh kelimesi sözlük olarak, cinsel ilişki demektir. Bu kelime evlilik ve evlilik akdi anlamına da gelir. Çünkü, evlilik mübah cinsel ilişkinin bir sebebidir. "Nekehat el-mer'e" denince, "Kadın evlendi (نَكَحَتِ الْمَرْأَةَ : تزوجت)", enkehat elmer'e denilince de, "Kadını evlendirdi (أَنْكَحَتِ الْمَرْأَةَ أَي زَوْجَهَا)" mânası anlaşılır⁷. Hz. Peygamber Câbir'e "Evlendin mi Ey Câbir! (هَلْ نَكَحْتَ يَا جَابِرُ)" derken aynı hadisin bir başka varyantında râviler tarafından aynı manaya gelen (يَا جَابِرُ تَزَوَّجْتَ ...)⁹ ifadesi kullanılmıştır. Nitekim ayette de Şuayb (a.s.) Musa (a.s.)'a "İki kızımdan birini ...

⁵ Ayhan, Rıza, "Aileye Yönelik Hukukî Düzenlemeler", Türkiye Aile Yılı, s.81.

⁶ 2/Bakara, 228.

⁷ Bkz. İbn Manzûr, Lisânü'l-Arab, n-k-h mad. II, 625-626.

⁸ Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâil, el-Câmiu's-Sahîhu'l-Muhtasar, Dâru Sahnûn ve Çağrı Yayınları, 2. baskı, İstanbul, 1992, Megâzî 18 (V, 32).

⁹ Müslim, Ebu'l-Huseyn Müslim b. Haccâc el-Kuşeyrî, el-Câmiu's-Sahîh, Dâru Sahnûn ve Çağrı Yayınları, 2. baskı, İst. 1413/1992, Radâ' 56 (715), II, 1087.

seninle evlendirmek istiyorum” derken (إني أريد أن أنكحك إحدى ابنتي هاتين ...) ¹⁰ bu kökten türetilen kelime geçmiştir.

2) Terim Anlamı

Nikâhın terim anlamı, iki eş arasındaki cinsî münâsebetin kendisiyle helâl kılınacağı akit demektir¹¹.

“Nikâh ya da bir diğer ifade ile evlilik önemli bir akittir. Kur’an nikâhtan söz ederken onu ağır ve önemli bir sözveriş (mîsâk-ı galîz) olarak vasıflandırmıştır¹². Bu nedenle nikah sözü verilmeden önce tarafların iyi düşünmesi ve ömür boyu sürecek birlikteliğin mes’ut geçmesi için gereken tedbirlerin alınması gerekmektedir¹³. “Evliliğin gayesi, aileye huzur ve mutluluk, cemiyete de iyi bir nesil temin etmektir¹⁴. Nitekim âyette de bu hususa işaret edilirken şöyle denilmiştir: “ وَمِنْ آيَاتِهِ أَنْ خَلَقَ لَكُمْ

مِنْ أَنْفُسِكُمْ أَزْوَاجًا لِتَسْكُنُوا إِلَيْهَا وَجَعَلَ بَيْنَكُمْ مَوَدَّةً وَرَحْمَةً إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ لِقَوْمٍ يَتَفَكَّرُونَ

İçinizden, kendileriyle huzura kavuşacağınız eşler yaratıp; aranızda sevgi ve merhamet var etmesi, O’nun varlığının belgelerindendir. Bunlarda düşünen millet için dersler vardır ¹⁵.” Yine bir başka âyette de (هُنَّ لِبَاسٌ لَكُمْ وَأَنْتُمْ لِبَاسٌ لَهُنَّ) ...

Onlar (kadınlar) sizin için bir elbise, siz de onlar için bir elbisesiniz...” buyrulmuştur¹⁶. Bu âyette vurgulandığı üzere, bir kişiye elbise ya da giyinme, ne kadar gerekiyorsa eşi de onun için o kadar lüzumlu ve önemlidir. Elbise insan vücuduna ne kadar yakın ve onu nasıl kuşatıp sarıyorsa, eşlerde birbirine o kadar yakın ve sargın olmaya çalışmalıdır.

¹⁰ 28/Kasas, 27.

¹¹ Şevkânî, Muhammed b. Ali, Neylû'l-Evtâr min Ehâdisi Seyyidi'l-Ahbârî Şerhi Münteka', Dâru'l-Ceyl, Beyrut, 1973, VI, 227.

¹² 4/Nisâ, 21 (وَكَيْفَ تَأْخُذُونَهُ وَقَدْ أَفْضَى بَعْضُكُمْ إِلَى بَعْضٍ وَأَخَذْنَكُمْ مِنْكُمْ مِيثَاقًا غَلِيظًا).

¹³ Karaman, Hayreddin, Mukayeseli İslâm Hukuku, Nesil Yayınları, İstanbul, 1986, I, 238.

¹⁴ Karaman, y.a.g.e., I, 229.

¹⁵ 30/Rûm, 21.

¹⁶ 2/Bakara, 187. Bu ayette geçen libas kelimesiyle ilgili olarak değişik yorumlar yapılmıştır. Geniş açıklama için bkz. Taberî, Muhammed b. Cerîr, Câmiu'l-Beyân an Te'vîl-i Âyi'l-Kur'an, Daru'l-Fikr, Beyrut, 1405, II, 162, 163; Cessâs, Ahmed b. Ali, Ahkâmü'l-Kur'an, Dâru lhyâit-Türâsî'l-Arabiyy, Beyrut, 1405, I, 282; Kurtubî, Muhammed b. Ahmed el-Ensârî, el-Câmi'u li Ahkâmi'l-Kur'ân, Dâru's-Şa'b, Kâhire, t.y., II, 316; Ebu's-Suud, Muhammed b. Muhammed, İrşâdü'l-Akli's-Selîm ilâ Mezâya'l-Kur'ânî'l-Kerîm, Dâru lhyâit-Türâsî'l-Arabiyy, Beyrut, t.y., I, 201.

II- NİKAHIN ŞARTLARI

Eşler arasındaki hak ve hukuktan söz edebilmek için öncelikle kurallara uygun olarak yerine getirilmiş bir nikâh akdi yapılması gerekmektedir. Aksi takdirde evlenme fâsit olacağından eşler birbiri üzerinde hak iddia edemezler.

Bu sebeple nikâh akdinin bazı şartları bulunmaktadır. Fukahâ, bu şartlar konusunda tam bir fikir birliğine varamamış, ihtilâfa düşmüştür. Tartışılan ana maddeler aynı olmakla birlikte, mezheplerin yorumları bazen helâl ile haram arasındaki en uç noktalara kadar gidip gelebilmiş, bazen de ilim adamlarının çoğunluğu tarafından aynı görüş benimsenmiştir.

İslam "Aile Hukuku" içerisinde ele alacağımız "Nikahın Şartları" konusu günümüzü de bir yönüyle yakından ilgilendirmektedir. Çünkü bilindiği gibi ülkemizin bazı kesimlerinde "resmî nikah" ve "dînî nikâh" adı altında iki ayrı nikah uygulanmaktadır. İslâm Hukukuna göre gerçekleştirilmesi gereken sahîh nikâh akdinin şartlarıyla resmî nikâh akdinin incelenmesi, günümüz nikâh memurlarının yaptıkları akdin geçerli olup olmadığı hakkındaki şüpheleri de açıklığa kavuşturması bakımından önemli olacaktır. Dolayısıyla ortaya çıkan sonucun bu konudaki tartışmaların çözümüne de katkı sağlayacağı inancındayız.

Hadislere baktığımızda "nikahın şartları şunlardır" şeklinde bir rivâyete rastlamamaktayız. Ancak Hz. Peygamber " *إِنَّ أَحَقَّ الشَّرْطِ أَنْ يُوفَى بِهِ مَا اسْتَحْلَلْتُمْ بِهِ* "

الفُرُوجِ En ziyade yerine getirilmesi gereken şartlar fercleri kendisiyle helal kıldığınız şartlardır"¹⁷

buyurmuştur.

Hz. Peygamber'in tebliğ hayatındaki zaman ve şartlara göre verdiği hükümler hadis külliyyatında nikah bahsinde değişik bablar altında işlenmiştir. Fukahâ ise "Nikahın Şartları" başlığı altında ilgili hadisleri birkaç maddeye indirgeyip, düzenlemede bulunmuştur.

Bu düzenleme sonucunda ortaya çıkan başlıklar şunlardır:

¹⁷ Buhari, *Nikah* 52, VI, 138; Müslim, *Nikah* 8, II, 1035, 1036; Tirmizî, Ebû İsmâ Muhammed b. İsa, *Sünen*, Dâru Sahnûn ve Çağrı Yay., 2. baskı, İstanbul, 1413/1992, *Nikah* 32 (1127); İbn Mâce, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezid, *Sünen*, Dâru Sahnûn ve Çağrı Yay., 2. baskı, İstanbul, 1413/1992, *Nikah* 41 (1954), I, 628. Tirmizî hadisinden altında bu rivâyeti açıklamak üzere örneğin; "Kadın

1-İcâb ve Kabul Sözleri

2-Evlenme Manilerinin Bulunmaması

3-Bekâr kız ve Dul Kadının Evliliğe rızası

4-Velâyet (Nikah akdini taraf olarak kadın yerine velînin icra etmesi)

5-Şahitlerin Bulunması ve Evliliğin İlanı

Dolayısıyla bu bölümde, fukahânın maddeler haline getirdiği bu başlıkları, delil olarak kullanılan âyetlerle birlikte hadisler ve bu hadislere getirilen yorumlar açısından inceleyeceğiz.

Bu bağlamda, sözü edilen sahîh bir nikâh akdinin şartları arasında öncelikle îcâb ve kabul sözleri gelmektedir.

A- İCÂB ve KABÛL SÖZLERİ

Çalışmamızın bu safhasında îcab ve kabul sözlerinin hangi kelimelerden oluşması gerektiği, kullanılan zaman sîgasının önemli olup olmadığı ve bu sözlerin şakaya gelir tarafının bulunup bulunmadığı incelenecektir.

1) İcâb ve Kabul Sözleri Hangi Kelimeleri İhtiva Etmelidir?

Nikâhın hukûkî anlamda sahîh yani geçerli olabilmesi için gereken şartların başında "îcâb" (evlenme teklifi) ve "kabul"ün olması fukaha tarafından ittifakla belirtilmiştir¹⁸. Yine "وَلَا تَنْكِحُوا مَا نَكَحَ آبَاؤُكُمْ" ve "زَوَّجْنَاكَهَا" Seni onunla evlendirdik¹⁹ ve "وَلَا تَنْكِحُوا مَا نَكَحَ آبَاؤُكُمْ"

من النساءِ Babalarınızın nikâhladığını nikâhlamayınız..."²⁰ âyetlerinde olduğu gibi,

"evlenme" ve "nikâh" lâfızları bizzat Kur'an'da geçmektedir. Dolayısıyla nikâh akdini gerçekleştiren kişilerin, akid esnasında söyledikleri îcâb ve kabul sözlerinin, "evlilik"

kocasına kendi bölgesinden çıkmamasını şart koşsa, kocanın yerine getirmesi gerekir.." demektedir.

¹⁸ Zuhaylî, Vehbe, **İslâm Fıkhı Ansiklopedisi**, Ter. Ahmet Efe, Beşir Eryarsoy ve ark., Risale Yay., İst. 1992, IX, 33. Meselâ Şîrbînî'nin ifadesine göre, îcâb; velinin "Seni evlendirdim veya seni nikâhladım" demesi, kabul de; evlenecek erkeğin "O kadınla evlendim veya onu nikâhladım" demesidir (Bkz. Şîrbînî, Muhammed el-Hatîb, **Muğni'l-Muhtâc ilâ Ma'rifeti Meânî Elfâzı'l-Minhâc**, Dâru'l-fıkr, Beyrut, t.y., III, 139).

¹⁹ 33/Ahzab, 37.

²⁰ 4/Nisâ, 22.

ve “nikâh” kelimeleri veya bu iki kelimedenden birisini ihtiva etmesi durumunda nikâhın geçerli olduğu fukahâ tarafından ittifakla kabul edilmiştir²¹.

Ancak, icâb ve kabul sözlerinin evlilik ve nikâh kelimeleri dışındaki tabirlerden seçilmesi durumunda, nikâh akdinin sahîh olup olmayacağı, fukahânın ihtilâf ettiği bir konudur. Bu konuda sahâbi Sehl b. Sa'd (ö.88) ondan da Ebû Hâzım (ö.135) yoluyla gelen bir hadiste Resûlullah her türlü araştırmayı yaptıktan sonra mehir olarak takdim edeceği mala sahip olmayan birine - “ **فَقَدْ مَلَكَتُهَا بِمَا مَعَكَ مِنَ الْقُرْآنِ** ”

*Kur'an'dan bildiklerin(i) öğretmen) mukabilinde onu sana temlik ettim (kadını sana verdim)*²² diyerek nikah ya da evlilik kelimelerinden başka bir kelimeyi “temlik” kelimesini kullanmıştır. Aynı sahâbî ve tâbiiden gelen hadisın bir başka isnadında ise Hz. Peygamber - “ **فَقَدْ زَوَّجْتُكَهَا بِمَا مَعَكَ مِنَ الْقُرْآنِ** ” *Kur'an'dan bildiklerin(i) öğretmen)*

*mukabilinde seni onunla evlendirdim*²³ diyerek “evlilik” kelimesini kullanmıştır. Bu iki farklı hadis lafzı; fukahânın icab ve kabul sözlerinde kullanılan kelime hususunda iki farklı görüşe ayrılmasına sebep olmuş bir grup evlilik ve nikah kelimelerinden başka tabirlerle de nikah akdi sahîh olur derken diğer grup akitte bu kelimelerin kullanılmasını şart koşmuştur. Her iki grubun da delilleri ve gerekçeleri şunlardır:

²¹ Şirbînî, *Muğni'l-Muhtâc*, III, 139; Kâsânî, Ebû Bekr b. Mes'ûd, *Bedâiu's-Sanâi' fî Tertibi's-Şerâi'*, Dâru'l-Kitâbi'l-Arabiyy, Beyrut, 1982, II, 229; Şirâzî, İbrahim b. Ali, *el-Mühezzebe fî Fikhi'l-İmâmî's-Şâfiî*, Dâru'l-fikr, Beyrut, t.y., II, 41; İbnü'l-Müflih, İbrahim b. Muhammed, *el-Mübdî' fî Şerhi'l-Mukni'*, el-Mektebû'l-İslâmiyy, Beyrut, 1400, VII, 18; el-Behûtî, Mansur b. Yunus, *Keşşâfu'l-Kinâ'an Metni'l-İknâ*, Dâru'l-Fikr, Beyrut, 1402, V, 37; Davyân, İbrahim b. Muhammed, *Menâru's-Sebil*, Mektebetü'l-Meârif, Riyad, 1405, II, 134; Dimyâtî, el-Bekrî b. es-Seyyid, *İânetu't-Tâlibîn*, Dâru'l-Fikr, Beyrut, t.y., III, 274; el-Câvî, Muhammed b. Ömer, *Nihâyetü'r-Rezîn*, Dâru'l-Fikr, Beyrut, t.y., s. 301; Zuhaylî, a.g.e., IX, 34.

²² Buhârî, *Nikâh* 14, (VI, 121,122); 32 (VI, 129,130); 35 (VI, 131,132); 44 (VI, 136); *Fedâilu'l-Kur'an* 22 (VI, 108,109); Müslim, *Nikâh* 76 (1425), II, 1040, 1041 (Ayrıca bkz. Abdürrezzak, *Musannaf*, el-Mektebetü'l-İslâmiyye, Beyrut, 1403, VII, 77; Nesâî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut, 1411, III, 312, 320; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-Kebîr*, Mektebetü'l-Ulûm ve'l-Hikem, Mevsil, 1404/1983, VI, 173, 183, 190; Ebu'l-Mehâsin, *el-Mu'tasar mine'l-Muhtasar min Müşkili'l-Asâr*, Mektebetü'l-Mütenebbî, Beyrut, Kâhire, t.y., II, 54; Beyhakî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, Mektebetü Dârü'l-Ba'z, Mekketü'l-Mükerreme, 1414/1994, VII, 144).

²³ Buhârî, *Nikâh* 40 (VI,134); 50 (VI,138); Müslim, *Nikâh* 77 (1425), II, 1041; Ebû Dâvud, *Sünen*, Dâru Sahnûn ve Çağrı Yay., İstanbul, 1413/1992, *Nikâh* 30 (2111), II, 586, 587; Tirmizî, *Nikâh* 23 (1114), III, 421; Nesâî, *el-Müctebâ mine's-Sünen (Sünenü'n-Nesâî)*, Dâru Sahnûn ve Çağrı Yay. İst., 1992, *Nikâh* 48, (VI, 54, 91, 123); İbn Mâce, *Nikâh* 17 (1889), I, 608; Mâlik b. Enes, *el-Muvatta*, Dâru Sahnûn ve Çağrı Yay., İst., 1992, *Nikâh* 8, (II, 526); Dârimî, *Sünen*, Dâru'l-Kitâbi'l-Arabiyy, Beyrut-1987, II, 190; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, Müessesetü Kurtuba, Mısır, t.y., V, 330, 336. (Ayrıca bkz. Şâfiî, Muhammed b. İdris, *Müsnedü's-Şâfiî*, Dâru'l-kitâbi'l-İlmiyye, Beyrut, t.y., II, 247; Humeydî, *Müsned*, Mektebetü'l-Mütenebbî, Beyrut, Kâhire, t.y., II, 414; İbnu'l-Cârûd, *el-Müntekâ mine's-Süneni'l-Müsenne*, Müessesetü'l-Kitâbi's-Sekafiyye, Beyrut-1988, II, 179; Ebû Ya'lâ, b. Ali b. el-Mevsilî, *Müsned*, Dâru'l-Me'mûn li't-Türâs, Dimaşk, 1984, XIII, 518; Nesâî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, III, 259, 319; VI, 433; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-Kebîr*, VI, 133, 142, 176, 184; Beyhakî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, VII, 144, 236, 242; İbn Abdilber, Yûsuf b. Abdilber, *et-Temhîd limâ fi'l-Muvatta' mine'l-Meânî ve'l-Mesânîd*, Vizâratü'l-Umûmî'l-Evkâf ve's-Şuûnî'l-İslâmiyye, Mağrib, 1387, XXI, 120.

a- Nikâh ve Evlilik Kelimelerinden Başka Tabirlerle de Nikâh Akdinin Sahih Olabileceği Görüşünü Benimseyenler

Hiz. Peygamber'in iki kişiyi evlendirirken nikah ya da evlilik kelimesini değil de "temlik" kelimesini kullandığı "الْقُرْآنِ فَقَدْ مَلَكَكُمَا بِمَا مَعَكَ مِنْ" Kur'an'dan bildiklerin (i öğretmen) mukabilinde onu sana temlik ettim (kadını sana verdim)" hadisinin sahabi Sehl b. Sa'd (ö.88) ve tâbiinden Ebû Hâzım (ö.135) yoluyla gelen isnadları şöyledir:

1-Sehl b. Sa'd + Ebû Hâzım (Seleme b. Dînar) + Abdülazîz b. Ebî Hâzım + Kuteybe + Buhârî²⁴

2- Sehl b. Sa'd + Ebû Hâzım + Yakub + Kuteybe + Buhârî²⁵

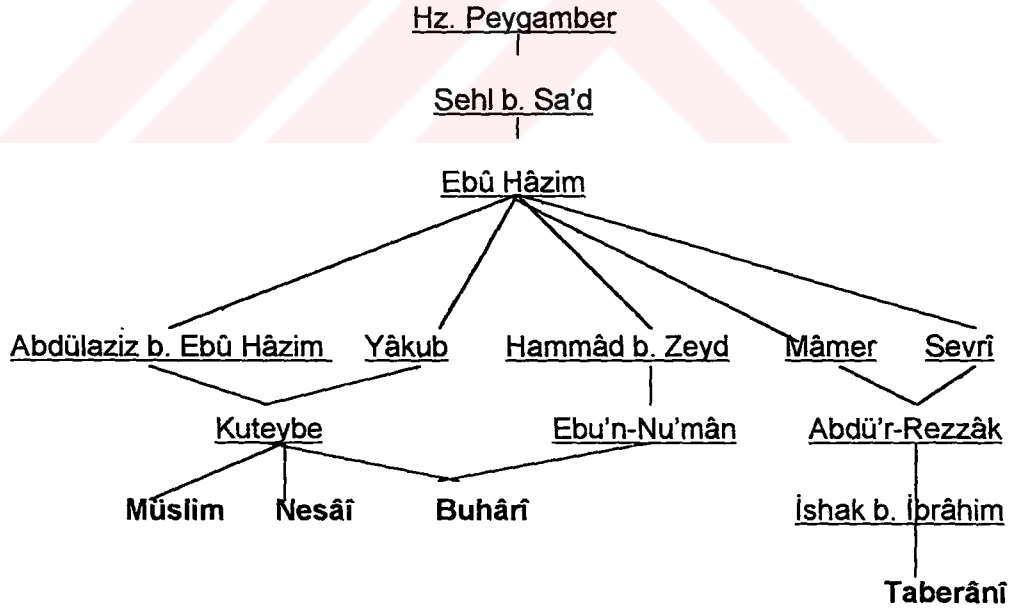
3- Sehl b. Sa'd + Ebû Hâzım + Hammad b Zeyd + Ebu'n-Nu'mân + Buhârî²⁶

4- Sehl b. Sa'd + Ebû Hâzım + Yakub b. Abdirrahman +Kuteybe b. Saîd+Buhârî²⁷

5- Sehl b. Sa'd + Ebû Hâzım + Yakub b.Abdirrahman + Kuteybe b Saîd+Müslim²⁸

6- Sehl b. Sa'd + Ebû Hâzım + Yakûb + Kuteybe + Nesâî²⁹

Bu hadisin isnâdını şema ile de şu şekilde gösterebiliriz:

²⁴ Buhârî, *Nikâh* 14, (VI, 121,122).

²⁵ Buhârî, *Nikâh* 35 (VI, 131, 132).

²⁶ Buhârî, *Nikâh* 44, (VI, 136)

²⁷ Buhârî, *Fedâilu't-Kur'an* 22 (VI, 108, 109).

²⁸ Müslim, *Nikah* 76 (1425), II, 1040.

²⁹ Nesâî, *Nikah* 62 (3337), VI, 113.

İsnadda görüldüğü üzere kütüb-i sitte kaynaklarında bu rivâyeti söz konusu "temlik" lafzıyla alan üç kişi vardır. Bunlar Ebû Hâzım'ın oğlu Abdülazîz b. Ebî Hâzım (ö.184), Yakub b. Abdîrrahman (ö.181) ve Hammad b. Zeyd'dir (ö.179). Taberânî "*Mucem'ul'Kebîr*"inde aynı hadisi Ma'mer ve Sevrî'den rivâyet etmiştir³⁰.

Buhârî bu rivâyeti yine bir başka isnadla; Sehl b. Sa'd + Ebû Hâzım (Seleme b. Dînar) + Ebû Gassân + Saîd b. Ebî Meryem kanalıyla Ebu Gassân'dan rivayet etmiş مُلْكُتْ lafzı yerine أَمْلَكْتُ lafzı kullanmıştır³¹.

Fukahânın Görüşleri: Bu hadisten yola çıkan Hanefî ve Mâlikî fukahası, Hz. Peygamber'in zikredilen sözleri ve o meclistekilerin şahitliğiyle evliliğin gerçekleştiğine kanaât etmiştir. *Hanefî* ve *Mâlikî*lere göre, evliliğe delâlet eden bir işâret veya niyetin bulunması şartıyla, nikâh akdindeki icâb ve kabul sözleri evlilik ve nikâh kelimelerinin yanısıra, "mehir belirtme", "hîbe etme", "satma", "sadaka verme", "mülkün hayat boyunca kalması", "bağışta bulunma" vs. gibi sözlerle de yapılabilir³². "Çünkü, amaç, akdi yapanların isteğinin bilinmesidir, lafza itibar edilmez. İnsanların hazır olması ve şahitlerin kastedileni anlaması yeterlidir. Zira, şeriatte evliliğin "hîbe" ve "temlik etme" sözleriyle yapıldığına dair deliller bulunmaktadır³³. "Nitekim, Ahzab sûresinde Hz. Peygamber'in evliliğinden bahsedilirken "hîbe" tabiri geçmektedir³⁴. Hz. Peygamber hakkında meşru olan birşey ümmeti hakkında da meşru olduğundan ümmeti de bu gibi kelimelerle nikâh akdedebilir. Her ne kadar âyette "إنا أحللتنا ... لك ... وامرأة مؤمنة إن وهبت نفسها للنبي إن أراد النبي أن يستنكحها خالصة لك من دون

المؤمنين ... Diğer mü'minlere değil, sırf sana mahsus olmak üzere, kendisini

Peygamber'e hîbe eden mü'min kadını almanı helâl kılmışsındır³⁵ denilerek bu durumun Hz. Peygamber'e mahsus olduğu belirtiliyorsa da, âyette hîbeyle

³⁰ Taberânî, a.g.e., VI, 190.

³¹ Buhârî, *Nikâh* 32 (VI, 129,130).

³² Kâsânî, *Bedâi'*, II, 229; Zeydan, Abdülkerim, *el-Mufasssal fî Ahkâmî'l-Mer'e ve'l-Beyti'l-Müslim fî's-Şer'iati'l-İslâmiyye*, Beyrut, 1993, VI, 83.

³³ Kâsânî, *Bedâi'*, II, 229; Zuhaylî, a.g.e., IX, 34; Zeydan, a.g.e., VI, 83, 84. Konuyla ilgili ayrıntılar için bkz. Serahsî, Muhammed b. Ahmed, *el-Mebsût*, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut, 1406., V, 59; İbnü'l-Hümâm, Muhammed b. Abdîlvâhid, *Fethu'l-Kadîr*, 2. baskı, Dâru'l-fikr, Beyrut, t.y. III, 193; İbn Abidin, Muhammed Emin b. Ömer, *Reddû'l-Muhtâr ala'd-Dürri'l-Muhtâr*, 2. baskı, Dâru'l-Fikr, Beyrut-1386, III, 16.

³⁴ 33/Ahzab, 50.

³⁵ 33/Ahzab, 50.

kastedilen mehirsiz yapılan nikâhın sadece Resûlullah'a ait bir ayrıcalık olmasındandır. Hibe lafzının kullanılması ise ona has değildir³⁶.

Delillerini bu şekilde savunan Hanefî ve Mâlikîlerin karşısındaki görüş ve mesnedleri ise şöyledir:

b- Nikâh ve Evlilik Kelimelerinden Başka Tabirlerle Nikâh Akdinin Sahîh Olamayacağı Görüşünü Kabul Edenler

Bu görüşte olanlar şu iki rivâyeti delil göstermişlerdir:

I- Aynı sahabi ve tâbiiden gelen aynı hadisin bir başka isnadında Hz. Peygamber - “ *Kur'an'dan bildiklerin(i öğretmen)* ” *فقد زوجتكها بما معك من القرآن* ” *mukabilinde seni onunla evlendirdim*³⁷ demiştir.

Hadisin bu ifadeyle nakledilen rivâyetini Buhârî ve Müslim “Sahîh”lerine almıştır³⁸. Tirmizî (ö.279/892) bu rivâyet için **hasen sahîh** demiştir³⁹. Humeydî'nin (ö.219/834) *Müsned*'inde geçen rivâyetin, bu eseri tahkik eden el-A'zamî'ye⁴⁰ göre; Ebû Ya'lâ'nın (ö.307/919) *Müsned*'inde geçen rivâyetin ise, onu tahkik eden Şeyh Hüseyin Esed'e⁴¹ göre; **isnadları sahîhtir**. Elbânî de bu rivâyetin **sahîh** olduğunu belirtmiştir⁴².

İbnu'l-Cevzî (ö.595/1203) daha önce geçen “ *ملكتكها بما معك من القرآن* ” *Kur'an'dan bildiklerin(i öğretmen) mukabilinde kadını sana temlik ettim* (kadını sana verdim)” hadisinde söz konusu *مَلَكْتُ* kelimesinin sıhhatini kabul etmemektedir.

İbnu'l-Cevzî hadisi bu lafızla rivâyet eden üç kişi olduğunu belirttikten sonra;

³⁶ Kâsânî, *Bedâi'*, II, 229, 230; İbn Kudâme, Abdullah b. Ahmed, *el-Muğni*, 1. baskı, Dâru'l-Fikr, Beyrut, 1405, VII, 60; Zeydan, a.g.e., VI, 83.

³⁷ Buhârî, *Nikâh* 40 (VI,134); 50 (VI,138); Müslim, *Nikâh* 77 (1425), II, 1041; Ebû Dâvud, *Nikâh* 30 (2111), II, 586, 587; Tirmizî, *Nikâh* 23 (1114), III, 421; Nesâî, *Nikâh* 48, (VI, 54, 91, 123); İbn Mâce, *Nikâh* 17 (1889), I, 608; Mâlik, *Muvatta*, *Nikâh* 8, (II, 526); Dârimî, *Sünen*, II, 190; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, V, 330, 336. (Ayrıca bkz. Şâfiî, *Müsned*, II, 247; Humeydî, *Müsned*, II, 414; İbnu'l-Cârûd, *Müntekâ*, II, 179; Ebû Ya'lâ, *Müsned*, XIII, 518; Nesâî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, III, 259, 319; VI, 433; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-Kebîr*, VI, 133, 142, 176, 184; Beyhakî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, VII, 144, 236, 242; İbn Abdilber, *Temhîd*, XXI, 120).

³⁸ Buhârî, *Nikâh* 40 (VI,134); 50 (VI,138); Müslim, *Nikâh* 77 (1425), II, 1041.

³⁹ Tirmizî, *Nikâh* 23 (1114), III, 421.

⁴⁰ Humeydî, *Müsned*, (Thk. Habîburrahman el-Azamî), II, 414.

⁴¹ Ebû Ya'lâ, *Müsned*, XIII, 532.

⁴² Elbânî, Muhammed Nâsiruddin, *Sahîhu Süneni Ebî Dâvud*, II, 397.

“Bunlardan Ma’mer, hatası çok olan biridir” der. Yine, ona göre geriye kalan Abdülaziz b. Ebi Hâzım ve Ya’kûb el-İskenderânî ise (hadis bakımından) hâfız değildirler. Dolayısıyla, aynı hadisi “فقد زوجها بما معك من القرآن” Kur’an’dan bildiklerin(i) öğretmen) mukabilinde seni onunla **evlendirdim**” lafzıyla rivayet eden fukahânın hâfız olanlarının rivâyetini esas almak İbnu’l-Cevzî’ye göre daha evlâdır⁴³.

Fukahânın Görüşü: Bu rivâyeti esas alan Şâfiî ve Hanbelîlere göre, “evlilik” ve “nikâh” kelimeleri dışında, nikâha delâleti şüpheli olan lâfızlarla îcâb ve kabul, dolayısıyla da nikâh akdi gerçekleşmez. “ملكتها بما معك من القرآن” “...Onu sana **temlik ettim** (kadını sana verdim)” hadisine gelince; hadisteki bu söz ya râvînin vehmidir yahut da râvî bu hadisi, bu sözün evlilik sözüyle eş anlamlı olduğunu sanıp mânâ olarak rivâyet etmiştir. Rivâyetin (diğer geliş yollarının) sıhhati gözönüne alındığı takdirde, cumhurun aynı hadisteki “فقد زوجها... Seni onunla evlendirdim” rivâyetiyle ters düşmüş olur. Üstelik, evlilik, niyetle birlikte kendisine özgü sözlerin olması gereken bir akittir. “..kendisini Peygamber’e **hibe eden mü’min kadını..**”⁴⁴ âyeti ise, zaten belirtildiği gibi Resûlullah’ın ayrıcalıklarındandır⁴⁵.

Genel değerlendirmeyi sonraya bırakarak bu görüşün ikinci hadis delilini inceliyoruz:

II- Yine îcâb ve kabulün ancak nikâh ve evlilik sözleriyle olması gerektiğini kabul edenler, yukarıdaki rivâyetin “*Seni onunla evlendirdim*” varyantının yanısıra şu hadisi de kendilerine delil olarak almışlardır:

Abdullah b. Câbir’in rivâyet ettiğine göre, Hz. Peygamber:

فَاتَّقُوا اللَّهَ فِي النِّسَاءِ فَإِنَّكُمْ أَخَذْتُمُوهُنَّ بِأَمَانِ اللَّهِ وَاسْتَحْلَلْتُمْ فُرُوجَهُنَّ بِكَلِمَةِ اللَّهِ ... وَلَهُنَّ

عَلَيْكُمْ رِزْقُهُنَّ وَكِسْوَتُهُنَّ بِالْمَعْرُوفِ

⁴³ İbnu’l-Cevzî, *et-Tahkîk fî Ehâdîsi’l-Hilâf*, Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, Beyrut, 1415, II, 272.

⁴⁴ 33/Ahzab, 50.

⁴⁵ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, VII, 60; Şirbînî, *Muğnî’l-Muhtâc*, III, 140; Zeydan, a.g.e., VI, 82.

- "Kadınlar hakkında Allah'tan korkunuz, çünkü siz onları Allah'ın emâneti olarak aldınız ve Allah'ın kelimesiyle namuslarını helâl edindiniz... Dolayısıyla onların rızkı ve uygun şekilde giyimleri size aittir"⁴⁶ buyurmuştur.

İkinci grubun kendilerine delil aldığı bu son hadisi Müslim⁴⁷, İbn Huzeyme (ö.311/923)⁴⁸ ve İbn Hibban (354/965)⁴⁹ "Sahîh" eserlerinde kaydetmişlerdir. Beyhakî (ö.458/1065) de Müslim'in aynı hadisi rivâyet ettiğini söyleyerek bu hadisin sahîh olduğunu belirtmiştir⁵⁰. Yine Şuayb el-Amavut⁵¹ ve Elbânî⁵² de bu hadise sahîh demiş, zayıf olduğunu söyleyen çıkmamıştır. Hadisin sahih olduğu anlaşılmaktadır.

Fukahânın Görüşü: Hadiste geçen **كلمة الله** "Allah'ın kelimesi" ile kastedilen, bu görüşü savunan Şafîî ve Hanbelî mezhebine göre evlilik ya da nikâhtır. Çünkü, bu konuda Kur'an'da söz konusu iki kelimedenden başkası kullanılmamıştır⁵³.

Bu hadisin şerhi bâbında yer alan genel teâmüle göre de "Allah'ın kelimesi"yle kastedilen âyetlerde belirtilen nikâh ve evliliktir⁵⁴. Nevevî bu hadiste geçen "Allah'ın kelimesi"yle kastedilen üç ihtimalden bahsedip, bu kelimenin "..Kadınlardan hoşunuza gidenlerle evlenin...(4/Nisâ, 3)" âyetinde belirtildiği gibi nikâh olduğu şeklinde yapılan yorumunun en sahîh görüş olduğunu söyler⁵⁵.

⁴⁶ Müslim, *Hacc* 147 (1218), II, 889; Ebû Dâvud, *Kitabu'l-Menâsik* 56 (1905), II, 462; Nesâî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, II, 421, V, 375; İbn Mâce, *Kitabu'l-Menâsik* 83 (3074), II, 1025; Beyhakî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, V, 8; VII, 144, 295, 304; Dârimî, *Sünen*, II, 70; İbn Ebî Şeybe, *el-Kitâbu'l-Musannaf fi'l-Ehâdisi ve'l-Asâr*, Mektebetü'r-Rüşd, Riyad, 1409, III, 336, 463; Abd b. Humeyd, *el-Müntehâb min Müsnedi Abd b. Humeyd*, Mektebetü's-Sünne, Kahire, 1998, s. 322; Hennâd b. es-Sırrî el-Küffî, *Kitâbü'z-Zühûd*, Dârü'l-Hulefâ' li'l-Kitâbi'l-İslâmiyy, Küveyt, 1406, I, 280; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, V, 72; İbn Cârûd, *Müntekâ*, II, 125; İbn Hibban, Muhammed b. Ahmed, *Sahîhu İbn Hibban bi Tertibi İbn Bülbân*, (Thk. Şu'ayb el-Arnâvut), Müessesetü'r-Risâle, Beyrut, 1970, IV, 311, IX, 257; *Sikât*, Dârü'l-Fikr, Beyrut, 1975, II, 128; İbn Huzeyme, Muhammed b. İshak, *Sahîh*, el-Mektebetü'l-İslâmiyye, Beyrut, 1970, IV, 251; Rûyânî, Muhammed b. Hârûn, *Müsnedü'r-Rûyânî*, Müessesetü Kurtuba, Kahire, 1416, II, 411; İbn Abdilber, *Temhîd*, XXI, 112; Heysemî, Ali b. Ebi Bekr, *Mecmeu'z-Zevâid ve Menbeu'l-Fevâid*, Dâru'r-Riyâd li't-Türâs, Beyrut-1407, III, 266.

⁴⁷ Müslim, *Hacc* 147 (1218), I, 889.

⁴⁸ İbn Huzeyme, *Sahîh*, IV, 251.

⁴⁹ İbn Hibban, *Sahîh*, IV, 311, IX, 257.

⁵⁰ Beyhakî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, V, 8; VII, 144.

⁵¹ İbn Hibban, *Sahîh*, IV, 311, IX, 257.

⁵² Elbânî, *Sahîhu Süneni Ebî Dâvud*, I, 358 (1676).

⁵³ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, VII, 60; Şirbînî, *Muğnî'l-Muhtâc*, III, 140; Zeydan, a.g.e., VI, 82.

⁵⁴ Beyhakî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, VII, 144; İbnü'l-Cevzî, *Ehâdisü'l-Hilâf*, II, 271; Nevevî, Yahyâ b. Şerefüddîn, *Sahîhu Müslim bişerhi'n-Nevevî*, Dâru lhyâi't-Türâsi'l-arabiyy, 2. Baskı, Beyrut, 1972, VIII, 183; Azîmâbâdî, Ebu't-Tayyib Muhammed Şemsü'l-Hakk, *Avnü'l-Ma'bûd Şerhu Süneni Ebî Dâvud*, Dâru'l-kütübi'l-ilmîyye, Beyrut, 1415, V, 263.

⁵⁵ Diğer iki görüş ise "...ya güzelliyle tutun ya da güzellikle serbest bırakın (2/Bakara, 231)" âyetidir veya buradaki Allah'ın kelimesinden kasıt Kelime-i Tevhid olan "Lâilâhe illallah Muhammedun

Sonuç ve Genel Değerlendirme: Görüldüğü gibi her iki görüş de aynı hadisin farklı lafızlarına dayanarak ayrı hüküm vermişlerdir. Sehl b Sa'd ve Ebû Hâzim yoluyla gelen bu hadisi Ebû Hâzimden alan kişiler isnadların her birisinde, azımsanmayacak ölçüde olmak üzere, hem **مَلَكَتُ** hem **أَمْلَكَتُ** hem **زَوَّجْتُ** hem de **أَنْكَحْتُ** şeklinde rivâyet etmişlerdir. Bir tek sahabiden rivâyet edilen bu olay ise

sadece Ebû Hâzim'den rivayet edilmiştir. Kanaatimize göre; anlaşılan odur ki burada iki ihtimalden birisi gerçekleşmiştir. Birinci ihtimal; Ebû Hâzim kendisinden rivayet eden kişilere bir defasında "temlik" lafzıyla rivâyet etmiş bir başka sefer "tezvic" lafzını kullanmıştır. İkinci ihtimal de; Ebu Hâzim'den rivâyet eden râviler rivâyeti aynı anlama geliyor zannıyla mana olarak rivayet etmişlerdir. Ancak her iki ihtimâli de teyid eden deliller mevcuttur. Aslında bu konuda Hz. Peygamber'den özel olarak gelen bir emir ya da tavsiye yoksa da gerek delillerinin sağlamlığı ve gerekse görüşlerinin tutarlılığı bakımından Şâfiî ve Hanbelî mezheplerinin savundukları "evlilik akdindeki icâb ve kabul sözlerinin, evlilik ya da nikâh kelimelerinden birini ihtiva etmesi gerekir" görüşü bize göre daha isabetlidir.

Bu noktada günümüzde çeşitli çevreler tarafından spekülasyon konusu yapılan bir konuya da işâret etmenin yararlı olacağını düşünüyoruz. O da bugünkü nikah akdidir. Bu akid sırasında, nikâh memuru, evlilik akdinin imzalanmasından önce taraflara "...hiçbir baskı altında kalmadan ...ile evlenmeyi kabul ediyor musun?" diye sormaktadır. Dolayısıyla, resmî nikâhla yerine getirilen "icâb" ve "kabul" sözleri ile Şâfiî ve Hanbelî mezheplerinin görüşleri arasında paralellik mevcuttur. Üstelik resmî nikâh akdinde söz konusu her iki görüşün de ittifak ettiği "evlilik" ya da "nikâh" sözlerinden biri bulunmaktadır. Böylece, bu yönüyle, resmî nikah akdinin yukarıda zikredilen mezhep görüşleri açısından geçerli ve yeterli olduğu ortaya çıkmaktadır.

Görüş ayrılığı doğuran bir husus da, akit esnasında "icâb" ve "kabul" için söylenen sözlerin, hangi zaman kipinde yer aldığı meselesidir:

Resulullah" cümlesidir. Çünkü müslümanın kâfirle evliliği câiz değildir" (Bu konuda bkz. **Sahîhu Müslim bişerhi'n-Nevevî**, VIII, 183).

2) İcâb ve Kabul Sîgası

Önceki konuda geçen ayetlerde ve *زَوَّجْتُ* ile *مَلَّكْتُ* kelimelerinin yer aldığı

hadislerde görüldüğü gibi icab ve kabul sözleri mâzî siyga ile söylenmektedir. Dolayısıyla fakihler, icab ve kabul sözlerinin geçmiş zaman ifadesiyle yapılması durumunda, nikâh akdinin sıhhatiyle ilgili herhangi görüş ayrılığına düşmemişlerdir⁵⁶. Yine hatırlanacağı gibi resmî nikahta nikâh memuru "... ile evlenmeyi kabul ediyor musun" derken geçmiş zaman kipiyle değil, şimdiki zaman ya da geniş zaman kipiyle sormaktadır. İşte icab ve kabul sözlerinin geniş zaman veya emir fiilleri ile olması konusu İslam Hukukunda ihtilâfa neden olmuştur.

Şâfiîler ve Hanbelîlere göre; geniş zaman sigasıyla evlilik akdi yapılmaz. Tarafların akit sırasında mutlaka "nikâh" ve "evlilik" kelimelerinden türetilmiş bir sözü *geçmiş zaman sîgasıyla* kullanmaları şarttır. Kocanın "evlendim" veya "nikâhladım" yahut da "onunla evlenmeyi veya nikâhlanmayı kabul ettim" demesi gerekir⁵⁷.

Hanefîlerle Mâlikîler ise; "Eğer bir karîne veya durum söylenen sözün geleceğe yönelik vaad için değil de, o anda talep için söylendiğine delâlet ederse geçmiş zaman, geniş zaman ve emir sigalarıyla da evlilik akdi yapılabilir" demişlerdir. Onlara göre, "meclis, nikâh akdinin gerçekleştirilmesi için toplanmış kabul edilir. Bu durumda meclisin varlığı geleceğe yönelik vaad isteğini ortadan kaldırır ve o anda nikâh akdinin gerçekleştirildiğine delâlet eder"⁵⁸.

Sonuç ve Değerlendirme: Yaptığımız araştırmalara göre, âyet yahut da hadislerde sadece geçmiş zaman sigasının şart olup diğer sigaların nikâh akdini geçersiz kılacağına işaret eden en ufak bir **delil yoktur**. Bu hükmü verenler, büyük bir ihtimalle, nikâhın o zamanın şartlarına ve kullanılan dilin geçerli olan sîgasına göre, sağlam bir akid yapabilmek ve aynı zamanda şüpheyi mahal bırakmayacak tarzda tarafların haklarını tesbit edebilmek düşüncesiyle böyle hükmetmişlerdir.

Sofuoğlu'nun da belirttiği gibi "Her dilin kendine mahsus bir takım özellikleri vardır. Türkçe'de "Kabul ediyorum" demek kadının erkek tarafından eşliğe o andan itibaren kabul edildiğini gösterir. Ayrıca, atılan imza da bunun şâhididir. İmza atıldıktan sonra nikâh memurunun "Sizi karı-koca ilan ediyorum" demesi de dilin

⁵⁶ İbn Abidin, *Reddû'l-Muhtâr*, III, 9, 10; Kâsânî, *Bedâi*, II, 231, Zeydan, a.g.e., VI, 87.

⁵⁷ Zuhaylî, a.g.e., IX, 37.

özelliğinden kaynaklanan bir husustur. Halbuki imza atılmış, iş bitmiştir. Arapça'da ise durum farklıdır. Taraflardan birinin "Kabul ettim" şeklinde mâzi siga kullanması çok geniş bir zamanı içine alır, istikbale de taşar. Arapça'da bunun başka örnekleri de vardır⁵⁹. Dolayısıyla fukahânın bu şekilde hükmetmiş olmaları Arapça'nın dil yapısından kaynaklanmış görünmektedir.

Daha önce ifâde ettiğimiz gibi, dînî nikah-resmî nikah tartışmalarına da katkısı olacağını umduğumuz bu araştırmamızda, buraya kadar yaptığımız incelemeler ışığında kısaca şunları söylememiz mümkündür: Türkçe'ye göre, henüz nikâh akdi yapılırken, mazi siga kullanarak "evlendin mi?" ya da "evlendim" demek, mevcut durumun ifadesi için abes ya da yanlış bir ifadedir. Dolayısıyla, Türk dili açısından nikâh akdi esnasındaki en uygun ifade, şimdiki ya da geniş zaman kipidir. Nitekim, günümüzde nikâh akdi devletin garantisiyle ve bu iş için özel olarak tayin edilmiş memurun şâhitler huzurunda akdi kayda geçirmesiyle gerçekleştiğinden, istenen/aranılan emniyet de sağlanmış olmaktadır. Böylece, *Hanefî ve Mâlikî*'lerin dediği gibi, meclis o anda ve özel olarak evlilik akdi için toplanmıştır. Bu açıdan da, resmî nikâh ile İslâm Hukukundaki nikâh akdi arasında çelişen bir husus bulunmamaktadır.

3) İcâb ve Kabul Sözleriyle Şaka Yapılıp-Yapılmaması

Günümüz müslümanları arasında önemli bir başka konu da nikâhta "ciddilik" ve "şaka" meselesesidir.

Ebû Hüreyre'den rivâyet edildiğine göre: Hz. Peygamber: " ثَلَاثٌ جَدُّهُنَّ جَدٌّ "

Üç şey vardır ki, onların ciddîsi de ciddî şakası da ciddîdir: Bunlar nikâh, talâk ve ric'at'tır⁶⁰ demiştir.

Söz konusu hadisin râvileri şunlardır:

⁵⁸ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, VII, 61; Zuhaylî, a.g.e., IX, 37, 38.

⁵⁹ Bkz. Sofuoğlu, M. Cemal, *İslam Dini Esasları*, İzmir İlahiyat Fakültesi Vakfı Yay., İzmir-1997, s.543-544.

⁶⁰ Ebû Dâvud, *Talâk* 9 (2194), II, 644; Tirmizî, *Talâk* 9 (1184), III, 490; İbn Mâce, *Talak* 13 (2039), I, 658, 659 (Ayrıca bkz. Dârekutnî, *Sünen*, III, 256, 257, IV, 18; İbn Cârûd, *Müntekâ*, II, 178; Beyhakî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, VII, 340; Hâkim, *en-Neysâbü'rî* Muhammed b. Abdillâh, *el-Müstedrek ale's-Sahihayn*, Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut, 1411, 1990, II, 216; Aclûnî, İsmâîl b. Muhammed, *Keşfü'l-Hafâ ve Müzîlul-İlbâs amme'stehera mine'l-Ehâdisi alâ Elsineti'n-Nâs*, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut, 1405, I, 389).

1- Ebû Hüreyre + Yusuf b. Mâhek + Atâ b. Ebî Rabâh + Abdurrahman b. Habîb b. Erdek + Abdülaziz b. Muhammed + Ka'nebî + Ebû Dâvud

2- Ebû Hüreyre + Yusuf b. Mâhek + Atâ b. Ebî Rabâh + Abdurrahman b. Habîb b. Erdek + Hâtîm b. İsmâil + Kuteybe + Tirmizî

3- Ebû Hüreyre + Yusuf b. Mâhek + Atâ b. Ebî Rabâh + Abdurrahman b. Habîb b. Erdek + Hâtîm b. İsmâil + Hişâm b. Ammâr + İbn Mâce

Bu râvîlerin şeması ise şu şekildedir:

Dârakutnî, İbn Cârûd, Beyhakî ve Hâkim'in isnadları da Abdurrahman b. Habîb b. Erdek'e kadar aynı râvilerdir.

Söz konusu rivâyetin isnâdında yer alan Abdurrahman b. Erdek, hakkında ihtilâf edilen bir râvîdir. Nesâî (ö.303/915) Abdurrahman b. Erdek'in hadisi münkerdir derken, bazıları ise onun sika (güvenilir) olduğunu söylemişlerdir⁶¹. Örneğin, Hâkim (ö.405/1014)'e göre, Abdurrahman b. Erdek, Medine'deki râvîlerin sika olanlarındandır. Bu hadisin isnâdî sahîh olmasına rağmen, Buhârî ve Müslim tahrir etmemişlerdir⁶². İbn Hazm (ö.456/1063) ise, onun hadisinin metruk (terkedilmiş), isminin karıştırılması dolayısıyla, kendisinin meçhul bir râvî,

⁶¹ Mübârekpûrî, Abdurrahman b. Abdurrahîm, Tuhfetü'l-Ahvezî bi Şerhi Câmi'i-Tirmizî, Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut, t.y, IV, 304; İbn Hacer el-Askalânî, Ahmed b. Ali, Telhîsu'l-Habîr fî Ehâdisi'r-Râfiyyi'l-Kebîr, Medînetü'l-Münevvere, 1384/1964, III, 209; Şevkânî, Neylû'l-Evtâr, VII, 20.

⁶² Hâkim, el-Müstedrek ale's-Sahîhayn, II, 216.

rivâyetlerinin de zayıf olduğunda ittifak edildiğini bildirmiştir⁶³. Zeylaî (ö.762/1361) hadiste şüphe bulunduğunu⁶⁴ söylerken, İbnü'l-Mülakkın (ö.804/1402) ise, İbn Kattân (ö.628/1231)'ın bu hadisin sahîh oluşuna karşı çıktığını, İbnu'l-Cevzî'nin (ö.595/1203) yanlış bir şekilde ona tâbî olduğunu kaydetmiştir. Çünkü İbnu'l-Cevzî bu hadisle birlikte başka bir rivâyeti zikredip, içinde ismi geçen Atâ b. Aclân için zayıftır, zâhibu'l-hadistir demiştir⁶⁵. İbn Hacer ise onun bu yanlışını ortaya koyup, "Burada zikredilen Atâ, Ebû Dâvud ve Hâkim'in rivâyetlerinde açıklandığı gibi, Atâ b. Ebî Rabah'tır. İbnu'l-Cevzi ise onun metruk bir râvî olan Ata b. Aclan olduğunu vehmetmiştir" der. Bu satırlara eserinde yer veren İbn Hacer (ö.852/1448) ise hadisin **hasen** olduğu görüşünü tercih etmiştir⁶⁶. **Zayıf ve şüpheli** haberleri toplayan el-Hût es-Seyyid Derviş (ö.1276/1854), *Hüsnü'l-Eser*'inde bu rivâyete de yer vermiştir⁶⁷.

Tirmizî şârihi Mübârekpûrî, bu rivâyetin sözlerine benzeyen ancak hadisin son kelimesindeki ric'at yerine farklı lâfızların –îtak (köle azad etme), yemin ya da nezir- kullanıldığı diğer rivâyetleri birarada sunar. Ancak bunların hepsinin isnâdı problemli ve zayıftır⁶⁸. İbn Hazm buna benzer rivâyetlerin hepsinin, **mevzu** (uydurma) ya da **zayıf** olduğunu, bu konuda sahîh rivâyet bulunmadığını söylemiştir⁶⁹. Buraya kadar yapılan değerlendirmelerden hadisin sıhhatine güvenilemeyeceği gerçeği ortaya çıkmaktadır.

Fukahânın Görüşü: Dört mezhebin de fukahasına göre bu hadis dolayısıyla şeriat nikâh meselesinde "ciddî" ile "şaka"yı bir saymıştır. Şakadan da olsa, taraflar arasında icâb ve kabul sözlerinin sarfedilmesi ittifakla ciddi gibidir. Yâni, mezhepler, şakadan da olsa, aralarında evlenme veya nikâh kelimelerini kullanan tarafların, başka manileri olmadığı takdirde, sahîh nikâh akdini gerçekleştirmiş olduklarını ittifakla kabul etmişlerdir⁷⁰.

⁶³ İbn Hazm, ona bazılarının Abdurrahman b. Hubeyb derken bazılarının Hubeyb b. Abdurrahman dediğini buna örnek gösterir (Bkz. İbn Hazm, Ali b. Ahmed ez-Zâhirî, *el-Muhallâ (bi'l-Asâr)*, Dâru'l-Afâkî'l-Cedîde, Beyrut-t.y., X, 204).

⁶⁴ Zeylaî, Cemalüddin Abdullah b. Yusuf, *Nasbu'r-Râye li Ehâdisi'l-Hidâye*, Dâru'l-Hadîs, Mısır, 1357, III, 294.

⁶⁵ Bkz. *Ehâdisü'l-Hilâf*, II, 294.

⁶⁶ İbn Hacer, *Telhîsu'l-Habîr*, III, 209.

⁶⁷ el-Hût, a.g.e, s. 383, 384.

⁶⁸ Bkz. Mübârekpûrî, *Tuhfetü'l-Ahvezi*, IV, 304; Şevkânî, *Neylû'l-Evtar*, VII, 20, 21.

⁶⁹ İbn Hazm, *el-Muhallâ*, X, 204.

⁷⁰ Bu konuda daha ayrıntılı bilgi için bkz; Kâsânî, *Bedâi*, II, 310; ed-Dimyâtî, *İlânetü't-Tâlibîn*, III, 3, IV, 5; Şirbînî, *Muğni'l-Muhtâc*, III, 288; Merginânî, Ebu'l-Hasen Ali b. Ebî Bekr, *el-Hidâye Şerhu Bidâyeti'l-Mübtedî*, el-Mektebetü'l-İslâmiyye, Beyrut, t.y., III, 283; Şeybânî, Muhammed b. el-Hasen, *el-Hücce*, Alemü'l-Kütüb, Beyrut, 1403, III, 199; Adevî, Ali es-Saîdî el-Mâlikî, *el-Hâşiyetü'l-Adeviyye*, Dâru'l-Fikr, Beyrut, 1412, II, 51; Serahsî, *el-Mebsût*, VII, 61, Desûkî,

Hadisle İlgili Yorumlar: Azîmâbâdî, Hattâbî'nin (ö.388/998) bu hadisi müdâfaa sadedinde, sözünü etmeden geçemeyeceğimiz şu beyanını nakleder: "Hadiste söz konusu edilen bu hususlardan birşey söyleyen kimse için, onun hükmü bağlayıcıdır. Aksini iddia eŧse de kabul edilmez. Akıllı ve bülûğa ermiş kişinin lisânından çıkmasıyla o konu gerçekleşmiş demektir. Bununla sorumlu tutulur. - "Ben şaka veya oyun yapıyordum" ya da - "Bunu kastetmemiştim" veya buna benzer şeyler demesine bakılmaz. Bazı alimler, bu konuda, "ولا تتخذوا آيات الله هزوا" Allah'ın âyetlerini alaya almayınız"⁷¹ âyetini delil getirirler. Çünkü, onlara göre, aksi takdirde hükümler bozulur ve nikâhlayana, boşayana ve köleyi serbest bırakana mutlak şekilde inanılmaz. - "Ben şaka yapmışım" lafzında Allâhu Teâlâ'nın hükmünün iptal edilmesi söz konusudur ve bu da câiz olmaz"⁷². İbn Kudâme (ö.620/1223) boşanma konusunu zikrederken: "Açıkça söylenmiş talâk sözlerinin niyete ihtiyacı yoktur. Kasıt olmadan söylense de talâk vaki olur. Bunda ihtilâf yoktur. Satış da böyledir. Şakanın ya da ciddinin kasdı birdir"⁷³ diyerek bu hususlarda şaka olamayacağını belirtir. İbn Hacer (ö.852/1448) de "Ağızdan çıkanın yerine getirilmesi vaciptir. Bu konuda şaka olmaz"⁷⁴ beyanında bulunur. Şevkânî (ö.1255/1839) ise, "Bakara suresinde 'وإن عزموا الطلاق' talaka niyet ederlerse"⁷⁵ ifâdesi geçiyor. O halde niyet önemlidir. Niyette ise şaka söz konusu değildir"⁷⁶ der.

Sonuç ve Değerlendirme: Söz konusu hadis sahîh kabul edilmese bile, nikâh ve boşanma olaylarının insan hayatının en önemli dönüm noktalarından birisi olduğu herkes tarafından bilinen bir husustur. Böylesine önemli olayların da şakaya gelir tarafı yoktur. Bir mecliste otururken iki kişinin "Biz evlendik" demelerinin ardından Hattâbî'nin söylediği gibi - "Şaka yapıyorduk" demeleri hoş birşey değildir. Ya da kocanın, niyetini gizli tutarak, karısına - "Seni boşadım" daha sonra da - "Şaka yapmışım" demesi ve bunu tekrar etmeyi alışkanlık haline getirmesi, kadının duygularıyla oynama ve onu sindirme, böylece evlilik kurumunu hafife alıp

Muhammed Arrafe ed-Desûkî, **Haşiyetu'd-Desûkî alâ Şerhi'l-Kebîr**, Dâru'l-Fikr, Beyrut, t.y., III, 4, Abderî (Mevvâk), Ebû Abdillâh Muhammed b. Yusuf b. Ebî'l-Kâsım el-Abderî (Mevvâk), **et-Tâcu ve'l-İklîl**, Dâru'l-Fikr, Beyrut, 1398, IV, 40, 101; el-Hattâb, Muhammed b. Abdurrahman, **Mevâhibu'l-Celîl**, Dâru'l-Fikr, Beyrut, 1398, III, 423; ed-Derdîr, Ahmed b. Muhammed, **eş-Şerhu'l-Kebîr alâ Muhtasari'l-Halil**, Dâru'l-Fikr, Beyrut, t.y., II, 221.

⁷¹ 2/Bakara, 231.

⁷² Azîmâbâdî, **Avnû'l-Ma'bud**, VI, 188.

⁷³ İbn Kudâme, **el-Muğnî**, VII, 303.

⁷⁴ İbn Hacer, **ed-Dirâye fî Tahrîci Ehâdisi'l-Hidâye**, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut, t.y., II, 91.

⁷⁵ 2/Bakara, 227.

⁷⁶ Şevkânî, **Neylû'l-Evtâr**, VII, 20.

zedelemekten başka birşey değildir. Ancak, neticesi bir ailenin yıkımına, içindeki çocuklarıyla birlikte bir yuvanın dağılmasına ve mahzun gönüllerin ortaya çıkmasına neden olan bir durumun -söz konusu hadise hüküm verenlerin çoğunluğunun ifadesiyle- zayıf addedilen bir hadisle gerçekleşmesi, Allâhu Teâlâ'nın ailede sevgiyi ve rahmeti ön plana çıkaran⁷⁷ beyanıyla örtüşmemektedir. Çoğu zaman, kişinin yaptığı ve küçük sandığı bir hata, ömür boyu katlanılacak büyük cezalar serisine dönüşebilmektedir. Nikâh ve boşanma da böylesine sonuçlar doğurabilecek önemli kararlardandır. Dolayısıyla, biz Şevkânî'nin niyeti esas alan görüşünün daha tutarlı olduğuna inanıyoruz. Çünkü, aile hayatı bir şakaya fedâ edilemeyecek kadar önemlidir.

Nikâhın şartları bağlamında; çalışmamızın buraya kadar olan bölümünde îcab ve kabul sözlerinin herhangi bir suistimal ya da yanlış anlamaya imkan vermeyecek şekilde ayet ve hadislerde işlenen gayelere uygun olarak evlilik veya nikah kelimelerinden birisiyle gerçekleşmesi gerektiği anlaşılmaktadır. Akit esnasında kullanılan zaman sîygasının ise hüccet olacak derecede yeterli ve kuvvetli delili bulunmayıp o zaman ve mekanda kullanılan dilin geçerli olan sîygasına göre şüpheye mahal bırakmayacak tarzda sağlam bir akit olmasının amaçlandığı ortaya çıkmaktadır. Kuruluşuna bu kadar önem verilen ailenin ise zayıf bir hadis sebebiyle şakayla tesis edilip şakayla yıkılamayacağı da âşikardır. Çünkü, ağızdan çıkan ve içinde gerçek niyet taşımayan hatalı bir sözün faturasının, genellikle yuvası ve çocuklarından başka güvencesi olmayan kadınlara ve ailesine muhtaç çocuklara ödettilmesi ayetteki sevgi ile rahmet (ve dolayısıyla merhamet) ifadesinin safdışı edilmesiyle eşdeğerdedir.

Nikahın şartlarının ikincisi, evlenmeyi haram kılacak bir engelin bulunmamasıdır:

B- EVLENME MÂNİLERİNİN BULUNMAMASI

"İslâm Hukukunda 'muharremât' sözleriyle ifade edilen husus 'evlenmeyi husûsî şartlar altında devamlı veya geçici olarak yasaklayan' durum ve münasebetlerden ibarettir"⁷⁸.

⁷⁷ 30/Rum, 21... ومن آياته أن خلق لكم من أنفسكم أزواجا لتسكنوا إليها وجعل بينكم مودة ورحمة

⁷⁸ Karaman, Hayreddin, *Mukayeseli İslâm Hukuku*, I, 256. Bu husus Batıda evlenme mânileri olarak ifade edilmektedir (Bkz. aynı yer).

Nikah akdinin şartlarından olması dolayısıyla başlık olarak zikrettiğimiz “evlenme mânilerinin bulunmaması” ayet ve sahih hadislerle destekli olduğundan ihtilâf edilen bir husus değildir.

Evlenilen kadının erkeğe haram olmaması nikâh akdinin şartlarındandır. Aksi takdirde akit fasit olup, nikâh geçersiz sayılır. Âyet-i kerîmede evlenilmesi haram olan kadınlar şöyle sıralanmıştır:

حرمت عليكم أمهاتكم وبناتكم وأخواتكم وعماتكم وخالاتكم وبنات الأخ وبنات الأخت وأمهاتكم اللاتي أرضعنكم وأخواتكم من الرضاعة وأمهات نسائكم وربائبكم اللاتي في حجوركم من نسائكم اللاتي دخلتم بهن فإن لم تكونوا دخلتم بهن فلا جناح عليكم وحلائل أبنائكم الذين من أصلابكم وأن تجمعوا بين الأختين إلا ما قد سلف إن الله كان غفورا رحيما

"Size şu kadınları nikâhlamak haram kılındı: Anneleriniz, kızlarınız, kızkardeşleriniz, halalarınız, teyzeleriniz, erkek kardeşlerinizin kızları, kızkardeşlerinizin kızları, sizi emzirmiş olan süt anneleriniz, süt kardeşleriniz, hanımlarınızın anneleri, aranızda zifaf geçmiş olan kadınlarınızdan doğan üvey kızlarınız. Eğer zifaf geçmemişse onların kızlarını nikâhlamakta size günah yoktur. Özoğullarınızın hanımlarını nikâhlamanız ve iki kız kardeşi birden nikâhınız altına almanız size haram kılındı..."⁷⁹

Fukahâ bu âyet-i kerimeye dayanarak şu tasnifi yapmıştır: Evlenilmesi haram olan kadınlar iki türdür: Birincisi; sürekli olarak evlenilmesi haram olanlar, ikincisi de; geçici olarak evlenilmesi haram olanlardır.

1) Sürekli Olarak Evlenilmesi Haram Olan Kadınlar

Bu haramlık, ya "anneleriniz, kızlarınız, kızkardeşleriniz"⁸⁰ gibi nesep (yakın akrabalık) dolayısıyla, ya "Babalarınızın nikâhladığı kadınlar"⁸¹ "özoğullarınızın hanımları"⁸² gibi musâhara (evlilik) yoluyla yahut da "..sizi emzirmiş olan süt anneleriniz, süt kardeşleriniz.." ayetinde olduğu gibi süt emme vesilesiyle gerçekleşmektedir.

⁷⁹ 4/Nisâ, 23.

⁸⁰ 4/Nisâ, 23.

⁸¹ 4/Nisâ, 22.

⁸² 4/Nisâ, 23.

2) Geçici Olarak Evlenilmesi Haram Olan Kadınlar

Muayyen bir sebebe bağlı olarak kendileriyle evlenilmesi geçici olarak haram olan kadınlardır. Sebebin ortadan kalkmasıyla söz konusu haramlık da ortadan kalkar⁸³.

Nikah akdinin şartları içinde geçmesi dolayısıyla işlemek durumunda olduğumuz ve konuyu uzatmamak için delillerine dipnotlarında yer verdiğimiz bu grup beş kısımda toplanmıştır:

a) Üç talakla boşanmış kadın⁸⁴.

b) Bir başka kocanın hakkıyla bağlı olan kadın⁸⁵.

c) Semâvî bir dine bağlı olmayan kadın⁸⁶.

d) Kadını kızkardeşi (baldız), ve onun hükmünde olan (halası veya teyzesi gibi) kadınlardan biriyle bir nikâhta toplamak⁸⁷.

e) Dört kadınla evli bir erkeğin beşinci karısı⁸⁸.

⁸³ Zuhaylî, a.g.e., IX, 113.

⁸⁴ İslamda boşanma hakkı iki defadır. Üçüncü defa boşanma durumunda ise; eşlerin yeniden nikah akdi yapıp evlenmeleriyle sahih bir nikah gerçekleşmiş olmaz. (Konuyla ilgili olarak 2/Bakara, 229 ve 230. ayetler ile daha geniş bilgi için bkz. Kurtubî, *el-Câmi'u li Ahkâmi'l-Kur'ân*, III, 147-148; İbn Hacer, *Fethu'l-Bâri Şerhu Sahîhi'l-Buhârî*, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut, 1379, IX, 466 vd., Mübârekpûrî, *Tuhfetü'l-Ahvezi bi Şerhi Câmi'i-Tirmizî*, IV, 264, 265; Zeydan, *el-Mufasssal fi Ahkâmi'l-Mer'e*, VI, 299- 304, 191-197; Zuhaylî, *İslâm Fıkhı Ansiklopedisi*, IX, 114-117).

⁸⁵ Bu bir erkeğin nikâhı veya onun iddeti ile ona bağlı olan kadındır. (Konuyla ilgili olarak 4/Nisâ, 24, 2/Bakara, 235, 2/Bakara, 228. ayetler ile daha geniş bilgi için bkz. Kâsânî, *Bedâi*, II, 268 vd. III, 204; Kurtubî, *el-Câmi'u li Ahkâmi'l-Kur'ân*, III, 193; Zuhaylî, a.g.e., IX, 118; Zeydan, *el-Mufasssal fi Ahkâmi'l-Mer'e*, VI, 295, 299).

⁸⁶ Kadınların da erkeklerin de Allah'a ortak koşan ve kitâbi olmayan bir kimse ile yaptıkları nikâh akdi ittîfakla sahih değildir. (Konuyla ilgili olarak 2/Bakara, 221 5/Mâide, 5 ve 6/En'am, 156. ayetler ile daha geniş bilgi için bkz. Kurtubî, *el-Câmi'u li Ahkâmi'l-Kur'ân*, III, 68, 80; Serahsî, *el-Mebsût*, V, 48, 49; Kâsânî, *Bedâi*, II, 270; Şirbînî, *Muğni'l-Muhtac*, III, 189, 190; İbn Abidin, *Reddû'l-Muhtar ale'd-Dürri'l-Muhtar*, III, 395, 396; Zuhaylî, *İslâm Fıkhı Ansiklopedisi*, IX, 124).

⁸⁷ "وَأَنْ تَجْمَعُوا بَيْنَ الْأُخْتَيْنِ .. حرمت عليكم .. Ve iki kız kardeşi birlikte nikâhlanmanız da haramdır." (4/Nisâ, 23) ayeti dolayısıyla bir kişinin nikâhla iki kız kızkardeşi nikâhlanması sahih değildir (Bkz. Zuhaylî, a.g.e., IX, 129). Kadını hala ve teyzesiyle bir nikâh altında toplamanın haram olduğuna ise, Câbir ve aynı manada Ebû Hüreyre'den rivâyet edilen şu sahih hadis delil getirilmiştir: "...*Resûlullah kadının, halası veya teyzesi üzerine nikâhlanmasını yasakladı.*" (Bkz. Buhârî, *Nikâh* 27 (VI, 128); Müslim *Nikâh* 37 (1408), II, 1029; Muvatta, *Nikâh* 20, (II, 532); Ebû Dâvud, *Nikâh* 12, (2065, 2066), II, 553-554; Tirmizî, *Nikâh* 31, (1126), III, 433; Nesâî, *Nikâh* 47- 48, (VI, 96-98); İbn Mâce, *Nikâh* 31 (1929), I, 621; Ebû Dâvud et-Tayâlisî, *Müsned*, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut, t.y, II, 247; Abdürrezzak, *Musannaf*, VI, 262, 263, 264; İbn Ebi Şeybe, *Musannaf*, III, 526-527; İshak b. Râhûye, *Müsnedu İshak b. Râhûye*, Mektebetü'l-İmân, Medînetü'l-Münevvera, 1991, I, 201; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, I, 77, 372, II, 179, 182, 189, 207, 229, 255..; Nesâî, *es-Sünenü'l-Kübrâ* III, 292, 293, 294; Ebû Ya'lâ, *Müsned*, I, 296, II, 456, III, 408; VIII, 198, XIII, 193; İbn Cârud, *Münteka*, II, 172, İbn Hibban, *Sahîh*, IX, 376, 425, 427, XIII, 342; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-Evsat*, Dâru'l-Harameyn, Kâhire, 1415, I, 42, IV, 381; *el-Mu'cemu's-Sağîr*, el-Mektebû'l-İslâmiyye-Dâru Ammâr, Beyrut, Umman, 1405/1985, I, 155, 376; *el-Mu'cemü'l-Kebîr*, Mektebetü'l-Ulûm ve'l-Hikem, Mevsil, 1983, VII, 218, X, 18, XII, 250; Beyhakî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, V, 345, VII, 165, 166, VIII, 29.

⁸⁸ Konuyla ilgili olarak 4/Nisâ, 3. ayeti ile daha geniş bilgi için bkz. İbn Kesir, Ebu'l-Fidâ İmadu'd-Din İsmâil b. Kesîr, *Hadislerle Kur'ân-ı Kerim Tefsiri*, Ter. Bekir Karlığa; Bedreddin Çetiner, Çağrı

İcâb ve kabul sözleri ile evlenme mânilerinin bulunmamasının ardından nikahın şartları arasında zikredilen üçüncü husus bekar kız ya da dul kadının evliliğe rızasının olup olmayacağı meselesidir. Aşağıdaki bölümde bu konu araştırılacaktır:

C- BEKAR KIZ VE DUL KADININ EVLİLİĞE RIZASI

Evlilik akdinin sahîh olması için, erkeğin rızası olmadan evlendirilemeyeceği konusunda İslâm Hukukçuları görüş birliği içersindedirler⁸⁹.

Ancak, kadının evliliğe izin ve rıza göstermesi hususu "Nikahın Şartları"nı ilgilendirdiği kadar ailede kadının eşini seçme hakkının bulunup bulunmadığını tesbit bakımından da ehemmiyet arz etmektedir. Mezhepler arasında görüş ayrılığı bulunan bu konu bugün de birçok İslâm ülkesinde hâlâ sıkıntılara neden olmaktadır. Biz aşağıda kadının bekar yahut da dul oluşuna göre verilen hükümlerde delil olarak gösterilen hadisleri şu başlıklar altında ayrıntılı bir şekilde inceleyeceğiz:

1) Bekâr Kızın Rızası

Nikahın sahîh olması için bekar kızın evliliğine rızasının zorunlu olup olmadığı hususunda iki görüş vardır:

a- Bekâr Kızın İzninin (Rızasının) Nikâh Akdi İçin Zorunlu Olduğunu Kabul Edenler

Bekar kızın evliliğe razı olması gerektiğini belirten hadisler sahabeden İbn Abbas, Hz. Aişe, Câbir, İbn Ömer ve Ebû Hüreyre kanalıyla bize ulaşmıştır. Bu rivâyetler ve tahlilleri şunlardır:

I- Ebû Dâvud, İbn Mâce ve Ahmed b. Hanbel'de yer alan İbn Abbas rivâyetine göre:

عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ أَنَّ جَارِيَةَ بَكْرًا أَتَتْ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَذَكَرَتْ أَنَّ أَبَاهَا زَوَّجَهَا وَهِيَ كَارِهَةٌ فَخَيَّرَهَا النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ

Yay., İst., 1984, IV, 1547; İbn Davyân, *Menâru's-Sebil*, II, 199; el-Behûtî, Mansur b. Yunus, *Keşşâfu'l-Kinâ' an Metni'l-İknâ*, Dâru'l-Fikr, Beyrut, 1402, V, 198; *er-Ravdu'l-Murabba'*, Mektebetü'r-Riyâdi'l-Hadîse, Riyad, 1390, III, 132; İbn Nüceym, Zeyyin b. İbrâhim, *el-Bahru'r-Râik*, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut, t.y., III, 234; İbn Abidin, *Reddû'l-Muhtar ale'd-Dürri'l-Muhtar*, III, 206; ed-Dimyâtî, *İlânetü't-Tâlibîn*, III, 370).

⁸⁹ Karaman, *Mukayeseli İslâm Hukuku*, I, 247.

"Bekâr bir kız, Resûlullah'a gelerek, istemediği halde, babasının kendisini evlendirdiğini söyledi. Resûlullah, (bu nikâhı) kabul edip etmemede kızı muhayyer (serbest) bıraktı"⁹⁰.

Bu rivâyetin kaynaklara göre isnadları şöyledir:

1- İbn Abbas (ö.68) + İkrime (ö.104) + Eyyub (ö.131) + Cerir b. Hâzim (ö.170)+ Hüseyin b. Muhammed (ö.213) + Osman b. Ebî Şeybe (ö.239)+ Ebû Davud.

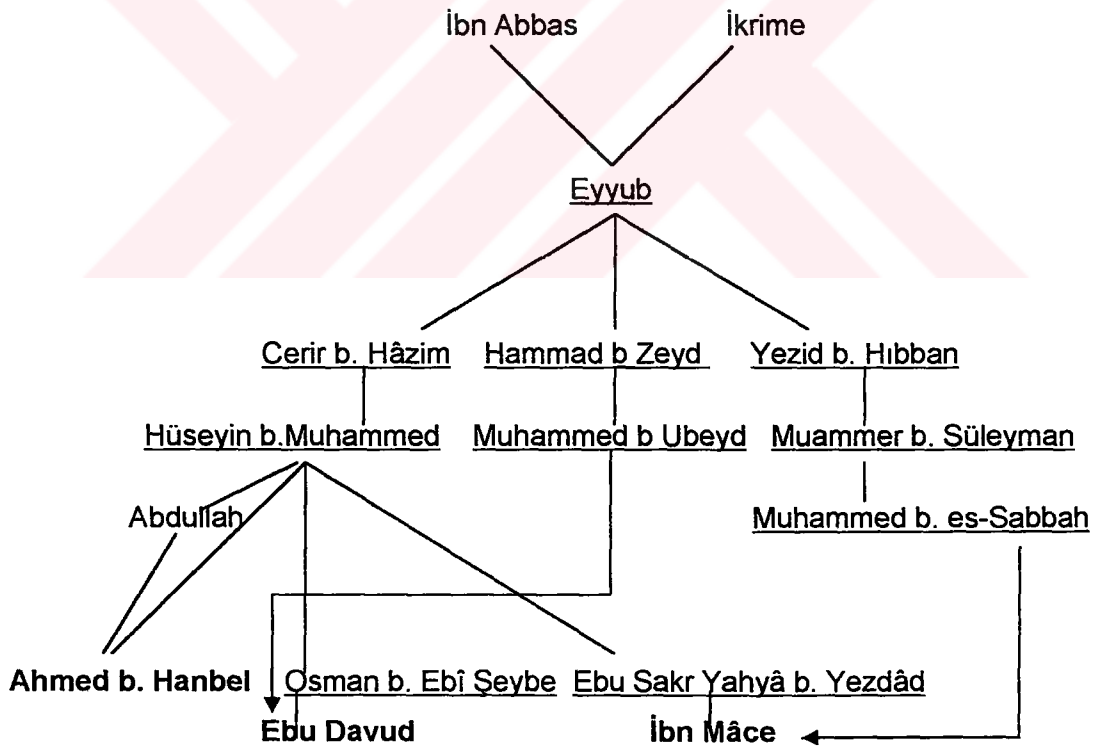
2- İkrime + Eyyub + Hammâd b. Zeyd + Muhammed b. Ubeyd + Ebû Davud.

3- İbn Abbas + İkrime + Eyyub + Cerir b. Hâzim + Hüseyin b. Muhammed el-Merveziyy + Ebû Sahr Yahyâ b. Yezdâd el-Askeriyy + İbn Mâce.

4- İbn Abbas + İkrime + Eyyûb es-Sahtiyânî + Yezid b. Hıbban + Muammer b. Süleyman + Muhammed b. es-Sabbâh + İbn Mâce.

5- İbn Abbas + İkrime + Eyyub + Cerir + Hüseyin + Abdullah + Ahmed b. Hanbel.

Bu isnad zincirini şema ile de şu şekilde gösterebiliriz:

Ebû Dâvud, bu hadisi bir defa merfu bir defa mürsel olarak rivâyet etmiştir⁹¹. Tahâvî (ö.321/933), isnadda yer alan Cerir b. Hâzim'in çok hata yapan biri

⁹⁰ Ebû Dâvud, *Nikâh* 23, 24 (2096), II, 576; Ahmet b. Hanbel, *Müsned*, I, 273; İbn Mâce, *Nikâh* 12 (1875), I, 603; Dârekutnî, *Sünen*, III, 234 (56); Ebû Ya'lâ, *Müsned*, IV, 404 (2526), I, 273; Beyhakî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, VII, 117 (13447).

olduğunu, bu hadiste de iki hata yaptığını belirtmiştir. Bunlardan birincisi; hadiste dul kadın denildiği halde onun bekâr demesidir. İkincisi ise; hadis **mürsel** olduğu halde isnada İbn Abbas'ı eklemesidir⁹². Cerîr b. Hâzim'in yer almadığı isnad ise şemada görüleceği üzere **mürseldir**. İbn Abbas zikredilmeden İkrime'den rivâyet edilmiştir. Dârakutnî (ö.385/995) konuyla alâkalı rivâyetleri sıraladıktan sonra, "Doğru olan, bu rivâyetin **mürsel** oluşudur" demiştir⁹³. İbn Hazm ise, "**hiçbir itiraza mahal kalmadan, senedi sahîhtir**" hükmünü vermiştir⁹⁴. Beyhakî de isnadda yer alan **Cerir b. Hazm'ın hata yaptığını**, doğrusunun ise hadisin **mürsel** olması gerektiğini söylemiş ve **mevsul** olarak yapılan **rivâyetlerin hatalı** olduğunu belirtmiştir⁹⁵. İbnü'l-Cevzi (ö.595/1203) hadisin Cerir b. Hazm'dan önceki râvîsi Eyyüb es-Sahtiyânî'nin de **zayıf** olduğuna işaret etmiştir⁹⁶.

İbn'ül-Kattan (ö.628/1231) hadisin **sahîh** olduğunu, buradaki kızın bekâr olup Hansa bt. Hidâm hadisi ile karıştırılmaması gerektiğini söylemiştir. İbn'ül-Kattan bunun gerekçesini Dârakutnî'nin zayıf olan bir başka İbn Abbas rivâyetinde yine Hz. Peygamber'e bir bekâr bir de dul kadının babalarının kendilerini zorla evlendirdiklerini şikâyet etmelerini gösterir⁹⁷. İbn Kayyım el-Cevziye (ö.751/1350) bu hadisin muallal-mürsel şeklinde olmayıp, **hem mûsned hem de mürsel** olarak **rivâyet edildiğini** söylemiş ve şöyle devam etmiştir: "Fakihlerin **İttisal ziyadedir**. Hadisi mevsul olarak rivâyet eden râvî, mürsel rivâyet edene takdim olunur." şeklindeki görüşünü esas aldığımızda durum açıktır. Bu hadislerin çoğunda yapılan bir şeydir. Bu hadisin de benzerlerinin hükmünden ayrılacak bir durumu yoktur. Bunda da aynı şey yapılır. Hadisin mürsel olduğuna hükmetsek bile -ki

⁹¹ Ebû Dâvud, *Nikâh* 23, 24 (2096), II, 576-577.

⁹² Tahâvî, Ebû Ca'fer Ahmed b. Muhammed, *Şerhu Meâni'l-Asar*, (Thk. Muhammed Zührî en-Neccâr), 1. baskı, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut/1399, IV, 365.

⁹³ Dârekutnî, *Sünen*, III, 234.

⁹⁴ İbn Hazm, *el-Muhallâ*, VIII, 335.

⁹⁵ Beyhakî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, VII, 117.

⁹⁶ İbnü'l-Cevzî, *el-İlelü'l-Mütenâhiye fî'l-Ehâdisi'l-Vâhiye*, (Thk. Halil el-Meyyis), 1. baskı, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1403, II, 620.

⁹⁷ İbn Hacer, *ed-Dirâye fî Tahrîci Ehâdisi'l-Hidâye*, II, 61; Zeylaî, *Nasbu'r-Râye*, III, 190. Tahlilini yaptığımız hadisle karışmaması için yukarıya almadığımız fakat hadis külliyyatımızda yer verilen ve İbn Kattan'ın sözünü ettiği rivâyet şu olsa gerektir: Dârekutnî ve Beyhakî, bir başka vecihden İbn Abbas yoluyla rivâyet ettiğine göre: "*Resûlullah'a babası tarafından kendileri istemediği halde evlendirilen bekâr ve dulun nikâhı iletili. Resûlullah ikisinin de nikâhını reddetti*" (Bkz. Dârekutnî, *Sünen*, III, 234; Beyhakî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, VII, 117). Dârekutnî, Abdülmelik ez-Zimârî'nin bu rivâyetle tek kaldığını ve kendisinin **zayıf** biri olduğunu söylemiştir. Doğru olan bu rivâyetin Yahyâ b. Kesîr tarafından el-Muhâcîr b. İkrime'den **mürsel** olarak rivâyet edildiğidir. ez-Zimârî, Süfyânü's-Sevrî üzerine vehimde bulunmuştur ve o **kuvvetli bir râvî değildir** (Bkz. Dârekutnî, *Sünen*, III, 234; Zeylaî, *Nasbu'r-Râye* III, 192). Ebû Zû'r'a da onun için münkertü'l-hadis demiştir (Bkz. İbnü'l-Cevzî, *İlelü'l-Mütenâhiye*, II, 620). İbn Kayyım, yine, İbn Abbas'ın hadisiyle aynı fakat son sözleri "serbest bıraktı" değil de, "nikâhlarını reddetti" şeklinde farklı bir rivâyet vermekte ve râvîlerinin sıhhat yönünden kendisiyle ihticac edilen râvîler olduğunu söylemektedir (Bkz. *Hâşiyetü İbn Kayyım ala Süneni Ebî Dâvud*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1415, VI, 85).

muhaddislerin çoğunun görüşü böyledir- onun açık ve sahîh haberlerle, kıyas ve şer'î kâidelerle desteklenen **güçlü bir mürsel rivâyet** olduğunu görüyoruz. Bu da onunla amel etmeyi kaçınılmaz kılar"⁹⁸.

İbn Hacer'e göre bu hadisin **râvîleri sikadır**. Ancak Ebû Hâtim (ö.275/888) ve Ebû Zür'a (ö.264/878) rivâyette hata yapıldığını, doğrusunun ise **mürsel rivâyet** olduğunu belirtmiştir⁹⁹. Dolayısıyla, İbn Hacer hadisin **mürselliği nedeniyle illetli** olduğunu, Cerir b. Hazm'ın Eyyüb'ten yaptığı bu rivâyette yalnız kaldığını söylemiştir¹⁰⁰. Mübârekpûri (ö.1353/1934) hadise **sahîh** demiştir¹⁰¹. Elbânî¹⁰² de hadisin **sahîh** olduğunu belirtmiştir. Muhaddislerin ihtilaf ettiği bu rivâyeti ihtiyatla karşılamak gerektiği anlaşılmaktadır.

Diğer delillere geçmeden önce söz konusu hadisi sahih kabul eden muhaddislerin değerlendirmelerini sunmak faydalı olacaktır:

Hadisle İlgili Yorumlar: Hattâbî (ö.388/998)'ye göre; bu hadiste nikâh akdinin ancak kızın seçimiyle sabit olacağı görüşünde bulunanlar için hüccet vardır¹⁰³.

Şâfiî alimlerinden Beyhakî'nin beyanına göre, "gönlü olmadığı halde babası tarafından zorla evlendirilen kızın şikâyeti üzerine Resûl-i Ekrem'in onu serbest bıraktığı olayda Hz. Peygamber dengi olmayan birisiyle evlendirildiği için kızı seçimde serbest bırakmıştır"¹⁰⁴. Hâfız İbn Hacer de Beyhakî'nin bu görüşüne katılmış ve "bu özel bir hâdisedir: Binaenaleyh, bu hükmü dengiyle¹⁰⁵ evlenmiş olan kızlara da teşmil etmek doğru olmaz" demiştir¹⁰⁶. Aksi görüşte olan bilginlere göre ise; "Hz. Peygamber'in bu kızı serbest bırakmasının sebebinin dengi olmayan bir erkekle evlendirilmiş olmasına bağlamak delilsiz kuru bir iddiadan başka birşey değildir. Hadisin zâhirinden anlaşıldığına göre, Resûl-i Ekrem'in o kızı serbest

⁹⁸ İbn Kayyim el-Cevziyye, *Zâdu'l-Meâd*, Ter.Mehmet Erdoğan, İklim Yayınları, İstanbul, 1990, V, 206.

⁹⁹ İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*, IX, 196.

¹⁰⁰ İbn Hacer, *Telhîsu'l-Habîr*, III, 160.

¹⁰¹ Mübârekpûri, *Tuhfetü'l-Ahvezi*, IV, 204.

¹⁰² Elbânî, *Sahîhu Süneni Ebî Dâvud*, el-Mektebetu'l-İslâmiyye, Beyrut, 1409/1989, II, 395; *Sahîhu Süneni İbn Mâce*, el-Mektebetu'l-İslâmiyye, 3. baskı, Beyrut, 1408/1988, I, 315.

¹⁰³ Hattâbî, Ebû Süleyman Ahmet b. Muhammed, *Meâlimü's-Sünen*, (Ebû Dâvud'un Sünen'i ile birlikte), *el-Kütübü's-Sitte ve Şurûhuhâ*, Çağrı Yay., İstanbul, 1992, II, 576.

¹⁰⁴ Beyhakî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, VII, 117.

¹⁰⁵ Dört mezhebin de içinde bulunduğu fakihlerin cumhuruna göre, denklik (küfüv) ittifakla evliliğin sıhhat şartlarından değildir. Eğer kadın denk olmayan biriyle evlenmişse, nikâh akdi sahihtir. Koca kadına ister denk olsun ister olmasın evlilik sahih ve bağlayıcı olur. (Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. Kâsânî, *Bedâi'*, II, 318 vd.; Şirbînî, *Muğni'l-muhtâc*, III, 166; ed-Derdîr, *eş-Şerhu'l-Kebîr*, II, 249-284; Zeydan, a.g.e., VI, 331, 332; Zuhaylî, a.g.e., IX, 186, 190-197).

¹⁰⁶ İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*, IX, 196.

bırakmasının tek sebebi; velîsinin onu *gönülsüz olarak* evlendirmiş olmasıdır¹⁰⁷. San'ânî de; "Beyhakî'nin yorumu bir delile dayanmamaktadır. Eğer küf'ü, yâni dengi olmamak söz konusu olsaydı kız bunu anlatacaktı. Halbuki, sadece hoşlanmadığını söylemiştir. Hâfız'ın (İbn Hacer) dediği "Bu özel bir olaydır, umumî bir hüküm ifâde etmez" sözü de sıhhatli değildir. Bilakis, bu hüküm umûmîdir. Çünkü, illeti kızın hoşlanmayışıdır. Nerede hoşlanmama durumu olursa bu hüküm sabittir"¹⁰⁸ yorumunda bulunmuştur. Azîmâbâdî (ö.1273/1857) de bu hadisin şerhinde "Hadiste babanın bekâr kızını istemediği kimseye zorla nikâhlanmasının haram olduğuna delâlet vardır" ifâdesini kullanmıştır¹⁰⁹.

II-Hz. Aîşe'nin anlattığına göre:

عَنْ عَائِشَةَ أَنَّ فَتَاةً دَخَلَتْ عَلَيْهَا فَقَالَتْ إِنَّ أَبِي زَوَّجَنِي ابْنَ أَخِيهِ لِيَرْفَعَ بِي خَسِيسَتَهُ وَأَنَا كَارِهَةٌ قَالَتْ اجْلِسِي حَتَّى يَأْتِيَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَجَاءَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَأَخْبَرْتُهُ فَأَرْسَلَ إِلَيَّ أَبِيهَا فَدَعَاهُ فَجَعَلَ الْأَمْرَ إِلَيْهَا فَقَالَتْ يَا رَسُولَ اللَّهِ قَدْ أَجَزْتُ مَا صَنَعَ أَبِي وَلَكِنْ أَرَدْتُ أَنْ أَعْلَمَ أَلِلنِّسَاءِ مِنَ الْأَمْرِ شَيْءٌ

"Bir genç kız Hz. Aîşe'nin yanına girerek: - "*Babam, itibârını benimle yükseltmek için, gönüm olmadığı halde, beni kardeşinin oğluna verdi*" dedi. Hz. Aîşe: - "*Hz. Peygamber (a.s.) gelene kadar otur*" dedi. Hz. Peygamber, gelince kız ona durumu haber verdi. Hz. Peygamber babasına adam göndererek çağırdı ve evlenme işini kızı bıraktı. Bunun üzerine kız: - "*Ey Allah'ın Resûlü! Ben şimdi, babamın yaptığına izin verdim. Esasen, ben bu meselede babalarının kadınlara (icbar) yetkisi olup olmadığını öğrenmek istedim!*" dedi¹¹⁰.

Nesâî bu hadisi Hz. Aîşe'den rivâyet etmiş, İbn Mâce ise, aynı manaya gelebilecek benzer lafızlarla başka bir sahâbi olan Büreyde'den nakletmiştir¹¹¹.

Rivâyetin isnad silsilesi ve şeması şöyledir:

¹⁰⁷ Mübârekpûrî, *Tuhfetü'l-Ahvezi*, IV, 204.

¹⁰⁸ Bkz. San'ânî, el-Emîr Muhammed b. İsmâîl, *Sübûlü's-Selâm Şerhu Bulûğî'l-Merâm min Edilleti'l-Ahkâm*, Dâru İhyâi't-Türâsi'l-arabiyy, Beyrut, 1379, III, 122; Mübârekpûrî, *Tuhfetü'l-Ahvezi*, IV, 204.

¹⁰⁹ *Avnû'l-Ma'bûd*, VI, 84.

¹¹⁰ Nesâî, *Nikâh* 36 (VI, 86-87); İbn Mâce, *Nikâh* 12 (1874), I, 602, 603; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, VI, 136 (Ayrıca bkz. İbn Ebî Şeybe, *Musannaf*, III, 459; İshak b. Râhuye, *Müsned*, III, 747; Nesâî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, III, 284 (5390); Dârekutnî, *Sünen*, III, 232; Beyhakî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, VII, 118).

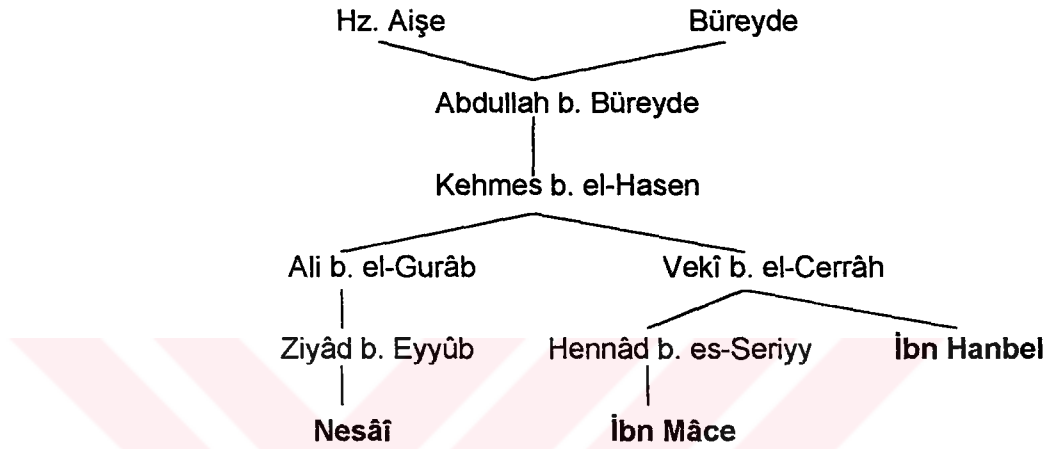
¹¹¹ Bkz. İbn Mâce, *Nikâh* 12, (1874), I, 602, 603.

1- Hz. Aîşe (ö.58) + Abdullah b. Büreyde (ö.115) + Kehmes b. el-Hasen (ö.149) + Ali b. Gurâb (ö.184) + Ziyâd b. Eyyûb (ö.252) + Nesâî.

2- Büreyde (ö.63) + İbn Büreyde(ö.115) + Kehmes b. el-Hasen + Vekî b. el-Cerrâh (ö.196) + Hennâd b. es-Seriyy (ö.243) + İbn Mâce.

3- Hz. Aîşe + Abdullah b. Büreyde + Kehmes + Vekî + Ahmed b. Hanbel.

Bu isnad zincirini şema ile şu şekilde gösterebiliriz:

Beyhakî bu hadis ile ilgili olarak şunları söylemiştir: "Nesâî'nin Aîşe'den rivâyet ettiği bu hadis **mürseldir**. Çünkü, onun senedinde Abdullah b. Büreyde doğrudan Aîşe (r.a.)'den rivâyet etmiştir. Halbuki, İbni Büreyde Aîşe'den hadis işitmedi"¹¹². Bûsîrî (840/1436) de şöyle demiştir: "Hadisin **isnâdı sahîh, râvîleri sikadır**"¹¹³. Mübârekpûrî'nin yorumu da şu şekildedir: "Nesâî'nin Aîşe'den rivâyet ettiği bu hadis **mürsel** ise de, İbn Mâce'deki Büreyde'nin hadisi **merfu ve muttasıldır**"¹¹⁴.

Hadisin Büreyde'den gelen, İbn Mâce'de yer alan senedi için Zevâid'de hadisin **isnâdının sahîh** olduğu belirtilmiştir¹¹⁵. Elbânî, gerek Büreyde'den gelen rivâyetin¹¹⁶; ve gerekse Nesâî'de yer alan Aîşe rivâyetinin **zayıf ve şâz** olduğunu söylemiştir¹¹⁷. Ulaşabildiğimiz kaynaklar arasında, Büreyde rivâyetine Elbânî hariç muhaddislerden zayıf diyen çıkmamıştır.

¹¹² Beyhakî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, VII, 118; Mübârekpûrî, *Tuhfetü'l-Ahvezi*, IV, 205; Zeylaî, *Nasbu'r-Râye*, III, 192.

¹¹³ Bûsîrî, Ahmed b. Ebubekr, *Misbâhuz'Zücâce fî Zevâidi İbn Mâce*, Dâru'l-Arabiyye, Beyrut, 1403, II, 102 (674).

¹¹⁴ Mübârekpûrî, *Tuhfetü'l-Ahvezi*, IV, 205.

¹¹⁵ İbn Mâce, *Nikâh* 12 (1874), I, 602, 603.

¹¹⁶ Elbânî, *Daifu Süneni İbn Mâce*, el-Mektebetu'l-İslâmiyye, Beyrut, 1408, s.145 (411).

¹¹⁷ Elbânî, *Daifu Süneni'n-Nesâî*, el-Mektebetu'l-İslâmiyye, Beyrut, 1411, s.117 (208).

Hadisle İlgili Yorumlar: İbnu'l-Cevzî bu konudaki hadislerin çoğunun kızın kendisine denk olmayan biriyle evlendiğine hamledildiğine işaret etmiş ve onun izninin alınmasının sadece kalbini ısıdırmak için olduğunu belirtmiştir¹¹⁸.

San'ânî, Hz. Aîşe ve Büreyde'den gelen bu hadisle ilgili olarak yorumda bulunurken sözü edilen kızın, az önce zikredilen, İbn Abbas'ın rivâyetinde gelen kız olabileceği ihtimali üzerinde durarak şöyle demiştir: "Babası onu kardeşinin oğlu ile, yani dengi biri ile evlendirmiştir"¹¹⁹ San'ânî daha sonra şöyle devam etmiştir: "Şâyet 'çeşitli rivâyetleriyle birlikte, bu hadiste babasının istemediği halde evlendirdiği kızın bekâr olduğuna dair bir açıklama yok, dul kadın olması da mümkün, ayrıca velî tarafından evlendirilen bülûğa ermiş bekâr kızın nikâhının sıhhati için izninin gerekli olduğuna dair bir delalet de bulunmuyor' denilirse bu hususa şöyle cevap verilir: Aynı şekilde, babası tarafından istemediği halde evlendirilen, bu hadisteki kadının dul olduğuna dair de bir açıklık yoktur. İkinci olarak, bu hadisi şerhedenler, babasının evlendirdiği bu kadının bekâr olduğunu söylemişlerdir. Üçüncü bir husus da, hadisin bekâr kızı da kapsamış olmasıdır. Çünkü, (Hz. Aîşe'nin rivâyet ettiği Nesâî hadisinde) geçen 'Nisâ' (kadınlar) ifadesi genel olduğundan bekâr kızı da dul kadını da kapsar"¹²⁰.

III. Câbir'den rivâyet edildiğine göre: " أن رجلا زوج ابنته وهي بكر من غير أمرها "

Bir adam, bekâr kızını ona sormadan evlendirdi. فأتت النبي صلى الله عليه وسلم ففرق بينهما

*Kız Hz. Peygamber'e geldi. O da aralarını ayırdı*¹²¹.

Dârekutnî'nin Sünen'inde, Nesâî ve Beyhakî'nin Sünen'ü'l-Kübrâ adlı eserlerinde yer alan bu rivâyetlerin son beş râvisi (Câbir + Atâ + Evzâî + Şuayb b. İshak ve Hakem b. Mûsâ) aynıdır.

Dârekutnî, bu rivâyette vehim bulunduğunu ve söz konusu vehmin isnadda yer alan Şuayb'dan kaynaklandığını, doğrusunun Ata'dan mürsel olduğunu belirtir¹²². Beyhakî'ye göre de bu rivâyet vehm taşımaktadır. Doğru olanı bu

¹¹⁸ İbnu'l-Cevzî, *Ehâdisü'l-Hilâf*, II, 263; Zeylaî, *Nasbu'r-Râye*, III, 192.

¹¹⁹ San'ânî, *Sübülü's-Selâm*, III, 123; Mübârekpûrî, *Tuhfetü'l-Ahvezî*, IV, 205.

¹²⁰ *Sübülü's-Selâm*, III, 123.

¹²¹ Nesâî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, III, 283; Dârekutnî, *Sünen*, III, 233; Beyhakî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, VII, 117.

¹²² Dârekutnî, *Sünen*, III, 233; Zeylaî, *Nasbu'r-Râye*, III, 191; İbnu'l-Cevzî, *Ehâdisü'l-Hilâf*, II, 363.

rivâyetin, İbrâhim b. Mürre'nin Atâ'dan mürsel olarak rivâyet etmesidir¹²³. İbn Hacer, bu hadisin senedinin görünüşte sahîh olduğunu fakat hakikatte illetli olduğunu söylemiştir. Ayrıca, (Beyhakî'nin rivâyet ettiği) isnadda yer alan İbrahim b. Mürre hakkında konuşulan bir râvîdir. İsnadında Câbir'i zikretmeksizin mürsel olarak rivâyet etmiştir¹²⁴ ve rivâyet zayıftır¹²⁵. İsnadda yer alan Evzâî de Ata'dan hiç hadis işitmemiştir¹²⁶. Dolayısıyla rivâyete sahîh diyen muhaddis olmamıştır.

IV. Ebû Muhammed b. Muâviye b. Sâlih'in dediğine göre; İbn Ebî Zî'b, Nâfî'den o da İbn Ömer'den şöyle rivâyet etmiştir: “ أن رجلا زوج ابته بكرا فكرهت ذلك ” Bir adam bekâr kızını o istemediği halde evlendirdi. Kız da Hz. Peygamber'e geldi. Bunun üzerine Hz. Peygamber aralarını ayırdı.”¹²⁷

Dâraikutnî, “Hadisin bu isnadla gelişi doğru değildir.” demiş ve doğru olan isnâdı gösterip, sözleri ile konusu farklı bir hadis vermiştir¹²⁸. İbn Abdilberr (463/1071) de, “mahfuz değildir” der¹²⁹. İsnadda yer alan İbn Ebi Zî'b, Nâfî'den hadis işitmemiştir. Ahmed (b. Hanbel)'e bu hadis sorulduğunda bâtıldır cevabını vermiştir¹³⁰.

İbnu'l-Hümâm (ö.681/1282) delil olarak zikrettiği bu hadislerin sonunda: “Bu mürsel hadisler ya hüccettir yahut da bu babda zikredilen hadisleri kuvvetlendirmesi bakımından şâhiddir”¹³¹ demiştir.

Buraya kadar zikredilenler, ihtiyatla yaklaşılması gereken rivâyetlerdir. Sahih rivâyetleri derleyen ve muteber kabul edilen bazı kaynaklarımızda da geçen şu hadisler de bekar kızın rızasının zorunlu olduğu görüşünde olan fukahâ tarafından delil olarak kullanılmıştır:

¹²³ Beyhakî, es-Sünenü'l-Kübrâ, VII, 117.

¹²⁴ İbn Hacer, Fethu'l-Bârî, IX, 196.

¹²⁵ İbn Hacer, ed-Dirâye fî Tahrîci Ehâdisi'l-Hidâye, II, 61.

¹²⁶ Zeylaî, Nasbu'r-Râye, III, 191.

¹²⁷ Dâraikutnî, Sünen, III, 236.

¹²⁸ Dâraikutnî, Sünen, III, 236; Zeylaî, Nasbu'r-Râye, III, 191.

¹²⁹ Temhîd, XIX, 100, 101.

¹³⁰ Zeylaî, Nasbu'r-Râye, III, 191 ; İbnu'l-Cevzi, Ehâdisül-Hilâf, II, 263.

¹³¹ Fethu'l-Kadîr, III, 262.

V. İbn Abbâs Resûlullah'ın: - "أحق بنفسها من وليها والبكر تستأذن في نفسها"

Dul, kendi hakkında velîsinden daha çok hak sahibidir. Bâkirenin kendisini ilgilendiren konuda (nikâh) izni alınır. Onun izni susmasıdır." buyurduğunu rivâyet etmiştir¹³².

Müslim ve İbn Hibban bu hadisi "Sahîh"lerine almışlardır¹³³. Tirmizî **hasen-sahîh** demiş¹³⁴, Beyhakî de Müslim'in tahrir ettiğini söylemekle yetinmiştir¹³⁵. İbnu'l-Cevzî, Müslim'in bu rivâyette tek kaldığını belirtmiştir¹³⁶. Şuayb el-Amavut, İbn Hibban rivâyetinin isnâdının Buhârî ve Müslim'in şartına uygun olduğunu ifade etmiştir¹³⁷. Elbânî'ye göre de hadis **sahîhtir**¹³⁸. Buhârî'nin eserine almadığı, İbnu'l-Cevzî'nin ise Müslim'in rivâyetinde tek kaldığını belirttiği bu hadise herhangi bir sebeble ya da râvîlerini ileri sürerek zayıf diyen olmamıştır.

VI. Ebû Hüreyre anlatıyor:

"Resûlullah: - "لا تنكح الأيم حتى تستأمر ولا تنكح البكر حتى تستأذن قالوا يا رسول الله"

*Dul kadın kendisiyle istişâre edilmeden nikâhlanamaz, bâkire de izni sorulmadan nikâhlanamaz" buyurmuşlardı. Ashabı sordu: - "Ey Allah'ın Resûlü! Onun izni nasıl olur?" - "Sükut etmesiyle!" dedi"*¹³⁹.

¹³² Müslim, *Nikâh* 66 (1421), II, 1037; Muvatta, *Nikâh* 4, (II, 524); Nesâî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, III, 280; Ebû Dâvud, *Nikâh* 24, 25 (2098), II, 577; İbn Mâce, *Nikâh* 11 (1870), I, 601; Tirmizî, *Nikâh* 18 (1108), III, 416; Nesâî, *Nikâh* 31, (VI, 84); Dârekutnî, *Sünen*, III, 238, 239 (65), 240 (69), 241 (72, 73); Dârimî, *Sünen*, II, 186; Şâfiî, *Müsned*, II, 172, 220; Rebî' b. Hubeyb, *el-Câmiu's-Sahîh Müsnedü'l-İmâm er-Rebî b. Hubeyb*, Dâru'l-Hikme, Mektebetü'l-İstikâme, Beyrut, 1415, s. 206; İbn Hibban, *Sahîh*, IX, 395, 397; İbn Mende, *el-Fevâid, (Temâmü'r-Râzî)*, Tanta, 1991, II, 167; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, I, 219, 241, 274, 345, 355, 362; Humeydî, *Müsned*, I, 239 (517); Taberânî, *el-Mu'cemü'l-Kebîr*, X, 307; Mervezî, Muhammed b. Muhalled, *Mâ Ravâhu'l-Ekâbir an Mâlik b. Enes*, Müessesetü'r-Reyyân, Beyrut 1416, s. 44; İbn Abdilber, *Temhid*, XIX, 74, 75, 76; Tahâvî, *Şerhu Meâni'l-Asar*, III, 11, IV, 366; İbn Cârûd, *Müntekâ*, s.178 (709) Beyhakî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, VII, 115, 118, 122.. Hadisin bazı rivâyetlerinde "(تستأذن)" izni alınır" lafzı yerine

aynı manaya gelen "(تستأمر)" emri istenir" lafzı geçmektedir.

¹³³ Müslim, *Nikâh* 66 (1421), II, 1037; İbn Hibban, *Sahîh*, IX, 395, 397.

¹³⁴ Tirmizî, *Nikâh* 18 (1108), III, 416.

¹³⁵ Beyhakî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, VII, 118, 122.

¹³⁶ İbnu'l-Cevzî, *Ehâdisü'l-Hilâf*, II, 259; Zeylaî, *Nasbu'r-Râye* III, 182.

¹³⁷ İbn Hibban, *Sahîh*, IX, 395, 397.

¹³⁸ Elbânî, *Sahîhu Süneni't-Tirmizî*, I, 322; *Sahîhu Süneni Ebî Dâvud*, II, 39; *Sahîhu Süneni'n-Nesâî*, II, 688.

¹³⁹ Buhârî, *Nikâh* 41 (VI, 135); *Hiyel* 11 (VIII, 62); Müslim, *Nikâh* 24 (1419), II, 1036; Nesâî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, III, 282 (5378); Beyhakî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, VII, 119, 122; Nesâî, *Nikâh* 33,

Hadisi Buhârî ve Müslim “**Sahîh**”lerinde zikretmiş¹⁴⁰, Tirmizî **hasen-sahîh** demiş¹⁴¹, Beyhakî hadisin Buhârî ve Müslim tarafından rivâyet edildiğini söylemekle yetinmiş¹⁴², Şeyh Hüseyin Esed **isnâdı sahîh** görmüş¹⁴³, Elbânî de hadisin **sahîh** olduğunu belirtmiştir¹⁴⁴. Hadisin sıhhatinde ittifak edilen bir rivâyet olduğu anlaşılmaktadır.

Hadisle İlgili Yorumlar: Buhârî bu hadisi kaydetmeden önce bâbın adını şöyle koymuştur: “*Ne baba ne de ondan başkası, dul yahut da bekâr kızı rızası olmaksızın evlendiremez*”¹⁴⁵. Hanbelî bilgini İbn Kudâme (620/1223) *Muğnî* adlı eserinde, bu konuda İmam Ahmed'den iki rivâyetin bulunduğunu söylemiştir: Bu rivâyetlerin ikincisinde, babanın kızını izni olmaksızın nikâha zorlama hakkı bulunmadığı belirtilmiştir. Buna delil ise, Ebû Hüreyre'nin rivâyet etmiş olduğu zikrettiğimiz hadisle, yukarıdaki İbn Abbas hadisidir. Bu konuda şöyle denilmiştir: “Bekâr kızın kendi malında tasarrufu câizdir. Dolayısıyla, onun da dul kadın ve erkek gibi zorla nikâhı yapılamaz”¹⁴⁶.

Zeydiyye mezhebinin, bülûğa ermiş bekâr kızın, rızası olmadan evlendirilemeyeceğine dair serdettiği delillerden biri de bu hadistir¹⁴⁷. İbn Kayyım el-Cevziyye; “Söz konusu rivâyet, bu hususun menedilmesi gerektiği noktasında açık ve nettir. Konunun istihbâba hamledilmesi çok uzaktır”¹⁴⁸ şeklinde görüşlerini beyan etmiştir. İbn Hacer, bu hadisin şerhinde “Hadis, bekâr kızın üzerinde icbar velâyetinin bulunmadığına delâlet etmektedir”¹⁴⁹ demiştir. San’ânî; “Hadis ifâde edeceğini etmiştir. Babanın bekâr kızını nikâha zorlayamayacağına delalet etmektedir”¹⁵⁰ ifadesini kullanmıştır.

(VI, 85); İbn Cârûd, *Müntekâ*, II, 177; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, II, 434; Dârimî, *Sünen*, II, 186 (2186); Tirmizî, *Nikâh* 18 (1107), III, 415; İbn Mâce, *Nikâh* 11 (1871), I, 601; Tahâvî, *Şerhu Meâni'l-Asâr*, IV, 367; Dârekutnî, *Sünen*, III, 237 (62); Ebû Ya'lâ, *Müsned*, X, 407 (6013); Taberânî, *Müsnedü's-Şâmiyyîn*, (Thk. Hamdi b. Abdilmecid es-Selefi), 1. Baskı, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut, 1405/1984, I, 371.

¹⁴⁰ Buhârî, *Nikâh* 41 (VI, 135); *Hiyel* 11 (VIII, 62); Müslim, *Nikâh* 24 (1419), II, 1036.

¹⁴¹ Tirmizî, *Nikâh* 18 (1107), III, 415.

¹⁴² Beyhakî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, VII, 119, 122.

¹⁴³ Ebû Ya'lâ, *Müsned*, X, 407 (6013).

¹⁴⁴ *Sahîhu Süneni'n-Nesâî*, II, 688, 689.

¹⁴⁵ Buhârî, *Nikâh* 41 (VI, 135).

¹⁴⁶ Bkz. a.g.e., VII, 31.

¹⁴⁷ es-Siyâğî, Kâfî Şerefüddîn el-Hüseyn b. Ahmed b. el-Hüseyn, *er-Ravdu'n-Nadîr Şerhu Mecmûi'l-Fıkhi'l-Kebîr*, IV, 226, 228 (Zeydan, *el-Mufasssal fî Ahkâmî'l-Mer'e*, VI, 447'den naklen)

¹⁴⁸ *Hâşiyetü İbn Kayyım alâ Süneni Ebi Dâvud*, VI, 85.

¹⁴⁹ *Fethu'l-Bârî*, IX, 191.

¹⁵⁰ *Sübülüs-Selâm*, III, 162.

hâyâ bu meselede konuşmasına mâni olabilir" şeklinde yorumlanmıştır. Mâlikîlerden bazıları: "Nikâh teklifi karşısında susmanın izin sayılacağını kızı önceden bildirmek şarttır" demişlerdir. Fakat, çoğunlukla Mâlikî bilginleri bunun müstehab olduğunda ittifak etmişlerdir¹⁶². Bununla beraber, nikâh kıyıldıktan sonra kızın "Ben sükûtumun izin anlamına geldiğini bilmiyordum" demesi ile nikâh iptal edilmiş olmaz. Bilginlerin bir çoğunun görüşü bu istikâmettedir. Çünkü, hür olan mü'min bir kadının, sükûtun izin sayıldığını bilmesi üzerine farzdır. Mâlikî bilginlerinden bazılarına göre kızın - "Ben sükûtumun izin anlamına geldiğini bilmiyordum" demesi, nikâhı iptal eder¹⁶³.

Şevkânî, evlendirilmesinden önce bekâr kızın izninin alınmasına dair hadisleri serdettikten sonra son noktayı koyarak şunları söylemiştir: "Bu babdaki hadislerden anlaşılan şudur: Bülûğa ermiş bekâr kız, izni olmadığı halde evlendirilirse yapılan akid sahîh değildir"¹⁶⁴.

Değerlendirmeyi sonraya bırakarak bu görüşün aksini savunan görüşün delillerini inceliyoruz:

b- Bekâr Kızın İzninin (Rızasının) Sahîh Nikâh Akdi İçin Zorunlu Olmadığını Kabul Edenler

Bulûğa ermiş bekâr kızın izni hususundaki ikinci görüş ise, babasının, rızasına bakmaksızın bekâr kızını evliliğe zorlayabileceği hususundadır. Bu görüş *İmam Mâlik* (ö.179/795)'in, yapılan iki rivâyetin birincisine göre, *İmam Ahmed*'in ve *Şâfiî*'nin görüşüdür. Buna göre, kızın rızasının alınması gerekli değildir. Şâyet alınacak olursa bu sadece iyi bir davranıştır¹⁶⁵. Bu görüştekilerin delilleri ise şu hadislerdir:

¹⁶² Bkz. Dâvudoğlu, Ahmet, *Sahîhu Müslim Tercümesi ve Şerhi*, Sönmez Neşriyat, İstanbul, t.y., VII, 264.

¹⁶³ Bkz. Yeniel, Necâti ve ark., *Sünenü Ebû Dâvud Tercümesi ve Şerhi*, (Redaksiyon: İ. Lütfi Çakan), Şâmil Yayınevi, İstanbul, 1998, VIII, 182, 183.

¹⁶⁴ *Neylû'l-Evtâr*, VI, 120, 121.

¹⁶⁵ Şâfiî, *el-Ümm*, I-VIII, (Thk. Muhammed Zühri en-Neccâr), 2. baskı, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut 1393, V, 123; *İhtilâfu'l-Hadîs*, (Thk. Amir Ahmet Haydar), 1. baskı, Müessesetü'l-Kütübî's-Sakafiyye, Beyrut, 1405-1985, I, 152; Mâlik b. Enes, *el-Müdevvenetü'l-Kübrâ*, Dâru Sâdır, Beyrut, t.y., IV, 155; Şîrâzî, *el-Mühezzeb*, II, 37; İbn Abdilber, *Temhîd*, XIX, 79; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, VII, 31; *el-Kâfi fi fıkhi İbn Hanbel*, (Thk. Züheyr eş-Şâvîş), el-Mektebetü'l-İslâmiyye, 5.baskı, Beyrut, 1408, III, 26; Şîrbînî, *Muğnî'l-Muhtâc*, III, 149; ed-Dimyâtî, *İlânetü't-Tâlibîn*, III, 313; İbn Cüzey, Muhammed b. Ahmed, *el-Kavânînu'l-Fıkhiyye*, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut, t.y., I, 134; İbn Müflih, Muhammed b. Müflih el-Makdisî, *el-Fürû'*, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut, 1418, V, 145; Abderî, *et-Tâcu ve'l-İklîl*, III, 433; en-Nefrâvî, Ahmed b. Ganim, *Fevâkihu'd-Devvânî*, Dâru'l-Fikr, Beyrut, 1415, II, 4, 6.

الأم أحق بنفسها من وليها والبكر تستأذن في نفسها - I. İbn Abbâs Resûlullah'ın:

Dul, kendi hakkında velîsinden daha çok hak sahibidir. Bâkirenin kendisini ilgilendiren konuda (nikâh) izni alınır. Onun izni susmasıdır. buyurduğunu rivâyet etmiştir¹⁶⁶.

Bir önceki bölümde beşinci hadis delili olarak incelediğimiz ve **sahîh** olduğu ifade edilen bu rivâyeti, görüldüğü gibi, her iki taraf da delil olarak kullanmıştır. Kızın rızasının şart olmadığını söyleyen bu görüşe göre; bu hadisin muhâlif mefhûmu (zıt mânası) bu hükme delâlet etmektedir¹⁶⁷. *Hanbelî* İmam İbn Kudâme (ö.744/1343), bu hususta İmam Ahmed b. Hanbel'den iki rivâyet bulunduğunu bildirmiştir: "Bunlardan birincisine göre, babanın kızı üzerinde icbar hakkı vardır ve küçük kıza olduğu gibi, izni olmaksızın onu evlendirebilir. Bunun delili de şu anda incelediğimiz İbn Abbas hadisidir. Çünkü, hadis kadınları iki kısma ayırmıştır. Kadınların ikisinden biri için hak daha fazla sabit olmuştur ki; o da duldur. Bu ise, diğer kısımda söz konusu hakkın olmadığına delildir, ki o da, bekâr kızdır. Dul kadının kendisine velîsinden daha fazla mâlik olduğu ifade edildiğine göre, genç kızların bu hükme dahil olmadığı, bilakis onların üzerinde kendilerinden çok velîlerin hak sahibi olduğu anlaşılır. Bu da bekâr kızın velîsi olan babanın, onu evlendirmeye daha fazla hak sahibi olduğu mânasına gelir"¹⁶⁸. Sonraki *Hanbelî* fukahasının, Ahmed b. Hanbel'in birinci rivâyetini esas alıp, kitaplarında bunu zikrettiklerini söyleyen Abdülkerim Zeydan *Keşşâfu'l-Kinâ*'daki şu ibâreyi Hanbelî mezhebinin görüşlerine delil getirmiştir: "İbn-i Abbas'dan merfu olarak rivâyet edilen bu hadisden dolayı bülûğa erdikten sonra bile olsa, babanın bekâr kızlarını (zorla) evlendirme hakkı vardır"¹⁶⁹. Zeydan'a göre, "bu hadiste babanın icbar velâyeti olduğuna dâir, açık bir nas

¹⁶⁶ Müslim, *Nikâh* 66 (1421), II, 1037; Muvatta, *Nikâh* 4, (II, 524); Tirmizî, *Nikâh* 18 (1108), III, 416; Nesâî, *Nikâh* 31, (VI, 84); Nesâî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, III, 280; Ebû Dâvud, *Nikâh* 24, 25 (2098), II, 577; İbn Mâce, *Nikâh* 11 (1870), I, 601; Şâfiî, *Müsned*, II, 172, 220; Dârimî, *Sünen* II, 186; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, I, 219, 241, 274, 345, 355, 362; Mervezî, *Mâ Ravâhu'l-Ekâbir*, s. 44; Rebi' b. Hubeyb, *Müsned*, s. 206; İbn Cârûd, *Müntekâ*, s.178 (709); Dârekutnî, *Sünen*, III, 238, 239 (65), 240 (69), 241(72, 73); İbn Hibban, *Sahîh*, IX, 395, 397; Humeydî, *Müsned*, I, 239 (517); Tahâvî, *Şerhu Meâni'l-Asar*, III, 11, IV, 366; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-Kebîr*, X, 307; Beyhakî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, VII, 115, 118, 122; İbn Abdilber, *Temhid*, XIX, 74, 75, 76; İbn Mende, *el-Fevaid*, II, 167.

¹⁶⁷ Şâfiî, *el-Ümm*, V, 167; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, VII, 31; İbn Teymiye, *Kütüb ve Resâil ve Fetâvâ İbn Teymiye fi'l-Fıkh*, XXXII, 24; el-Hattâb, *Mevâhibu'l-Celîl*, V, 225.

¹⁶⁸ *el-Muğnî*, VII,31.

¹⁶⁹ *Keşşâfu'l-Kinâ*, V, 43; *el-Mufasssal fi Ahkâmi'l-Mer'e*, VI, 440.

görülmemektedir. Hadisten anlaşılan; her velînin şer'an velâyet hakkı bulunduğudur"¹⁷⁰.

II. İbn Abbas'tan rivâyet edilen/gelen bir haberde Hz. Peygamber şöyle demiştir: " الثيب أحق بنفسها من وليها والبكر يستأمرها أبوها وإذنها صماها *Dul kadın kendisi hakkında velîsinden daha çok hak sahibidir. Bekâr kızın emrini (görüşünü) de babası ister*"¹⁷¹.

Bu hadisle aynı anlamı ifâde eden ve Müslim'de yer alan aşağıdaki rivâyet, İbn Ebî Ömer'den şu lâfızla nakledilmiştir:

الثيب أحق بنفسها من وليها والبكر يستأذنها أبوها في نفسها وإذنها صماها *Dul kadın kendisi hakkında velîsinden daha çok hak sahibidir. Bekâr kızın iznini de babası ister. İzni de susmasıdır.*"¹⁷²

Rivâyetin isnadları şu şekildedir.

1- Hz. Peygamber + İbn Abbas + Nâfî b. Cübeyr + Abdullah b. el-Fadl + Ziyad b. Sa'd + Süfyan b. Uyeyne + Ahmed b. Hanbel.

2- Hz. Peygamber + İbn Abbas + Nâfî b. Cübeyr + Abdullah b. el-Fadl + Ziyad b. Sa'd + Süfyan b. Uyeyne + Ahmed b. Hanbel + Ebû Dâvud.

3- Hz. Peygamber + İbn Abbas + Nâfî b. Cübeyr + Abdullah b. el-Fadl + Ziyad b. Sa'd + Süfyan b. Uyeyne + Muhammed b. Mansûr + Nesâî.

4- Hz. Peygamber + İbn Abbas + Nâfî b. Cübeyr + Abdullah b. el-Fadl + Ziyad b. Sa'd + Süfyan b. Uyeyne + Yusuf b. Mûsâ + el-Hüseyin b. İsmâîl (ve ayrıca Amr b. Ali + Ebû Hâmid Muhammed b. Hârûn) + Dârakutnî.

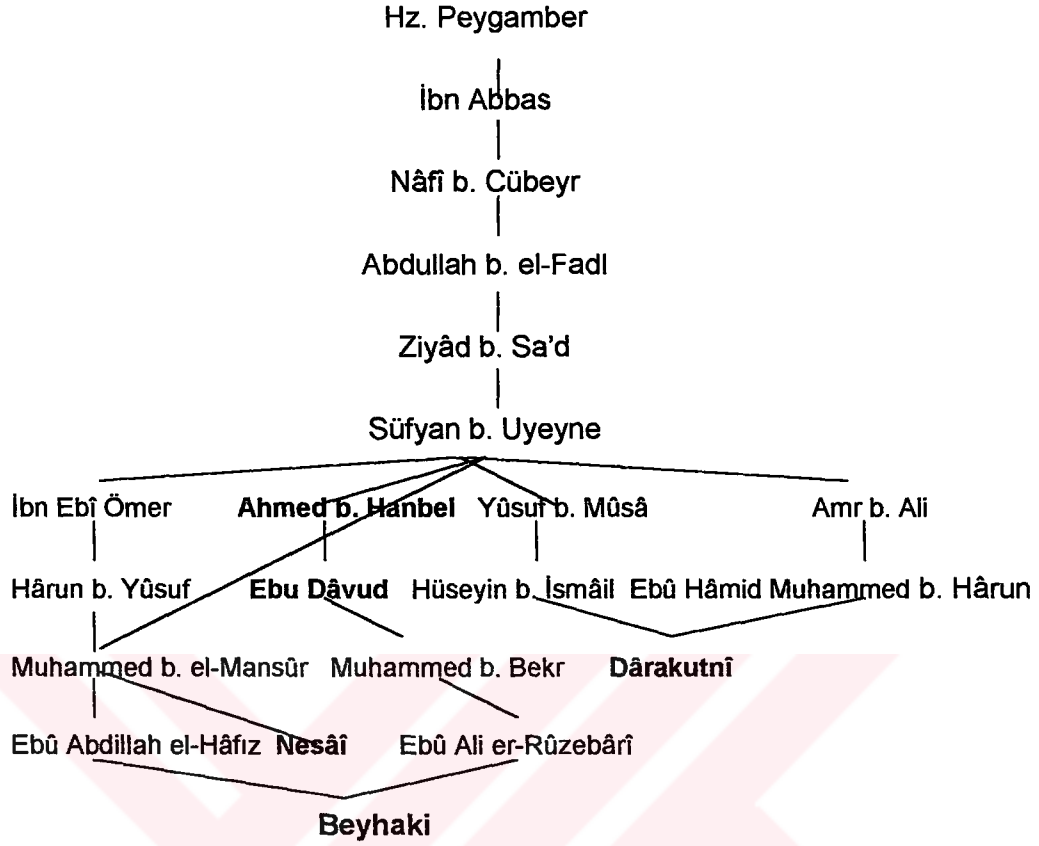
5- a) Hz. Peygamber + İbn Abbas + Nâfî b. Cübeyr + Abdullah b. el-Fadl + Ziyad b. Sa'd + Süfyan b. Uyeyne + Ahmed b. Hanbel + Ebû Dâvud + Muhammed b. Bekr + Ebû Ali er-Rûzebârî + Beyhakî.

b) Hz. Peygamber + İbn Abbas + Nâfî b. Cübeyr + Abdullah b. el-Fadl + Ziyad b. Sa'd + Süfyan b. Uyeyne + İbn Ebî Ömer Hârûn b. Yûsuf + Muhammed b. Hasen el-Mansûr + Ebû Abdillâh el-Hafîz + Beyhakî.

Yukarıdaki isnad sistemini şema ile şu şekilde gösterebiliriz:

¹⁷⁰ el-Mufasssal fi Ahkâmî'l-Mer'e, VI, 440.

¹⁷¹ Ebû Dâvud, *Nikâh* 24, 25 (2099), II, 577; Nesâî, *Nikâh* 32, (VI, 85); Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, I, 219; Dârekutnî, *Sünen*, III, 241 (73); Beyhakî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, VII, 115 (13441).

Dikkat edilirse önceki hadisin isnâdıyla bu hadisin isnâdında yer alan râviler, Abdullah b. el-Fadl'a kadar aynıdır. Rivâyetin İbn Ömer'den gelen vechi Müslim'e göre **sahîhtir**. Ebû Dâvud "(Hadiste geçen) **babası kelimesi**(nin rivâyeti) **mahfuz değildir**"¹⁷³ demiştir. İbn Hibban'ın "**Sahîh**"ine aldığı bu hadisle¹⁷⁴ ilgili olarak, Dârakutnî: "Hiç kimsenin bu lâfızda İbn Uyeyne'ye iştirak ettiğini bilmiyoruz. Belki de o bu hadisi hıfzından zikretti ve böylece **hatalı** olarak söyledi" ifadesini kullanmıştır¹⁷⁵. Beyhakî de (Müslim'in İbn Ömer ziyâdesiyle)¹⁷⁶ Süfyân'dan sonraki râvileri ortak olan İbn Abbas hadisindeki "**baba**" lafzının **gayri mahfuz** olduğunu söylemiştir¹⁷⁷. Bu mevzuda rivâyet edilmiş olan hadislerin hiçbirinde kızın izninin babası tarafından alınacağına dâir bir kayıt yoktur. Nitekim Ebû Dâvud'un *Sünen*'inin bazı nüshalarında hadiste bulunan "**babası**" kelimesinin, Süfyan b. Uyeyne tarafından ilâve edildiği, yani hadisin aslında bu kelimenin bulunmadığı ifade edilmiştir. İmam Şâfiî de bu kelimenin Süfyan b. Uyeyne'ye ait bir ilâve olduğunu

¹⁷² Müslim, *Nikâh* 68 (1421), II, 1037; Beyhakî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, VII, 115.

¹⁷³ Ebû Dâvud, *Nikâh* 24, 25 (2099), II, 578.

¹⁷⁴ İbn Hibban, *Sahîh*, IX, 398 (4088).

¹⁷⁵ Dârekutnî, *Sünen*, III, 241 (73).

¹⁷⁶ Müslim'in râvileri İbn Ebî Ömer - Süfyân - Ziyad b. Sa'd - Abdullah b. Fadl - Nâfi' b. Cübeyr - İbn Abbas'tır.

¹⁷⁷ Beyhakî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, VII, 116.

söylemiştir¹⁷⁸. Şuayb el-Amavut "İsnâdî, Buhârî ve Müslim'in şartına göre **sahîhtir**" demiştir¹⁷⁹. Elbânî de hadisteki ebûhâ (babası) kelimesinin gayri mahfuz olduğunu belirtmiştir¹⁸⁰. Elbânî'ye göre bu **isnad sahîhtir**. Fakat (muhaddisler) metindeki **baba** kelimesini illetli görmüşlerdir¹⁸¹. Görüldüğü gibi muhaddisler "baba" kelimesinin bulunduğu cümle hariç rivâyetin sahih olduğuna hükmetmişlerdir.

Burada biraz illelül-hadis üzerinde durmamız gerekmektedir. İllelül-hadis bilindiği gibi, "herkezin anlayamayacağı, dışardan farkedilmeyen, illet denilen gizli kusurları konu olarak alan ve bunları inceleyen ilme denir. Dış görünüş itibâriyle herhangi bir kusur taşımayan hadisin, aslında sıhhatine zarar verecek gizli bir kusur hem isnadında hem de metninde bulunabilir. Bu durumun her iki halde de dışardan farkedilmesi zordur. Bunun için en az hafızlık derecesine yükselmiş, keskin zekâ ve ihâta kâbiliyetine sahip mutkin bir muhaddis illetini tesbit etmek istediği hadisin bütün tarikleri biraraya toplanmadıkça hadisdeki illet açığa çıkmayacağından kendisine ulaşan bütün tarikleri biraraya getirir. Her birinin râvilerini teker teker gözden geçirir. Adâlet zabt ve itkan durumlarını inceler. İsnadlarını, şeyhlerinin isnadlarını ele alır. Bu araştırma sonunda râvînin hadisi rivâyet ederken tereddüt edip-etmediğini, kendisinden daha kuvvetli râvîlere muhalefedinin olup-olmadığını tesbit eder. Aynı şekilde râvînin vehmini, mürsel veya munkatı rivâyetleri muttasıl göstermesi yahut da hadisleri birbirine karıştırması gibi bir kusuru varsa açığa çıkarır. Bu merhalelerden sonra şayet hadiste illet varsa açığa çıkarmış ve böylece hadis hakkında "illetli" hükmünü vermiş olur"¹⁸². İşte, örneğin, yukarıdaki hadiste "baba" kelimesinin muhaddisler tarafından illetli görülmesiyle ilgili bu hüküm detaylı araştırmalardan sonra verilmiştir.

Fukahânın Görüşleri: İmam Şâfiî (ö.204/819) "...bekâr kızın emrini (görüşünü) babası ister" hadisini delil göstererek; babanın âkil bâliğ bekâr kızı üzerinde icbar velâyeti bulunduğunu, kızının iznine gerek duymaksızın onu evlendirme hakkı olduğunu söylemiştir. Buna sebep olarak da, kızın, herhangi bir erkekle (daha önce) cinsi ilişkiye girmemesi nedeniyle, hayasının fazla oluşunu

¹⁷⁸ İbn Hacer, *Fethu'l-Bâri*, IX, 194.

¹⁷⁹ İbn Hibban, *Sahîh*, IX, 398 (4088).

¹⁸⁰ Elbânî, *Sahîhu Süneni'n-Nesâî*, II, 688 (3062); *Sahîhu Süneni Ebî Dâvud*, II, 395; *Silsiletu'l-Ehâdisi's-Sahîha*, I-VI, *Mektebetu'l-Meârif*, Riyad, 1412/1991, IV, 423 (1807).

¹⁸¹ Elbânî, *Silsiletu'l-Ehâdisi's-Sahîha*, IV, 423 (1807).

¹⁸² Uğur, Muctebâ, *Ansiklopedik Hadis Terimleri Sözlüğü*, Diyânet Vakfı Yay., Ankara, 1992, s.152, 153.

göstermiştir. "...Bekâr kızın iznini de babası ister" lafzıyla geçen rivâyetteki, kızdan izin isteme hususunu da mendup veya müstehablığa hamletmiştir¹⁸³.

Hanefî fukahâsından İbnu'l-Hümmam (ö.681/1282), "*Dul, kendine velîsinden daha fazla hak sahibidir*" hadisinin muhâlif mefhûmunu delil getirmek suretiyle, bekâr kızın izni zorunlu değildir diyen görüşe karşı şunları söylemiştir: "Bu istidlal doğru olsa bile, aynı hadisin geriye kalan kısmı olan "*Bekâr kızın iznini babası ister*" sözü bu anlama aykırıdır. Haberin ifade ettiğine göre; iznin gerekliliği zorlamaya zıt düşer. Çünkü, emri ya da izni isteyen odur. Buradaki asıl maksat ise, kızın rızasının olup olmadığının bilinmesidir. Baba kızın onayına göre davranacaktır. İzin istemeden anlaşılan budur. Dolayısıyla, izne önem vermeli ve bunu, zıt olsa bile, anlaşılan mânâyâ takdim etmelidir"¹⁸⁴.

"Akıl sahibi ve bulûğ çağına ulaşmış" kadın üzerine engel koyma görüşünde olmayan *Hanefîler* şöyle demişlerdir: "Akıl sahibi ve reşid bir kadına engel koymak umûmî İslâm kaidelerine ters düşer. Özellikle rüşdüne ermiş akıl sahibi bekâr bir kızın görüşü alınmaksızın evlendirilmesi durumu böyledir. Bu hiçbir şekilde dînin kaideleriyle telif edilemez. Kendi dengi ile evlenmekten menedilmesi durumunda, kadının bunu ispat ve hâkime şikâyet etmesi kolay şeylerden değildir. Bilakis, o kadının gelen dünürlerden yüz çevirmesi ve hâkime şikâyeti ailesinin düşmanlığına sebep olur, böylece, sonu gelmeyen birçok sıkıntıya sebebiyet verilir. Bunlar çoğu zaman vâki olan olaylardır. O halde, kadının akıl sahiplerinin tasarrufuyla hareket etmesi şartıyla, evlenme işinin kendisine bırakılması vacip olur...."¹⁸⁵.

Bekâr yahut dul olsun, babanın veya bir başkasının kadınları zorla evlendiremeyeceğini söyleyen İbn Hazm'a (ö.456/1063) göre, bu hadisin umum hükmü gereğince, küçük olsun büyük olsun, dul kadın da bulûğa ermiş bekâr kız da zorla evlendirilemez. Çünkü izin, Hz. Peygamber'den sâbit olan: "*Kalem üç kişiden kaldırılmıştır... Bulûğa erinceye kadar küçükten...*"¹⁸⁶ haberi gereğince, ancak akıl sahibi ve bulûğa ermiş kişiden alınır¹⁸⁷.

¹⁸³ Şâfiî, *el-Ümm*, V, 167; Şirbînî, *Muğni'l-Muhtâc*, III, 149; Zeydan, *el-Mufasssal fî Ahkâmî'l-Mer'e*, VI, 435.

¹⁸⁴ İbn Hümâm, *Fethu'l-Kadîr*, III, 262.

¹⁸⁵ el-Cezîrî, Abdurrahman, *Dört Mezhebin Fıkıh Kitabı* (Kitâbu'l-Fıkh ale'l-mezâhibi'l-Erbâa), (Ter. Hasan Ege), Bahar Yay., Ank.-1975, IV, 49, 50.

¹⁸⁶ İbn Huzeyme, *Sahîh*, IV, 349; Beyhakî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, IV, 269 (8091), X, 161 (20395).

¹⁸⁷ İbn Hazm, *el-Muhallâ*, IX, 460.

İbn Kayyım el-Cevziyye'ye (ö.751/1350) göre de, bülüğ çağına ermiş bâkire bir kız nikâha zorlanamaz ve rızası olmadan evlendirilemez. O Selef bilginlerinin çoğunluğunun ve kendisinin kabul ettiği görüşün bu olduğunu söyler ve şöyle devam eder: "Hz. Peygamber: - *"Bâkirenin kendisini ilgilendiren konuda (nikâh) izni alınır."* buyruğuyla zorla evlendirilen bâkirenin muhayyerliğine hükmetmiştir. Bu kuvvetli bir emirdir. Çünkü, emir haber verilen şeyin tahakkuk, sübut ve gerekliliğine delâlet eden ihbârî (hadisteki muzârî kipi) sığa ile gelmiştir. Hz. Peygamber'in emirlerinde asıl olan, aksine icmâ bulunmadıkça vücûb (gereklilik) ifade etmesidir. Yine Hz. Peygamber: - *"Bekâr kız, izni sorulmadan nikâhlanamaz"* sözleriyle izin alınmasını emretmiş, izinsiz nikâh yapılmasını yasaklamış ve şayet böyle bir nikah akdedilmişse bu nikâh hakkında muhayyerlikle hükmetmiştir. Böylece, hüküm mübâlağalı bir yolla ortaya konmuştur"¹⁸⁸.

İbn Kayyım el-Cevziyye, kızın rızasının şart olmadığını söyleyen fukahaya şu cevabı vermiştir: "Bu söylediklerinizde kızın ergen, akıllı ve reşid olması durumunda rızası olmadan babasının onu evlendirebileceğinin câiz olduğuna ve babanın eğer denk ise, kızını nefret ettiği birisi ile evlendirebileceğine delâlet eden bir husus yoktur. Sizin delil olarak kullandığınız bu hadisler, bizzat bu sözün batıl olduğuna açıkça delâlet eder. Bunların içerisinde sizin işinize en çok yarayan *"Dul, kendi hakkında velîsinden daha çok hak sahibidir"* hadisidir. Bu da sadece mefhûm-ı muhâlefet (zıt anlam) yoluyla delil olabilir. Halbuki sizin tartıştığınız kimseler, zıt anlamın hüccet oluşunda size katılmamaktadırlar. Zıt anlamın delil olduğu kabul edilse bile, hiç bir zaman sarîh mantûk (açıkça söylenen) varken, onun önüne geçirilmesi câiz değildir. Sonra bu, 'Mefhûmun umumu vardır' dediğiniz zaman delil olabilir. Halbuki mefhûmun umumu yoktur. Yine bu mefhûm, açık kıyasa, hatta öncelikli kıyasa muhâlif bir mefhumdur. Çünkü mezkur naslara ters düşmektedir"¹⁸⁹. İbn Kayyım bunları söyledikten sonra şöyle devam eder: "Ayrıca, Hz. Peygamber'in '*Dul, kendi hakkında velîsinden daha çok hak sahibidir*' sözünün hemen akabinde '*Bekâr kızın iznini de babası ister*' buyurması; "bâkire kız rızası ve izni olmadan evlendirilebilir, evlendirme konusunda kendisinin herhangi bir hakkı yoktur" şeklindeki bu tür bir yanlış anlamayı ortadan kaldırmak içindir. Sonra, bilinen bir husustur ki; dulun kendisini evlendirme konusunda velîden daha çok hakkının

¹⁸⁸ Zâdu'l-Meâd, V, 206.

¹⁸⁹ İbn Kayyım, a.g.e., V, 207, 208.

bulunmasından, bâkirenin kendi evliliğinde hiçbir hakkının bulunmaması mânası asla çıkmaz”¹⁹⁰.

Ayrıca, İbn Kayyım şunları da görüşlerine delil olarak ilave eder: “Baba ergenlik çağına girmiş, akıllı ve reşid olan kızının rızası olmadan malı üzerinde en küçük bir tasarrufta bulunamaz; onu, rızası dışında malının cüz’î bir kısmını bile elinden çıkarmaya zorlayamaz. Hal böyleyken, babanın kızını köleleştirmesi ve rızası olmadan dilediği biriyle evlendirmesi nasıl câiz olabilir? Çünkü, bu koca adayı, onun en sevmediği ve hoşlanmadığı biridir. Buna rağmen, bu (velî) kadını zorla kızının istemediği ama kendi istediği kimseye izinsiz nikâhlıyor ve kızı onun yanında esir ediyor. Yine malumdur ki, bir kadının bütün mallarının elinden izinsiz olarak çıkartılması, kendi rıza ve isteği olmaksızın biriyle evlendirilmesi yanında çok hafif kalır. Durum böyle olunca; ‘Bir kız sevdiği bir dengini evlenmek üzere belirlese, babası da başka bir aday bulsa -isterse bu aday kızın nefret ettiği ya da çirkin bulunduğu biri olsun- babanın tayinine itibar edilir’ diyen kimse yersiz (batıl) bir söz söylemiş olur. İnsanın nefret ettiği ve sevmediği birisi ile kuracağı evlilikten beklenen maksatların gerçekleşmeyeceği ortadadır. Eğer, evliliğin kızın rızasına dayanması esasını sarih sünnet ortaya koymasaydı, bunu sahîh kıyas ve şer’î kaideler zaten gerektirirdi”¹⁹¹.

Sonuç ve Değerlendirme: Ele aldığımız rivâyetler göstermiştir ki: “Bekâr kızın rızası nikâh akdinin sahîh olması için zorunludur” diyen *Haneffî*, *Zahirî*, *Zeydiyye* ve *Câferî* mezheplerinin hepsinin de kullandığı ilk dört delil -sahîh diyenlerin bulunmasına karşılık- bazı hadis bilginleri tarafından, illetli yahut da mürsel olarak telâkki edilmiştir. Ancak V. ve VI. delillerde zikredilen, “bekâr kızın izni alınmadan nikâh yapılamayacağını” gösteren rivâyetlere zayıf diyen kimse çıkmamıştır. Burada dikkati çeken nokta; bazı sahih rivâyetleri her iki tarafın da

¹⁹⁰ İbn Kayyım, a.g.e., V, 208. Burada annenin görüşünün alınmasıyla ilgili bir hadise de yer vermek istiyoruz. Hz. Peygamber “Kızları hakkında kadınlarla istişâre edin (danışın)” buyurmuştur (Bkz. Ebû Dâvud, *Nikâh* 22, 23 (2095), II, 575; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, II, 34). Elbânî, bu hadisin zayıf olduğunu söylemiştir (Bkz. Elbânî, *Daifu Süneni Ebî Dâvud*, s.204). Kızların evlendirilmelerinde anneleriyle istişâre etmeyi emreden bu zayıf hadisi bilginler vücbâ değil, istihbâba (müstehablığa) hamletmişlerdir. Bilginler, bu davranışın kadınların gönüllerini almaya yönelik olduğunu, kadınlarla üflet ve samimiyetin artmasını sağlayacağını, annenin rızası olmadığı takdirde karı-koca arasına soğukluk gireceğini, çünkü kızların annelerine babalarından çok meylettiklerini, annelerinin sözünü dinlemeye daha çok arzulu olduklarını, ayrıca kızda, annenin bilip babanın bilemeyeceği, nikâhın gerektirdiği hakkı yerine getirmeye mâni bir sebep veya nikâhı münasip kılmayacak bir illet olabileceğini, dolayısıyla bütün bu sayılan maslahatlar için babanın anneyle konuşmasının faydalı olacağını belirtmişlerdir (Bkz. Canan, İbrâhim, *Kütüb-i Sitte Muhtasarı Tercüme ve Şerhi*, Akçağ Yay., Ank., 1988, XVI, 11-12; Heyet, *Kütübü's-Sitte ve Şurûhuhâ*, (Ebû Dâvud Şerhi, II, 575-576).

¹⁹¹ *Zâdu'l-Meâd*, V, 207.

kendi görüşlerini desteklemek için delil olarak kullanmış olmalarıdır. Ancak, bu rivâyetlerde bir kızın babası tarafından zorla/rızası olmadan evlendirilebileceğine dair hiçbir işaret yoktur. *"Dul kadın kendi hakkında velîsinden daha çok hak sahibidir. O halde bekâr kızın böyle bir hakkı yoktur"* gibi bir mantıkla ne yazık ki asırlarca, İslam âleminin önemli bir kısmında, evlenmeleri sırasında kızların görüşlerine başvurulmamıştır. Yukarıda incelediğimiz mezheplerin görüşlerine göre, bazıları babanın kızını istemese de zorla evlendireceği hükmüne varmışlardır. Sıbâî konuyla ilgili olarak şöyle der: "Şimdilerde toplumumuzda -özellikle köylerde- kız çocuklarının kocalarını seçimde, hürriyetleri ellerinden alınmış durumdadır. Genellikle, kararı babalar yahut anneler verir. Kız ise, bâkire bir genç olarak, bu konuda görüş belirtmekten hayâ eder. Zâten içinde yaşadığı toplumun yapısı, babası ve ailesinin irâdesine karşı koyması için ortam hazırlamamaktadır. Bu durumda, nice titrek yüreklerle evlilikler gerçekleşir. Fakat, ardından nice acıklı olaylar yaşanır"¹⁹².

Kanaatimizce, bir kadın için zorla evlendirilmenin hiç bir haklı gerekçesi olamaz. Netice itibâriyle, evliliği yaşayacak olan ne baba ne de diğer velîlerdir. Bu nedenle kendisi adına karar vermek kadına karşı büyük bir haksızlıktır. Fakat, maalesef Câhiliye devri Arap adetinin kalıntıları, gelenekler, kadınların şu ya da bu sebeple ilim ve karar mercilerinin dışında kalmaları, bazı ilim ehlini ve onlara tâbi olanları bu sonuca götürmüştür. Halbuki, buraya kadar incelediğimiz hadislerde de görüldüğü gibi, konuyla ilgili olarak hadis külliyyatında bekâr kızın zorla/rızası olmadan evlendirilebileceğine dair, zayıf bile olsa, hiçbir rivâyet yoktur. Aksine, gelen rivâyetler Hz. Peygamber'in bir câhiliye dönemi Arap adetini yıkmak ve evlenme akdine kızın rızası şartını getirmek yönündedir. O'nun kıyılan nikâhı kızın isteğine göre bozmaya hazır olması, bu câhiliye adetini ortadan kaldırmak içindir¹⁹³.

Kaynak eserlerde, sahâbi ve tabîinin büyüklerinden bazılarının, kızlarını kendilerine sormadan evlendirmeleri de daha sonraki dönemlerde bu konuda delil olarak gösterilmiştir. Aslında, Hz. Peygamber'in sahîh hadisleri dururken sahâbi ve tabîinin büyüklerinin Hz. Peygamber'in uygulamalarına aykırı yapıp-etmelerinin helâl-haram konusunda bize ne derece delil teşkil edeceği ve bizi hangi noktaya kadar bağlayacağı da ayrı bir tartışma konusudur. Kızlarının yapacağı hatalı bir evliliğe meydan vermemeleri, ömür boyu çile çekmemeleri için yol göstermek

¹⁹² es-Sıbâî, Mustafa, "Tarih boyunca Kadın Haklarının Gelişimi ve Müslüman Kadının Hukuku", *Antoloji, İslâm'da Kadın Hakları*, Rehber Basın Yayın, Ank., 1993, I, 51.

amacıyla, anne-babaların konuşma vb. yollarla kızlarını ikna etmeleri ve onları tecrübelerine dayanarak karşılaşılabilecekleri olaylar hakkında uyarmaları son derece normal bir davranıştır. Bütün bunlara rağmen, rüşdüne ulaşmış bekâr bir kız istediği ve sevdiği, fakat ailesinin razı olmadığı bir kişiyle yine de evlenmek isterse, o zaman başına gelebilecek kötü sonuçlara da katlanmak zorundadır. Tıpkı işlenilen diğer hata ve günahların cezasına katlanılmak durumunda olduğu gibi.

Zamanımızda bazen tamamen tersi durumlar da görülmektedir. İyi bir tahsil görmüş, fikirleri ve kültür seviyesi açısından ebeveynlerinin kat kat önüne geçmiş kızların, hayat arkadaşı seçme yetkisini sadece babaya vermek, aklın, mantığın ve dinin kabul edeceği bir husus olmasa gerektir. Fukahânın bu tip yorumlarına “zamanın şartları, örf, gelenek, görenek böyle icap ettirmiştir” diyerek asırlarca uygulanan hattâ bugün de İslâm âleminin önemli bir kısmında tatbik edilen ve nice ömürlerin yazık edilmesine sebep olan bu durumun devam etmesine izin vermek son derece büyük bir sorumluluğu gerektirir. Sonuç olarak; İslam bilginlerinin Kur’an ve Sahih Sünnet ışığında ortaya koyacakları eserlerle, kızların istismara açık bulundukları bu durumu düzeltmeye çalışmaları kendilerine düşen sorumluluklar cümlesindendir.

2) Dul Kadının Evliliğe Rızası ve Rızasız Evlendirilmesi

Bundan önceki bölümde kızların evliliğe rızası ve rızasız evlendirilip evlendirilemeyeceğini inceledik. Bu bölümde ise başından daha önce evlilik geçmiş olan kadının zorla evlendirilip evlendirilemeyeceği konu edinilecektir.

Dul kadının rızasız evlendirilmesine ilişkin delil gösterilen rivâyet şudur:

Hansâ bintu Hizâm anlatıyor:

“Hansâ’yı babası, (iznini almadan)evlendirmişti. Halbuki Hansâ dul idi ve bu evliliği istemedi. Resûlullah'a gitti (ve şikâyetle bulundu). Resûlullah da onun nikâhını red ve iptal etti¹⁹⁴.

¹⁹³ Câhiliye devrinde evlendirilecek kadının, dul ya da kız olsun iznine ihtiyaç duyulmazdı. Daha geniş bilgi için bkz. Bkz. Ateş, Ali Osman, *İslâm’a Göre Câhiliye ve Ehl-i Kitap Örf ve Adetleri*, Beyan Yayınları, İstanbul, 1995, s.281-282.

¹⁹⁴ Buhârî, *Nikâh* 42 (VI, 135); Ebû Dâvud, *Nikâh* 24, 25 (2101), II, 579; Tirmizî, *Nikâh* 18 (1108), III, 417; Mâlik b. Enes, *Muvatta*, *Nikâh* 25, (II, 535); Nesâî, *Nikâh* 35, (VI, 86); Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, VI, 328; Şâfiî, *Müsned*, s.172; Dârimî, *Sünen*, II, 187 (2192); Nesâî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, III, 282 (5380), III, 283 (5383); Mehâmilî, *Emâli'l-Mehâmilî*, el-Hüseyn b. İsmâîl, *Emâli'l-Mehâmilî-Rivâyetü İbn Yahyâ el-Beyyî*, el-Mektebetü'l-İslâmiyye, Umman-Ürdün, 1412, s.324;

Buhârî bu rivâyeti "**Sahîh**"inde zikretmiş¹⁹⁵, Tirmizî **hasen-sahîh**¹⁹⁶, İbn Hazm; "**Senedi hiçbir itiraza mahal kalmadan sahîh**"¹⁹⁷ demiştir. İbn Abdilber (ö.463/1071) "**sıhhatinde icmâ edilmiş sahîh bir hadistir**"¹⁹⁸ ifadesini kullanmış, Elbânî de hadisin **sahîh**¹⁹⁹ olduğunu bildirmiştir. Bilginlerin ortak görüşünün hadisin sıhhati yönünde olduğu anlaşılmaktadır.

Fukahânın Görüşü: Hasan el-Basrî (ö.110/728) ve en-Nehâî (ö.96/715) bu rivâyete dayanarak dul kadının rızası olmadan da babası tarafından evlendirebileceğini belirtmiştir. Hasan el-Basrî "Bir baba dul kızının nikâhını o istemese de zorla kıyabilir" derken, en-Nehâî de "Şâyet dul kadın, babasının yanında onun bakımı altındaysa, baba onun muvâfakatını almadan nikâhını yapabilir" beyanında bulunmuştur²⁰⁰. Ancak bilginlere göre bu görüş şazdır²⁰¹.

Tirmizî ilim ehlinin çoğunluğunun, dul kadının görüşünün alınmadan evlendirilemeyeceği, genç kızın da babası tarafından zorla evlendirilmesi durumunda bu nikahı reddedebileceği ve kıyılacak nikahın da hükümsüz olduğu yönünde tatbikatta bulunduğunu haber vermiştir²⁰².

Fukahaya göre, dul kadının izninin ve rızasının, kendi ifadesiyle sarîh olması gerekir. Evliliğe rızası ve izni için sükût etmesi kâfi değildir²⁰³. *Muğnî*'de bilginler arasında bu hususa itiraz edenin bulunmadığı bildirilmiştir²⁰⁴.

Değerlendirme: Delil olarak kullanılan bu hadisten bizim anladığımız "babasının dul kızını ondan izinsiz evlendirdiği ve kızının da istemediği bu evliliği Resûlullah'a giderek şikâyet ettiği Hz. Peygamber'in de bu evliliği iptal ettiği" şeklindedir. Bu hadiste dul kadının rızasız evlendirilebileceğine dair bir işaret olmadığı gibi bir önceki konuda sıralanan hadisler ve diğer bilginler, bu iki bilginin

Rebî b. Hubeyb, *el-Câmiu's-Sahîh Müsnedü'l-İmâm er-Rebî b. Hubeyb*, s. 206; İbn Cârûd, *Münteka*, s. 178 (710); Taberânî, *el-Mu'cemü'l-Kebîr*, XXIV, 251 (640); Beyhakî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, VII, 119 (13461), VII, 120 (13465).

¹⁹⁵ Buhârî, *Nikâh* 42 (VI, 135).

¹⁹⁶ Tirmizî, *Nikâh* 18 (1108), III, 417.

¹⁹⁷ İbn Hazm, *el-Muhallâ*, VIII, 335.

¹⁹⁸ İbn Abdilber, *Temhid*, XIX, 318.

¹⁹⁹ Elbânî, *Sahîhu Süneni Ebi Dâvud*, II, 395; *Sahîhu Süneni'n-Nesâî*, II, 689.

²⁰⁰ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, VII, 33; İbn Hacer, *Fethu'l-Bâri Şerhu Sahîhi'l-Buhari*, IX, 194; Zeydan, *el-Mufasssal fi Ahkâmî'l-Mer'e*, VI, 459.

²⁰¹ Davyân, *Menâru's-Sebil*, II, 137; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, VII, 33.

²⁰² Tirmizî, *Nikâh* 18 (1107), III, 416 (1107); Mübârekfûrî, *Tuhfetu'l-Ahvezî*, IV, 241.

²⁰³ Bu konuda bkz. Şafîî, *el-Ümm*, V, 18; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, VII, 34; İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-Kadir*, III, 272; İbn Teymiye, Ebu'l-Abbas Ahmed b. Abdülhalim, *Kütüb ve Resâil ve Fetâvâ İbn Teymiye fî'l-Fıkh*, Mektebetü İbn Teymiye, b.y., t.y., XXXII, 24; Şirbînî, *Muğnî'l-Muhtâc*, III, 150; İbnü'l-Müflih, *el-Mübdî*, VII, 23.

görüşlerini reddetmekte ve dul kadının rızası olmadan yapılacak nikâh akdinin sahîh ve geçerli olmadığını ortaya koymaktadır.

Fukahâ yine bu hadise dayanarak konuyu bir başka açıdan da ele almıştır. Buna göre, dul kadın kendi rızasının dışında evlendirildiğinde ne olacaktır?

Fukahânın Görüşü: *Hanefî* mezhebinin görüşü "*Dul kadın, kendisinden izinsiz olarak yapılmış nikâhı kabullenmesi halinde nikâh câizdir, aksi takdirde hükümsüzdür*" yönündedir²⁰⁵. *Câferî* mezhebi de aynı görüştedir²⁰⁶. *Mâlikî* mezhebine göre ise, kadın (velî ile) aynı şehirde, yakında ve nikâhı kabul ederse ancak o zaman nikâh câizdir. Bunların dışında nikâh câiz değildir²⁰⁷. *Diğer fukaha ve mezhebler*, akitten sonra kadının nikahı kabul etmesi durumunda bile, böyle bir nikâhın kesin olarak hükümsüz olduğunu söylemişlerdir²⁰⁸.

Zeydan'ın tercih ettiği görüş "İzni olmadan nikâhı gerçekleştirilen dul kadının (sonradan) onayının kabul edilmemesi ve nikâhının reddedilmesidir. Çünkü ona göre, hadiste Hz. Peygamber "*Dul kadın görüşü alınmadan nikâhlanmaz*" buyurmuştur. Sonradan dul kadının onayıyla nikâhın sahîh kabul edilmesinin câiz olması durumunda, "onaylıyor zannıyla nikâhladı" hüccetiyle velî, kadını istemeyerek de olsa kabule sevk edebilir. Veya onun maslahatını düşündüğü gerekçesiyle, nikâh akdini yapmaya ve bu akdin geçerli olmasına hırs gösterebilir. İşte bu gibi sebepler kadını istemediği halde evliliği kabule sürükleyebilir²⁰⁹. Dolayısıyla Zeydan da dul kadının onayı alınmaksızın yapılan nikahı reddetmektedir.

Sonuç ve Değerlendirme: Gerek bu Hansâ hadisi ve gerekse diğer sahîh olduğu ifade edilen hadisler ne bekâr ne de dul kadının nikâhının kendi izni ve rızası dışında yapılamayacağını belirtirken, görüldüğü gibi, bazı fakihler bu hadislere zıt hükümler vermişlerdir. Bize göre, bir oldu bittinin önüne geçmek ve bu hususta müsâmahaya ve genelleştirmeye fırsat vermemek için kadının "sonradan onay"ının da kabul edilmemesi lazımdır. Bunun için, kadının onayının mutlaka nikâh akdi

²⁰⁴ İbn Kudâme, a.g.e., VII, 34.

²⁰⁵ Kâsânî, *Bedâiu's-Sanâi*, II, 243; İbn Hacer, *Fethu'l-Bâri Şerhu Sahîhi'l-Buhari*, IX, 194.

²⁰⁶ el-Hulî, *Şerâiu'l-İslâm fî Mesâilî'l-Helâli ve'l-Harâm*, II, 278 (Zeydan, *el-Mufasssal fî Ahkâmî'l-Mer'e*, VI, 460'dan naklen).

²⁰⁷ Muhammed Arrafe, *Hâşiyetü'd-Desûkî*, II, 227; İbn Hacer, *Fethu'l-Bâri Şerhu Sahîhi'l-Buhari*, IX, 194.

²⁰⁸ İbn Hacer, *Fethu'l-Bâri Şerhu Sahîhi'l-Buhari*, IX, 194; el-Hulî, *Şerâiu'l-İslâm fî Mesâilî'l-Helâli ve'l-Harâm*, II, 278 (Zeydan, *el-Mufasssal fî Ahkâmî'l-Mer'e*, VI, 460'dan naklen).

²⁰⁹ *el-Mufasssal fî Ahkâmî'l-Mer'e*, VI, 460.

öncesi alınması gerektiği prensibi kabullenilmeli ve daha sonra kimse bu husus için kendinde ne yetki ve ne de cesaret bulmalıdır.

Kız ya da dul kadının evliliğe razı olması başka, nikah akdinde taraf olarak ifâdesini bizzat söylemesi başkadır. Aşağıdaki bölümde bazı mezhepler tarafından nikahın sıhhat şartlarından dördüncüsü olarak kabul edilen, "nikah akdini kadın yerine ve onun adına taraf olarak velisinin icrâ etmesi şartı" tetkik edilecektir:

D- NİKAH AKDİNİ TARAF OLARAK KADIN YERİNE VELİNİN İCRA ETMESİ

Velâyet "Bir kimsenin söz ve tasarruflarının, diğeri namına geçerli olması ve onun işlerini idâre etmesidir"²¹⁰. Yani, hukukî mânâda velâyet, "kabul etsin veya etmesin, birinin bir başkası üzerinde söz sahibi olmasıdır". Diğer bir tarife göre, "Reşid bir kimsenin, ehliyeti noksan olan birinin şahsî ve mâlî işlerini yürütmede yetkili olmasıdır"²¹¹.

فإن كان الذي... Hukukun kendilerine velâyet hakkı verdiği kimselere velî denir.

Üzerinde hak... عليه الحق سفيهاً أو ضعيفاً أو لا يستطيع أن يعمل هو فليُمْلَلْ وَلِيُّهُ بِالْعَدْلِ

bulunan kimse sefih, zayıf akıllı olur veya bizzat yazmaya muktedir olamazsa velîsi adâlet üzere yazsın"²¹² âyetinde zikri geçen 'velî' bu mânâda kullanılmıştır". Bu kelimenin terim anlamı üzerinde fazla durmamızın sebebi, evlilik gibi önemli bir konuda, velîsiz nikâhın sahîh olup olmayacağı meselesinin fukaha arasında tartışma konusu yapılmasıdır. Nikâhta velînin bulunmasının sahîh nikâh akdi için zorunlu olduğunu söyleyen bazı mezhepler, akit esnasındaki îcâb ve kabul sözlerini, taraflardan biri olarak, evlenecek kız ya da dul kadın yerine velîsi olan babasının veya erkek kardeşi, abisi ya da dedesinin söylemesi gerektiğini belirtmişlerdir²¹³.

Mezhepler arasında ihtilâfa sebep olan bu hususu; henüz bülûğ çağına ulaşmamış "küçüklerin" ve "bülûğ çağına girmiş olan genç kız ya da dul kadınların

²¹⁰ Karaman, *Mukayeseli İslâm Hukuku*, I, 250.

²¹¹ Şener, Mehmet, "İslâm Hukukunda Velâyet", Dokuz Eylül Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi Dergisi, İzmir, 1985, s.204.

²¹² 2/Bakara, 282.

²¹³ Baba gibi mücbir velî, dede, erkek kardeş ya da abî gibi gayr-i mücbir velî hususlarındaki ayrıntılı bilgi için bkz. el-Cezîrî, *Kitâbu'l-Fıkh ale'l-mezâhibi'l-Erbâa*, IV, 51.

velâyeti” başlıkları altında iki grupta incelememiz konunun daha açık bir şekilde anlaşılmasına yardımcı olacaktır.

1) Küçüklerin Velâyeti

Bulûğ çağı gelmeden önce, bazı mezheplerce küçük çocukların velîleri tarafından evlenebileceği ileri sürülmektedir. Bu mezheplerin kendilerine delil olarak aldıkları ayet ise şudur:

“Kadınlarınız içinde ay hali görmekten kesilenler ile, ay hali görmemiş olanların iddetleri hususunda şüpheye düşerseniz, bilin ki, onların iddet beklemesi üç aydır...”²¹⁴

واللاتي يئسن من الحيض من نسائكم إن ارتبتم فعدن ثلاثة أشهر واللاتي لم يحضن

Bu görüşü savunanlar şöyle demektedirler: “Ayet, hayız görmeyenlerin iddet bekleme süresini üç ay olarak belirlemiştir. Küçük kız da adet görmez. İddet görme ise ancak evlilik ve boşanmadan sonra olur. O halde âyet, ‘küçük kızın evlendirilme ve boşanmasının sahîh olduğunu’ bildirmektedir”²¹⁵.

Bu âyetin yanısıra *Hiz. Peygamber’in ve bazı sahabilerin uygulamaları* da mezheplerce delil olarak gösterilmektedir. Buna göre;

a) “Hz. Peygamber, Hz. Aîşe ile o daha küçükken evlenmiştir”²¹⁶. “Bunun ona has olduğuna dair bir delil yoktur. Bilakis hususi olmadığına dair delil çoktur”²¹⁷.

b) Küçük erkek çocuğun velîsi tarafından evlendirilmesinde ise, sahibinin ameli ile istidlal edilmiştir. Örneğin Abdullah b. Ömer oğlunu küçükken

²¹⁴ 65/Talak, 4.

²¹⁵ İbn Kudâme, *el-Muğni*, VII, 31; İbn Davyân, *Menâru’s-Sebil*, II, 138.

²¹⁶ Hz. Peygamber’in, Hz. Aîşe ile altı yaşındayken nikâhlanıp, dokuz yaşına geldiğinde de zifafa girdiği nakledilmektedir. Ateş’e göre, bu hususta Arap yarımadasında iklimin tesiriyle bulûğ çağıının erken yaşlarda başladığını gözden uzak tutmamak gerekmektedir. Ancak, Hz. Aîşe’nin Hz. Peygamber’le ondokuz yaşında iken zifafa girdiği de nakledilmektedir. Ateş’e göre bu rivâyetler daha doğru olmalıdır (Bkz. Ateş, Ali Osman, *İslâm’a Göre Câhiliye ve Ehl-i Kitap Örf ve Adetleri*, Beyan Yayınları, İstanbul, 1995, s.283. Ayrıca bu konuda bkz. Savaş, Rıza, Hz. **Muhammed Devrinde Kadın**, İstanbul, 1992, s.191).

²¹⁷ Buna örnek olarak da şu evlilikleri göstermişlerdir: Kudâme b. Maz’un Zübeyr’in kızıyla doğduğu gün evlenmiştir. Ayrıca, Ali b. Ebî Tâlib, kızı Ümmü Gülsüm’ü o küçükken Ömer b. Hattab’la evlendirmiştir. İbn Ömer kızını küçükken Urve b. Zübeyr’le evlendirmiştir (Bkz.İbn Kudâme, *el-Muğni*, VII, 31).

evlendirmiştir²¹⁸. Urve b. Zübeyr oğlan kardeşinin kızını, kızkardeşinin oğluyla ikisi de küçükken evlendirmiştir²¹⁹.

Fukahâ'nın Görüşü: Dört mezhep imamının da dahil olduğu cumhurun görüşüne göre, bülûğa ermemiş kız ve erkeği velîlerinin evlendirmesi câizdir. Ancak, açık bir maslahat söz konusu olmadığı müddetçe evlendirilmemeleri daha iyidir²²⁰.

İbn Hazm, bu konuda rivâyet edilen haberlerle amel edilerek, küçük kızın evlendirilmesinin câiz olduğunu söylemiştir. Fakat, ona göre küçük erkek çocuğunun evlendirilmesi, bulûğ çağına ermedikçe bâtıldır. Böyle birşey olursa evlilik feshedilir²²¹.

Bu örneklerin dışında aklî delil olarak, zamanın örfünce geçerli olan bazı gerekçeler de öne sürülmüştür. Örneğin, "Nikâhta öyle meşrû maksat ve arzular vardır ki, ancak buna uygun kişi denk geldiği zaman, bu maksatlar gerçekleşir. Böyle bir kişi olduğu takdirde, bulûğ çağına ulaşıncaya kadar olan süre beklenirse, o fırsat kaçabilir"²²².

İbn Şübrüme ve Ebûbekir b. el-Asam'a göre ise, küçük çocuk ve kız çocuğunun evlendirilmesinde hiç kimsenin velâyet hakkı yoktur²²³. Çünkü, "velâyet kendisine velâyet edilen şahsın bir ihtiyacı için olur. Ne küçük erkek çocuğunun ne de kız çocuğunun nikâha ihtiyacı vardır. Çünkü, nikâhın maksadı şehveti gidermek ve nesli devam ettirmektir. Küçük olmak ise, bu iki maksadın gerçekleşmesine zıttır. Âyette " ..حَتَّىٰ إِذَا بَلَغُوا النِّكَاحَ.. Nikâh çağına ermelerine kadar..."²²⁴ denilmektedir.

Ayrıca, nikâh akdinin yaşla ilgisi vardır. Çünkü, nikâh akdiyle ilgili sorumluluklar, bülûğdan sonra gerçekleşen hükümlere dayanır. Bülûğ yaşından sonra ise, zaten onlar üzerinde velâyet söz konusu değildir²²⁵.

²¹⁸ Keşşafu'l-Kinâ', V, 42; el-Mübdî, VII, 22; Menâru's-Sebîl, II, 136; el-Muğnî, VII, 38; el-Kâfî fî fikhî İbn Hanbel, III, 25.

²¹⁹ Serahsî, el-Mebsût, IV, 212, 213.

²²⁰ Muğni'l-Muhtâc, III, 130; el-Mufasssal fî Ahkâmî'l-Mer'e, VI, 391.

²²¹ el-Muhallâ, IX, 560, 565.

²²² Serahsî, y.a.g.e., IV, 213.

²²³ İbn Hazm, el-Muhallâ, IX, 459; İbnü'l-Hümâm, Fethu'l-Kadir, III, 274; Serahsî, el-Mebsût, IV, 212.

²²⁴ 4/Nisâ, 6.

²²⁵ Serahsî, el-Mebsût, IV, 212.

Sonuç ve Değerlendirme: Mezheplerin mesned olarak kullandığı ayette geçen “... واللائي لم يحضن ... ay hali görmemiş olanların (iddetleri)...”²²⁶ cümlesi

ay hali (hayz) görmeyenin yalnızca “küçükler” olduğu manasına gelmeyeceği bilinmeyen bir husus değildir. Gençlik yaşını aştığı halde, yahut sağlık sorunları sebebiyle henüz adet görmeyen nice kadınlar vardır. Nitekim, fukahâ bulûğ çağını tarif ederken, “Bulûğ çağı ihtilam veya ay hali gibi alâmetler ile tesbit edilen tabii bülûğdur; yahut da -bu alâmetler bulunmazsa- yaş ile tesbit edilir. Fukahânın ekseriyetine (cumhura) göre bülûğ yaşının başlangıcı erkek çocukta 12, kız çocukta 9, sonu ise her ikisi için de 15'tir. Ebû Hanîfe kız için 17, erkek için 18 yılın bülûğ çağının sonu olduğu görüşündedir”²²⁷ denilmek suretiyle, bu hususa işaret edilmiştir.

Bilindiği gibi, “Evlenme ehliyeti, medeni hakları kullanma ehliyeti içinde yer alan bir ehliyettir. Ancak, mâlum olduğu üzere, bu ehliyetin bir yandan akıl, ruh ve beden sağlığı ile, diğer taraftan da biyolojik gelişme ile alâkası vardır”²²⁸. Bu nedenle, yukarıda zikredilen şartları taşımayan bir kimsenin evlenme ehliyetini elde edemeyeceği açıktır.

İslâm'dan önceki toplumların aile yapılarında beslenmeyle barınmanın ön planda olduğu ve eğitimin kurumlaşmadığı zaman ve bölgelerde evlilik yaşı, örfler gereği oldukça erken bir devreye rastlamaktaydı. Ancak, günümüz modern toplumlarında sosyal ve ekonomik şartların yanısıra, eğitimin süresi ve geçinmek için bir meslek sahibi oluncaya kadar geçen süre evlenme yaşını bir hayli geciktirmektedir. Mesleğini eline almamış bir kişinin evlilik hayatındaki, hak hukuk konusunda sorumluluğunu yerine getiremeyeceği açık bir husustur. Bu durumdaki kimselerin geçimini üstlenenlerin, yardımda bulundukları insanların hayatlarına sık sık müdâhelede bulundukları bir realitedir. Bu da toplumumuzda görüldüğü gibi, eşler arasında mutsuzluğa neden olmaktadır. Bize göre, rüşdüne ulaşmamış kişinin evlenebileceğini söyleyen fukaha, âyet ve hadislerle emredilip talep edilen bir hususu değil, kendi zamanlarının örfünü yansıtmıştır.

2) Kadının Rüşdüne Erdikten Sonraki Velâyeti

Bulûğ çağındaki akıl sahibi erkeğin velîsiz evlenebileceği hususunda fukahâ görüş birliği içindedir. Ancak, bülûğa ermiş kızın ya da dul kadının velîsiz ve nikâh

²²⁶ 65/Talak, 4.

²²⁷ Karaman, *Mukayeseli İslâm Hukuku*, I, 245.

akinde taraflardan biri olarak kendi beyanlarıyla evlenmelerinin geçerli olup olmadığı hususunda görüş ayrılığı bulunmaktadır²²⁹. Aşağıdaki bölümde bu konudaki üç temel görüş incelenecektir:

a- Kız ya da Dul Hanımın İfâdesinin Akid İçin Yeterli Olmadığını ve Velinin Şart Olduğunu Kabul Edenler

Bu görüşte olanlar aşağıdaki nasları delil göstermişlerdir:

Kur'an delili

I- **وَأَنْكِحُوا الْأَيَامَىٰ مِنْكُمْ وَالصَّالِحِينَ مِنْ عِبَادِكُمْ وَإِمَائِكُمْ** "İçinizdeki bekârları, kölelerinizden ve câriyelerinizden iyi olanları evlendirin..."²³⁰.

II- **وَلَا تَنْكِحُوا الْمُشْرِكَاتِ حَتَّىٰ يُؤْمِنَ** "İnanmalarına kadar; puta tapan erkeklerle mü'min kadınları evlendirmeyin..."²³¹

III- **وَإِذَا طَلَقْتُمُ النِّسَاءَ فَلَمْ يَكُنْ لَكُمْ عَلَيْهِنَّ حَوْلٌ وَلَا مَخْلَجٌ فَلَا تَعْضِلُوهُنَّ أَنْ يَنْكِحْنَ أَزْوَاجَهُنَّ إِذَا تَرَاضَوْا بَيْنَهُمْ** "Eğer kadınları boşadıysanız, şer'i bekleme süresi sona erince aralarında örfe uygun iyilik ölçüleri içinde anlaştıkları takdirde, kocaları ile evlenmelerine engel olmayın."²³²

Fukahânın Görüşleri: Âyetlerde geçen **وَأَنْكِحُوا... evlendirin**²³³, **وَلَا**²³⁴, **evlenmelerine engel**²³⁵, **evlendirmeyin**²³⁶, **تَنْكِحُوا... evlendirmeyin**²³⁷ kelimeleri, bu görüşte olan mezheplerin savunucuları tarafından velilere yapılmış bir hitap olarak kabul edilmiştir²³⁸.

²²⁸ Karaman, *İslâm'da Kadın ve Aile*, Ensar Neşriyat, İstanbul, 1993, s. 231.

²²⁹ Karaman, y.a.g.e., I, 248; Zuhaylî, a.g.e., IX, 153.

²³⁰ 24/Nûr, 32.

²³¹ 2/Bakara, 221.

²³² 2/Bakara, 232.

²³³ 24/Nûr, 32.

²³⁴ 2/Bakara, 221.

²³⁵ 2/Bakara, 232.

²³⁶ Şâfiî, *el-Ümm*, V, 166.

*Mâlikî*²³⁷, *Şâfiî*²³⁸, *Hanbelî Mezhebi*²³⁹, *İbn Hazm*²⁴⁰ ve *Ebû Yusuf'un* son kavline (son görüşü ya da sözüne)²⁴¹ göre, "kadın kendi beyanıyla kendini evlendiremez. Kendisi için nikâhı akdetme konusunda taraflardan birisi olmayı üstlenemez. Kadın, ister bekâr-dul, ister büyük-küçük, ister üst tabakaya mensup, ister aşağı mevkide, isterse zengin-fakir olsun, nikâh akdinde velîsi onun yerine taraf olur ve ibâreyi o söyler". Yani velî bu mezheplere göre her hâlükarda nikâhın şartlarından birisidir.

Buhârî'nin bu üç âyeti delil getirerek bab başlığının adını "*Nikâh ancak velî ile (sahîh) olur diyenler*"²⁴² koymasını İbn Hacer şöyle yorumlamıştır: "Buhârî bu başlıktaki hükmü, bu âyetler ve hadislerden çıkarıp almıştır. Çünkü, başlıktaki lâfzı belirten hadîs, kendi hadis alma şartına uygun değildir."²⁴³

Yukarıda verilen "فلا تعضلوهن أن ينكحن أزواجهن" kocaları ile evlenmelerine engel olmayın."²⁴⁴ âyeti her iki tarafça da farklı değerlendirmeye tâbi tutulmuştur. Aslında, karşı tarafın delili gibi gözüken bu âyet, Şâfiî mezhebine göre; nikâhta velînin şart oluşuna mesned teşkil etmektedir. Yâni o (velî), nikâh akdini velisi bulunduğu kadın için üstlenen kişidir. Şâyet kadının kendi nikâh akdinde (beyanıyla nikâhı üstlenme) hakkı olsaydı velîyi menetmenin bir mânası kalmazdı. Bir başka ifadeyle, velîyi (nikâhı üstlenmekten) alıkoyardı²⁴⁵.

Karşı Görüşün Bu Âyeti Yorumlaması: Bu görüşte olmayan Hanefî Mezhebi müctehidlerine göre ise, "bu âyetteki hitab velîlere değil, ya eşlerini boşayan kocalardır yahut da mü'minlerin genelinedir. Kocalara hitap olduğu kabul edildiği takdirde, Allahu Teâlâ eşlerini boşayanlara şöyle demek (istemek)tedir: 'Kadınları boşadığınız zaman sizden başkasıyla evlenmekten onu ya da kendisiyle evlenmek isteyen kişiyi engellemek için kuvvetinizle, mevkinizle, gücünüzle, nüfûzunuzla onları

²³⁷ Mâlik b. Enes, *el-Müdevvenetü'l-Kübrâ*, IV, 162, 166; İbn Abdilber, *Temhîd*, XIX, 95; *el-Kâfî*, I, 231.

²³⁸ Şâfiî, *el-Ümm*, V, 13; Şîrâzî, *el-Mühezzebe*, II, 35; ed-Dimyâtî, *İlânetü't-Tâlibîn*, III, 307, 319; Şîrvânî, *Hâvâşî eş-Şîrvânî alâ Tuhfetü'l-Muhtâc biŞerhi'l-Minhâc*, Dâru'l-Fikr, Beyrut, t.y., VII, 236; Şîrbînî, *Muğni'l-Muhtâc*, III, 148.

²³⁹ el-Behûtî, *Keşşâfu'l-Kınâ*, V, 48; İbn Kudâme, *el-Kâfî fî fıkhi İbn Hanbel*, III, 10; *el-Muğni*, VII, 6, 7; İbn Teymiye, *Kütüb ve Resâil ve Fetâvâ İbn Teymiye*, XXXII, 31; İbnü'l-Müfîh, *el-Mübdî*, VII, 28.

²⁴⁰ İbn Hazm, *el-Muhallâ*, IX, 457 vd.

²⁴¹ Merginânî, *Bidâyetü'l-Mübtedî*, I, 60; *el-Hidâye*, I, 96; İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-Kadîr*, III, 256.

²⁴² Buhârî, *Nikâh* 36 (VI, 132).

²⁴³ *Fethu'l-Bârî*, IX, 183, 184.

²⁴⁴ 2/Bakara, 232.

²⁴⁵ Bu konuda bkz. Şîrbînî, *Muğni'l-Muhtâc*, III, 147; ed-Dimyâtî, *İlânetü't-Tâlibîn*, III, 307; Zeydan, *el-Mufasssal fî Ahkâmî'l-Mer'e*, VI, 434.

tehdit etmek, küçük düşürmeye çalışmak, böylece ona koca olacak şahsı kendisinden nefret ettirmek veya herhangi bir şekilde, kadına ve onunla evlenecek kişiye tesir etmek gibi zâlimce vesileler kullanmayın.' Âyetin bütün mü'minlere hitap ettiğini düşündüğümüzde de şu mânâlar anlaşılır: 'Ey mü'minler! Kadınları boşadığınızda iddet müddetleri bittiği zaman, ister bir yakınları, ister o kadının üzerinde mevki ve nüfuz sahibi birilerinin olsun, onlara engel olup başkalarıyla evlenmekten menetmeleri doğru olmaz. O halde, aranızda böyle yapanın fâilini nehyedip ona mâni olmak suretiyle, böyle bir şeyin gerçekleşmesini engellemeniz üzerinize farzı kifâye olur. Aksi takdirde siz de gûnahta onunla müşterek olursunuz. Çünkü, kadınları evlilikten menetmek Allah'ın haram kıldığı bir münkerdir. Münkerden nehyetmek ise mü'minlere bir farzdır.'²⁴⁶

"İmam Mâlik ve Şâfiî delil gösterdikleri naslar ile kadının evlenebilmek için velîsinin iznine muhtaç bulunduğu ve öteden beri velîleri tarafından evlendirildiklerini de gözönünde tutarak, evlenme akdinde kadının sözü muteber değildir"²⁴⁷ demişlerdir.

Kız ya da dul hanımın beyânının akit için yeterli olmadığını ve velînin şart olduğunu söyleyen mezhepler, yukarıdaki âyetlere ilâveten şu hadisleri de görüşlerinin mesnedi olduğunu ifâde etmişlerdir:

Hadis Delilleri

عَنْ الْحَسَنِ فَلَا تَعْضُلُوهُنَّ.. قَالَ حَدَّثَنِي مَعْقِلُ بْنُ يَسَارٍ أَنَّهَا نَزَلَتْ فِيهِ قَالَ زَوَّجْتُ أُخْتًا لِي مِنْ رَجُلٍ فَطَلَّقَهَا حَتَّى إِذَا انْقَضَتْ عِدَّتُهَا جَاءَ يَخْطُبُهَا فَقُلْتُ لَهُ زَوَّجْتُكَ وَفَرَشْتُكَ وَأَكْرَمْتُكَ فَطَلَّقَهَا ثُمَّ جِئْتَ تَخْطُبُهَا لَا وَاللَّهِ لَا تَعُودُ إِلَيْكَ أَبَدًا وَكَانَ رَجُلًا لَا بَأْسَ بِهِ وَكَانَتْ الْمَرْأَةُ تُرِيدُ أَنْ تَرْجِعَ إِلَيْهِ فَأَنْزَلَ اللَّهُ هَذِهِ الْآيَةَ فَلَا تَعْضُلُوهُنَّ فَقُلْتُ الْآنَ أَفْعَلُ يَا رَسُولَ اللَّهِ قَالَ فَزَوَّجَهَا إِيَّاهُ

1. ...el-Hasen el-Basrî "Kadınların kocalarıyla evlenmelerine engel olmayın" âyetinin tefsirini yaparken şöyle demiştir: "Bana Ma'kıl İbn Yesâr -Bu âyet zâten onun hakkında inmişti- şöyle dedi: - "Ben (ismi Cumeyl bintu Yesâr olan) bir kızkardeşimi bir adamla evlendirdim. Bu adam kızkardeşimi boşadı. İddeti tamam olunca da gelip benden istedi. Ben de ona: - "Seni (vaktiyle) kızkardeşimle evlendirmiş, onu sana bir aile yapmış ve sana ikrâm etmiştim. Fakat sen bunlara karşı kardeşimi boşadın. Sonra

²⁴⁶ el-Cezîrî, Kitâbu'l-Fıkh ale'l-Mezâhibi'l-Erbâa, V, 48.

da gelip onu tekrar istiyorsun. Hayır vallâhi, (kardeşim) sana ebediyen dönmeyecek!" dedim. Fakat bu adam (iyi) bir kimse idi. (Kızkardeşim olan) kadın da ona dönmek istiyordu. İşte bunun üzerine Allah şu "(Kadınları boşadığınızda, şer'i bekleme süresi sona erince aralarında örfe uygun iyilik ölçüleri içinde anlaştıkları takdirde kocaları ile evlenmelerine) engel olmayın." (2/Bakara: 232) âyetini indirdi. Bunun üzerine ben: - "Yâ Resûlullah! Şimdi yerine getiririm" dedim. Râvî: - "(Resûlullah'ın emri üzerine) kızkardeşini (eski) kocasıyla evlendirdi" dedi²⁴⁸.

Buhârî ve İbn Hibban bu hadisi "Sahîh"lerine almışlar, Şuayb Arnavut da İbn Hibban'ın rivâyeti için "isnâdı Buhârî ve Müslim'in şartına göre sahîhtir" demiştir²⁴⁹. Hadisi bazı farklı lafızlarla ve farklı bir âyetle rivâyet eden Tirmizî hasen-sahîh olduğunu bildirmiş²⁵⁰, Hâkim, Müslim'in tahrir etmediği bu hadisin Buhârî ve Müslim'in şartına uygun olduğunu söylemiş, Zehebî de onu tasdik etmiştir²⁵¹. Elbânî hadisin sahîh olduğu kanaatindedir²⁵². Görüldüğü gibi hadisteki olay, muhaddislerin çoğunluğu tarafından sahîh olarak değerlendirilmiş, aksi görüş belirten olmamıştır.

Hadisle İlgili Yorumlar: Şâfiî, "Kadınların kocalarıyla evlenmelerine engel olmayın" âyetinin Ma'kıl'ın kızkardeşinin evliliği ile ilgili olarak indiğini tasdik ettikten sonra - "Bu âyet, kadınla beraber velîsinin de hakkı bulunduğunun en açık delilidir" ifadesini kullanmıştır²⁵³. Tirmizî bahsi geçen hadisin, velîsiz nikâhın geçerli olmadığına işaret ettiğini belirterek; - "Ma'kıl b. Yesâr'ın kızkardeşi duldu. Eğer evlenme meselesi, velîsinden ayrı olarak onun elinde olsaydı kendi kendini evlendirir ve velîsi Ma'kıl b. Yesâr'a muhtaç olmazdı. Nitekim, bu âyet-i kerîmede Allah velîlere hitap ederek "...Kadınların kocalarıyla evlenmelerine engel olmayın"²⁵⁴ buyurmaktadır. Bu âyette evlendirme meselesinde selâhiyetin, kadınların rızası

²⁴⁷ Karaman, *Mukayeseli İslâm Hukuku*, I, 249.

²⁴⁸ Buhârî, *Nikâh* 36 (VI, 133); Ebû Dâvud, *Nikâh* 19-20 (2087), II, 569, 570; Tirmizî, *Tefsîru'l-Kur'ân* 2 (2981), V, 216; Nesâî, *es-Sünenül-Kübrâ*, VI, 302 (11041); Ebû Dâvud et-Tayâlisî, *Müsned*, s.125 (930); Şeybânî, Ahmet b. Amr, *el-Âhâd ve'l-Mesânî*, Dâru'r-Râye, Riyad, 1991, II, 323 (1090); İbn Hibban, *Sahîh*, IX, 379 (4971); Dârekutnî, *Sünen*, III, 224 (16, 17); Taberânî, *el-Mu'cemü'l-Kebîr*, XX, 204 (467), 208 (475); Beyhakî, *es-Sünenü'l-Kübrâ* VII, 104 (13374); Hâkim, *el-Müstedrek ale's-Sahîhayn*, II, 307 (3107); İbn Abdilber, *Temhid*, XIX, 89.

²⁴⁹ Buhârî, *Nikâh* 36 (VI, 133); İbn Hibban, *Sahîh*, IX, 379 (4971).

²⁵⁰ Tirmizî, *Tefsîru'l-Kur'ân* 2 (2981), V, 216.

²⁵¹ Hâkim, *el-Müstedrek*, II, 307 (3107).

²⁵² Elbânî, *Sahîhu Süneni't-Tirmizî*, III, 28 (2382); *Sahîhu Süneni Ebî Dâvud*, II, 393.

²⁵³ eş-Şâfiî, *el-Ümm*, V, 166.

²⁵⁴ 2/Bakara, 232.

alınmak suretiyle velîlere aid olduğuna delil vardır"²⁵⁵ demiştir. Kurtubî *Tefsir*'inde Tirmizî'nin dediklerini aynen tekrarlamış ve bu âyetteki hitabın velîlere olduğunda ısrar etmiştir²⁵⁶. Şevkânî de bu hadisin nikâhta velînin şart olduğuna hüccet olduğu inancındadır²⁵⁷.

Karşı Görüşün Cevâbı: Hanefî mezhebine göre; "Âyet Ma'kıl hakkında inmiş olsa bile, hitap umûmîdir ve tartışmasız bir şekilde velîlere hasredilemez. İkinci olarak, âyetin husûsen Ma'kıl ile birlikte kadının diğer akrabalarına da hitap etmiş olduğu teslim olursa bile, âyette onların mutlaka kadınlar üzerine velâyet hakkının olduğuna delâlet eden birşey yoktur. Âyet, ancak, kadınların evliliğine mâni olanların günahkar olduğuna ve bunda bir hakkı bulunmadığına delâlet eder. Bu menetme hususu da velînin şart olmasını değil, bilakis kadınların zaafını ve haklarını kullanma kudretlerinin bulunmayışını ortaya koyar. Bunun açıklaması ise şudur: Kadın, genellikle kendi geçimini üstlenene veya baba ve kardeş gibi yakın asabesine kalben güvenir. Böylece, kadının iradesi onun irâdesinde yok olur. Özellikle, iyi terbiye almış, üzerine hayânın galib olduğu kadınlarda bu husus daha çok görülür... Böylece, onlar için istemiyerek de olsa kendi hakkını kullanmaktan ferâğat eder. Âyet-i kerîme ise erkeklerin işte bu za'fı istismar etmelerinin ve kendilerinin rağbet ettiği denk bir kimse ile evlenmedeki tabîî haklarından onları soyutlamalarının doğru olmadığını ifade eder. Dolayısıyla âyet, koca olarak kendi istediği denk birini seçmelerinde kadınların hürriyetini ve yine kadının evliliğine mani olmayı yasaklaması da, tartışmasız bir şekilde, onların hürriyetlerinin mübahlığını gerektirir. Sonuç olarak, âyette, kadınların evlenme akdine iştirak ettikleri takdirde, akdin sahîh olduğuna delâlet vardır ve '..evlenmelerine' sözü yani '..kendi ifadeleriyle evlenmelerine' demektir."258 "Niçin Allahu Teâlâ kadınlara 'Siz kendinizi evlendirin ve hakkınızı kullanın' buyurmamıştır? O halde bu hususta kadınlar değil, akrabaları hak sahibidirler denilirse buna şöyle cevap verilir: Bu, kadınlarla onlara kefâlet eden aileleri arasındaki rabıtaya saygı zaruretindendir. İşte bu nedenle, Allah onlara 'Hakkınızı kullanın ve velîlerinizin itaatinden çıkın' dememiş, aralarındaki dostluk ve sevgi bağlarını koparmak istememiştir. Çünkü maksat, salih ve kendine denk biri olduğu zaman, kadının rağbet ettiği bu kimse ile evlenmesine mani olmamaktır"²⁵⁹.

²⁵⁵ Tirmizî, *Tefsîru'l-Kur'an* 2 (2981), V, 216.

²⁵⁶ Kurtubî, *el-Câmi'u li Ahkâmi'l-Kur'ân*, III, 158, 159.

²⁵⁷ Şevkânî, *Neylû'l-Evtâr*, VI, 257.

²⁵⁸ Cezîrî, *Kitâbu'l-Fıkh ale'l-Mezâhibi'l-Erbâa*, IV, 48, 49.

²⁵⁹ Cezîrî, *y.a.g.e.*, IV, 49.

Değerlendirmeyi sonraya bırakarak nikahın sıhhati için velinin ifâde vermesinin şart olduğunu savunanların hadis delillerini tahlile devam ediyoruz:

II. Hz. Aîşe anlatıyor:

عَنْ عَائِشَةَ قَالَتْ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَيُّمَا امْرَأَةٍ نَكَحْتَ بِغَيْرِ إِذْنِ مَوْلَاهَا فَنَكَاحُهَا بَاطِلٌ ثَلَاثَ مَرَّاتٍ فَإِنْ دَخَلَ بِهَا فَالْمَهْرُ لَهَا بِمَا أَصَابَ مِنْهَا فَإِنْ تَشَاجَرُوا فَالسُّلْطَانُ وَلِيُّ مَنْ لَا وَلِيَ لَهُ.

"Resûlullah: - "Hangi kadın, **velisinin izni olmaksızın nikâhlanırsa onun nikâhı bâtıldır (geçersizdir)**" buyurdular ve bunu üç kere tekrar ettiler. (Devamla:) - "Eğer kocası zıfâf yaptıysa, meşrû (helâl) ilişkiden dolayı kadına mehir vermek gerekir. Eğer (velîler) ihtilâfa düşerlerse, sultan velîsi olmayanların velîsidir."²⁶⁰ dediler.

Hadisin diğer kitaplarda da yer alan ve hepsi de Zühri'ye (ö.124) kadar aynı olan değişik isnadlarını kütübü tis'a kaynaklarıyla şöyle özetleyebiliriz:

1- Hz. Aîşe + Urve (b. Zübeyr) + (İbn Şihâb) ez-Zührî + Süleyman b. Mûsâ + İbn Cüreyc + Süfyan (b. Uyeyne) + Muhammed b. Kesîr + Ebû Dâvud.

2- Hz. Aîşe + Urve (b. Zübeyr) + (İbn Şihâb) ez-Zührî + Câfer (b. Rebîa) + İbn Lehîa + Ka'nebî + Ebû Dâvud.

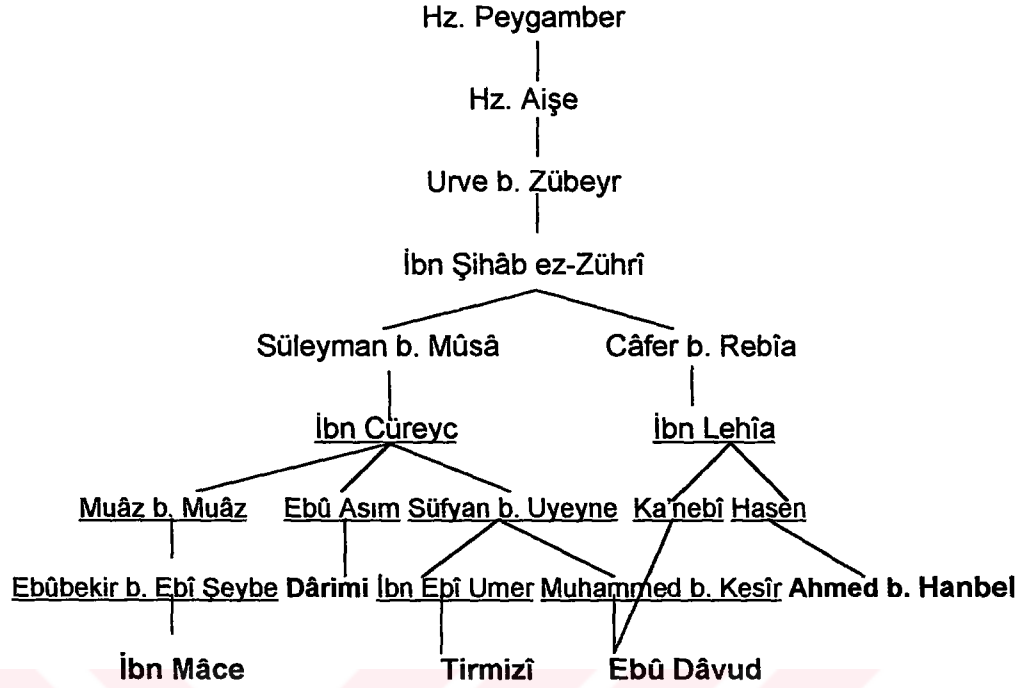
3- Hz. Aîşe + Urve (b. Zübeyr) + (İbn Şihâb) ez-Zührî+ Süleyman b. Mûsâ + İbn Cüreyc + Süfyan (b. Uyeyne) + İbnu Ebî Ömer + Tirmizî.

4- Hz. Aîşe+Urve (b. Zübeyr)+(İbn Şihâb) ez-Zührî+ Süleyman b. Mûsâ + İbn Cüreyc + Muâz b. Muâz + Ebûbekir b. Ebî Şeybe + İbn Mâce.

5- Hz. Aîşe + Urve (b. Zübeyr) + (İbn Şihâb) ez-Zührî + Câfer b. Rebîa + İbn Lehîa + Hasen + Ahmet b. Hanbel.

Bu isnadı şema ile de şu şekilde gösterebiliriz:

²⁶⁰ Ebû Dâvud, *Nikâh* 18, 19 (2083), II, 566, 567; Tirmizî, *Nikâh* 14 (1102), III, 407-408; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, VI, 66; Dârimî, *Nikâh* 11 (2183); İbn Mâce, *Nikâh* 15 (1879), I, 605. (Ayrıca bkz. Ebû Dâvud et-Tayâlisî, *Müsned*, s.206 (1463); Şâfiî, *Müsned*, II, 290; Abdürrezzak, *Musannaf*, VI, 195 (10472); Humeydî, *Müsned*, I, 112 (228); İbn Ebî Şeybe, *Musannaf*, III, 454 (15919); İshak b. Râhuye, *Müsned*, II, 194 (698); Nesâî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, III, 285 (5394); İbn Cârûd, *el-Müntekâ*, s.175 (700); Ebû Ya'lâ, *Müsned*, VIII, 251; Tahavî, *Şerhu Meânî'l-Asâr*, III, 7; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-Evsat*, VI, 260; *el-Mu'cemü'l-Kebîr*, XI, 202 (11494); Dârekutnî, *Sünen*, III, 221

Hadisin rivâyetin kaynağında yer alan Zühri'den (ö.124/742) gelişi üzerinde ihtilâf edilmiş, bu konuda uzun uzadıya birçok görüş serdedilmiştir. İbn Maîn bu hadis için **"Bu babdaki en sahîh hadistir"**²⁶¹ demiştir. Tirmizî bazı hadis ehlinin bu rivâyet üzerinde isnadda yer alan İbn Cüreyc'in (150/767) söyledikleri hakkında konuşulduğunu ve bu hadisi **zayıf** bulduklarını belirtmiştir²⁶². İbn Cüreyc bu konuda şunları söylemiştir: "Zühri'yle karşılaştığımda bu hadisi sordum. Hadisi bilmediğini söyledi. Ben de - "Süleyman b. Musa bunu senden rivâyet etmişti" dedim. Süleyman b. Musa'yı hayırla yadettikten sonra²⁶³ - "Korkarım **bir vehm (hata) var**" dedi²⁶⁴. Yahya b. Maîn; - "Bu haber bize Cüreyc'den ancak İsmail b. Uleyye yoluyla geldi" dedikten sonra İsmail'in Cüreyc'den rivâyetinin **zayıf** olduğunu ifade etmiştir. Tahâvî (321/933) ise, içinde Yahya b. Maîn olan İbn Cüreyc'in bu rivâyetini **Şerhu'l-Asâr**'ında senetlendirmiştir²⁶⁵. Tirmizî bazı imamların tartışma konusu yaptığı bu olaydan etkilenmemiş ve "hadis **hasendir**" demiştir²⁶⁶. Hâkim "Güvenilir imamların birbirlerini dinlemeleri (semâ) yoluyla gelen bu haberin **sahîh** olduğu belirtilmiştir. İbn

(10); Hâkim, *el-Müstedrek*, II, 182 (2706), II, 183 (2709); Beyhakî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, VII, 105 (13376, 13377), VII, 138 (13569), VII, 124 (13495).

²⁶¹ İbnü'l-Mülakkın, *Amr b. Ali, Tuhfetü'l-Muhtâc ilâ Edilleti'l-Minhâc, Dâru'l-Harrâ', Mekkete'l-Mükerreme*, 1406, II, 364.

²⁶² Tirmizî, *Nikâh* 14 (1102), III, 407-408.

²⁶³ İbn Hacer, *Telhîsu'l-Habîr*, III, 156; Zeylaî, *Nasbu'r-Râye*, III, 185; İbnü'l-Cevzî, *Ehâdisü'l-Hilâf*, II, 256; Mübârekpûrî, *Tuhfetü'l-Ahvezî*, IV, 193; Azîmâbâdî, *Avnû'l-Ma'bûd*, VI, 71.

²⁶⁴ Zeylaî, *Nasbu'r-Râye*, III, 195.

²⁶⁵ İbn Hacer, *Telhîsu'l-Habîr*, III, 156; Zeylaî, *Nasbu'r-Râye*, III, 185; Mübârekpûrî, *Tuhfetü'l-Ahvezî*, IV, 194.

²⁶⁶ Tirmizî, *Nikâh* 14 (1102), III, 407-408.

Uleyye ve İbn Cüreyc'in sözleriyle bu hadis illetli olmaz. Sika (güvenilir) bir hadis hafızı, hadisi rivâyet ettikten sonra unutulabilir. Bu konuda birçok hafızın başına aynı şey gelmektedir" demiştir. Yine, Hâkim, Ahmed b. Hanbel'in de bu haberle alakalı olarak; - "İbn Cüreyc'in tedvin edilmiş bir kitabı vardı ve içinde böyle bir haberi İbn Uleyye'den rivâyet ettiğine dair bir bilgi yoktu" dediğini kaydetmiştir²⁶⁷. Ebû Avâne (316/928) bu hadisi **sahîh** görmüştür. İbn Kesîr'in dediğine göre, "Yahya b. Maîn'in de dahil olduğu başka hadis hafızları da bu hadisi **sahîh** bulmuştur"²⁶⁸.

İbn Hibban, İbn Adî (365/976), Hâkim, İbn Abdilber (463/1071) ve başkaları bu haberin İbn Cüreyc'den gelişini illetli bulmuşlar ve hadisin **sıhhatine** hükmetmişlerdir. Buna karşılık, Ebû'l-Kâsım b. Mende ise, bu haberi İbn Cüreyc'den rivâyet eden yirmiye yakın râvi ismi vermiştir²⁶⁹.

İbn Hibban, Zührî'nin hadisi bilmemesinin bu haberi zaafa uğratmayacağını belirtmiş ve şöyle demiştir: "Çünkü, Hz. Peygamber de bir keresinde namazda kaç rekat kıldığını unutmuştur. Şayet Hz. Peygamber böyle yaparsa, ümmetinden kendinden aşağı olan kimselerin de bundan mâsum olamayacağı tabiidir"²⁷⁰.

İbn Adî de şöyle söylemiştir: "Bu hadis velîsiz nikâhın iptal olacağı hususunda kendisine **itimad edilen hadislerden** biridir. İbn Cüreyc'den bu hadisi Yahya b. Said ve Leys b. Said gibi hatırı sayılır (büyük) kişiler rivâyet etti. Bu isnadla İbn Cüreyc-Süleyman b. Musa- Zühri-Urve ve Aişe'den bu hadisi rivâyet eden başka (sahih) isnad da bilinmemektedir."²⁷¹ Diğer taraftan Ebû Dâvud "aynı manada" dediği ikinci ve diğer isnadla gelen rivâyette yer alan Câfer b. Rebîa'nın da Zührî'den hadis işitmediğini, ona yazdığını belirtmiştir²⁷². Hâkim hadisin **Buhârî ve Müslim'in şartına uygun** olduğunu fakat onların bu hadisi tahrîc etmediklerini bildirmiştir²⁷³. İbnü'l-Kayserânî bu hadisin **zayıf** olduğuna işaret etmiş²⁷⁴, İbnü'l-Cevzî ise, "Zührî rivâyet ettiği hadisi unutsa da bu hadisin **râvîleri sahîh râvîlerdir**. Zührî'nin unutması kendini ilgilendirir"²⁷⁵ demiştir. Zeylaî hadis hakkında eleştiri bulunduğunu,

²⁶⁷ Hâkim, **el-Müstedrek**, II, 183 (2709); Zeylaî, **Nasbu'r-Râye**, III, 185.

²⁶⁸ San'ânî, **Sübülü's-Selam**, III, 118.

²⁶⁹ **Nasbu'r-Raye**, III, 156; **Tuhfetü'l-Ahvezî**, IV, 194; **Avnû'l-Ma'bûd**, VI, 71; **Neylû'l-Evtâr**, VI, 250.

²⁷⁰ İbn Hibban, **Sahîh**, IX, 384 (4074); Zeylaî, **Nasbu'r-Râye**, III, 185. İbn Hibban'da geçen rivâyetin sözleri mana bakımından aynı olsa da lâfızları farklıdır.

²⁷¹ **Nasbu'r-Râye**, III, 195.

²⁷² Ebû Dâvud, **Nikâh** 18, 19 (2083), II, 567.

²⁷³ Hâkim, **el-Müstedrek**, II, 182 (2706).

²⁷⁴ İbnü'l-Kayserânî, Ebu'l-Fadl Muhammed b. Tâhir, **Zehîratü'l-Huffâz el-Mahrec ale'l-Hurûf ve'l-Elfâz**, Dâru's-Salef, Riyad, 1416, II, 2247, V, 6241, 6242.

²⁷⁵ İbnü'l-Cevzî, **Ehâdisü'l-Hilâf**, II, 255, 256; İbnü'l-Mülakkın, **el-Bedrû'l-Münîr fî Tahrîci Kitâbi's-Şerhi'l-Kebîr li'r-Râfiî**, Mektebetü'r-Rüşd, Riyad, 1410, II, 187.

bu sebeple illetli olduğunu söylemiştir²⁷⁶. Hadisi Urve değil de, Urve'nin babasının Hz. Aişe'den işittiği gerekçesiyle bu rivâyete mürsel diyenler de olmuştur²⁷⁷. İbn Adî ise, durumun Hâlid b. Yezid'den kaynaklanabileceğini, onun zayıf bir kişi olduğunu bu nedenle de kendisine tâbî olunamayacağını belirtmiştir²⁷⁸. Elbânî hadisin Tirmizî'deki vechinin zayıf²⁷⁹, fakat Ebû Dâvud ve İbn Mâce' de yer alan vechinin ise **sahîh** olduğunu kaydetmiştir²⁸⁰. Bütün bu görüşlerden sonra söz konusu hadisin sıhhatinin ihtilafı ve hüccet olmaya elverişli olmadığını söyleyebiliriz.

*Karşı Görüşün Hadisle İlgili Yorumları: Hanefî mezhebi fukahası, bu hadisin kendisinde ta'n (râvî'nin cerhe sebep teşkil eden hallerden birisiyle zayıf) olan bir hadis olduğunu ileri sürmüşler ve şöyle demişlerdir: "Zîrâ, hadisin kaynağındaki râvî olan Zührî'ye bu hadisten sorulduğu zaman, onu bilmediğini söylemiştir. Her ne kadar onlar: - "Zührî'nin bilmemesi zarar vermez. Madem ki Zührî'den bunu rivâyet eden râvî Süleyman b. Musâ'dır ve sikadır. Öyle ise sika olduğu müddetçe Zührî'nin bilmemesi zarar vermez." diyorlarsa da, bu cevabın zayıflığı gizli değildir. Çünkü, kendisinden rivâyet olunan kaynak, bu hadisi bilmemekte ve inkar etmektedir. İşte bundan dolayı kat'î olarak sika kişi za'fa uğramıştır"*²⁸¹.

İbn Rüşd'e (520/1126) göre de "Âişe'nin hadisinin sıhhatinde ittifak edilmemiştir. Dolayısıyla, bu hadis ile amel edilmesi gerekmez. Veleve ki sahîh olsa bile, bu hadis ancak velînin izninin şart olduğuna delil olabilir. Hadis bütün kadınlara şâmil de olsa, yine de bu hadisten kadının kendine akit yapamayacağı hususu çıkarılamaz. Bilakis velînin izniyle kendisi için nikâh yapabileceğine işaret eder"²⁸².

Yine fıkıh kitaplarımızda velînin zarûrî olduğuna delil gösterilen diğer bir rivâyet de şudur:

III- Ebû Hüreyre'den rivâyet edildiğine göre, Resûlullah şöyle buyurmuştur:

لا تزوج المرأة المرأة ولا تزوج المرأة نفسها فإن الزانية هي التي تزوج نفسها

"Kadın, kadının nikâhını kıyamaz. Kadın kendi nefsinin nikâhını da kıyamaz. Ancak, zâniye kadın, kendi kendinin nikâhını kıyan kadındır."²⁸³

²⁷⁶ Nasbu'r-Râye, III, 195.

²⁷⁷ Telhisü'l-Habîr, III, 156; Avnû'l-Ma'bûd, VI, 71.

²⁷⁸ İbn Adî, el-Kâmil fi'd-Duafâ, III, 16, 17.

²⁷⁹ Daifu Süneni't-Tirmizî, I, 187.

²⁸⁰ Sahîhu Süneni Ebî Dâvud, II, 393; Sahîhu Süneni't-Tirmizî, I, 318 (880); Sahîhu Süneni İbn Mâce, I, 316.

²⁸¹ el-Cezîrî, Kitâbu'l-Fıkh alâ Mezâhibi'l-Erbâa, IV, 46.

²⁸² İbn Rüşd, Bidâyetü'l-Müctehid ve Nihâyetü'l-Muktesid, Dâru'l-fıkr, Beyrut, t.y., III, 8.

²⁸³ İbn Mâce, Nikâh 15 (1882), I, 606; Dârekutnî, Sünen, III, 227 (25); Beyhakî, es-Sünenü'l-Kübrâ, VII, 110.

Hadisin isnad sistemi şu şekildedir:

1- Hz. Peygamber + Ebû Hüreyre (ö.58) + Muhammed b. Sîrîn (ö.110) + Hişâm b. Hassân(ö.148) + Muhammed b. Mervân el-Ukaylî + Cemil b. el-Hasen + İbn Mâce.

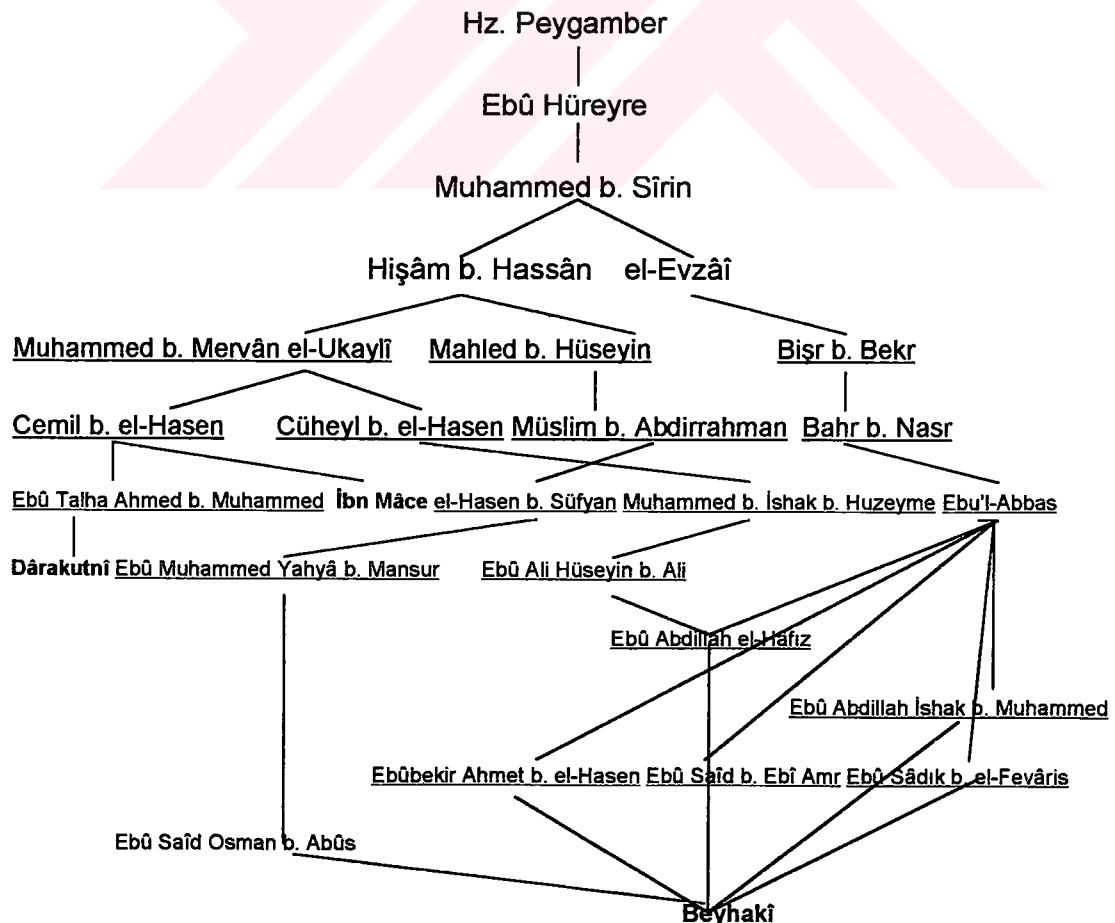
2- Hz. Peygamber + Ebû Hüreyre + Muhammed b. Sîrîn + Hişâm b. Hassân + Muhammed b. Mervân el-Ukaylî + Cemil b. el-Hasen + Ebû Talha Ahmet b. Muhammed + Dârakutnî.

3- a) Hz. Peygamber + Ebû Hüreyre + Muhammed b. Sîrîn + Hişâm b. Hassân + Cemil b. el-Hasen + Muhammed b. İshak b. Huzeyme + Ebû Ali Hüseyin b. Ali el-Hâfız + Ebû Abdillâh el-Hâfız + Beyhakî.

b) Hz. Peygamber + Ebû Hüreyre + Muhammed b. Sîrin + el-Evzâî + Bişr b. Bekr + Bahr b. Nasr + Ebu'l-Abbas Muhammed b. Ya'kûb + Ebû Abdillâh el-Hâfız ve Ebû Abdillâh İshak b. Muhammed + Ebûbekir Ahmed b. Hasen ve Ebû Saîd b. Ebî Amr + Ebû Sâdık b. el-Fevâris + Beyhakî (mevkuf isnad).

c) Hz. Peygamber + Ebû Hüreyre + Muhammed b. Sîrin + Hişâm b. Hassân + Mahled b. Hüseyin Müslim b. Abdîrrahman + el-Hasen b. Süfyan Ebû Muhammed Yahyâ b. Mansûr + Ebû Saîd Osman b. Abûs + Beyhakî (Bu isnadda son cümle aynı manaya gelen farklı kelime ile verilmiştir. (إن البغية التي تزوج نفسها).

Bu isnadın şema ile gösterimi de şöyledir:

Dârakutnî, hadisin değişik lâfızlarla gelen rivâyetlerini serdedip, İbn Sirin'in (110/728) "**Zâniye lafzını Ebû Hüreyre koymuş olabilir**" dediğini kaydetmiştir²⁸⁴. Beyhakî hadisi Ebû Hüreyre'ye ulaşan ve ondan bir önceki râvî olan Muhammed b. Sîrin'e varan iki ayrı **merfu** ve **mevkuf** isnadlarını rivâyet etmiş ve daha sonra mevkuf isnad için "Allah daha iyisini bilir ama, râvî böyle ezberlemişe benziyor. Bundan dolayı hadis merfû halini aldı" demiştir²⁸⁵. İbnü'l-Kayserânî'ye göre, hadis **zayıftır**²⁸⁶. İbnü'l-Cevzî her iki isnadda yer alan iki ayrı râvînin; yani Cemil b. Hasen ve diğer rivâyetin râvîsi olan Müslim'in tanınmadığını söylemiştir²⁸⁷. Zeylaî ise, İbnü'l-Cevzî'nin bu sözlerine rağmen "*Tenkîh*" adlı eserinde Cemil'in meşhur olduğunu söyleyip, tüm künyesini vererek, İbn Hibban'ın onu sahîh bulduğunu fakat başkalarının onu eleştirdiğini ifade etmiştir. Diğer râvî olan Müslim için ise, Ebû Hâtim'in "güvenilir kişilerdendir" dediğini kaydedip, onun isnadda yer aldığı rivâyetlerin sahîh olduğu halde, İbnü'l-Cevzi tarafından zayıf hadisler olarak rivâyet edildiğini belirtmiştir²⁸⁸.

İbnü'l-Mülakkın'a göre İbn Mâce'nin **senedi zayıftır**. Dârakutnî'nin isnâdı ise Müslim'in şartına göre **sahîhtir**. Ancak, o, hadisin ikinci cümlesi olan "*zaniye...*" bölümünün lâfızlarının farklı olduğunu söyleyip aynı mânâyâ gelen başka ifadelerle hadisi sunmuştur²⁸⁹. Bûsîrî (ö.840/1436), ise, bu hadisle gelen **isnadlarda ihtilâf edildiğini** belirtmiştir²⁹⁰. İbn Hacer (ö.852/1448), "Dârakutnî bu ziyadenin Ebû Hüreyre'nin sözü olduğunu söyledi" ifadesini kullanmış²⁹¹ ve kendisi de bu kanâate katılmıştır²⁹². İbn Mâce'deki sened için Zevâid'de şöyle denilmiştir: "Bu hadisin isnâdında bulunan râvî Cemil b. el-Hasan el-Atakî hakkında Abdân: - "*(Konuşmasında) yalan söyleyen bir fâsıktır*" derken İbn Adîy: - "*Abdâl'dan başka Cemil aleyhinde konuşan hiç bir kimseyi duymadım. Şüphesiz onun rivâyetinde hiç bir beis yoktur ve onun münker bir hadis rivâyet ettiğini bilmiyorum*" demiştir. İbn Hibban da Cemil'i sikalar arasında zikrederek: - "*O, garip hadisler rivâyet eder*" beyanında bulunmuştur. İbn Hibban, İbn Huzeyme ve el-Hâkim onun rivâyet ettiği hadisleri zikretmişlerdir. Mesleme el-Endülüsî de: - "*O sikadır*", demiştir. Senedin diğer râvileri

²⁸⁴ Dârekutnî, *Sünen*, III, 228.

²⁸⁵ Beyhakî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, VII, 110 (13412, 13413); İbn Hacer, *Telhisü'l-Habîr*, III, 157.

²⁸⁶ İbnü'l-Kayserânî, *Zahîratu'l-Huffâz*, IV, 5697.

²⁸⁷ İbnü'l-Cevzî, *Ehâdisü'l-Hilâf*, II, 259.

²⁸⁸ Zeylaî, *Nasbu'r-Râye*, III, 188.

²⁸⁹ İbnü'l-Mülakkın, *el-Bedrü'l-Münîr*, II, 187; *Tuhfetü'l-Muhtâc*, II, 364.

²⁹⁰ Bûsîrî, *Misbâhu'z-Zücâce*, II, 104.

²⁹¹ *Telhisü'l-Habîr*, III, 157.

²⁹² İbn Hacer, *ed-Dirâye fî Tahrîci Ehâdisi'l-Hidâye*, II, 61; Şevkânî, *Neylül-Evtâr*, VI, 251.

de sika zatlarıdır²⁹³ Elbânî hadisın "Zâniye kadın, kendi kendinin nikâhını kıyan kadındır" cümlesi hâriç geriye kalan lâfızlarının sahîh olduğunu belirtmiştir²⁹⁴.

Sihhati ihtilaftan uzak olan hadisler hakkında kaynaklarımızda bilgi olmazken bu hadis ve râvileri hakkında görüldüğü gibi birçok bilgin farklı görüşler ileri sürmüştür. Dolayısıyla bu rivâyetin sıhhatinin ihtilaflı ve kendisiyle hüküm verilmeye elverişli olmadığı anlaşılmaktadır.

Karşı Görüşün Hadisle İlgili Yorumları: Hanefî Mezhebi müctehidlerinin bu konudaki görüşleri şöyledir: "Zâhirleri evlendirmede velînin şart kılınmasını ifade eden hadislerin hepsi, kendisi için tasarruf sahîh olmayan küçük kız çocuğuna mahsustur. Rüşdüne erdiği zaman hem satma hem de satın almada mutlak bir hürriyete sahip olan kadının, üzerine son derece mühim şeylerin terettüp etmesinden dolayı, hürriyet gerektiren akitlerin en önemlilerinden biri olan evlilik akdinde nasıl olur da önüne engel konabilir? O halde nikâh akdinin de alım satım akdiyle kıyaslanması gerekir. Bu kıyasa muhâlif olan birşey vârid olursa, onunla tahsisi vacip olur..."²⁹⁵

IV. Ebû Musa ve Ebû Bürde'den gelen rivâyette "Hz. Peygamber: نكاح إلا بولي "Nikâh ancak velî ile dir!"²⁹⁶ demiştir.

Hadis hem Ebû Bürde'den mürsel olarak, hem de Ebû Mûsâ yoluyla Hz. Peygamber'den mevsul olarak rivâyet edilmiştir.

Tirmizî'nin bildirdiğine göre, "Mürsel olan rivâyeti Şu'be ve es-Sevrî, Ebû Mûsâ'yı zikretmeksizin, Ebû İshak'tan-Ebû Bürde'den-Hz. Peygamber'den, yâni

²⁹³ İbn Mâce, *Nikâh* 15 (1882), I, 605, 606; Hatiboğlu, Haydar, *Süneni İbn Mâce Tercümesi ve Şerhi*, Kahraman Yay., İst., 1992, V, 275.

²⁹⁴ Elbânî, *Sahîhu Süneni İbn Mâce*, I, 317; Daifu İbn Mâce, I, 412; Daifu Câmiî's-Sağîr ve Ziyâdetuhû (el-Fethu'l-Kebîr), el-Mektebetu'l-İslâmiyye, Beyrut, 1408, V, 2614.

²⁹⁵ el-Cezîrî, A., *Kitâbu'l-Fıkh ale'l-Mezâhibi'l-Erbâa*, IV, 47.

²⁹⁶ Ebû Dâvud, *Nikâh* 18, 19 (2085), II, 568; Tirmizî, *Nikâh* 14 (1101), III, 407; İbn Mâce, *Nikâh* 9 (1880, 1881), I, 605; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, IV, (394, 413, 418); Ebû Dâvud et-Tayâlisî, *Müsned*, s.71 (523); İbn Ebî Şeybe, *Musannaf*, VII, 284 (36119); Abdürrezzak, *Musannaf*, VI, 196 (10475); Dârimî, *Nikâh* 11, II, 184, 185 (2182, 2183); İbn Mende, *el-Fevâid*, (Temamü'r-Râzi), II, 163 (1431, 1432), II, 164 (1433, 1434); Savvâf, Muhammed b. Ahmed, *Fevâidu Ebî Ali Muhammed b. Ahmed es-Savvâf*, Dâru'l-Asime, Riyad, 1408, s.29, 33; Rûyânî, *Müsned*, I, 303; Ebû Ya'lâ, *Müsned*, XIII, 195 (7227); Dârekutnî, *Sünen*, III, 218 (4), III, 220 (8); İbn Cârûd, *Münteka min'es-Sünen* s.176 (501, 502, 503, 504); İbn Hibban, *Sahîh* IX, 388 (4077), IX, 391 (4078), IX, 394 (4083); Taberânî, *Mucemü'l-Evsat* I, 391 (685); Beyhakî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, VII, 107 (13389, 13390, 13391, 13392), VII, 108 (13393, 13400, 13401), VII, 109 (13402, 13403, 13404, 13405, 13406, 13407); Hâkim, *el-Müstedrek ale's-Sahîhayn*, II, 184 (2710, 2711), II, 186 (2712, 2713); II, 187 (2714, 2715, 2716), II, 188 (2717), II, 439 (3523); İbn Abdilber, *Temhid*, XIX, 87, 88.

mürsel olarak rivâyet etmişlerdir. Süfyân'ın (ö.161/778) bazı arkadaşları bu hadisi Ebû İshak'tan mûsned olarak rivâyet etmişlerse de bu **sahîh değildir**.²⁹⁷ Ona göre bu hadisi (Ebû İshak-Ebû Bürde-Ebû Musa-Hz. Peygamber yoluyla) mevsul olarak rivâyet eden başka kişilerin rivâyetleri daha sahîhtir²⁹⁸. Buhârî'ye bu hadis sorulduğunda "Şube ve Sevrî mürsel olarak rivâyet etse de, sikadan yapılan ziyade makbuldür, hadise zarar vermez ve İsrâil sikadır" demiştir²⁹⁹. Ancak, Buhârî söz konusu hadisi "Nikâh Ancak Velî ile (Geçerli)dir Diyen Kimse Bâbı" adıyla sadece başlık olarak almıştır. Çünkü başlıktaki lâfızla gelen hadis, kendi (hadis alma) şartına uygun değildir³⁰⁰. İbn Hibban (ö.354/965) hadisi "**Sahîh**"ine almıştır³⁰¹. Onu tahkik eden Şuayb el-Amavut ise, İbn Hibban'ın bir rivâyetine isnâdı zayıf³⁰² derken diğer bir rivâyetine isnâdı Buhârî ve Müslim'in şartına göre sahîhtir demiştir³⁰³. Yine İbn Hibban'ın bildirdiğine göre, Ebû Hâtim (327/939) şöyle söylemiştir: "Ebû Bürde bu haberi Ebû Musa'dan merfu olarak işitti. Bazen babasından mûsned olarak rivâyet ediyor, bazan da irsal yapıyordu. Ebû İshak b. Ebi Bürde ise bu haberi hem mürsel, hem de mûsned olarak işitti ve onu bir keresinde merfu bir defasında da

²⁹⁷ Yani, Süfyân'ın arkadaşları Süfyân'dan - Ebû İshak'tan - Ebû Bürde'den - Ebû Mûsa'dan alarak hadisi zikretmişlerdir. Bu rivâyetin açıklamasıyla ilgili olarak şunlar söylenmiştir: "Ancak bu sahîh değildir. Çünkü Süfyân'u's-Sevrî bu hadisi 'Mûsned'inde zikretmiş Ebû Mûsa'yı zikretmemiştir. Tirmizî'ye göre '*Nikâh ancak velî ile (sahîh) olur*' hadisini Ebû İshak-Ebû Bürde-Ebû Musa-Hz. Peygamber yoluyla rivâyet edenlerin rivâyetleri daha sahîhtir. Çünkü, her ne kadar Şu'be ve Sevrî söz konusu hadisi Ebû İshak'tan rivâyet edenlerin hepsinden daha hâfız ve daha güvenilir idiyse de, öbürlerinin Ebû İshak'tan işitmeleri muhtelif vakitlerde vuku bulmuştur. Şu'be ve es-Sevrî'nin Ebû İshak'tan işitmeleri ise aynı mecliste olmuştur". Muhammed b. Gaylan, Ebû Dâvud tarikiyle Şu'be'nin şöyle dediğini nakletmiştir: "Süfyân es-Sevrî'den işittim; O Ebû İshak'a 'Ebû Bürde'nin 'Resûlullah, "*Nikâh ancak velî ile*dir" buyurdu' dediğini kendisinden duydu mu?" diye sordu ve bunun üzerine Ebû İshak "Evet" dedi. İşte bu rivâyet Şu'be ve Sevrî'nin bu hadisi aynı vakitte işittiklerine delâlet etmektedir. İsrâil ise Ebû İshak'tan işittikleri hususunda güvenilir bir râvidir. Muhammed b. el-Müsennâ'nın Abdurrahman b. Mehdî'den işittiğine göre O şöyle demiştir: "es-Sevrî'nin Ebû İshak'dan rivâyet ettiği hadislerden her ne kaçırdımsa bu hususta İsrâil'e güvendiğim için kaçırdım; Çünkü İsrâil, onu (Ebû İshak'ın hadislerini) daha tam olarak getirirdi." (Hadisle ilgili tartışmalar için bkz. Tirmizî, *Nikâh* 14 (1102), III, 408-411; Zeylaî, *Nasbu'r-Râye*, III, 183; İbn Hacer, *ed-Dirâye fi Tahrîci Ehâdisi'l-Hidâye*, II, 59).

²⁹⁸ Tirmizî, *Nikâh* 14 (1101, 1102). Ebû Dâvud söz konusu hadisin metninin sonunda "Yunus, Ebî Bürde'den; İsrâil'de Ebû İshak vasıtasıyla Ebû Bürde'den (rivâyet etti)" der (Bkz. Ebû Dâvud, *Nikâh* 18, 19 (2085), II, 569). Bu ta'likten anlaşıldığına göre, hadisin râvilerinden Yunus b. Ebî İshak bu hadisi Ebû Bürde'den bizzat kendisi rivâyet etmiştir. Kendisiyle Ebû Bürde arasında Ebû İshak yoktur. Gerçekten İmam Tirmizî'nin (yukarıda ayrıntılarıyla açıkladığımız gibi) şu sözünün de bu gerçeği teyid etmekte olduğu açıktır: "Ebû Ubeyde el-Haddâd ise, Yunus b. Ebî İshak'tan- (o) Ebû Bürde'den- (o) Ebû Musa'dan- (o da) Peygamber (a.s.) 'dan rivâyet etti. Bu senette Ebû İshak'tan bahsetmedi. Fakat el-Haddâd'ın dışındakiler Yunus ile Ebû Bürde arasında Ebû İshak'ın da bulunduğunu söylediler" (Bkz. Tirmizî, *Nikâh* 14 (1102). Bu konuda bilginlerden bir topluluk da el-Haddâd gibi düşünmüş ve bu hadisin senedinde Yunus ile Ebû Bürde arasında Ebû İshak'ın bulunmadığını söylemişlerdir. Nitekim, Hâkim de el-Müstedrek'te bu görüşten hareket etmiştir (Bkz. Hâkim, *el-Müstedrek*, II, 171).

²⁹⁹ İbn Kayyım, *Hâşiyetü İbn Kayyım alâ Süneni Ebî Dâvud*, VI, 73; Suyûtî, Abdurrahman b. Ebî Bekr, *Tedribu'r-Râvî fi Şerhi Takrîbi'n-Nevevî*, Mektebû'r-Riyâd el-Hadîse, Riyad, t.y., II, 222.

³⁰⁰ İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*, IX, 183, 184.

³⁰¹ İbn Hibban, *Sahîh*, IX, 388 (4077), IX, 391 (4078), IX, 394 (4083), IX, 400 (4090).

³⁰² İbn Hibban, y.a.g.e., IX, 388 (4077).

³⁰³ İbn Hibban, y.a.g.e., IX, 394 (4083).

mürsel olarak rivâyet etti. Dolayısıyla bu haber hem mürsel olarak hem de mûsned olarak sahîhtir ve sıhhatinden hiçbir şekilde şüphe edilemez³⁰⁴.

Bu hadis hakkındaki tartışmalar oldukça uzun ve karmaşıktır³⁰⁵. Dâraikutnî hadisin muhtelif varyantlarını göstererek ihtilâf edilen noktaların neler olduğunu açıklamıştır³⁰⁶. Kurtubî, "Kim mürsel hadisi kabul ediyorsa bu rivâyeti kabul etmesi gerekir. Kim mürseli kabul etmiyorsa onun da bu rivâyeti kabul etmesi gerekir. Çünkü, onu vasledenler hıfz ehlinden ve sika olan kimselerdir. Zira İsrail ve Ebû Avâne her ikisi de Ebû İshak'tan-Ebû Bürde'den-Ebî Mûsa'dan-Hz. Peygamber'den mevsul olarak rivâyet etmişlerdir³⁰⁷ demiştir. Hâkim'e göre hadisin bütün isnadları sahîhtir. Tirmizî'nin "*Nikâh ancak velî ile (geçerli)dir*" hadisinin Süfyan es-Sevrî ve Şube'den gelen tarikinin sahîh değildir demesine karşılık, Hâkim *el-Müstedrek*'te aynı hadisi Nu'man b. Abdi's-Selâm-Şu'be ve es-Sevrî'den-Ebî İshak'tan-Ebû Bürde'den-Ebû Musa'dan rivâyet etmiş ve Nu'man b. Abdi's-Selâm'ın güvenilir ve emin bir râvî olduğunu, Sevrî ve Şu'be'den yaptığı rivâyetlerinin hepsinin muttasıl olduğunu söylemiştir. İlâveten Hâkim şunları kaydetmiştir: "Ayrıca bu hadisi güvenilir râvilerden oluşan bir grup da mevsul olarak Sevrî ve Şûbe'den ve Şu'be de dedesinden rivâyet etmiştir. İsrâil b. Yunus b. Ebî İshak'a gelince, dedesi Ebi İshak'tan olan hadislerinde güvenilir ve hüccettir. Onun (isnâdının) bu hususta muttasıl olduğunda ihtilâf edilmemiştir." Sonra Hâkim; Hişam b. el-Kâsım, Ubeydullah b. Musa, Ebi Gassan, Mâlik b. İsmâil, Ahmet b. el-Hâlîl el-Vehbî, Abdullah b. Recâ ve Talk b. Ganâm'ın hepsi de İsrâil'den o da Ebû İshak'tan olmak üzere mûsned olarak rivâyet ettiği hadisleri tahrir etmiş ve "Bu senetlerin hepsi sahîhtir" deyip şöyle devam etmiştir: "Yine bu zikrettiklerimizden başka müslümanların imamlarından bir cemaat da Ebû İshak'tan bu hadisi mevsul olarak rivâyet etmişlerdir. Bu imamlar; Ebû Hanife en-Nu'mân, Ebû Avâne, Züheyr b. Muâviye, Rakabe b. Muskale, Mutarrif b. Tarif el-Hârisî, Abdu'l-Humeyd b. el-Hasen el-Hilâlî, Zekerîyya b. Ebî Zâide ve başkalarıdır." Ayrıca; "Ebû İshak'ın cemaatinden olmayan bir başka cemaat de Ebû Bürde'den mevsul olarak rivâyet etmiştir" demiş ve senetli olarak Yunus b. Ebi İshak'dan ve Ebî Hasîn Osman b. Asım'ın Ebû İshak'dan mûsned olarak rivâyet ettiği hadisleri tahrir etmiş (sonunda da): "İlim ehli

³⁰⁴ İbn Hibban, y.a.g.e., IX, 394 (4083).

³⁰⁵ Ayrıntılar için bkz. Tahâvî, *Şerhu Meâni'l-Asâr*, III, 8-9; Azîmâbâdî, *Avnû'l-Ma'bûd*, VI, 73; İbnu Ebî Hâtim, *İlelû'l-Hadis*, Dâru'l-Ma'rife, 1405, I, 406; İbnü'l-Cevzî, *Ehâdisü'l-Hilâf*, II, 257; İbn Hacer, *ed-Dirâye fi Tahrîci Ehâdisi'l-Hidâye*, II, 59; İbnü'n-Nokta, *et-Takyîd li Ma'rifeti Rûvvâti's-Süneni ve'l-Mesânîd*, Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut, 1408, s.146.

³⁰⁶ Dâraikutnî, *el-İlelû'l-Vâridetü fi'l-Ehâdisi'n-Nebeviyye*, Dâru Tayyibe, Riyad, 1985, VII, 206-209.

³⁰⁷ Kurtubî, *el-Câmi'u li Ahkâmi'l-Kur'ân*, III, 72.

arasında Yunus b. Ebi İshak'ın adaleti hakkında ihtilâf olduğunu bilmiyorum. Bu hadiste onun babası üzerine çıkan ihtilâfın Ebû İshak cihetinden değil onun arkadaşlarından olduğuna delil vardır" demiştir³⁰⁸. Sonuç olarak Hâkim'e göre, "hadisin mevsul mü, mürsel mi olduğunda ihtilâf edilmişse de, senetteki râvîlerin sika olması sebebiyle bu hadisin **müsned olduğunda şüphe edilemez**"³⁰⁹. Hâkim (ö.405/1014), iyice düşünenler için zengin delillerle bu hadisin **sahîh** olduğunu açıkladığını belirtmiştir³¹⁰. Zehebî (ö.748/1347), Hâkim'in bu rivâyet hakkındaki hükümlerinin bazısında **sükut etmiş**³¹¹, bazı isnadlara **sahîh** demiş³¹² bazısında ise Hâkim'i tasdik ederek **Buhârî ve Müslim'in şartına göre sahîh** olduğunu söylemiştir³¹³.

Hatib Bağdâdî (ö.463/1071), hadis alimlerinin çoğunluğuna bakarak yaptığı incelemede, bu hadis hakkında hüküm vermek için bazılarının "Şâyet mürsel rivâyetlerin adedi mevsul rivâyetlerden fazla ise, hüküm çoğa göredir" kaidesiyle hareket ettiğini belirtmiştir. Hatib Bağdâdî devamla "Bazıları ise 'Mürsel rivâyet edenler, mevsul rivâyet edenlerden daha hafız ise hükmü mürseldir' kaidesini ön plana almışlardır. Çoğunluğun görüşü bu hadisin **mürsel** olduğu yönündedir. Her ne kadar, hadis mürsel olsa da sikadan yapılan ziyade **makbuldür**" demiştir³¹⁴.

Huveynî³¹⁵ ve İbnü'l-Kayserânî (ö.507/1113)³¹⁶ hadisin **zayıf** olduğunu bildirmişlerdir. İbnü'l-Kayserânî ayrıca Ömer, Ali, Şureyh ve Mesruk'un "Velîsiz nikâh yoktur" dedikleri haberinin de zayıf olduğunu söylemiştir³¹⁷. İbn Kayyim'ın

³⁰⁸ Hâkim son olarak bu babda, Ali b. Ebî Tâlib, Abdullah b. Abbas, Muaz b. Cebel, Abdullah b. Amr, Ebû Zerr el-Gifârî, Mikdâd b. el-Esved, Abdullah b. Mes'ud, Câbir b. Abdillâh, Ebû Hüreyre, İmran b. Husayn, Abdullah b. Amr, el-Misver b. Mahreme, Enes b. Mâlik'ten de rivâyet edilmiş çoğu sahîh olan hadisler bulunduğunu, Hz. Peygamber'in zevceleri Aîşe, Ümmü Seleme, Zeyneb bt. Cahş (r.a.)'dan gelen bu hadis hakkındaki rivâyetin doğrulandığını bildirmiştir (Bkz. Hâkim, **el-Müstedrek ale's-Sahîhayn**, II, 184 (2710, 2711), II, 186 (2712, 2713), II, 187 (2714, 2715, 2716), II, 188 (2717), II, 439 (3523); Zeylaî, **Nasbu'r-Râye**, III, 183; İbn Hacer, **ed-Dirâye fî Tahrîci Ehâdisi'l-Hidâye**, II, 59).

³⁰⁹ Hâkim, **el-Müstedrek ale's-Sahîhayn**, II, 184 (2710).

³¹⁰ Hâkim, y.a.g.e., II, 188 (2717).

³¹¹ Hâkim, y.a.g.e., II, 186 (2712).

³¹² Hâkim, y.a.g.e., II, 184 (2711).

³¹³ Hâkim, y.a.g.e., II, 439 (3523).

³¹⁴ Hatîbu'l-Bağdâdî, **el-Kifâye fî ilmi'r-Rivâye**, el-Mektebetü'l-İlmiyye, el-Medînetü'l-Münevvera, t.y., s.411-413; İbn Cemâa', Muhammed b. İbrâhim **el-Menhelü'l-Râvî fî Muhtasarı Ulûmi'l-Hadîsi'n-Nebevî**, Dâru'l-Fikr, 2. baskı, Beyrut, 1406, s.45.

³¹⁵ Huveynî, Ebû İshak el-Huveynî, **Cennetü'l-Mürtâb bi Nakdi'l-Muğnî ani'l-Hıfzı ve'l-Kitâb**, Dâru'l-Kitâbi'l-Arabiyy, Beyrut, 1408, s. 421.

³¹⁶ İbnü'l-Kayserânî, **Zahîratü'l-Huffâz**, V, 6241, 6242, 6246, 6249, 6251, 6252.

³¹⁷ İbnü'l-Kayserânî, y.a.g.e., V, 6253.

(ö.751/1350) bildirdiğine göre, İbnü'l-Medîni (234/848) söz konusu İsrail hadisinin **sahîh** olduğunu ifade etmiştir³¹⁸.

İbnü'l-Hümâm (ö.681/1282) bu hadis hakkında şunları kaydetmiştir: "Velîsiz nikâhın **sahîh** olmadığını ifâde eden hadisin **senedi muztarip**dir. Çünkü mürsel mi, muttasıl mı, munkatı mı olduğunu kesinlikle anlamak mümkün değildir. Bu yüzden bu hadisi, **Buhârî ile Müslim sahîhlerine almamışlardır**. Tirmizî de bu hadisi Sünen'inde naklettikten sonra, "Ebû Musa'nın hadisi **hakkında ihtilâf vardır**" demiş ve bu ihtilâfları etraflıca anlatmıştır"³¹⁹. İbn Hacer'e (ö.852/1448) göre, bu hadiste velîsiz nikâhı yasaklama hususunda şüphe (nazar) vardır. Çünkü, hakkında kesin hüküm konmayan bir hadistir. Kim **sahîh** olmadığını takdir ederse, ona göre **sahîh** değil, kim **kâmil (sahîh)** olduğunu takdir ederse hüküm ona göredir³²⁰. San'ânî'nin (ö.1182/1768) bildirdiğine göre, Abdurrahman b. Mehdî bu hadisin **mürsel olarak sahîh** olduğunu söylemiştir. Hâfız Ziyâ bütün râvîleri sika demiştir³²¹. Suyûtî (911/1505)'nin "çoğunluğun görüşü bu hadisin **sahîh** olmadığı yönündedir" görüşünü nakleden Mübârekpûrî (ö.1353/1934), kendisinin de bu görüşten yana olduğunu bildirmiştir³²². Ebû Yâ'lâ'nın "*Müsneâ*"inde bulunan rivâyet için onu tahkik eden Şeyh Hüseyin Esed "*İsnâdı sahîh*"tir ifadesini kullanmıştır³²³. Elbânî de hadisin **sahîh** olduğu kanatini taşıdığını beyan etmiştir³²⁴. Sonuçta bu rivâyete de ihtiyatla yaklaşmak gerektiği, kesin hüküm konmayan bir hadis olup hüccet için elverişli olmadığı ortaya çıkmaktadır.

V. İbn Abbâs Resûlullah'ın: - "*Dul, kendi hakkında velîsinden daha çok hak sahibidir. Bâkirenin kendisini ilgilendiren konuda (nikâh) izni alınır. Onun izni susmasıdır.*" buyurduğunu rivâyet etmiştir³²⁵.

Bu hadis ile ilgili açıklamayı daha önceki konularda yaptığımız için, burada sadece ileri sürülen deliller arasında bulunduğunu zikretmekle yetiniyoruz. Ancak bu rivâyette taraf olarak kız yerine velînin ifade vermesi gerektiğini belirten bir ibâre barındırmadığının son derece açık olduğunu söylemek istiyoruz.

³¹⁸ Hâşiyetü İbn Kayyım alâ Süneni Ebî Dâvud, VI, 73; Sübûlü's-Selâm, III, 117.

³¹⁹ İbnü'l-Hümâm, Fethu'l-Kadîr, III, 259.

³²⁰ İbn Hacer, Fethu'l-Bârî, IX, 184.

³²¹ San'ânî, Sübûlü's-Selâm, III, 117.

³²² Mübârekpûrî, Tuhfetü'l-Ahvezî, IV, 191.

³²³ Ebû Yâ'lâ, a.g.e, XIII, 195 (7227).

³²⁴ Sahîhu Süneni't-Tirmizî, I, 318; Sahîhu Süneni Ebî Dâvud, II, 393; Sahîhu Süneni İbn Mâce, I, 317.

³²⁵ Sahih olduğu ifade edilen bu hadis ile ilgili geniş bilgi için "Bekar Kızın Rızası" bölümüne bakınız.

Değerlendirmeyi sonraya bırakarak karşı görüşün delillerini de inceliyoruz:

b- Kız ya da Dul Hanımın İfâdesinin Akid İçin Yeterli Olduğunu ve Velinin Şart Olmadığını Kabul Edenler

Dört mezhepten yalnızca *Hanefî* mezhebi bu görüştedir. Bu konuda mesned olarak gösterdiği âyetler şunlardır:

I- "Bundan sonra kadını boşarsa, kadın ondan başka birisiyle evlenmedikçe bir daha kendisine helâl olmaz. Eğer ikinci koca da onu boşarsa, eski karı kocanın birbirlerine dönmelerine bir engel yoktur."³²⁶

فإن طلقها فلا تحل له من بعد حتى تنكح زوجا غيره فإن طلقها فلا جناح عليهما أن يتراجعا

"Bu âyet-i kerîme'deki delâlet iki yöndendir:

a. "kadın ondan başka birisiyle evlenmedikçe...حتى تنكح زوجا غيره."

sözünde nikâh akdi velî zikredilmeksizin kadına izâfe edilmiştir.

b."...birbirlerine geri dönmelerinde her ikisine

de bir günah yoktur..." sözünde velî zikredilmeksizin birbirine geri dönme her ikisine de izâfe edilmiştir³²⁷.

"Ayrıca icbar velâyeti akıllı ve bülûğa ermiş bekâr kızdaki, onun bülûğ çağına ulaşmasıyla ortadan kalkmıştır. Bundan dolayıdır ki, şer'an mükellef ve dînî emirlerin muhâtabı olup, şahsî hukukuna sahip kılınmıştır. Böylece, ne velînin iznine, ne de kendisinin yerine nikâh akdinin üstlenilmesine gerek kalmaksızın, kendi kendini evlendirme hakkını elde etmiştir. Evlendiği kocası ister dengi olsun isterse olmasın, ister mehri misille yahut da mehri misille nikahlanmasın durum böyledir. Zira, o, hakkı olan bir hususta, öz hakkıyla tasarruf etmektedir. Hiçbir kimsenin onu bu haktan menetme selâhiyeti yoktur. Erkeğin malında tasarrufu câiz olunca, kendisine nikâh akdi yapmasının cevazında bütün fukahânın ittifâkı vardır. *Hanefî* mezhebine göre, akıl bâliğ olan kadının da malında tasarrufu câiz olduğu için, kendi nikâhını

³²⁶ 2/Bakara, 230.

³²⁷ Cessâs, *Ahkâmu'l-Kur'ân*, II, 101; Zeydan, *el-Mufasssal fi Ahkâmi'l-Mer'e*, VI, 430, 431.

akdetmesinin de câiz olması gerekir³²⁸. Fakat evlenirken velîsinin iznini istemesi müstehabdır³²⁹.

Ancak, Ebû Hanife ve Ebû Yusuf velîsiz nikâhta, kadın kendisine denk olmayan birisiyle evlenmişse, velînin nikâhı feshettirmek için hâkime müracaat hakkını kabul etmişlerdir³³⁰.

Kadınların kendileri hakkında فلا جناح عليكم فيما فعلن في أنفسهن -II- yaptıkları hususlarda size günah yoktur³³¹. İbn Rüşd bu âyetin kadınların kendileri hakkında tasarrufa ehil olduğuna delil teşkil ettiğini belirtir³³². İbn Rüşd'e göre bu âyetin zahirinden anlaşılan mânâ, kadının kendi akdini icra edebileceği ancak maruf şekilde olmazsa velînin itiraz edebileceğidir³³³.

Bu görüşte olan fukahânın delil gösterdiği hadisler ise şunlardır:

I- Abdurrahmân b. Kâsım'ın babasından rivâyet edildiğine göre; "Hz. Aişe, Münzir b. Zübeyr'i, Abdurrahman'ın kızı Hafsa ile evlendirdi. Bu sırada kızın babası Şam'da olduğu için orada değildi..."³³⁴

أَنَّ عَائِشَةَ زَوْجَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ زَوَّجَتْ حَفْصَةَ بِنْتَ عَبْدِ الرَّحْمَنِ الْمُنْذِرِ بْنِ الزُّبَيْرِ وَعَبْدُ الرَّحْمَنِ غَائِبٌ بِالشَّامِ ..

Bu rivâyet, velînin zarûrî olduğu ile ilgili Hz. Aişe'den gelen diğer rivâyetlere aykırı bulunmuştur³³⁵. el-Müdevvenetü'l-Kübrâ'da bildirildiğine göre bu haber yalanlanmamakta, fakat hükmünü destekleyecek başka bir rivâyet de bulunmamaktadır³³⁶. İbn Hacer'e göre İmam Mâlik, bunu sahîh isnadla rivâyet

³²⁸ Geniş açıklama için bkz. İbn Abidin, Reddû'l-Muhtar ale'd-Dürri'l-Muhtar, III, 58, Serahsî, el-Mebsût, IV, 214; Merginânî, el-Hidâye, I, 96; İbnü'l-Hümâm, Fethu'l-Kadîr, III, 260; İbn Nüceym, el-Bahru'r-Râik, III, 217; Kâsânî, Bedâiu's-Sanâî, II, 248; Zeydan, el-Mufasssal fî Ahkâmi'l-Mer'e, VI, 430-432.

³²⁹ İbnü'l-Hümâm, Fethu'l-Kadîr, III, 256; İbn Abidin, Reddû'l-Muhtar, III, 55; Zeydan, el-Mufasssal fî Ahkâmi'l-Mer'e, VI, 432.

³³⁰ İbnü'l-Hümâm, Fethu'l-Kadîr, III, 256.

³³¹ 2/Bakara, 234.

³³² Bidâyetü'l-Müctehid, II, 7.

³³³ İbn Rüşd, a.g.e., II, 8.

³³⁴ Mâlik b. Enes, Muvatta, Talâk 15, (II, 555); el-Müdevvenetü'l-Kübrâ, IV, 178; Beyhakî, es-Sünenü'l-Kübrâ, VII, 112 (13431).

³³⁵ Mâlik b. Enes, el-Müdevvenetü'l-Kübrâ, IV, 178; Tahâvî, Şerhu Meâni'l-Asâr, III, 8; (Tahâvî), Muhtasarü İhtilâfî'l-Ulemâ, Dâru'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, Beyrut, 1417, II, 249; Serahsî, el-Mebsût, V, 12.

³³⁶ Mâlik b. Enes, y.a.g.e., IV, 178.

etmiştir³³⁷. Beyhakî'nin bildirdiğine göre büyük ihtimalle burada Hz. Aîşe bu işe önyak olmuş fakat bizzat nikâh akdinde taraf olmayı üstlenmemiştir. Evlendirme işinde rolü olduğu için bu iş ona izafe edilmiştir³³⁸. Garvî'ye göre, bu rivâyetin ya neshedildiğine ya da aslı olmadığına hükmedilir³³⁹. Dolayısıyla bu rivâyete ihtiyatla yaklaşmak gerekmektedir.

II- İbn Abbâs Resûlullah'ın: - "أحق بنفسها من وليها والبكر تستأذن في نفسها"

Dul, kendi hakkında velîsinden daha çok hak sahibidir. Bâkirenin kendisini ilgilendiren konuda (nikâh) izni alınır. Onun izni susmasıdır" buyurduğunu rivâyet etmiştir³⁴⁰.

Görüldüğü gibi, fukahâ sahih olduğu ifâde edilen bu hadîsi birbirinin tam zıddı hükümler olarak; "hem bekâr kızın izni zorunludur" hem de "zorunlu değildir"; hem "kadının ifadesi akid için yeterli değildir ve velî şarttır" hem de "kadının ifadesi akid için yeterlidir ve velî şart değildir" yorumlarında delil olarak kullanmıştır.

Hadisle İlgili Görüşler: Hadiste geçen eyyim (الأييم) kelimesinin buradaki anlamı

üzerinde bilginler ihtilâf etmiştir³⁴¹. Hanefî mezhebinin görüşünü savunan Kûfeliler ve Züfer (158/775): "Burada eyyim, bekâr veya dul, kocası olmayan her kadındır, esasen onun lûgat açısından gereği de budur" demişlerdir. Kelimeye verilen bu mânâdan çıkan şu tabîi sonuca hükmetmişlerdir: "Büluğa eren her kadın, kendi hakkında velîsinden daha çok hak sahibidir. Bundan dolayı kendisi için yaptığı nikâh akdi sahîhtir." Şa'bî (103/712) ve Zührî de böyle hükmetmiştir. Onlara göre, "Velî,

³³⁷ İbn Hacer, *ed-Dirâye fî Tahrîci Ehâdisi'l-Hidâye*, II, 60.

³³⁸ Zeylaî, *Nasbu'r-Râye*, III, 186; Beyhakî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, VII, 112 (13431).

³³⁹ el-Garvî, b. Ömer el-Garvî, *Hukûku'l-Mer'e fî'z-Zevâc*, Dâru'l-'tisâm, Kâhire, t.y., s.32.

³⁴⁰ Daha önce sahih olduğu ifâde edilen bu hadisin kaynakları için "Bekar Kızın Rızası" bölümüne bakınız.

³⁴¹ Hicaz bilginleri ve büyük çoğunluğu ile fukaha bundan kastedilen "dul"dur demiştir. *Nihâye'de* "Eyyim kelimesinin lûgat mânası bekâr olsun dul olsun kocası olmayan kadın demektir. İster mutlak olsun isterse koca ölmüş olsun bu böyledir. Ancak bu hadisteki kasıt özellikle dul kadındır" denmektedir (Bkz. İbnu'l-Esîr, *en-Nihâye fî Garîbi'l-Hadîs ve'l-Eser*, Dâru'l-Fikr, Beyrut, 1399/1979, I, 85). Sîndî'ye göre de, bekâr kız onun mukabili olarak kullanılmasından dolayı bu rivâyetteki kasıt dul kadındır (Bkz. Sîndî *Haşiyesi*, Heyet, *el-Kütübü's-Sittete ve Şurûhuhâ*, VI, 84). Delil olarak bir başka rivâyette "*Dul kadın kendisine velîsinden daha fazla hak sahibidir. Bekâr kızın iznini de babası alır*" rivâyetinde eyyim kelimesinin seyyib (dul) kelimesi ile açıklandığını ve ayrıca bâkire kelimesinin mukabili olarak kullanıldığını, lûgatta da çoğunlukla seyyib mânasında geçtiğini göstermişlerdir (Bkz. Nevevî, *Sahîhu Müslim bişerhi'n-Nevevî*, IX, 203; Canan, *a.g.e.*, XVI, 8).

nikâhın sıhhati için gerekli olan rükünlerden değil, nikâhı tamamlayıcı unsurlardan birisidir³⁴².

Tirmizî; "Bazı kişiler velîsiz nikâhın câiz olduğu hakkında bu hadisi delil göstermişlerse de, onların bu tür istidlâlinin hadiste yeri yoktur. Çünkü İbn Abbas tarikiyle Resûlullah'dan '*Nikâh ancak velî ile (geçerli) olur*' buyurduğu müteaddit vecihlerden rivâyet edilmiş ve İbn Abbas da, Resûlullah'dan sonra böylece fetva vererek '*Velîsiz nikâh olmaz*' demiştir"³⁴³.

Şâfiî bir âlim olmakla tanınan Nevevî (ö.676/1277) "*Dul kadın kendi üzerinde velîsinden daha çok hak sahibidir*" hadisinin şerhinde el-Kâdî'nin şu sözlerini aktarır: "Velîsinden daha çok hak sahibidir" tabiri üzerinde ihtilâf ettiler: Yalnız izne mi daha çok hak sahibidir, yoksa izne ve akde mi (velîsinden) daha çok hak sahibidir? Cumhur nazarında sadece izne hak sahibidir, bazıları (*Hanefî* mezhebi) 'her ikisinde de daha çok hak sahibidir.' demişlerdir. Resûlullah'ın '*kendi hakkında daha çok hak sahibidir*' sözü lafz yönüyle, Ebû Hanîfe ve Dâvud-u Zâhirî'nin dediği üzere akid vb. şeylerde velîsinden daha çok hak sahibidir mânasında olması muhtemeldir"³⁴⁴.

Hanefî Mezhebinin fıkıh kitaplarından biri olan Reddû'l-Muhtar adlı eserde şöyle denmektedir: "*Hangi kadın kendini velîsinin izni olmaksızın evlendirirse, onun nikâhı bâtıldır*" ve "*Nikâh ancak velî ile dir*" hadisi, "*Kadın, kendi hakkında velîsinden daha çok hak sahibidir*" hadisine muarızdır. Kocasız kadın dul da olabilir bâkire de. Böyle bir kadının velîsi ancak onun rızasıyla nikâh akdine girişebilir. Hadis, kadını akit yapmak için velîsinden daha haklı göstermiştir. Bu hadis, senedinin kuvvetiyle ve sahîh olduğuna ittifak edilmekle tercih olunur. Diğer hadisler böyle değildir. Zira onlar zayıf yahut hasendirler. Yahut tahsisi suretiyle araları bulunur. Veya nikâh yoktur sözünden murat, nikâhın kemâli yoktur diye tevil edilir"³⁴⁵.

İbn Rüşd'e göre, "*Bülûğ çağına gelmiş ve her nevi mâlî akdi bizzat yapmaya ehil olmuş bir kadını, nikâh akdini yapmakdan alıkoyan veya yaptığı nikâhın sahîh olmadığını bildiren delil mevcut olmadığından, Ebû Hanîfe ictihâdı İslâm Hukukunun prensiplerine daha uygundur*"³⁴⁶.

³⁴² Nevevî, *Sahîhu Müslim bişerhi'n-Nevevî*, IX, 203; Canan, *a.g.e.*, XVI, 8.

³⁴³ Tirmizî, *Nikâh* 18 (1108), III, 417.

³⁴⁴ Nevevî, *Sahîhu Müslim bişerhi'n-Nevevî*, IX, 203, 204.

³⁴⁵ Dâvudoğlu, Ahmed, *İbn-i Âbidîn Terceme ve Şerhi*, Şâmil Yayınları, İstanbul, 1982, V, 360.

³⁴⁶ İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-Müctehid*, II, 10; Karaman, *Mukayeseli İslâm Hukuku*, I, 249.

Sonuç ve Değerlendirme: Buraya kadar anlatılanlardan görüldüğü gibi; *Hanefî Mezhebi* bekâr ya da dul kadının evliliğinde velâyetin gerekli olmadığını, kadının kendi ifadesiyle evlenebileceğini söylerken, karşı tarafın gösterdiği delilleri hiçbir zaman “Velî kadın yerine nikâhta taraflardan biri olur, onun yerine velî ifade verir ve o îcâb ve kabul sözlerini söyler” mânasında yorumlamamıştır. Muhâlif tarafın gösterdiği delilleri kadının *izin ve rızasının gerekliliği ve velînin izninin bulunmasının müstehab olduğu yönünde algılamış* ve buna göre hüküm vermiştir.

Nihâî tahlilde bizim de kanaatimiz bu yöndedir. Çünkü, “îcab ve kabul” işlemini kadın yerine velînin yapması gerektiğine dair mesned gösterilen ayetlerin delâleti ve hadislerin sıhhati şüphelidir. Velisiz nikâhın sahîh olamayacağı hükmü, o dönemdeki kadınların eğitim ve kültürü ile ilgili olduğu kadar, erkek egemen toplumdaki kadının sosyal, ekonomik ve hukukî konumu ile de doğrudan alakalıdır.

Diğer taraftan, kişinin doğumundan itibâren bakımını üstlenen, çocukları için her türlü fedâkarlığı göze alan, gerekirse evliliğinden sonra da onlara maddî-mânevî yardımlarını esirgemeyen ana-babanın fikirleri dahi alınmadan, habersiz nikâh akdi yapıp “Biz evlendik” deyip karşılarına çıkmak herhalde uygun bir davranış olmasa gerektir. Bu anlamda onların kalplerini ve gönüllerini yıkmak, İslâm’ın bu konuda ortaya koyduğu prensiplerle uyuşmamaktadır. Çünkü, ana-baba hakkı Kur’an’da ısrarla üzerinde durulan haklardandır³⁴⁷. Ancak, ana-babanın haberi ve rızası dahilinde yapılan nikah akdinde kadının kabul ifadesini bizzat dile getirmesinden daha tabî ne olabilir?

Bununla birlikte, kadının kendi dengi olan birini istemesi, ailesine danışması ve erkek tarafının da talip olması durumunda, şayet aile itiraz ediyorsa ne olacaktır? Aşağıda biraz da bu konu üzerinde duracağız.

1- Velînin Evliliğe Mâni Olması

Velînin evliliğe mâni olması sözüyle; velînin akıl sahibi ve bülûğ çağına ulaştığı halde, velâyeti altında bulunan kadının dengiyle -kendisi bunu istemesine rağmen- evlenmesine mâni olması kastedilmektedir. “Eğer velîler ihtilâf ederlerse,

³⁴⁷ Örnek olarak bkz. 2/Bakara, 83, 233; 19/Meryem, 33-35; 20/Tâ-Hâ, 40; 31/Lokmân, 14, 15; 46/Ahkâf, 15.

*velîsi olmayanın velîsi sultandır*³⁴⁸ hadisini delil gösteren fukahâ bu rivâyetten yola çıkarak şu görüşleri serdetmiştir:

Bir kadın dengiyle evlenmek ister, babası da başkasını arzu ederse *Şâfiî*, *Hanbelî* ve *Mâlikî mezhebine göre* babanın dediği olur. “Çünkü, babasının kızının razı olduğu ve dengi bir tâlibini reddetmesi menetmek sayılmaz. Zîra, kendi menfaatlerini bilmemesi yüzünden kızına duyduğu sevgi ve şefkatle onun talibine mâni olması, kızının halini veya kendi durumunu bilmesindendir. Belki de baba kızını isteyen kişinin uygun olmayan bir durumuna muttalî olmuştur. Yahut da reddetmesini gerektirecek bir sebep zuhur etmiştir. Yoksa hiçbir baba, babalık şefkatiyle sebepsiz olarak kızını isteyen kişiyi geri çevirmez”³⁴⁹.

Ebû Hanîfe ile Ebû Yusuf’a göre ise, eğer kadın dengi olan bir erkekle ve mehr-i misl³⁵⁰ ile nikâhının kıyılmasını velîsinden talep eder de velîsi bunu kabul etmezse kadının kendi yapacağı nikâh akdi sahihtir. Velî duruma muttali olup işi tasvip etmez ve yetkili devlet adamına başvurursa, *Ebû Yusuf’a göre*, devlet yetkilisi velî yerine nikâhı onaylar. *İmam Muhammed’e göre* ise, devlet yetkilisi kendisine intikal ettirilen bu meseleyi yeni baştan ele alır ve yeniden nikâh kıyar³⁵¹.

Görüldüğü gibi *Hanefî Mezhebi dışındaki üç mezhebe göre*, “Eğer velî baba gibi mücbir velî olup mücber olan kızını evlendirmeye yanaşmazsa, âdıl (menedici) sayılmamaktadır. Ancak kadına fiilen bir zarar söz konusu olur ve bu zarar, meselâ kendisine hizmet etsin diye veya vazifesi dolayısıyla aldığı maaşın evlenmesi halinde kesileceği ve böylece ondan faydalanamayacağı şeklinde açıkça ortaya çıkarsa, o zaman (bütün mezheplerce) velî kadının evliliğine engel (âdıl) olamaz”³⁵².

Kadına fiilen zarar olduğu böyle bir durumda *Hanbelî fukahasına göre*; “mücbir velî ya da gayri mücbir velî, velîsi bulunduğu akıl bâliğ bekâr kızın ister dengi olsun ister olmasın evlenmesine mani olmak suretiyle nikâhı engellerse velâyet hakkı düşer ve evlendirme velâyeti (sırayla) ondan sonraki velîye intikal

³⁴⁸ Daha önce geçen ve sıhhatinin ihtilafı olduğu belirtilen bu hadis ile ilgili açıklama için “Kız ya da Dul Hanımın Beyânının Akid İçin Yeterli Olmadığını ve Velinin Şart Olduğunu Kabul Edenler” bölümüne bkz.

³⁴⁹ İmam Mâlik’in de, hayırlı kimselerin istemesine rağmen kızlarını evlilikten men ettiği rivâyet edilip, delil gösterilir. “Ondan önce de sonra da, meselâ İbnü’l-Müseyyib gibi zatlar da aynı şekilde davranmışlardır. Maksatları kızlarına zarar vermek olmadığı gibi, hiçbiri de menedici sayılmamıştır” (Bkz. Zuhaylî, y.a.g.e., IX, 170, 171).

³⁵⁰ Kadının anası, halası ve teyzesi gibi yakınlarının mehirlerinin değerinden noksan olmayan mehir.

³⁵¹ Kasânî, *Bedâi*, II, 247-248.

³⁵² Zuhaylî, a.g.e., IX, 170.

eder. Kendisine velâyet tevdi edilen uzak velî yakın velînin engel olması nedeniyle (tartışmaya girer ve o da) engelleyici olursa, Hz. Peygamber'in: *'Eğer velîler ihtilâf ederlerse, velîsi olmayanın velîsi sultandır'* sözünden hareketle, hâkim o bekâr kızı evlendirir³⁵³.

Hanefî, Mâlikî ve Şâfiîlere ve bir rivâyette Ahme b. Hanbel'et'e göre ise "velî mücbir dahi olsa engel olduğu takdirde velâyet hakkı sultana (devlete) ya da o günün hüküm makamında bulunan hâkimine geçer. Daha uzak akrabaya geçmez. *'Eğer velîler ihtilâf ederlerse velîsi olmayanın velîsi sultandır'* hadisi buna delildir. Çünkü, velî mani olmak suretiyle velî olmaktan çıkmış, zâlim olmuştur. Zulüm de kaldırılması için hâkime havâle edilir³⁵⁴.

Değerlendirmeyi bir sonraki bahsin sonuna bırakarak devam ediyoruz:

Diğer taraftan, velînin kızının istediği biriyle evlenmesine mâni olması durumunda, kızı ondan izinsiz kendini evlendirirse ne olacaktır? Mezhepler bu konu üzerinde de durmuşlardır.

2- Kadının Velîsinden İzinsiz Evlenmesi

Kadının velîsinden izinsiz olarak evlenmesi durumunda Hanefî mezhebinin görüşü az önce sözünü ettiğimiz gibidir. Ancak, diğer üç mezhep aynı görüşte değildir.

Büluğ çağına ulaşmış bekâr kız nikâh akdini bizzat akdetmek suretiyle velîsinden izinsiz olarak kendini evlendirirse, bu nikâh Şâfiî mezhebine göre sahîh değildir. İmam Şâfiî bu konuda Hz. Ali'den ulaşan bir haberi verir³⁵⁵ ve Hz. Peygamber'in - *"Hangi kadın velîsinin izni olmaksızın nikâhlanırsa onun nikâhı bâtıldır (geçersizdir)"* hadisi varken bunun mümkün olamayacağını söyler³⁵⁶. Fakat hâkim

³⁵³ Keşşâfu'l-Kınâ', V, 48.

³⁵⁴ Zuhaylî, a.g.e., IX, 172.

³⁵⁵ Ali b. Ebî Tâlib'den bize ulaştığına göre: " أن امرأة زوجت ابنتها برضاها فخاصمها أولياؤها الى عل رضي الله عنه "

فأجاز النكاح Bir kadın kızını, rızasını alarak evlendirdi. Velîleri bu hususta münakaşa edip meseleyi

Hiz. Aliye göturdüler. Hiz. Ali de o kızın nikâhını onayladı." (Bkz. Şâfiî, el-Ümm, VII, 156). Baba olmaksızın yâni velîsiz gerçekleşen nikâhla ilgili bu rivâyetin Hiz. Ali'ye kadar ulaşan senedine ne hadis kitaplarında ne de fıkıh kitaplarında rastlayamadık. Ebû Yusuf bu haberin mevkuf olduğunu söylemiştir (Bkz. Şâfiî, y.a.g.e., VII, 156).

³⁵⁶ el-Ümm, VII, 156. Hadisin rivâyetin kaynağında yer alan Zühri'den gelişi üzerinde ihtilâf edilmiş olduğu vb. hususlarda daha geniş bilgi için "Kız ya da Dul Hanımın İfadesinin Akid İçin Yeterli Olmadığını ve Velînin Şart Olduğunu Kabul Edenler" bölümüne bakınız.

sıhhatine hükmederse nikâh sahîh (geçerli) olur. Şafî mezhebindeki genel anlayışa göre, bu hususta iki görüş vardır:

1. "Ebû Saîd el-İstahrî'nin sözüne (hükmüne) göre; onun nikâhı geçerli değildir. Çünkü Hz Aişe'nin rivâyet etmiş olduğu - **"Hangi kadın velîsinin izni olmaksızın nikâhlanırsa onun nikâhı bâtıldır (geçersizdir)"** hadisinin nassına muhâliftir.

2. (İkinci ve daha) çok kabul gören görüşe göre, nikâhın bozulmayacağı ve akdin geçerli olacağıdır. Çünkü bu, hakkında ihtilâf edilen bir husustur (veya hadistir). Hadis tevîle de hamledilebileceğinden delâletinde sarih değildir. Bundan dolayı hâkimin hükmünün bozulup bozulmayacağı da hakkında ihtilâf edilen meselelerden olmaktadır. Koca, nikâhın sıhhatiyle hükmedilmesinden önce, cinsî temasta bulunduğu takdirde had gerekmez -fakat mehr-i müsemmâ değil- mehr-i misil gerekir³⁵⁷.

Hanbelî mezhebine göre de, bülûğa ermiş bekâr kız velîsinden izinli ya da izinsiz kendi nikâh akdinde taraf olmasıyla nikâh sahîh olmaz. Ancak, böyle bir nikâh vukû bulmuşsa, hâkim onu onayladığı takdirde nikâh bozulmaz. Çünkü bu, hakkında değişik görüşler bulunan bir icthat meselesidir. *Keşşaf* adlı tefsir'in yazarı bu konuda ihtilâf yoktur demektedir³⁵⁸.

Mâlikî mezhebine göre, bekâr ya da dul olsun, aşağı tabakadan veya eşraftan olsun, böyle bir şey gerçekleştiği takdirde, zifaktan önce de sonra da, hatta çocuğu olsa bile nikâh feshedilir. Ancak, şüpheyi dayandığı için had tatbik edilmez ve daha önce kararlaştırılan mehri alır³⁵⁹. İmam Mâlik sonradan velinin izin vermiş olması halinde sükut etmiştir³⁶⁰.

Sonuç ve Değerlendirme: Buraya kadar anlatılanlardan sonra görüyoruz ki, Allahu Teâlâ, " وإذا طلقتم النساء فبلغن أجلهن فلا تعضلوهن أن ينكحن أزواجهن إذا تراضوا "

... بينهم بالمعروف Kadınları boşadığınızda, şer'î bekleme süresi sona erince,

aralarında örfe uygun iyilik ölçüleri içinde anlaştıkları takdirde kocaları ile

³⁵⁷ Şîrâzî, el-Mühezzebe, II, 35; Zeydan, el-Mufasssal fî Ahkâmi'l-Mer'e, VI, 436-437.

³⁵⁸ el-Behûtî, a.g.e., V, 49.

³⁵⁹ Ebu'l-Hasen el-Mâlikî, Kifâyetü't-Tâlib, II, 49; en-Nefrâvî, el-Fevâkihu'd-Devânî, II, 4; İbn Abdilber, Temhîd, XIX, 103; İbn Cüzey, el-Kavânînu'l-Fıkhiyye, I, 133.

evlenmelerine engel olmayın.³⁶¹ âyetiyle bütün velîlere kadınlara evlenmeleri konusunda engel olmayı yasaklamıştır. Kanaatimize göre, bu âyet evlilik bağıyla beraber olacağı kimsenin seçimini kadının kendisine bırakmıştır. Bu konuda önemli olan, kadının bekâr yahut da dul olması değil, evleneceği kişiye gönlünün ısınması, rûhen onu tatmin etmesi ve razı olacağı bir kişi olmasıdır. Bizim söz konusu âyetin amacından anladığımız budur. Kadının görüşünü ve duygularını hiç gözönünde bulundurmuyup, sanki kocasıyla birlikte yaşayacak olan kadın değil de velîsi ya da başkalarıymış gibi hareket etmek, tamamen bu yönde hüküm verenlerin yaşadıkları dönemin geleneklerini yansıtmaktadır. Anlaşılan o ki, bazı mezhepler, âyet ve sahîh hadisleri içlerinde yetiştikleri kendi zamanlarının örfleri doğrultusunda değerlendirmiş, görüşlerine uygun düşen zayıf hadisleri delil olarak kullanmışlardır. Sonuçta, meseleye sadece babalar açısından bakmışlar ve “Babası kızından daha iyi düşünür ve görür” mantığı ile hareket etmişlerdir. Bu mantığın nasıl olup da her şart altında genelleştirildiğini anlamak ise mümkün değildir. Her babanın daima kızı için en doğruyu düşündüğünü kim garanti edebilir? Bu hususta bize göre, en doğru görüş, oniki asır öncesinde *Hanefî* mezhebinin tercih ve temsil ettiği görüştür. Sonuç olarak şunları söylemekle yetineceğiz: Sofuoğlu’nun da kaydettiği gibi, “Âkil, bâliğ reşid bir kadın, İmam Ebû Hanife’ye göre, velîsinin iznini almaksızın kendini evlendirebilir... Hülâsa İmam Ebû Hanife hem öğrencilerinden, hem de diğer mezhep imamlarından daha nâfiz bir nazarla İslâm Hukûku’nun ruhunu görerek, aile binasını aile rûknünün en hür, serbest rıza ve muvafakatları temeli üzerine kurmuştur...”³⁶²

c- Velî İzin Verdiği Takdirde Kızın da Dul Hanımın da İfâdesinin Akid için Yeterli Olduğunu Kabul Edenler

Velîye dâir üçüncü ve sonuncu görüş ise ikisinin arasında bir yol takip etmekte ve velî izin verdiği takdirde kızın da dul hanımın da beyânının akit için yeterli olduğunu söylemektedir. Bu kanaate sahip olan *Ebû Sevr* (ö.186/802)’e göre, kadın velîsinin izni ile kendini nikâhlayabilir (akidde taraflardan biri olabilir). Fakat velînin izni yoksa nikâh câiz değildir. - “*Hangi kadın velîsinin izni almaksızın*

³⁶⁰ el-Müdevvenetü’l-Kübrâ, IV, 182.

³⁶¹ 2/Bakara, 232.

³⁶² Sofuoğlu, Mehmed, *Sahîhu Buhârî ve Tercümesi*, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 1990, XI, 5230.

nikâhlanırsa onun nikâhı bâtıldır (geçersizdir)" hadisinin mefhûm-i muhâlefeti (zıt anlamı); Ebû Sevr'e göre, velîsi izin verdiği takdirde akıl sahibi ergin bekâr kızın kendini evlendirebileceğine ve nikâhının da sahîh olduğuna delâlet eder. İmam Şevkânî, Ebû Sevr'in bu sözünü ve delilini zikrettikten sonra "Buna Ebû Hüreyre'nin rivâyet ettiği '*Kadın, kadının nikâhını kıyamaz. Kadın kendi nikâhını da kıyamaz. Ancak, zâniye kadın, kendi kendinin nikâhını kıyan kadındır*' hadisiyle cevap verilir" der³⁶³.

Hanbelî fakihi İbn Kudâme; İmam Ahmed b. Muhammed b. Hanbel'in bir rivâyetine göre, "Kadının câriyesini evlendirme hakkı vardır" sözlerini de zikrettikten sonra, "Bu da kadının nikâhtaki ifadesinin sıhhatine delâlet eder. Buradan da kadının velîsinin izniyle kendini evlendirebileceği, başkasını da vekâletle evlendirebileceği hükmü çıkarılır. Bu, Resûlullah'ın; - '*Hangi kadın velîsinin izni olmaksızın nikâhlanırsa onun nikâhı bâtıldır (geçersizdir)*' hadisinden dolayı, Hanefî mezhebi âlimlerinden Muhammed b. Hasan'ın da görüşüdür. Bu hadisten anlaşılan; kadının nikâhının sıhhatinin ancak velîsinin izniyle olmasıdır" der fakat kendisinin aksi görüşte olduğunu bildirir³⁶⁴.

San'anî, Ebû Sevr'in delil olarak zikrettiği "*Hangi kadın velîsinin izni olmaksızın...*" hadisinden, velîsinin izniyle nikâh akdini kadının kendisinin kıyabileceğinin anlaşıldığını söyleyenlere karşı; "nikâhın sıhhati için velînin şart" olduğunu belirten sözlü ifadenin yanında, zıt mânânın (mefhûm-ı muhâlefet) ortaya çıkarılamayacağıyla cevap verileceğini ifade eder³⁶⁵.

Dolayısıyla İbn Kudâme'ye (ö.620/1223) göre; "sahîh olan, velînin kadının nikâh akdine iştirakinin zorunlu oluşudur. Velînin kadına akid için izin vermesi akdin sıhhati için yeterli değildir. '*Nikâh ancak velî ile dir*' hadisinde kadını nikâh akdine iştirakden alıkoymanın illeti; onun edepsizliğini, hafifliğini ve erkeklere meylini hissettirecek durumlardan korunmasıdır. Bu durum mürüvvet ve korunma ehlinin haline zıttır. '*Hangi kadın velîsinin izni olmaksızın...*' hadisinde zahir olan mânâya göre hareket edilir. Bunda da galib olan anlam, "velînin izni olsun olmasın (her hâlükarda) kadının kendini evlendiremeyeceğidir"³⁶⁶. İbn Kudâme devamla; "Kadının nikâhtaki istiklâlinin menedilmesi, aldatılmaması ve dolayısıyla da nikâhının fasid

³⁶³ Neylû'l-Evtâr, VI, 251.

³⁶⁴ el-Muğnî, VII, 6.

³⁶⁵ Sübülû's-Selâm, III, 118.

³⁶⁶ el-Muğnî, VII, 6.

yöne kaymaması içindir. Böyle bir sakınma, velîsinin izin vermesi halinde bu tip şeyler hususunda kızı emniyete almaktır³⁶⁷ der.

Abdülkerim Zeydan'a göre; "kadın dul olsun bekâr olsun ancak velînin izniyle evlenebilir. Fakat velî izin verdiği takdirde kadın kendi ifadesiyle kendini evlendirebilir. Ve koca ile birlikte evlilik akdinin inşasında kendi ifâdesiyle diğer tarafa iştirak eder". Ona göre; "*Kadın, kadının nikâhını kıyamaz. Kadın kendi nikâhını da kıyamaz*" hadisinin, kadının kendisinin ya da başka kadının nikâhını, velîsinden izinsiz olarak kıyan kadına hamledilmesi mümkündür. Zeydan, velînin kadının kendisine yahut da kendinden başka kadınlara nikâhın akdi için izin vermiş olması halinde bu şartın yerine geleceğini bildirir. Çünkü bu durumda kadının akdi, velînin izniyle yapılmakta, akdi sanki o gerçekleştiriyor gibi olmaktadır³⁶⁸. "*Nikâh ancak velî ile (geçerli)dir*" hadisinden kastedilenin de: "Nikâh ancak velînin izniyledir" olması muhtemeldir. Kadının ifadesi alım satım vs. akitlerde, tam bir ehliyete sahip olması nedeniyle nasıl geçerli ise, bu hadisin sıhhatinden dolayı, nikâhın gerçekleşmesi bakımından da velînin izni gereklidir. Onun ifadesi bütün akitlerde geçerlidir. Nikâh da bir akittir. Velî şartı da onun izniyle gerçekleşmiş olur³⁶⁹.

İbn Kudâme'nin "kadını nikâh akdine iştirakden alıkoymanın illeti; onun edepsizliğini, hafifliğini ve erkeklere meylini hissettirecek durumlardan korunmasıdır. Bu durum mürüvvet ve korunma ehlinin haline zıttır" sözlerini nakleden Zeydan cevap olarak şöyle der: "Akde mübâşeret etmek İslâm'da helâl sayıldığı müddetçe, bunda herhangi bir edepsizlik söz konusu değildir. Bilakis, bu nikâh akdidir ve menduptur. Erkeklere olan meyle gelince, bu da son derece tabîi bir şeydir. Bundan dolayı İslâm (yahut da Şâri') hesaba çekilemez. Buna şer'î bir yol olan şer'î nikâhla girildiği müddetçe bu duyguların sahibi kınanamaz. Bütün bunların hepsi de mürüvvete aykırı şeyler değildir. '*Hangi kadın velîsinin izni olmaksızın...*' hadisinde de galib olan kadının kendisini velîsinin izni, muvâfakatı ve rızası olmadan evlendiremeyeceğidir"³⁷⁰.

İbrahim Canan'a göre de, "en doğrusu, evlenmeyi sadece kadını ilgilendiren bir hâdise olarak görmeyip, kadının yakınlarını da ilgilendirdiğini kabul etmektir. Nitekim, velînin izni meselesi sadece hadislerde geçmemiş, bizzat âyet-i kerîmede

³⁶⁷ el-Muğnî, VII, 6.

³⁶⁸ Zeydan, a.g.e., VI, 455.

³⁶⁹ Zeydan, y.a.g.e., VI, 455.

³⁷⁰ Zeydan, y.a.g.e., VI, 456.

de yerini almıştır. Cumhûr da bunun gereğinde ısrar etmiştir. Üstelik velînin rızası, ilerde çıkacak problemlerde kadının himâye bulmasında avantajlar da sağlar³⁷¹.

Sonuç ve Değerlendirme: Kız ya da dul kadının rızasından sonra, buraya kadar olan bölümde “nikah akdini taraf olarak kadın yerine velînin icrâ etmesi”nin nikah akdinin şartları arasında yer alıp almadığına dair mezheplerin görüşlerini delilleri açısından inceledik. Küçüklerin velâyetini müteâkip kadının rüşdüne erdikten yani bülûğ çağına ulaştıktan sonra akitte taraflardan biri olup olmayacağı meselesini tahlil ettik. Buna göre; bir kısım fukahânın kadının beyânının akit için yeterli olmadığını ve velînin şart olduğu görüşünde bulunduğunu diğer bir kısım fukahânın da kadının akitte taraflardan biri olarak beyânını yeterli görüp velinin evliliğe mâni olması durumunda ondan izinsiz olsa bile kendi beyânıyla evlenebileceği görüşünü taşıdığını, velinin şart olmadığı tezini delilleriyle birlikte savunduklarını tesbit ettik. Son olarak da; velî izin verdiği takdirde kızın da dul hanımın da ifâdesinin akit için yeterli olduğunu, aksi takdirde nikahın geçerli olmayacağı kâidesini aynı hadisleri değerlendirmek suretiyle kabul ettiklerine şâhit olduk.

Kanaatimize göre, ana baba kızının istemediği bir şahıs ile onu zorla evlendirmeye kalkmadığı, kızının gönlünün ısındığı ve istediği bir evliliğe mâni olmadıktan sonra nikah akdinde taraf olarak onların izni ile kendi beyânını kendisi ifade etmelidir. Çünkü anne baba hakkı Kur’an’da gözetilmesi emredilen haklardandır. Yine istediği ve sevdiği biriyle evlenmesine ana babası razı olmadığı yani fıkıhtaki tâbiriyle velîsi izin vermediği takdirde, imkânı ölçüsünde onların gönlünü yapacak tedbirleri almalıdır. Ancak, herşeye rağmen izin vermezlerse Hanefî mezhebinin ifâde ettiği gibi velîden izinsiz nikah akdini yapabilmelidir. Çünkü başkasını seven ve isteyen bir kadın, diğerine gönülden yar olmayacak bu sefer onun da hayatını karartacaktır. Halbuki kocası ile ilişkileri kadının dünyasını oluşturduğu gibi ahiretteki mekânını belirleyen amelleri de büyük ölçüde yine onunla olan alâkası nisbetinde gerçekleştirecektir.

Kadının istemediği kimseyle evlendirilmesinin ardından yaşadıklarını tarif etmek için sanırız ki, “ateş düştüğü yeri yakar” deyimini yeterlidir. Burada dikkat

³⁷¹ Canan, a.g.e., XVI, 6, 7. Bu noktayı gözönünde bulunduran 1917 tarihli Hukuk-u Aile Kararnâmesi'nin 8. Maddesinde, "Onyedî yaşını itmam etmiş kebîre (büyük kız), bir şahıs ile tezevvüc etmek üzere mürâcaat ettikde hâkim keyfiyeti velîsine tebliğ eder ve velî itiraz etmediği veya itirazı vârid görülmediği halde izdivâcına müsâade eder" denilerek yukarıda zikredilen görüşü tercih etmiştir. Yine, örneğin, 1953 tarihinde kabul edilen Suriye Medenî Kanunu da 20. maddesinde aynı hükmü benimsemiştir (Bkz. Karaman, *Mukayeseli İslâm Hukuku*, I, 249).

edilmesi gereken husus, ateşin önce düştüğü yeri yakacağı ardından da etrafa yayılacağı, kadının mutsuzluğunun sadece kendisini değil kocasını ve çocuklarını da etkileyeceğidir.

Kadının şahsiyet ve onurunu tanıma, evlilikteki beyânına değer verip güvenme, gelecek neslin emânetini yüklenen kadının, dolayısıyla da komplekslerden arınmış bir toplumun yükselişini oluşturacaktır. Bu durum, İslâmın karşı gelmediği bilakis desteklediği bir olgudur.

Türk Medenî Kanununa göre de; "Evlenme bir akit olduğuna göre, herşeyden önce evlenecek tarafların bu husustaki iradelerini açıklamaları lazımdır. Evlenme şahsa sıkı sıkıya bağlı bir hakkın kullanılması olduğundan bu *irâde açıklamasının bizzat müstakbel eşlerden gelmesi lazımdır*. Binaenaleyh evlenmede kanûnî veya akdî temsil geçerli olmaz; yani *velîler, vâsi veya bir temsilci evlenecek olan kimse namına evlenme akdi yapamaz*. Evlenme akdinin yapılması esnasında nişanlıların her ikisinin de hazır bulunması gerekir. Evlendirmek üzere yapılacak irade açıklamalarının evlendirme memuru önünde yapılması da gerekmektedir. Diğer bir deyişle, bir evlenme ancak yetkili evlendirme memuru önünde yapıldığı takdirde meydana gelir"³⁷².

Bu satırların incelediğimiz ayet ve sahih olduğu belirtilen hadislerle ters düşen herhangi bir yönü yoktur. Bilakis kadını suistimal edilebileceği bir felâketten korumakta ve "Kadınlara iyi davranın"³⁷³ ayetinin görüntüleri içine girmektedir.

Dolayısıyla resmî nikahın bu cihetiyle de dinle çelişir bir yönünün olmadığı ortaya çıkmaktadır.

Nikahın sahih olmasının şartları arasında fukahâ tarafından zikredilen son şart; akit esnasında şahitlerin bulunması ve evliliğin ilânıdır. Aşağıdaki bölümde bu konu incelenecektir:

E- ŞAHİTLERİN BULUNMASI VE EVLİLİĞİN İLANI

Fukahâ tarafından nikahın şartlarından olarak kabul edilen şahitler ve evliliğin ilânı ile evliliğin iki kişi arasında kalan gizli bir akitle değil, aleniyet esası üzerine kurulmuş olması amaçlanmaktadır.

³⁷² Bkz. Akıntürk, Turgut, *Medenî Hukuk*, Savaş Yayınları, Ankara, 1996, s.206.

1) Şâhitlerin Bulunması

Konuyla doğrudan ilgili âyet yoktur. Delil olarak kullanılan hadisler ise şunlardır:

I. İbn Abbas'tan rivâyet edildiğine göre Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: *كندليريني بئر دليل اولمان بئلندين كائنانلار فاهيشهلردير*³⁷⁴.

Mübârekpûrî'nin (ö.1353/1934) bildirdiğine göre, "bu hadiste söz konusu edilen şâhidliktir. Fâhişe kelimesinin zikredilmesi konunun ehemmiyetine parmak basmak içindir. Maksat velî ve şâhitlerdir. Fakat asıl muradın şâhitlik olduğu şer'an ve örfe zâhirdir"³⁷⁵.

Tirmizî ve Beyhakî, bu hadisin isnâdında yer alan Abdü'l-Alâ'nın bu hadisi bir yerde merfû bir yerde mevkuf olarak rivâyet ettiğini söyler³⁷⁶. Tirmizî hadisle ilgili görüşlerini şöyle anlatır: "Bu hadis mahfuz değildir. Rivâyeti merfû olarak, Abdü'l-Alâ – Said - Katâde isnâdından başka rivâyet eden kimseyi tanımıyoruz; Abdü'l-Alâ'dan - Said'den, bu hadis mevkuf olarak da rivâyet edilmiştir. Sahîh olan rivâyet, İbn Abbas'ın kendi sözü olarak "Nikâh ancak bir delil (beyyine) ile olur" rivâyetidir. Peygamber (s.a.v.)'in ashâbından, tâbiinden ve sonrakilerden ilim adamlarının ameli bu hadis üzeredir ve "Nikâh ancak şâhitlerle olur" derler. Bizce eskilerden bu meselede ihtilâf eden olmamıştır; sadece müteahhirîn ulemasından bir grup ihtilâf etmiştir. Onların ihtilâfı da, şâhitlerin peşpeşe getirilmeleri hakkındadır. Kûfelilerden (Hanefî mezhebi) ve başkalarından ilim adamlarının çoğu "Nikâh kıyılırken iki şâhit birarada (nikâh meclisinde) bulunmadıkça nikâh câiz olmaz" demişlerdir..."³⁷⁷. Zeylaî hadisle ilgili olarak sadece Tirmizî'nin dediklerini özetler³⁷⁸. İbn Hacer ise, Tirmizî'nin rivâyetin mevkuf olduğunu tercih ettiğini söyler³⁷⁹. Elbânî'ye göre hadis zayıftır³⁸⁰.

Görüldüğü gibi hadis, isnadda yer alan râvî Abdü'l-Alâ'da düğümlenmiştir. Kendisi hadisi bir yerde mevkuf, başka bir yerde merfu olarak rivâyet etmiştir. Bazı

³⁷³ 4/Nisâ, 19.

³⁷⁴ Tirmizî, Nikâh 15 (1103), III, 411; İbn Ebî Şeybe, Musannaf, III, 458; Beyhakî, es-Sünenü'l-Kübrâ, VII, 125 (13501); Taberânî, el-Mu'cemü'l-Kebîr, XII, 182.

³⁷⁵ Tuhfetü'l-Ahvezî, IV, 197, 198.

³⁷⁶ Tirmizî, Nikâh 15 (1103), III, 411; Beyhakî, es-Sünenü'l-Kübrâ, VII, 125 (13501).

³⁷⁷ Tirmizî, Nikâh 15 (1104), III, 412.

³⁷⁸ Nasbu'r-Râye, III, 167.

³⁷⁹ ed-Dirâye fî Tahrîci Ehâdisi'l-Hidâye, II, 55.

³⁸⁰ Daifu Süneni't-Tirmizî, I, 188; Daifu Câmi's-Sağîr, 2375.

hadis bilginleri ise, kendisinin sika olduğunu, dolayısıyla, raf'ının ve ziyâdesinin sika olduğu için kabul edilebileceğini ve hadise zararı olmadığını söylemiştir³⁸¹. Hadisin isnâdına ihtiyatla yaklaşmak gerektiği anlaşılmaktadır.

II. Fıkıh kitaplarımızda şâhitlik için delil gösterilen ikinci rivâyet de şudur:

Hiz. Aişe'nin bildirdiğine göre Hiz. Peygamber şöyle buyurmuştur: - "*Velî ve iki adil şâhit olmaksızın nikâh olmaz. Şâyet bu hususta ihtilâfa düşerlerse sultan velîsi olmayanların velîsidir*"³⁸².

İbn Hibban bu hadisi "*Sahîh*"ine almış, Şeyh Şuayb el-Amavut da isnâdına *hasen* demiştir. Ancak İbn Hibban, Ebû Hâtim'den rivâyetle bu hadise iki şâhit lafzını sokan üç kişiden bahseder ve isimlerini verir. Ona göre, nikâhta iki şâhidin olması gerektiği mevzûunda bu hadisten başka hiçbir sahîh hadis yoktur³⁸³. Dârekutnî'nin bu hadisten önceki ilk iki rivâyetinde hadisin ikinci bölümü yer almaz ve "*Velî ve iki adil şâhit olmaksızın nikâh olmaz*." ³⁸⁴ şeklinde geçer. İbn Hazm da konu ile ilgili en *sahîh* hadisin bu olduğu kanaatindedir³⁸⁵. Bu hadisin sıhhatinin de ihtilâflı olduğu anlaşılmaktadır.

Fukahânın Görüşü: Dört mezhebin dördü de nikâhın sıhhati için şâhitliğin zorunlu bulunduğunu, aksi takdirde nikâhın fâsit (geçersiz) olacağı hususunda birleşmiştir. Dört mezheble birlikte bu görüşe Ömer b. el-Hattab, Ali b. Ebî Tâlib, İbn Abbas, Said b. el-Müseyyeb, Hasan, Nahâî, Katâde, Sevrî, Evzâî ve fukahânın cumhuru da katılır³⁸⁶. Hanbelî İbn Kudâme *el-Muğnî*'de, "Ahmed'den gelen bir rivâyete göre, "Şâhidsiz nikâh câizdir" şeklinde bir ibareye yer vermiştir³⁸⁷. Fakat, sonraki Hanbelî alimleri bu rivâyeti zikretmezler. Nikâh akdinin şartları arasında şâhitliğin vacip olduğunu söylerler. Sanki Ahmed b. Hanbel'den gelen bu rivâyeti sahih bulmamışlar gibi, *Keşşâf*'da "İki şâhid olmaksızın nikâh akdi icrâ edilmez" denir³⁸⁸. Mâlikî mezhebine mensup olanlar da cumhurla birlikte nikâhta şâhitliğin şart olduğunda müttefiktirler. Ancak, bu şart nikâh akdinin sıhhatinin değil, kadınla zıfâfın câiz olmasının şartıdır. Şâhitliğin akit esnasında olması ise müstehabdır. İmam

³⁸¹ İbnü'l-Cevzî, *Ehâdisü'l-Hilâf*, II, 268; Mübarekpûrî, *Tuhfetü'l-Ahvezî*, IV, 197,198; Şevkânî, *Neylû'l-Evtâr*, VI, 258.

³⁸² İbn Hibban, *Sahîh*, IX, 386 (4075); Dârekutnî, *Sünen*, III, 225 (23).

³⁸³ İbn Hibban, y.a.g.e., IX, 386 (4075).

³⁸⁴ Dârekutnî, *Sünen*, III, 225 (21, 22).

³⁸⁵ *el-Muhallâ*, IX, 465.

³⁸⁶ Bkz. *el-Ümm*, V, 22; *Muğnî'l-Muhtâc*, III, 144; *el-Mebsût*, V, 30; *Bedâi*, V, 252. (Zeydiyye mezhebi de aynı görüştedir. Bkz. İbn Miftâh, *Şerhu'l-Ezhâr*, II, 241; Zeydan, *el-Mufasssal fî Ahkâmî'l-Mer'e*, VI, 108'den naklen).

³⁸⁷ *el-Muğnî*, VI, 450.

³⁸⁸ *Keşşâfu'l-Kınâ*, III, 37; *el-Mufasssal fî Ahkâmî'l-Mer'e*, VI, 108, 109.

Mâlik'ten bildirildiğine göre nikâhın ilan edilmesi, nikâhın sıhhati için yeterlidir³⁸⁹ Bu görüşlerin dışında, nikâhın sıhhati için şâhit şart değildir görüşünde olanlar ise kaynakların bildirdiğine göre, İbn Ömer, Hasan b. Ali, İbnu'z-Zübeyr, Abdullah b. Ömer'in oğulları Sâlim ve Hamza, İbn Mehdî, Yezid b. Hârûn, Anberî, Ebû Sevr, İbnü'l-Münzir, İmam Zühri ve Ca'feriye mezhebidir. Çünkü onlara göre evlilikle ilgili olarak gelen ayetlerde şâhit bulundurma şart koşulmamaktadır³⁹⁰.

"Bir taraftan evliliğin zinadan ayrılması, diğer taraftan da gerektiğinde karşılıklı hakların isbatını temin gibi faydalarından dolayı, bütün hukuk sistemleri evliliğin gizli kalmamasını temin edecek tedbirler almıştır. İslâm hukukunda doktrin (mezhepler), evlenmenin iki kişi arasında gizlice yapılmamış olması şartında görüş birliğindedirler"³⁹¹.

Evlilik için şâhitliğin şart olmasının hikmeti, evliliğin değer ve önemini belirtmek, eşleri şüphe ve ithamdan korumak için, insanlar arasında nikâhın duyulmasını sağlamaktır. Şâhitlik sebebiyle helâl ve haram birbirinden ayrılmış olur. Genel olarak helâlin özelliği açıklık, haramın özelliği de gizlilik. Aynı zamanda şâhitlikle, evlilik belgelendirilerek gerektiğinde ispatlanması için güvence altına alınmış olur. Bu yüzden İslâm Hukuku nikâhın duyurulmasına önem vermiştir³⁹². Aynı hassâsiyeti gösteren Medenî Kanun da evlenme töreninde reşit iki şâhidin bulunması gerektiğini bildirmiştir³⁹³.

Her ne kadar bu hadislerin sıhhati ihtilafı ise de bir nevi nikâha şâhitlik etme demek olan evlilik ilânı da hadislerde üzerinde durulan konulardan biri olmuş ve bu iki konu birlikte değerlendirilmiştir:

2) Evliliğin İlânı

Aşağıdaki hadisler evliliğin ilanına fukaha tarafından delil gösterilmiştir:

I- Hz. Aişe anlatıyor: "Resûlullah buyurdular ki: " *أَعْلَنُوا هَذَا النِّكَاحَ وَاجْعَلُوهُ فِي الْمَسَاجِدِ وَأَضْرِبُوا عَلَيْهِ بِالذُّفُوفِ* *Nikâhı ilân edin, onu mescidlerde yapın. (Nikah) da def de çalın*³⁹⁴

³⁸⁹ Şevkânî, Neylû'l-Evtâr, VI, 127; ed-Derdîr, eş-Şerhu'l-Kebîr, II, 216-217; Serahsî, el-Mebsût, V, 30-31; Desûkî, Hâşiyetü'd-Desûkî ale's-Şerhi'l-Kebîr, II, 216; Zeydan, el-Mufasssal fî Ahkâmî'l-Mer'e, VI, 109-111.

³⁹⁰ Bkz. el-Mufasssal fî Ahkâmî'l-Mer'e, VI, 109'dan naklen.

³⁹¹ Karaman, Mukayeseli İslâm Hukuku, I, 270.

³⁹² Zuhaylî, a.g.e., IX, 60.

³⁹³ Bkz. Akıntürk, Medenî Hukuk, s.207.

³⁹⁴ Tirmizî, Nikâh 6 (1089), III, 398; İbn Mâce Nikâh 20 (1895), I, 611; Beyhakî, es-Sünenü'l-Kübrâ, VII, 290 (14476).

Nikahın ilânının yanısıra nikahın mescidlerde yapılmasını ve günün bazı mûsikî aletlerinin de buna eşlik etmesi manasındaki bu hadisin isnad sistemi şu şekildedir:

1- Hz. Peygamber + Hz. Aişe + Kâsım b. Muhammed + İsa b. Meymûn el-Ensârî + Yezîd b. Hârûn + Ahmet b. Menî' + Tirmizî.

2- Hz. Peygamber + Hz. Aişe + Kâsım b. Muhammed + İsa b. Meymûn + Muhammed b. Câfer + Muhammed b. İshâk + Ebu'l-Abbâs el-Esamm + Ebû Tâhir el-Fakîh + Beyhakî.

3- Hz. Peygamber + Hz. Aişe + Kâsım (b. Muhammed) + Rebîa b. Abdurrahmân + Hâlid b. İlyâs + İsa b. Yûnus + Nasr b. Ali el-Cehdamî ve el-Halîl b. Amr + İbn Mâce.

İsnad sisteminin şema ile gösterimi şu şekildedir:

İbn Mâce'de geçen rivâyetde son kelime olan def (الدَّفُوف) yerine elek, kalbur

manasına gelen (الغُرْبَال) kelimesi yer alır³⁹⁵. Elbânî'ye göre, bu hadisin birinci bölümü **hasen** ikinci bölümü **zayıf**tır³⁹⁶. Yâni ona göre "Nikâhı ilân edin" bölümü hasen olmaktadır.

³⁹⁵ İbn Mâce *Nikâh* 20 (1895), I, 611.

³⁹⁶ Daifu Süneni İbn Mâce, s. 146 (416).

Tirmizî'ye göre bu hadis **hasen garib**dir. Çünkü, isnadda yer alan İsa b. Meymun el-Ensârî'nin **hadisde zayıf** olduğu kaydedilmiştir³⁹⁷. Ancak ilginçtir ki, Tirmizî şârihi Mübârekpûrî (ö.1353/1934) şöyle demektedir: "Tirmizî'nin halihazırdaki nüshalarında bu hadis için **hasen-garib** denmektedir. Halbuki Şeyh Velîyyüddîn'in "*Mişkât*"ında, Tirmizî'nin bu hadise sadece **garib** dediği ve **hasen** lafzını zikretmediği kayıtlıdır. Aynı şekilde Şevkânî (ö.1250/1834) de bu hadis için sadece Tirmizî'nin "**garip**" lafzını kullanır³⁹⁸, o da **hasen** lafzını zikretmez. O halde açıktır ki *Mişkât* sahibinin ve Şevkânî'nin elinde bulunan nüshalar doğru nüshalardır. Bu sözümüzün doğruluğuna delil ise, Tirmizî'nin bu hadisin râvîlerinden olan İsa b. Meymun'un zayıf olduğunu söylemesidir. Hâfız da (İbn Hacer) *Fetih*'de (Fethu'l-Bârî) bu hadisin **zayıf** olduğunu söylemiştir. İsa b. Meymun için Buhârî, **münkeru'l-hadis** demiş, İbn Hibban onun rivâyet ettiği hadislerin hepsinin **uydurma** olduğunu belirtmiştir³⁹⁹. Beyhakî de rivâyette yer alan İsa b. Meymun'un **zayıf** olduğunu söyler⁴⁰⁰. İbnü'l-Cevzî "İsa b. Meymun, rivâyetlerine iltifat edilemeyecek derecede zayıftır"⁴⁰¹ ifadesini kullanırken İbn Hacer de **senedi zayıftır** der⁴⁰².

Ayrıca hadis İbnu'l-Kayserânî⁴⁰³, Sehavî (902/1497)⁴⁰⁴, İbn Tûlûn (953/1546)⁴⁰⁵, Aclûnî (1162/1749)⁴⁰⁶, el-Hût (1276/1854)⁴⁰⁷ ve Elbânî⁴⁰⁸'nin eserlerinde **zayıf** olarak değerlendirilmektedir.

San'ânî'ye (ö.1182/1768) göre, her ne kadar bu hadisler **zayıf** olsa da **birbirini destekler**⁴⁰⁹. Hadis hakkındaki genel kanaatin onun zayıf yönünde olduğu anlaşılmaktadır.

³⁹⁷ Tirmizî, *Nikâh* 6 (1089), III, 398-399.

³⁹⁸ Şevkânî, *Neylû'l-Evtâr*, VI, 336.

³⁹⁹ Mübârekpûrî, *Tuhfetü'l-Ahvezî*, IV, 178.

⁴⁰⁰ Beyhakî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, VII, 290 (14476).

⁴⁰¹ İbnü'l-Cevzî, *el-İlelû'l-Mütenâhiye*, II, 627, 628. İsa b. Meymun için ayrıca bkz. Mizî, *Tehzîbu'l-Kemâl*, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 1980, XXIII, 51, İbn Adî, Ebû Ahmed Abdullah el-Cürcânî, *el-Kâmil fî Duafâi'r-Ricâl*, Dâru'l-Fikr, Beyrut, 1988, V, 240.

⁴⁰² *Fethu'l-Bârî*, IX, 226.

⁴⁰³ İbnu'l-Kayserânî, *Zahîratu'l-Huffâz*, I, 563.

⁴⁰⁴ Sehavî, Muhammed b. Abdurrahman, *el-Mekâsîdû'l-Hasene fî Beyâni Kesirin mine'l-Ehâdisi'l-Müştehirâ*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut-1399, I, 129.

⁴⁰⁵ İbn Tûlûn, Ebu Abdillâh Muhammed b. Ali, *eş-Şezera fî'l-Ehâdisi'l-Müştehirâ*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1413, I, 115.

⁴⁰⁶ *Keşfu'l-Hafâ*, I, 422.

⁴⁰⁷ el-Hût, Muhammed b. es-Seyyid Derviş, *Esna'l-Metâlib fî Ehâdisi Muhtelifeti'l-Merâtib*, Dâru'l-Kitâbi'l-Arabiyye, Beyrut, 1403, s.222.

⁴⁰⁸ Elbânî, *Silsiletü'l-Ehâdisi'd-Daîfe ve'l-Mevdûa ve Eseruha's-Seyyie fî'l-Ümme*, Mektebetü'l-Mearif, Riyad, 1412, II, 978; *Daifu't-Tirmizî*, s.185; *Daifu'l-Câmi's-Sağir*, I, 966.

⁴⁰⁹ *Sübülû's-Selâm*, III, 117.

II. Amir b. Abdillâh b. Zübeyr'in babasından rivâyet ettiğine göre Hz. Peygamber; أعلنوا النكاح "*Nikâhı ilan edin*" buyurmuştur⁴¹⁰.

İbn Hibban bu hadisin **sahîh** olduğu kanaatindedir. "Nikâhı ilan edin"den kasıt "İki adil şahitle (nikâhı) ilan edin" demektir⁴¹¹. Hâkim **isnâdı sahîh bir hadis** olduğu halde Buhârî ve Müslim'in onu tahrîc etmediğini belirtmiş, Zehebî de Telhîs'da hadise **sahîh** demiştir⁴¹². Heysemî, Ahmed b. Hanbel'in râvilerinin sika olduğunu söyler⁴¹³. Şuayb el-Amavut hadisin **isnâdı hasen** demiştir⁴¹⁴.

Görüldüğü kadarıyla, bu rivâyete zayıf diyen kimse çıkmamıştır.

Sonuç ve Değerlendirme: Aslında ilan İbn Hibban'ın yukarıda dediği gibi bir nevi şahitliktir⁴¹⁵. Nikâhta şahitliğin ya da ilânın zorunlu oluşunun sebeplerinden biri de akde hukûkî nitelik kazandırmaya yöneliktir. Dolayısıyla evliliğin sadece iki kişi arasında bilinen gizli bir akid olmaması amaçlanmıştır. Aksi takdirde bunu kötüye kullanmak isteyenlerce evlilik kurumunun hafife alınması, iki tarafın haklarının zâil olması gibi nesilleri ve dolayısıyla toplumu çökertebilecek sonuçlarla karşılaşılacaktır. Her ne kadar evlilik akdindeki şahitlik ve evliliğin ilânı ile ilgili bazı hadisler zayıf olsa da getirdiği sonuçların dinin özü ve maksatlarına aykırı neticeler ortaya çıkarması ve bütün hukuk sistemlerinin evliliğin gizli kalmaması için önlem almış olması delil için yeterlidir.

F- RESMÎ NİKAHIN HÜKMÜ

Bugünkü Medenî Kanun mad.97-104 ile "Evlendirme Yönetmeliği"nde (mad.16-25) ne gibi şekli işlemlerin yapılacağını belirtmiştir. Buna göre "Birbirleriyle evlenmek isteyen kimselerin yapacakları ilk iş, "*Evlenme beyânında bulunmak*", yani "evlenme kararlarını" bildirmektir. Evlenecek olanlar bu kararlarını bizzat veya vekillerinin dört nüsha olarak dolduracakları "*evlenme beyannamesi*"ni oturdukları yerin evlendirme memurluğuna vermek suretiyle bildirirler. Başvuru "sözlü" olarak da

⁴¹⁰ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, IV, 5 (16175); İbn Hibban, *Sahîh*, IX, 374 (4066); Hâkim, *el-Müstedrek*, II, 200 (2748); Beyhakî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, VII, 288 (14463).

⁴¹¹ İbn Hibban, *Sahîh*, IX, 374 (4066).

⁴¹² Hâkim, *el-Müstedrek*, II, 200 (2748).

⁴¹³ *Mecmeu'z-Zevâid*, IV, 289.

⁴¹⁴ İbn Hibban, *Sahîh*, IX, 374 (4066).

⁴¹⁵ Medenî Kanuna göre, evlenme akdinin yapılması için, eskiden olduğu gibi, evlenme kararının ilân edilmesine lüzum yoktur (Evl. Yön. m. 21) (Bkz. Akıntürk, *Medenî Hukuk*, s.206).

yapılabilir. Bu takdirde sözlü başvuru evlendirme memuru önünde, evlenme beyannâmesine geçirilerek taraflarca imzalanır (Evl. Yön. M.16-18)⁴¹⁶.

“Evlendirme memuru, evlenme dosyasının incelenmesi sonucunda evlenmeye engel bir durumun bulunmadığını ve belgelerin de tam olduğunu tesbit ederse, akdin yapılacağı gün ve saati bildirir, istedikleri takdirde evlenecek olanlara “evlenme izin belgesi”ni verir⁴¹⁷. “Medenî kanun, akit esnasında nişanlılardan birinin irâdesini açıklamamış olması durumunda, o evliliği yok sayar⁴¹⁸. Yâni kız yerine velîsi nikâh akdi yapamaz. “Eşlerden birinin irâdesi ile bunu açıklaması arasında hata, hile veya tehdit yüzünden meydana gelen uygunsuzluk, evliliğin iptalini mümkün kılar⁴¹⁹. “Evlenme töreninde reşit iki de şâhidin bulunması gerekir. Nişanlılar evlendirme memurunun kendilerine yönelttiği soruları şahitlerin önünde sözle cevaplandırır ve iradelerini açıkladıkları anda evlenme akdi tamamlanmış ve evlenmiş olurlar⁴²⁰. “Evlenme akdi alenî, yani herkese açık olarak yapılır (Evl. Yön. m.27). Evlenme merâsiminden sonra, evlendirme memuru, evlenmeyi kendisinin tuttuğu “evlenme kütüğüne” tescil ederek, eşlere ve şahitlere imzalattıktan sonra kendisi de imzalar... “Evlenme merâsimi sona erdikten sonra, evlendirme memuru derhal eşlere bir “aile cüzdanı” verir ki, bu belge onların evlenmelerinin yapılmış olduğunu gösterir. Eşler bu belgeyi göstermeksizin dinî merasim yaptırıamazlar (M.K. mad.110)⁴²¹.

Yukarıdaki uygulamayla ilgisi olması bakımından burada Hayrettin Karaman’ın yorumunu nakletmek istiyoruz. Karaman şöyle diyor: “İslâm Tarihinde bazı zaman ve yerlerde evlenme akdinin camilerde yapılması, akdin Allah’ın nimetlerine şükür, karı-koca arasındaki hak ve vazifelere dair âyet ve hadisler gibi hususları muhtevî bir hutbe ile başlaması, akdin sıhhatinin şartlarından olmayıp evliliğin önemli bir medenî akit olduğuna dikkat çekmek, kudsiyetini telkin etmek gibi tâlî gayelere bağlı bir sünnettir. Esas ve şartlarını dinî nasların ve bunlara müstenid ictihadların tesbit etmiş olması, evliliğin dinî olmasını icab ettirmez. İslâmda ruhbanlık ve din adamlığı gibi bir mukaddes sınıf mevcut olmadığı gibi, evlenme akdinin imam tarafından veya camide yapılması da şart değildir. Bugün belediye dairelerinde kıyılan nikâhların çoğu -süt akrabaları arasında evlenmeler, iki şâhidin

⁴¹⁶ Akıntürk, a.g.e., s.205.

⁴¹⁷ Akıntürk, y.a.g.e., s.205-206.

⁴¹⁸ Akıntürk, y.a.g.e., s.223.

⁴¹⁹ Akıntürk, y.a.g.e., s.226.

⁴²⁰ Akıntürk, y.a.g.e., s.207.

⁴²¹ Akıntürk, y.a.g.e., s.207.

de kadın olması gibi⁴²² bazı istisnaları bir tarafa- İslâm Hukuku bakımından müteber bir evlenmedir⁴²³. "Nikâhın ibâdet değil, muâmelattan olduğunu fıkıh bilginleri açıkça ifade etmişlerdir"⁴²⁴.

Cemal Sofuoğlu da bu bağlamda günümüzde halk arasında yer alan "dini nikah" ve "resmî nikah" ayrımıyla ilgili olarak eserinde şu ifadelere yer verir: "Hukûkî bir değeri bulunmayan ve adına "dini nikâh" denilen nikâh, bilindiği üzere tarafların kalplerinin mutmain olması bakımından, isteklerine bağlı olarak yapılmaktadır. Hukukî değeri olmamakla birlikte, bunun yapılmasında fayda mülâhaza edildiği de belirtilmelidir. Hatta millet-devlet birliğini sağlama bakımından her iki nikâhın birleştirilerek yapılması, din görevlilerine de nikâh kıyma yetkisinin verilmesi mümkün ve her açıdan da faydalı olacak bir husustur"⁴²⁵. Sofuoğlu devamla "Tekrar ve kısaca ifade etmek gerekirse, Belediye Evlendirme Dairelerinde yapılan nikâhlar dînen geçerlidir"⁴²⁶ demektedir.

Sonuç ve Değerlendirme: Konuyla alakalı âyet ve hadislerin tahlili bize göstermektedir ki, günümüzde "resmî nikâh" adıyla gerçekleştirilen akit, İslâm Dininin elde etmek istediği maksat ve gayelere uygundur. Şahitlerin seçimi ve süt akrabalığı meselesi, zaten kişilerin özel hayatını ilgilendiren ve tercihin kendilerine bırakıldığı bir mevzudur. Kişiler bu akdin neticesinde Allahu Teâlâ'nın ağır ve önemli bir anlaşma (misâk-ı galîz)⁴²⁷ adını verdiği nikâhın ömür boyu başarılı ve mutlu geçmesi için istedikleri gibi dua edebilirler. Resmî nikah ile dînî nikah ayrımının yapılmadığı Cumhuriyet öncesi devrede yapılan nikah akdi yine devletin o zamanın geçerli kâidelerine göre zabıtlara geçiyordu. Ancak bugün yapılan ve herhangi bir sebeple ayrılma olduğunda kayıtlara geçmediği için çoğunlukla kadının mağdur olmasıyla neticelenen dînî nikah, Allah ve Rasûlünün gerçekleştirmek istediği maksatların dışına çıkmakta ve dinin özüne yakışmayan sonuçlar verdiği gözlemlenmektedir. Toplumun geleneksel yargılarında erkeğin pek kaybı olmadığı bu durum neticesinde, zifaf gerçekleşmemiş olsa da, bayanlar açısından "başından nikah geçmiş"likle aynı seviyeye getirilmekte, söz konusu bayanın yeni bir nikahla

⁴²² Bu konunun farklı değerlendirmeleri için bkz. Kırbaçoğlu, Mehmet Hayri, "Kadın Konusunda Kur'an'a yöneltilen Başlıca Eleştiriler", s.276; Karaman, Hayrettin, "Kadının Şahitliği, Örtünmesi ve Kamu Görevleri", s.286-287; Bulaç, Ali, "Mekasıdu's-Şeria Bağlamında Kadının Şahitliği Konusu", **İslâmî Araştırmalar: Kadın Özel Sayısı**, c.V, sayı: 4, s. 292-309, Ankara, Ekim 1991; Ayrıca bkz. Fazlur Rahman, **Ana Konularıyla Kur'an**, Ter. Alparslan Açıkgöç, Ankara Okulu Yayınları, Ankara, 1999, s.92-93.

⁴²³ Karaman, **Mukayeseli İslâm Hukuku**, I, 236.

⁴²⁴ Karaman, y.a.g.e., I, 237 (Dipnot 28/1).

⁴²⁵ Sofuoğlu, Cemal, **İslâm Dini Esasları**, s.544.

⁴²⁶ Sofuoğlu, y.a.g.e., s.544.

evlenip yuva kurması tehlikeye girip uzun zaman almakta hattâ yeni tâliplerin kalitesini bile düşürmektedir. Hukûkî niteliğe sahip evlilik akdi başka faydalarının yanısıra, günümüzde dört hususu da garanti eder ki, bugün bu hususların temini ancak resmî nikâhla mümkün olmaktadır. Garanti altına alınan bu dört husus da ilişkinin yasallığı, doğan çocuklar için nesebin sahihliği, ölüm halinde mirasçı olabilme ve kadının nafaka hakkıdır.

Şartlarına göre gerçekleştirilen nikah akdiyle birlikte evlilik de başlamış ve ona bağlı hak/hukuk da devreye girmiş olmaktadır. Giriş bölümünde daha önce gerekçesini açıkladığımız gibi tezimizin bundan sonraki bölümünü ise, kadının evlilik süresince sahip olduğu maddî ve mânevî haklar teşkil edecektir. İslam Hukukunda ailede kadının maddî hakları "mehir" ve "nafaka" bahisleri altında işlenmiştir. Bu bahse malzeme oluşturan hadislerin tahlilleri, tenkidleri ve mezheplerin görüşleri tezimizin İkinci Bölüm'ünü oluşturacaktır. Mehir ile nafakanın dışında kalan hakları ise Üçüncü Bölüm'de işlenecektir.

Bu açıklamadan sonra araştırmamızın ikinci bölümünü oluşturan kadının maddî haklarından "Mehir" ve "Nafaka" konularına geçebiliriz.

İKİNCİ BÖLÜM

İKİNCİ BÖLÜM

KADININ MADDÎ HAKLARI: MEHİR VE NAFKA

MEHİR

Araştırmamızın bu bölümünde nikahın şartlarına uygun olarak yerine getirilmiş evlilik akdinin başlamasıyla devreye giren kadının maddî haklarından biri olan mehir konusu işlenecektir. Buna göre “mehrın tanımı ve hukûkî yönü” ile “mehrın çeşitleri ve miktarı” başlıklarına giren alt bölümleri anlatılacak ve içindeki hadisler ve mezheplerin görüşleri açısından değerlendirilecektir.

I. MEHRİN TANIMI VE HUKÛKÎ YÖNÜ

Çalışmamızın bu safhasında, “mehrın tanımı” bölümünde mehrin sözlük ve terim anlamları ile mehir ile başlık arasındaki fark üzerinde durulacak, “hukûkî yönü” bölümünde ise, mehrin hükmü ve dayandığı şer’î deliller ile nikahta mehrin şart olup olmadığı, mehrin amacı ve mehri hakeden kişi konuları, içinde barındırdığı ayet ve hadisleri açısından tetkik edilerek mezheplerin bu hadisleri değerlendirmek suretiyle verdiği hükümler araştırılacaktır.

A- TANIMI

1) Sözlük Anlamı

Sözlük anlamı sadâk (صداق) kelimesiyle karşılanan mehr (مهر) kelimesi (مَهْرٌ Mehera yemhuru’dan) masdar olarak gelir. مهر المرأة Mehera’l-mer’ete; kadına mehir tayin etti mânasında if’al bâbindan (أَمَهَرَ) “emhera” fiili kullanılır⁴²⁸. Mehr ya da diğer ifadesiyle sadâk, şer’an kadının istifade edeceği şekilde kadının sadâkı, yâni kocanın nikâh akdi sebebiyle karısına ödeyeceği maldır⁴²⁹. Bu kelimenin aslının İbranca olması muhtemeldir. Çünkü Yahudi kutsal metinlerinde çocuklarını evlendirecek ailelerin görüşmeleri sırasında ağırlık “mohar” ile hediye “mattan”

⁴²⁸ Bkz. İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, (m.h.r. mad.), V, 184.

⁴²⁹ *Lisânü'l-Arab*, (s.d.k. mad.), X, 197.

konularını ele almalarından söz edilmektedir⁴³⁰. *Mohar* damadın babasının evlilik öncesi ödemek, vermek zorunda olduğu bir kıymet/pahaydı (yani, gelin için ağırlıktı)⁴³¹.

2) Terim Anlamı

Terim olarak mehir; ister miktarı belirlenmek suretiyle olsun, ister akid esnasında miktar belirtilmesin, nikâh akdi dolayısıyla kocanın karısına ödemek zorunda olduğu maldır⁴³². Mal ile mübâdelesi mümkün olan bir menfeat de mehir olabilir⁴³³.

Mehir anlamında kullanılan birçok isim vardır. Sadâk, sadaka, nihle, ferida, ecr, alâik, ukr ve hıbâ kelimeleri bunlardandır. Bazı bilginler, “و من لم يستطع منكم)

طولا) Sizden her kim, hür olan mü'min kadınları nikâh edecek bir zenginliğe

kudreti olmazsa..”⁴³⁴ âyetinde geçen *fav* kelimesiyle, “وليستعف الذين لا يجدون)

نكاحاً) Evliliğe imkân bulamayanlar, Allah fazlından onların ihtiyacını giderinceye

kadar iffetli kalmaya çalışsınlar”⁴³⁵ âyetindeki *nikâh* kelimelerini de mehrin diğer isimleri arasına ilave etmişlerdir⁴³⁶.

⁴³⁰ *Talmud* 'da “oğlun için ne kadar veriyorsun? Kızın için ne kadar veriyorsun?” diye sorularak bu gelenek ortaya konulmaktadır. Bkz. *Talmud Bavli*, Kethuboth, 102b (Yasdıman, Hakkı Ş., *Yahudi Kutsal Metinleri Işığında Kadının Evlilikteki Yeri*, Basılmamış Doktora Tezi, DEÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2000, s.128'den naklen).

⁴³¹ Bir erkeğin bir kadını eş olarak alabilmesi için ona ağırlık ödemesi *Eski Ahid*'de emredilir. Bu konuda örneğin, “Eğer bir adam nişanlı olmayan bir kızı aldatır ve onunla yatarsa kendi karısı olmak üzere mutlaka onun için ağırlık verecektir. Eğer babası ona kızı hiç vermek istemezse, kızlara verilen ağırlığa göre para verecektir” (Çıkış, 23:16-17) denilmektedir. Yine, “Gözünüzde lütuf bulayım, bana ne dersiniz onu veririm. Benden çok fazla ağırlık ve hediye isteyin ve bana söyleyeceğinize göre veririm ancak, genç kadını bana karı olarak verin” (Tekvin, 34:11-12) ifadesi bu hususu teyid etmektedir. Bu konuda ayrıca bkz. Çıkış, 22:16; Tekvin, 24:53; Yeşu, 15:16-19; Hâkimler, 1:14-15. Daha geniş bilgi için bkz. Yasdıman, y.a.g.e.128-132.

⁴³² Zeydan, *el-Mufasssal fî Ahkâmi'l-Mer'e*, VII, 49; Zuhaylî, *İslâm Fıkhi Ansiklopedisi*, IX, 198.

⁴³³ Bilmen, Ömer Nasuhi, *Hukuk-u İslâmiyye ve Istilâhat-ı Fıkhiye Kâmusu*, İ.Ü.Hukuk Fakültesi yay., 1950, II, 122.

⁴³⁴ 4/Nisâ, 25.

⁴³⁵ 24/Nur, 33.

⁴³⁶ el-Behûtî, *Keşşâfu'l-Kinâ*, V, 128; Şirbînî, *Muğni'l-Muhtâc*, III, 220; Merdâvî, Ali b. Süleyman, *el-İnsâf*, Dâru l-hyâit-Tûrasi'l-Arabiyy, Beyrut, t.y., VII, 227; Zeydan, *el-Mufasssal fî Ahkâmi'l-Mer'e*, VII, 49; Zuhaylî, *İslâm Fıkhi Ansiklopedisi*, IX, 199.

3) Mehir ile Başlık Arasındaki Fark

Mehir ile başlık birbirinden ayrı değerlerdir. Çünkü tarifte de görüldüğü üzere mehir kadının bizzat kendisine ödenen kıymet olurken "başlık parası, erkeğin, kızın ailesine verdiği mal ya da paradır. Türkçe'de buna bazı yerlerde kalın ya da kalım adı verilmektedir. Süt hakkı adı altında alınan mal da bir başlıktır. Bu, Türklerin müslüman olmasından önce varolan bir adettir"⁴³⁷. "Başlık parası bugün de yer yer uygulanmakta olan bir adettir. Bu uygulama, bazı benzerliklerle birçok toplumda olduğu kadar, İslâm'dan önceki Arap toplumunda da vardı. Kızın babası ya da velisi evlendirdiği kız karşılığında erkekten belli bir miktar mal alır ve bunu istediği gibi harcardı. Oysa kız ailesinin malı olmak üzere, erkek tarafından mal alınması, diğer bir ifâdeyle başlık uygulaması kadını küçültmekte, onu alınır satılır bir mal haline getirmekteydi"⁴³⁸. Bu adetin Yahudi dininden önceki toplumlarda da yer aldığını, Kur'an'da zikri geçen Hz. Musa'nın kayınpederinin kendisine sekiz yıl çalışmasına karşılık, kızlarından birini Hz. Musa'ya nikâhlamak istemesinden anlıyoruz"⁴³⁹. Tevrat'ta gördüğümüz kadarıyla Yahudi dininde de, başlangıçta, başlık parası, gelinin babasına ödenirdi. Baba, başlık parasının bir kısmını oğullarına, kızın anasına ve diğer akrabalarına verirdi"⁴⁴⁰. Sadece cimri babalar, başlık parasını kendileri için tutup, kendi maksatları için kullanırdı"⁴⁴¹. "Hristiyanlarda ise evlenecek olanların birbirlerine karşılıklı olarak bağışta bulunmaları gereği vardır. Bu paraya genellikle "Drahoma" denilir. Kızın ödediği para kimi yerlerde çok büyüktür. Evlenmelerde mezheplere göre, karşılıklı para verme, mal mülk bağışlama işleri değişiktir. Bu konuda kiliselerin görüşleri birbirine uymaz. Katolik ve Hristiyan kiliselerinin uygulamaları farklıdır"⁴⁴².

⁴³⁷ Timur, Hıfzı, *Eski Hukukumuzda Nişanlanma ve Kalım*, İst., 1944, s.1140 vd.

⁴³⁸ Bayındır, Abdülaziz, "Mehir ve Başlık", *İslâm'da Evlilik ve Aile*, Vefa Yay., İst., 1990, s.149-150.

⁴³⁹ (İnن أريد أن أنكحك إحدى ابنتي هاتين على أن تأجرني ثمان حجج). (Bkz. 28/Kasas, 27)

⁴⁴⁰ Tekvin, 34/12, Samuel, 18/25, Çıkış, 22/15-16, Tesniye, 22/28-29).

⁴⁴¹ Tekvin, 31/15. Bu konularda daha geniş bilgi için bkz. Yasdımın, a.g.e., s.128-130)

⁴⁴² Ateş, Ali Osman, a.g.e., s.290.

B- MEHRİN HUKÛÎ YÖNÜ

1) Hükümü ve Dayandığı Şer'î Deliller

a- Hükümü

İslâm Hukukçularına göre, sahih şartlarını taşıyan nikâh akdi ile birlikte erkeğin karısı için mehir vermesi vaciptir⁴⁴³. Fukahâ arasında buna muhâlif olan kimse çıkmamıştır⁴⁴⁴.

b- Dayandığı Şer'î Deliller

Mehrin meşruiyeti kitap sünnet ve icmâ ile sabittir⁴⁴⁵. Çünkü, hadislerden anlaşıldığına göre, "sembolik bir değer de olsa Resûlullah tamamen mehirsiz hiçbir evliliğe ruhsat vermemiştir. Eğer mehir vacip olmasaydı, vacip olmadığını göstermek için arada bir onu terkederdi"⁴⁴⁶. Bu bağlamda mehrin dayandığı şer'î deliller, ayetler ve hadisler açısından iki bölüme ayrılabilir:

a) Fukaha tarafından mehrin vâcip olduğuna dair, delil gösterilen âyetler şunlardır:

1- "وآتوا النساء صدقاتهن نحلة" Kadınlarla mehirlerini cömertçe verin⁴⁴⁷.

2- (وأحل لكم ما وراء ذلكم أن تبتغوا بأموالكم محصنين غير مسافحين) Bunlardan başkasını, zinadan kaçınıp, iffetli olarak mallarınızla istemeniz size helâl kılındı⁴⁴⁸.

3- "وآتوهن أجورهن بالمعروف" Mehirleri de güzellikle kendilerine verin⁴⁴⁹.

Söz konusu âyetlerle ilgili yorumlar ilerleyen konularda kendilerine ait başlıklarda geniş bir şekilde ele alınacaktır.

b) Fukaha tarafından mehrin vacip oluşuna delil gösterilen hadisler ise şunlardır:

⁴⁴³ Kâsânî, *Bedâi*, II, 274; İbn Nüceym, *el-Bahru'r-Râik*, III, 152.

⁴⁴⁴ İbn Davyân, *Menâru's-Sebil*, II, 182; İbn Nüceym, *el-Bahru'r-Râik*, III, 152.

⁴⁴⁵ İbn Teymiye, *Kütüb ve Resâil ve Fetâvâ*, XXIX, 52, 53; el-Behûtî, *Keşşâfu'l-Kinâ*, V, 128; Şirbînî, *Muğni'l-Muhtâc*, III, 220.

⁴⁴⁶ Döndüren, Hamdi, *Delilleriyle İslâm Hukuku*, Konya, 1977, s.185

⁴⁴⁷ 4/Nisâ, 4.

⁴⁴⁸ 4/Nisâ, 24.

⁴⁴⁹ 4/Nisâ, 25.

I- Sehl İbnu Sa'd anlatıyor:

"Resûlullah'a bir kadın gelerek: - *"Ey Allah'ın Resûlü! Sana nefsimi bağışlamaya geldim."* dedi. Hz Peygamber, kadını şöyle bir süzdü sonra baştan aşağı gözden geçirdi ve sonunda (hiçbir şey söylemeden) başını yere eğdi. Kadın, Resûlullah'ın, hakkında hiçbir hükme varmadığını görünce oturdu. Derken ashabından bir adam doğrulup: - *"Ey Allah'ın Resûlü! Sizin ona ihtiyacınız yoksa onu bana nikâhlayın!"* dedi. Resûlullah: - *"Yanında (mehir olarak verecek) bir şeyler var mı?"* diye sordu. Adam: - *"Vallahi yok ey Allah'ın Resûlü!"* deyince: - *"Ailene git, birşeyler bulabilecek misin, bir bak!"* dedi. Adam gitti ve az sonra geri geldi: - *"Hayır, vallahi ey Allah'ın Resûlü hiçbir şey bulamadım!"* dedi. Resûlullah tekrar: - *"İyi bak, demirden bir yüzük de mi yok!"* buyurdu. Adam tekrar gidip yine geri geldi ve: - *"Hayır! Vallâhi ya Resûlullah, demirden bir yüzük bile yok! Ancak işte şu îzârım var, yarısı onun olsun"* dedi. Sehl'in dediğine göre: *"Adamın ridâsı da yoktu"*. Hz. Peygamber: - *"İzârın ne işe yarar? Onu sen giyecek olsan onun üzerinde bir şey olmayacak, şâyet o giyecek olsa senin üzerinde bir şey kalmayacak!"* dedi. Bunun üzerine adam oturdu. Bir süre sonra kalktı ve gitti. Resûlullah onun gittiğini görünce, geri çağırılmasını söyledi. Adamı çağırdılar. Geldiği zaman ona: - *"Kur'an'dan ne biliyorsun (hangi sureler ezberinde?)"* diye sordu. Adam: - *"Şu şu sureleri biliyorum!"* diye bildiklerini saydı. - *"Yani sen bunları ezbere okuyor musun?"* diye tekrar sordu. Adam: - *"Evet!"* deyince, Resûlullah: - *"Haydi git, ben kadını sana temlîk ettim (Onu sana verdim)"* dedi⁴⁵⁰. Bir başka rivâyete göre: *"Kur'an'dan bildiklerin(i öğretmen) mukâbilinde onu sana nikâhladım"* dedi⁴⁵¹.

Görüldüğü gibi Buhârî ve Müslim bu hadisi "**Sahîh**"lerine almışlardır. Tirmizî **hasen sahîh** demiştir⁴⁵². Elbânî **sahîh** olduğunu⁴⁵³ Ebî Ya'lâ'nın rivâyetini tahkik

⁴⁵⁰ Buhârî, *Nikâh* 14, (VI, 121,122); 32 (VI, 129,130); 35 (VI, 131,132); 44 (VI, 136); *Fedâilu'l-Kur'an* 22 (VI, 108,109); Müslim, *Nikâh* 76 (1425), II, 1040, 1041; Ebu'l-Mehâsin, *Mu'tasaru'l-Muhtasar*, II, 54; Abdürrezzak, *Musannaf*, VII, 77; Nesâî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, III, 312, 320; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-Kebîr*, VI, 173, 183, 190; Beyhakî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, VII, 144.

⁴⁵¹ Buhârî, *Nikâh* 40 (VI,134); 50 (VI,138); Müslim, *Nikâh* 77 (1425), II, 1041; Ebû Dâvud, *Nikâh* 30 (2111), II, 586, 587; Tirmizî, *Nikâh* 23 (1114), III, 421; Nesâî, *Nikâh* 48, (VI, 54, 91, 123); Mâlik, *Muvatta*, *Nikâh* 8, (II, 526); Şâfiî, *Müsned*, II, 247; Humeydî, *Müsned*, II, 414; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, V, 330, 336; Ebû Ya'lâ, *Müsned*, XIII, 518; Nesâî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, III, 259, 319; VI, 433; İbn Mâce, *Nikâh* 17 (1889), I, 608; Dârimî, *Sünen*, II, 190; İbnu'l-Cârûd, *Müntekâ*, II, 179; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-Kebîr*, VI, 133, 142, 176, 184; Beyhakî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, VII, 144, 236, 242; İbn Abdilber, *Temhîd*, XXI, 120.

⁴⁵² Tirmizî, *Nikâh* 23 (1114), III, 421.

⁴⁵³ Elbânî, *Sahîhu Süneni Ebî Dâvud*, II, 397.

eden Şeyh Hüseyin Esed de isnâdının **sahîh** olduğunu⁴⁵⁴ bildirmiştir⁴⁵⁵. Hadisin sıhhatinde ittifak edilen bir hadis olduğu anlaşılmaktadır.

II- Enes (r.a.)'den rivâyet edilmiştir:

"Abdurrahman b. Avf Medine'ye hicret ettiğinde oranın pazarında ticaret yapmış ve bir miktar kazanç elde etmişti. Bir müddet sonra, Resûlullah onunla karşılaşınca, kendisinin güzel koku kullandığını farketti ve: - "Hayırdır! Neler oldu Ey Abdurrahman?" diye sordu. - "Ensardan bir kadınla evlendim!" dedi. Resûlullah: - (فَمَا سَقَتَ إِلَيْهَا) İyi de kadına (mehir olarak) ne verdin?" buyurdu. Abdurrahman: - (وَزَنَ نَوَآةً مِنْ ذَهَبٍ) Bir nevat (beş dirhem) altın!" deyince, Hz. Peygamber: - (أَوَلَمْ وَلَوْ بِشَاةٍ) Bir tek koyunla da olsa, bir de ziyafet ver!" dedi⁴⁵⁶.

Buhârî ve Müslim'in sıhhatinde ittifak ederek "**Sahîh**"lerine aldığı bu rivâyete Tirmizî **hasen sahîh** demiş⁴⁵⁷. Elbânî **sahîh** olduğunu belirtmiştir⁴⁵⁸. Hadisin muhaddislerce **sahih** olduğu anlaşılmaktadır.

Âyetlerin yanısıra, mehre delil gösterilen rivâyetler bu kadarla sınırlı değildir. Ancak başlıktaki konusuna göre bu rivayetler yeri geldikçe yorumlarıyla birlikte incelenecektir.

2) Nikâhta Mehrin Şart Olup Olmadığı

Buraya kadar tanımı ve şer'î mesnedleri zikredilen mehir fukahaya göre, - akitte vacip olmasına rağmen- evliliğin ne şartı ne de rûknüdür. Çünkü, Allahu Teâlâ "**Kendilerine dokunmadığınız (zifafa girmediğiniz) yahut kendilerine bir mehir tayin etmediğiniz kadınları boşadınızsa bunda size günah yoktur**"⁴⁵⁹

⁴⁵⁴ Ebû Ya'lâ, **Müsned**, XIII, 518.

⁴⁵⁵ Daha önce geçen bu hadis hakkında geniş malumat için tezimizin "İcâb ve Kabul Sözleri Hangi Kelimeleri İhtiva Etmelidir" bölümüne bakınız.

⁴⁵⁶ Buhârî, **Nikâh** 7 (VI, 118), 49 (VI, 137, 138), 54 (VI, 138, 139), 56 (VI, 139), 68 (VI, 142); **Büyu** 1 (III, 3); **Da'avât** 53 (VII, 163); **Menâkı bu'l-Ensar**, 3 (IV, 222), 50 (IV, 267, 268); Müslim, **Nikâh** 79 (1427), II, 1042; Mâlik, **Muvatta**, **Nikâh** 47, (II, 545); Tirmizî, **Nikâh** 10 (1094), III, 402; **Birr** 22 (1933), IV, 328; Ebû Dâvud, **Nikâh** 28, 29 (2109), II, 584; Nesâî, **Nikâh** 67, (VI, 119, 120); Nesâî, **es-Sünenü'l-Kübrâ**, III, 313, 330, 331, VI, 73; Rebî b. Hubeyb, **Müsned**, s.209 (520); Bezzar, **Müsned**, III, 217; eş-Şâfi, **Müsned**, II, 277; Beyhakî, **es-Sünenü'l-Kübrâ**, VII, 148, 236, 237, 258.

⁴⁵⁷ Tirmizî, **Birr** 22 (1933), IV, 328.

⁴⁵⁸ **Sahîhu Süneni Ebî Dâvud**, II, 396.

⁴⁵⁹ 2/Bakara, 236 (لا جناح عليكم إن طلقتم النساء ما لم تمسوهن أو تفرضوا لهن فريضة).

buyurmuştur⁴⁶⁰. Bilindiği gibi boşanma ancak nikâh akdi yapıldıktan sonra gerçekleşir⁴⁶¹. Evlilikten amaç kadın ve erkeğin biraraya gelmesi ve yararlanmadır. Fukahaya göre, “eğer akit mehir söylenmeksizin gerçekleşirse sahîhtir ve ittifakla kadına mehir verilmesi vacip olur⁴⁶². Zîrâ mehir, sahîh evlenmenin şartlarından olmayıp eser ve neticelerinden biridir. Akit tamamlanınca, (miktarı) zikredilmese dahi mehir sabit olur⁴⁶³. Gerçekte evliliğin üzerine terettüp eden sonuçlardan biri olduğu için onda meydana gelecek olan basit bir bilmezlik ve düzeltilmesi mümkün olan aldanma affedilmiştir⁴⁶⁴. Ancak mehrin akit esnasında zikredilmesi müstehabtır⁴⁶⁵. Çünkü daha sonra ortaya çıkacak münakaşaları önler⁴⁶⁶.

3) Mehrin Amacı

Mehrin amacı ile ilgili özel olarak beyan edilen ayet yahut hadis yoktur. “Nikâhta mehrin vacip kılınmasının hikmeti, bu akdin önemini ortaya koymak içindir. Satılan malın karşılığı gibi bir bedel ya da kira için verilen ücret gibi telakki olunmamıştır. Şâyet böyle olsaydı onun miktar olarak isimlendirilmesi gerekirdi ve bu isimlendirme olmadan da nikâh sahîh olmazdı”⁴⁶⁷.

“İslâm Hristiyanlıkta olduğu gibi kadının erkeğe verilmek üzere para biriktirmesini (drahoma) değil de bilâkis, erkeklerin kadına rağbet ettiklerinin bir sembolü olsun diye hediye kabilinden bir meblağın ona verilmesini emretmiştir”⁴⁶⁸.

“Mehir birçok hikmetinin yanı sıra; kadına verilen değeri sembolize etmek, boşamayı güçleştirmek, dul kalma halinde mâlî güvence olmak”⁴⁶⁹ gibi sonuçta tamamen kadının lehinde bir hakkı tesbit etmektedir.

4) Mehri Hak Eden Kişi

Daha önce geçen âyet ve hadislerde mehrin verileceği kişi olarak kadının belirtildiğini görmüştük. Ancak *Hanbelîler*, diğer mezheplerden farklı olarak, kadının

⁴⁶⁰ İbn Davyân, *Menâru's-Sebîl*, II, 170; İbn Nuceym, *el-Bahru'r-Râik*, III, 152.

⁴⁶¹ Şâfiî, *el-Ümm*, V, 77; İbn Hazm, *el-Muhallâ*, IX, 466.

⁴⁶² Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. el-Behûtî, *Keşşâfu'l-Kınâ*, V, 156; İbnu'l-Müflih, *el-Mübdi'*, VII, 166; İbn Davyân, *Menâru's-Sebîl*, II, 181; İbn Kudâme, *el-Muğni*, VII, 182.

⁴⁶³ (Suriye Medenî Kânunu, mad.53) Kaynak için bkz. Karaman, *Mukayeseli İslâm Hukuku*, I, 282.

⁴⁶⁴ Zuhayli, a.g.e., IX, 200-201.

⁴⁶⁵ İbnu'l-Müflih, *el-Mübdi'*, VII, 31; Merdâvî, *İnsaf*, VII, 227.

⁴⁶⁶ İbn Davyân, *Menâru's-Sebîl*, II, 170.

⁴⁶⁷ Zeydan, *el-Mufasssal fi Ahkâmî'l-Mer'e*, VII, 52.

⁴⁶⁸ Döndüren, H., a.g.e., s.185.

⁴⁶⁹ Karaman, “İslâmın Getirdiği Aile Anlayışı”, *Sosyo Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi*, T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu, Ankara, 1992, II, 391.

babasının kızının mehrinde kendisi için birşey şart koymasını câiz görürler. Çünkü Kur'an âyetlerinde belirtildiğine göre, Hz. Şuayb (a.s.) kızlarından birini kendisine sekiz yıl çalışmasına karşılık Hz. Musa'ya (a.s.) nikâhlamıştır⁴⁷⁰. Ayrıca, Hz. Peygamber'in "إِنَّ أَطْيَبَ مَا أَكَلْتُمْ مِنْ" *Sen ve malın babana aitsiniz*" ve "أَنْتَ وَمَالُكَ لِأَيِّكَ"

كَسْبِكُمْ Kazancınızdan yedikleriniz en güzeldir. Ve muhakkak ki çocuklarınız kazancınızındandır⁴⁷¹ hadislerine göre baba oğulun malından alabilir. Burada da almak, kızının malından almak olur. Eğer erkek kadınla onun için bin ve babası için de bin vermek üzere evlenirse Hanbelî Mezhebine göre anlaşma sahîhtir ve bu miktarın hepsi onun (kadının) mehri sayılır⁴⁷². "Zira, kadın sanki mehrini almış sonra da babasına bağışlamış gibi olur"⁴⁷³.

Hanbelî Mezhebinin delil olarak kullandığı bu iki hadis aslında aynı hadistir. İkinci söz birinci söze atfedilmiştir. Lafız farklılıklarıyla mana olarak rivâyet edilen bu hadis Hz. Aîşe ve Amr b. Şuayb'ın babası (Şuayb b. Muhammed) ve dedesi (Abdullah b. Amr b. el-Âs) yoluyla iki ayrı isnadla nakledilmiştir.

Hiz. Aîşe'den gelen isnadın ravileri şunlardır:

1- Hiz. Aîşe + Umeyr'in halası (müphem râvî) + Umâre b. Umeyr + A'meş + Yahyâ b. Zekeriyâ b. Ebî Zâide + Ahmed b. Menî' + Tirmizî.

2- Hiz. Aîşe + Umeyr'in halası (müphem râvî) + Umâre b. Umeyr + İbrâhim + A'meş + Süfyan + Muhammed b. Mansur + Nesâi.

3- Hiz. Aîşe + Umeyr'in halası (müphem râvî) + Umâre b. Umeyr + A'meş + İbn Ebî Zâide + Ebûbekir b. Ebî Şeybe + İbn Mâce.

4- Hiz. Aîşe + Umeyr'in halası (müphem râvî) + Umâre b. Umeyr + İbrâhim + A'meş + Süfyan + Ahmed b. Hanbel (II, 404).

5- Hiz. Aîşe + Umeyr'in halası (müphem râvî) + Umâre + İbrâhim + A'meş + Süfyan b. Uyeyne + Ahmed b. Hanbel (VI, 201).

⁴⁷⁰ 28/Kasas, 27 (إِنْ أَرِيدَ أَنْ أَنْكَحَكَ إِحْدَى ابْنَتِي هَاتَيْنِ عَلَى أَنْ تَأْجُرَنِي ثَمَانٍ حَجَّجَ).

⁴⁷¹ Ebû Dâvud, *Büyû'* 77 (3529-3530), III, 800-851; Tirmizî, *Ahkâm* 22 (1358), III, 639; Nesâi, *Büyû'* 1, (VII, 241); İbn Mâce, *Ticârât* 64 (2290), II, 768, 769 (2291-2292); Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, II, 179, 214, 404, VI, 162, 201; (Ayrıca bkz. Humeydî, *Müsned*, I, 120; İshak b. Râhûye, *Müsned*, III, 950; Nesâi, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, IV, 4; İbn Cârûd, *el-Müntekâ mine's-Sünen*, s.249; İbn Hibban, *Sahîh*, II, 142; Taberânî, *el-Mu'cemu's-Sağîr*, I, 23, *el-Mu'cemu'l-Evsat*, I, 67, *el-Mu'cemu'l-Kebîr*, VII, 230; Beyhakî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, VII, 480).

⁴⁷² İbn Kudâme, *el-Muğni*, VII, 172 vd; *el-Kâfî fî fikhî'l-İmâmî'l-Mübeccel* Ahmed b. Hanbel, III, 110; *el-Behûti*, *Keşşâfu'l-Kinâ*, V, 129 (Şâfiî mezhebi bu durumda isimlendirilerek paylaşırma şartının fâsîd olduğunu ve kadına mehr-i misil verilmesi gerektiğini belirtir. Çünkü mehir sadece kadının hakkıdır. Bkz. *el-Muğni*, VII, 172).

⁴⁷³ İbn Kudâme, *el-Kâfî fî Fikhî'l-İmâmî'l-Mübeccel* Ahmed b. Hanbel, III, 110.

6- Hz. Aişe + Umeyr'in halası (müphem râvî) + Umâre + A'meş + Yahyâ b. Zekeriyâ b. Ebî Zâide + Ahmed b. Hanbel (VI, 162).

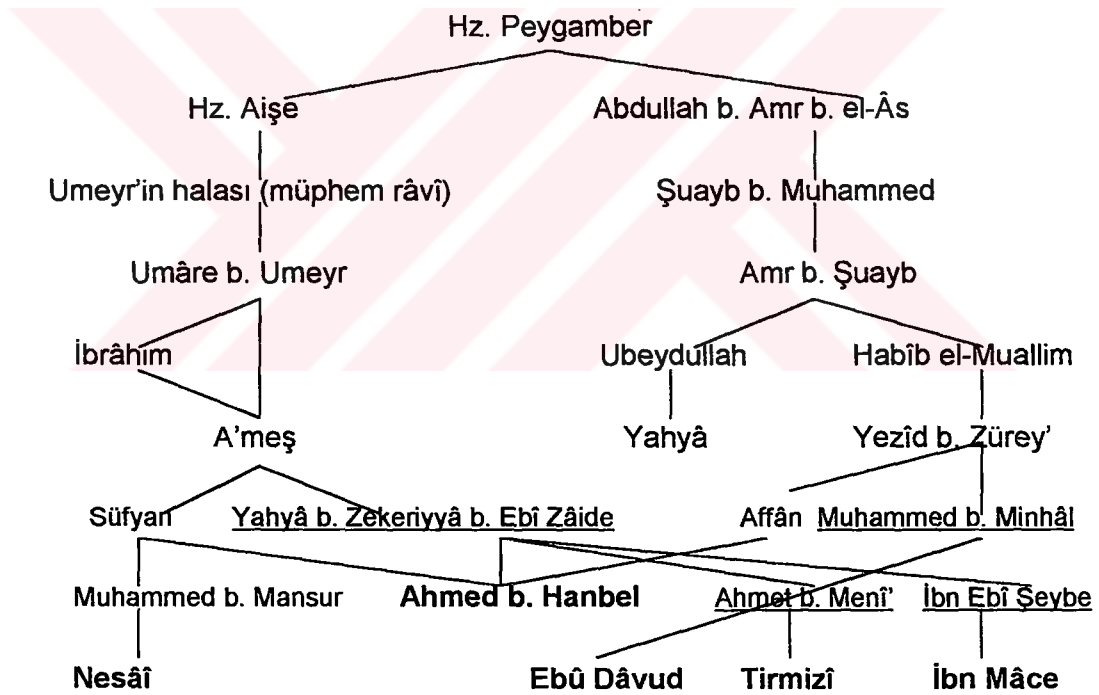
Amr b. Şuayb'ın babası (Şuayb b. Muhammed) ve dedesi (Abdullah b. Amr b. el-Âs) yoluyla gelen isnadın ravileri de şunlardır:

1- Abdullah b. Amr b. el-Âs + Şuayb b. Muhammed + Amr b. Şuayb + Habîb el-Muallim (Habîb b. Ebî Bakıyye) + Yezîd b. Zürey' + Muhammed b. el-Minhâl + Ebû Dâvud.

2- Abdullah b. Amr b. el-Âs + Şuayb b. Muhammed + Amr b. Şuayb + Ubeydullah b. el-Ahnes + Yahyâ + Ahmed b. Hanbel (II, 179).

3- Abdullah b. Amr b. el-Âs + Şuayb b. Muhammed + Amr b. Şuayb + Habîb el-Muallim + Yezîd b. Zürey' + Affân + Ahmed b. Hanbel (II, 214).

Râvilerin şema ile gösterilişi de şöyledir:

Buhârî ve Müslim'in sahihlerine almadığı söz konusu hadis Tirmizî'ye göre **hasen**⁴⁷⁴, İbn Hibban'a göre **sahîhtir**⁴⁷⁵. Bûsirî, aynı hadisin ikinci yarısını Câbir b. Abdillâh'dan rivâyet eder ve **isnâdı sahîh** bir hadis olduğunu, râvilerinin Buhârî'nin şartına göre **sahîh** olduğunu açıklar⁴⁷⁶. Şuayb el-Amavut⁴⁷⁷ ve Elbânî'ye⁴⁷⁸ göre ise,

⁴⁷⁴ Tirmizî, *Ahkâm* 22 (1358), III, 639.

⁴⁷⁵ İbn Hibban, *Sahîh*, II, 142 (410).

⁴⁷⁶ *Misbâhu'z-Zücâce*, III, 37.

⁴⁷⁷ İbn Hibban, *Sahîh*, II, 142 (410).

⁴⁷⁸ *Silsiletu'l-Ehâdisi's-Sahîha*, V, 537.

söz konusu hadis **sahîhtir**. Hadisin isnâdının sahih olması her şart altında metnin de sahih olup farklı olaylara aynen uygulanacağı anlamına gelmez.

Fukahânın Görüşü: Hanbelî mezhebinin haricindeki mezheplerin fukahasına göre; "mehir kadının hakkıdır ve ancak ona verilir"⁴⁷⁹. "Onda kimse kendisine ortak olamaz. Kadın kendisine ait diğer mallarda tasarrufta bulunduğu gibi, mehri de istediği gibi harcar veya tasarruf eder. Kocasından faydalanamaz"⁴⁸⁰. "Mehriyle çeyiz yapmaya kocası ve ebeveyni tarafından zorlanamaz. Bununla ilgili olarak, bir damat namzedi de verdiği mehr ile mütenasip çeyiz talep edemez"⁴⁸¹.

Sonuç ve Değerlendirme: Kanaatimize göre, hadisin değeri ne olursa olsun *Hanbelî* Mezhebinin kıyası, fukahânın ifadesiyle, "kıyas maalfârk"tır. Yani, mehirle alakası olmayan hadisler kıyas yoluyla mesned yapılmıştır. Ancak, Hz. Peygamber'in mehir konusuyla ilgili böyle bir tasarrufuna asla şahid olmuş değiliz. Âyet-i kerimelerde olduğu kadar, konu boyunca işlediğimiz sahih hadisler ve diğer mezheplerin görüşleri, mehri alanın ve ondaki tasarruf hakkının yalnızca kendisiyle evlenilen *kadın* olduğunu ortaya koymuştur. Mehir kadına bizzat Allah tarafından şüphe götürmeyen ve teville ihtimal bırakmayan âyetlerle bağışlanmıştır. Aksi takdirde mehir ile kızın ailesine verilen başlık parası arasında bir fark kalmazdı. Üstelik bunu kötüye kullanmak isteyenlerce -bugün bazı bölgelerimizde görüldüğü üzere- kız, alınıp satılan bir meta ve ticaret aracı haline de gelebilir. Oysa, Allahu Teâlâ'nın Kur'an'da indirdiği âyetlerle ve Hz. Peygamber'in de mehri kadına verme uygulamasıyla câhiliye adetlerinden biri daha yıkılmıştır. Böylece, kadınlar hem önemli bir hak, hem de bir statü kazanmışlardır. Ayrıca, Fıkıh Usûlü'ne göre, önceki peygamberler vasıtasıyla bildirilen hükümler için Kur'an ve Hz. Peygamber'in sünnetinde müslümanlar açısından mensuh (yürürlükten kaldırılmış) olduğuna dair deliller varsa, bu çeşit hükümlerin geçerli olmadığı hususunda müslümanlar fikir birliği etmişlerdir⁴⁸².

Hanbelî Mezhebi'nin delil olarak kullandığı; Hz. Musa'nın kayınpederinin kendisine sekiz yıl çalışmasına karşılık, kızlarından birini Hz. Musa'ya nikâhlanmasıyla ilgili âyet (*إني أريد أن أنكحك إحدى ابنتي هاتين على أن تأجرني ثمانى*)

⁴⁷⁹ Bkz. 4/Nisâ, 4; el-Muğni, VII, 172.

⁴⁸⁰ Zuhaylî, a.g.e., IX, 219.

⁴⁸¹ Bilmen, a.g.e., II, 121-122, 144-145.

⁴⁸² Şaban, Zekiyyüdin, *İslâm Hukuk İlminin Esasları* (Ter. İbrahim Kâfi Dönmez), s.180- 181.

⁴⁸³(حجج); Yahudi hukukunda geçerli olan bir geleneği ortaya koymaktadır.

Müslümanların da mehir konusunda aynı kuralı uygulayabilmesi için;

1- (وآتوا النساء صدقاتهن نحلة) **“Kadınlara mehirlerini cömertçe verin”**⁴⁸⁴

2- (وآتوهن أجورهن بالمعروف) **“Mehirlerini de örfe uygun olarak kendilerine**

(kadınlara) verin”⁴⁸⁵ âyetlerinde kullanılan kadınlara ait zamiri yürürlükten kaldırmak ve Hz. Peygamber’in tatbikatında bu geleneğin İslâm’da da uygulandığına dair izler bulmak gerekir. Mehrin kadınlara verilmesiyle ilgili âyet, bu kadar açık ve net iken, Hz. Musa’nın kayınpederinin uygulamasını ve mehirle alakası olmayan hadisleri kıyas yoluyla mesned almak mehrin gayesiyle örtüşmemektedir. Kadının mehrini dilediği yere sarfederken babasına gönül rızasıyla bir miktarını vermesi ise konumuzun dışında bir boyuttur.

Buraya kadar olan bölümde mehrin tanımı ve hukûkî yönü bağlamında nikahta mehrin şart olduğunu, amacını, başlık parasıyla aradaki farkını inceleyip mehrin tasarrufunun kime ait olduğu hakkında bilgi verdik.

II. MEHRİN ÇEŞİTLERİ VE MİKTARI

Çalışmamızın bu safhasında; mehrin çeşitleri kapsamında mehrin miktarının belirlenip belirlenmemesi yönünden taksimi bağlamında, mehr-i müsemmâ ve mehr-i misil kavramlarını, hadisler ve ona dâir hukûkî görüşler bazında tahlil edeceğiz. Mehrin peşin veya bilâhère verilmesi yönünden taksimi bağlamında ise mehr-i muaccel ve mehr-i müeccel kavramlarını tetkik edeceğiz.

A- MEHRİN ÇEŞİTLERİ

1) Mehrin Miktarının Belirlenip-Belirlenmemesi Yönünden Taksimi

a- Mehr-i Müsemmâ

Akit sırasında veya akitten sonra (cinsi ve miktarı) belirlenen mehre mehr-i müsemmâ denir. Akit sırasında üzerinde açıkça ittifak edilen veya akitten sonra

⁴⁸³ 28/Kasas, 27.

⁴⁸⁴ 4/Nisâ, 4.

وَإِنْ طَلَّقْتُمُوهُنَّ مِنْ قَبْلِ

أَنْ تَمْسُوهُنَّ وَقَدْ فَرَضْتُمْ لَهُنَّ فَرِيضَةً فَنِصْفُ مَا فَرَضْتُمْ Eğer onlara **mehir biçer** de, el sürmeden boşarsanız, kendileri veya nikâh akdi elinde olan erkeğin bağışlaması hali müstesna, **kararlaştırdığınızın yarısını verin..**⁴⁸⁶ âyetinin genel mânası budur⁴⁸⁷. Çünkü boşanmadan önce nikâh yapılır ve âyette de tesbit edilen bir mehirden bahsedilmektedir⁴⁸⁸.

b- Mehr-i Misil

Akit esnasında mehir hiç zikredilmez veya usûlüne uygun, meşrû bir şekilde takdir edilmezse ittifakla nikâh sahih ve geçerlidir, ancak o zaman belli bir miktardan değil mehr-i misilden bahsedilir⁴⁸⁹.

Mezhepler, nikâh akdinde mehrin isminin zikredilmemesi durumunda mehr-i mislin vacip olduğu hususuna delil olarak şu haberi gösterirler:

عَنْ ابْنِ مَسْعُودٍ أَنَّهُ سُئِلَ عَنْ رَجُلٍ تَزَوَّجَ امْرَأَةً وَلَمْ يَفْرِضْ لَهَا صَدَاقًا وَلَمْ يَدْخُلْ بِهَا حَتَّى مَاتَ فَقَالَ ابْنُ مَسْعُودٍ لَهَا مِثْلُ صَدَاقِ نِسَائِهَا لَا وَكَسَ وَلَا شَطَطَ وَعَلَيْهَا الْعِدَّةُ وَلَهَا الْمِيرَاثُ فَقَامَ مَعْقِلُ بْنُ سِنَانَ الْأَشْجَعِيُّ فَقَالَ قَضَى رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي بَرُوعَ بِنْتِ وَاشِقِ امْرَأَةً مِثْلَ الَّذِي قَضَيْتَ فَفَرَحَ بِهَا ابْنُ مَسْعُودٍ

İbnu Mes'ud'dan rivâyet edildiğine göre; "Ona bir kadınla evlenip mehrini tesbit etmeden ve onunla gerdeğe girmeden ölen bir adam hakkında soruldu. İbn Mes'ud şöyle cevap verdi: **"O kadına kendi seviyesindeki kadınların mehri kadar bir mehir alma hakkı vardır, ne eksik ne de fazla, hakkında vefat iddeti lazım gelir ve miras'a da iştirak eder."** Bunun üzerine Ma'kıl İbnu Sinan el-Eşcaî kalkarak: -

⁴⁸⁵ 4/Nîsâ, 25.

⁴⁸⁶ 2/ Bakara, 237.

⁴⁸⁷ Zuhaylî, a.g.e., IX, 210.

⁴⁸⁸ Ayetle ilgili tefsir için bkz. Cessâs, *Ahkâmu'l-Kur'ân*, III, 87; İbnu'l-Cevzî, *Zâdû'l-Mesîr*, 3. baskı, el-Mektebû'l-İslâmî, Beyrut, 1404, I, 280.

⁴⁸⁹ el-Behûtî, *Keşşâfu'l-Kinâ*, V, 157; er-Ravdu'l-Murabba, III, 115; Nevevî, *Ravdatü't-Tâlibîn*, VII, 281.

"Resûlullah bizim aşiretin kadını Vâşık'ın kızı Berva' hakkında da, senin verdiğin hükmün aynısını verdi!" dedi ve (bu açıklamayla) İbn Mesud ferahladı⁴⁹⁰.

Bu hadise **sahîh** diyenler; Abdurrahman Mehdi ve Yezid b. Harun⁴⁹¹, Tirmizî⁴⁹², İbn Hibban⁴⁹³, Hâkim⁴⁹⁴, İbn Hazm⁴⁹⁵, Beyhakî⁴⁹⁶, Zehebi⁴⁹⁷ İbn Hacer⁴⁹⁸, San'ânî⁴⁹⁹, Mübârekpûrî⁵⁰⁰ ve Şeyh Şuayb el-Amavî⁵⁰¹. Hadise **zayıf** diyenler; Vâkidî⁵⁰² ve Ebû Saîd ed-Dârimî⁵⁰³.

Hadis hakkında **ihtilâf** edenler ise İmam Şâfiî ve Dârakutnî'dir⁵⁰⁴. Ancak İmam Şâfiî'nin daha sonra hadisin sabit olduğu anlaşılınca bu görüşünden döndüğü ifade edilir⁵⁰⁵. Rivâyete ihtiyatla yaklaşmak gerektiği anlaşılmaktadır.

Bir sonraki konuda bu hadisin farklı lafızlarla gelen versiyonu, hakkındaki görüşlerle birlikte ayrıntılı olarak işlenecektir.

Fukahânın Görüşü: İbn Kudâme bu hadisten yola çıkılarak tüm ilim ehlinin mehir belirlenmeksizin nikâhın câiz olduğuna hükmettiğini ifade eder⁵⁰⁶. Mezhepler arasında kadının mehr-i mislini hangi akrabadan kime ve hangi ölçüye göre alabileceği hususunda birçok ayrıntı ve ihtilâf vardır⁵⁰⁷. Halbuki konuyla alakalı olarak hepsi de az önce mehr-i misle delil gösterdiğimiz, aynı hadisle istidlâl etmişlerdir.

⁴⁹⁰ Tirmizî, *Nikâh* 44 (1145), III, 450-451; Nesâî, *Nikâh* 68, (VI, 121-122); *Talak* 57, (VI, 198); Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, I, 430, III, 480; IV, 280; Dârimî, *Sünen*, II, 207; İbn Ebî Şeybe, *Musannaf*, III, 556; Abdürrezzak, *Musannaf*, VI, 294; İbnü'l-Cârud, *Müntekâ*, II, 179; İbn Hibban, *Sahîh*, IX, 409; Nesâî, *es-Sünenü'l-Kübrâ* III, 316, 317, 392; Mehâmilî, *Emâli'l-Mehâmilî*, s.333; Ebû Nuaym, *Mesânidü Ebî Yahya Firas b. Yahya*, Metâbiu' İbn Teymiye, Kahire, 1413, s.75; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-Evsat* II, 323; *el-Mu'cemü'l-Kebîr* XX, 231; Beyhakî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, VII, 245-246.

⁴⁹¹ *Nasbu'r-Râye* III, 201.

⁴⁹² Tirmizî, *Nikâh* 44 (1145), III, 450-451.

⁴⁹³ İbn Hibban, a.g.e., IX, 407.

⁴⁹⁴ Hâkim, *el-Müstedrek ale's-Sahîhayn*, II, 196, 197.

⁴⁹⁵ *Sübülü's-Selâm*, III, 151; *Tuhfetü'l-Ahvezî*, IV, 252; *Bedrü'l-Münir*, II, 205; *Telhîsu'l-Habîr*, III, 191.

⁴⁹⁶ Beyhakî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, VII, 246; Zeylaî, *Nasbu'r-Raye*, III, 201.

⁴⁹⁷ Hâkim, *el-Müstedrek ale's-Sahîhayn*, II, 196, 197.

⁴⁹⁸ İbn Hacer, *Telhîsu'l-Habîr*, III, 191.

⁴⁹⁹ *Sübülü's-Selâm*, III, 151.

⁵⁰⁰ Mübârekpûrî, *Tuhfetü'l-Ahvezî*, IV, 252.

⁵⁰¹ İbn Hibban, a.g.e., IX, 407.

⁵⁰² *Tuhfetü'l-Ahvezî*, IV, 252; *Sübülü's-Selâm* III, 151.

⁵⁰³ *Bedrü'l-Münir*, II, 205.

⁵⁰⁴ Şâfiî, *el-Ümm*, VII, 68; İbn Hacer, *Telhîsu'l-Habîr*, III, 191; Zeylaî, *Nasbu'r-Raye*, III, 201.

⁵⁰⁵ Zeylaî, *Nasbu'r-Raye*, III, 201; Mübârekpûrî, *Tuhfetü'l-Ahvezî*, IV, 252.

⁵⁰⁶ *el-Muğni*, VII, 182.

⁵⁰⁷ Hukuku ilgilendiren bu ayrıntılar için bkz. Şirbînî, *Muğni'l-Muhtâc*, III, 231, 232; İbn Kudâme, *el-Muğni*, VII, 189; Zuhaylî, a.g.e., IX, 211.

Tabirden de anlaşılacağı üzere “mehr-i misil; kadının emsâline bakılarak takdir edilen mehirdir. Bu mevzuda gözönüne alınacak ölçüler yaş, güzellik, servet, şehir, zaman, akıl, dindarlık, bekârlık veya dulluk, bilgi, güzel ahlak, çocuklu olmak ya da olmamaktır. Kadının yakın akrabası içinde mezkur ölçüler bakımından kendisine benzeyenler için tayin edilmiş mehir “mehr-i misil”dir. Akrabaları içinde böyle birisi bulunamazsa, yabancılardan emsâli aranır, şahitler dinlenir. Ayrıca hâkimin takdir salâhiyeti de vardır⁵⁰⁸. Yine fukahaya göre; “mehr-in, akit esnasında belirlenmesini terk etmek, mekruhtur. Çünkü akdin miktarında anlaşmazlığa sebep olur⁵⁰⁹.

Sonuç ve Değerlendirme: Kanaatimize göre; hadis sahih olsa da hadiste geçen *کادینلارینین مهري کادار* ifadesi açık değildir. Mehrin

miktarının azlığı ya da çokluğunda örf, eşlerin sosyal durumları, bilgili, cahil, fakir, zengin oluşları vb. gibi günümüzde birçok kıstas rol oynayabilir. Daha sonra ihtilafa ve haksızlığa meydan vermemek için akit öncesi miktarı tesbit etmek her iki tarafın da yararınadır. Zira, bazen hayat şartları insanların karşısına beklemedikleri olayları getirebilmektedir. Bu nedenle, kadının zifafa girmeden, mehrini de tayin etmeden kocasının ölmesi durumunda mehir alıp alamayacağı hususu fukaha arasında farklı görüşlerin ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Fukaha bu konuda görüşlerini beyan ederken yine az önce zikrettiğimiz İbn Mes'ud hadisini delil göstererek hükme varmıştır:

1- Mehirsiz Evlenen ve Zifafa Girmeden Kocasını Ölen Kadın

Fukaha mehirsiz evlenen ve zifafa girmeden kocasını ölen kadını da yine bu başlık altında incelemiştir. Mehir tayin etmeden evlenen ve cinsi birleşme olmadan kocasını ölen bir kadının, ölen eşinden miras alma hakkı olduğu gibi, kendisinin de iddet beklemesi gerektiği hususunda fukahâ ittifak etmiştir⁵¹⁰.

Bu durumda kalan bir kadının, mehir alıp alamayacağı meselesinde ise, fukahâ hadisin sıhhatine verilen değerlendirme itibarıyla iki görüşe sahip olmuştur:

⁵⁰⁸ Hukûkî Aile Kararnâmesi mad.80 (Karaman, *Mukayeseli İslâm Hukuku*, I, 284'den naklen).

⁵⁰⁹ Zuhaylî, a.g.e., IX, 204.

⁵¹⁰ el-Behûtî, *Keşşâfu'l-Kinâ*, V, 157; er-Ravdu'l-Murabba', III, 115; İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-Kadîr*, III, 252; Davyân, *Menâru's-Sebil*, II, 181; İbn Kudâme, *el-Muğni*, VII, 181; Ebu'l-Hasen el-Mâlikî, *Kifâyetü't-Tâlib*, Dâru'l-Fikr, Beyrut, 1412, II, 115. İbnü'l-Hümâm, İmam Şâfiî ve Mâlik'in “Eşlerden birinin ölümü durumunda kadın için birşey yoktur” dediğini, ancak bu hükmün çoğunluk tarafından gelen görüşe zıt olduğunu bildirir. Çünkü Ömer, İbn Ömer, Ali ve Zeyd kadının mirası hakettiği görüşündedir (Bkz. *Fethu'l-Kadîr*, III, 325).

**a) Zifafa Girmeden Kocası Vefat Eden Kadının Mehir Alamayacağı
Görüşünü Kabul Edenler**

Kur'an Delili

Bu görüşü savunanlara göre, tam mehir ancak cinsi ilişki ile mümkündür. Zira, âyette " وَإِنْ طَلَّقْتُمُوهُنَّ مِنْ قَبْلِ أَنْ تَمْسُوهُنَّ وَقَدْ فَرَضْتُمْ لَهُنَّ فَرِيضَةً فَنِصْفُ مَا فَرَضْتُمْ "

Eğer onlara mehir biçer de **el sürmeden onları boşarsanız**, kendileri veya nikâh akdi elinde olan erkeğin bağışlaması hali müstesna **kararlaştırdığınızın yarısını verin**, bağışlamanız Allah'tan sakınmaya daha uygundur.⁵¹¹ buyrulmaktadır⁵¹². Yâni bu görüştekilere göre, bu husus daha çok âyette ifade edilen talâk konusuna benzemektedir ve cinsî ilişki olmadığı için kadın tam mehir alamamaktadır.

Hadis Delili

Bu hususla ilgili olarak Ma'kıl b. Sinan (ö.63) haberi vardır. Fakat Ali b. Ebî Tâlib onu reddetmiştir⁵¹³.

Söz konusu edilen ve bir hayli tartışmalara sebep olan bazı lafız farklılıklarıyla bir önceki konuda da geçen Makıl b. Sinan haberi şudur:

İbnu Mes'ud'un anlattığına göre "Ona, kocası ölen bir kadından soruldu, kocası ona mehir tesbit etmemiş, henüz kendisiyle gerdek de yapmamıştı. Kadına şu cevabı verdi: - " *Kadın mehrin* فَقَالَ لَهَا الصَّدَاقُ كَامِلًا وَعَلَيْهَا الْعِدَّةُ وَلَهَا الْمِيرَاثُ "

tamamını alır (ne eksik, ne fazla), iddet bekler ve miras'a da iştirak eder." Ma'kıl b. Sinan söz alarak dedi ki: - "Resûlullah'ı işittim, Berva' bt. Vâşık⁵¹⁴ için aynı hükmü vermişti." Bu açıklamaya İbn Mesud sevindi⁵¹⁵.

⁵¹¹ 2/ Bakara, 237.

⁵¹² İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*, IX, 495.

⁵¹³ Gazâlî, Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed, *el-Vasîl*, 1. baskı, Kâhire, 1417, V, 238, 239.

⁵¹⁴ Bazı rivâyetlerde Bervâ bt. Vâsık olarak geçer.

⁵¹⁵ Ebû Dâvud, *Nikâh* 30, 31 (2114), II, 588; İbn Mâce, *Nikâh* 18 (1891), I, 609; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, I, 430; IV, 280; Ebû Yusuf, Yâkub b. İbrâhîm, *Kitâbu'l-Asâr*, Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut, t.y., II, 132; Nesâî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, III, 317; İbn Hibban, *Sahîh*, IX, 407; Taberânî, *el-Mu'cemu'l-Kebir*, XX, 231, 232; *el-Mu'cemu'l-Evsat*, V, 123; Hâkim, *el-Müstedrek ale's-Sahihayn*, II, 196, 197; Mehâmilî, *Emâli'l-Mehâmilî*, s.332; Ebû Nuaym el-İsbehânî, *Mesânîdu Firas b. Yahyâ*, s.76; Beyhakî, *es-Sünenü'l-Kübrâ* VII, 245 (Ayrıca çeşitli lâfız farklılıklarıyla birlikte aynı hadis için bir önceki sayfanın dipnotuyla birlikte bkz; Tayâlisî, *Müsnedü't-Tayâlisî*, II, 280; III, 555, 556; İbn Ebî Şeybe, *Musannaf*, VI, 7; Abdürrezzak, *Musannaf*, VI, 294, 295, 479).

Dikkat edilirse daha önce mehr-i misile delil olarak gösterilen hadisle bu hadis, aynı mânâyâ gelen az lâfız farkıyla rivâyet edilmiştir. Önceki hadiste لها مثل لها الصَّدَاقُ كَامِلًا “..kadınlarının mehr-i kadar” ifadesi geçerken burada “..Kadın mehrin tamamını alır” ifadesi yer alır. Ancak ortak özellikleri; zifaf olmadan kocası vefat eden kadının mehir alacağını söylemeleridir.

Hadis külliyyâtımızda, isnad silsilesi çok ve çeşitli olan bu rivâyetin değeri hakkında oldukça tafsilatlı bilgi bulunmaktadır. Böyle bir durumdaki kadının mehir alamayacağını söyleyen bilginlere göre, bu hadis muhtaribtir. Bu rivâyetlerden birini diğerine tercih etmek imkânsızdır. Aynı zamanda, “Medine’de cereyan ettiği ifade edilen bu olayı nakledenlerin hepsi de Kufe’lidir. Bu kimseleri hiçbir Medine’li tanımamaktadır” gibi gerekçelerle bu hadis, Vâkidî tarafından zayıf kabul edilmiştir⁵¹⁶.

İmam Şâfiî’nin de hadisin Hz. Peygamber’den rivâyet edilip edilmediği hususunda şüphesi vardır. O bu haberin kendisine sabit bir kanaldan gelmediğini belirtir. “Çünkü hadis bazan Ma’kıl b. Sinan’dan bazan Ma’kıl b. Yesar’dan bazan Eşca’ kabilesinden bir topluluktan, bazan da Eşca’ kabilesinden kimliği belli olmayan bir kişiden rivâyet edilmektedir. Hadis şâyet böyle olmayıp sabit bir kanaldan gelseydi ona tabi olurum” demektedir⁵¹⁷. Onun maksadı bu hadisin zayıf olduğunu bildirmektir⁵¹⁸. Ancak, Şâfiî’nin daha sonra hadisin sabit olduğunun anlaşılması üzerine bu görüşünden döndüğü ifade edilir⁵¹⁹. İbn Ebî Hâtim’in *İlelû’l-Hadis*’inde hangi isnadlar Ma’kıl b. Sinan ve Eşca’î’den bir grup tarafından verilmişse bütün yönleriyle gösterilir⁵²⁰. Ebû Zür’a’nın, Ma’kıl b. Sinan olmasının daha sahih olduğunu belirttiği ifade edilir⁵²¹. *Bedrû’l-Münir*’de bildirildiğine göre ise bu ihtilâflı bir hadistir. Ebû Saïd ed-Dârimî; “Allah, Ma’kıl b. Sinan ve Bervâ binti Vâşık’ı hiç yaratmadı” demiştir⁵²². Dârakutni, bu hadislerin isnad bakımından en iyisinin Ebû Dâvud’da da

⁵¹⁶ Tuhfetü’l-Ahvezî, IV, 252; Sübülû’s-Selâm III, 151.

⁵¹⁷ Şâfiî, el-Ümm, VII, 68; İbn Hacer, Telhîsu’l-Habîr III, 191.

⁵¹⁸ Mübarekpûrî, Tuhfetü’l-Ahvezî, IV, 252.

⁵¹⁹ Tirmizî, Nikâh 44 (1145), III, 451; Mübarekpûrî, Tuhfetü’l-Ahvezî, IV, 252; Zeylâf, Nasbu’r-Raye, III, 201.

⁵²⁰ İbn Ebî Hâtim, a.g.e., I, 426.

⁵²¹ Mübarekpûrî, Tuhfetü’l-Ahvezî, IV, 252; İbn Hacer, Telhîsu’l-Habîr, III, 191.

⁵²² İbnü’l-Mülakkın, Bedrû’l-Münir, II, 205.

zikri geçen Katâde yoluyla gelen olduğunu, ancak onda da hadisi Hz. Peygamber'den rivâyet eden râvinin isminin **mahfuz olmadığını** belirtir⁵²³.

Yine bu görüşte olan bilginlere göre, Hz. Ali'nin bu habere itiraz ederek "*Eşca kabilesinden bir Arab'ın Allah'ın kitabı üzerine söylediği bu söz makbul değildir.*" dediği nakledilmiştir. Ebu'ş-Şa'sâ da Câbir b. Zeyd ile Atâ b. Ebî Rebâh'ın "*O kadının mirasdan başka hiçbir hakkı yoktur.*" dediklerini rivâyet etmiştir⁵²⁴.

Hz. Ali'nin sözlerini nakleden râvileri (Hz. Ali - Mezîde b. Câbir - Ebû İshak el-Kûfî - Hüşeym - Beyhakî) incelediğimizde isnaddaki iki kişinin tenkide tâbi tutulduğunu görüyoruz:

a- Hz. Ali'den nakledilen bu sözün senedinde Ebû İshak vardır. Ebû İshak'ın asıl adı Abdullah b. Meysere'dir. Rical kitaplarında onun için hadiste **zayıf**⁵²⁵, **hadis hırsızı**⁵²⁶, **sika değil**⁵²⁷, **müdelis**⁵²⁸ denir. İbn Hacer ise **sika** olduğunu Ezdî'nin onun hakkında hüccetsiz konuştuğunu söyler⁵²⁹. Ancak onu sadece Ezdî değil başkaları da tenkit etmiştir⁵³⁰.

b- Diğer râvi Mezîde b. Câbir ise Ebû Zur'a tarafından **tenkit edilmiştir**⁵³¹. İbn Hibban ise onu **sika** râviler arasında zikretmiştir⁵³².

Fukahânın Görüşleri: *İmam Şafiî* (ö.204/819) ve onun görüşünde olan fukahaya göre, bu kadın akdın başında bedelsiz nikâha razı olmuştur: Kocası ölünce de cinsi birleşme gerçekleşmemiştir. Dolayısıyla, bu birleşme olmadığından mehrin hepsini değil, yarısını hakeder⁵³³. *İmam Mâlik* (ö.179/795) ve ashabına göre, zıfaf gerçekleşmediği için kadının hiç mehir hakkı yoktur⁵³⁴. Evzâî böyle bir durumdaki kadının mehir alamayacağını, çünkü ayrılmanın meydana geldiğini belirtir. *İmam*

⁵²³ Zeylaî, *Nasbu'r-Raye*, III, 201; İbn Hacer, *Telhîsu'l-Habîr* III, 191.

⁵²⁴ Beyhakî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, VII, 247.

⁵²⁵ İbn Adî, *el-Kâmil fî Duafâi'r-Ricâl*, I, 257; el-Hatîb el-Bağdâdî, *Muvaddihu Evhâmü'l-Cem'i ve't-Tefrîk*, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut, 1407, II, 215.

⁵²⁶ İbnu'l-Cevzî, *ed-Duafâ ve'l-Metrûkîn*, I, 27; İbn Adî, *el-Kâmil fî Duafâi'r-Ricâl*, I, 257.

⁵²⁷ Zehebî, *Mizânü'l-İ'tidâl fî Nakdi'r-Ricâl*, VII, 325; İbn Adî, *el-Kâmil fî Duafâi'r-Ricâl*, I, 257.

⁵²⁸ İbn Adî, *el-Kâmil fî Duafâi'r-Ricâl*, I, 257; el-Hatîb el-Bağdâdî, *Muvaddihu Evhâmü'l-Cem'i ve't-Tefrîk*, II, 215.

⁵²⁹ İbn Hacer, *Takrîbu't-Tehzîb*, s.107.

⁵³⁰ Örnek olarak İbn Adî ve Yahya b. Maîn'in tenkitleri için bkz. İbnu'l-Cevzî, *ed-Duafâ ve'l-Metrûkîn*, I, 27; İbn Adî, *el-Kâmil fî Duafâi'r-Ricâl*, I, 257.

⁵³¹ İbnu'l-Cevzî, *ed-Duafâ ve'l-Metrûkîn*, III, 115; İbn Hacer, *Tehzîbu't-Tehzîb*, X, 92; *Takrîbu't-Tehzîb*, s.107.

⁵³² İbn Hibban, *Sikât*, VII, 515; İbn Hacer, *Tehzîbu't-Tehzîb*, X, 92.

⁵³³ İbn Kudâme, *el-Muğni*, VII, 171.

Ahmed (ö.241/855) de bir rivâyetinde kadının mehir alamayacağını belirtmiştir⁵³⁵. Bu görüşte olan fıkıhçılar, söz konusu meselede hüküm verirken, rivâyeti zayıf kabul ederek hadise göre hüküm vermemiş, teslim edilmeyen bir mala para ödenemeyeceği görüşünden hareket ederek kıyas yapmışlardır⁵³⁶.

Değerlendirmeyi sonraya bırakarak karşı görüşün delillerini de incelemek istiyoruz:

b) Zifafa Girmeden Kocası Vefat Eden Kadının Mehir Alabileceği Görüşünü Benimseyenler

Zifaf gerçekleşmeden kocası ölen kadının mehir alabileceği görüşünü benimseyenler ise az önce zikredilen aynı hadisi sahih olarak değerlendirmişlerdir. Hadis bilginlerinin çoğu, hadisteki hükmün ortaya çıkarılması için yoğun açıklamalara girişmişlerdir. Beyhakî (ö.458/1066), Makıl b. Sinan'ın meşhur bir sahâbi olduğunu, Yezid b. Harun, Abdurrahman b. Mehdi ve başkalarının bunu **sahîh isnadlarla rivâyet ettiklerini** söyler⁵³⁷ ve şöyle devam eder: "Berva' binti Vâşık'la ilgili hadisi nakleden kimselerin isimlerinin açıklanmamış olması, bu hadisin sıhhatine zarar vermez. Çünkü **bütün rivâyetlerinin isnâdı sahîhtir**. Bu rivâyetlerin bazısında hadiseye şâhit olanlardan sadece birtanesinden bahsedilirken, bazılarında ikisinden, bazılarında da daha fazlasından söz edilmesi, rivâyetler arasında bir çelişki bulunduğu anlamına gelmez. Eğer bunu Hz. Peygamber'den rivâyet edenler sika olmasaydı, **Abdullah b. Mes'ud kendi rivâyeti** (Hz. Peygamber'e uyduğu) **için sevinmezdi**"⁵³⁸.

"Hadiste İbn Mes'ud soruyu cevaplandırırken verdiği hükmün Peygamber'den alındığını söylemediği için hadis **mevkuf** sayılır. Ancak O'nun verdiği cevabın aynısının, Bervâ hakkında Peygamber tarafından verildiğine Mâ'kıl b. Sinan şehadet edince, hadis mevkuf olmaktan çıkarak **merfu'** olmuştur"⁵³⁹.

İmam Tirmizî bu hadis ile ilgili görüşlerini şöyle ifade etmektedir: "İbn Mes'ud'un hadisi **hasen-sahîhtir**. Bu hadis kendisinden çeşitli yollarla rivâyet edilmiştir. Peygamber'in ashâbından ve sonrakilerden bazı ilim adamlarının ameli bu

⁵³⁴ Ayrıntılı bilgi için bkz. İbn Abdilber, *el-Kâfî*, I, 250; Abderî, *et-Tâcu ve'l-İklîl*, III, 515; ed-Derdîr, *eş-Şerhu'l-Kebîr*, II, 316.

⁵³⁵ İbn Kudâme, *el-Muğni*, VII, 189.

⁵³⁶ San'ânî, *Sübûlü's-Selam*, III, 151.

⁵³⁷ Beyhakî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, VII, 245; Zeylaî, *Nasbu'r-Raye*, III, 201.

⁵³⁸ Beyhakî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, VII, 246; Zeylaî, *Nasbu'r-Raye*, III, 201.

hadis üzeredir. es-Sevri, Ahmed ve İshak bu hadisle hüküm vermişlerdir⁵⁴⁰. İbn Hibban bu rivâyeti "**Sahîh**"ine almıştır. Onu tahkik eden Şeyh Şuayb el-Amavut; "Bu hadisin **isnâdı kuvvetlidir ve Müslim'in şartına göredir**" demektedir⁵⁴¹. Hâkim; iki koldan rivâyet ettiği hadisin ilki için, **Müslim'in şartına uygundur** derken ikincisi için, **Buhârî ve Müslim'in şartına uygundur** demiş, Zehebî de onu her iki hadiste de tasdik etmiştir⁵⁴². İbn Hazm, "**isnâdı hakkında söylenen sözlere aldırış edilmez**" demiştir⁵⁴³.

İmam Şâfiî'den sonraki bilginler, bu kadının mehr-i misil alacağına hükmetmişlerdir⁵⁴⁴. Nevevî de "Eğer bu Bervâ hadisi sabitse kadına mehir gerekir, değilse gerekmez. Bence böyle bir kadın için mehir vaciptir. Çünkü hadis **sahîhtir**. Hadis sahihse başka söze de gerek yoktur" der⁵⁴⁵.

İbn Hacer (ö.852/1448) ; İbn Mehdi, Tirmizî ve İbn Hazm'ın hadisin **sahîh** olduğunu ifade ettiklerini belirttikten sonra; "Katâde yoluyla gelen hadisin Ukbe b. Amir'den gelen rivâyette şâhidi vardır. Orada bildirildiğine göre Hz. Peygamber bir adamı henüz mehri tesbit edilmeden evlendirmiştir. Ebû Dâvud ve Hâkim'in tahririne göre Berva binti Vâşık'ın zevcinin ismi Hilal b. Mürre olarak rivâyet edilmiştir. İbn Mende onu *Ma'rifesinde* zikrettiği gibi Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*'inde de vardır" der. Dolayısıyla, İbn Hacer'e göre, bu rivâyet **sahîhtir**⁵⁴⁶. "Tereddüd iki sahâbi arasındadır ve sahâbenin hepsi aduldür"⁵⁴⁷. San'ânî (ö.1182/1768) de "**hadis delil için yeterlidir. Ta'nı** (tenkit edilen hususları) **izale edilmiştir ve kıyastan evladır**" ifadesini kullanır⁵⁴⁸. İbn Mesud'dan rivâyet eden Alkame ise, İbn Mesud'un hadisi ve sohbetiyle meşhur olmuş bir tâbiidir⁵⁴⁹.

⁵³⁹ Hatipoğlu, Haydar, *Süneni İbn Mâce Tercümesi ve Şerhi*, V, 299.

⁵⁴⁰ Tirmizî, *Nikâh* 44 (1145), III, 451.

⁵⁴¹ İbn Hibban, *Sahîh*, IX, 407, 409.

⁵⁴² *el-Müstedrek ale's-Sahîhayn*, II, 196-197.

⁵⁴³ San'ânî, *Sübülü's-Selâm*, III, 151; Mübârekpûrî, *Tuhfetü'l-Ahvezî*, IV, 252; İbnü'l-Mülakkın, *Bedrû'l-Münir*, II, 205; İbn Hacer, *Telhîsu'l-Habîr* III, 191.

⁵⁴⁴ Şirbînî, *el-İknâ*, Mektebû'l-Buhûs ve'd-Dirâsât-Dâru'l-Fikr, Beyrut, 1415, II, 424; *Muğni'l-Muhtâc*, III, 231.

⁵⁴⁵ Nevevî, *Ravdatü't-Tâlibîn*, VII, 81.

⁵⁴⁶ İbn Hacer, *Telhîsu'l-Habîr*, III, 191. İbn Abdî'l-Berr *el-İstiab*'da Berva binti Vaşık el-Eşcaiyye'nin kocasının Hilal b. Mürre olduğunu ve ona mehir tayin etmeden vefat ettiğini, Hz. Peygamber'in de ona kabilesinin kadınlarının aldığı mehir kadar mehir tayin ettiğini söyler. Bu haberi de Ebû Sinan Ma'kıl b. Sinan el-Eşcaiyye ve Cerrah b. El-Eşcaiyye'nin rivâyet ettiğini, Eşcaiyye'den bir grup insanın da buna şahitlik ettiğini belirtir (*el-İstiab*, VII, 1795).

⁵⁴⁷ İbn Hacer, *Telhîsu'l-Habîr*, III, 191; Mübârekpûrî, *Tuhfetü'l-Ahvezî*, IV, 252.

⁵⁴⁸ *Sübülü's-Selâm*, III, 151.

⁵⁴⁹ San'ânî, a.g.e., III, 150.

Mübârekpûrî'ye (ö.1353/1934) göre; "Hadisde zifaf ya da halvet-i sahîha olmasa bile, kadının mehri hakettiğine delil vardır. Doğru olan da budur. Medine ulemasının rivâyeti bilmemesine gelince, bu durum râvinin adaletine zarar vermez ve hadis **sahîhtir**. Hakkında illet gösterilen hususlar savunulmuştur. Buradaki kusur hadisin sıhhatini yok edecek bir kusur değildir. Tereddüd Hz. Peygamber'den rivâyet eden sahabinin hangisi olduğudur. Eşca kabilesinden Ma'kıl ya da bir adam veya başkası denmesi rivâyete zarar vermez. Çünkü, rivâyette geçen Ma'kıl'ın kim olduğunu tefsir etmektedir⁵⁵⁰. Elbâni de haberin **sahîh** olduğu kanaatindedir⁵⁵¹.

Fukahânın Görüşü: *İmam Ebû Hanife*⁵⁵², *Ahmed b. Hanbel*⁵⁵³ ve son kavlinde *Şâfiî*⁵⁵⁴ zifaf olmadan kocası vefat eden kadının mehir alacağını belirtmiş ve söz konusu Makıl b. Sinan haberini sahîh kabul etmişlerdir.

Ayrıca Mecelle'de ifâde edildiği gibi bu hüküm "Mevrid-i nasda ictihada mesağ yoktur"⁵⁵⁵ denilerek de reddedilmiştir⁵⁵⁶. Şevkânî "O kadına mehir, nikâh akdi sebebiyle vaciptir. Sebep işte budur" der⁵⁵⁷.

Sonuç ve Değerlendirme: Mehir tayin etmeden ve zifaf gerçekleşmeden kocası ölen kadının mehir alamayacağına dair birinci görüş tarafından delil gösterilen âyet, zifafa girmeden ölen değil, ama **boşanan kadınlarla ilgili olduğu** açık ve nettir: (وَإِنْ طَلَّقْتُمُوهُنَّ مِنْ قَبْلِ أَنْ تَمْسُوهُنَّ وَقَدْ فَرَضْتُمْ لَهُنَّ فَرِيضَةً فَنِصْفُ مَا فَرَضْتُمْ إِلَّا)

أَنْ يَعْفُوْنَ أَوْ يُعْفُوا الَّذِي بِيَدِهِ عُقْدَةُ النِّكَاحِ وَأَنْ تَعْفُوا أَقْرَبُ لِلتَّقْوَى وَلَا تَنْسَوُا الْفَضْلَ بَيْنَكُمْ إِنَّ اللَّهَ

بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ) Üstelik aynı âyetin gerisinde "...Bağışlamanız Allah'tan

sakınmaya daha uygundur. Aranızdaki iyiliği unutmayın. Allah şüphesiz işlediklerinizi görür"⁵⁵⁸ buyrulması da oldukça mânidardır. Dolayısıyla kocası ölen kadınla boşanan kadının kıyas yapılması kanaatimizce kıyas maa'l-farktır. Muhaddislerin değerlendirmelerine baktığımızda, tartışmanın bu durumda bir kadına

⁵⁵⁰ Mübârekpûrî, *Tuhfetü'l-Ahvezî*, IV, 252.

⁵⁵¹ *Sahîhu Süneni Ebî Dâvud*, II, 397.

⁵⁵² İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-Kadîr*, III, 325, 378; İbn Abidin, *Reddû'l-Muhtar ale'd-Dürri'l-Muhtar*, III, 111.

⁵⁵³ İbn Kudâme, *el-Muğni*, VII, 189; Davyân, *Menâru's-Sebil*, II, 181; el-Behûtî, *Keşşâfu'l-Kinâ*, V, 157; *er-Ravdatü'l-Murabba'*, III, 115.

⁵⁵⁴ Tirmizî, *Nikâh* 44 (1145), III, 451; Zeylaî, *Nasbu'r-Raye*, III, 201; Mübârekpûrî, *Tuhfetü'l-Ahvezî*, IV, 252.

⁵⁵⁵ Berkî, Ali Himmet, *Açıklamalı Mecelle*, Hikmet Yayınları, İstanbul, 1982, Madde: 14.

⁵⁵⁶ Yeniel ve ark., *Sünenü Ebî Dâvud Tercüme ve Şerhi*, VIII, 222-223.

⁵⁵⁷ *Neylû'l-Evtâr*, VI, 318.

mehir verilip verilmemesi ile ilgili olmayıp hadisi ulaştıran "Ma'kıl"ın kimliğinde olduğu anlaşılmaktadır. Ancak ihtilafı bir hadisteki hükmün ortaya çıkarılması için bilginlerimizin yoğun bir tahkike ve araştırmaya girdikleri âşık ve takdire şâyandır.

Bize göre, "zifafa girmeden kocası ölen kadına mehr-i misil verilmesi gerekir, mirasa da iştirak eder ve iddet bekler" diyen görüşün delilleri daha tutarlıdır. Hadisin değeri ne ne olursa olsun, böyle bir kişi sahih yolla kadınla nikah akdini gerçekleştirmiştir. Zifafın olmaması kadından kaynaklanan bir suç değildir. Akdin gerçekleşmesiyle birlikte, evli kadınlara geçerli olan maddî menfaatlerin aynısı bu durumdaki kadına da tatbik edilmelidir. Çünkü ayetin bildirdiğine göre, evlilik ağır ve önemli bir anlaşma (misâk-ı galîz)⁵⁵⁹ olarak vasıflandırılmıştır. Ayetin delâleti bunu gerektirmektedir. Böylece, kadının yeni evlendiği kocasının ölümünden kaynaklanan üzüntüsü de nisbeten hafifleyecek, yeni bir hayat kuruncaya kadar başkalarına yük olmaktan kurtulmuş olacaktır.

2) Mehrin Peşin veya Bilâhere Verilmesi Yönünden Taksimi

Buraya kadar akit esnasında mehrin miktarının belirlenip belirlenmemesi itibarıyla mehr-i müsemma ve mehr-i misil konularını inceledik. Söz konusu mehrin nikah akdinin hemen akabinde veya daha sonra verilmesi durumunun ise fıkhîta "mehr-i muaccel" ve "mehr-i müeccel" isimlerini aldığını görmekteyiz:

a- Mehr-i Muaccel

Mehrin tamamının veya bir kısmının hemen verilmesine *mehr-i muaccel* denir. Konuyla ilgili olarak şu rivâyet bulunmaktadır:

أَنَّ عَلِيًّا لَمَّا تَزَوَّجَ فَاطِمَةَ بِنْتَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَأَرَادَ أَنْ يَدْخُلَ بِهَا فَمَنَعَهُ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ حَتَّى يُعْطِيَهَا شَيْئًا فَقَالَ يَا رَسُولَ اللَّهِ لَيْسَ لِي شَيْءٌ فَقَالَ لَهُ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَعْطِهَا دِرْعَكَ فَأَعْطَاهَا دِرْعَةً ثُمَّ دَخَلَ بِهَا

"Hz. Peygamber (a.s.) Ali'nin Fatıma ile zifafını Fatıma'ya birşey verinceye kadar engellemiştir. Ali: - "Benim verecek birşeyim yok!" dedi. Hz. Peygamber: - "Ona zırhını ver!" buyurdu. Hz. Ali (bu maksadla) zırhını verdi, sonra da gerdeğe girdi"⁵⁶⁰.

⁵⁵⁸ 2/ Bakara, 237.

⁵⁵⁹ 4/Nisâ, 21.

⁵⁶⁰ Ebû Dâvud, *Nikâh* 34, 35 (2125, 2126), II, 596; Nesâî, *Nikâh* 76, (VI, 129). (Ayrıca bkz. Nesâî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, III, 332, 333, Humeydî, *Müsned*, I, 22; Ebû Ya'lâ, *Müsned*, IV, 328; Ibn Sa'd,

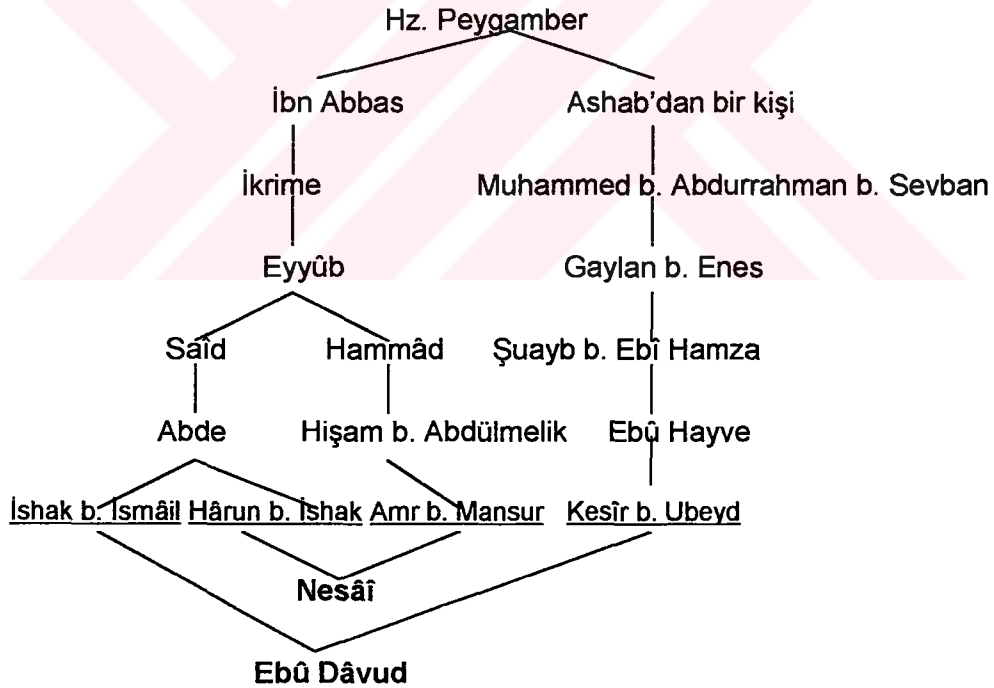
Söz konusu bu haber, bazı varyantlarında, Sevbân'dan önce sahabi ismi zikredilmeyip Hz. Peygamber'in ashabından bir adamdan denilerek verilmekte, bazı tariklerinde ise İbn Abbas'tan rivâyet edilerek verilmektedir. Ebû Dâvud her iki rivâyeti de eserine almıştır. Sevbân'dan önce sahabi ismi zikredilmeyip Hz. Peygamber'in ashabından bir adamdan denilerek verilen isnadın devamında; Sevbân- Gaylan b. Enes- Şuayb (b. Ebî Hamza)- Ebû Hayve- Kesîr b. Ubeyd ve Ebû Dâvud yer alır. İçinde müphem bir râvînin bulunduğu isnadın ise sahih kabul edilemeyeceği açıktır. Diğer İbn Abbas rivâyeti ise şu râvilerden oluşur:

1- İbn Abbas + İkrime + Eyyub + Saîd + Abde + İshak b. İsmâil et-Tâlekânî + Ebû Dâvud.

2- a) İbn Abbas + İkrime + Eyyub + Hammâd + Hişâm b. Abdülmelik + Amr b. Mansûr + Nesâî.

b) İbn Abbas + İkrime + Eyyub + Saîd + Abde + Hârun b. İshak + Nesâî.

Her iki isnad çeşidini de şema ile şu şekilde gösterebiliriz:

İbn Abbas rivâyetini İbn Hibban "**Sahîh**"ine almıştır⁵⁶¹. Bunun dışında hadis İbn Abbas'a dayanan farklı rivâyet zinciri ve aynı manaya gelen farklı lâfızlarla birçok

Ebû Abdullah Muhammed b. Sa'd, **et-Tabakâtü'l-Kübrâ**, VIII, 19; İbn Hibban, **Sahîh**, XV, 396; Taberânî, **el-Mu'cemu'l-Kebîr**, XI, 355; Beyhakî, **es-Sünenü'l-Kübrâ**, VII, 252, 257; X, 269.

⁵⁶¹ İbn Hibban, **Sahîh**, XV, 396 (6945).

eserde yer almıştır. Ancak, hepsi de isnâdı bakımından problemlidir⁵⁶². İbn Hazm'a göre bu haber ya **mürsel** olarak ya da **isnâdının içinde meçhul veya zayıf râvî bulunarak** gelmiştir ve hiçbirisi de **sahîh değildir**. Ancak Ahmed b. Şuayb-Ömer b. Mansur-Hişam b. Abdilmelik-Hammad b. Zeyd-Eyyub es-Sahtiyânî -İkrime ve İbn Abbas yoluyla gelen rivâyet İbn Hazm'a göre **sahîhtir**⁵⁶³. Beyhakî (ö.458/1066) bu hadisin **sahîh** eserlerde tahrir edildiğini belirtir. Makdisî (643/1245) de, Nesâî'nin isnâdını **sahîh** görmüştür⁵⁶⁴. İbn Hacer (ö.852/1448) bu hadisin **mürsel** olduğunu ancak **isnâdının sahîh** olduğunu söyler. Aynı hadisin İbn Abbas'tan da rivâyet edilmesinin bu hadise **şâhit** olduğunu belirtir.⁵⁶⁵ Şevkânî (ö.1250/1834) "Ebû Dâvud'da (Sevban rivâyeti) Hz. Peygamberin ashabından bir adamdan denilmiş ve burada İbn Abbas zikredilmemiştir⁵⁶⁶. Hâkim hadisi **sahîh** görmüş, Ebû Dâvud ve Münziri **sükut etmiştir**" der⁵⁶⁷. Şuayb el-Arnâvut ve Şeyh Hüseyin Esed bu rivâyetin isnâdının **sahîh** olduğunu belirtmiştir⁵⁶⁸. Elbânî Sevban'ın yer aldığı rivâyet için **zayıf** derken⁵⁶⁹, İbn Abbas'ın hadisine **sahîh** der⁵⁷⁰. Bu değerlendirmelerden rivâyetin ihtilâflı olduğu anlaşılmaktadır.

Fukahânın Görüşü: Hz. Peygamber'in Hz. Ali zırhı verene dek zifâfı engellemesi rivâyetini delil gösteren fukahâ; vâcip olan mehir şartını yerine getirmemesi dolayısıyla, hemen verilmesi gereken mehri (mehr-i muacceli) alıncaya kadar, kadının kendini zifaktan veya kocanın evine gitmekten çekinmeye hakkı olduğunu, kocasının, kendisini bulunduğu şehirden çıkarmasına da engel olabileceğini ittifakla ifade etmişlerdir⁵⁷¹. "Kadın mehrini istediği zaman kocasının bunu kendisine teslim etmesi gerekmektedir. Aksi takdirde, kadının kendini cinsel birleşmeden çekme hakkının yanısıra, yolculuk, evden çıkış ve ailesini ziyaret konularında kocasından izin alması da gerekmez"⁵⁷².

⁵⁶² Ayrıntılı bilgi için bkz; Humeydî, *Müsned*, I, 22; ; Ebû Ya'lâ, *Müsned*, I, 362; Taberânî, *el-Mu'cemu'l-Kebîr*, XI, 355; *el-Mu'cemü'l-Evsat*, III, 184; İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*, VIII, 19; Beyhakî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, VII, 257; X, 269; İbnü'l-Cevzî, *Ehâdisü'l-Hilâf*, II, 272; Heysemî, *Mecmeu'z-Zevâid*, IV, 283.

⁵⁶³ İbn Hazm, *el-Muhallâ*, IX, 490.

⁵⁶⁴ Makdisî, *el-Ehâdisi'l-Muhtâra*, II, 231.

⁵⁶⁵ İbn Hacer, *el-İsâbe fî Temyîzi's-Sahâbe*, VIII, 53 (11583).

⁵⁶⁶ Şevkânî, *Neylû'l-Evtâr*, VI, 319.

⁵⁶⁷ *Sübülû's-Selâm*, III, 149; *Neylû'l-Evtâr*, VI, 319. Ancak el-Müstedrek'te yaptığımız aramalarda Hâkim'in bu hadisi nerede aldığını bulamadığımızı ifade etmek isteriz.

⁵⁶⁸ İbn Hibban, *Sahîh*, XV, 396 (6945); Ebû Ya'lâ, *Müsned*, IV, 328.

⁵⁶⁹ *Daifu Ebî Dâvud*, I, 461.

⁵⁷⁰ *Sahîhu Süneni Ebî Dâvud*, II, 400.

⁵⁷¹ Hukûkî ayrıntılar için bkz. Kâsânî, *Bedâi'*, II, 288-289; Merdâvî, *el-İnsâf*, VIII, 244; İbn Kudâme, *el-Kâfî fî Fıkhî İbn Hanbel*, III, 91; *el-Muğni*, VII, 169; Şirbînî, *Muğni'l-Muhtâc*, III, 222.

⁵⁷² Kâsânî, *Bedâi'*, II, 288, 289.

Hakkında hadis olması dolayısıyla incelediğimiz mehr-i muaccelin alternatifini de mehr-i müeccel olmaktadır:

b- Mehr-i Müeccel

Mehrin yakın veya uzak bir müddete veya iki müddetin (ölüm ve boşanma) en yakın olanına ertelenmesi durumunda verilecek mehrin adı mehr-i müeccel olmaktadır. Bu hususta ayet ya da hadisle değil İslâm beldelerinin yöresel örf ve âdetlerine göre amel edilmektedir⁵⁷³.

Fukahânın Görüşü: Fukahaya göre mehrin tamamının bir defada ya da bir kısmının hemen, bir kısmının sonra verilmesi câizdir. Tarafların aralarında anlaştıkları tarihte, erkeğin karısına mehrini ödemesi gerekir⁵⁷⁴. Ertelenmiş mehrde (mehr-i müeccelde), zifaktan sonra kadının kendisini kocasından (cinsî ilişki açısından) alıkoyma hususunda fakihler iki görüşe ayrılmış, *Ebû Hanîfe*; “alıkoymaya hakkı vardır”, derken, *cumhur* “hakkı yoktur” şeklinde kanaatini beyan etmiştir⁵⁷⁵. Konu hakkında doğrudan ilgili hadis yoktur. Alım satım konusuna kıyas yapılmıştır. *Hanefî* mezhebine göre, nasıl ücret satılanın karşılığı ise ve satıcı karşılığını alıncaya kadar satılanı elinde tutabilirse, kadın da mehri alıncaya kadar kendini kocasından menedebilir⁵⁷⁶.

Karşı taraf ise; “Nikâhta mehri almak teslimle değil, cinsî ilişki sebebiyle icap eder. Eğer mükellef kendi iradesi ile bir kere ilişkide bulunmaya imkân verir ve kocası onunla ilişki de bulunursa artık kendini ondan menetmeye hakkı yoktur. Bu, satıcının satılanı kendi isteği ile müşteriye teslim etmesi gibidir. Onu alıkoymak için geri alma hakkına sahip değildir” demiştir⁵⁷⁷.

Sonuç ve Değerlendirme: Görüldüğü gibi mehr-i muaccel için hadis olmasına rağmen mehr-i müeccel için yoktur. Bu sebeple mehrin hemen ya da sonra verilmesi karşılıklı rızaya dayanan bir husus olmaktadır. Ancak mehrin sonraya ertelenmesi durumunda kadının kendini zifaktan alıkoyma, koca evine gitmekten çekinme vs. konularında hakkının bulunması konusu fukahânın iki ayrı görüşe ayrılmasına neden olmuştur. Hanefî mezhebi hadis doğrultusunda “alıkoymaya

⁵⁷³ Hukûkî ayrıntılar için bkz. Kâsânî, *Bedâi'*, II, 288-289; Merdâvî, *el-İnsâf*, VIII, 244; İbn Kudâme, *el-Kâfî fi Fıkhı İbn Hanbel*, III, 91; İbn Kudâme, *el-Muğni*, VII, 169; Şîrbînî, *Muğni'l-Muhtâc*, III, 222.

⁵⁷⁴ Merdâvî, *el-İnsâf*, VIII, 244.

⁵⁷⁵ Kâsânî, *Bedâi'*, II, 288-289; Şîrbînî, *Muğni'l-Muhtâc*, III, 222.

⁵⁷⁶ Kâsânî, *y.a.g.e.*, II, 288-289.

⁵⁷⁷ Şîrbînî, *Muğni'l-Muhtâc*, III, 222.

haklı vardır” derken cumhur “haklı yoktur” demiştir. Her iki görüş de değerlendirme yaparken alım satım hususundaki kaidelerle de kıyas yapmıştır. Âyette evliliğin amaçları söz konusu edilirken “..sevgi ve merhamet..”⁵⁷⁸ ifadesi kullanılmıştır. Kanaatimize göre, evlilik ilişkisi asla satıcı ile satılan mal arasındaki ilişki gibi değildir. Evliliğin başlangıcında taraflar arasında akit yapılırken, anlaşmaya bu şartların ilâve edilmesi ve her ikisinin de yaptıkları anlaşmaya sâdik kalmasının sağlanması herhalde en iyi çözüm olsa gerektir. Fukahanın âyet ve hadisin yanısıra hüküm çıkarma metodlarından kıyası kullanarak, evlilik akdini alım satımla ya da ev sahibi kiracı ilişkisiyle kıyas yapmaları ilerideki konularda görüleceği üzere uygulamada kadınların aleyhine sonuçlar doğurmuştur.

B- MEHRİN MİKTARI

Geçen bölümde mehrin akit esnasında belirlenip belirlenmemesi veya mehrin hemen yahut da sonra verilmesi açısından çeşitlerini rivâyetler ışığında inceledik. Acaba kadına verilecek mehrin miktarının sınırı var mıdır? Çalışmamızın bu safhasında ise bu konu tetkik edilecektir. Mehrin azlığı ve çokluğu konusu ashabdan bu yana bazı rivâyetlere konu olmuş fukaha da bu hususu “Mehrin en üst ve en alt sınırı” başlıkları altında incelemiştir:

1) Mehrin En Üst ve En Alt Sınırı İle İlgili Görüşler

a- Mehrin En Üst Sınırı İle İlgili Görüşler

وآتيتم إحداهن قنطارا فلا تأخذوا منه شيئا أتأخذونه بهتانا وإثما مبينا Evvelkine bir

kantar (yük) altın vermiş olsanız bile (boşanma durumunda) o verdiğinizden bir şey almayın. İftira ederek ve apaçık günaha girerek ona verdiğinizizi geri alırmısınız?⁵⁷⁹ ayeti uyarınca mehrin belli bir düzeyde sınırlandırılabilmesine dair şeriatte bir delil bulunmadığını ifade eden fukahâ, mehrin bir üst sınırının olmadığı üzerinde ittifak etmiştir. Mehir olarak eşlerin üzerinde anlaşmış oldukları herhangi bir miktar câizdir. Çünkü belli bir düzeyde sınırlandırılabilmesine dair şeriatte bir delil bulunmamaktadır⁵⁸⁰.

⁵⁷⁸ 30/Rum, 21.

⁵⁷⁹ 4/Nisâ, 20.

⁵⁸⁰ Adevî, Hâşiyetü'l-Adevî, II, 52; Nefrâvî, el-Fevâkihu'd-Devânî, II, 5; Şirbînî, el-İknâ, II, 424; Desûkî, Hâşiyetü'd-Desûkî, II, 302; Şevkânî, Neylû'l-Evtâr, VI, 314; İbn Rüşd, Bidâyetü'l-Müctehid, II, 14; el-Ezherî, es-Semerû'd-Dânî Şerhu Risâleti'l-Kayrevânî, el-Mektebetü's-Sakafiyye, Beyrut, t.y., s.437; Şirâzî, el-Mühezzeb, II, 55.

İbn Abbas'ın bildirdiğine göre, ayette geçen "kintâr" (قنطار) (bir kantar) yetmiş bin miskaldır. Ebû Saîd'il-Hudrî'de bir öküz derisinin alabileceği altın olduğunu söylemiştir⁵⁸¹. Âyette de görüldüğü üzere, verilen mehir herhangi bir gerekçe ile geri alınmaz.

Bu âyetin tefsirinde "kintâr" (قنطار) kelimesiyle çok fazla mal kastedildiği, dolayısıyla eşlerin razı olmaları halinde mehrin çok büyük miktarlarda olmasına cevaz teşkil ettiği bildirilmektedir. Meselâ Kurtubî (ö.671/1272) bu âyetin mehirde mübalağanın câiz olduğuna işaret ettiğini, çünkü Allahu Teâlâ'nın ancak mübah olan birşeyle misal göstereceğini söyler⁵⁸². İbn Kesir (ö.774/1372) de aynı âyetin tefsirinde; "Bu âyette mehrin bol miktarda tutulmasının cevazına delâlet var" demektedir⁵⁸³.

İmam Fahrüddîn er-Râzi (ö.606/1210) ise aynı âyetin tefsirinde diğerlerinden daha değişik bir yorum yapmış ve şöyle demiştir: "Bana göre âyet mehirde aşırılığa delalet etmez. Çünkü, Allah'ın "onlardan birine kantarla vermiş olsanız.." demesi mehri kantarla vermenin cevazına delâlet değildir. Zira, "لو كان فيهما آلهة إلا الله" (Eğer yerle gökte Allah'tan başka tanrılar olsaydı, ikisi de bozulurdu)⁵⁸⁴ âyeti de ilahların varlığına delalet etmez"⁵⁸⁵.

Râzi'nin bu sözlerini ele alan Zeydan ona şöyle cevap vermiştir: "İmam Kurtubî'nin dediği gibi Allah, ancak mübah olanı misal olarak gösterir ki, o da bir kantar dolusu mehirdir. Şâyet, mehrin çok mal olarak tayin edilmesi haram olsaydı, Allahu Teâlâ kadına onu verdikten ya da zimmet olarak erkeğin üzerine geçtikten sonra âyetin devamında belirtildiği gibi geri almamayı emretmezdi. Ayrıca fukahâ herşeye rağmen bu âyet dolayısıyla mehrin çoğu için sınır olmadığına icma etmiştir"⁵⁸⁶.

⁵⁸¹ Kurtubî, *el-Câmi'u li Ahkâmi'l-Kur'ân*, IV, 31; Taberî, *Câmiu'l-Beyân an Te'vîli âyi'l-Kur'an*, III, 201; İbnü'l-Cevzî, *Zâdü'l-Mesîr*, I, 539; İbn Kudâme, *el-Muğni*, VII, 161; Şevkânî, *Neylû'l-Evtâr*, VI, 314.

⁵⁸² Kurtubî, *el-Câmiu li Ahkâmi'l-Kur'ân*, V, 99.

⁵⁸³ İbn Kesir, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, I, 467.

⁵⁸⁴ 21/Enbiya, 22.

⁵⁸⁵ Râzi, Fahrüddîn, *et-Tefsîru'l-Kebîr (Mefâtihu'l-Gayb)*, Ter. Suat Yıldırım ve ark., Akçağ Yay., Ank., 1990, VII, 445.

⁵⁸⁶ Zeydan, *a.g.e.*, VII, 68, 69.

Her ne kadar, az önce verilen âyet mehrin miktarına bir sınır getirmiyor ve "bir yük altın vermiş olsanız bile"⁵⁸⁷ diyerek istendiği kadar mehir verilebileceğine işaret ediyorsa da, fukahâ Hz Peygamber ve sahabe tatbikatındaki rivâyetlere bakarak Hz. Peygamber'in hanımlarına ve kızlarına verilen beşyüz dirhemden daha fazla mehir vermemenin müstehab, bunun üzerine ilave yapmanın da mekruh olduğu görüşünü beyan etmiştir.

Bu hususa delil gösterilen rivâyetler şunlardır:

I- Ebû Seleme b. Abdurrahman rivâyet ediyor:

عَنْ أَبِي سَلَمَةَ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ أَنَّهُ قَالَ سَأَلْتُ عَائِشَةَ زَوْجَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَمْ كَانَ صَدَاقُ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَتْ كَانَ صَدَاقُهُ لَأَزْوَاجِهِ ثِنْتِي عَشْرَةَ أَوْقِيَّةً وَنَشَأَ قَالَتْ أَتَدْرِي مَا النَّشُّ قَالَ قُلْتُ لَا قَالَتْ نِصْفُ أَوْقِيَّةٍ فَتِلْكَ خَمْسُ مِائَةٍ دِرْهَمٍ فَهَذَا صَدَاقُ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَأَزْوَاجِهِ

Hiz. Aişe'ye: "Resûlullah'ın hanımlarına verdiği mehir ne idi?" diye sordum. Şu cevabı verdi: - "Oniki okiyye (bir okiyye kırk dirhem ağırlıktır) ve bir neşş (bir neşş yirmi dirhem ağırlık) idi. Neşş nedir biliyor musunuz? Yarım okiyyedir. Bunun tamamı beş yüz dirhem eder."⁵⁸⁸

Tahrici dipnotlarında verilen bu rivâyeti görüldüğü gibi Müslim (ö.261/874) "Sahîh"ine almış⁵⁸⁹, Hâkim (ö.405/1014) "isnâdı sahîh bir hadistir" demiş ve Zehebî (ö.748/1347) de onu tasdik etmiştir⁵⁹⁰. Elbânî de Ebû Dâvud'da yer alan aynı hadisin sahîh olduğunu belirtmiştir⁵⁹¹. Yaptığımız araştırmada bu hadise zayıf diyen ya da hadisin râvilerinden birini söz konusu ederek hadisin sıhhatinin aksini beyan eden kişiye rastlamadık.

⁵⁸⁷ 4/Nisâ, 20.

⁵⁸⁸ Müslim, *Nikâh* 78 (1426), II, 1042; Ebû Dâvud, *Nikâh* 27, 28 (2105), II, 582; Nesâî, *Nikâh* 66, (VI, 116, 117); İbn Mâce, *Nikâh* 17 (1886), I, 607; Şâfiî, *Müsned*, II, 246; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, VI, 93 (24670); Dârimî, *Sünen*, II, 189 (2119); İshak b. Rahuye, *Müsned*, II, 490 (1075); Abdürrezzak, *Musannaf*, VI, 177; Hâkim, *el-Müstedrek ale's-Sahîhayn*, IV, 23 (6772); Beyhakî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, IV, 134; VII, 233.

⁵⁸⁹ Müslim, *Nikâh* 78 (1426), II, 1042.

⁵⁹⁰ Hâkim, *el-Müstedrek ale's-Sahîhayn*, II, 191 (2724).

⁵⁹¹ Elbânî, *Sahîhu Süneni Ebî Dâvud*, II, 396.

II- Ebû Hüreyre'den rivâyet edildiğine göre o şöyle söylemiştir: - كان صداقنا "

Hz. Peygamber aramızda iken إذا كان فينا رسول الله صلى الله عليه وسلم عشر أواق (kadınlara verdiğimiz) mehrimiz on okiyye idi.⁵⁹²

İbn Hibban (ö.748/1347) bu haberi "Sahîh"ine almış⁵⁹³, Hâkim (ö.405/1014) Müslim'in şartına göre sahîh demiş, Zehebî (ö.748/1347) de tasdik etmiştir⁵⁹⁴. Şeyh Şuayb el-Amavut da İbn Hibban'ın isnâdının Müslim'in şartına göre sahîh olduğu kanaatindedir⁵⁹⁵. Yaptığımız incelemelerde bu habere de zayıf diyen kişiye rastlamadık.

Her iki hadisin değerlendirmesi bir bütün halinde aşağıda incelenecektir. Ayrıca, bu iki hadise ilâveten mehrin azlığının müstehab olmasına delil getirilen diğer rivâyetler de şunlardır:

III- Hz. Aişe'nin bildirdiğine göre, Hz. Peygamber: "من يمن المرأة أن يتيسر خطبتها"

Kadının dünürlüğünün külfetsiz olması ve mehrinin azlığı, onun uğurlu oluşundandır" demiştir⁵⁹⁶.

İsnad silsilesinde yer alan Hz. Aişe'den sonraki ilk üç râvi önceki iki rivâyetle aynı olup hadis bize; Hz. Aişe+Urve+Safvan b. Selîm+Üsâme b. Zeyd aracılığıyla çoğalan ravilerle ulaşmıştır.

Taberânî Safvan b. Selim'den bu hadisi ancak Üsâme b. Zeyd'in rivâyet ettiğini belirtirken⁵⁹⁷, İbn Adî bu haberin râvilerinden olan İbn Vehb'in, Üsâme b. Zeyd'den sâlih bir nüshadan naklettiğini söylemiştir. Üsâme b. Zeyd için ise, "hakkında beis olmaması umulur" denilir. Yahya b. Maîn, O'nun için "ne

⁵⁹² Çeşitli lafız farklılıklarının yer aldığı bu rivâyet için bkz. Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, II, 367 (8793); Dârekutnî, *Sünen*, III, 222 (13); İbnü'l-Cârûd, *Müntekâ*, s.179 (717); İbn Hibban, *Sahîh*, IX, 407 (4097); Beyhakî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, VII, 235 (14131); Hâkim, *el-Müstedrek ale's-Sahîhayn*, II, 191 (2724).

⁵⁹³ İbn Hibban, *Sahîh*, IX, 407 (4097).

⁵⁹⁴ *el-Müstedrek ale's-Sahîhayn*, II, 191 (2724).

⁵⁹⁵ İbn Hibban, *Sahîh*, IX, 407 (4097).

⁵⁹⁶ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, VI, 77, 91. (Ayrıca bkz. İbn Hibban, *Sahîh*, IX, 405 (4094); Hâkim, *el-Müstedrek ale's-Sahîhayn*, II, 197 (2739); Beyhakî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, VII, 235 (14135); Taberânî, *el-Mu'cemu's-Sağir*, I, 285 (4669); *el-Mu'cemu'l-Evsat*, IV, 62; Heysemî, *Mecmeu'z-Zevâid ve Menbeu'l-Fevâid*, IV, 255).

⁵⁹⁷ Taberânî, *el-Mu'cemu's-Sağir*, I, 285.

hadislerinde ne de rivâyetlerinde **beis yoktur**" der⁵⁹⁸. İbn Hibban bu hadisi "**Sahîh**"ine almıştır⁵⁹⁹. Hâkim, Müslim'in şartına göre **sahîh** derken⁶⁰⁰, Ebû Nuaym (ö.430/1039), Üsâme'nin rivâyetinde tek kaldığını⁶⁰¹, bu rivâyeti Safvan'dan ancak Üsâme b. Zeyd'in yaptığını, dolayısıyla hadisin **garip** olduğunu söyler⁶⁰². Zehebî ise, Hâkim'in rivâyetinin Müslim'in şartına göre **sahîh** olduğunu tasdik eder⁶⁰³. Heysemî (ö.807/1405), Üsâme b. Zeyd'in **zayıf bir râvi** olduğunu geri kalan râvilerin sika olduğunu belirtir⁶⁰⁴.

Sehâvî (ö.902/1497)⁶⁰⁵, İbn Tûlûn (ö.953/1546)⁶⁰⁶, Heytemî (ö.973/1565)⁶⁰⁷, Aclûnî (ö.1162/1748)⁶⁰⁸ ve Ferîvâî⁶⁰⁹ de hadisin **zayıf** olduğu görüşündedirler. Şeyh Şuayb el-Amavut İbn Hibban'ın rivâyetinin **isnâdının hasen** olduğunu belirtir⁶¹⁰. Dolayısıyla bu rivâyetin sıhhatinde ihtilâf edildiği anlaşılmaktadır.

IV- Yine, Hz. Aişe'den bu konuda 3 değişik lâfız farkıyla, Hz. Peygamber'den şu hadisler rivâyet edilmiştir:

a) "أيسرهن مؤنة أعظم النساء بركة Kadınların en bereketlisi külfet bakımından en kolay olanıdır"⁶¹¹.

Aşağıda zikri geçen iki hadisle bu hadisin Hz. Peygamber'den sonraki son üç râvisi Hz. Aişe, Kâsım b. Muhammed ve İbn Sahbara aynıdır. Rivâyette yer alan **İbn Sahbara'nın kim olduğu hakkında çelişkiler vardır**. Rical kitaplarında ona İsa b. Meymûn ya da Musa b. Telîdân da denildiği rivâyet edilir⁶¹². Hattâ söz konusu İbn

⁵⁹⁸ İbn Adî, *el-Kâmil fî Duafâi'r-Ricâl*, I, 394.

⁵⁹⁹ İbn Hibban, a.g.e., IX, 405.

⁶⁰⁰ Hâkim, *el-Müstedrek ale's-Sahîhayn*, II, 197.

⁶⁰¹ Ebû Nuaym, *Hilyetü'l-Evliya*, III, 163.

⁶⁰² *Hilyetü'l-Evliya*, VIII, 180.

⁶⁰³ Hâkim, *el-Müstedrek ale's-Sahîhayn*, II, 197.

⁶⁰⁴ Heysemî, *Mecmeu'z-Zevâid*, IV, 255.

⁶⁰⁵ Sehâvî, *el-Mekâsîdü'l-Hasene fî Beyâni Kesîrin mine'l-Ehâdisi'l-Müştehirâ*, s.205.

⁶⁰⁶ İbn Tûlûn, *eş-Şezera fî'l-Ehâdisi'l-Müştehirâ*, II, 1034.

⁶⁰⁷ el-Heytemî, Ahmed b. Muhammed, *Kitâbu'l-İfsâh an Ehâdisi'n-Nikâh*, Daru Ammar Ürdün, 1406, II, 80.

⁶⁰⁸ Aclûnî, *Keşfu'l-Hafâ*, II, 3801.

⁶⁰⁹ el-Ferîvâî, *Lahzu'l-elhâz fî'l-İstidrâki ve'z-Ziyâdeti alâ Zahîratu'l-Huffâz*, Dâru'd-Da've Dâru's-Selef, Riyad, 1416, s.834.

⁶¹⁰ İbn Hibban, a.g.e., IX, 405.

⁶¹¹ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, VI, 145; Nesâî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, V, 402; İbn Ebî Şeybe, *Musannaf*, III, 493. Aynı hadis *Müsnedü's-Şihâb*'ta son üç râvisi aynı (İsa b. Meymun/İbn Sahbara-Kasım b. Muhammed-Aişe) olmak üzere "أيسرهن" (en kolay olanı) lafzı yerine aynı manaya gelen "أقلهن" (en az olanı) rivâyetiyle geçer (Bkz. Kudaî, *Müsnedü's-Şihâb*, I, 105).

⁶¹² İbn Şâhin, Ebû Hafs Amr b. Ahmed, *Târîhu Esmâi's-Sikât*, ed-Dâru's-Selefiyye, Küveyt, 1404, s.176.

Sahbara'nın Hz. Aişe'nin anne bir kardeşi olduğu da söylenmiştir⁶¹³. Ebû İshak el-Harabî de bu rivâyetlerde yer alan râvinin Tufeyl İbn Sahbara değil Tufeyl b. Hâris olması gerektiğini belirtir. Hatib Bağdâdî'ye göre buradaki Tufeyl, Tufeyl b. Hâris değil Tufeyl b. Sahbara'dır. Çünkü rivâyetlerde yer alan Hammad b. Seleme'nin hocası odur. Zira Hammad b. Seleme'nin Tufeyl b. Hâris'e yetişip ondan hadis rivâyet etmesi imkânsızdır Yahyâ b. Meîn rivâyetinde ismi geçen Hammad b. Seleme'nin İbn Sahbara'dan hadis rivâyet ettiğini ve onun hocası olduğunu söyler. İbn Sahbara'ya İsa b. Meymun ve İbn Telidân da denildiğini Ebû Kuhafe'nin (Hz. Ebûbekir'in) ailesinden olduğunu belirtir⁶¹⁴.

Elbânî bu hadisin **zayıf** olduğunu söyler⁶¹⁵. Rivâyete ihtiyatla yaklaşmak gerektiği anlaşılmaktadır.

b) *إن أعظم النساء بركة أيسرهن صداقا* " Kadınların en bereketlisi mehir olarak en kolay olanıdır"⁶¹⁶.

Hâkim bu hadisin Müslim'in şartına göre **sahîh** olduğunu ancak Buhârî ve Müslim'in bu hadisi kitaplarına almadıklarını belirtir⁶¹⁷. Beyhakî, Hammad b. Seleme'den hadisi rivâyet eden Affan'ın rivâyetinde hadisin son kelimesi sadâkan (mehir) olarak, Yezid'in rivâyetinde meûneten (kûlfet) olarak geçmekte olduğunu bildirir⁶¹⁸. İbn Tûlûn bu hadisin **zayıf** olduğu görüşündedir⁶¹⁹. Hadisin Hz. Peygamber'den sonraki dört râvisi yukarıdaki râvilerle aynı olup Hz. Aişe-Kasım b. Muhammed-İbn Sahbara-Hammad b. Seleme kanalıyla gelmektedir. Dolayısıyla bu rivâyette de ihtilaf söz konusudur.

⁶¹³ Haris b. Ganem ölünce Hz. Ebûbekir, onun dul kalan karısı Ümmü Ruman ile evlenir. Ümmü Ruman'ın Hz. Ebûbekir'den Hz. Ayşe ve Abdurrahman adlı çocukları olur. Tufeyl b. Hâris de Ümmü Ruman'ın ölen kocasından olma çocuğudur. Dolayısıyla, Hz. Aişe'nin anne bir kardeşidir. Abdullah b. Zübeyr de ondan hadis rivâyet etmiştir (Bkz. Hatib Bağdâdî, *Muvaddihu Evhâmi'l-Cem ve't-Tefrik*, I, 296; İbn Hacer, *el-İsâbe fi Temyizi's-Sahâbe*, III, 520). İbn Hacer'in bildirdiğine göre muhtemelen (İbn Zübeyr'den hadis rivâyet eden) Vâkidî onun Hz. Aişe'nin anne bir kardeşi olduğunu bildirmiştir. Ve bu kardeş Aişe ve Abdurrahman'dan büyüktür. Tufeyl Abdullah b. Sahbara, Tufeyl b. Hâris'in babasıdır ve Hz. Aişe ile kardeş olan budur (Bkz. İbn Hacer, *el-İsâbe fi Temyizi's-Sahâbe*, III, 520).

⁶¹⁴ Hatib Bağdâdî, *Muvaddihu Evhâmi'l-Cem ve't-Tefrik*, I, 296.

⁶¹⁵ *Silsiletü'l-Ehâdisü'd-Daife ve'l-Mevdûa*, III, 1117; *Daifu Câmiu's-Sağîr*, s.962.

⁶¹⁶ Beyhakî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, VII, 235; Hâkim, *el-Müstedrek ale's-Sahihayn* II, 194.

⁶¹⁷ Hâkim, *el-Müstedrek ale's-Sahihayn*, II, 194.

⁶¹⁸ Beyhakî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, VII, 235.

⁶¹⁹ İbn Tûlûn, *eş-Şezera*, I, 399.

c) *Nikâhın en bereketlisi külfet olarak en kolay olanıdır*⁶²⁰.

Hatip Bağdadî (463/1071), bu üç isimle gelen rivâyetlerin hepsinin Kâsım b. Muhammed'den işitilen tek bir hadis yoluyla olduğunu belirtir ve hadisin kaynağında yer alan bu isimlerle (Hz. Aişe- Kâsım b. Muhammed- İbn Sahbara) gelen bütün hadislerin rivâyet tariklerini birarada sunar. Dolayısıyla Bağdâdî, hepsinin bir hadis olduğunu belirtir. Ebû Dâvud'a göre, yine rivâyette ismi geçen Musâ b. Telîdân ismi, bir başka rivâyette Musa b. Ebî Bekir olarak rivâyet edilir⁶²¹. Hatip Bağdâdî bu isimler hakkındaki yanlış anlamaları serdettikten sonra, Tufeyl b. Sahbara'nın iki ayrı kişi olduğunu, hiçbirinin diğerkinin arkadaşı olmadığını, bu vehmin tamamen İbrâhim el-Harbî (285/898)'den kaynaklandığını belirtir⁶²². Nitekim, birçok rical kitabında İsa b. Meymun'a İbn Telîdan denildiği ve Ebû Kuhâfe'nin oğlu olduğu söylenir. Kasım'ın arkadaşı olan İsa b. Meymun ise (hadiste ismi geçen Kâsım) itibar edilmeyen birisi olarak tanınır. Ali b. Medenî ise ona *sika der*⁶²³.

Mizzî, İsa b. Meymun'un iki ayrı kişi olduğunu belirttikten sonra⁶²⁴ bu hadisi rivâyet eden İsa b. Meymun için, Amr b. Ali ve Ebî Hatim'in ona *metrûkû'l-hadis*, Buhârî'nin onun hadisine *münker*, Ebû Dâvud'un *sika* dediğini, Tirmizî'nin hadiste *zayıf*, Nesâî'nin ise *sika* olmadığını belirttiğini söyler. Tirmizî ve İbn Mâce ise onun hadislerini kitaplarına almışlardır⁶²⁵. Heysemî'nin belirttiğine göre İsa b. Meymun da denilen İbn Sahbara *metruktur*⁶²⁶. Dolayısıyla hadisin zayıf olduğu anlaşılmaktadır.

V- Ebu'l-Acfâ es- Sülemî'nin anlattığına göre:

عَنْ أَبِي الْعَجْفَاءِ السُّلَمِيِّ قَالَ خَطَبَنَا عُمَرُ رَحِمَهُ اللَّهُ فَقَالَ أَلَا لَا تُغَالُوا بِصُدُقِ النِّسَاءِ فَإِنَّهَا لَوْ كَانَتْ
مَكْرُمَةً فِي الدُّنْيَا أَوْ تَقْوَى عِنْدَ اللَّهِ لَكَانَ أَوْلَاكُمْ بِهَا النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَا أَصْدَقَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ
عَلَيْهِ وَسَلَّمَ امْرَأَةً مِنْ نِسَائِهِ وَلَا أَصْدَقَتْ امْرَأَةً مِنْ بَنَاتِهِ أَكْثَرَ مِنْ نِسْتِي عَشْرَةَ أَوْفِيَّةً

⁶²⁰ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, VI, 82; Ebû Dâvud et-Tayâlisî, *Müsned*, s.202; İshak b. Râhuye, *Müsned*, II, 396; Beyhakî, *Şuabü'l-İman* V, 254.

⁶²¹ *Muvaddihu Evhâmî'l-Cem ve't-Tefrik*, I, 297.

⁶²² Hatib Bağdâdî, a.g.e., I, 298.

⁶²³ İbn Şâhin, *Târîhu Esmâi's-Sikât*, s.176.

⁶²⁴ el-Mizzî, *Tehzîbu'l-Kemâl*, XXIII, 51.

⁶²⁵ *Tehzîbu'l-Kemâl*, XII, 51.

⁶²⁶ *Mecmeu'z-Zevâid*, IV, 255.

“Bir gün, Hz. Ömer cuma hutbesi verdi ve hutbede şöyle söyledi: - “Sakın kadınların mehirlerini arttırmayın, zira bu, eğer dünya için bir şeref, ahiret için de bir takva olsaydı buna en çok Resûlullah layık idi. Halbuki O, kadınlarından veya kızlarından hiç birine oniki okiyyeden fazla mehir takdim etmemiştir”⁶²⁷.

Bu rivâyetin isnad silsilesi şöyledir:

1- Ebu'l-Acfâ + Muhammed (b. Sîrin) + Eyyûb + Hammad b. Zeyd + Muhammed b. Ubeyd + Ebû Dâvud.

2- Ebu'l-Acfâ + İbn Sîrin + Eyyûb + Süfyan b. Uyeyne + İbn Ebî Ömer + Tirmizî.

3- Ebu'l-Acfâ + Muhammed b. Sîrin + İbn Avn - Seleme b. Alkame - Hişâm b. Hassân + Eyyûb + İsmâil b. İbrâhim + Ali b. Hucr b. İyâs + Nesâî.

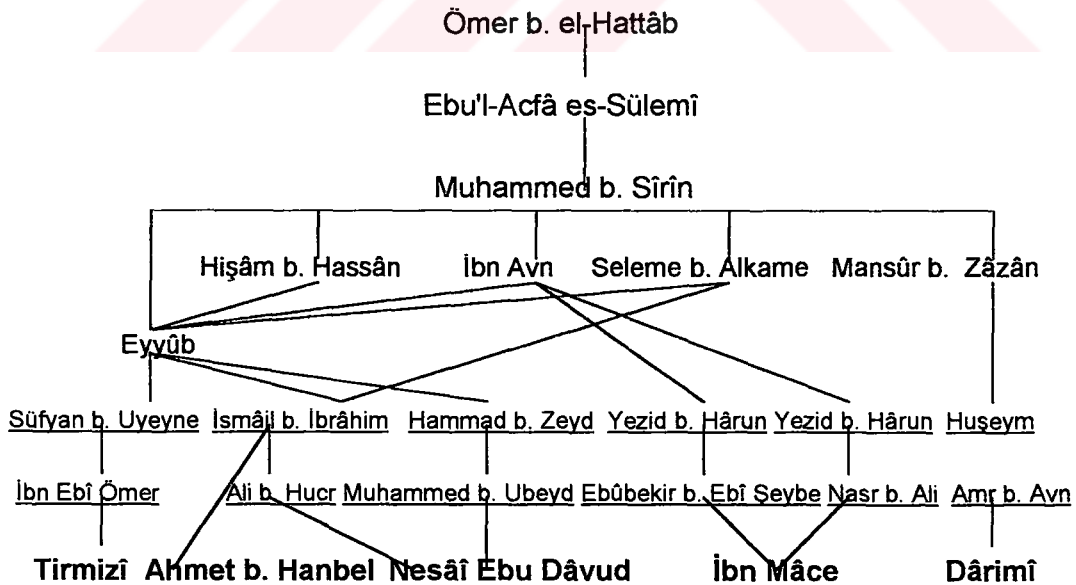
4- a) Ebu'l-Acfâ + Muhammed b. Sîrin + İbn Avn + Yezid b. Hârûn + Ebûbekir b. Ebî Şeybe + İbn Mâce.

b) Ebu'l-Acfâ + Muhammed (b. Sîrin) + İbn Avn + Yezîd b. Zürey' + Nasr b. Ali el-Cehdamî + İbn Mâce.

5- Ebu'l-Acfâ + İbn Sîrin + Mansur b. Zâzân + Hüseyim + Amr b. Avn + Dârimî.

6- Ebu'l-Acfâ + Muhammed (b. Sîrin) + Seleme b. Alkame + İsmâil + Ahmed b. Hanbel.

Rivâyetin isnâdının şema ile gösterimi şu şekildedir:

⁶²⁷ Ebû Dâvud, *Nikâh* 27, 28 (2106), II, 582; Tirmizî, *Nikâh* 23 (1114), III, 421; Nesâî, *Nikâh* 66, (VI, 117, 118); İbn Mâce, *Nikâh* 17 (1887), I, 607; Dârimî, *Sünen*, II, 190 (2200); Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, I, 48 (340); İbn Hibban, *Sahîh*, X, 480 (4620); Hâkim, *el-Müstedrek ale's-Sahîhayn*, II, 191 (2725); Beyhakî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, VII, 234 (14125); Taberânî, *el-Mu'cemu'l-Evsat*, I, 340 (574); Ebû Dâvud et-Tayâlisî, *Müsned*, s.12; el-Humeydî, *Müsned*, I, 13 (23).

Azîmâbâdî'nin (ö.1273/1857) bildirdiğine göre, hadisi rivâyet eden Ebu'l-Acfâ hakkında, Yahyâ b. Maîn sika derken, Buhârî hadisinde **nazar** olduğunu, Ebû Ahmed el-Kerâbîsî de onun hadisinin **hüccet olamayacağını** söylemiştir⁶²⁸. Bu rivâyet Tirmizî'ye göre **hasen sahîh**⁶²⁹, İbn Hibban'a göre **sahîh**⁶³⁰, Hâkim'e göre ise **isnâdı sahîhtir**⁶³¹. Şeyh Şuayb el-Amavut, **isnâdının kuvvetli** olduğunu belirtmiştir⁶³². Elbânî de söz konusu rivâyet için **hasen-sahîh** demiştir⁶³³. Haberin rivâyetin kaynağında bulunup Ömer b. el-Hattab'dan alan râvînin cerhe uğraması rivâyete ihtiyatla yaklaşmak gerektiğini göstermektedir.

Hz. Ömer'in bu haberi dört ayrı yoldan gelmektedir.

Kütüb-i Sitte'de yer almayan geriye kalan üç rivâyete bakılırsa hadisenin devamı şöyle cereyan etmiştir:

1- Hâfız Ebû Ya'lâ anlatıyor: Bize Ebû Hayseme ... Mesruk'tan rivâyet etti ki; o şöyle demiştir: "Ömer b. el-Hattab, Resûlullah'ın minberine çıktı, sonra şöyle dedi:

- *"Ey insanlar! Size ne oluyor da kadınların mehirlerini çoğaltıyorsunuz? Resûlullah ve eshabı arasında mehir 400 dirhem ve daha az olurdu. Mehirleri çoğaltmak Allah katında bir takvâ ya da bir şeref olsaydı siz bunda onlara yetişemezsiniz. Bir kişinin hanımının mehrini dört yüz dirhemden daha fazla arttırdığını ben kesinlikle bilmiyorum.* Râvi anlatmaya şöyle devam eder: Ömer minberden indi, Kureyşten bir kadın onun karşısına çıkarak: - *"Ey mü'minlerin emîri, sen kadınların mehirlerini dört yüz dirhem üstüne çıkarmalarını insanlara yasakladın mı?"* dedi. O da: - *"Evet"* dedi. Kadın: - *"Allah'ın Kur'an'da indirdiğini işitmedin mi?"* diye sordu. Ömer: - *"O hangisi?"* dedi. Kadın: - *"Allah Teâlâ 'Yüklerle mehir vermiş olsanız bile' buyurmuyor mu?"* dedi. Ömer: - *"Ey Allah'ım bağışla, bütün insanlar Ömer'den bilgili imiş!"* diyerek döndü, minbere çıktı ve: - *"Kadınların mehirlerini dört yüz dirhemden fazla yapmanızı yasaklamıştım, dileyen malından dilediği kadar versin"* dedi. Ebû Ya'lâ der ki: *"Zannediyorum, bu kimin hoşuna giderse yapsın, gönül hoşluğu ile olanını yapsın"* demiştir⁶³⁴.

⁶²⁸ Avnû'l-Ma'bûd, VI, 96.

⁶²⁹ Tirmizî, *Nikâh* 23 (1114), III, 421.

⁶³⁰ İbn Hibban, *Sahîh*, X, 480.

⁶³¹ Hâkim, *el-Müstedrek*, II, 191, (2725).

⁶³² İbn Hibban, *Sahîh*, X, 480.

⁶³³ *Sahîhu Süneni Ebî Dâvud*, II, 396.

⁶³⁴ Beyhakî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, VII, 233; İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'ânî'l-Azîm*, I, 468; Heysemî, *Mecmeu'z-Zevâid*, IV, 284; Aclûnî, *Keşfu'l-Hafâ*, I, 316; II, 154, 155.

Ebû Yâîâ'ya göre bu haberin isnâdı ceyyid (iyi) ve kuvvetlidir⁶³⁵. Beyhakî, hadisi Mesruk olmadan ve bazı lâfız farklılıklarıyla rivâyet ettikten sonra rivâyetin munkatı olduğunu söylemiştir⁶³⁶. Heysemî ise, hadisin içinde yer alan râvîlerden Mucâlid'in zayıf olduğunu belirtmiştir⁶³⁷.

2- Haberin diğér bir yoldan rivâyeti şöyledir: İbn Münzir der ki: Bize İshak b. İbrahim... Ebû Abdurrahman es-Sülemî'den nakletti:

Ömer İbn el-Hattab: - *"Kadınların mehirlerinde aşırı gitmeyiniz."* dedi. Bir kadın: - *"Ey Ömer senin buna hakkın yok. Zîrâ Allah Teâlâ "Mehir olarak yüklerle altın vermiş olsanız bile.. (وَأَتَيْتُمُ إِحْدَاهُنَّ قِنْطَارًا مِنْ ذَهَبٍ)"* -Abdullah İbn Mes'ud'un kraatinde böyledir- *ondan birşey almanız size helâl değildir*" buyuruyor." dedi. Ömer: - *"Bir kadın Ömer'le hasımlaştı ve onu mağlub etti"* dedi⁶³⁸.

Zayıf haberlerin yer aldığı külliyyatlar da dahil olmak üzere yaptığımız araştırmada, söz konusu hadise hüküm koyan bir muhaddise rastlayamadık.

3- Zübeyr İbn Bekkâr şöyle der: Bana amcam Musa b. Abdullah'dan o da dedemden naklettiğine göre, Ömer İbn el-Hattab şöyle demiştir:

- *"Zü'l-Gussa'nın kızı bile olsa kadınların mehirlerini arttırmayınız, -Ömer bu sözüyle Yezid b. el-Husayn'ı kastediyordu- kim fazla yaparsa, fazlalığı Beytü'l-Mal'e koyarım"*. Kadınlar tarafından uzun boylu, yassı ve çökük burunlu bir kadın: - *"Buna hakkın yok"*, deyince Ömer: - *"Niçin?"* diye sordu. Kadın: - *"Çünkü Allahu Teâlâ "Yüklerle mehir vermiş olsanız bile"* buyurmuştur" dedi. Hz. Ömer: *"Bir kadın isabet etti de bir erkek hata etti"* dedi⁶³⁹.

İbn Kesir'in bildirdiğine göre, rivâyetle inkita vardır⁶⁴⁰. İbn Hacer de inkita olduğunu söylemiş⁶⁴¹, Aclûnî ise Beyhakî'nin bunu ceyyid (iyi) bir senetle rivâyet

⁶³⁵ Aclûnî, *Keşfu'l-Hafâ*, I, 316; II, 154; İbn Kesir, *Hadislerle Kur'ân-ı Kerim Tefsiri*, (Ter. Bekir Karlığa, Bedrettin Çetiner), IV, 1609.

⁶³⁶ Bkz. a.g.e., VII, 233.

⁶³⁷ *Mecmeu'z-Zevâid*, IV, 284.

⁶³⁸ Abdü'r-Rezzâk, *Musannaf*, VI, 180; Aclûnî, *Keşfu'l-Hafâ*, I, 317; II, 155; İbn Kesir, *Tefsîru'l-Kur'ânî'l-Azîm*, I, 468.

⁶³⁹ İbn Kesir, *Tefsîru'l-Kur'ânî'l-Azîm*, I, 468; Aclûnî, *Keşfu'l-Hafâ*, I, 317.

⁶⁴⁰ İbn Kesir, a.g.e., I, 468.

⁶⁴¹ İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*, IX, 204.

ettiğini ancak **mürsel** bir rivâyet olduğunu belirtmiştir⁶⁴². Azîmâbâdî⁶⁴³ ve Mübârekpûrî⁶⁴⁴ de eserlerinde rivâyetin **munkatı** olduğunu belirtmişlerdir. Dolayısıyla bu haberlere de ihtiyatla yaklaşmak gerekmektedir.

Azîmâbâdî, “Sünen sahiplerine göre Hz. Ömer’in sözünde asıl olan, “Kadınların mehirlerinde aşırı gitmeyiniz” sözüdür. İbn Hibban ve Hâkim onu **sahîh** bulmuştur. Fakat içinde kadın kıssası yoktur⁶⁴⁵ demektedir. Ancak hadisin ya da olayın gerisini dikkate almaksızın, Hz. Ömer’in sadece “Kadınların mehirlerinde aşırı gitmeyiniz” sözünün **sahîh** olduğunu söylemek kaynaklardaki bilgilere ters düşmektedir. Zira, zayıf haberleri biraraya getiren bilginlerin eserlerinde bu söz **zayıf** addedilmiştir. Örnek olmak üzere, İbnu'l-Kayserânî (ö.507/1113)⁶⁴⁶, Zebîdî (ö.944/1537)⁶⁴⁷, el-Fetennî (ö.986/1578),⁶⁴⁸ el-Gızzî (ö.1061/1651)⁶⁴⁹, Zürkânî (ö.1122/1710),⁶⁵⁰ Amirî (ö.1143/1730)⁶⁵¹, es-Sinbâvî'nin (ö.1232/1817)⁶⁵² eserlerini sayabiliriz.

Fukahânın Görüşü: Şâfiî⁶⁵³ ve Hanbelî⁶⁵⁴ mezheplerine göre, Hz. Peygamber'in zevceleri ile kızlarına verdiği miktar olan 500 dirhemi aşmak müstehab değildir. Çünkü, dünya ve ahiret zararına sebep olabilir⁶⁵⁵. *Mâlikîlere* göre ise, mehirde aşırıya kaçan ve dolayısıyla mekruh olan husus, kadının emsallerinin mehrinden daha aşırı bir mehir almasıdır⁶⁵⁶. Ca'ferî fıkhi da, sünnette yer alan 500 dirhemi aşmanın mekruh olduğu görüşündedir⁶⁵⁷.

⁶⁴² Aclûnî, *Keşfu'l-Hafâ*, II, 155.

⁶⁴³ Azîmâbâdî, *Avnû'l-Ma'bûd*, VI, 96.

⁶⁴⁴ Mübârekpûrî, *Tuhfetü'l-Ahvezî*, IV, 215.

⁶⁴⁵ *Avnû'l-Ma'bûd*, VI, 96.

⁶⁴⁶ *Zahîratü'l-Huffâz*, II, 1919.

⁶⁴⁷ İbnu'z-Zebîdî, Abdurrahman b. Ali, *Temyîzu't-Tayyîb mine'l-Habîsi fî mâ Yedûru alâ Elsineti'n-Nâs*, Daru'l-Kitâbi'l-Arabiyy, Beyrut, t.y., s.122.

⁶⁴⁸ el-Fettenî, Ebu'l-Fazl Muhammed Tâhir b. Ali, *Tezkiratü'l-Mevdûât*, b.y., t.y., s.132.

⁶⁴⁹ Gızzî, Muhammed b. Muhammed, *el-İtkân mâ Yuhsinu mine'l-Ahbârî'd-Dâireti ale'l-Elsine*, el-Fârûku'l-Hadîsiyye, 1.baskı, Kahire, 1415, I, 248.

⁶⁵⁰ *Muhtasarü'l-Makâsidi'l-Hasene fî Beyânî Kesîrin mine'l-Ehâdisi'l-Müştehra*, s.248.

⁶⁵¹ Âmirî, Ahmed b. Abdülkerim, *el-Ceddü'l-Hasîs fî Beyânî mâ Leyse bi Hadîs*, Dâru'r-Râye, Riyad, t.y., s.72.

⁶⁵² Sinbâvî, Muhammed b. Muhammed, *en-Nuhbetü'l-Behiyye fî'l-Ehâdisi'l-Mekzûbe alâ hayri'l-Beriyye*, el-Mektebû'l-İslâmiyy, Beyrut, t.y., s.65.

⁶⁵³ Şirbînî, *Muğni'l-Muhtâc*, III, 220; *el-İknâ*, II, 425; el-Büceyrimî, *Hâşiyetü'l-Büceyrimî*, el-Mektebetü'l-İslâmiyye, Diyarbakır, Türkiye, t.y., III, 404.

⁶⁵⁴ İbnu'l-Müfîh, *el-Mübdî*, VII, 131; Merdâvî, *el-İnsâf*, VIII, 228; İbn Teymiye, *Kütüb Resâil ve Fetâvâ İbn Teymiye*, XXXII, 194; İbn Kudâme, *el-Muğni*, VII, 162.

⁶⁵⁵ İbn Kudâme, *el-Muğni*, VII, 162.

⁶⁵⁶ ed-Derdîr, *eş-Şerhu'l-Kebîr*, II, 309.

⁶⁵⁷ el-Hillî, *Şerâiu'l-İslâm*, II, 325 (Bkz. Zeydan, a.g.e., VII, 66'dan naklen).

Günümüz fakihlerinden Abdülkerim Zeydan, son rivâyet hakkında şu yorumları yapar: "Hz. Ömer hutbesi esnasında mehirde aşırıya kaçmaktan insanları menedince bir kadın söz konusu âyeti delil getirerek Hz. Ömer'in bu yasaklamasının câiz olmadığını bildirmiştir. Hz. Ömer'de kadının belirtilen âyetle istidlâl ederek delil getirmesini kabul etmiş ve insanları bu hususta nehyetmekten vazgeçmiştir. Orada bulunanlardan hiçbiri de kadının bu âyeti delil getirmesine itiraz edememişlerdir. Bütün bunlar âyetin mehirde aşırılığa kaçmanın cevazına işaret ettiğini göstermektedir. Ve bu da doğru bir delalettir... Bu delalet yüzündendir ki, fukahâ da aşırılığa kaçmamanın ancak müstehab olduğunu söyleyebilmiş ve mehrin çoğu için bir sınır koyamamışlardır. Ayrıca 'mallarınızla istemeniz...' ⁶⁵⁸ âyeti de az ya da çok bir sınır koymadığı gibi mehir konusunda aşırıya gitmekle alakalı herhangi bir işarete de yer vermemiştir. Dolayısıyla, "mallarınızla" kelimesinin içine az mal da çok mal da girmektedir ve bu çok malı mehir yapmak da câizdir... Hz. Peygamber'den sonra konuyla alakalı olarak sadece Hz. Ömer'in, insanları mehirde aşırıya gitmekten menettiğini ve Hz. Peygamber'in hanımlarının mehrini örnek gösterdiğini görüyoruz. Bu tahdid Hz. Ömer'in ichtihadıdır ve bu ichtihad onu, mehirde insanları aşırıya kaçmaktan meneder duruma getirmiştir. O aşırılık haddini, Hz. Peygamber'in zevcelerinin mehri olan beşyüz dirhemi aşmak olarak göstermiştir. Fazla olanın mehrini de Beyhakî'nin rivâyetinde belirtildiği gibi Beytulmal'e (devlet hazinesine) koymakla tehdit etmiştir. Ancak, kendisine âyetle karşı çıkan kadının sözüyle bu ichtihadından dönmüştür. İctihâdından dönmesinin sebeplerinden biri de, şeriatın ziyadesinde kadınlara izin verdiği mübah miktardan inmesine kadınlar grubunun razı olmadığını görmesidir. Her ne kadar mehrin artmamasında erkeklerin faydası varsa da, kadınların rızası yoktur ve bunu kendileri için bir zarar kabul etmektedirler. Bu durumda Hz. Ömer de âyetin işaretiyle kadınların maslahatını erkeklerin maslahatına tercih etmek durumunda kalmıştır. O halde, Hz. Peygamber'in tatbikatı kabul edilebileceği gibi onun üstüne ilave yapmak da mübah dairesinin içinde kalmaktadır" ⁶⁵⁹. Yine Zeydan'a göre, bazı fakihler tarafından "mehr mikdarının beşyüz dirhem olarak müstehab ilan edilmesi sadece buna olan meyilleri yüzündendir. Mümkün olabilecek en az mehri te'kit etmeye çalışmışlardır" ⁶⁶⁰.

⁶⁵⁸ 4/Nisâ, 24.

⁶⁵⁹ Zeydan, a.g.e., VII, 70 vd.

⁶⁶⁰ Zeydan, a.g.e., VII, 66-67.

Sonuç ve Değerlendirme: Âyette "وَأَتَيْتُمُ إِحْدَاهُنَّ قَنْطَارًا" bir yük altın vermiş

olsanız bile..⁶⁶¹ denilerek mehrin çoğu için bir sınır olamayacağına işaret edilmiş, Hz. Peygamber'in zamanında da mehrin en çoğu hususunda herhangi bir hudud tayin veya tavsiye edilmemiştir. Had koyma, Hz. Peygamber'den sonra gerçekleşmiştir. Sonuç olarak, mehrin az olmasını teşvikte delil olarak kullanılan hadislerin tamamının çelişkili olduğu görülmekte, dolayısıyla mehrin azlığının müstehab olduğu hükmü de çelişkiye girmektedir. Hz. Peygamber'in zamanında verilen ve zevcelerinin de mehri olduğu rivâyet edilen beşyüz dirhemle ilgili I ve II nolu rivâyetler sahîh olsa da, bu rivâyet o zamanın örfünü yansıtmaktadır. Zira, bizzat bu şekilde miktar koyarak, Hz. Peygamber'den yapılmış bir emir ya da tavsiye yoktur.

Aslında mehrin miktarı zaman ve mekanın değişmesiyle birlikte, örfе göre değişir. Toplumsal yaşamda karşılaşılan fiyatların yükselmesi ve alçalması gibi iktisadi olaylar mehrin miktarını da etkiler. Dolayısıyla, toplumun refah seviyesi mehrin miktarının belirlenmesi bakımından önemlidir. Zenginlik ve bolluğun yaygın olduğu toplumlarda hâlâ beşyüz dirhem vermekte ısrar etmek, Hz. Peygamber'in sözlerinin ve tatbikatının arkasında yatan mesajı gözardı etmek demektir. Böylesi toplumlarda mehrin miktarını yüksek tutmanın bir sakıncasının bulunmayacağını düşünüyoruz. Ancak, fakir toplumlarda şartlara göre davranmanın da gerekli olduğuna inanıyoruz.

Bazı din bilginlerinin dediği gibi, beşyüz dirhemde ısrar etmek ve bu ölçüyü esas alarak müstehab ve mekruh gibi hükümler koymak, eski dönemlerin örfünü devirler boyunca geçerli kılmak demektir. Halbuki evlenen kişilerin iktisâdi ve ictimâi durumları görecelidir. Bazan evlenilecek kişinin öyle meziyetleri olur ki, mehrin az ya da çok olmasının o kişinin kazanılmasının yanında hiç bir önem ifade etmez. Bazen de aksini yapmak daha uygun olur. Dolayısıyla, bize göre, bu konuda tarafların karar vermesi en doğru harekettir.

b- Mehrin En Alt Sınırıyla İlgili Görüşler

Mehrin azami haddi ile ilgili görüşlerde, yukarıda açıkladığımız gibi, fukahâ âyet dolayısıyla sınır olmadığına icmâ ederken, asgarî haddi yani mehrin en azı için bir sınır olup olmadığına ihtilâf etmiştir.

⁶⁶¹ 4/Nisâ, 20.

Mehir olarak verilmesi gereken en az sınır hususunda fukahâ arasında iki görüş ortaya çıkmıştır. Birinci görüş, eşlerin razı olması halinde mehrin en azı için bir sınır belirlenemeyeceğini söylerken, ikinci görüş, verilmesi gereken en az mehir için bir sınır olması gerektiğini söylemiştir.

1- Mehrin En Azı İçin Bir Sınır Olmadığını Kabul Edenler

Bu görüşün sahiplerine göre, “ وَأَحْلَ لَكُمْ مَا وَرَاءَ ذَلِكَ أَنْ تَبْتَغُوا بِأَمْوَالِكُمْ مُحْصِينَ ”

Bunlardan başkasını, zinadan kaçınıp, iffetli olarak mallarınızla istemeniz size helâl kılındı⁶⁶² âyetinde geçen mallar lafzı aza da çoğa da hamledilebilir. Dolayısıyla bu âyete göre, miktar az bile olsa mehir olması câizdir ve en az için bir sınır yoktur⁶⁶³.

Konuyla alakalı olarak değerlendirilen hadis delilleri ise şunlardır:

I- Abdullah İbnu Amir'in babasından naklettiğine göre:

أَنَّ امْرَأَةً مِنْ بَنِي فِزَارَةَ تَزَوَّجَتْ عَلَى نَعْلَيْنِ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَرْضَيْتِ مِنْ نَفْسِكَ وَمَالِكَ بِنَعْلَيْنِ قَالَتْ نَعَمْ قَالَ فَأَجَازَهُ

"Benî Fezâre'den bir kadın bir çift ayakkabı mehir mukabilinde evlendi. Resûlullah: - "Nefsin ve malın için bir çift ayakkabıya razı mısınız?" diye sordu. Kadın: - "Evet!" dedi. Resûlullah da bu evliliğe müsaade etti."⁶⁶⁴

Hadis tüm versiyonlarında yer alan ortak râviler: Âmir b Rebîa b. Ka'b (ö. 32) - Abdullah b. Amir b. Rebîa (ö.85) - Âsım b. Abdillâh'tır.

Tirmizî'ye göre Amir b. Rebîa'nın hadisi **hasen-sahîh**⁶⁶⁵, Ebû Ya'lâ'nın eserini tahkik eden Şeyh Hüseyin Esed'e göre **isnâdı zayıftır**⁶⁶⁶. Beyhakî'ye göre Tirmizî hadise hasen sahîh dese de böyle değildir. Çünkü, hadisin bütün versiyonlarının içinde yer alan, Hz. Peygamber'den sonraki üçüncü râvi olan Asım

⁶⁶² 4/Nisâ, 24.

⁶⁶³ Şâfiî, *el-Ümm*, V, 58; Şirbînî, *Muğni'l Muhtac*, III, 220; İbn Kudâme, *el-Muğni*, VII, 161.

⁶⁶⁴ Tirmizî, *Nikâh* 22 (1113), III, 420; Tayâlisî, *Müsned*, II, 156; Ebû Ya'lâ, *Müsned*, XIII, 151, 155; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, III, 445; Beyhakî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, VII, 138, 238, 239; İbnu'l-Ca'd, *Müsned*, s.135.

⁶⁶⁵ Tirmizî, *Nikâh* 22 (1113), III, 420.

⁶⁶⁶ Ebû Ya'lâ, *Müsned*, XIII, 151, 155.

b. Abdullah eleştirilen bir râvîdir. Zayıf olmasına rağmen hadis imamları ondan rivâyette bulunmuşlardır⁶⁶⁷. İbnü'l-Cevzî'ye göre de bu hadis illetlidir. Çünkü Asım b. Abdullah hakkında Yahya b. Maîn “..zayıftır, hadisiyle hüküm verilmez” demiş, İbn Hibban ise “aşırı hatalar yaptığından dolayı hadisi terkedilir” ifadesini kullanmıştır⁶⁶⁸. Nitekim, Medîni “Beis yoktur”⁶⁶⁹ derken, İbn Uyeyne hıfzına güvenilemeyeceğini, Ahmed b. Hanbel güvenilir bir râvî olmadığını, Ebû Zûr'a hadislerinin münker ve muzdarib olduğunu, güvenilecek bir hadisi olmadığını belirtirler. Genelde rical kitaplarında ondan bahsedilen ortak nokta; hıfzının kötü olduğu, vehminin çok, hatasının fahiş olması yüzünden terkedildiğidir⁶⁷⁰. Makdisî'ye göre hadisin isnâdı hasendir⁶⁷¹. Zayıf ve mevzû hadis üzerine eser yazanlardan İbnu'l-Kayserânî ve Suyûtî de hadisi bu koleksiyonlarının içine katmıştır⁶⁷². Elbânî de bu rivâyete zayıf demektedir⁶⁷³.

Görüldüğü gibi Tirmizî ve Makdisî hâriç, diğer bilginler hakkında hüküm vermeye elverişli bir hadis olamayacağını söylemektedirler.

II- Câbir'den yapılan bir rivâyette: "Resûlullah: - “مَنْ أَعْطَى فِي صَدَاقِ امْرَأَةٍ مِلَّةً”

Kim mehir olarak bir avuç kavut veya hurma verirse kadını kendine helâl kılmış olur”⁶⁷⁴ buyurmuştur.

Ebû Dâvud bu hadisin mevkuf olarak da rivâyet edildiğini söyleyip hadisi kendisine ulaşan üç isnadla verir. Hepsinin de Hz. Peygamber'e ulaşan şu son üç râvisi aynıdır: Câbir b. Abdullah (ö.78) - Ebu'z-Zübeyr (ö. 126) - Mûsâ b. Müslim b. Rûmân.

İbn Hacer rivâyetin isnâdında yer alan Müslim b. Ruman'ın zayıf olup mevkuf haber rivâyet ettiğini açıklar⁶⁷⁵. İbn Hacer ve Mizzî (ö.742/1341), İbn

⁶⁶⁷ Beyhakî, *es-Sünenü'l-Kübrâ* VII, 239.

⁶⁶⁸ *Ehâdisü'l-Hilâf*, II, 281.

⁶⁶⁹ İclî, Ebu'l-Hasen Ahmed b. Abdullah, *Ma'rifetu's-Sikat*, Mektebetü'd-Dâr, Medîne, 1405, II, 9.

⁶⁷⁰ İbn Ebî Hâtim, *el-Cerhu ve't-Ta'dîl*, VI, 347; el-Ukaylî, *Duafâ*, III, 333; İbn Adî, *el-Kâmil fi Duafâi'r-Rical*, V, 225; İbn Hibban, *el-Mecrûhîn mine'l-Muhaddisîne ve'd-Duafâ*, II, 127; el-Mizzî, *Tehzîbu'l-Kemâl*, XIII, 500; İbn Hacer, *Tehzîbu't-Tehzîb*, V, 42.

⁶⁷¹ *el-Ehâdisi'l-Muhtâra*, VIII, 184.

⁶⁷² İbnu'l-Kayserânî, *Zahîratü'l-Huffâz* I, 840; Suyûtî, *el-Alâi el-Masnûa fi'l-Ehâdisi'l-Mevdûa*, II, 164, 165.

⁶⁷³ Elbânî, *Daifu't-Tirmizî*, I, 190.

⁶⁷⁴ Ebû Dâvud, *Nikâh* 28, 29 (2110), II, 585; Beyhakî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, VII, 238; Dârekutnî, *Sünen*, III, 243.

⁶⁷⁵ İbn Hacer, *Telhîsu'l-Habîr*, III, 190.

Hibban'ın Müslim b. Rûman'ı sika râviler arasında zikrettiğini⁶⁷⁶ belirtir. Ancak diğer rical kitaplarında, İbn Hibban'ın onu sika râviler arasında gösterdikten sonra zayıf râvileri ele aldığı eserinde hata edenlerden olduğunu, rivâyetinde tek kalmışsa kendisiyle hüccet olmanın sınırından çıktığını belirttiği kaydedilir. Ayrıca Müslim b. Rûman için, Yahya b. Maîn, Yezid b. Harun⁶⁷⁷ ve Ezdî'nin zayıf, Ebû Hâtim'in ise meçhul dediği nakledilir⁶⁷⁸. San'ânî de onu zayıf görenler arasındadır⁶⁷⁹. Ayrıca, yine râviler arasında yer alan İshak b. Cibril de tanınan bir râvi değildir. Ezdî ve Müslim b. Ruman onu zayıf görmüştür⁶⁸⁰. Sehavi⁶⁸¹ ve Elbânî⁶⁸² de hadisin zayıf olduğunu belirtir. Hadis hakkında genel kanaat bu hadisin mevkuf olduğu yönündedir⁶⁸³.

Bu hadis, son üç râvisi bakımından aynı olmasına ve içlerinde tenkit edilen râvi Müslim b. Ruman da yer almasına rağmen, yine Cabir'den olmak üzere şu iki ayrı lâfızla fıkıh kitaplarında bazı mezheplerce delil olarak kullanılmıştır:

*Eğer bir adam bir kadına avuç dolusu kadar yiyeceği mehir olarak verirse kadın ona helâl olur*⁶⁸⁴.

Dârakutnî ve Beyhakî ise bu hadisi, mânâ bakımından aynı olmakla beraber şu lâfız farklılıklarıyla verir:

*Eğer bir adam bir kadınla avuç dolusu kadar yemekle evlenirse bu mehir olur.*⁶⁸⁵

Dolayısıyla bu hadisler de aralarında ortak râvi olan ve yukarıda bilginler tarafından cerhi zikredilen Musa b. Müslim b. Ruman sebebiyle zayıf olmaktadır. Çünkü, bütün isnadların ortak ve kaynak râvisi odur.

⁶⁷⁶ İbn Hacer, *Tehzibu't-Tehzib*, X, 331; el-Mizzî, *Tehzibu'l-Kemâl*, XXIX, 150.

⁶⁷⁷ Ukaylî, *Duafâ*, II, 505; el-Hüseynî, *el-İkmal fî Zikri men lehû rivâyetun fî Müsnedi Ahmed*, *Câmiatu'd-Dirâsâti'l-İslâmiyye*, Kerâtîşî, 1409/1989, s.200; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerhu ve't-Ta'dîl*, IV, 414; İbn Hibban, *el-Mecrûhîn min'el-Muhaddisîne ve'd-Duafâ*, VI, 366.

⁶⁷⁸ İbn Hacer, *Tehzibu't-Tehzib*, X, 331; el-Mizzî, *Tehzibu'l-Kemâl*, XXIX, 150.

⁶⁷⁹ San'ânî, *Sübûlü's-Selâm*, III, 152.

⁶⁸⁰ Zeylaî, *Nasbu'r-Raye*, III, 200.

⁶⁸¹ Sehâvî, *Mekâsıdû'l-Hasene*, s. 1314.

⁶⁸² Elbânî, *Daifu Süneni Ebî Dâvud*, s.206.

⁶⁸³ Hatip Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, VI, 364; Mübârekpûrî, *Tuhfetü'l-Ahvezi*, IV, 212.

⁶⁸⁴ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, III, 155; İbnu'l-Cevzî, *Ehâdisü'l-Hilâf*, II, 280.

⁶⁸⁵ Darakutnî, *Sünen*, III, 243; Beyhakî, *es-Sünenü'l-Kübrâ* VII, 238.

III- Sehl İbnu Sa'd'ın anlattığına göre: Bir kadın kendini Resullah'a bağışlamaya gelmiş, onda bu arzusun olmadığını gören bir adam - “Sizin ihtiyacınız yoksa onu bana nikâhlayın” demiş, Resûlullah ona mehir olarak verecek birşeyinin olması gerektiğini söylemiş, kadını isteyen şahıs evinde araştırma yaptıktan sonra birşeyinin olmadığını bildirince Hz. Peygamber O'na tekrar: - “İyi bak, demirden bir yüzük de mi yok!” buyurmuştur⁶⁸⁶.

Hatırlanacağı üzere daha önce muhaddislerin **sahîh** olarak nitelediği bu hadiste Hz. Peygamber'in “Demirden bir yüzük olsun bak” ifadesi bu görüş sahiplerine göre, mehrin en azı hususunda mübalağaya işaret eder. Bu da, az da olsa mâlî kıymet ifade eden herşeyin mehir olmasının yukarıdaki rivâyete göre sahîh olduğu anlamına gelir.

Fukaha'nın Görüşleri: Şâfiî, Hanbelî, selef ve haleften birçok bilgin örneğin İmam Mâlik'in ashabından İbn Dinar, İbn Ebi Leyla, Sevrî, Evzâî, Leys, İshak, Ebû Sevr, Dâvud ve İbn Vehb eşlerin razı olması halinde mehrin en azı için bir sınır belirlenemeyeceğini söylemiştir⁶⁸⁷.

Değerlendirmeyi sonraya bırakarak karşı görüşün delillerini inceliyoruz.

2- Mehrin En Azı İçin Bir Sınır Olduğunu Kabul Edenler

İkinci görüş ise, mehrin en azı için bir sınır olması gerektiğini, dolayısıyla bu sınırdan daha az vermenin sahîh olmayacağını savunmuştur. *Hanefî Mezheb*⁶⁸⁸, İmam *Mâlik*,⁶⁸⁹ Said b. Cübeyr, Nahâî ve İbn Şübrûme bu gruptandır⁶⁹⁰.

Bu görüşün sahipleri mehrin en azı için bir sınır olmasında ittifak etmişlerse de, bu en az sınırın ne olacağı hususunda ihtilâf etmişlerdir. İmam *Mâlik*'e göre, mehrin en azı çeyrek dinar veya saf üç gümüş dirhemdir⁶⁹¹. *Hanefî Mezhebi* bu en

⁶⁸⁶ Hadis ve kaynaklarıyla ilgili geniş bilgi için Mehrin “Dayandığı Şer’î Deliller” başlığına bakınız.

⁶⁸⁷ Geniş bilgi için bkz. Şâfiî, *el-Ümm*, V, 58; Mervezî, *İhtilâfu'l-Ulemâ*, s.125; Şirbînî, *Muğni'l Muhtac* III, 220; İbn Kudâme, *el-Muğni*, VII, 161.

⁶⁸⁸ İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-Kadir*, III, 320, 321; Kasânî, *Bedâi'*, II, 276; İbn Nüceym, *el-Bahru'r-Râik*, III, 152.

⁶⁸⁹ Zürkânî, *Şerhu'z-Zürkânî*, III, 207; Abderî, *et-Tâcu ve'l-İklîl*, III, 508; Nefrâvî, *el-Fevâkihu'd-Devânî*, II, 5; İbn Abdilber, *Temhîd*, XXI, 115.

⁶⁹⁰ İbn Kudâme, *el-Muğni*, VII, 161.

⁶⁹¹ Zürkânî, *Şerhu'z-Zürkânî*, III, 207; Abderî, *et-Tâcu ve'l-İklîl*, III, 508; Nefrâvî, *el-Fevâkihu'd-Devânî*, II, 5; İbn Abdilber, *Temhîd*, XXI, 115.

az sınırın 10 dirhem ya da kıymeti 10 dirhem eden bir mal olacağını savunmuştur⁶⁹². Bunun için delil gösterdikleri rivâyetler şunlardır:

I- Hz. Ali şöyle demiştir “لا يكون المهر أقل من عشرة دراهم *Mehir 10 dirhemden daha az olmaz*”⁶⁹³

Haberin son ortak üç râvisi Ali (r.a.) - Şa'bî ve Dâvud el-Edvî'dir. Ahmed b. Hanbel'in(ö.241/855) *İlel'*inde belirtildiğine göre, Davud el-Edvî ve bu haber zayıf bulunmuştur⁶⁹⁴. İbn Hibban (ö.354/965) da hadislerin ortak râvisi olan Davud el-Edvî'nin zayıf olduğunu belirtir. Şa'bî de Ali'den hiç hadis işitmemiştir⁶⁹⁵. Dârakutnî'nin (ö.385/995) bildirdiğine göre, Abdullah b. Eşcaî, Süfyan'a, Dâvud el-Edvî yoluyla Şâbî'den gelen bu hadisi sormuş, - “Hâlâ şu hadisleri yalanlanan şahıs mı?” şeklinde karşılık verince - “Şâbî ondan rivâyet etse de mi?” diye tekrar sormuş, Süfyan bunun üzerine yönünü çevirmiş (ve beğenmediğini ifade eden bir tarzda) “Dâvud! Dâvud!” demiştir⁶⁹⁶. İbn Abdilber (ö.463/1071), Şa'bî'den Ali yoluyla rivâyet edilen hadislerin hiç birinin **sahih olmadığını** belirtmiş⁶⁹⁷, İbnu'l-Cevzî (ö.595/1203) de bu hadisi *Mevdûât*'ında zikretmiştir⁶⁹⁸. San'ânî'ye (ö.1182/1768) göre, bu haber Ali'ye mevkuf olarak rivâyet edilmiştir. Ve **senedi tenkit edilmiştir**⁶⁹⁹. Mübârekpûrî (ö.1353/1934) de hadisin mevkuf olduğunu, senedindeki Dâvud el-Edvî'nin zayıf olduğunu belirtir. Nitekim, Dârakutnî de bu hadisin birçok isnâdı olduğunu fakat hiçbirinin de zayıflıktan hâli olmadığını söylemiştir⁷⁰⁰.

⁶⁹² Merginânî, *el-Hidâye*, I, 204; *Bidâyetü'l-Mübtedî*, I, 61; Serahsî, *el-Mebsût*, V, 66, 81; İbn Abidin, *Reddû'l-Muhtar ale'd-Dürri'l-Muhtar*, III, 101, V, 599. (Zeydiye Mezhebi de Hanefî mezhebi gibi en az 10 dirhem olması gerektiğini söylemiştir Bkz. *Şerhu'l-Ezhâr*, II, 255; Zeydan, a.g.e., VII, 61'den naklen).

⁶⁹³ Beyhakî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, VII, 240; Darakutnî, *Sünen*, III, 245, 246; Abdürrezzâk, *Musannaf*, VI, 179.

⁶⁹⁴ *İlel'ü'l-Hadis ve Ma'rifetü'r-Ricâl*, s.74.

⁶⁹⁵ Zeylaî, *Nasbu'r-Râye*, III, 199.

⁶⁹⁶ Dârakutnî, *Sünen*, III, 246.

⁶⁹⁷ İbn Abdilber, *Temhîd*, XXI, 116.

⁶⁹⁸ İbnu'l-Cevzî, a.g.e., II, 264 (Söz konusu hadis مهر أقل من عشرة دراهم şeklinde de gelmiş zayıf ve mevzu haberleri konu edinen şu eserlerde geçmiştir. Sehâvî, *el-Mekâsîdü'l-Hasene*, s. 1314; el-Fetennî, *Tezkiratü'l-Mevdûât* I, 133; el-Hût, *Esna'l-Metâlib*, I, 1720; el-Gizzî, *el-İtkân*, II, 2339; İbnu'z-Zebîdî, *Temyîzu't-Tayyib*, s.194; İbn Tûlûn, *eş-Şezera*, II, 1133; es-Semhûdî, *el-Gammâz*, I, 339; Tarablûsî, *el-Keşfu'l-İlâhî*, I, 1127; Muhammed b. Kudâme, *el-Latife*, s.19, 21; İbnu'l-Cevzî, *el-Mevdûât*, II, 263; İbn Cârullah, *en-Nevâfih*, s.2628; Zehebî, *Tertîbu'l-Mevdûât*, s.670; İbnu'l-Kayserânî, *Zahîratü'l-Huffâz*, V, 6234; Aclûnî, *Keşfu'l-Hafâ*, II, 3090; Zürkânî, *Muhtasarü'l-Makâsîd*, s.1202.

⁶⁹⁹ San'ânî, *Sübülü's-Selam*, III, 152.

⁷⁰⁰ Mübârekpûrî, *Tuhfetü'l-Ahvezî*, IV, 213.

Bu rivâyet, bir cümle ilavesiyle kaynaklarda şöyle de geçmiş ve bu hususa delil olarak gösterilmiştir: Buna göre Hz. Ali şöyle demiştir:

10 dirhemden la تقطع اليد إلا في عشرة دراهم و لا يكون المهر أقل من عشرة دراهم
*daha az olan hırsızlık için el kesilmez. Mehir de 10 dirhemden daha az olmaz*⁷⁰¹.

Beyhakî'ye göre, bu haberin isnâdında **iki meçhul râvi ve iki zayıf râvi** araya gelmiştir⁷⁰². Dolayısıyla bu iki haberin de zayıf olduğu anlaşılmaktadır.

II- Câbir'den rivâyet edildiğine göre Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur:

*"Kadınları ancak velîleri evlendirir ve ancak denkleriyle evlenirler. 10 dirhemden daha aşağı mehir de yoktur"*⁷⁰³.

Bu hadisin isnâdında yer alan Mübeşşir b. Ubeyd tüm hadis tenkitçileri tarafından tenkit edilmiş, hakkında **"kıymete değmez biridir"**⁷⁰⁴, **"metruktur"**⁷⁰⁵, **"hadisleri uydurmadır"**⁷⁰⁶, **"yalan uydurmakla meşhur bir yalancıdır"**⁷⁰⁷, **"sika râvilerden mevzu hadisler rivâyet eder, hadislerinin yazılması helâl değildir"**⁷⁰⁸ hükmü verilmiştir. İbn Hibban da hadisteki karışıklığın Mübeşşir b. Ubeyd'den geldiğini, hadisi bir defasında başka, başka bir defasında başka rivâyet ettiğini belirtir⁷⁰⁹. Dârekutnî, hadisi rivâyet ettikten sonra isnadda geçen Mübeşşir b. Ubeyd'in **metrükü'l-hadis** olmasından dolayı **hadislerine itibar edilemeyeceğini** söyler⁷¹⁰. Beyhakî de Mübeşşir b. Ubeyd'in hadislerinin **metruk** olduğunu dolayısıyla **tâbi olunamayacağını** ve hadisin **zayıf** olduğunu belirtir⁷¹¹.

İbn Rüşd'e göre, bu hadis sâbit olsaydı bile, Sehl hadisini tahsis edeceğinin söylenmesi mümkün olmazdı. Çünkü, **râviler Câbir'e ulaşmamıştır**. Hadis ehli nazarında bu hadis **zayıftır**⁷¹². İbn Hacer'e göre de yalancı olan Mübeşşir b. Ubeyd'den dolayı **hadisin isnâdı iyi değildir**. Bu hadis sahîh olan ve demirden

⁷⁰¹ Dârekutnî, *Sünen*, III, 200 (349); Beyhakî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, VII, 261.

⁷⁰² Beyhakî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, VII, 261.

⁷⁰³ Beyhakî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, VII, 133, 240; Dârekutnî, *Sünen*, III, 244, 245; Ebû Ya'lâ, *Müsned*, IV, 72.

⁷⁰⁴ el-Ukaylî, *Duafâ*, IV, 235.

⁷⁰⁵ Heysemî, *Mecmeu'z-Zevâid*, IV, 275.

⁷⁰⁶ Mübârekpûrî, *Tuhfetü'l-Ahvezî*, IV, 213; Azîmâbâdî, *Avnü'l-Ma'bûd*, VI, 100.

⁷⁰⁷ İbn Hazm, *el-Muhallâ*, IX, 495.

⁷⁰⁸ Azîmâbâdî, *Avnü'l-Ma'bûd*, VI, 100.

⁷⁰⁹ İbn Hibbân, *Mecrûhîn*, III, 30.

⁷¹⁰ Dârekutnî, *Sünen*, III, 244, 245.

⁷¹¹ *es-Sünenü'l-Kübrâ*, VII, 133, 240.

yüzüğü mehir kabul eden Sehl hadisine de **muanızdır**⁷¹³. Şevkânî, "Cabir hadisi sahîh olsaydı, daha azına mehir olabileceğine işaret eden hadislerle muanız olurdu, fakat isnadda ikisi de zayıf olan Mübeşşir b. Ubeyd ve Haccâc b. Ertât'dan dolayı **sahîh değildir**. Haccâc **tedlisle meşhur** olmuştur. Mübeşşir b. Ubeyd de **metruktur**⁷¹⁴ der. Ebi Ya'lâ'nın rivâyeti için, Şeyh Hüseyin Esed, **isnâdı zayıf** demiştir⁷¹⁵.

Görüldüğü gibi, isnadda yer alan Mübeşşir b. Ubeyd bilginlerce hadis uydurmakla tanınmış bir râvidir. O'ndan rivâyet edilen hadisler bilginlere göre **uydurma ve münker hadislerdir**. Buhârî O'nun hakkında **hadisi münkerdir** demiş, Ahmed b. Hanbel de **hadis uydurduğunu** söylemiştir. Söz konusu hadisin de **zayıf** olduğu Ukaylî'nin *Duafâ*'sında, Mübeşşir b. Ubeyd ile ilgili bahiste belirtilmiştir⁷¹⁶. Dolayısıyla hadis, hem metindeki lâfızlarının hem de senedinin ihtilâfıyla **bâtıl** kabul edilmiştir. Çünkü, Mübeşşir'den başkası bu hadisi rivâyet etmemiştir⁷¹⁷.

Fukahânın Görüşleri: Bu hadislerin yanısıra Hanefî mezhebi mensupları ve İmam Mâlik sadece bu hadisleri değil, kıyas delilini de kullanmışlardır. Ve bu sınır miktarını, hırsızlık nisab miktarına kıyas yapmışlardır. Hırsızlık dolayısıyla el kesilmesinin gerçekleşeceği miktar Hanefî mezhebine göre, bir dinar veya on dirhemdir⁷¹⁸. Mâlikîlere göre, çeyrek dinar veya saf üç gümüş dirhemdir⁷¹⁹. Ayrıca, bu görüş sahiplerine göre, sahîh olan "*Demirden bir yüzük bile olsa ver*" hadisi mehr-i muaccel, yani mehrin peşin verilen kısmıdır. Mehrin aslı değildir. Çünkü, o zaman âdet mehrin bir kısmını zifaktan önce vermektir⁷²⁰. Nitekim "Hz. Peygamber (a.s.) de Ali'nin Fatıma ile zifafını Fatıma'ya bir şey verinceye kadar engellemiştii. Ali - "*Benim verecek birşeyim yok!*" dedi. Bunun üzerine Hz. Peygamber: - "*Ona zırhını ver!*" buyurdu. Hz. Ali (bu maksadla) zırhını verdi, sonra da gerdeğe girdi"⁷²¹.

⁷¹² İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-Müçtehid*, II, 15.

⁷¹³ İbn Hacer, *ed-Dirâye fi Tahrîci'l-Ehâdisi'l-Hidâye*, II, 62.

⁷¹⁴ *Neylû'l-Evtar*, VI, 311.

⁷¹⁵ Ebû Ya'lâ, *Müşned*, IV, 72.

⁷¹⁶ Ukaylî, a.g.e., IV, 235; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-Ta'dîl*, VIII, 343; İbn Adî, *el-Kâmil fi Duafâi'r-Rical*, VI, 417; İbnü'l-Acemî, *el-Keşfu'l-Hasîs*, s.213; İbn Hibban, *el-Mecrûhîn min'el-Muhaddisîne ve'd-Duafâ*, III, 30; İbn Hâcer, *Lisânu'l-Mizân*, VII, 349.

⁷¹⁷ İbn Adî, *el-Kâmil fi'd-Duafâ*, VI, 418.

⁷¹⁸ İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-Kadir*, III, 320, 321; Kasânî, *Bedâi'*, II, 276; İbn Nuceym, *el-Bahru'r-Râik*, III, 152.

⁷¹⁹ Geniş açıklama için bkz. Zürkânî, *Şerhu'z-Zürkânî*, III, 207; Abderî, *et-Tâcu ve'l-İklîl*, III, 508; Nefrâvî, *el-Fevâkihu'd-Devânî*, II, 5; İbn Abdilber, *Temhid*, XXI, 115.

⁷²⁰ Kasânî, *Bedâi'*, II, 276; İbn Abdilber, *Temhid*, XXI, 115.

⁷²¹ Sihhati hakkında farklı değerlendirmelerin yapıldığı bu hadis hakkında geniş bilgi için "Mehri Muaccel" bölümüne bakınız.

Mezheplerin Karşılıklı Yorumu: Bu düşüncenin aksini, yani mehrin en az sınırının olamayacağını savunanlar şöyle demişlerdir: “Câbir’in rivâyet etmiş olduğu; ‘Kadınları ancak velîleri evlendirir ve ancak denkleleriyle evlenirler. 10 dirhemden daha aşağı mehir de yoktur’ hadisi haber-i âhaddır. Hadisin ifade ettiği ile amel etmek, malın mutlak olduğunu ifade eden Kur’an nassına ziyâde yapmak demektir. Hanefiler ise, aslında ‘Haber-i âhadla âyete kayıt getirilemez’ diyerek, Kur’an nassına haber-i âhadla ziyade yapmayı yasaklamışlardır. Çünkü, bu Allah’ın kitabına haber-i âhadla ilâve yapmak demektir. Bu da câiz değildir. Ayrıca, Hanefiler söz konusu hadisle velâyet konusunda amel etmemekte, akıl baliğ olmuş bekâr kızın nikâh aktini velîsiz kendisinin üstlenebileceğini câiz görmektedirler. Nasıl olur da nikâhta velâyet hususunda ameli terkettikleri bir hadisle mehrin miktarında amel ederler? Üstelik bu hadisin senedinde alimlerin zikrettiği gibi ta’n (tenkit) vardır”⁷²². “Kıyas yaptıkları hususa gelince; nikâhla hırsızlık arasında herhangi bir benzerlik olmadığından bu kıyas batıldır. Çünkü, hırsızlıkta el kesilir, nikâhda ise uzvun kesilmesi diye birşey söz konusu değildir. Üstelik nikâh taatin ifadesi, hırsızlık ise masiyetin ifadesidir”⁷²³. “Bunlara ilave olarak, ‘Demirden bir yüzük bile olsa ver’ hadisinde, bunun mehrin hepsi olmayıp önden verilen kısmı olduğuna dair hiçbir bir delâlet yoktur. Bilakis görünen odur ki, istenen mehrin bir kısmı değil hepsidir”⁷²⁴. Nitekim, İbn Hacer de mehrin en azı olarak sınırlandırılması gereken miktar hususunda sahîh bir haberin bulunmadığını belirtmektedir⁷²⁵. Zürkânî’ye (ö.1122/1710) göre, “İşte bu hadis Mâlik’in de mehirdeki en az sınır olan çeyrek dinarın müstehab olduğuna dair hükmünü zayıf düşürmüştür”⁷²⁶. İbn Kayyim el-Cevziyye de; - “Mehrin üç dirhemle ya da on dirhemle -hem de nassla ve kıyasla- takdirine gitmek nereden çıkıyor” diyerek karşı çıkmış, “miktar belirleyen kurallar konusunda bir hükmün ortaya konulmasının, ancak şeriatın sahibi tarafından olacağını” söylemiştir⁷²⁷.

Hanefiler karşı görüşün “Mehir sadece kadına has kılınmıştır ve tasarruf hakkı ona aittir. Miktarı ise iki eşin üzerinde anlaşacakları herhangi bir miktardır” hükmüne ve diğer itirazlarına şöyle cevap vermişlerdir: - “Evet, mehir istifade

⁷²² İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-Kadîr*, III, 320, 321. (Hadisle ilgili geniş açıklama, ilgili hadisin bulunduğu yerde yapılmıştı).

⁷²³ İbn Hazm, *el-Muhallâ*, IX, 495.

⁷²⁴ ez-Zürkânî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdilbâkî, *Muhtasaru'l-Makâsidi'l-Hasene fî Beyâni Kesîrin mine'l-Ehâdisi'l-Müştehra*, el-Mektebû'l-İslâmî, Beyrut, 1403, III, 173.

⁷²⁵ İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*, IX, 211.

⁷²⁶ Zürkânî, *Şerhu'z-Zürkânî*, III, 167.

⁷²⁷ İbn Kayyim, *Zâdu'l-Meâd fî Hedyi Hayri'l-İbâd*, V, 281-282.

bakımından yalnız kadının hakkıdır. Fakat yerine getirilmesinin vücûbu, ‘...iffetli olarak mallarınızla istemeniz...’⁷²⁸ âyetiyle belirtildiği için, öncelikle şeriatın (dinin) hakkıdır. Her ne kadar bu konudaki hadisler zayıfsa da bu ödeme hakir, değersiz bir malla değil, ait olduğu yerin şerefi dolayısıyla hırsızlık nisabında olduğu gibi, şer’an hatırı sayılacak bir meblağ ödemek suretiyle olmalıdır. Bir başka âyette de Allâhu Teâlâ **Biz onlara eşleri ve** **فَدَّ عَلِمْنَا مَا فَرَضْنَا عَلَيْهِمْ فِي أَزْوَاجِهِمْ وَمَا مَلَكَتْ أَيْمَانُهُمْ** ‘...’

bakmakla yükümlü bulundukları hakkında neyi farz kıldığımızı biliriz⁷²⁹ demektedir⁷³⁰. “Kadın kendine ait on dirhemden fazlasını düşürse de, âyet nedeniyle dinin verdiği imkânı düşürmeye hakkı yoktur”⁷³¹. Hanefî fakihi Kâsânî (ö.587/1191); “Her ne kadar ‘*Mehir 10 dirhemden daha azına olmaz*’ rivâyeti zayıfsa da geliş yolları çoktur. Usulde nakledildiği üzere, zayıfın tarikleri çoğalırsa o hadis hasen mesabesinde olur”⁷³² der. “Ayrıca 10 dirhemden daha az mehir takdir edildiği zaman, nikâh akdi sahîh olsa da, o kadın için 10 dirhem mehir verilmesi vacip olur”⁷³³. Yine Hanefî fukahasına göre; “erkeğin eli darsa, imkânı nisbetinde birşey verir ve gerisi zimmetine borç kalır”⁷³⁴.

Sonuç ve Değerlendirme: Bu konudaki âyetlerin hem çokluğu hem de kadının lehine olan ısrarı ve ayrıca mezheplerin değerlendirmeleri gözönüne alındığında, kadının mehir hakkının pek de hafife alınacak bir konu olmadığı anlaşılmaktadır.

Mehirden maksat, şâyet kadına verilen değer ise ve erkeğe emeğiyle, alınının teriyle kazandığı malını kadına **..gönülden seve seve..** **وَأَتُوا النِّسَاءَ صَدُقَاتِهِنَّ نِحْلَةً** ⁷³⁵

vermesi gerektiği bildiriliyorsa, bu durumda verilecek mehrin sıradan ve geçiştirilecek bir miktar olamayacağı açığa çıkmaktadır. Madem ki, eski devirlerin örfüne göre, en az miktar olan on dirhem önemli bir meblağdır, öyle ise, bugünün şartlarında da kişinin gücünün yettiği, yine hatırı sayılır bir miktar mehir olarak ödenmelidir. Nitekim, sahîh olduğu ifade edilen Sehl hadisi, normal ve geliri iyi olan bir kimsenin durumunu değil, çaresizlik ve zaruret içinde olan bir kişinin -demirden

⁷²⁸ 4/Nîsâ, 24.

⁷²⁹ 33/Ahzab, 50.

⁷³⁰ Ayrıntılı bilgi için bkz. İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-Kadir*, III, 320, 321; Kâsânî, *Bedâi'*, II, 276; İbn Nüceym, *el-Bahru'r-Râik*, III, 152.

⁷³¹ İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-Kadir*, III, 321.

⁷³² *Bedâi'*, II, 276.

⁷³³ Kâsânî, *Bedâi'*, II, 276; İbn Nüceym, *el-Bahru'r-Râik*, III, 152.

⁷³⁴ *el-Cezîrî*, Abdurrahman, *Dört Mezhebin Fıkıh Kitabı* (Ter. Hasan Ege), V, 164.

bir yüzük olsa da denilmek suretiyle- sembolik olarak vermesi gereken meblağı bildirmektedir. Sehl hadisinde Hz. Peygamber evlenmeyi talep eden kişiyi defalarca geri çevirmiş ve mehir için gücü yettiğince çaba harcamasını istemiştir. Çünkü, insanlar yapları gereği zor elde ettikleri şeylerin kıymetini daha fazla bilmekte ve onu kolayca elden çıkarmayı göze alamamaktadırlar. Öte yandan, birçok âyet ve hadise konu olan mehrin basit birşey olmadığı da bir gerçektir. Zira, mehir gerektiği zaman kadının kimseye sormadan tasarrufta bulunacağı bir maldır. Âyetteki "وَأْتِمِمْ"

إِحْدَاهُنْ قَنْطَارًا فَلَا تَأْخُذُوا مِنْهُ شَيْئًا أَتَأْخُذُونَهُ بِهَتَانَا وَإِنَّمَا مِيزَانُ كَنْتَارًا **kantarlarla vermiş olsanız dahi...** cümlesi sanki çoğa teşvik eder bir anlam taşımaktadır. Bu hakkını kullanmayan ya da onu kocasına veya başkasına bağışlayan kadınlar için "فَإِنْ طِبْنَ"

Size birşey bağışlarsa afiyetle yiyin"⁷³⁶ لَكُمْ عَنْ شَيْءٍ مِنْهُ نَفْسًا فَكُلُوهُ هَنِيئًا مَرِيئًا

ifadesinin kullanılması da oldukça manidardır. Akıllı kadın sadece şimdiki zamanı değil, geleceğini de düşünen kadındır. Çünkü, kadın eğer çalışmıyor ve başka yerden bir gelire de sahip değilse, kocasından boşanması ya da onun aniden ölmesi durumunda tazminat veya mirasına ilave olarak, ödenmemiş mehrini de alacak ve başkalarına muhtaç olmaktan kurtulacaktır. Tabii ki bütün bunlar için temel şart kişinin gücünün yettiği miktar olacaktır. Düğün zamanı masrafın fazla oluşu nedeniyle, kadın belki mehrinin ödenme süresinde kolaylık yapabilir. Veya bir kısmını peşin alıp kalanın ödenmesini sonraya bırakabilir. Şâyet kocasıyla anlaşamama durumu olursa, istemediği bu evlilikten mehrini kocasına geri vermek suretiyle de kurtulabilir. Hz. Peygamber zamanında bunun örnekleri görülmüş ve böyle davranan kadınlar hiç kimse tarafından da kınanmamışlardır.

Mehrin miktarı ile ilgili çalışmamızın buraya kadar olan bölümünde verilmesi gereken mehrin üst sınırıyla ilgili herhangi bir miktarın sınır olarak konulamayacağını, alt sınırı olarak ise iki görüş bulunduğunu birinci görüşün mehrin en azı için bir sınır olmadığını kabul ettiğini ikinci görüşün ise mehir hakkındaki ayetlerin şerefi dolayısıyla herkezin gücüne göre hatırı sayılır bir miktar vermesi gerektiğini incelemiş bulunuyoruz.

⁷³⁵ 4/Nîsâ, 4.

⁷³⁶ 4/Nîsâ, 4.

Mehrin azlığı çokluğu hususunun yanısıra, nelerin mehir kapsamına gireceği de fukahânın hadisleri değerlendirmelerinde farklı görüşlerin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bazı konularda görüş birliğine varılmış, bir kısım hususlarda ise nasları anlama ve değerlendirme noktasında ihtilaf edilmiştir. Aşağıdaki satırlarda bu husus tetkik edilmeye çalışılacaktır:

1) Mehir Olması Uygun Görülen, Uygun Görülmeyen ve İhtilaflı Olan Şeyler

Çalışmamızın bu safhasında, nelerin mehir kapsamına gireceği bağlamında, fukahâ tarafından "mehir olması uygun görülen", "mehir olması uygun görülmeyen" ve "mehir olması ihtilaflı olan şeyler" başlıkları altında incelenen ayet ve hadisler değerlendirilecektir.

a- Mehir Olması Uygun Görülen Şeyler

Fukahânın ittifâkıyla " وَأَحِلَّ لَكُم مَّا وَرَاءَ ذَٰلِكُمْ أَن تَبْتَغُوا بِأَمْوَالِكُمْ مُحْصِنِينَ غَيْرَ "

مُسَافِحِينَ فَمَا اسْتَمْتَعْتُمْ بِهِ مِنْهُنَّ Bunlardan başkasını, zinadan kaçınıp, iffetli olarak

mallarınızla istemeniz size helâl kılındı⁷³⁷ âyeti uyarınca, teslim edilebilen, bilinen, değeri belirlenmiş olan her türlü malın mehir olması uygundur⁷³⁸.

b- Mehir Olması Uygun Görülmeyen Şeyler

Yine, fukahânın ittifâkıyla mehrin müslüman için mal sayılmayan bir şey olması sahîh değildir. Bir müslüman erkeğin müslüman bir kadınla, içki veya domuz karşılığında evlenmesi gibi. Çünkü, içki ve domuz müslümana göre bir mal değildir. Böyle mehir belirlemesi fasit bir belirleme olur⁷³⁹.

c- Mehir Olması İhtilaflı Sayılan Şeyler

Kısaca başlık ve açıklama verdiğimiz mehir olması uygun görülen ve uygun görülmeyen şeyler hususunda fukahâ görüş birliği içindedir. Ancak âyet ve hadislerde söz konusu edilmiş bazı konular, değeri belirlenebilen "mal" olmaması dolayısıyla fukahâ tarafından farklı değerlendirmelere tâbi olmuştur.

⁷³⁷ 4/Nîsâ, 24.

⁷³⁸ İbn Kudâme, el-Muğnî, VII, 161; Şâfiî, el-Ümm, V, 59; Şirbînî, Muğni'l-Muhtâc; III, 220; İbn Hazm, el-Muhallâ, IX, 494.

⁷³⁹ Şâfiî, el-Ümm, V, 66; Dimyâtî, İânetü't-Tâlibîn, III, 381; Kâsânî, Bedâi', II, 278.

Çalışmamızın bu safhasında fukahânın kadının menfaati açısından, mehir olup olmaması hususunda ihtilâf ettiği noktaları “Erkeğin eşine yapacağı hizmetin mehir olup olmayacağı” ve “Kur’an veya din ilimleri öğretmenin mehir olup olmayacağı” şeklinde iki bölümde inceleyebiliriz.

1- Erkeğin Eşine Yapacağı Hizmetin Mehir Olup Olmayacağı

Kocanın kadına ait ve aslında ücretle yerine getirilebilecek bir hizmeti mehir sayabileceğine dair delil gösterilen Kur’an âyeti, Hz. Şuayb’ın sekiz yıl çalışmasına karşılık kızlarından birini Hz. Musa’ya nikâhlamasıdır⁷⁴⁰.

Hadisten delil ise, Hz. Peygamber’in şu sözleridir:

قال رسول الله صلى الله عليه وسلم أدوا العلاتق قيل وما العلاتق يا رسول الله قال ما

تراضى عليه الأهلون Hz. Peygamber: - “... *Alâiki ödeyin.*” demiş - “*Alâik nedir Ya Resulullah?*” denince - “*Üzerinde ailelerin anlaştığı herhangi bir şey*” buyurmuştur⁷⁴¹.

Hadis bir defasında *mürsel*⁷⁴² bir defasında Hz. Ömer’den⁷⁴³ bir defasında İbn Ömer’den⁷⁴⁴ bir defasında da İbn Abbas’dan rivâyet edilmiştir⁷⁴⁵. Ancak tüm hadislerin kaynağında bulunan ortak râvi Ömer’in mevlâsı Abdurrahman el-Beylemânî’dir. Humeydî (ö.219/834) ve Yahya b. Maîn onu *cerhetmiş*, Buhârî ve Nesaî *hadisinin münker* olduğunu söylemiştir⁷⁴⁶. Hz. Ömer’den yapılan rivâyet Beyhakî’ye göre *mahfuz değildir*⁷⁴⁷. İbnü’l-Mülakkın’ın (ö.804/1402) bildirdiğine göre, Dârekutnî’nin *Sünen*’inde yer alan İbn Abbas rivâyetinin de *isnâdı zayıftır*. Beyhakî ona *zayıf* demiştir. İbn Hacer bu hadisin *isnâdının çok zayıf* olduğunu söylemiştir⁷⁴⁸. İbn Kesîr (ö.774/1372) de İbnü’l-Yemânî’nin *zayıf* olduğunu, hadiste

⁷⁴⁰ 28/Kasas, 27.

⁷⁴¹ Şaffî, *el-Ümm*, V, 160; Ebû Dâvud, *Merâsîl*, s.186; Dârekutnî, *Sünen*, III, 244; Beyhakî, *es-Sünenü’l-Kübrâ*, VII, 239; İbn Ebî Şeybe, *Musannaf*, III, 492. Münâvî’nin *et-Teârif*’inde açıkladığına göre Alâik kelimesi (مُف. عَلِيْقَة) insanın gizli değil alenî olarak yaptığı fiillerdir (Bkz. *et-Teârif*, I, 525).

⁷⁴² Ebû Dâvud, *Merâsîl*, s.186; Beyhakî, *es-Sünenü’l-Kübrâ*, VII, 239; İbn Hacer, *Telhîsu’l-Habîr*, II, 190.

⁷⁴³ Beyhakî, *es-Sünenü’l-Kübrâ*, VII, 239.

⁷⁴⁴ Beyhakî, *es-Sünenü’l-Kübrâ*, VII, 239.

⁷⁴⁵ Dârekutnî, *Sünen*, III, 244.

⁷⁴⁶ İbn Adî, *el-Kâmil fi’l-Duafâ*, VI, 179.

⁷⁴⁷ Beyhakî, *es-Sünenü’l-Kübrâ*, VII, 239.

⁷⁴⁸ İbnü’l-Mülakkın, *Bedrû’l-Münîr*, II, 204; İbn Hacer, *Telhîsu’l-Habîr*, III, 190.

inkita olduğunu ifade etmiştir⁷⁴⁹. Dolayısıyla, bu hadis râvilerinden Muhammed b. Abdurrahman el-Beylemâni sebebiyle illetlidir⁷⁵⁰. Abdülhak bu rivâyetin mürsel olmasının daha doğru olduğunu belirtmiş⁷⁵¹, İbn Kattan da hem mürsel hem de isnadda yer alan Muhammed b. Abdurrahman'ın adaletinin tesbit edilemeyeşi nedeniyle hadiste açıkça zaaf olduğunu belirtmiştir⁷⁵². Dolayısıyla hadise sahih diyen hiç kimse çıkmamış ve hadis zayıf kabul edilmiştir.

Fukahânın Görüşü: Aslında ücretle yerine getirilebilecek kadına ait işlerin belli bir müddet yapılmasının mehir sayılmasını Şâfiî ve Hanbelî mezhepleri câiz görmüştür. Kadına ait evi yapmak, toprağını işlemek, kadının koyunlarını otlatmak, elbisesini dikmek veya normalde herhangi bir ücretle yerine getirilebilecek işler bu konuya örnek gösterilir. Bu tür bir menfaat, kiralık olarak yerine bir kişinin tutulması gibi malla yerine getirilen bir menfaat olduğu için bu mezheplere göre câizdir⁷⁵³. Hanefî fakihî Kâsânî eserinde kadının koyunlarını otlatmak vb. hizmetlerin mehir sayılıp sayılmayacağı hususunda Hanefîler arasındaki ihtilâfları zikreder. Genel görüşe göre, Hanefî fakihleri mehir olarak erkeğin eşine yapacağı hizmeti, yani bu tür menfaati iki kısma ayırmışlardır:

1- Eş için mehir olarak tayin edilen bu hizmet *erkeği tahkir ediyor ya da küçük düşürüyorsa* bu menfaatin mehir olması câiz değildir. Böyle bir menfaat, tıpkı içki ve domuz gibi, şer'î kıymeti olmayan bir isimlendirme olup fâsittir ve kadına mehr-i misil gerekir. Ebû Hanîfe ve Ebû Yusuf (ö.182/798) bu görüştedir. Muhammed b. el-Hasen'e göre ise, bu isimlendirme fâsit olmaz, bilakis sahihtir ancak erkeğin muayyen bir süreye has kılınan hizmetinin kıymetini ödemesi ve şahsını tahkir eden ya da küçük düşüren bu işi kendisinin yapmaması gerekir.

2- Yapılan hizmet *erkeği aşağılamıyor ve zillet içinde bırakmıyorsa* mehir olarak isimlendirilmesi sahihtir. Bu menfaat belli seneler müddetince kadının toprağını işlemek, ticaretini idare etmek vb. hususlarda onun işlerinin yerine getirilmesi cümlesinden olup hizmet bâbindan değildir⁷⁵⁴.

⁷⁴⁹ Tefsîru'l-Kurâni'l-Azîm, I, 453.

⁷⁵⁰ Nasbu'r-Râye, III, 200.

⁷⁵¹ İbn Hacer, Telhîsu'l-Habîr, III, 190.

⁷⁵² Zeylaî, Nasbu'r-Râye, III, 200.

⁷⁵³ Şâfiî, el-Ümm, V, 161, 162; İbnu'l-Müfîh, el-Mübdî', VII, 132; Davyân, Menâru's-Sebîl, II, 171; el-Behûtî, Keşşâfu'l-Kinâ, V, 129-130.

⁷⁵⁴ Kâsânî, Bedâi', II, 278-279. Ayrıca değişik görüşler için bkz. Merginânî, el-Hidâye, I, 207; İbn Nuceym, el-Bahru'r-Râik, III, 167; İbn Abidin, Reddû'l-Muhtar ale'd-Dürri'l-Muhtar, III, 108; Serahsî, el-Mebsût, V, 106; İbnü'l-Hümâm, Fethu'l-Kadîr, III, 339.

Sonuç ve Değerlendirme: Kanaatimize göre, rivâyetin zayıf olması **“..mallarınızla istemeniz..”**⁷⁵⁵ âyetinin hükmünü düşürmez. Karşılığı ücretle yerine getirilebilecek bir menfeatin mehir sayılması âyetle örtüşmekte olup erkeği küçük düşürme ve aşağılamaya girip girmeyeceği şahsın tercihinine, karşılıklı anlaşma ve rızaya dayanan bir husustur.

Âyetlerde ifade edildiği gibi, mehir ancak kadının hakkı olduğundan, ana mal kendisine aittir. Dolayısıyla, görülecek hizmetin karşılığında ailede başka birinin de payı varsa, anlaşma yoluyla *kadına özel olarak ne kadar pay düşeceği* önceden hesabedilmeli ve kayda geçirilmelidir. Ve bu hizmetin karşılığında ele geçecek menfaat kadının tasarrufunda olmalıdır. Suistimale son derece açık olan bu hususta kâr ve dolayısıyla mehir olarak eline geçen parayı kocası, kendi ailesi vs. kadın izin vermedikçe hiç kimse sahiplenmeye kalkışmamalıdır. Zîrâ daha önceki âyet ve hadislerde ifâde edildiği gibi mehir kadının hakkı olup tasarrufu da ona aittir.

2- Kur'an veya Dînî İlimleri Öğretmenin Mehir Olup Olmayacağı

Kur'an'ın ya da ondan herhangi bir bölümün veya öğrenimi taat (sevap) sayılan ilimlerin öğretilmesini mehir sayıp saymamak hususunda mezhepler iki görüşe ayrılmışlardır:

a) Kur'an yahut Din İlimlerinin Öğretilmesi Mehir Sayılır Diyenler

Kur'an ta'limini veya din ilimlerini mehir olarak câiz gören mezheplerin hadis delili şudur:

Sehl İbnu Sa'd'ın anlattığına göre: “Bir kadın kendini Resullah'a bağışlamaya gelmiş, onda bu arzusun olmadığını gören bir adam *“-Sizin ihtiyacınız yoksa onu bana nikâhlayın”* demiş, Resûlullah ona mehir olarak verecek bir şeyinin olması gerektiğini söylemiş, kadını isteyen şahıs evinde araştırma yaptıktan sonra da gene bir şeyinin olmadığını bildirince Hz. Peygamber O'na tekrar: *“İyi bak, demirden bir yüzük de mi yok!”* buyurunca, adam tekrar gidip geri gelmiş ve:

- *“Hayır! Vallahi ya Resûlullah , demirden bir yüzük bile yok! Ancak işte şu îzârım var, yarısı onun olsun”* demiştir. Sehl der ki: - *“Adamın ridâsı yoktu”*. Bunun üzerine Hz. Peygamber: - *“İzarın ne işe yarar? Onu sen giyecek olsan onun üzerinde*

⁷⁵⁵ 4/Nisâ, 24.

bir şey olmayacak, şâyet o giyecek olsa senin üzerinde bir şey kalmayacak!" buyurdular. Bunun üzerine adam oturdu. Epey bir süre oturduktan sonra kalktı. Resûlullah onun döndüğünü görünce, geri çağırılmasını söyledi. Adamı çağırdılar. – *"Kur'an'dan ne biliyorsun (hangi sureler ezberinde?)"* diye sordu. Adam: *"Şu şu sureleri biliyorum!"* diye bildiklerini saydı. – *"Yani sen bunları ezbere okuyor musun?"* diye tekrar sordu. Adam: – *"Evet!"* deyince, Resûlullah: – *"Haydi git, ben kadını sana temlîk ettim (mehirsiz olarak nikâhladım)"* buyurdu." Bir rivâyette: *"Kur'an'dan bildiklerin(i öğretmen) mukabilinde onu sana nikâhladım" dedi".*

Hadisin **sahîh** olarak nitelendirildiği daha önce zikredilmişti⁷⁵⁶.

Bu hadiste Hz. Peygamber birkaç sure öğretilme işini kadına verilecek mehir olarak takdim etmektedir. "Bu sûreler kaç tanedir, hangileridir?" gibi sorulara çok kesin olmayan değişik lâfızda ve farklı cevaplar rivâyetlerde gelmiştir. Hadis şerhlerinde belli sureleri öğretme karşılığında Hz. Peygamber'in evlendirdiği kişilerden bahseden buna benzer rivâyetler nakledilmiştir⁷⁵⁷. Ancak en sahih olan hadis budur.

İbn Abdilber'e göre, "Kur'an ve Kur'an tâlimi mal değildir. Ancak bu hadiste Kur'an'ın büyüklüğüne ve hadiste sözü geçen kişinin de Kur'an ehli olduğuna işaret vardır"⁷⁵⁸.

Fukahânın Görüşleri: Kur'an ta'limini veya din ilimlerini mehir olarak câiz görenler; *İmam Şâfiî*⁷⁵⁹ ve Zâhirî Mezhebi İmamı *İbn Hazm*'dir⁷⁶⁰. Onlara göre, Kur'an öğretimi mübah olan bir menfaattir. Mübah şiirlerden kaside ta'limi gibi, onun da mehir yapılması câizdir⁷⁶¹. *Hanbelî mezhebine* göre ise, fıkıh vb. şer'î ilimlerin mehir olarak tâlimi sahihtir. Kur'an'ın talimi ise, İmam Ahmed'ten rivâyet edilen bir görüşe göre sahihtir diğerine göre değildir⁷⁶².

Değerlendirmeyi sonraya bırakarak karşı görüşün delillerini inceliyoruz:

⁷⁵⁶ Hadisle ilgili geniş bilgi için Mehrin "Dayandığı Şer'î Deliller" başlığına bakınız.

⁷⁵⁷ Bkz. İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*, IX, 208-209; Zürkânî, *Şerhu'z-Zürkânî*, III, 168.

⁷⁵⁸ Bkz. İbn Abdilber, y.a.g.e., XXI, 118-119.

⁷⁵⁹ *el-Ümm*, V, 161.

⁷⁶⁰ *el-Muhallâ*, IX, 497-498.

⁷⁶¹ Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. Şirbînî, *Muğni'l-Muhtâc*, III, 239; Şîrâzî, *el-Mühezzeb*, II, 57; Şâfiî, *el-Ümm*, V, 161; Gazâlî, *el-Vasît*, V, 215; Nevevî, *Sahîhu Müslim bişerhi'n-Nevevî*, IX, 214; Nevevî, *Ravdatu't-Tâlibîn*, VII, 305.

⁷⁶² Bkz. İbn Abdilber, *Temhid*, XXI, 118, 119.

b) Kur'an ya da Din İlimlerinin Öğretilmesi Mehir Sayılmaz Diyenler

Bu görüşe sahip olan fukahânın mesned gösterdikleri deliller şunlardır:

1- **Mallarınızla** (mehir vererek onları) **وَأَحِلَّ لَكُمْ مَا وَرَاءَ ذَلِكَ أَنْ تَبْتَغُوا بِأَمْوَالِكُمْ** -

nikâhlamak) **istemeniz size helâl kılındı**⁷⁶³ âyetinden dolayı nikâh akdinde meşru olan husus, mehrin malla yapılmasıdır. Ta'lim mal sayılmadığından mehir olarak isimlendirilmesi uygun değildir.

2- **وَإِنْ طَلَّقْتُمُوهُنَّ مِنْ قَبْلِ أَنْ تَمْسُوهُنَّ وَقَدْ فَرَضْتُمْ لَهُنَّ فَرِيضَةً فَنِصْفُ مَا فَرَضْتُمْ إِلَّا أَنْ** -

يَعْفُونَ أَوْ يَعْفُوَ الَّذِي بِيَدِهِ عُقْدَةُ النِّكَاحِ Eğer onlara mehir biçer de el sürmeden

boşarsanız, kendileri veya nikâh akdi elinde olan erkeğin bağışlaması hali müstesna **kararlaştırdığınızın yarısını verin..**⁷⁶⁴ âyeti zifaktan önceki boşanma durumunda kararlaştırılan mehrin yarısının verilmesini istemektedir. Yarıya bölünecek şey de ancak mal olabilir⁷⁶⁵.

Fukahânın Görüşü: *Hanefî Mezhebi*, Leys, Mekhul ve İshak delil gösterdikleri bu âyetler ile Kur'an yahut din ilimlerinin öğretilmesinin mehir sayılmayacağı görüşündedirler⁷⁶⁶. Ahmed b. Hanbel'in bir rivâyetinde Kur'an'a karşılık nikâhı kerih gördüğü zikredilir⁷⁶⁷. *Mâlikîler*'in meşhur görüşüne göre de Kur'an öğretmek ve hizmet etmek gibi, kira karşılığında nikâh câiz değildir. *İbn Hanbel* ve *Şâfiî*'nin paralelinde câiz olduğu da söylenmiştir⁷⁶⁸.

Kâsânî karşı görüşün delil gösterdiği ve muhaddislerin sahih dediği Sehl hadisine değinerek; "Mehrin malla olduğunu ifade eden Kur'an âyeti haberi âhad'la terkedilmez. Kur'an'dan bir sure karşılığı da mehir olamaz" der⁷⁶⁹.

Kur'an ve şer'î ilimlerin ücretle öğretilmesinin câiz olup olmadığı meselesi, bilginlerce uzun uzadıya tartışılmış ve konuyla alâkalı rivâyetler değerlendirilmiştir.

⁷⁶³ 4/Nisâ, 24.

⁷⁶⁴ 2/Bakara, 237.

⁷⁶⁵ Kâsânî, *Bedâi'*, II, 277; Merginânî, *Bidâyetü'l-Mübtedî*, I, 62; el-Hidâye, I, 207; Serahsî, *el-Mebsût*, V, 106; İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-Kadîr*, III, 339.

⁷⁶⁶ Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. Kâsânî, *Bedâi'u's-Sanâi*, II, 277; Merginânî, *Bidâyetü'l-Mübtedî*, I, 62; el-Hidâye, I, 207; Serahsî, *el-Mebsût*, V, 106; İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-Kadîr*, III, 339.

⁷⁶⁷ Bkz. İbn Abdilber, *Temhid*, XXI, 118-119.

⁷⁶⁸ Zuhaylî, a.g.e., IX, 208.

⁷⁶⁹ Kâsânî, *Bedâi'u's-Sanâi*, II, 277.

Konumuz mehir olduğundan bu ayrıntılara girmek çalışma alanımızın dışına taşmak olacaktır. Konumuzla ilgili olarak yapılan yorumlar ise özetle şöyledir: *Hanefî* Mezhebinin fakihleri başlangıçta bunun câiz olmadığını söylemişlerse de, sonraki fıkıhçılar Kur'an ve dini hükümleri öğretmenin karşılığında ücret almanın câiz olduğuna fetva vermişlerdir. Bunun gerekçesi de şartların değişmesi ve insanların geçim işleriyle uğraşması, dolayısıyla böyle bir ihtiyacın ortaya çıkmasıdır. Bir öğretmen ise ücretsiz kendini o işe tahsis edemez⁷⁷⁰. Kurtubî'ye (ö.671/1272) göre, ibadet olarak namaz ve oruçla, Kur'an okumayı karşılaştırmak fâsittir. Çünkü, namaz ve oruç kişinin bizzat yapması gereken (farz-ı ayn) ibadetlerdir. Kur'an öğretimi ise, öğretenden başkasını da ilgilendiren bir ibadettir. Tıpkı Kur'an'ın yazılması gibi ta'limi için de karşılığında ücret almak câizdir⁷⁷¹. Dolayısıyla, Hanefî fukahasından İbn Nüceym (ö.970/1562) ve İbn Abidin (ö.1252/1836), bu fetvâyı delil alarak "Kur'ân-ı Kerîm ve dinin hükümlerini öğretme işinin malla karşılanması câiz olunca mehir olarak sayılması da câizdir" hükmünü vermişlerdir⁷⁷².

Sonuç ve Değerlendirme: Günümüzde de örnekleri görüldüğü üzere kadının öğretimdeki başarı seviyesi ergenlik öncesi, genç kızlık yani bekarlık safhalarında erkeklerden hiç aşağı kalmadığı imtihan sonuçlarından belli olduğu gibi eğitimcilerin tümünün kabul ettiği bir vakıadır. Kadının evlenmesinden sonra ise eğitim faaliyeti ister istemez yavaşlamaktadır. Çocukların aileye dahil olmasıyla da, genellikle, eğitimi sona ermektedir. Çeşitli eğitim kurumlarında tahsiline devam etmek isteyen bir bayanın, masraflarının karşılanmasını mehir olarak talep etmesi, sonuç olarak onun, çocuklarının ve dolayısıyla da toplumun gelişimine katkı sağlayacaktır. Çünkü, anneyi yetiştirme; ailenin ve dolayısıyla da toplumun aydınlatılması demektir. Toplumun yarısını oluşturan kadınların diğer yarıyı teşkil eden erkeklerin de anneleri olması hasebiyle ilköğretmen olan annelerin eğitimlerinin ne kadar önemli olduğu inkar edilemeyen bir gerçektir.

Boşlukta kalan ve faydalı şeylerle meşgul olmayan hanımlar, hem hayatlarını israf etmekte, hem de önemsiz uğraşları büyütmekte, hatta çok küçük meseleleri gaye edinebilmektedirler. Ayrıca, bu durumdaki hanımlar sıradan şeyleri bile kendilerine üzüntü kaynağı yapmaktadırlar. Günümüzde birçok ev hanımının karşı karşıya bulunduğu bu durum, kanaatimizce, alacakları mehirlerinin eğitim

⁷⁷⁰ İbn Nüceym, *el-Bahru'r-Râik*, III, 168; İbn Abidin, *Reddû'l-Muhtar ale'd-Dürri'l-Muhtar*, III, 108; Zuhaylî, a.g.e., IX, 206.

⁷⁷¹ Kurtubî, *el-Câmi'u li Ahkâmi'l-Kur'ân*, I, 335.

⁷⁷² İbn Nüceym, *el-Bahru'r-Râik*, III, 168; İbn Abidin, y.a.g.e., III, 108.

kurumlarına, kurslara vb. faydalı yollara kanalize edilmesiyle önlenebilir. Dolayısıyla, bize göre, Kur'an yahut din ilimleri veya diğer bilimlerin tahsili için gereken ücretin koca tarafından mehre mukabil olarak karşılanması hanımların ataletten kurtulmalarını sağlayacak ve kendilerini yetiştirmelerine imkan verecektir. Kadınları huzurlu, kültürlü ve ne yapacağını bilen şuurlu bir toplumun aile ve millet olarak olumlu yönde ne derece yükseleceği ise herkezin malumudur.

Çalışmamızın buraya kadar olan bölümünde geçerli bir nikah akdinin neticelerinden kadına verilmesi vâcip olan mehrin hukûkî yönü, çeşitleri, miktarı ve nelerin mehir olacağı konusu tetkik edilmiştir.

NAFAKA

Araştırmamızın bundan sonraki safhasında, yine nikah akdinin neticelerinden ve kadının maddî haklarından ikincisini teşkil eden nafaka konusu tetkik edilecektir. Bu bağlamda, önce "nafakanın tanımı ve hukûkî yönü", "nafakanın konusu, kapsamı ve miktarı", "nafakayı gerekli kılan şartlar" ile "nafakayı temin edememe ve nafaka yükümlülüğünden kaçınma" konuları muhaddis ve fukahânın ilgili ayet ve hadislerle getirdiği değerlendirmeler açısından araştırılacaktır.

I- NAFAKANIN TANIMI VE HUKUKİ YÖNÜ

A- NAFAKANIN TANIMI

1) Sözlük Anlamı

Nafaka lügatta, harcamak, sarf edip tüketmek anlamında infaktan gelir. Bu da "çıkarma" demektir. Sadece hayırda kullanılır. Çoğulu "nifâk"tır. Para (dirhem) ile insanın ailesine ve kendisine harcadığı şeyler kastedilir⁷⁷³. Bu bağlamda "Adam harcadı ve fakirleşti (أنفق الرجل وافتقر)" denilince, parasının ve malının gittiği anlaşılır⁷⁷⁴.

⁷⁷³ İbn Manzur, *Lisânü'l-'Arab*, (n.f.k. mad), X, 357, 358; Ma'lûf, L., *el-Müncid fi'l-Lüga*, s. 828; Heyet, *Mu'cemü'l-Vasîf*, s. 942.

⁷⁷⁴ Râzî, *Muhtâru's-Sıhah*, s. 280.

2) Terim Anlamı

Terim anlamı ise, geçimini üstlenmek, yiyecek, giyecek ve mesken temin etmektir⁷⁷⁵. "Örfen de yiyecek olarak; ekmek, katık ve içecekleri, giyecek olarak; örtü ve üstlüğü, mesken olarak ise; ev eşyası, örfe göre su ve aydınlanma yağı (elektrik), temizlik aleti ve hizmetçi ücretini kapsar⁷⁷⁶.

B- NAFAKANIN HUKÛKÎ YÖNÜ

Nafakanın hukûkî yönünde dînen hükmü, dayandığı şer'î deliller ve nafakayı vâcip kılan sebepler ele alınacaktır:

1) Hükmü ve Dayandığı Şer'î Deliller

a- Hükmü

Fukaha sahih bir nikâhla evlenilen kadına, müslüman olsun, fasık olsun, koca tarafından nafaka verilmesinin vacip olduğunda ittifak etmiştir⁷⁷⁷.

b- Dayandığı Şer'î Deliller

Nafakanın vacib olmasının delilleri şu naslardır:

Kur'an Delili

I- "...Anaların yiyecek ve giyeceğini uygun bir şekilde sağlamak çocuk kendisinin olan babaya borçtur. Herkese ancak gücü nisbetinde teklifte bulunulur. Ana çocuğundan, çocuk kendisinin olan baba da çocuğundan dolayı zarara sokulmasın..⁷⁷⁸

وَعَلَى الْمَوْلُودِ لَهُ رِزْقُهُنَّ وَكِسْوَتُهُنَّ بِالْمَعْرُوفِ لَا تُكَلَّفُ نَفْسٌ إِلَّا وُسْعَهَا لَا تُضَارَّ وَالِدَةٌ
بِوَلَدِهَا وَلَا مَوْلُودٌ لَهُ بِوَلَدِهِ

⁷⁷⁵ İbn Abidin, Reddû'l-Muhtar ale'd-Dürri'l-Muhtar, III, 571-572.

⁷⁷⁶ Zuhaylî, a.g.e., X, 78.

⁷⁷⁷ Kâsânî, Bedâiu's-Sanâi, IV, 15-16; İbn Rüşd, Bidâyetü'l-Müctehid, II, 41; Şirbînî, Muğni'l-Muhtâc, III, 426; İbn Kudâme, el-Muğni, VIII, 156.

⁷⁷⁸ 2/Bakara, 233 İbn Rüşd nafakanın vâcip oluşuna delil olarak bu ayeti göstermiştir (Bkz. Bidâyetü'l-Müctehid, II, 40-41).

II- “Varlıklı olan kimse, nafakayı varlığına göre versin; rızkı kendisine daraltılmış bulunan fakir de nafakayı Allah'ın ona verdiğinden versin. Allah bir nefse ona verdiğinden fazlasını yüklemeyiz. Allah güçlükten sonra kolaylık verir”.⁷⁷⁹

لِيُنْفِقَ ذُو سَعَةٍ مِّن سَعَتِهِ وَمَن قَدَرَ عَلَيْهِ رِزْقُهُ فَلَْيُنْفِقْ مِمَّا آتَاهُ اللَّهُ لَا يُكَلِّفُ اللَّهُ نَفْسًا إِلَّا مَا
آتَاهَا سَيَجْعَلُ اللَّهُ بَعْدَ عُسْرٍ يُسْرًا

Yukarıdaki âyetlerle ilgili yorumlar ilerleyen konularda kendilerine ait başlıklar altında geniş bir şekilde ele alınacaktır.

III- “(Boşadığınız, fakat iddeti dolmamış) kadınları gücünüz nisbetinde, kendi oturduğunuz yerde oturtun. Onları sıkıntıya sokmak için zarar vermeye kalkışmayın...”⁷⁸⁰

أَسْكِنُوهُنَّ مِّنْ حَيْثُ سَكَنْتُمْ مِّنْ وُجْدِكُمْ وَلَا تُضَارُّوهُنَّ لِتُضَيِّقُوا عَلَيْهِنَّ

İbn Kudâme, bu âyet hakkında “Boşanan kadın için mesken vacip kılınmış ise, nikâh altında olan kadın için zaten vacip kılınmış demektir” demiştir⁷⁸¹. Kâsânî nafakanın vacip oluşuna delil olarak gösterilen bu âyetle ilgili olarak şunları söylemiştir: “Her erkeğin gücünün yettiği miktarda iskanla emredilmesi demek; aynı şekilde nafakayla da emredilmesi demektir. Çünkü, kadın nafakaya ancak evinden dışarı çıkması ve çalışarak kazanmasıyla ulaşabilecekken kendisini kocası ve çocuklarına hasretmesinden dolayı bundan menolunmaktadır. Âyetin devamında yer alan “..Onları sıkıntıya sokmak için zarar vermeye kalkışmayın” cümlesi de kadının hepsini bir arada gerçekleştirmesinin ne denli güç ve aynı zamanda kendisine de zarar getireceğine işaret etmektedir”⁷⁸².

Hadis Delili

I- Amr İbnu Ebî'l- Ahvas veda haccını zikrettiği uzunca bir hadisin sonunda Hz. Peygamber'in şöyle dediğini anlatmıştır:

⁷⁷⁹ 65/Talâk, 7. İbn Kudâme de bu ayeti nafakanın vucubuna delil göstermiştir (Bkz. el-Muğni, VIII, 156).

⁷⁸⁰ 65/Talâk, 6.

⁷⁸¹ İbn Kudâme, el-Muğni, III, 432.

⁷⁸² Kâsânî, Bedâiu's-Sanâi, IV, 15-16.

“...Bilin ki, sizin kadınlarınız üzerinde bazı haklarınız vardır. Kadınlarınızın da sizler üzerinde bazı hakları vardır. Kadınlar üzerindeki haklarınız istemediğiniz kimselere yatağınızı çiğnetmemeleri, evlerinize hoşlanmadıklarınızın girmesine izin vermemeleridir. (Onların sizdeki hakları ise) yedirme ve giydirme hususunda iyi davranmanızdır.”⁷⁸³

..أَلَا إِنَّ لَكُمْ عَلَى نِسَائِكُمْ حَقًّا وَلِنِسَائِكُمْ عَلَيْكُمْ حَقًّا فَأَمَّا حَقُّكُمْ عَلَى نِسَائِكُمْ فَلَا يُوطِنَنَّ فُرُشَكُمْ مَنْ تَكْرَهُونَ وَلَا يَأْذَنَنَّ فِي بُيُوتِكُمْ لِمَنْ تَكْرَهُونَ أَلَا وَحَقُّهُنَّ عَلَيْكُمْ أَنْ تُحْسِنُوا إِلَيْهِنَّ فِي كِسْوَتِهِنَّ وَطَعَامِهِنَّ

Hadis Hz. Peygamber'den sonraki ortak râvileri; Amr b. el-Ahvâs - Süleyman b. Amr b. el-Ahvâs - Şebîb b. Garkade - Zâide b. Kudâme (ö.161) - Hüseyin b. Ali el-Cûfî (ö.203)'den sonra çoğalarak gelmektedir. Buhârî ve Müslim'in almadığı bu rivâyete Tirmizî **hasen sahîh**⁷⁸⁴ derken, Elbânî **hasen**⁷⁸⁵ olduğunu bildirmiştir. Müslim ise aynı hadisi Cabir (r.a.) dan **Onların** وَلَهُنَّ عَلَيْكُمْ رِزْقُهُنَّ وَكِسْوَتُهُنَّ بِالْمَعْرُوفِ **Onların rızıkları ve giyimleri maruf bir şekilde sizin (yani kocalarının) üzerinizdir** şeklinde rivâyet etmiştir⁷⁸⁶. Râvilerini söz konusu ederek zayıf diyen olmadığından bu rivâyetin sahih görüldüğü anlaşılmaktadır.

II- Hakîm İbnu Muâviye el-Kuşeyrî babası Muaviye'den anlatıyor:

- "Ey Allah'ın Resûlü! Bizden herbiri üzerinde, zevcesinin hakkı nedir?" diye sordum. - "Kendin yiyince ona da yedirmen, giydiğin zaman ona da giydirmen, yüzüne vurmaman, onu kötülememen, ev hariç onu terketmemen" diye cevap verdi⁷⁸⁷.

عَنْ حَكِيمِ بْنِ مُعَاوِيَةَ الْقُشَيْرِيِّ عَنْ أَبِيهِ قَالَ قُلْتُ يَا رَسُولَ اللَّهِ مَا حَقُّ زَوْجَةٍ أَحَدَنَا عَلَيْهِ قَالَ أَنْ تُطْعِمَهَا إِذَا طَعِمْتَ وَتَكْسُوَهَا إِذَا اكْتَسَيْتَ أَوْ اكْتَسَيْتَ وَلَا تَضْرِبَ الْوَجْهَ وَلَا تُقَبِّحَ وَلَا تَهْجُرَ إِلَّا فِي الْبَيْتِ

⁷⁸³ Tirmizî, *Radâ'* 11 (1163), III, 467; İbn Mâce, *Nikâh* 3 (1851), I, 594; Nesâî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, V, 372; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, V, 72; Abd b. Humeyd, *Müsnedü'l-Humeydî*, s. 270; Beyhakî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, VII, 295 (14499).

⁷⁸⁴ Tirmizî, *Radâ'* 11 (1163), III, 467.

⁷⁸⁵ Elbânî, *Sahîhu Süneni Tirmizî*, III, 54; *Sahîhu Süneni İbn Mâce*, I, 311.

⁷⁸⁶ Müslim, *Hacc* 147 (1218), II, 890.

⁷⁸⁷ Ebû Davud, *Nikâh* 40, 41 (2142-2144), II, 606; İbn Mâce, *Nikâh* 3 (1850), I, 593, 594; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, IV, 447; V, 3, 5; Nesâî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, V, 369; V, 373; V, 375; VI, 323; İbn Hibban, *Sahîh*, IX, 482; Hâkim, *el-Müstedrek ale's-Sahîhayn*, II, 204; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-Kebîr*, XIX, 425, 427, 428; Beyhakî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, VII, 295, 305.

Hadis bazı rivâyetlerinde (أَنْ تَكْسُوها..) şeklinde muhatap siyga ile bazı

rivâyetlerinde ise (أَنْ يَكْسُوها..) şeklinde gâib siyga ile gelmiştir. Ahmed b. Hanbel'in

bir isnadında rivâyetlerin ortak râvisi Ebû Kaz'a'dan sonra Benî Kuşeyr'den bir adam denilerek meçhul râvi verilmiştir⁷⁸⁸. İbn Hibban hadisi "**Sahîh**"ine almış, Şuayb el-Arnâvut **isnâdı sahîhtir** demiştir⁷⁸⁹. Hâkim, **isnâdı sahîh olduğu halde Buhârî ve Müslim'in tahrir etmediğini**, Zehebi de **sahîh olduğunu** söylemiştir⁷⁹⁰. İbn Hacer hadisin **hüccet olmaya elverişli olduğunu** ifade ederek Enes'den gelen bir başka rivâyetle aralarını cem etmenin mümkün olduğunu belirtmiştir⁷⁹¹. Elbânî'ye göre hadis **sahîhtir**⁷⁹². Hadise ihtilaftan tamamen uzak olarak herkez tarafından sahih denmese de zayıflıkta ileri seviyede olmadığı anlaşılmaktadır.

III- Hz. Aişe anlatıyor:

"Ebû Süfyan'ın karısı Hind, (bir gün gelerek) şöyle dedi: - *"Ey Allah'ın Resûlü! Ebû Süfyan cimri bir adamdır. Bana ve çocuğuma yetecek miktarda (nafaka) vermiyor. Onun haberi olmadan malından almamda bir günah var mı?"*. Hz. Peygamber: - *"Örfe göre sana ve çocuğuna kifâyet edecek miktarda al"* buyurdular"⁷⁹³.

عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا قَالَتْ هُنْدُ أُمُّ مُعَاوِيَةَ لِرَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِنَّ أَبَا سُفْيَانَ رَجُلٌ شَحِيحٌ فَهَلْ عَلَيَّ جُنَاحٌ أَنْ أَخْذَ مِنْ مَالِهِ سِرًّا قَالَ خُذِي أَنْتِ وَبَنُوكِ مَا يَكْفِيكِ بِالْمَعْرُوفِ

Buhârî, Müslim ve İbn Hibban bu rivâyeti "**Sahîh**" eserlerine almıştır. İbn Hibban'ın eserini tahkik eden Şuayb el-Arnâvut **isnâdı Buhârî ve Müslim'in şartına göre sahîhtir** demiştir. Bir başka vecihden gelen aynı rivâyet için ise **isnâdının güçlü olduğunu** ifade etmiştir⁷⁹⁴. Beyhaki dört yerde geçen rivâyetin her birisi için,

⁷⁸⁸ Ahmed b. Hanbel, **Müsned**, V, 3, 5.

⁷⁸⁹ İbn Hibban, **Sahîh**, IX, 482.

⁷⁹⁰ Hâkim, **el-Müstedrek ale's-Sahîhayn**, II, 204.

⁷⁹¹ İbn Hacer, **Fethu'l-Bârî Şerhu Sahîhi'l-Buhârî**, IX, 301.

⁷⁹² Elbânî, **Sahîhu Süneni İbn Mâce**, I, 311.

⁷⁹³ Buhârî, **Büyû'** 95 (III, 36); **Nafakât** 9 (VI, 193), 14 (VI, 194, 195); Müslim, **Akdîye** 7 (1714), II, 1338; Ebû Dâvud, **Büyû'** 79 (3532), III, 802-804; Nesâî, **Adâbû'l-Kudât** 31, (VIII, 246-247); Şafîî, **Müsned**, s. 266, 288; Ahmed b. Hanbel, **Müsned**, VI, 39, 50, 206; Humeydî, **Müsned**, I, 118; İshak b. Rahuye, **Müsned**, II, 224, 225; Ebî Ya'lâ, **Müsned**, VIII, 98; İbnu'l-Câ'd, **Müsned**, s. 392; Dârimî, **Sünen**, II, 211; Nesâî, **es-Sünenü'l-Kübrâ**, III, 481; V, 378; Dârekutnî, **Sünen**, IV, 234; İbnu'l-Cârûd, **Müctebâ mine's-Sünen (Müntekâ İbnu'l-Cârûd)**, s. 256; İbn Hibban, **Sahîh**, X, 68, 71; Taberânî, **el-Mu'cemü'l-Kebîr**, XXV, 71, 72; Beyhaki, **es-Sünenü'l-Kübrâ**, VII, 466, 477; X, 141, 142, 269, 270.

⁷⁹⁴ İbn Hibban, **Sahîh**, X, 68, 71.

hadisi Buhârî ve Müslim'in rivâyet ettiğini bildirerek **sahîh** olduğuna işaret etmiştir⁷⁹⁵. Görüldüğü gibi hadis Kütüb'ü Sitte'nin dışında birçok eserde de mevcuttur. Hadisin sahih olduğu anlaşılmaktadır.

Aşağıdaki konularda fukahânın verdiği hükümler, yukarıda zikredilen âyet ve hadislerin ışığında ele alınacaktır.

2) Nafakayı Vacip Kılan Sebepler

Fukaha nafakanın vacib oluşunun *sebebinde* açık bir nas olmaması yüzünden, ihtilâf etmişler ve nafakayla ilgili bir çok hususu bu sebebe bina ederek çözmüşlerdir. Her ne kadar hakkında ayet ve hadis olmasa da ilerideki konuların daha iyi anlaşılması açısından, mezheplerin nafakanın vacip olmasının sebebi olarak ileri sürdükleri illetleri kısaca açıklamak gerekmektedir.

Hanefî Mezhebine göre nafakanın vacip olmasının sebebi; kocanın *sahîh nikâhla* evlendiği kadını *kendisine ait kılarak alıkoyma hakkına sahip olmasıdır*. Böylece kadın, kendisi için alıkonulmuştur. Kadının alıkonulmasının faydası kocaya döndüğüne göre koca da onun ihtiyaçlarını karşılamak durumundadır. Yeterince nafakası karşılanmadığı takdirde, kadın helak olmakla karşılaşacaktır. Bundan dolayıdır ki, müslümanların işlerine bakan hâkimin de rızkı beytül-maldan (devletten) karşılanmaktadır. Çünkü, halkın hakkı için haps olmuş ve kazanmaktan alıkonulmuştur. Aynı şekilde, kadın da vaktini kocasının işleri için hasretmiştir⁷⁹⁶.

Şâfiî Mezhebine göre nafakanın vâcib olmasının sebebi; kadının *kendisini kocasına tam bir şekilde teslim etmesi, kocanın bulunduğu mahalle nakliyle birlikte kocanın ondan tam bir şekilde faydalanma hakkına sahip olmasıdır*⁷⁹⁷. Bu hüküm İmam Şâfiî'nin son görüşüne göredir. Önceki görüşüne göre ise sebep; *nikâh akdidir*, yani karı-koca olmak suretiyle kadının erkeğin eşi olmasıdır⁷⁹⁸.

Mâlikî Mezhebine göre, nafakanın vacip olmasının sebebi; "rüşdüne ermiş erkeğin *cinsî birleşmeye gücü yetebilecek zevcesiyle birleşmesidir*. Bu da ya bizzat kadının kendisinin ya da velisinin çağırmasıyla veyahut bizzat kocanın kendisinin

⁷⁹⁵ Beyhakî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, VII, 466, 477; X, 141, 142, 269, 270.

⁷⁹⁶ Kâsânî, *Bedâiu's-Sanâi*, IV, 16; Serahsî, *el-Mebsût*, V, 181.

⁷⁹⁷ Şîrâzî, *el-Mühezzeb*, II, 159; Şîrbînî, *Muğni'l-Muhtâc*, III, 435.

⁷⁹⁸ Şîrbînî, a.g.e., III, 435; Zeydan, a.g.e., VII, 154.

bunu talep etmesiyle gerçekleşir⁷⁹⁹. Çünkü, bu davet hasıl olmaz ve kadın özürsüz olarak gerdekten kaçınırsa nafaka hakkı da yoktur. Yine, kadın gerdeğe müsait olmayacak kadar küçükse o zaman da nafaka hakkı yoktur⁸⁰⁰.

Hanbelî Mezhebine göre nafakanın vâcip olmasının sebebi, vûcub sebebi; 9 yaş ya da daha yukarısındaki cinsî birleşmeye gücü yetebilecek zevcesinin kendisini kocasına teslim etmesidir⁸⁰¹.

Sonuç ve Değerlendirme: Mezhepler, ilerideki sayfalarda görüleceği üzere, birçok hususun çözümünde illet olarak gördükleri nafakanın sebebini, kocanın kadından elde edeceği faydalara göre açıklamışlardır. Âyette evliliğin amaçlarından bahsedilirken وَمِنْ آيَاتِهِ أَنْ خَلَقَ لَكُمْ مِنْ أَنْفُسِكُمْ أَزْوَاجًا لِتَسْكُنُوا إِلَيْهَا وَجَعَلَ بَيْنَكُمْ مَوَدَّةً

وَرَحْمَةً "İçinizden, kendileriyle huzura kavuşacağınız eşler yaratıp; aranızda sevgi ve merhamet var etmesi, O'nun varlığının belgelerindendir..."⁸⁰² ifadesinde eşlerin her ikisi de söz konusu edilmiştir. Gerçekten insanlar arasındaki teâmül; vaktini ve emeğini başkası için sarfeden kimsenin, menfeatinin dokunduğu kişiden ücret alması ve hayatını bu şekilde kazanmasıdır. Bu bağlamda evliliğin gayelerinin gerçekleştirilmesinde, karı koca arasındaki iş bölümünün bir neticesi olarak, aileye nafaka sağlama görevi, kadını alıkoyma hakkına sahip olması ya da cinsel faydalanma sebebiyle değil, aslında âyet ve sahîh hadislerin yönlendirmesiyle kocaya verilmiştir. Çünkü, cinsel fayda her iki taraf için de geçerlidir. "Kadını alıkoyma hakkına sahip olma" ifadesi ise, ayet ve hadislerden kaynaklanmayan, bir tevilden ibarettir. Ayette belirtilen "Huzur, sevgi ve merhamet" evlilikte kadın-erkek gözetilmeksizin eşlerin gerçekleşmesini umdukları en büyük hedeflerdir. Kadının anne oluşu, ağır işlerde ve her şartta çalışmasının zor olması vs. gibi sebeplerle, nafaka erkeklerin uhdesine düşen bir görev olarak kabul edilmiştir. Bununla birlikte, evişleri, çocukların eğitimi vb. konular da dahil olmak üzere, eşlerin evin geçimi hususunda birbirlerine yardımcı olmaları yasaklanmamış ve karşılıklı rızaya dayanan bir husus olarak değerlendirilmiştir.

⁷⁹⁹ ed-Derdîr, eş-Şerhu'l-Kebîr, II, 508-509; Zeydan, a.g.e., VII, 154.

⁸⁰⁰ ed-Derdîr, a.g.e., II, 494; Zuhaylî, a.g.e., X, 96-97.

⁸⁰¹ el-Behûtî, Keşşâfu'l-Kinâ, V, 186.

⁸⁰² 30/Rum, 21.

II- NAFAKANIN KONUSU KAPSAMI VE MİKTARI

Nafakanın hukûkî yönünden sonra çalışmamızın bu safhasında nafakanın konusu, kapsamı ve miktarı ile nafakanın karı-kocadan hangisine göre takdir edileceği konuları işlenecektir.

A- NAFAKANIN KONUSU VE KAPSAMI

İnsanın hayatı boyunca vazgeçemeyeceği üç temel ihtiyacı bulunmaktadır. Bunlar, yeme-içme, barınma ve giyinmedir. Yeme-içme ve barınma ihtiyacını karşılamak için insan, doğumundan ölümüne kadar mücadele eder⁸⁰³. "...Anaların yiyecek ve giyeceğini örfe uygun bir şekilde sağlamak çocuk kendisinin olan babaya borçtur.."804 ve "...Kadınları gücünüz nisbetinde, kendi oturduğunuz yerde oturtun. Onları sıkıntıya sokmak için zarar vermeye kalkışmayın..."805 âyetleri gereği Allah bu vazifeyi öncelikle kocaya vermiştir⁸⁰⁶.

Daha önce nafakanın vücûbuna delil gösterilen âyet ve hadislerde, kocanın ailesi için sağlayacağı nafakanın konusu yiyecek, giyecek ve mesken olarak bizzat belirtildiği için, bu hususta fukaha arasında ihtilâf yoktur.

Ancak fakihlerin nafaka konusu olarak bildirdikleri hususlar, sadece yiyecek, içecek, giyecek ve meskenle sınırlı değildir. Hizmetçi ile onun nafakası, temizlik alet ve edevatı, güzel koku vb. gibi kozmetik malzemeleri, kadının doktor ve tedavi masrafları âyet ya da hadislerde belirtilmediği için fukaha arasında ihtilâf konusu olmuştur.

B- NAFAKANIN MİKTARI

Burada öncelikle fukahânın üzerinde ittifak ettiği "Yiyecek, Giyim ve Mesken"nin özellikleri hususundaki görüşlerini âyet ve hadisleri değerlendirmeleri açısından inceleyeceğiz:

⁸⁰³ Görmez, Kemal, "Ailenin Yaşadığı Mekanlar", Türkiye Aile Yılı, 1991, s. 277.

⁸⁰⁴ 2/Bakara, 233.

⁸⁰⁵ 65/Talâk, 6.

⁸⁰⁶ Türk Medenî Kanununa göre de, "Karıya ve çocuklara bakmak, evi geçindirmek ödevi kocaya aittir (M.K. mad. 152/II) Bkz. Akıntürk, Medenî Hukuk, s. 211.

1) Yiyecek

Fukaha yiyecek nafakasının kocaya ait oluşunda ittifak etmişse de miktarı konusunda ihtilâf etmiştir. Nafakanın belli bir miktar mı, yoksa zevceye yetecek kadar mı olacağı konusunda iki görüş bulunmaktadır:

a- Zevcenin Nafakasının “Belli Bir Miktarı Vardır” Diyenler

Bu görüş *Şâfilere* aittir. Bunun için de “Varlıklı olan kimse, nafakayı varlığına göre versin; rızkı kendisine daraltılmış bulunan fakir de nafakayı Allah'ın ona verdiğiinden versin.”⁸⁰⁷ âyetini delil olarak almışlardır. Âyet, zengin ile fakirin nafakasının farklı olduğunu belirtmiş, fakat miktarını tayin etmemiştir. Dolayısıyla, bu konuda icthad vacip olmuştur. Yapılan icthadlarda aşağıdaki görüşler ortaya çıkmıştır: “Yiyecek nafakası, kocanın zenginlik veya fakirlik durumuna göre hububattan muayyen miktarlarda tayin edilir. Çünkü keffârette bir şahsa verilen en az hububat miktarı, bir müd'dür”⁸⁰⁸. Bu aynı zamanda hacda saç veya tırnak koparmanın kefaretidir. Allahu Teâlâ keffâreti aileye harcanan nafakaya göre *“مِنْ أَوْسَطِ مَا تُطْعَمُونَ أَهْلِيكُمْ”* Ailenizi yedirdiğinizin orta halinden...⁸⁰⁹” diyerek

tayin etmiştir. İki konuda da şer'an vacip olan ve zimmette kalanın mal olmasının ortak bir özellik olması nedeniyle nafaka, keffârete göre ayarlanır. “Koca zengin ise; bir gün ve gece için iki müd yiyecek, zengin ve fakir arasında orta halli ise; bir buçuk müd, fakir ise; bir müd yiyecek ödeyecektir”⁸¹⁰. Ayrıca, karısı için ekmeğin yanına gerekli katık olarak da yağ, tereyağ, peynir, hurma, su, sirke ve alışıktır olan için meyve ile et, *beldesinin adetine ve hakimnin takdirine göre*; kocanın zenginlik oranıyla bağlantılı olarak sağlanır. Çünkü, Allahu Teâlâ, *وَعَاشِرُوهُنَّ بِالْمَعْرُوفِ*,

Kadınlara iyi davranın...⁸¹¹ buyurmuştur⁸¹².

b- Zevcenin Nafakasının, “Belli Bir Miktarı Yoktur” Diyenler

Bu görüşte olan fukahaya göre; Allahu Teâlâ - “...Anaların yiyecek ve giyeceğini *örfe uygun bir şekilde* sağlamak, çocuk kendisinin olan babaya

⁸⁰⁷ 65/Talak, 7.

⁸⁰⁸ Müd 675 gr., Arabî dirhem, 2, 975 gr.dır.

⁸⁰⁹ 5/Maide, 89.

⁸¹⁰ Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. Şîrâzî, *el-Mühezzebe*, II, 161; Şîrbînî, *Muğni'l-Muhtâc*, III, 426; Dimyâtî, *İlânetü't-Tâlibîn*, IV, 64; el-Câvî, *Nihâyetü'r-Rezîn*, I, 334.

⁸¹¹ 4/Nîsâ, 19.

borçtur.⁸¹³ derken herhangi bir miktar belirlememiştir⁸¹⁴. Konuya delil gösterilen **hadis** ise, nafakanın vücûbunu isbat konusunda incelediğimiz Hind hadisidir. Hatırlanacağı üzere, alimlerce zayıflığına dair hiçbir söz olmayan ve sahîh olduğu bildirilen bu rivâyette, Resûlullah Hind'e; - "*Örfe göre sana ve çocuğuna kifâyet edecek miktarda al*" buyurmuştu.

Fukahânın Görüşü: *Hanefî*⁸¹⁵, *Mâlikî*⁸¹⁶, *Hanbelî*⁸¹⁷, *Zâhirî*⁸¹⁸, *Zeydiyye* ve *Ca'feriyye*⁸¹⁹ mezheplerine göre; zevcenin nafakası için belli bir miktar yiyecek takdir edilemez. Vacip olan husus ona yeterli miktarda yiyecek sağlamaktır. Belli bir kayıt konulmayan miktar, ona nafakayı sağlayan *kocanın durumuna göre* değişir.

Bu görüşte olan fukahaya göre, "Resûlullah'ın herhangi bir miktar belirtmeden Hind'e yeterli olanı almasını emretmesi, takdiri Hind'in insiyatifine bıraktığını göstermektedir. Yine, Resûlullah Veda Haccı hutbesinde; "*Onların sizin üzerinizdeki hakkı ma'ruf bir şekilde yiyecek ve giyeceklerini temin etmenizdir*" buyurmuştur. Rızıkta yeterli olandan daha azını vacip saymak, ma'ruf şekli terketmek demektir. Nafakanın keffâretle takdir edilmesi sahîh olmaz. Çünkü keffâret zenginliğe ve fakirliğe göre değişmez. Şeriat, miktar bakımından değil, cins bakımından keffârete göre ayarlamıştır. Nitekim keffârette (esas yiyeceğin yanında) katık vacip değildir⁸²⁰.

Görüldüğü gibi, söz konusu olan âyetlerde nafakanın miktarı ile ilgili herhangi bir sınır getirilmemiştir. Hz. Peygamber de herhangi bir miktarla nafakanın takdiri cihetine gitmemiş, bu konuda O'ndan nafakanın takdirine delâlet edecek herhangi bir hadis de varid olmamıştır. Hz. Peygamber, kocaları, sadece *örfe* havale etmekle yetinmiştir. İbn Kayyım el Cevziyye bu hususda şunları söylemiştir: "*Şâyet Hz. Peygamber tarafından böyle yapılmasaydı bile, miktarın örfeye hamledilmesi gerekirdi. Eğer miktar şer'an takdir edilmiş olsaydı, o zaman Hz. Peygamber, Hind'e, kendisi için takdir edilmiş miktarı almasını emreder, ihtiyacı kadar alması şeklinde emrederek ne kadar alacağını onun ictihadına bırakmazdı. Hadisin lafzı buna ne*

⁸¹² Şirbînî, *Muğni'l-Muhtâc*, III, 426; Zeydan, a.g.e., VII, 190-191.

⁸¹³ 2/Bakara, 233

⁸¹⁴ Kurtubî, *el-Câmi'u li Ahkâmi'l-Kur'ân*, XVIII, 170, 171; Kâsânî, *Bedâiu's-Sanâi*, IV, 23.

⁸¹⁵ Kâsânî, *Bedâiu's-Sanâi*, IV, 23; Serahsî, *el-Mebsût*, V, 185.

⁸¹⁶ Desûkî, *Hâşiyetü'd-Desûkî*, II, 509.

⁸¹⁷ İbn Kudâme, *el-Muğni*, VIII, 159; el-Behûtî, *Keşşâfu'l-Kinâ*, V, 460.

⁸¹⁸ İbn Hazm, *el-Muhallâ*, X, 88-90.

⁸¹⁹ İbn Miftâh, *Şerhu'l-Ezhâr*, II, 534; el-Hillî, *el-Muhtasarü'n-Nâfi'*, s.220; Zeynüddin el-Ca'bî, *er-Ravdatü'l-Behiyye Şerhu'l-Lem'ati'd-Dimaşkiyye*, II, 143 (Zeydan, a.g.e., VII, 193'den naklen)

îmâ ne de işaret yoluyla hiçbir şekilde delalet etmemektedir. Eğer kadın yetmeyeni kendi malından karşılasa, bu durumda eşin nafakası yeterli miktarda olmamış olur⁸²¹.

Bazı Şâfiî alimleri nafakanın bir müd, iki müd ya da bir buçuk müd olarak sınırlandırılması yerine, yeterli olacak miktar neyse ona göre takdir edilmesinin daha tercih edilir olduğunu itiraf etmişlerdir. Nitekim, Nevevî Hind hadisinde belirtilen Hz. Peygamber'in "Örfe göre sana ve çocuğuna kifâyet edecek miktarda al" sözünün şerhiyle alakalı olarak "Bu hadis, ashabımızın (yani Şâfiîlerin) zevcenin nafakasının müdlerle olduğu görüşünü reddetmektedir" demiştir⁸²². Ayrıca (Şâfiîlerden) Ezderî, "İmamımıza ait geçmişte müdle konmuş bir takdir bilmiyorum. Saygı olmasa, bu görüşe tâbi olarak "Doğru olan örfle takdiridir derdim" beyanında bulunmuştur⁸²³.

Sonuç ve Değerlendirme: Bize göre de isabetli olan görüş; cumhurun yani Şâfiî ve onun paralelinde düşünenlerin karşısındaki ictihattır. Âyet ve sahîh hadisler, bu görüştekilerin savunduğu "gücünün yeteceği kadarını ailesiyle nafaka olarak paylaşması" hükmünü teyid etmektedir.

Nafakaya, birinci görüşü savunanların belirttiği gibi, "en zengin için iki müd" deyip miktar konması, hayatın gerçekleriyle bağdaşmamaktadır. Çünkü, paranın değeri, zorunlu gider ve gelirler, her devrin ihtiyacına göre değişmektedir. Bir zamanlar aslî ihtiyaç olarak görülmeyen pek çok husus, günümüzde zorunlu hale gelmiştir. Kanaatimize göre, bütün bu nafakaya had koyan yorumlar, Şâfiî zamanındaki örfün ve adetlerin bir yansımasıdır. Fıkıh kitaplarında vacip kılınan ya da gerekmez denilen birçok madde ile ilgili olarak, kaynak gösterilecek her hangi bir nas ya da delil yoktur. Zaman değişmiş, Hz. Peygamber'den bu yana tüketim maddelerinde artma ve çeşitlenme olmuştur. Dolayısıyla, kocanın istemediği ya da arzu duymadığı bir şeyi, kadın şiddetle istiyor ya da arzu ediyor olabilir. Ev işleri, çocukların bakımı vb. uğraşlarla ailenin sorumluluğunu bir başka açıdan üstlenen kadının ailenin bütçesini sarsmayacak makul taleplerine "âyetlerde, hadislerde yahud da mezheplerin ictihad ve görüşlerinde böylesi isteklerin karşılanacağına dair bildirilmiş bir mecburiyeti yoktur" diyerek karşı çıkmak, "Kadınlara iyi davranın"⁸²⁴ âyetiyle örtüşmemektedir. Bize göre, israfa kaçmamak şartıyla, kadınların özentileri

⁸²⁰ Şirbînî, Muğni'l-Muhtâc, III, 426-429; Şirâzî, el-Mühezzebe, II, 161-162; Zuhaylî, a.g.e., X, 101.

⁸²¹ İbn Kayyım el-Cevziyye, Zâdu'l-Meâd, VI, 89.

⁸²² Nevevî, Sahîhu Müslim bişerhi'n-Nevevî, XII, 7.

⁸²³ Şirbînî, Muğni'l-Muhtâc, III, 426.

hoşgörölmeli ve aile bütçesinin elverdiği ölçüde karşılanmaya çalışılmalıdır. Aile, üzüntünün paylaşıldıkça azaldığı, sevincin ise paylaşıldıkça çoğaldığı bir kurumdur. Bu nedenle nafaka hususunda eşlerin anlaşmaları ve ailenin gelirini karşılıklı rıza ile paylaşımları, bir başka ifâde ile gücün yettiği miktarda gelirden herkesin nasiplenmesi aile fertlerini huzura taşıyacaktır.

Eşlerin ve aile fertlerinin karşılıklı olarak birbirlerini dinlediği ve ihtiyaçların çözümünün birlikte üretildiği ailelerde, ileriye yönelik yatırım vb. hususlarda daha isâbetli kararlar alınabilir. Diğer taraftan, kadının aile bütçesine vakıf olmasıyla gereksiz tartışmaların önü alınmış ve mutluluğun önündeki engellerin en önemlilerinden birisi ortadan kaldırılmış olur.

2) Giyim

Bu konuyla ilgili olarak Allahu Teâlâ şöyle buyurmuştur: “...Anaların yiyecek ve giyeceğini örfe uygun bir şekilde sağlamak çocuk kendisinin olan babaya borçtur”⁸²⁵. Hz. Peygamber (a.s.) de şöyle demiştir: “ (Onların sizdeki hakları) yedirme ve giydirme hususunda iyi davranmanızdır.”⁸²⁶ Yine Hz. Peygamber (a.s.) bir başka hadisinde Hind’e - “Örfe göre sana ve çocuğuna kifâyet edecek miktarda al”⁸²⁷ buyurmuştur.

Hatırlanacağı üzere, bu hadisler hakkındaki genel görüş onların sahîh olduğu yönünde idi.

Fukahânın Görüşü: Fakihler, hanımının elbisesini temin etme görevinin kocaya ait olduğu hususunda icmâ etmişlerdir⁸²⁸. Şâfiîler de dahil olmak üzere, fukaha arasında giyecek miktarının kadının ihtiyacı oranında tesbit edileceği hususunda ittifak vardır. Erkeğin bundan kaçınması halinde elbise miktarı şer’an

⁸²⁴ 4/Nisâ 19.

⁸²⁵ 2/Bakara, 233.

⁸²⁶ Tirmizî, *Radâ’* 11 (1163), III, 467; İbn Mâce, *Nikâh* 3 (1851), I, 594; Nesâî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, V, 372; Beyhakî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, VII, 295 (14499); Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, V, 72; Abd b. Humeyd, *Müsnedü'l-Humeydî*, s. 270.

⁸²⁷ Buhârî, *Büyû* 95 (III, 36); *Nafakât* 9 (VI, 193), 14 (VI, 194, 195); Müslim, *Akdiye* 7 (1714), II, 1338; Ebû Dâvud, *Büyû* 79 (3532), III, 802-804; Nesâî, *Adâbü'l-Kudât* 31, (VIII, 246-247); İbnu'l-Cârûd, *Müctebâ mine's-Sünen (Müntekâ İbnu'l-Cârûd)*, s. 256; İbn Hibban, *Sahîh*, X, 68, 71; Dârimî, *Sünen*, II, 211; Nesâî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, III, 481; V, 378; Dârekutnî, *Sünen*, IV, 234; Beyhakî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, VII, 466, 477; X, 141, 142, 269, 270; Şafîî, *Müsned*, s. 266, 288; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, VI, 39, 50, 206; Humeydî, *Müsned*, I, 118; İshak b. Rahuye, *Müsned*, II, 224, 225; Ebî Ya'lâ, *Müsned*, VIII, 98; İbnu'l-Ca'd, *Müsned*, s. 392; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-Kebîr*, XXV, 71, 72.

⁸²⁸ İbn Kudâme, *el-Muğni*, VIII, 159; Kâsânî, *Bedâi'u's-Sanâi*, IV, 23; Şirbînî, *Muğni'l-Muhtâc*, III, 429, 433 vd.; Şirâzî, *el-Mühezzeb*, II, 162; Zuhaylî, a.g.e., X, 104.

değil, hakimin ictihadı ile takdir edilir. Eşlerin zenginlik-fakirlik durumları ve kadının emsalinin normalde giydiği elbiseye göre hâkim bunu takdir eder⁸²⁹.

Sonuç ve Değerlendirme: Görüldüğü gibi, âyet ve hadisler bu konuda meseleyi örfle tayin etmiş, herhangi bir miktar belirlememiştir. Örf yahut ma'rûfla kastedilen ise, emsali kadınların normalde giydikleri elbisedir. Ayette “بالمعروف **örfe**

uygun bir şekilde” denilmiş, hadiste de âyet “تَحْسِنُوا إِلَيْهِنَّ **iyi davranma**”

şeklinde tefsir edilmiştir. Böylece, ailede karı koca ilişkileri en güzel bir şekilde yönlendirilmiştir. Nitekim, âyette geçen ve “بالمعروف **örfe uygun bir şekilde**” diye

mânâ verilen ma'ruf kelimesinin kökü, bildi tanıdı anlamındaki “arefe” fiilinden gelmektedir. Bu fiilin ismi mefûlû de ma'rûf olmaktadır. Ancak, ma'rûf kelimesi bilinen, tanınan anlamından ziyâde, aklın ve dinin hoşgördüğü şey, ihsan, iyilik, iyi ve güzel fiiller anlamına gelmekte ve kötünün zıddını temsil etmektedir. Kişinin iyi ve uygun olarak bildiği, tatmin olacağı her iyi şey ma'rûf olarak geçmektedir⁸³⁰.

“عاشروهن بالمعروف **Kadınlara iyi davranın**”⁸³¹ âyetinde geçen maruf kelimesi de bu anlamdadır.

3) Mesken

Yiyecek ve giyimden sonra nafakanın üçüncü konusu meskendir. Allahu Teâlâ “...Kadınları gücünüz nisbetinde, kendi oturduğunuz yerde oturtun. Onları sıkıntıya sokmak için zarar vermeye kalkışmayın...”⁸³² buyurmuştur. Yine, Allahu Teala “**Kadınlara iyi davranın**”⁸³³ diye emretmiştir. Fukahaya göre, kadına yapılacak iyiliklerden birisi de, onu bir evde oturtturmaktır. Çünkü, kadının yabancı gözlerden korunması, kendisinden faydalanılması ve eşyanın muhafaza edilmesi için ev lazımdır. Kadın için ister mülk olsun, ister kira veya ödünç yahut da vakıf yolu

⁸²⁹ Ayrıntılar için bkz. Kâsânî, *Bedâiu's-Sanâi'*, IV, 23; İbn Kudâme, *el-Muğni*, VIII, 159; Şirbînî, *Muğni'l-Muhtâc*, III, 429, 430; Dimyâtî, *İânetü't-Tâlibîn*, IV, 68; el-Câvî, *Nihâyetü'r-Rezîn*, I, 335.

⁸³⁰ İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, (a.r.f. mad.), IX, 240.

⁸³¹ 4/Nîsâ, 19.

⁸³² 65/Talâk, 6.

⁸³³ 4/Nîsâ, 19.

ile olsun, onun durumuna uygun bir meskenin vacip oluşu hususunda, fukaha ittifak etmiştir⁸³⁴.

Şâfî Mezhebine göre “seçilen meskende, âyette geçen **مِنْ وَجْدِكُمْ** gücünüz nisbetinde..⁸³⁵ ifadesinden dolayı, kocanın mâli durumu nazarı itibara alınır. Bu meskenin kocanın mülkü olması gerekmez. Kira, ödünç veya vakıf olması da câizdir. Şâyet karı-koca kadının evinde otursalar, mesken nafkasına ait kadının hakkı düşmüş olur. Kadın, kendi evinde oturması için kocaya izin vermişse, koca ona ayrıca ev için para ödemez. Kadın da bunu ondan istemez⁸³⁶.

Hanefî Mezhebine göre kadının kendisinin razı olması durumu hariç, mesken kocanın ailesinden kimsenin bulunmadığı, ona ait müstakil bir yer olmalıdır. Çünkü, oturma kadın için kifâyet miktarındandır. Nafaka gibi temini gerekir. Bunu da Allahu Teâla, nafaka ile beraber vacip kılmıştır. Eğer kadına bir hak vacip oldu ise, başkası bunda ona ortak olamaz. Çünkü, böyle bir durumda kadın için zarar sözkonusudur. Paylaşılan ortak ev kadının kocası ile özel hayatını ve her birinin diğerinden yararlanmasını engeller ve aynı zamanda eşyası için de emin olmaz⁸³⁷. Koca hanımından kuması veya kendi yakınları ya da akrabalarından olan annesi, kızkardeşi, başkasından olma kızı vs. ile oturmasını ister de o da bunu kabul etmezse, kocanın eşini ayrı bir evde oturtması gerekir. Çünkü, belki de bu kimseler ona eziyet edip, zarar verebilirler. Ayrıca, karı-kocanın herhangi bir vakitte birlikte olmaya, ilişkiye girmeye ve birbirleriyle arkadaşlık etmeye ihtiyaçları olabilir. Kendileriyle birlikte üçüncü bir kişinin bulunması halinde bu mümkün olmaz⁸³⁸. Ancak, kadın kocasının ailesinden biri ile oturmayı kendisi seçmişse, o zaman kendi hakkının düşmesine razı olmuş demektir⁸³⁹.

Hanbelî Mezhebi fakihî İbn Kudâme, erkeğin iki eşi aynı evde biraraya getirmeye hakkı olmadığını söyler ve düşmanlık, kıskançlık, hasımlaşma, birbiriyle mücadele gibi her ikisinin de zararına olacak hususları nazara verir⁸⁴⁰. Zeydan, İbn Kudâme'nin bu sözlerini nakleder ve onun görüşlerinden yola çıkarak şu kanaate

⁸³⁴ İbn Kudâme, *el-Muğni*, VIII, 160; Şirbînî, *Muğni'l-Muhtâc*, III, 432; *el-İknâ*, II, 487; Zeydan, a.g.e., VII, 196.

⁸³⁵ 65/Talâk, 6.

⁸³⁶ Şirbînî, *Muğni'l-Muhtâc*, III, 432.

⁸³⁷ Merginânî, *el-Hidâye*, II, 43.

⁸³⁸ Kâsânî, *Bedâiu's-Sanâi*, IV, 24.

⁸³⁹ Merginânî, *el-Hidâye*, II, 43.

⁸⁴⁰ İbn Kudâme, *el-Muğni*, VII, 229.

varır: “Anlaşılan odur ki, Hanbelî mezhebine göre de, kendisinden zararı kaldırmak için, kadının kocasının ailesinden kimse olmadan yalnız olarak evde oturma hakkı vardır. Çünkü, belki de kocanın ailesinden birinin bulunması eşlerin arzu ettikleri şekilde birbirlerinden istifade etmesine mani olur”⁸⁴¹.

Mâlikî Mezhebi üst tabaka ile alt tabakadan olan kadın arasında fark gözetir. “Eğer kadın sıradan ve alt tabakadan biri ise koca onu akrabası ile aynı evde oturabilir. Kadın şerefli ve yüksek tabakadan biri ise erkeğin akrabaları ile, anne ve babası dahi olsa, aynı evde kalmayı reddedebilir. Ancak, koca akit anında kadına akrabalarla oturmasını şart koşmuş ise, o zaman kadın beraber oturmada zarar görme ya da onların işlerine ve mahremiyetine vakıf olmaları durumu dışında beraber oturmayı reddedemez”⁸⁴².

Sonuç ve Değerlendirme: Buraya kadar yaptığımız incelemelere göre, yiyecek, giyecek mesken gibi hususlar âyet ve hadislerle desteklendiğinden, miktar belirtilmese de, bunların sağlanmasının vacip olduğunda şüphe yoktur. Ancak, kadının kocasının ailesiyle birlikte oturmak istememesi son derece önemli bir konudur. Çünkü, yaşanan tecrübeler, istisnalar hariç, akrabalarla birlikte yaşamanın (kayınvalide, kayınpeder, kayın birader vb.) pek de kolay olmadığını göstermiştir. Bu birliktelikten kaynaklanan fitneler sonucu pekçok yuvanın yıkıldığına şahit olunmuştur. Sonuç olarak, “Mesken şayet kadının hakkı ise, meskenin kullanımında ona ortak olacıklara izin verip vermemek de yine onun hakkıdır” diyen görüşe katıldığımızı belirtmek istiyoruz.

Mesken konusuyla birlikte değerlendirilen bir diğer husus “meskenin, kocanın ve çocukların hizmeti” ile “meskenin eşyası, temizlik âletleri ve kadının zîneti” meselesidir. Aşağıdaki satırlarda bu hususlar tetkik edilecektir:

a- Meskenin, Kocanın ve Çocukların Hizmeti

Fakihler evin, kocanın ve çocukların hizmetinin kadının asli görevleri arasında mı ya da hizmetçi ile onun nafakasının kocaya mı ait olduğu gibi konuları müzakere ederlerken, genellikle, kadının lehinde görüş bildirmişlerdir. Çünkü Allahu Teâlâ “وَلَهُنَّ مِثْلُ الَّذِي عَلَيْهِنَّ بِالْمَعْرُوفِ” Erkeklerin kadınlar üzerinde bulunan hakları gibi

⁸⁴¹ Zeydan, a.g.e., VII, 198.

kadınların da erkekler üzerinde hakları vardır..”⁸⁴³ ve “..Kadınlara iyi davranın”⁸⁴⁴ diye buyurmuştur.

İslâm Hukukunun temel kaynaklarında bu konu ile ilgili hadisleri değerlendirilirken farklı yorumlara yer verilmiştir. Biz şimdi bu hadisleri ve onlar hakkında yapılan tahlilleri gözden geçireceğiz.

I- Damra b. Hubeyb’in bildirdiğine göre;

“(Hz. Fatıma evlendiği zaman) Hz. Peygamber dahili işlerin (evişlerinin) Fatıma’da, harici işlerin de Ali’de olmasına hükmetmiştir”⁸⁴⁵.

حدثنا عيسى بن يونس عن أبي بكر بن عبدالله بن أبي مريم عن ضمرة ابن حبيب قال قضى رسول الله صلى الله عليه وسلم على ابنته فاطمة بخدمة البيت وقضى على علي بما كان خارجا عن البيت من الخدمة

Heytemî bu haberin mürsel olduğunu söylemiştir⁸⁴⁶. Muğnî yazarı, Cûzcânî’nin Hz. Peygamber’in Fatıma’ya evin içişlerini, Ali’ye de dış işlerini verdiği haberinin birçok yollarla rivâyet edildiğini belirttiğini kaydetmiştir⁸⁴⁷. Ancak, biz araştırmamız esnasında belirtilen bu hususa rastlayamadığımızı vurgulamak isteriz. Haber, Damra b. Hubeyb-Ebûbekir b. Abdillâh b. Meryem-İsâ b. Yunus yoluyla gelmiştir. İbn Ebî Şeybe ile Hennâd’ın verdiği isnad aynıdır. Ebû Nuaym el-İsbehânî de zaten haberi Hennâd’dan rivâyet etmiştir. Yani, ondan sonraki raviler hep aynıdır⁸⁴⁸. İsnadda yer alan Ebûbekir b. Abdillâh b. Meryem hakkında söylenen “zayıf”⁸⁴⁹, “leyse bişey”, “münkeru’l-hadis”, “terkedilmeyi haketti” ifâdeleri⁸⁵⁰ bu râvinin haberini şüpheyile karşılamamıza yol açmaktadır.

II- Hz. Aîşe’den rivâyet edildiğine göre; “Hz. Peygamber şöyle söylemiştir:

⁸⁴² ed-Derdîr, *eş-Şerhu’l-Kebîr*, II, 512, 513. Medenî Kanuna göre de; koca mâlî durumu müsait olduğu takdirde bağımsız bir ev sağlamak mecburiyetinde olup, karısını kendi ailesinin yanında oturmaya zorlayamaz (Akıntürk, *Medenî Hukuk*, s. 211).

⁸⁴³ 2/Bakara, 228.

⁸⁴⁴ 4/Nisâ, 19.

⁸⁴⁵ İbn Ebî Şeybe, *Musannaf*, VI, 10 (69069); VII, 101 (34508); Hennâd es-Sirrî, *Kitâbü’z-Zühed*, II, 386 (750); Ebû Nuaym el-İsbehânî, *Hilyetü’l-Evliyâ*, VI, 104.

⁸⁴⁶ Heytemî, *el-lfsah*, II, 179.

⁸⁴⁷ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, VII, 225.

⁸⁴⁸ İsnadlar için bkz. İbn Ebî Şeybe, *Musannaf*, VI, 10 (69069); VII, 101 (34508); Hennâd Es-Sirrî, *Kitâbü’z-Zühed*, II, 386, (750); Ebû Nuaym el-İsbehânî, *Hilyetü’l-Evliyâ*, VI, 104.

⁸⁴⁹ *el-Muğnî fi’d-Duafâ*, II, 774; *Tehzîbu’t-Tezhîb*, XII, 33.

⁸⁵⁰ İbn Hacer, *Tehzîbu’t-Tezhîb*, XII, 33.

- "Eğer ben herhangi bir kimseye, herhangi bir kimsenin secde etmesini emretmiş olsaydım kadına, kocasına secde etmesini emrederdim. Ve eğer bir erkek karısına kırmızı bir dağdan siyah bir dağa ve siyah bir dağdan kırmızı bir dağa taş taşımalarını emretseydi, kadının görevi ve uygun olan hareketi bu işi yapmaktır"⁸⁵¹.

عَنْ عَائِشَةَ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ لَوْ أَمَرْتُ أَحَدًا أَنْ يَسْجُدَ لِأَحَدٍ لَأَمَرْتُ
الْمَرْأَةَ أَنْ تَسْجُدَ لِرَوْحِهَا وَلَوْ أَنَّ رَجُلًا أَمَرَ امْرَأَتَهُ أَنْ تَنْقُلَ مِنْ جَبَلٍ أَحْمَرَ إِلَى جَبَلٍ أَسْوَدَ وَمِنْ جَبَلٍ
أَسْوَدَ إِلَى جَبَلٍ أَحْمَرَ لَكَانَ نَوْلُهَا أَنْ تَفْعَلَ

Söz konusu hadis için Heysemî, "İsnadda yer alan râvi Ali b. Zeyd'in rivâyet ettiği hadisler hasendir fakat **zayıf** kabul edenler vardır"⁸⁵², Şevkânî "İsnadda yer alan Ali b. Zeyd **eleştirilmiştir**, isnâdın geri kalan ravileri sahîh ravilerdir"⁸⁵³, Bûsîrî "Ali b. Zeyd'in zayıflığından dolayı **isnâdı zayıftır**"⁸⁵⁴ demişlerdir. Zevâid'de bildirildiğine göre "Bu hadisin senedindeki ravi Ali b. Zeyd **zayıftır**. Fakat, bu hadisin başka senetleri de vardır. Tirmizi ile Nesâî'nin rivâyet ettikleri Talk b. Ali'nin hadisi ile Tirmizi ve İbn Mâce'nin rivâyet ettikleri Ümmü Seleme'nin hadisi bu hadis için iki şahit durumundadır"⁸⁵⁵. Elbânî ise hadisin **birinci yarısının** (mânâca) **sahîh**, geri kalanının ise **zayıf** olduğunu söylemiştir⁸⁵⁶. Görüldüğü gibi hadis zayıftır.

III- Hz. Câbir anlatıyor: - "Babam vefat etti. Yedi veya dokuz kız bıraktı. Bunun üzerine ben dul bir kadınla evlendim. Resûlullah bana: - "Evlendin mi Ey Câbir!" diye sordu. - "Evet!" cevabını verdim. - "Bakire mi dul mu?" dedi. - "Dul!" dedim. - "Bakire ile evlenseydin ya! Sen onunla o seninle oynayırdınız -veya birbirinizi güldürürdünüz- " buyurdu. Resulullah'a dedim ki: - "Babam vefat etti. Yedi -yahut dokuz- kız bıraktı. Ben de onlara kendileri gibisini doğru bulmadım. Onlara bakacak bir kadınla evlendim." Hz. Peygamber: - "Öyleyse Allah sana mübarek eylesin!" buyurdu⁸⁵⁷.

⁸⁵¹ İbn Mâce, *Nikâh* 4 (1852), I, 595; İbn Ebî Şeybe, *Musannaf*, III, 558 (17134); Deylemî, *el-Firdevs biMe'sûri'l-Hitâb*, III, 344 (5038).

⁸⁵² Heysemî, *Mecmeu'z-Zevâid*, IV, 310.

⁸⁵³ Şevkânî, *Neylû'l-Evtâr*, VI, 361.

⁸⁵⁴ Bûsîrî, *Misbâhu'z-Zücâce*, II, 95.

⁸⁵⁵ İbn Mâce, *Nikâh* 4 (1852), I, 595.

⁸⁵⁶ Elbânî, *Daifu İbn Mâce*, I, 406; *Daifu Camii's-Sağîr*, IV, 4796.

⁸⁵⁷ Müslim, *Radâ* 56 (715), II, 1087; Buhârî, *Deavât* 53 (VII, 136); *Vekâlet* 8 (III, 63); *Büyû* 34 (III, 15); *Nikâh* 10 (VI, 120), 121 (VI, 161); *Nafakât* 12 (VI, 194); Tirmizî, *Nikâh* 13 (1100), III, 406; Nesâî, *Büyû* 77, (VII, 298-299); Ebû Davud et-Tayâlisî, *Müsned*, s. 237 (1706); Humeydî, *Müsned*, II, 514 (1227); Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, III, 308 (14345); III, 358 (14904); Ebû Ya'îla, *Müsned*, III, 466 (1974); III, 473 (1990); İbn Hibban, *Sahîh*, VI, 431 (2717); XVI, 86 (7138).

Buhârî, Müslim ve İbn Hibban söz konusu hadisi farklı lâfızlarla “**Sahîh**”lerine almışlardır. İbn Hibban’ın eserini tahkik eden Şeyh Arnavut da hadisin Buhârî ve Müslim’in şartına göre **sahîh** olduğunu söylemiştir⁸⁵⁸. Tirmizî **hasen-sahîh**⁸⁵⁹, Şeyh Hüseyin Esed hadisin **isnâdının** **sahîh** olduğunu belirtmiştir⁸⁶⁰. Mübârekpûrî de Tirmizî’de yer alan rivâyetin **hasen-sahîh** olduğunu bildirmiştir⁸⁶¹. Hadisin bazı rivâyetlerinde “veya” tabiriyle geçen ifadeler râvînin şüphe ettiğini göstermektedir. Ancak, farklı lâfızlarla gelen metinlerin ortak noktası; Câbir’in kızkardeşlerinin bakımı için dul bir kadınla evlenmiş olmasıdır⁸⁶². Hadis bu yönüyle sıhhatinde ittifak edilen bir rivâyettir.

IV- Hz. Ebû Bekir’in kızı, Hz. Aîşe’nin kızkardeşi ve Zübeyr b. Avvam’ın karısı Esmâ şunları anlatıyor: *“Zübeyr b. Avvam benimle evlendi. O zaman Zübeyr’in yeryüzünde mal namına, köle ve cariye namına hûlâsa dünyalık olarak şu çekilen deve ile atından başka birşeyi yoktu. Atının otunu ve yemini de ben bulup verirdim. Ben suldardım. Su kırbasını, söküldüğünde ben dikedim. Ben hamur yoğururdum. Yalnız ekmek yapmayı beceremezdim. Onu da Ensardan olan komşu kadınlar yapıverirlerdi. Bunlar komşuluk hakkını gözetten iyi kadınlardı. Sonra Resûlullah Zübeyr’e bir miktar hurmalık ayırıp vermişti. Ben Zübeyr’in bu hurmalığından deveye yedirmek için başımın üstünde hurma çekirdeği taşıdım. Bu hurmalık, meskeninden bir fersahın 3’te ikisi uzaklıkta idi.”*⁸⁶³ Bu aile yükünü, babam Ebûbekir at seyisliği edecek bir hizmetçi

⁸⁵⁸ Müslim, *Radâ’* 56 (715), II, 1087; Buhârî, *Deavât* 53 (VII, 136); *Vekâlet* 8 (III, 63); *Büyü’* 34 (III, 15); *Nikâh* 10 (VI, 120), 121 (VI, 161); *Nafakât* 12 (VI, 194); İbn Hibban, *Sahîh*, VI, 431 (2717); XVI, 86 (7138).

⁸⁵⁹ Tirmizî, *Nikâh* 13 (1100), III, 406.

⁸⁶⁰ Ebû Ya’lâ, *Müsned*, III, 466 (1974); III, 473 (1990).

⁸⁶¹ Mübârekpûrî, *Tuhfetü’l-Ahfezî*, IV, 191.

⁸⁶² Bir başka rivâyette Câbir’in şu sözleri yer almaktadır: “Hz. Peygamber bana: - “Bâkire ile mi, dulla mı evlendin?” diye sormuştu. Ben “dul biriyle” dedim. - “Niye bâkire ile değil, o seninle sen de onunla şakalaşırdınız” buyurdu. Ben: - “Ey Allah’ın Resûlü, babam vefat etti. Bir çok kızkardeşim var, hepsi de küçük. Onlarla aynı yaşta, onların terbiyeleriyle meşgul olamayacak, onlara bakamayacak çok genç biriyle evlenmeyi uygun bulmadım. Bu sebeple onlara bakıp terbiyelerini yapacak bir dulla evlendim” dedim. O da: قال فذلك - “Öyle olsun!” buyurdu. Bkz. Buhârî, *Vekâlet* 8 (III, 63). Bazı rivâyetlerde sadece “şakalaşırdınız” ifadesi geçerken bazılarında râvînin şekkiyle birlikte “veya” denilerek “gülüşürdünüz” ilavesi yer almaktadır. Bkz. Buhârî, *Nafakât* 12 (VI, 194); *Daavât* 53 (VII, 136). Ayrıca hadisin son kısmında Câbir’in dul bir hanımla evlenmesine gerekçe göstermesinin akabinde bazı rivâyetler sukutla karşılanıp ayrı bir konuya temas ederken, bazılarında konuya devam sadedinde şu sözler geçer: “Öyle olsun. Kadın ya dinî ya malî ya güzelliği için alınır. Sen dindarını almaya bak. Ellerin topraklansın (Bereket göresin)” (Bkz. Müslim, *Radâ* 54 (715), II, 1087). Bir başka rivâyette Hz. Peygamber’in gazadan dönen cemaate “Ağır olun. Tâ ki dağınık saçlı kadının taranması, kocası evde olmayanın kasıklarının traş edebilmesi için şehre geceleyin yarı yatsı zamanı girelim...” sözleri yer alır (Bkz. Buhârî, *Nikâh* 10 (VI, 120); Müslim, *Radâ* 57 (715), II, 1088).

⁸⁶³ Bir fersah 3 mil'dir. Bir mil ise 4 bin adımdır. O halde bir fersahın 3’te 2’si 8 bin adım eder.

gönderinceye kadar çektim. Babam hizmetçi göndermekle sanki beni cariyelikten azadlamıştı."⁸⁶⁴

Görüldüğü gibi Buhârî, Müslim ve İbn Hibban rivâyeti "**Sahîh**" eserlerine almışlardır. Bu hadisin zayıf olduğunu söyleyen çıkmamıştır. Manâ olarak sahih bir hadis olduğu anlaşılmaktadır.

V- Hz. Ali'den rivâyet edildiğine göre "Resûlullah'ın kızı Fatıma bir hizmetçi istemek üzere Resûlullah'a geldi. Hz. Peygamber ona: " *أَلَا أُخْبِرُكَ مَا هُوَ خَيْرٌ لَكَ مِنْهُ* " *Senin* *تُسَبِّحِينَ اللَّهَ عِنْدَ مَنَامِكَ ثَلَاثًا وَتَلَاثِينَ وَتَحْمَدِينَ اللَّهَ ثَلَاثًا وَتَلَاثِينَ وَتُكَبِّرِينَ اللَّهَ أَرْبَعًا وَتَلَاثِينَ* için ondan daha hayırlısını haber vereyim mi? Yatağına girince otuzüç kere Sübhanallah, otuzüç kere Elhamdülillah, otuzdört kere Allahuekber dersin...." dedi⁸⁶⁵.

Buhârî ve Müslim'in **Sahîh**'lerinde zikrettikleri ve sıhhatinde ittifak edilen bir hadistir. Aslında Hz. Fatıma'nın hizmetçi isteyişiyle ilgili rivâyetler oldukça fazladır. Hadis âlimleri bu rivâyetlerin çoğu için **sahîh** demişlerdir.

Fukahânın Görüşü: Hizmetçi ile ilgili bu rivâyetlerde, Hz. Peygamber'in açık bir emri görülmemesi, bilginlerin farklı yorumlar yapmalarına neden olmuştur. Ancak bu konu kadınlar açısından son derece önemli ve birçok ailede de probleme ve eşlerin arasının açılmasına yol açan bir husus olduğundan konunun açıklığa kavuşması için ayrıntılı bir şekilde işlenmesinin faydalı olacağına inanıyoruz.

Hanefî müellifi Kâsânî'nin Bedâ'î'de belirttiğine göre, koca pişirilmesi için bir yemek (malzeme) getirse ve kadın da bundan çekinse, erkeğin onu zorlama hakkı yoktur. Bu durumda kocaya hazır yemek getirmesi emrolunur. Fakih Ebu'l-Leys ise bunun ancak kadının yemek pişirme gücünün bulunmaması ve eşraftan birinin kızı olması durumlarında söz konusu olduğunu belirtmiştir. Aksi takdirde, pişirmeye gücü

⁸⁶⁴ Buhârî, *Nikâh* 107, (VI, 156, 157); Müslim, *Selam* 34 (2182), II, 1716; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, VI, 347; Nesâî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, VI, 372 (9170); Beyhakî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, VII, 293 (14494); İbn Hibban, *Sahîh*, X, 352 (4500); İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*, VIII, 250.

⁸⁶⁵ Buhârî, *Nikâh* 7 (VI, 193); Müslim, *Zikr ve Dua* 81 (2728), III, 2092; Humeydî, *Müsned*, I, 24 (43); Taberânî, *Mu'cemu'l-Evsat*, III, 160 (2798); Ebû Nuaym el-İsbehânî, *Hilyetü'l-Evliyâ*, IV, 355. Hz. Fatıma'nın değirmende un öğütmekten ve su taşımaktan ellerinin yara olduğunun anlatıldığı bu ve benzer daha geniş rivâyetler için bkz. Buhârî, *Humus* 6 (IV, 48), *Nafakât* 6 (VI, 192, 193); 7 (VI, 193); *Da'avât* 11 (VII, 149); Müslim, *Zikr ve Dua* 80 (2727), III, 2091; Tirmizi, *Da'avât* 24, (3408), V, 477; Ebû Davud, *Harâc* 20 (2988), III, 394, *Edeb* 99, 100 (5062-5065), V, 306-309; İbn Mâce, *Duâ* 2 (3831), II, 1259; Nesai, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, IV, 395 (7669); Hâkim, *el-Müstedrek ale's-Sahihayn*, III, 170; (4741).

yeten ve kendisine hizmet edebilen bir kadının buna zorlanacağını söyler. Diğer taraftan Ebu'l-Leys'e göre, şâyet, kadının kendisine ait bir hizmetçisi varsa bu durumda onun da nafaka ve giyiminin sağlanması kocaya vaciptir⁸⁶⁶. *Fetâvâ-i Hindiyye*'de belirtildiğine göre, "Ben pişirmem ve ekmek yapmam, diyen kadın zorlanamaz. Bu takdirde kocanın hazır yemek sağlaması veya yemek pişiren ve ekmek yapan bir kimseyi getirmesi gereklidir. Kadın şâyet eşraftan birinin kızı olur ve ailesine bizzat hizmet edemezse veya eşraftan olmadığı halde bir sebep onun ekmek yapıp yemek pişirmesine mani oluyorsa, bu böyledir. Değilse, kocanın hazır yemek getirmesi gerekmez. Her ne kadar, kadına (dinen) vacip değilse de ve hakim tarafından bu hususta zorlanamasa da diyâneten (ahlâkî ve örfî olarak) kadının ev işlerini yapması gerekir"⁸⁶⁷. Yine, Hanefî mezhebine göre, kadının bu işleri yapmak için kocasından (kira gibi) para alması câiz değildir⁸⁶⁸. "Çünkü, diyâneten vaciptir... Evin hizmetini diyâneten (ahlâkî ve örfî olarak) gerçekleştirir ve nikâhla birlikte örfen kendisinden istenen budur. Nitekim, Hz. Peygamber *Fâtıma'ya evin iç işlerini, Ali'ye de dış işlerini vermiştir*"⁸⁶⁹. Bununla birlikte, başka bir belirlenmiş ücreti haketmez. Fakat, ev işlerinin dışında başka işleri, örneğin hayvanların bakımı, kocasının başka kadından olma çocuğunu emzirmesi veya herhangi bir evişi dışında hizmet yapsa ücret alması câizdir. Çünkü, bu işleri yapmayı haketmemektedir. Zaten nikâh akdiyle kendisinden istenen de bu değildir⁸⁷⁰.

Mâlikî Mezhebine göre, "Koca zengin ve güçlü, karısı da hizmet etmeye alışkın biri olmayıp; eşraftan ve hizmet edilmeye alışkın ise, kocanın ev işleri için hizmetçi tutması gereklidir. Fakat, kadın hizmet edilmeye alışkın bir konumda değil veya alışkın olup da kocası fakir ise, kadın eşraftan ve zengin olsa dahi -misafire hizmet hariç- yemek pişirme, evi silip süpürme, elbise yıkama vb. adet olan işleri, yani kocasına ait iç hizmetleri yapması zorunludur"⁸⁷¹. Şâyet, kadının alıştığı bir hizmetçi varsa, bu durumda, şüphelendiği kötü birşey olmadıkça, kocanın onu değiştirme hakkı yoktur"⁸⁷².

Şâfiî Mezhebine göre ise, "kadın yemek pişirme, çamaşır yıkama vb. kocanın ve evin hiçbir hizmetiyle sorumlu değildir. Çünkü, nikâh akdi sadece zevcenin

⁸⁶⁶ Kâsânî, *Bedâi*, IV, 24.

⁸⁶⁷ Heyet, *Fetâvâyi Hindiyye* (Ter. Mustafa Efe), III, 390.

⁸⁶⁸ Heyet, a.g.e., III, 390.

⁸⁶⁹ Kâsânî, *Bedâi*, IV, 24; Serahsî, *el-Mebsût*, XVI, 55.

⁸⁷⁰ Serahsî, *el-Mebsût*, XVI, 55.

⁸⁷¹ ed-Derdîr, *eş-Serhu'l-Kebir*, II, 510, 511. Mâlik b. Enes, *Müdevvenetü'l-Kübrâ*; IV, 268; İbn Cüzey, *el-Kavânînu'l-Fıkhiyye*, s.147.

kadınlığından istifade etmeyi sonuç verir ve (onun istihdamını, sair menfaatleri ortaya koymasını) başka hususları gerekli kılmaz”⁸⁷³.

Hanbelî Mezhebine göre de, kadının evi süpürmek, hayvanları sulamak, ekinleri biçmek, su doldurmak gibi işleri yapması mecburi değildir. Çünkü, nikâh akdi Şâfiîler’de olduğu gibi, sadece kadının kadınlığından faydalanmayı netice verir. “Hz. Fatıma ile Ali arasında işlerin paylaşılması üstün ahlakın gereğidir. Adetin öyle olması demek, uygulamanın vacip olduğunu göstermez. Zaten *Esmâ* da bunları üzerine vacip olduğu için yapmamıştır. Aynı şekilde koca da ev dışındaki nafaka ve giyim gibi işlerden üzerine vacip olanın dışında kalanını yapmak zorunda değildir. Fakat, tercih edilen adetin gerektirdiği şekilde kadınların kendine düşeni yapmasıdır. Çünkü, yaşam ancak bu şekilde düzene girer ve ondan bu sayede fayda elde edilir”⁸⁷⁴. Hanbelîlere göre de “Koca karısına yaptığı işler için ayrıca bir ücret vermez”⁸⁷⁵.

Buraya kadar verdiğimiz bilgilerden anlaşıldığı gibi, dört mezhebin dördü de ev işlerinin kadına vacip olmadığına ve kadınların bu işleri örfen yaptıklarında ittifak etmiştir.

Zâhirîler de bu konuda diğer dört mezheple aynı fikirdedir. Ebû Sevr’in “Kadının her hususta kocasına itaat etmesi gerekir. Kendisinden hizmetçi istediği zaman Hz. Peygamber, Hz. Fatıma’nın değirmende çalışmaktan ellerinin yara olduğunu en iyi bilen kişiydi” sözlerini ve bu rivâyetlerin neticesi olarak; *Esmâ*’nın Zübeyr için yaptıklarını delil getirerek; “Bu iki değerli kadın bu ağır hizmetleri yaptıktan sonra onun aşağısındaki kadınların zaten yapmaları gerekir” hükmüne İbn Hazm şu sözlerle karşılık verir: “Bütün bu rivâyetlerin hiçbirinde Hz. Peygamber’in sarih emri yoktur. Dolayısıyla, bu haberler hüccet olamaz. O ikisi üstün ahlaklarından dolayı böyle yapmışlardır. Kadın kendiliğinden ve gönüllü olarak yaparsa ne alâ. Ancak, bu işlere vacip olma hükmünün konması doğru değildir. Şâyet Nisa suresi 34’deki; ‘فَإِنْ أَطَعْتُمْ بَغْوَ عَلَيْهِنَّ سَبِيلًا’ ..Size itaat ederlerse aleyhlerine yol aramayın’ âyeti ne mânâdadır dense şöyle deriz: Âyetin başı

⁸⁷² İbn Cüzey, *el-Kavânînu’l-Fıkhiyye*, s.147.

⁸⁷³ Şirazi, *el-Mühezzeb*, II, 67.

⁸⁷⁴ İbn Kudâme, *el-Muğni*, VII, 225; el-Behûtî, *Keşşâfu’l-Kinâ*, V, 195-196.

⁸⁷⁵ el-Behûtî, *Keşşâfu’l-Kinâ*, V, 195-196.

'Nüşuzundan korktuğunuz kadınlara önce öğüt verin...' demektedir. Bu âyette sahîh olarak istenen husus, kadının sadece cinsel ilişkiye çağırıldığında itaat etmesidir⁸⁷⁶.

Tahlillerden anlaşıldığı gibi, fukaha koca zengin ise ve kadın da örneğin babasının evinde ya da hasta olduğu için kendi hizmetini görmüyor ve hizmetçi kullanıyorsa kadına hizmetçi tutmanın gerekliliğinde *ittifak* etmiştir. Çünkü, bu husus iyi geçinmeye dahildir. Ona yeterli şeyleri temin etmek de kocaya vaciptir. Allahu Teâlâ: " وَعَاشِرُوهُنَّ بِالْمَعْرُوفِ Onlarla iyi geçinin"⁸⁷⁷ buyurmuştur. Zengin için evlâ

olan, kendine hizmet eden hanımına da hizmetçi tutmasıdır. Ancak hizmetçi, kadına bakması helâl olan biri olmalıdır. Bu kişi ya bir kadın veya mahrem bir yakını olabilir. Zira, hizmet esnasında hanımıyla birlikte olmaktadır. Yine bu görüşte olan fukahaya göre, eğer kocanın eli dar ise, karısına hizmetçi temin etmesi icab etmez, çünkü bu zarurî birşey değildir. Karısı elinden geldiğince kendi hizmetini görmelidir⁸⁷⁸.

Karşı Görüşün Yorumları: Cumhurdan farklı olarak İbn Teymiye; örfün gerektirdiği şekilde erkeğin kadın için çalışması gibi, kadının da aynı şekilde kocasının hizmetini görmesinin vacip olduğu düşüncesindedir. "Fakat, bu durum şartların değişmesine göre şekil alır. Köylünün (bedevinin) hizmeti ile şehirlinin hizmeti bir olmadığı gibi güçlünün hizmeti ile zayıfın hizmeti bir değildir"⁸⁷⁹. Ebûbekir b. Şeybe ve Ebû İshak el-Cûzekânî de bu görüştedir. Bu hususta da *Fâtıma'nın haberi* mesned gösterilmiştir⁸⁸⁰. Kendisi de aynı görüşü savunan İbn Kayyım'ın bildirdiğine göre, kadın üzerine hizmetin vacip olduğu görüşünde olanlar şöyle de delil getirmişlerdir: "Allah'ın hitap ettiği insanlar arasında ma'ruf olan, kadının kocasına hizmette bulunmasıdır. Kadının keyfine bakması, kocasının ise hizmet etmesi, evi süpürmesi, un öğütmesi, hamur yoğurması, çamaşır yıkaması, yatak yapması, evin sair işlerini görmesi münker (yadırganan) hususlardandır. Allah Teâlâ ise: " وَلَهُنَّ مِثْلُ الَّذِي عَلَيْهِنَّ بِالْمَعْرُوفِ Erkeklerin kadınlar üzerinde bulunan hakları

gibi kadınların da erkekler üzerinde hakları vardır..⁸⁸¹ ve yine " الرَّجَالُ قَوَّامُونَ عَلَى

⁸⁷⁶ İbn Hazm, *el-Muhallâ*, X, 90.

⁸⁷⁷ 4/Nisâ, 19.

⁸⁷⁸ Kâsânî, *Bedâiu's-Sanâi*, IV, 24; Şirbînî, *Muğni'l-Muhtâc*, III, 433 vd.; Şirâzî, *el-Mühezzebe*, II, 162; Zuhaylî, a.g.e., X, 106.

⁸⁷⁹ *el-İhtiyârâtü'l-Fıkhiyye min Fetâvâ Şeyhi'l-İslâm İbn Teymiyye*, s. 545-546 (Zeydan, a.g.e., VII, 304'den naklen)

⁸⁸⁰ İbn Kudâme, *el-Muğni*, VII, 225; el-Behûfî, *Keşşâfu'l-Kınâ*, III, 116.

⁸⁸¹ 2/Bakara, 228.

النساء **Erkekler kadınlar üzerine hâkimdirler**"⁸⁸² buyurur. Kadın erkeğine hizmet

etmez de, aksine erkek karısına hizmette bulunursa durum tersine dönüp kadın erkek üzerine hakim olmaz mı?" İbn Kayyım sözlerine devamla "..Yine mutlak olarak icra edilen akitler, örfe göre yorumlanır. Örf ise, kadının hizmet etmesi ve ev işlerini görmesi şeklindedir. Hz. Fâtımâ ve Esmâ'nın hizmetleri, gönüllü ve kendilerinden bir iyilik olsun diye yaptıklarını söylemeleri doğru değildir. Hz. Fâtımâ'nın hizmeti sırasında karşılaştığı güçlüklerden şikâyetçi olduğunda, Hz. Peygamber'in Hz. Ali'ye "O'na bir hizmet yükümlülüğü yoktur. O sadece sana aittir" dememesi -ki O hiçbir zaman hüküm verirken taraf tutmazdı- ve yine Esmâ'yı gördüğünde Zübeyr'e: "Kadına hizmet yoktur. Bu ona bir zulümdür." demeyip, aksine Zübeyr'in onu hizmette kullanmasını tasvip etmesi ayrıca diğer ashabının zevcelerini istihdam etmelerine -ki bu kadınların içerisinde gönüllü de gönülsüz de olduğunu bildiği halde- ses çıkarmaması, evet hiç şüphesiz mevcut olan bu durum, onların iddialarının doğru olmadığını ortaya koymaktadır. Soylu soysuz, zengin-fakir ayrımına gitmek doğru değildir. İşte bütün dünya kadınlarının efendisi Hz. Fâtıma, kocasına hizmet ediyordu. Hz. Peygamber'e hizmet etmekten şikâyetçi olarak gelmiş, fakat Allah'ın Resûlü onun şikâyetini (haklı bularak) gidermemişti..⁸⁸³

Hanbelî fakihi İbn Kudâme ise, karşı tarafın gösterdiği delili, hüccet olma yönüyle reddetmiştir. "Hz. Peygamber'in evin hizmetlerini *Ali ile Fatıma* arasında paylaşması üstün ahlak örneğinin gereğindendir. Vâcip olarak değil, âdet öyle olduğu için Hz. Peygamber bunu yapmıştır. Nitekim, Esmâ binti Ebibekir de Zübeyr'in işlerini üstüne vacip ve zorunlu olduğu için yapmamıştır"⁸⁸⁴.

Görüldüğü gibi fukaha yukarıda ele aldığımız rivâyetleri farklı anlayıp yorumlamıştır.

Sonuç ve Değerlendirme: Fukahânın bu hükmüyle, gerçekten günümüz hukuk sistemlerinin bir kısmının hâlâ bugün bile gelemediği bir seviyeye ulaştığını görmekteyiz. Ancak, asırlardır uygulanagelen örfün fukahânın yaklaşımının gözardı edilmesine neden olduğu ve teorinin pratiğe geçemediği tarihi bir realite olarak karşımızda durmaktadır.

⁸⁸² 4/Nisâ, 34.

⁸⁸³ İbn Kayyım el-Cevziyye, Zâdu'l-Meâd, V, 290.

⁸⁸⁴ el-Muğni, VII, 225.

Günümüz şartlarında, ailelerde özel durumlar hariç, evin içinde devamlı hizmetçi çalıştırmaktan çok, günlük, haftalık ya da aylık temizlik işleri için hizmetçi tutulmaktadır. Evin büyüklüğüne, aile fertlerinin çokluğuna veya küçük çocukların bulunması durumuna göre evin işleri fazlalaşmakta ya da azalmaktadır. Şâyet buna kadının dışarıda çalışması da eklenirse, kadın hem ev işlerini hem de dışarı işlerini birlikte yapmak durumunda kalmaktadır. Erkeğin, evin işlerinde yardımcı olmadığı durumlarda, kadın eve gelince de yemek, bulaşık, çamaşır vs. ile uğraşmakta ve dolayısıyla mesâiye devam etmektedir. Bu şartlar altında kadının yalnız bırakılması, evin tüm işlerinin ona yaptırılması, Allahu Teala'nın; "Onlara iyi davranın"⁸⁸⁵ beyanı ile uyuşmamaktadır. Şartların zorlamasıyla bazı kadınlar bütün vakitlerini ev dışında çalışmaya harcadıkları halde, onların bu fedâkarlıklarının kıymeti çoğu zaman bilinmemektedir. Oysa, maddî gelir birlikte kullanılmakta, genellikle de erkek paranın tasarrufu konusunda, daha fazla söz sahibi olmaktadır. Bazı özel durumlarda kocanın anne ve babasının bakımı da çocuklarla evin gözetimine eklenmekte, fakat dışarıdan bakıldığında onlara bakan gelin değil oğul olmaktadır. İşte böylesi karışık ve zor durumlarda günlük, haftalık veya aylık ağır işlerde ya kadına yardımcı olacak bir hizmetçinin tutulması, yahut da erkeğin hanımına yardım etmesi gerekmektedir. Çünkü, kadının da, psikolojik olarak seveceği meşguliyetlerde bulunabilmek için kendisine ayırabileceği vakte ihtiyacı bulunmaktadır. Eğer kadın evin dışında da çalışıyorsa, gündüz işteki yorgunluğunu atamadan doğruca mutfağa ve ev işlerine girmektedir. İslam âlemindeki genel yapıya göre, erkek ise gelenekteki erkek modeline uygun bir şekilde oturmakta, önüne konulacak sofrayı ve diğer işleri beklemektedir. Sağ duyulu bir kimsenin asla kabul edemeyeceği bu durum, normal addedilmekte, kadın şikâyetini kendisi söylemekte ve yine kendisi dinlemektedir. Sonuçta, "Kadınlara iyi davranın"⁸⁸⁶ âyeti birçok müslüman erkek tarafından gözardı edilmekte ve bu husustaki Hz. Peygamber tavsiyeleri de duymazdan gelinmektedir.

Diğer taraftan, kocanın hizmetçi tutmaya şâyet mâlî gücü yetmiyorsa, bu şartlar altında zaten bir kadının kocasını buna zorlamaya hakkı olamaz. Çünkü âyette "لَا يُكَلِّفُ اللَّهُ نَفْسًا إِلَّا وُسْعَهَا" Allah hiçbir nefse gücünün yettiğinden başkasını yüklemeyiz"⁸⁸⁷ buyrulmuştur. Keza kadının da gücünün yetmediği, hayatın

⁸⁸⁵ 4/Nisâ, 19.

⁸⁸⁶ 4/Nisâ, 19.

⁸⁸⁷ 2/Bakara, 286.

belli devirlerindeki zorluklarında, meselâ küçük çocukların bulunduğu bir dönemde onların bakımı, yemek, bulaşık, çamaşır, ütü ve temizlik gibi işlerin bir araya geldiği bunaltıcı anlarında, sadece ona yüklenmek ondan gücünün üstünde bir beklenti içine girmektir. Dolayısıyla bu durum da “Allah hiçbir nefse gücünün yettiğinden başkasını yüklemez”⁸⁸⁸ âyetinin kapsamı içine girmektedir. O halde erkek de, bu zor zamanlarında eşine yardım etmelidir. Bunun merhametin ve adaletin bir gereği olduğu açık bir husustur. Örneğin, yurdumuzda Hz. Peygamber’in sünneti, “kılıbıklık” olarak değerlendirilmektedir. Bizim bu konudaki önerimiz; çocuklar erkek-kız ayrımı yapılmaksızın ev işlerine daha küçük yaştan itibaren alıştırılmalı ve böylece evle alâkalı hususlarda mesûliyet hissetmeleri sağlanmalıdır. Şâyet böyle yapılacak olursa, ilerde ana-baba olacak ve bir yuva kuracak olan yeni nesiller kanaatimizce hayatın getirdiği yükü daha kolay paylaşılabileceklerdir.

b- Meskenin Eşyası, Temizlik Aletleri ve Kadının Zineti

Fukahanın nafakanın kapsamı içinde incelediği bu maddeler, delil olarak konuyla doğrudan alakalı hadis kullanılmadığı ve bu husus daha ziyade hukukun alanına girdiği için, bizim bu konuları ayrıntısıyla işlememiz araştırmamızın sınırını aşacaktır. Ancak, başlık olarak ele alınması dolayısıyla konunun bütünlüğünü korumak ve genel bir bakış açısına sahip olmak için kısaca değinmenin de faydalı olacağına inanıyoruz. Fukahâ, genellikle, yaşamak için temel olan mesken konusunda olduğu gibi, evin içindeki eşyaları da örfe göre temin etmeyi, nafakanın sınırları içine koymuştur. Süslenme ve zînet eşyasını ise, kocanın almak zorunda bulunmadığı şeyler olarak değerlendirmiş ve nafakaya dahil etmemiştir. Ancak, Mâlikî mezhebi, kadının sürülmek için kullanılan şeylere (makyaj malzemesi) alışması ve bu malzemeleri kullanmayı terketmesi halinde zarar görmesi gibi ihtimaller üzerinde durarak, buna benzer özel durumlarda, erkeğin kozmetik malzemesini temin etmesini gerekli bulmuştur⁸⁸⁹. Bize göre, uygun olan da budur. Kadının kendine ait parası yoksa ve bu tip malzemelere de ihtiyacı varsa, erkeğin gücünün yettiği nisbette bu ihtiyaçları karşılaması “Kadınlara iyi davranın”⁸⁹⁰ âyetinin ve Hz. Peygamber’in nafakayla ilgili sahih hadislerde tesbit ettiğimiz bakış açısı, gâye ve amacına uygundur diye düşünüyoruz. Kanaatimizce, mutfak ve giyim masrafından biraz kısmakla, özlem duyulan ufak ihtiyaçların yerine getirilmesi

⁸⁸⁸ 2/Bakara, 286.

⁸⁸⁹ Fakihlerin uzun uzun anlattığı bu hususlar için bkz. Abderî, *et-Tâcu ve'l-İklîl*, IV, 184; Şirbînî, *Muğni'l-Muhtâc*, III, 430; Heyet, *Fetâvâyi Hindiyye*, (Ter. Mustafa Efe), III, 391; Zeydan, a.g.e., VII, 185-188; Zuhaylî, a.g.e., X, 107-108.

mümkün olacak ve netice her iki tarafı da mutlu kılacaktır. Çünkü, kadın süslenmeyi ve zinet eşyalarını kullanmayı sever. Allah'ın koyduğu sınırlar içinde kaldığı ve israfa kaçılmadığı müddetçe, bu istek meşrudur ve her hangi bir zararı da yoktur. Kadının içinde bulunduğu çevrenin ve arkadaşlarının adetlerine göre, kocanın hanımına, gücünün yettiği miktarda, yardımcı olması uygun olacaktır. Herşeyde olduğu gibi bu hususta da israftan kaçınılması en güzeldir.

Fakihler temizlik aletlerinin ücretinin de koca tarafından sağlanmasının vücûbunda ittifak etmişlerdir⁸⁹¹. Ancak, günümüzde temizlik aleti sadece çalı süpürgesi, su ve topraktan ibaret değildir. Onların yerini bugün çamaşır makinası, elektrik süpürgesi, temizlik deterjanları vs. almıştır. Kadın bu makinalar sayesinde nefes almakta, böylece kendisine, kocasına ve çocuklarına vakit ayırmaktadır. Eski kadınların uzaklardan kovalarla su taşıyarak ya da derelerde merdanelerle çamaşır yıkayarak yaptıkları temizliğe mukabil, şimdilerde kirleri ve lekeleri kolayca çıkaran deterjanlar ve makinalar vardır. İşte kadınların önemli bir kısmı, artık bu zor işlere harcadıkları zamanın bir bölümünü günümüzde eğitim vb. faydalı kültürel uğraşlara ayırmaktadır. Dolayısıyla, bu makinalar aslında bir nevi *hizmetçinin yaptığı işi* yapmaktadırlar. İmkânı olan koca tarafından, bu temizlik âletlerinin alınması da, bize göre, fukahânın üzerinde ittifak ettikleri hususlar cümlesindendir.

4) Tedavi Masrafı

Âyet ve hadislerde ele alınmayan, fakat bizim burada sözsetmeden geçemeyeceğimiz bir başka konu da hastalandığı takdirde *kadının tedavi masrafının kimin tarafından karşılanacağı* meselesidir⁸⁹². Erkeğin karısının tedavi masrafını karşılamasının gerektiğine dair belirttiğimiz gibi, doğrudan ilişkili bir âyet ve hadis yoktur. Dolayısıyla, kişisel yoruma tâbi tutulan bir meselede her görüşü ayrı ayrı buraya nakledip uzun uzun üzerinde durmak istemiyoruz. Ancak, dört mezhebin ittifakıyla verilen "Hanımının doktor masrafını, ona hacamat yapanın (kan aldıranın), neşter vuranın (ameliyat yapanın) ücretini ve ilaç paralarını vermesi kocaya vacip değildir"⁸⁹³ hükmüne burada işaret etmeden geçemeyeceğiz. Çünkü, tedavi bu görüş

⁸⁹⁰ 4/Nisâ, 19.

⁸⁹¹ Hukûkî ayrıntılar için bkz. Şirbînî, *Muğni'l-Muhtâc*, III, 427, 430; *el-İknâ*, II, 486; *el-Câvî*, *Nihâyetü'r-Rezîn*, I, 333; Makdisî, *el-Furû'*, V, 441; Şirâzî, *el-Mühezzeb*, II, 161.

⁸⁹² Kadın eğer kocasıyla zifafından sonra hasta olmuşsa, ittifakla doktor ve ilaç ücreti dışındaki nafakasının verilmesi vaciptir (Bkz. Zuhaylî, a.g.e., X, 98).

⁸⁹³ İbn Abidin, *Reddû'l-Muhtar ale'd-Dürri'l-Muhtar*, III, 575; Heyet, *Fetâvâyi Hindiyîye*, I, 391; İbrâhim b. Ebî'l-Yemen, *Lisânü'l-Hükkâm*, I, 337; Şirâzî, *el-Mühezzeb*, II, 161, 162; Abderî, *et-*

sahiplerine göre; “cismın aslını muhafaza etmek içindir”⁸⁹⁴. “Eğer kadının malı varsa harcama malından yapılır, malı yoksa nafakası kimin üzerine ise o harcama yapar. Menfeatine müstehak olana vacip olmaz. Nitekim, kiralanmış evin îmârı, kiracıya değil mal sahibine düşer”⁸⁹⁵.

Hayreddin Karaman “Tarak, temizlik ve süs malzemesi gibi şeyleri almak da kocanın vazifesidir” diyen fukahânın, “doktor ve ilaç parası kocaya ait değildir” demeleri garip ve mesnedsizdir” demektedir⁸⁹⁶.

Ehl-i Sünnet olarak isimlendirilen dört mezhebin dışında kalan Zeydiyye mezhebi ise, doktor ve tedavi masrafının kocaya vacip olduğu görüşündedir. Çünkü, nafakaya benzer şekilde, ilaç ve tedavi masrafıyla hayatın devamı sağlanmaktadır⁸⁹⁷. Aynı şekilde, Ca’feriyye mezhebine göre de; kadının nüşuz yapmaması şartıyla, daimi nikâh akdini müteakip kocanın gücünün yettiği ölçüde yiyecek..., temizlik aleti, şartlar gerektirirse ilaç, doktor ücreti... gibi, duruma bağlı olarak, kadının diğer ihtiyaçlarının karşılanması kocaya vaciptir⁸⁹⁸.

Abdülkerîm Zeydan bu konuyu ele aldığı kitabında şunları söyler: “Yiyecek nafakası, kadını açlık nedeniyle helak olmaktan korumak için nasıl bir sebep teşkil ediyorsa, doktor ve ilaç ücreti de hayatın devamı için bir sebep olması dolayısıyla aynen nafakasına benzer. Kocanın karısını tedavi için doktora götürmesi ve tedavi ettirmek için ilaç satın alması, bütün bunlar tamamıyla Allahu Teâlâ’nın emrettiği “Kadınlara iyi davranın”⁸⁹⁹ âyetinin muhteviyatındandır. Kadından faydalanmayı evin kiracısına benzeterek, “binanın îmârının masrafı ve aslının korunması gerekmez” kıyasıyla, kocanın nafaka vazifesinin yokluğuna hükmetmek, aralarında çok büyük fark olan bir kıyastır. Karı-koca alakası kira alâkası değil, nikâh alâkasıdır. Koca, kadının kiracısı değildir. Nikâh akdiyle, hayat ortağıdır. Kadın, kiracı eviyle benzetilemez. Allahu Teâlâ “İçinizden, kendileriyle huzura kavuşacağınız eşler yaratıp; aranızda sevgi ve merhamet var etmesi, O’nun varlığının belgelerindendir. Bunlarda, düşünen millet için dersler vardır”⁹⁰⁰

Tâcu ve’l-İkfil, II, 218; İbnu’l-Müflih, el-Mübdî’, VIII, 189; İbn Kudâme, el-Muğni, VII, 159; Nevevî, Ravdatü’t-Tâlibîn, IX, 50; el-Firuzâbâdî, et-Tenbih, I, 207.

⁸⁹⁴ İbnu’l-Müflih, el-Mübdî’, VIII, 189; Şirâzi, el-Mühezzeb, II, 161-162.

⁸⁹⁵ İbn Kudâme, el-Muğni, VII, 159.

⁸⁹⁶ Karaman, Mukayeseli İslâm Hukuku, I, s. 287.

⁸⁹⁷ Şerhu’l-Ezhâr, II, 534 (Bkz. Zeydan, a.g.e., VII, 185’den naklen).

⁸⁹⁸ Muhsin el-Hakîm, Minhâcu’s-Sâlihîn, II, 160 (Bkz. Zeydan, a.g.e., VII, 185’den naklen).

⁸⁹⁹ 4/Nisâ, 19.

⁹⁰⁰ 30/Rum, 21.

buyurmaktadır. وَمِنْ آيَاتِهِ أَنْ خَلَقَ لَكُمْ مِنْ أَنْفُسِكُمْ أَزْوَاجًا لِتَسْكُنُوا إِلَيْهَا وَجَعَلَ بَيْنَكُمْ مَوَدَّةً

Eşin zaruri ihtiyacı olduğu zamanlarda, tedavi için doktora götürülmesi ve ilaçlarının alınıp, tedavi ettirilmesi, bu sevgi ve merhametin görüntüleridir. Kocanın gücü yettiği halde, hanımının hastalık ıstırapıyla kıvrınması, ihtiyacı olan doktora götürülmek suretiyle, yardımına koşmanın terkedilmesi sevgi ve merhamet değildir⁹⁰¹.

Zuhaylî ise; “Benim kanaatime göre, tedavi, eskiden esaslı bir ihtiyaç değildi. İnsan genelde tedaviye gerek görmezdi; sağlık ve korunma kurallarına uyardı. Fakihlerin ictihadları da zamanlarındaki mevcut örfe dayalı idi. Şimdi ise tedaviye olan ihtiyaç yemeğe ve gıdaya olan ihtiyaç gibidir. Hatta daha da önemlidir. Zira, hasta çoğunlukla tedavi olmayı herşeye tercih eder. Kendisini ölümle tehdit edip zorlayan acılar ve ağrılarla kıvrınırken yemek yiyebilir mi? Bunun içinde biz, çocuk için gerekli tedavi masrafının babaya düştüğünün icma ile sabit olması gibi kadının tedavi masraflarının da kocaya gerekeceği kanaatindeyiz.. Sıhhatli anlarında hanımından yararlanıp hastalanınca da evine göndermek iyi bir geçim değildir.”⁹⁰² şeklinde kanaatini belirtir.

Mısır’da kanun koyucu da 1985 yılında Ahvâl-i Şahsiye hükümlerinin bazısında değişiklik yapmış ve 100. maddeyle hastalandığında tedavi masraflarının karşılanmasının, kadının nafakasına dahil olduğunu belirtmişlerdir. Mısır’da 1920 yılında çıkarılan 25 rakamlı kanunun ilk maddesinin ikinci fıkrasında “Zevcenin hastalığı nafakayı haketmesine mani olmaz” ifadesi yer alırken, üçüncü fıkrasında “Nafaka; yiyecek, giyecek, mesken, tedavi masrafları ve örfün gerektirdiği diğer şeylere şamildir” denmektedir⁹⁰³.

Sonuç olarak, kadının tedâvî masrafının babası ya da ailesinin üzerinde değil, kocanın yükümlülükleri içerisinde olduğuna şüphe yoktur.

⁹⁰¹ Zeydan, a.g.e., VII, 185.

⁹⁰² Zuhaylî, a.g.e., X, 99.

⁹⁰³ Hüseyin, Ahmed Ferrâc, Ahkâmu'z-Zevâc fi'ş-Şeriatil-İslâmiyye, s. 297-298. Türk Medenî Kanununa göre de “Karıya ve çocuklara bakmak, evi geçindirmek ödevi kocaya aittir (M.K. mad. 152/II). Koca karısının ve çocuklarının yiyecek ve giyecek ihtiyaçlarını karşılayacak, hastalık halinde *tedavileri için gerekli masrafı yapacak*, hatta karıya ve çocuklara uygun bir “cep harçlığı” dahi verecektir (Bkz. Akıntürk, *Medenî Hukuk*, s. 211).

Tezimizin buraya kadar olan bu bölümünde nafakanın konusu ve kapsamının ardından nafakanın miktarı hususunda yiyecek, giyecek ve meskenin özellikleri üzerinde durulmuştur. Acaba nafakanın miktarında ölçü neye göre takdir edilir? Aşağıdaki satırlarda bu husus tetkik edilecektir:

C- NAFKA KİME GÖRE TAKDİR EDİLİR ?

Nafakanın kime göre takdir edileceği hususunda fukaha iki görüşe ayrılmış, birinci görüş “kocanın durumuna göre takdir edilir” derken ikinci görüş “karı kocanın her ikisinin de durumuna göre takdir edilir” demiştir.

1) Nafaka Kocanın Durumuna Göre Takdir Edilir Diyenler

Allahu Teâlâ; “Varlıklı olan kimse, nafakayı varlığına göre versin; rızkı kendisine daraltılmış bulunan fakir de nafakayı Allah'ın ona verdiğiinden versin. Allah bir nefse ona verdiğiinden fazlasını yüklemes⁹⁰⁴” buyurmuştur.

Konuya delil gösterilen hadisler ise, daha önce nafakanın vacip oluşu konusunda tahlillerini sunduğumuz aşağıdaki rivâyetlerdir:

I- Hz. Peygamber: - “Kendin yiyince ona da yedirmen, giydiğin zaman ona da giydirmen..” buyurmuştur. Bu hadise göre, nafaka kocaya vaciptir. Dolayısıyla bu görüş sahipleri; kadın da kocasının haline razı olmuştur derler.

II- Hind hadisindeki - “Örfe göre sana ve çocuğuna kifâyet edecek miktarda al” ifadesi örften de, kocaya düşen görevin sınırını (kifâyet miktarını) kastetmektedir⁹⁰⁵.

Fukahânın Görüşü: Bu ayeti delil alan Şâfiî ve Zâhirîlere göre, ister fakir ister zengin olsun kadının nafakası; kocanın zenginlik-fakirlik durumuna göre takdir edilir. Çünkü, âyet zengin ve fakirin arasını ayırt etmiş ve her birisine gücünün yettiği kadarını vacip kılmıştır. Koca gücünün yettiğinden fazlasıyla mükellef tutulamaz⁹⁰⁶. Hanefîlerden İmam Kerhî'nin de görüşü budur. Birçok Hanefî meşâyihinin de görüşü

⁹⁰⁴ 65/Talâk, 7.

⁹⁰⁵ Zuhaylî, a.g.e., X, 103. (Konuyla ilgili hadislerin sıhhati hakkındaki ayrıntılı bilgiler için “Nafakanın Dayandığı Şer’î Deliller” başlığına bakınız).

⁹⁰⁶ Şîrâzî, el-Mühezzeb, II, 161; Şîrbînî, Muğnî'l-Muhtac, III, 432; İbn Kudâme, el-Muğnî, VIII, 158; İbn Hazm, el-Muhallâ, X, 88.

bu yöndedir⁹⁰⁷. Ancak Şafiîler, bu konuda meskenin durumu kadının haline uygun olmalı demiş, diğer konuların hepsinde *kocanın haline* itibar edileceğini bildirmiştir⁹⁰⁸.

Değerlendirmeyi sonraya bırakarak karşı görüşün delillerini inceliyoruz:

2) Karı-Kocanın Her İkisinin de Durumuna Göre Takdir Edilir Diyenler

*Mâlik*⁹⁰⁹, *Hanbelî*⁹¹⁰, *Hanefî*⁹¹¹, *Zeydiye*⁹¹² ve *Ca'ferî*⁹¹³ mezhebine göre, *kadının konumu ve her iki eşin de zenginlik fakirlik durumu, yörenin ahvali itibara alınarak takdir edilir.*

“Varlıklı olan kimse, nafakayı varlığına göre versin; rızkı kendisine daraltılmış bulunan fakir de nafakayı Allah'ın ona verdiğiinden versin. Allah bir nefse ona verdiğiinden fazlasını yüklemes”⁹¹⁴ âyetini delil getiren birinci görüşe karşı Hanefî bilginlerinin cevapları: “Biz de bu âyetin gereğini söylüyoruz. Fakir koca gücünün yettiği ölçüde, infakla mükellef tutulur. Gerisi bolluğa kavuşunca ödemek üzere zimmetinde borç olarak kalır” olmuştur⁹¹⁵.

Bu görüşte olanların **hadis delilleri** ise; yine daha önce tahlilini sunduğumuz ve muhaddislerce sahîh olduğu ifâde edilen Hind hadisidir. Burada Hz. Peygamber Hind'e; - “*Örfe göre sana ve çocuğuna yetecek miktarı al*” demiştir. Âyet kocanın halini gözetmiş, hadiste de “*Sana yetecek miktarı al*” derken kadının haline itibar edilmiştir. O halde âyet ile hadisin arasını cem etmek gerekir. Bu durumda miktar hem kadına, hem de kocanın durumuna itibar edilerek verilir⁹¹⁶. Eğer ikisi de zengin iseler zengin nafakası, fakir iseler fakir nafakası gerekir. Bunun dışındaki durumlarda ise, zengin ile fakir arasında orta bir nafaka gerekir⁹¹⁷.

⁹⁰⁷ Kâsânî, *Bedâiu's-Sanâi*, IV, 24.

⁹⁰⁸ Şirbînî, *Muğnî'l-Muhtac*, III, 432; Zeydan a.g.e., VII, 200.

⁹⁰⁹ Mâlikî mezhebi bu konuda diğerlerinden daha fazla ayrıntıya girer. Açıklamalar için bkz. ed-Derdîr, *eş-Şerhu'l-Kebîr*, II, 509; Desûkî, *Hâşiyetü'd-Desûkî*, II, 509.

⁹¹⁰ Merdâvî, *el-İnsaf*, IX, 352, 354; İbnü'l-Müflih, *el-Mübdi'*, VIII, 186; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, VIII, 156.

⁹¹¹ Kâsânî, *Bedâi*, IV, 23-24; Merginânî, *el-Hidâye*, II, 40; İbn Nuceym, *el-Bahru'r-Râik*, IV, 190; İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-Kadîr*, IV, 380-381.

⁹¹² İbn Miftâh, *Şerhu'l-Ezhâr*, II, 534 (Bkz. Zeydan, a.g.e., VII, 201'den naklen).

⁹¹³ el-Hillî, Abdülkerim, *el-Ahkâmü'l-Ca'feriyye fi'l-Ahvâlî's-Şahsiyye*, s. 46 (Zeydan, a.g.e., VII, 201'den naklen).

⁹¹⁴ 65/Talâk, 7.

⁹¹⁵ Kâsânî, *Bedâi*, IV, 23-24; Merginânî, *el-Hidâye*, II, 40; İbn Nuceym, *el-Bahru'r-Râik*, IV, 190; İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-Kadîr*, IV, 380-381.

⁹¹⁶ İbn Nuceym, *el-Bahru'r-Râik*, IV, 190; İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-Kadîr*, IV, 380, 381.

⁹¹⁷ İbn Nuceym, a.g.e., IV, 190; Zuhaylî, a.g.e., X, 103.

Sonuç ve Değerlendirme: Görüldüğü gibi burada ikinci grubun görüşünü savunan hukuk ekolünün kadının durumunu erkeğinkinden daha fazla gözettiği ortadadır. Kimseye gücünün üstünde yük yüklenemeyeceği gibi, aileyi sıkıntıya sokan ve huzursuzluğa yol açan maddi istekleri de ailenin bütçesine göre ayarlamak gerekmektedir. Kadına düşen de zor durumda kalan kocasına sabırla destek olup yeniden kalkınmasını teşvik etmektir. Ayette belirtilen sevgi ve merhametin gereği budur.

Buraya kadar nafakanın hukûkî yönü, kapsamı, miktarı ve bu miktarın kime göre takdir edileceği konusunu işlemiş bulunuyoruz. Çalışmamızın bundan sonraki safhasında ise mezheplerin kocaya “nafakanın vacip olması için gerekli şartlar” başlığı altında ele aldığı konular işlenecektir.

III- NAFKAYI GEREKLİ KILAN ŞARTLAR

Fakihler kocaya nafakanın vâcip olması için, bazı ihtilâflarla birlikte, aşağıdaki hususların gerçekleşmesini şart koşmuşlardır: a) Sahih Nikah b) Kadının Kendini Teslimi c) Kadının Bülûğa Ermiş Olması d) Kadının nüşuz yapmaması.

Kısaca başlıklarını verdiğimiz bu konuların, ayet ve hadisler ışığında bilginlerimiz tarafından değerlendirmeleri aşağıdaki satırlarda yer alacaktır:

A- SAHİH NİKAH

“Bir taraftan evliliğin zinadan ayrılması, diğer taraftan da gerektiğinde karşılıklı hakların isbatını temin gibi faydalarından dolayı, bütün hukuk sistemleri evliliğin gizli kalmamasını temin edecek tedbirler almıştır. İslâm hukukunda doktrin (mezhepler), evlenmenin iki kişi arasında gizlice yapılmamış olması şartında birleşmiştir”⁹¹⁸.

“Nafaka ancak sahîh nikâh akdi ile vacip olur. Dolayısıyla sahîh nikâhın şartları sağlanmadığı ve hakiki nikâh gerçekleşmediği yani fasid nikâh yapıldığı takdirde, nafaka vacip olmaz”⁹¹⁹. Çünkü, fasid evlenmelerde, beraber yaşama imkânı bulunmadığından, bunun muktezası olan nafaka mecburiyeti de yoktur⁹²⁰. Sahîh nikâhın şartları ve haklarında varid olan hadislerin tahlili tezimizin birinci

⁹¹⁸ Karaman, *Mukayeseli İslâm Hukuku*, I, 270.

⁹¹⁹ Kâsânî, *Bedâiü's-Sanâi*, IV, 16; Zeydan, a.g.e., VII, 156-157.

⁹²⁰ Karaman, *Mukayeseli İslâm Hukuku*, I, 287.

bölümünde ayrıntılarıyla işlenmiş olduğundan burada yalnızca genel kabul gören bu kısa bilgiyi vermekle yetiniyoruz.

B- KADININ KENDİNİ TESLİMİ

Hatırlanacağı üzere, nikâh kelimesinin sözlük anlamı cinsî münasebet demektir. Mübah cinsi münasebetin sebebi olmasından dolayı evlilik ve evlilik akdi için de “nikâh” denilmektedir⁹²¹. Dolayısıyla fukahâ “kadının kendini teslimi” başlığı altında nafakanın vacip olması için gerekli şartlar arasında bu konuyu işlemiştir. “Bununla kastedilen ya bizzat kadının kendisinden yahut da başkası tarafından kocası ile kendisi arasında cinsi ilişkiye ve faydalanmaya mani olacak herhangi bir engelin bulundurulmamasıdır. Kadın cinsi münasebete uygun olmalıdır. Çünkü cinsi ilişki meydana gelmezse, akdin gerektirdiği teslim olmamış olur. Teslimin gerektiği anda bu mânâda bir teslim olmazsa kadının nafakası kocasına vacip olmaz”⁹²². Fukaha bu hükmü verirken aşağıdaki hadisi delil göstermiştir:

Abdullah b. Câbir'den rivâyet edilen bu hadise göre Hz. Peygamber:

- “Kadınlar hakkında Allah'tan korkunuz, çünkü siz onları Allah'ın emâneti olarak aldınız ve Allah'ın kelimesiyle **namuslarını** (فروجهن) helâl edindiniz.

Dolayısıyla onların rızkı ve uygun şekilde giyimleri size âittir” buyurmuştur⁹²³.

فَاتَّقُوا اللَّهَ فِي النِّسَاءِ فَإِنَّكُمْ أَخَذْتُمُوهُنَّ بِأَمَانِ اللَّهِ وَاسْتَحْلَلْتُمْ فُرُوجَهُنَّ بِكَلِمَةِ اللَّهِ ... وَلَهُنَّ عَلَيْكُمْ رِزْقُهُنَّ وَكِسْوَتُهُنَّ بِالْمَعْرُوفِ

Daha önce “Nikah ve evlilik kelimelerinden başka tabirlerle nikah akdinin sahih olamayacağı görüşünü kabul edenler” bölümünde tahririni yaptığımız bu

⁹²¹ Bkz. İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, (n-k-h mad.), II, 625, 626.

⁹²² Kadının mehri muaccelinin verilmemesi durumunda ve mesken konusunda işlediğimiz gibi, şer'î şartları uygun olmayan bir ev ya da mekanda erkeğin zifaf istemesi halinde veya kendisine şeriatın öngördüğü gerekli ihtiyaçlarının bulunmadığı bir evde oturtulduğu takdirde kadının zifafı çekinme hakkı vardır ve bu durum onun nafakasını düşürmez (Hukûkî ayrıntılar için bkz. Kâsânî, *Bedâi*, IV, 19; İbn Kudâme, *el-Muğni*, VIII, 183; el-Behûtî, *Keşşâfu'l-Kinâ*, V, 471; Dimyâtî, *İlânetü't-Tâlibîn*, III, 348; el-Büceyrimî, *Hâşiyetü'l-Büceyrimî*, III, 406; Zeydan, a.g.e., VII, 157; Zuhaylî, a.g.e., X, 95-97).

⁹²³ Müslim, *Hacc* 147 (1218), II, 889; Ebû Dâvud, *Kitabu'l-Menâsik* 56 (1905), II, 462; İbn Mâce, *Kitabu'l-Menâsik* 83 (3074), II, 1025; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, V, 72; Dârimî, *Sünen*, II, 70; Hennâd b. es-Sırrî, *Zühd*, I, 280; Rûyânî, *Müsned*, II, 411; Abd b. Humeyd, *Müsned*, s. 322; Nesâî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, II, 421, V, 375; İbn Ebî Şeybe, *Musannaf*, III, 336, 463; İbn Cârüd, *Müntekâ*, II, 125; İbn Hibban, *Sahih*, IV, 311, IX, 257; İbn Hibban, *Sikât*, II, 128; İbn Huzeyme, *Sahih*, IV, 251; Beyhakî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, V, 8; VII, 144, 295, 304; İbn Abdilber, *Temhid*, XXI, 112.

hadisi Müslim⁹²⁴, İbn Huzeyme⁹²⁵ ve İbn Hibban⁹²⁶ “**Sahîh**” eserlerine almışlardır. Şuayb el-Amavut⁹²⁷ ve Elbânî⁹²⁸ de hadise **sahîh** demişlerdir. Hadisin râvîlerini veya başka bir hususunu tenkit yaparak zayıf olduğunu ileri süren olmamıştır.

Rivâyette geçen “Allah’ın kelimesi”yle kastın, âyetlerde belirtilen “nikâh ve evlilik” olduğu ise, bu hadisin şerhi bâbında geçen genel teâmüldür⁹²⁹.

Fukahânın Görüşü: Konuyla ilgili olarak bu hadisi delil gösteren fukahaya göre; “kocaya nafakanın vacip olması için, kadının kendisini kocasına nikâh akdiyle birlikte tam bir şekilde teslim etmesi gerekir”⁹³⁰.

C- KADININ BÜLÜĞA ERMİŞ OLMASI

Sahih nikah akdiyle birlikte kadının kendini tesliminin yanısıra, nafakanın vacip olması için fukahânın ileri sürdüğü üçüncü şart; kızın buluş çağına ulaşmış olmasıdır. Bu konuda iki görüş vardır: Delil gösterdikleri naslara dayanarak bir kısım fukaha “bülûğ çağına ulaşmadan evlenen kıza nafaka yoktur” derken diğer kısım bu görüşün aksini savunmuştur:

1) Bülûğ Çağına Ulaşmadan Evlenen Kıza Nafaka Yoktur Diyenler

“... **وَعَلَى الْمَوْلُودِ لَهُ رِزْقُهُنَّ وَكِسْوَتُهُنَّ بِالْمَعْرُوفِ** ... **Anaların yiyecek ve giyeceğini uygun bir şekilde sağlamak çocuk kendisinin olan babaya borçtur.**”⁹³¹ ayetini delil gösteren bu görüşe göre; ayette geçen (هن) zamiri annelere döndüğüne göre küçük kız bu muaşeret için uygun değildir. Bu durumda küçük kızın evlilik yoluyla alıkonmasıyla nikâhdan elde edilecek maksada ulaşamamaktadır. Dolayısıyla koca

⁹²⁴ Müslim, *Hacc* 147 (1218), I, 889

⁹²⁵ İbn Huzeyme, *Sahîh*, IV, 251.

⁹²⁶ İbn Hibban, *Sahîh*, IV, 311; IX, 257.

⁹²⁷ İbn Hibban, *y.a.g.e.*, IV, 311; IX, 257.

⁹²⁸ Elbânî, *Sahîhu Süneni Ebî Dâvud*, I, 358 (1676).

⁹²⁹ Nevevî, *Sahîhu Müslim bi Şerhi'n-Nevevî*, VIII, 183; Azîmâbâdî, *Avnû'l-Ma'bûd*, V, 263; Beyhakî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, VII, 144; Aclûnî, *Keşfu'l-Hafâ*, I, 47; İbnü'l-Cevzî, *Ehâdisü'l-Hilâf*, II, 271.

⁹³⁰ Kâsânî, *Bedâiu's-Sanâi*, IV, 18-19. Ayrıntılar için bkz. İbn Nuceym, *el-Bahru'r-Râik*, IV, 194; Şirbînî, *Muğni'l-Muhtâc*, III, 435 vd.; Şîrâzî, *el-Mühezzebe*, II, 159 vd.; el-Behûtî, *Keşşâfu'l-Kinâ*, V, 186; İbn Kudâme, *el-Muğni*, VIII, 183; ed-Derdîr, *eş-Şerhu'l-Kebîr*, II, 508 vd.

⁹³¹ 2/Bakara, 233.

bu hedefe erişemediğinden (evlilik) yok gibidir ve dolayısıyla da erkeğe nafaka vacip değildir⁹³².

Fukahânın Görüşü: *Hanefî, Şâfiî* mezheplerinden nakledilen genel görüşe ve *Mâlikî* ile *Hanbellî* mezhebine göre; üzerine akit yapılan kadın şâyet cinsi münasebet yapılamayacak ve evin idaresi ile kocanın hukukunu yerine getiremeyecek derecede küçükse kendisine nafaka düşmeyeceği hususunda ittifak edilmiştir⁹³³. İster kız kendini teslim etsin, isterse velisi teslim etsin bu böyledir. Çünkü, faydalanma açısından teslimiyetin eseri görülememektedir⁹³⁴. Biz değerlendirmemizi daha sonraya bırakarak burada biraz da karşı görüşün delillerini incelemek istiyoruz:

2) Bülûğ Çağına Ulaşmadan Evlenen Kıza Nafaka Verilmelidir Diyenler

İbn Hazm (ö.456/1063) mezhebi için daha önce işlediğimiz Hz. Peygamber'in "Onların rızıkları ve giyimleri maruf bir şekilde sizin (yani kocalarının) üzerinizdir"⁹³⁵ hadisini delil getirerek nafakanın nikâh akdiyle birlikte başladığını belirtmekte ve "Nafaka evlilik nafakasıdır. Dolayısıyla, cinsî münasebetin karşılığı değil, evliliğin karşılığıdır"⁹³⁶ demektedir.

Bu görüşe göre, "nafaka nikâh akdiyle birlikte gereken bir mal olmaktadır. Mehird olduğu gibi, kız ister küçük ister büyük olsun durum aynıdır. Büyükte olduğu gibi nafakaya onun da ihtiyacı vardır. Dostluk, arkadaş olma da bir menfeattir ve koca onunla evlenmek ve onu evine nakletmekle tam istifadedeki hakkının düşmesine razı olmuştur"⁹³⁷.

Fukahânın Görüşleri: *Hanefî* Mezhebinden *Ebû Yusuf* (ö.182/978) ve bazı *Şâfiî fakihleri* "Şâyet küçük kız arkadaşlığa uygun veya birtakım hizmetlerde kendisinden istifade edilebilecek biriye nafaka gerekir" demişlerdir⁹³⁸. Zâhirî mezhebi imamına göre de; beşikte bir çocuk olsa dahi nafaka zorunludur. İbn Hazm; "Nikâh akdi yapıldığı andan itibaren beşikte bir çocuk bile olsa karısına infak etmeye çağırılır" demektedir. Ayrıca *Ebû Süleyman* ve arkadaşları ile *Süfyânü's-Sevrî* küçük

⁹³² Akle, Muhammed, *Nizamu'l-Üsre*, Mektebetü'r-Risâleti'l-Hadîsiyye, Ürdün, 1411, s. 270.

⁹³³ Serahsî, *el-Mebsût*, V, 187; Şirbînî, *Muğni'l-Muhtâc*, III, 438; el-Behûtî, *Keşşâfu'l-Kinâ*, V, 471; Desûkî, *Hâşiyetü'd-Desûkî*, II, 508.

⁹³⁴ el-Behûtî, *Keşşâfu'l-Kinâ*, V, 471. Câferî mezhebine göre de kendisiyle cinsi münasebet yapılamayacak küçük kıza nafaka yoktur (Bkz. el-Hulîf, *el-Ahkâmü'l-Ca'feriyye fi'l-Ahvâlî's-Şahsiyye*, s.44, Zeydan, a.g.e., VII, 152'den naklen).

⁹³⁵ Müslim, *Hacc* 194 (1218), II, 890.

⁹³⁶ İbn Hazm, *el-Muhallâ*, X, 88-89.

⁹³⁷ Akle, Muhammed, y.a.g.e., II, 271.

kızın nafakasının akit dolayısıyla vacip olduğunu söylemişlerdir⁹³⁹. Zeydiye de, cinsi ilişkiye ister uygun olsun ister olmasın kocaya nafakanın vacip olduğu görüşündedir⁹⁴⁰.

Zeydan'a göre, "reşit olmayan kız bu akitle birlikte velisinin de onayıyla, koca evine gelirken koca onun küçük olduğunu ve cinsî münasebet için elverişli olmadığını akit esnasında biliyordu. Küçük kızdan (ya da rüşdüne ermemiş kızdan) tam istifadenin mümkün olmadığını bile bile buna razı olduğuna göre nafakasını da vermek zorundadır"⁹⁴¹.

Sonuç ve Değerlendirme: Bulûğa ulaşmamış küçük kızın nafakası zorunludur diyen ikinci görüş; evlilik akdinin başlamasıyla birlikte gelen beraber yaşamın gereğini ifade etmiştir.

Dikkati çeken husus; dört mezhebin dördünün de, velâyet konusunda işlediğimiz gibi, hem küçük kızın evliliğine onay vermeleri, hem de onu nafakadan mahrum etmeleridir. Bu durumda küçük kızın nerede kalacağı ve nafakasının nereden karşılanacağı hususu önemli bir soru olarak ortaya çıkmaktadır. İbn Kudâme'nin söylediğine göre, velisi nafakasına zorlanır⁹⁴². Çünkü, onlara göre illet olan cinsi birleşme gerçekleşmemiştir. O halde kızın nafakaya da hakkı yoktur.

Burada yine, örfî bir hükümle karşı karşıyayız. Kanaatimize göre, nafaka hakkı yoksa kızın zaten evlenmesine de gerek yoktur. Bu konuya günümüz şartları çerçevesinde bakılacak olursa, kızın kendi eşini kabul ya da red edecek rüşde olmadığı gerekçesiyle bu evliliğin kabul edilmesi düşünülemez⁹⁴³.

Aslında, "Evlenme ehliyeti, medeni hakları kullanma ehliyeti içinde yer alan bir ehliyettir. Ancak bu ehliyetin bir yandan akıl, ruh ve beden sağlığı ile, diğer taraftan da biyolojik gelişme ile alâkası vardır"⁹⁴⁴. Bu nedenle, "Müsbet bir hukuk nizamının evlenme yaşını tayin etmesi daha çok çeşitli ırkların ve coğrafi şartların vasıflarına tâbidir. Bu arada örf ve âdetin de rolü vardır. Muhtelif devletlerin

⁹³⁸ Kâsânî, *Bedâiu's-Sanâi*, IV, 19.

⁹³⁹ İbn Hazm, *el-Muhallâ*, X, 88.

⁹⁴⁰ İbn Miftâh, *Şerhu'l-Ezhâr*, II, 532, 533 (Bkz. Zeydan, a.g.e., VII, 173'den naklen)

⁹⁴¹ Zeydan, a.g.e., VII, 173.

⁹⁴² İbn Kudâme, *el-Muğni*, VIII, 183.

⁹⁴³ Medeni Kanun normal evlenme rüşdünü erkek ve kadın için ayrı ayrı tesbit etmiştir. M.K. mad.88/1'e göre, "erkek on yedi, kadın on beş yaşını ikmal etmedikçe (bitirmedikçe) evlenemez". Bu maddeyle birlikte, birçok acının önüne geçilmiş olmaktadır.

⁹⁴⁴ Karaman, *İslâm'da Kadın ve Aile*, s. 231.

mevzuatında evlenme yaşı erkek için 14-21, kadın için 12-18 arasında değişmektedir⁹⁴⁵.

Erken yaşta evlendirilen kızlar çocukluklarını yaşayamayacaklar ve eğitim-öğretim imkânlarından da, büyük bir ihtimalle, yararlanamayacaklardır. Eğitimine fırsat verilmeyen kadınların ve onlardan doğacak çocukların karşılaştıkları/karşılaşacakları sorunlar malumdur.

Bu konudaki nihai değerlendirmemiz; mezheplerin kızların küçük yaşta evlenmeleriyle ilgili görüşlerinin kendi zamanlarındaki örf ve adetleri yansıttığıdır.

D- KADININ NÜŞUZ YAPMAMASI

Fukahânın erkeğin karısına nafaka vermesinin, bir diğer tâbirle kazandığı parayla eşin ihtiyaçlarını karşılamasının vacip olması için gerekli saydığı şartlardan dördüncüsü de kadının nüşuz yapmamasıdır.

1) Nüşûzun tanımı ve Hukûkî Yönü

“Neşez” kelimesi lügatta; yerden yüksek olan mekan, yükselip ortaya çıkan şey mânasındadır. Nitekim, “أُتاه رجل ناشز الجبهة أي مرتفعها” alını yüksek bir adam geldi” denir. Neşeze “yükseldi, ortaya çıktı” fiilinin masdarı da nüşûz olarak gelir. Ebû İshak’ın söylediğine göre, nüşûz eşler arasında da gerçekleşir. Nüşûz, eşlerin birbirlerinde hoşlanmadıkları şeyler görmesidir. Kadın kocasına nüşuz yaptı derken “onun üzerine yükseldi, asi oldu, kızdırdı ve taatinden çıktı mânası anlaşılır⁹⁴⁶. İbn Esîr’in *Nihâye*’inde neşeze’nin ismi failleri olan nâşize kelimesi; kocasına âsi olan ve onun itaatinden çıkan kadın anlamında, nâşiz ise; karısına cefa edip ona zarar veren kişi mânasında geçmektedir⁹⁴⁷.

⁹⁴⁵ Andreas, B. Schwarz, *Aile Hukuku*, s. 62 (Bkz. Karaman, *Mukayeseli İslâm Hukuku*, I, 246’dan naklen). Örneğin Türk Medenî Hukukunda “normal evlenme rüşdü”nün yanında bir de “fevkalade evlenme rüşdü” vardır. M.K. mad. 88/II uyarınca “Hâkim fevkalâde hallerde ve pek mühim bir sebebe mebni 15 yaşını ikmal etmiş bir erkeğin veya 14 yaşını bitirmiş bir kadının evlenmesine müsaade edebilir. Karardan önce ana, baba veya vâsinin dinlenmesi şarttır” (Bkz. Esat, Şener, *Türk Medenî Kanunu*, s.38). Fevkalâde hallere ve pek mühim sebeplere örnek olarak, kızın gebe kalmış olması, öksüz ve bakımsızlık içinde bulunması, erkeğin ölüm tehlikesiyle karşı karşıya bulunması gösterilebilir (Bkz. Akıntürk, *Medenî Hukuk*, s.202).

⁹⁴⁶ İbn Manzûr, *Lisânü’l-Arab*, (n.ş.z. mad.), V, 417- 418.

⁹⁴⁷ en-Nihâye fî Garîbi’l-Hadîs, V, 55.

Fukahânın, koca haklarıyla ilgili rivâyetlerin hiçbirinde nafakanın düşmesine delil gösterdikleri bir nas bulunmadığı için bizim de bu hususta bir tahlilimiz söz konusu olamamıştır.

Fukahânın Görüşleri: Daha önce “nafakanın hukûkî yönü”nde işlediğimiz başlıkta yer aldığı gibi fukaha, nafakanın vücûbunun sebeplerini âyet ve hadisle değil ictihadla belirledikten sonra, bu sebeplere dayanarak, kadının nüşûzda bulunmamasını şart koşmuş, aksi takdirde nüşûzundan dönene kadar kendisinin kocası üzerindeki nafaka hakkının düşeceğini söylemiştir. Bu konuda dört mezhebin de ittifakı vardır. Hanbelî bilginlerinden İbn Kudâme (ö.620/1223), kadının nüşûzunun nafakasını düşüreceği hususunun bütün ilim ehlinin sözü olduğunu, Şâbî, Hammâd, Rey ehli (Hanefîler), Mâlik, Evzâî, ve Ebû Sevr’in bu görüşte olduklarını bildirir. İbn Münzir’in de “Hakem b. Utbe’den başka bu hükme muhâlefet eden kimseyi bilmiyorum” sözünü nakleder⁹⁴⁸. Kurtubî *Tefsir*’inde; “İbn Kâsım, nâşize kadının nafakası meselesinde, fukaha cemaatine karşı çıktı ve onun vâcip olduğunu bildirdi” demektedir⁹⁴⁹. Serahsî’nin ifâdesine göre, Şureyh’e - “Nüşûz eden için nafaka var mı?” diye sorulur. O: “Evet!” der. - “Ne kadar?” denilince de - “Bir kab toprak!” diye cevap verir. Serahsî, onun bu sözüyle böyle bir kadına nafaka yoktur demek istediğini kaydeder⁹⁵⁰.

Karşı Görüşün Yorumları: Kadınlarla ilgili pekçok meselede çoğunlukla olumlu kararlar alan *Zâhirî Mezhebi* İmamı İbn Hazm nafaka konusunda şunları söylemektedir: “Nikâh akdinin yapıldığı andan itibaren nâşize olsun olmasın, fakir-zengin, babalı-yetim, bekâr-dul, hür-köle her hanım için kocanın gücü yettiğince nafaka vaciptir”⁹⁵¹. Onun bu konuda delil olarak gösterdiği rivâyetler de şunlardır:

I- Hz. Peygamber “Onların rızıkları ve giyimleri maruf bir şekilde sizin (yani kocalarının) üzerinedir” buyurmuştur.

Daha önce de geçtiği üzere Müslim bu hadisi “**Sahîh**”ine almıştır⁹⁵².

İbn Hazm; “Hz. Peygamber’in bu sözü, nikâh akdiyle birlikte, kadının nafakasının kocası üzerine vacip olduğunu göstermektedir” der. İbn Hazm daha

⁹⁴⁸ İbn Kudâme, *el-Muğni*, VIII, 189.

⁹⁴⁹ Kurtubî, *el-Câmi’u li Ahkâmi’l-Kur’ân*, V, 174.

⁹⁵⁰ Serahsî, *el-Mebsût*, V, 186.

⁹⁵¹ İbn Hazm, *el-Muhallâ*, X, 88.

⁹⁵² Müslim, *Hacc* 194 (1218), II, 890.

sonra nâşize kadının nafakasının kesilmesi meselesini ele alır ve “Bu öyle bir hükümdür ki, hakkında ne bir Kur’an âyeti, ne sünnet, ne bir sahabe sözü, ne bir kıyas ne de ona ilişkin bir görüş vardır. Hiç şüphe yok ki, Allah Azze ve Celle nâşize kadının ve küçük kızın nafakadan menedilmesini isteseydi böylesine bir meseleden gafil kalmaz onu açıklardı, Allah bundan münezzehtir”⁹⁵³.

İbn Hazm ‘ın delil gösterdiği ikinci haber de şudur.

II- “Hz Ömer, ordu komutanlarına karısından uzakta bulunan kişilerin, ya eşlerine nafaka göndermelerini, ya da boşamalarını ve hapsettikleri kadınların nafakalarını göndermelerini yazmıştır”⁹⁵⁴.

İbn Mülakkin, Şafii’nin Müsned’inde rivâyet ettiği bu haberin isnâdının **sahih** olduğunu söyler⁹⁵⁵. San’âni’ye (ö.1182/1768), göre, Şafii’nin isnâdı **ceyyid** (iyi), Beyhaki’nin isnâdı **hasendir**⁹⁵⁶. Râvileri dolayısıyla haberin zayıflığına işâret eden olmamıştır.

İbn Hazm (ö.456/1063) bu rivâyeti ele alarak şöyle söyler: “Hz. Ömer ordu komutanlarına ya nafaka göndermelerini ya da boşamalarını yazdığı zaman, nâşize kadınları bundan hariç bırakmadı. Bunu yazarken de oradaki sahabelerden buna itiraz eden kimseyi bilmiyoruz. Üstelik, sahabeden her hangi birinin nâşize kadından nafakayı kaldırdığı da sabit (mahfuz) değildir. O hüküm ancak Nahaî (ö.96/715), Şâbî (103/712), Hammad b. Ebî Süleyman, Hasan ve Zühri’den (ö.124/742) rivâyet edilmiştir. Onların ‘Nafaka cinsel ilişki karşılığıdır. Eğer kadın bundan menederse o da nafakadan menedilir’ demelerinden başka hüccetleri olduğunu bilmiyoruz. O da çok zayıf bir delildir. Bu konuda yalan söylemişlerdir. Oysa, nafaka ve giyim evliliğin karşılığıdır. Bir hakkını yerine getirmemesi hususunda, kocasına zulüm yaptığı gerekçesiyle söz konusu kimselerin hepsinin birden nâşize kadına zulüm yapmayı helâl saymaları ne kadar gariptir. Kendilerinin gerçekleştirdiği ise esas zulmün ta kendisidir ve açıktır ki (bu hüküm) batıldır”⁹⁵⁷.

⁹⁵³ İbn Hazm, **el-Muhallâ**, X, 88.

⁹⁵⁴ Şafii, **Müsned**, s.267 (169840); Şafii, **el-Ümm**, V, 91, 107; VII, 121; Beyhaki, **es-Sünenü’l-Kübrâ**, VII, 469 (15484); İbn Hacer, **Telhîsu’l-Habîr**, IV, 10; Şevkânî, **Neylû’l-Evtar**, VII, 133.

⁹⁵⁵ **Telhîsu’l-Habîr**, II, 257.

⁹⁵⁶ **Sübûlü’s-Selam**, III, 221.

⁹⁵⁷ İbn Hazm, **el-Muhallâ**, X, 88.

Sonuç ve Değerlendirme: İbn Hazm'ın bu yorumuna ilâve olarak biz de şunları söyleyebiliriz: Âyet her hangi bir kayıt getirmeden " وَعَلَى الْمَوْلُودِ لَهُ رِزْقُهُنَّ "

...Anaların yiyecek ve giyeceğini uygun bir şekilde sağlamak

çocuk kendisinin olan babaya borçtur".⁹⁵⁸ buyumaktadır. Bu âyetin kapsamına anne adaylarını koymamanın hangi haklı gerekçesi vardır? Bir takım hususlarda hadisler delil gösterilerek hüküm verilirken, hakkında kimsenin zayıf demediği Hz. Peygamber'in "Onların (kadınların) rızıkları ve giyimleri maruf bir şekilde sizin (yani kocalarının) üzerinedir" hadisine "nuşuz hariç" kaydını eklemenin kanaatimizce iknâ edici bir delili bulunmamaktadır. Bu tamamen o dönemlerde erkeklerin kadınlar üzerindeki kontrollerini sağlamaya yönelik bir çabanın sonucu olarak görünmektedir.

Tesbitlerimize göre, nüşûz'un mezheplere göre kapsadığı alan farklıdır. Bir mezhebe göre nüşûz sayılan hareket, diğerine göre nüşûz sayılmamaktadır. Bu nedenle, her hangi bir hareketi nüşûz kapsamı içine alan ve evli kadını nafakadan mahrum bırakan bu davranışların çerçevesini iyi tesbit etmek gerekmektedir. Zira, bu davranışlardan birisini uzun süre yapması durumunda, kadın kocanın insafına kalmakta, kendine ait bir geliri de yoksa, açlık tehlikesiyle karşılaşmamak için ister istemez denileni yapar konuma gelmektedir. Oysaki, ne âyetlerde ne sahih ne de zayıf rivâyetlerde nüşûzda bulunan kadının nafakasının düşeceğine dair hiçbir delil gelmemiştir. Nüşûz âyetine⁹⁵⁹ bakıldığında orada da, yapılacak işlemler arasında nafakanın düşürülmesinden bahsedilmediğini görüyoruz. Diğer taraftan, kadının

⁹⁵⁸ 2/Bakara, 233.

⁹⁵⁹ 4/Nisâ, 34. " وَالَّذِي تَخَافُونَ نُشُوزَهُنَّ فَعِظُوهُنَّ وَاهْجُرُوهُنَّ فِي الْمَضَاجِعِ وَاضْرِبُوهُنَّ فَإِنْ أَطَعْنَكُمْ فَلَا تَبْغُوا عَلَيْهِنَّ سَبِيلًا إِنَّ " Serkeşlik etmelerinden endişelendiğiniz kadınlara öğüt verin, yataklarında onları yalnız bırakın, nihayet dövün. Size itaat ediyorlarsa aleyhlerine yol aramayın. Doğrusu Allah Yücedir, Büyüktür." Ayet görüldüğü gibi nüşûzu itaatla ilişkilendirmiştir. Dolayısıyla, itaatın tersi nüşûz olmaktadır. O halde sağlıklı bir yargıya varmak için öncelikle koca hakları arasında yer alan itaat konusunun delillerinin tahlil edilmek suretiyle açıklığa kavuşturulması gerekir. Zira, bu konudaki en büyük sıkıntı itaat kavramına nelerin girdiğinin belirsiz oluşudur. Fakihlerin nafakayı düşürdüğüne dair ayet ve hadis göstermedikleri, fakat birçok şeyi kapsamına soktukları bu itaat ve nüşûz konusu rivayetlerde hangi çerçevede ele alınmıştır? İtaatin sınırı nedir? Kadınların evlilikle birlikte doğan haklarının yerine getirilmemesi durumunda yine de itaat zorunlu mudur? Fıkıh kitaplarında gördüğümüz kadıyla, zayıf rivâyetlere dayanarak birçok husus bu kapsama alınmış ve Hz. Peygamber zamanında helâl dairesi oldukça genişken, bazı mezheplerin görüşleri yüzünden saha iyice daralmış, kadınların sosyal yönü oldukça kısıtlanmıştır. Konumuz itaat olmayıp nüşûzun nafakayı kesip kesmemesi meselesi olduğundan bu maddelerin içerdiği naslar ve değerlendirilmeleri son derece hassas konular olup yüzeyden geçilmemesi ve her bir maddesinin hadisleri, ayrıntılarıyla tahlil edilmesi gereken başlı başına farklı bir tez malzemesi teşkil etmektedir. İslâm Hukukunda, kocanın karısı üzerindeki hakları şu başlıklarla ele alınmıştır: 1- Aile reisliği, 2- Kocanın meşrû isteklerine gücünün yettiği ölçüde itaat, 3- Karısının evde oturmasını

çalışması da kocanın iznine bağlanmıştır. Dolayısıyla, kadının çıkış yolları kapatılarak tamamen kocanın insiyatiline terkedilmektedir. Bu şartlar altında insan "en ağır hücre mahkumlarının bile nafakası kesilmezken, acaba hangi suçları dolayısıyla evli kadının nafakası kesilmektedir?" sorusunu kendisine sormaktadır.

2) Nüşûz Kapsamına Giren ve Nafakayı Düşüren Davranışlar

Bu soruya cevap olmak üzere mezheplerin, kadının nikâh akdinin gerektirdiği hususlarda kocasına isyan ettiği konular diye ele aldıkları⁹⁶⁰ nüşuz kapsamına giren ve dolayısıyla nafakayı düşüren sebeplerin şunlar olduğunu görmekteyiz:

a) Kadının kocasının rızası olmadan bir işte çalışması

Bu davranışın nafakayı düşürdüğüne dair herhangi bir ayet ve hadis bulunmamaktadır. Mezheplere göre, "kadın kendisini zayıf düşürmeyecek ve güzelliğine zarar vermeyecek bir işi evde yapabilir. Koca zararlı olacak bir şeyden onu engelleyebilir"⁹⁶¹. Ancak "kadının devlet memuru olarak veya evin dışında bir sanatın sahibi olarak çalışması ise tamamen kocasının izniyle gerçekleşir. Şayet kocası onu dışarıda çalışmaktan menedip evde oturmasını ister, o da dinlemez ve çalışmak için çıkarsa bu bir nüşuz sayılır. Çünkü, onun kocasına kendini teslimi eksiktir. Kocanın hakkı olan alıkoyma tam olmadığı için naşize olmuştur ve nafakayı haketmez. Kadın kendisini gündüz değil de gece teslim etse veya bunun aksi de olsa, teslim noksan olduğu için nafaka yoktur"⁹⁶².

Değerlendirmeyi sonraya bırakarak kısaca nüşuz sebeplerini sıralamaya devam ediyoruz:

b) Kocanın istediği yerde ikâmet etmemesi, başka bir şehre taşınması ve yolculuğu halinde ona arkadaşlık etmemesi.

Mezheplere göre; "ikâmet edilecek yerin seçimi kocaya aittir. Kadın bunu kabullenmediği takdirde nafakasını düşürebilecek bir nüşuz sebebi olur"⁹⁶³.

isteme, 4- Başkalarının eve gelişinin koca izniyle olması, 5- Kocanın malını koruma, 6- Kocaya güzel muamele.

⁹⁶⁰ İbn Kudâme, *el-Muğni*, VIII, 189.

⁹⁶¹ Bkz. Zuhaylî, a.g.e., X, 98.

⁹⁶² Bkz. İbn Abidin, *Reddü'l-Muhtar ale'd-Dürri'l-Muhtar*, III, 577; Zeydan, a.g.e., VII, 165-166).

⁹⁶³ İbn Kudâme, *el-Muğni*, VIII, 189. (Hukûkî ayrıntılar için bkz. Kâsânî, *Bedâi*, IV, 19; İbn Kudâme, *el-Muğni*, VIII, 183; el-Behûtî, *Keşşâfu'l-Kinâ*, V, 471; Dimyâtî, *İlânetü't-Tâlibîn*, III, 348; el-Büceyrimî, *Hâşiyetü'l-Büceyrimî*, III, 406; Zeydan, a.g.e., VII, 157; Zuhaylî, V, a.g.e., X, 95-97).

Hanefîlere göre; koca başka bir şehirde görevlendirilme veya malını çalıştırma gibi makul bir gerekçeye dayanarak muaccel ve müeccel bütün mehrini ödemiş ve kadın konusunda güvenilir biri ise, yani ona bir zarar kastetmiyorsa kadını başka bir şehre götürebilir. Kadın bu durumda onunla yolculuğa çıkmayı kabul etmezse nafakası düşer ve nâşize sayılır. Koca mehrini ödemiş veya kendisine güvenilmiyorsa ya da kadına zararı kastetmiş ise, bu durumda kadın yolculuğu reddedebilir ve nâşize sayılmaz. Çünkü Allah **وَلَا تُضَارُّوهُنَّ لِتُضَيِّقُوا عَلَيْهِنَّ**

...Onları sıkıntıya sokmak için zarar vermeye kalkışmayın...⁹⁶⁴ buyurmuştur. Mâlikîlere göre ise, koca acil mehrini ödemiş ve güvenilir bir insan ise, gidilecek yerin yolu güvenli ve yakın ise ise ailesi ve ailesinin onunla haberleşmesi kesilmeyecekse hanımını götürebilir⁹⁶⁵.

Fukahânın nüşûz olarak ele aldığı maddelere baktığımızda, üzerinde en çok yoğunlaşılan durumun cinsel ilişki ve izinsiz evden çıkış meselesi olduğu görülmektedir. Aşağıda da bu konular ele alınacaktır:

c) Kocasının kendisiyle cinsel ilişkiye girmesine izin vermeyişi

Kadının kocanın cinsi münasebet çağrısına cevap vermesi, hadislerde yoğun bir şekilde işlenmiştir. Bir fikir vermesi bakımından örnek olmak üzere bilginlerin sıhhatinde ittifak ettiği şu hadisi tahlil edebiliriz:

Ebû Hüreyre'den rivâyet edildiğine göre, Hz. Peygamber: *"Koca karısını yatağına çağırır da kadın gelmekten çekinir ve koca da kızgın gecelerse melekler sabaha kadar onu lânetler"* demiştir⁹⁶⁶.

إِذَا دَعَا الرَّجُلُ امْرَأَتَهُ إِلَى فِرَاشِهِ فَأَبَتْ فَبَاتَ غَضَبًا عَلَيْهَا لَعَنَتَهَا الْمَلَائِكَةُ حَتَّى تُصْبِحَ

Buhârî ve Müslim bu hadisi **"Sahîh"**lerine almıştır⁹⁶⁷. Şeyh Hüseyin Esed isnâdının **sahîh** olduğunu söylemiştir⁹⁶⁸ Ebû Nuaym Müslim'e yaptığı *Müstahrec*'de bu hadise de yer vermiştir⁹⁶⁹. Hadis müttefekun aleyhtir.

⁹⁶⁴ 65/Talak, 6.

⁹⁶⁵ Bkz. Zuhaylî, a.g.e., X, 100.

⁹⁶⁶ Buhari, *Bed'ül-Halk* 7 (IV, 84); Müslim, *Nikâh* 122 (1436), II, 1060; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, II, 480; İbn Ebî Şeybe, *Musannaf*, III, 558 (17133); Ebû Ya'lâ, *Müsned*, XI, 76; Ebû Avâne, *Müsned*, III, 86; Ebû Nuaym el-İsbehani, *el-Müsnedü'l-Müstahrec alâ Sahîhi İmâmı Müslim*, IV, 112; Beyhaki, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, VII, 292; Münzirî, *et-Tergîb ve Terhîb*, III, 38.

⁹⁶⁷ Buhari, *Bed'ül-Halk* 7 (IV, 84); Müslim, *Nikâh* 122 (1436), II, 1060.

Yataktan kastın cinsî ilişkiden kinâye olduğu belirtilir⁹⁷⁰. *Feyzu'l-Kadir*'de erkeğin cinsî ilişkiyi terke sabrının kadından daha zayıf olduğu, bunun için kadının onun şehvetini kırmaya yardım etmeye teşvik ettiği belirtilir⁹⁷¹.

Fukahânın Görüşü: Şâfiî, Mâlikî ve Hanbelî mezheplerine göre; kadının kendisini bundan alıkoyacak bir özürlü olmadığı halde cinsi ilişkiye girmeyi veya kendisinden dokunma veya öpme gibi faydalanmayı reddetmesi nüşûzdur. Bu özür ise, cinsi ilişkiye girdiği takdirde ona zarar verecek bir hastalığının olması veya hasta haliyle buna dayanamayacak olmasıdır⁹⁷². Hanefî mezhebine göre ise, kadın kendini bundan çekse bile, koca evinde kaldığı müddetçe, nüşûz sayılmaz. Çünkü, nafakanın vacip olmasını gerektiren teslim vardır. Koca evinde alıkonması müddetince, kocanın onunla ister istemez cinsi ilişkiye girmesi mümkün olur⁹⁷³.

Sonuç ve Değerlendirme: Eşlerden her birinin diğerinin cinsel ihtiyacına gücü yettiğince cevap vermesi en önemli vazifelerinden birisidir. Nikahın sözlük anlamından, gerçekleştirmek istediği gayelere varıncaya kadar bu durum da tıpkı yeme içme gibi fitrî bir ihtiyaç sayılmış ve sahih hadislerde işlenmiştir.

Her hangi geçerli bir özürlü bulunması hariç eşlerin en önemli görevlerinden birinin bu olduğuna, kısaca eşini dışarıya veya başka yollara tevessül ettirmemenin zorunlu olduğuna ve eşlerin başka şeylere muhtaç etmeyecek şekilde birbirini haramdan koruması gerektiğine inanıyoruz. Bu konuda isteksiz olan taraf şayet kadın ise, psikolojik veya tıbbî tedâvî vs. çeşitli yöntemleri deneyerek çaresine bakmalıdır. Eşinde rahatsız olduğu durumlar varsa yine çekinmeden derdini kocasına anlatabilmelidir. Koca da karısının hisleriyle ve kendisine neden olumlu cevap veremediğiyle ilgilenmeli, bu konudaki şer'î, ilmî, tıbbî ve psikolojik çözüm yollarını araştırmalıdır. Fakat çözüm yolunun nafakasının kesilmesi olmayacağı açıktır.

Buraya kadar mezheplerin bazısının onayladığı, bazısının ise nüşûz sebebi saymadığı konuları başlıklar halinde kısaca işlemiş bulunuyoruz. Kadının

⁹⁶⁸ Ebû Ya'lâ, *Müsned*, XI, 76.

⁹⁶⁹ el-Müsnedü'l-Müstahrec alâ Sahîhi İmâmı Müslim, IV, 112.

⁹⁷⁰ İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*, IX, 294; Sanani, *Sübü'l-s-Selam*, III, 143; Azîmâbâdî, *Avnû'l-Mabud*, VI, 126.

⁹⁷¹ Münâvî, a.g.e., I, 344.

⁹⁷² (Ayrıntılar için bkz. Şirbînî, *Muğni'l-Muhtâc*, III, 436; İbn Abdilber, *el-Kâfi*, I, 255; İbn Kudâme, *el-Muğni*, VIII, 189; el-Behûtî, *Keşşâfu'l-Kınâ*, V, 473).

⁹⁷³ (Ayrıntılar için bkz. Kâsânî, *Bedâi*, IV, 22; İbn Abidin, *Reddû'l-Muhtar ale'd-Dürri'l-Muhtar*, III, 576-577).

kocasından izinsiz olarak evden çıkışı ise, dört mezhebin de nüşuz olduğu konusunda ittifak ettiği bir husustur. Aşağıda bu konu delilleri açısından tahlil edilecektir:

d- Nüşûzda İttifak Edilen Husus: Kocadan İzinsiz Evden Çıkış

Dört mezhebin de ortak görüşüne göre, bir özü bulunmadığı halde kocasından izinsiz evden çıkan kadın nâşize olmakta, tekrar koca evine dönünceye kadar da nafaka hakkını kaybetmektedir⁹⁷⁴.

Bu konu kadınlar açısından son derece önemlidir. Zira, aile, akraba ziyareti vb. kadınların gidecekleri yerleri seçme konusunda, yani bir anlamda onların sosyal yaşamlarını kısıtlama hususunda mezhepler erkeklere çok geniş yetkiler vermişlerdir. Dikkati çeken ise, fıkıh kitaplarında hükümler verilirken zayıf rivâyetlerin kullanılmış olmasıdır. "Nafakanın Vacip Olmasının sebepleri" konusunda işlediğimiz gibi, mezhepler nikâh akdini, neredeyse, kocasının kadını alıkoyması ve hapsedmesi olarak algılamışlardır. Dolayısıyla, bu konunun irdelenmesi, nafaka açısından olduğu kadar, kadının sosyal ve psikolojik durumu bakımından da büyük bir önem arz etmektedir. Bu meseleyi kadının ihtiyaçları için çıkışı ile ana-baba ve akrabalarını ziyaret için çıkışı olmak üzere iki ayrı alt başlıkta incelemek konunun daha iyi anlaşılmasını sağlayacaktır:

1- Kadının İhtiyaçları İçin Çıkışı

Hatırlanacağı üzere, dört mezhebe göre de ittifakla, kocasından izinsiz, herhangi bir özü olmaksızın evden çıkışı ya da seyahate gidişi, kadının nafakasının düşmesine neden olan nüşuzdan sayılmıştı. Bazı mezheplerce kadının kocasından izinsiz evden çıkışı ile ilgili olarak mesned gösterilen hadisler ve tahlilleri şöyledir:

I- İbn Abbas'tan rivâyet edildiğine göre:

"Has'am kabilesinden bir kadın Hz. Peygamber'e gelerek şöyle dedi: *"Ya Resûlullah! Bana kocanın kadın üzerindeki hakkını haber ver, çünkü ben dul bir kadınıyım. Eğer o hakları yerine getirmeye muktedir olursam evlenirim, yoksa dul olarak otururum"*. Bunun üzerine Hz. Peygamber: - *"Kocanın kadın üzerindeki hakkı, kocası*

⁹⁷⁴ Bkz. İbn Abidin, *Reddû'l-Muhtar ale'd-Dürri'l-Muhtar*, III, 576-577; Kâsânî, *Bedâi*, IV, 22; İbn Kudâme, *el-Muğni*, VIII, 189; el-Behûti, *Keşşâf*, V, 473; el-Hattâb, *Mevâhibu'l-Celil*, IV, 199; İbn Nüceym, *el-Bahrü'r-Râik*, IV, 195; Şirbînî, *Muğni'l-Muhtâc*, III, 437.

onu arzuladığında kendisi bineğin eğerinde bile olsa ona engel olmaması, onun izni olmaksızın nafîle oruç tutmamasıdır. Eğer tutarsa aç ve susuz kalmış olur ve bu (oruçu) kabul edilmez. **Evinden ancak kocasının izniyle çıkabilir.** Eğer çıkarsa gökteki melekler, rahmet melekleri ve azab melekleri geri dönünceye kadar ona lânet eder” buyurdu. Bunun üzerine kadın: - “Şüphesiz ebedî olarak evlenmeyeceğim” dedi⁹⁷⁵.

عن عباس أن امرأة من خثعم أتت رسول الله صلى الله عليه وسلم فقالت يا رسول الله أخبرني ما حق الزوج على الزوجة فاني امرأة أيم فان استطعت وإلا جلست أيمًا قال فان حق الزوج على زوجته أن سألها نفسها وهي على ظهر بعير أن لا تمنعه نفسها ومن حق الزوج على الزوجة أن لا تصوم تطوعًا إلا باذنه فان فعلت جاعت وعطشت ولا يقبل منها ولا تخرج من بيتها إلا باذنه فان فعلت لعنتها ملائكة السماء وملائكة الرحمة وملائكة العذاب حتى ترجع قالت لا جرم لا أتزوج أبدا

Heysemî'nin (ö.807/1405) bu metinle senetsiz olarak verdiği ve “Bu hadisi Bezzar (ö.292/905) rivâyet etti. İsnadında yer alan Hüseyin b. Kays zayıftır, Hüseyin b. Numeyr ise onu güvenilir bulmuştur. Geri kalan râvileri ise güvenilirirdir”⁹⁷⁶ dediği söz konusu hadis Bezzar'ın *Müsned*'inde değil, Ebû Ya'lâ'nın *Müsned*'inde İbn Abbas - İkrime - Hüseyin b. Kays - Hâlid - Vehb b. Bakiyye isnâdıyla yer alır. Ancak Ebû Ya'lâ'nın *Müsned*'inde “...onun izni olmaksızın nafîle oruç tutmamasıdır. Eğer tutarsa aç ve susuz kalmış olur ve bu (oruçu) kabul edilmez...” sözleri yoktur. Onun yerine “..Kocasının izni olmaksızın evinden birşey vermemesidir. Eğer verirse günahı kadının üzerine, sevabı kendinden başkasının üzerinedir..” ifâdesi yer alır. Ayrıca Heysemî'nin eserindeki son cümle; “Bunun üzerine kadın: - “Şüphesiz ebedî olarak evlenmeyeceğim” dedi.” cümlesi de bulunmaz.

İsnadda yer alan ve Heysemî'nin de söz konusu ettiği râvî, Hüseyin b. Kays er-Rahbî, Haneş lakabı ile tanınır. Hakkında söylenenler ise şöyledir: Ahmed b. Hanbel onun için “Hadiste birşey değildir. Ben ondan birşey rivâyet etmiyorum”, Abdurrahman, “Hadiste zayıftır, Allah'tan ona selamet dileriz ama onun için yalan söylüyordu deniyor” demişlerdir. Yahyâ b. Maîn ve Ebû Zür'a da onun zayıf olduğunu söylemişlerdir⁹⁷⁷. Buhârî, “Hadisleri yazılmaz” Nesâî, “güvenilir değil, hadisleri terkedilir”, es-Sa'dî, “Hadisleri son derece münkerdir”, Dâraikutnî,

⁹⁷⁵ Ebû Yâlâ, *Müsned*, IV, 340 (2455); Heysemî, *Mecmeu'z-Zevâid*, IV, 306-307; İbn Münzir, *et-Terğîb ve't-Terhîb*, III, 38 (2985).

⁹⁷⁶ *Mecmeu'z-Zevâid*, IV, 307.

⁹⁷⁷ Ebû Hâtim, *el-Cerhu ve't-Ta'dîl*, III, 63.

"Metruktur" ifadesini kullanmıştır⁹⁷⁸. Ahmed b. Hanbel, "Onun sadece bir tane hasen hadisi var" dedikten sonra bizim söz konusu ettiğimiz rivâyetten başka bir hadisi nakletmiştir⁹⁷⁹. Yaptığımız incelemelere göre, Heysemî'nin söylediği şahıstan başkası onu güvenilir bulmamıştır⁹⁸⁰.

II-İbn Ömer'in şöyle dediği rivâyet edilmiştir:

Hiz. Peygamber'e bir kadın gelip şöyle sordu: -"Ya Resûlullah! Kocanın karısı üzerindeki hakkı nedir?" Hiz. Peygamber, şöyle cevap verdi: - "Kocanın kadın üzerindeki hakkı, kocası onu arzuladığında kendisi bineğin eğerinde bile olsa ona engel olmaması, kocasından izinsiz evinden birşey vermemesidir. Eğer bunu yaparsa, sevabı kocasına günahı kendisine kalır. Kocasının izni olmadan nafîle oruç tutmamasıdır. Eğer tutarsa günaha girer, sevap verilmez. **Evinden ancak kocasının izniyle çıkabilir.** Eğer çıkarsa rahmet melekleri ve azab melekleri tevbe edinceye veya geri dönünceye kadar ona lânet eder". Hiz. Peygamber'e: - "Koca zâlim olsa bile mi?" denildi. Resûlullah: - "Zalim olsa bile" dedi⁹⁸¹.

عن ابن عمر عن النبي صلى الله عليه وسلم ثم أن امرأته أتته فقالت ما حق الزوج على امرأته فقال لا تمنعه نفسها وإن كانت على ظهر قتب ولا تعطي من بيته شيئا إلا بإذنه فإن فعلت ذلك كان له الأجر وعليها الوزر ولا تصوم يوما تطوعا إلا بإذنه فإن فعلت ذلك ائمت ولم تؤجر ولا تخرج من بيته إلا بإذنه فإن فعلت لعنتها الملائكة ملائكة الغضب وملائكة الرحمة حتى تتوب أو تراجع قيل فإن كان ظالما قال وإن كان ظالما

Hadisin yer aldığı isnad silsilesi şöyledir:

1- İbn Ömer + Atâ + Leys + Cerîr + Ebû Dâvud.

2- İbn Ömer + Atâ + Leys + Kuteybe + Ebû Muâviye + İbn Ebî Şeybe + Abd b. Humeyd.

⁹⁷⁸ Mîzânü'l-İ'tidâ fî Nakdi'r-Ricâl, II, 303.

⁹⁷⁹ Ahmed b. Hanbel, el-İlel ve Ma'rifetü'r-Ricâl, II, 486.

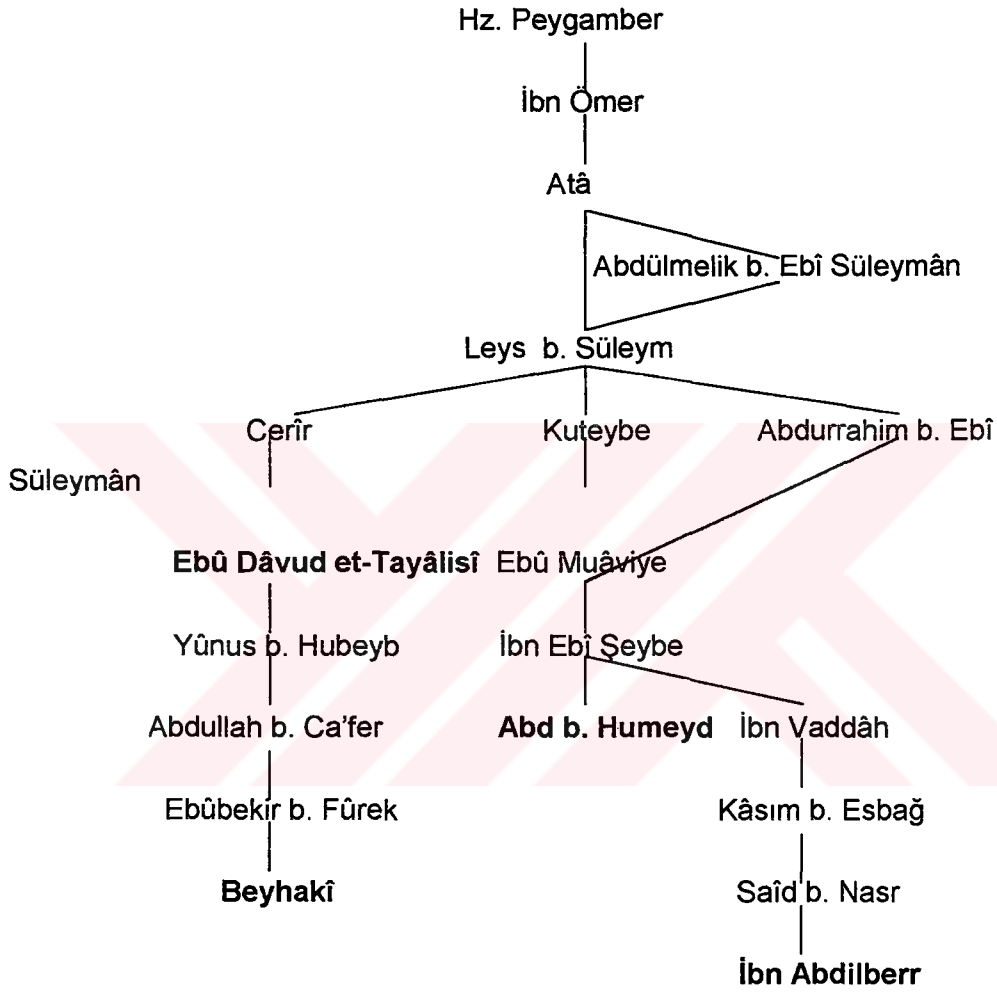
⁹⁸⁰ Ayrıntılı bilgi için ayrıca bkz., Buhârî, et-Târihu'l-Kebîr, II, 393; et-Târihu's-Sagîr, II, 54; Ebû İshâk el-Cüzcânî, Ahvâlü'r-Ricâl, I, 105; Nesâî, ed-Duafâ ve'l-Metrûkîn, I, 33; el-Cürcânî, el-Kâmil fî Duafâi'r-Ricâl, II, 352; İbnu'l-Cevzî, et-Tahkîk fî Ehâdisi'l-Hilâf, I, 498; Ahmed b. Hanbel, el-İlel ve Ma'rifetü'r-Ricâl, II, 486; el-Hatîb el-Bağdâdî, Muvaddihu Evhâmi'l-Cem ve't-Tefrîk, I, 557.

⁹⁸¹ Beyhakî, es-Sünenü'l-Kübrâ, VII, 292 (14490). İbn Ömer'den yapılan bu rivâyetin aynı anlama gelen bazı lâfız farklarıyla yer aldığı hadisler için bkz. Ebû Dâvud et-Tayâlisî, Müsned, s.263; Abd b. Humeyd, Müsned, s.258 (Zalim kelimesinin olduğu cümle burda yer almaz); İbn Abdilber, Temhid, I, 231.

3- İbn Ömer + Atâ + Leys + Cerîr + Ebû Dâvud + Yûnus b. Hubeyb + Abdullah b. Ca'fer + Ebûbekir b. Fûrek + Beyhakî.

4- İbn Ömer + Atâ + Abdûlmelik b. Süleymân + Leys + Abdurrahim b. Süleymân + Ebûbekir b. Ebî Şeybe + İbn Vaddâh + Kâsım b. Esbağ + Saîd b. Nasr + İbn Abdilberr.

İsnadda yer alan râvîleri şema ile şu şekilde de gösterebiliriz:

İsnatta yer alan Leys b. Süleym için, Buhârî (ö.256/870) “**Mürsel hadisleri münkerdir**” derken⁹⁸², İbn Hibban (ö.354/965) onun hakkında şu bilgileri verir: “Ömrünün son zamanlarında hadisleri karıştırdı. Hattâ ne dediğini bilmiyor, isnadları karıştırıyor, mürsel hadisleri merfu yapıyordu. Güvenilir kimselerden onların olmayan hadisleri rivâyet ediyordu. Bütün bunlar hep onun ihtilâfı yüzünden oluyordu. Yahyâ el-Kattân, İbn Mehdî, Ahmed b. Hanbel ve Yahya b. Maîn onun hadislerini terketti”⁹⁸³. İbn Hazm (ö.456/1063), “Leys zayıftır. Hâşâ Allah Resûlü zulmü mübah

⁹⁸² Buhârî, *ed-Duafâu's-Sagîr*, I, 114.

⁹⁸³ İbn Hibban, *Mecrûhîn*, II, 231.

karşılamaz. Bu ilave cümle uydurmadır. Hiç şüphesiz Leys'e de ait değildir⁹⁸⁴ der. Zehebî (ö.748/1347), isnatta yer alan Leys b. Süleym için şöyle söyler: "Bazı imamlar Leys'i iyi bulurlar. Halbuki hadisleri hasen hadis mertebesine ulaşmaz. Bilakis zayıf mertebesine yakındır. Şahit olması bakımından itibar için, tergîb ve fezâil konularında hadisleri kullanılabilir. Fakat vacip hükümler söz konusu olduğunda kullanılamaz⁹⁸⁵.

Görüldüğü gibi, her iki rivâyet de kendisiyle hüküm konamayacak derecede zayıftır ve dolayısıyla hüccet olmaları da imkansızdır.

Aşağıda vereceğimiz rivâyetler; kocalarının kadınları mescid ya da mescid benzeri ilmi toplantılar gibi faydalı yerlere gitmekten⁹⁸⁶ alıkoymaması gerektiğini ifade ediyorsa da, fukaha bu hadisleri hanımların ancak kocalarının izniyle gitmelerine delalet edeceği şeklinde anlamışlardır. Kocanın hanımını göndermesinin de müstehab olduğuna hamletmişlerdir. Beyhakî (ö.458/1066) bütün ilim ehlinin bu hadisleri farz değil, müstehab kabul ettiğini belirtmiştir⁹⁸⁷. Söz konusu rivâyetler şunlardır:

III- Sâlim'in babasından rivâyetine göre, Peygamberimiz; إذا استأذنت امرأة

أحدكم إلى المسجد فلا يمنعها "Birinizin hanımı camiye gitmek için kendisinden izin isterse ona engel olmasın" buyurmuştur⁹⁸⁸.

Buhârî (ö.256/870), Müslim (ö.261/874), İbn Huzeyme (ö.311/923) ve İbn Hibban (ö.354/965) bu hadisi "Sahîh" eserlerine almışlardır. Ebû Nuaym (ö.430/1039) da Müslim'e yaptığı Müstahrec'de bu hadise yer vermiştir. Hadisin sıhhatinde ittifak edilen bir hadis olduğu anlaşılmaktadır.

Şafiî (ö.204/819), bu hadisle kastedilenin Mescid-i Haram olduğunu diğer mescidlere genelleştirilemeyeceğini ve kocanın diğer mescidlere gitmekten karısını

⁹⁸⁴ İbn Hazm, el-Muhalâ, X, 332.

⁹⁸⁵ Zehebî, Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ, VI, 184.

⁹⁸⁶ Fukaha hadiste gelen "mescid" ifadesinin mescid gibi gidilmesi faydalı olan her yere şâmil olduğunu belirtmiştir (Bkz. İbn Abdilber, Temhîd, X, 223).

⁹⁸⁷ Beyhakî, es-Sünenü'l-Kübrâ, III, 132.

⁹⁸⁸ Buhârî, Ezan 166 (I, 211); Nikâh 116 (VI, 160); Müslim, Salât 134 (442), I, 326; Dârimî, Sünen, I, 128; I, 330; Nesâî, es-Sünenü'l-Kübrâ, I, 260; Abdürrezzak, Musannaf, III, 151; Ahmed b. Hanbel, Müsned, II, 7; II, 9; Humeydî, Müsned, II, 277; Ebû Ya'lâ, Müsned, IX, 306, 370, 400, 412; Ebu'l-Mehâsin, Mu'tasaru'l-Muhtasar, II, 16; İbn Huzeyme, Sahîh, III, 90; İbn Hibban,

alıkoyma hakkı olduğunu belirtir⁹⁸⁹. Buhârî (ö.256/870) ise bu hadisin içinde bulunduğu bab başlığını "Kadının Camiye ve Diğer Yerlere Gitmek İçin Kocasından İzin İstemesi" şeklinde koymuştur⁹⁹⁰. İbn Abdilber'e (ö.463/1071) göre, bu hadis eşin iyi ve güzel bulduğu yere karısını göndermesinin müstehab olduğunu ifade eder⁹⁹¹. Yine, bu hadis kadının anne baba ve akrabalarını ziyaret gibi her güzel ve mübah olan yere çıkış izni bulunduğu da işaret eder. Çünkü, mescide gitmesi aslında kadına vacip değildir⁹⁹². Buna rağmen izin verilmesi istenmektedir. Eğer erkek göndermezse, sılai rahim olan yerleri ziyaret ve kadının faydasına olan yerlere ziyaret hususunda koca izin vermeye zorlanır (mecbur bırakılır)⁹⁹³. Münâvî (ö.952-1031/1609) ise, kadın adına fitneden emin olunduğu zaman izin vermesinin müstehab olduğunu ancak, kendi zamanının buna müsait olmadığını belirtir⁹⁹⁴. Zürkânî (ö.1122/1710), Şafîî'nin eski görüşüne, İmam Ahmed, İshak b. Hubeyb ve hadis ashabının "şâyet erkek kadının camiye gitmesine izin vermekten çekinirse buna icbar edileceği" görüşünde olduğunu söyler. Çünkü, usulde sahîh olan "yapmayın" sîgasının her zaman harama delâlet ettiğini ve izin vermenin şart olduğunu bildirir⁹⁹⁵. Bazı rivâyetlerde bu ifadenin sonunda "geceleyin" ibaresi de yer alır⁹⁹⁶.

Zeydan'ın bildirdiğine göre, "fukaha tarafından bu hadis, kadının mescide gidebilmesi için kocasının iznini almasının zaruriyetine işaret ettiği şeklinde yorumlanmıştır. Diğer şer'i maslahatlar için evden çıkışı da buna kıyas edilir"⁹⁹⁷.

IV- İbn Ömer'den rivâyet edildiğine göre; Resûlullah şöyle buyurmuştur: - " لا

تَمْنُوا إِمَاءَ اللَّهِ مَسَاجِدَ اللَّهِ *Allah'ın hanım kullarını mescidlerden menetmeyiniz*"⁹⁹⁸.

⁹⁸⁹ Sahîh, V, 591 (2213); Ebû Nuaym el-İsbehânî, *el-Müsnedü'l-Müstahrec alâ Sahîhi İmâmi Müslim*, II, 62; Ebû Avâne, *Müsned*, II, 56; Beyhakî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, III, 132; V, 224;.

⁹⁹⁰ Şafîî, *İhtilâfu'l-Hadîs*, s. 141.

⁹⁹¹ Buhârî, *Nikâh* 116 (VI, 160).

⁹⁹² İbn Abdilber, *Temhid*, X, 223.

⁹⁹³ İbn Abdilber, y.a.g.e., X, 281.

⁹⁹⁴ İbn Abdilber, y.a.g.e., X, 282.

⁹⁹⁵ Münâvî, *Feyzu'l-Kadîr*, I, 274.

⁹⁹⁶ Zürkânî, *Şerhu'z-Zürkânî*, IV, 42.

⁹⁹⁷ Bunun için bkz. İbn Huzeyme, *Sahîh*, III, 90 (1678); İbn Ca'd, *Müsned*, I, 182 (1181).

⁹⁹⁸ Zeydan, a.g.e., VII, 290.

⁹⁹⁹ Müslim, *Salât* 136 (442), I, 327; Ebû Nuaym, *el-Müsnedü'l-Müstahrec alâ Sahîhi Müslim*, II, 62 (982); II, 63 (985); Makdisî, *el-Ehâdisi'l-Muhtâra*, I, 303; Ebû Avâne, *Müsned*, I, 396 (1447); Beyhakî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, V, 224 (990); Ebû Dâvud, *Salât* 52 (566), I, 382; Mâlik, *Muvattâ'*, *Kıble* 12, (I, 197); İbn Ebî Şeybe, *Musannaf*, II, 156 (7611); Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, II, 16 (4655); Ebû Ya'lâ, *Müsned*, I, 143 (154); Taberânî, *el-Mu'cemü'l-Kebîr*, XII, 363 (13350); XII, 425 (13565); İbn Abdilber, *Temhid*, XXIV, 278-280.

Müslim bu hadisi “Sahîh”ine almıştır. Sahîh ya da hasen rivâyetleri derleyen Ebû Nuaym ve Makdisî (ö.643/1245) de eserlerinde bu rivâyete yer vermişlerdir⁹⁹⁹. Hadisin râvîlerini ileri sürerek zayıf olduğunu belirten olmamıştır.

Azîmâbâdî (ö.1273/1857) “Fukaha, bu hadisi kadının hacca gitmesine mani olmamak yönünde tefsir etmiş, diğer mescidler için ise, kadının genç ve yaşlı olmasına göre farklı hükümler vermişlerdir” diyerek durumu özetler. O bu hukûki ayrıntıya karşı çıkar ve kadınların örtülü oldukları takdirde emniyetin hasıl olduğunu belirtir¹⁰⁰⁰. Mübârekpûrî (ö.1353/1934), kadınların evde namaz kılmaları daha efdal olmakla beraber, izin istediklerinde verilmesinin menedilmediğini, bilakis verileceğini, onların mescide gitmelerini yasaklamanın tenzihen mekruh olduğunu söyler¹⁰⁰¹.

V- Ebû Hüreyre'den rivâyet edildiğine göre, Resûlullah şöyle buyurmuştur: –”

أَنَّ النَّبِيَّ قَالَ لَا تَمْنَعُوا إِمَاءَ اللَّهِ مَسَاجِدَ اللَّهِ وَإِذَا خَرَجْنَ فَلْيَخْرُجْنَ تَفَلَّاتٍ قَالَ الرَّبِيعُ يَعْنِي لَا يَتَطَيَّبْنَ

*Allah'ın hanım (kul)larını mescidlerden menetmeyiniz.. Onlar da koku sürünmeden evlerinden dışarı çıksınlar*¹⁰⁰².

İbn Huzeyme ve İbn Hibban hadisi “Sahîh” eserlerine almışlardır. Sahîh ya da hasen hadisleri topladığı belirtilen İbn Cârûd ve Heysemî de bu rivâyete eserlerinde yer vermişlerdir¹⁰⁰³. Aynı hadis aynı lâfızlarla Zeyd b. Halid'den de rivâyet edilmiştir¹⁰⁰⁴. Buhârî ve Müslim'in eserlerine almadığı bu hadisin zayıf olduğunu söyleyen olmamıştır. Yine Müslim'de İbn Mes'ud'un hanımı Zeyneb'den

⁹⁹⁹ Müslim, *Salât* 136 (442), I, 327; Ebû Nuaym, *el-Müsnedü'l-Müstahrec alâ Sahîhi Müslim*, II, 62 (982); II, 63 (985); Makdisî, *el-Ehâdisi'l-Muhtâra*, I, 303.

¹⁰⁰⁰ *Avnû'l-Ma'bûd*, II, 192.

¹⁰⁰¹ Mübârekpûrî bu sözlerden sonra, alimlerin kadının mescide gitmesinin şartları husundaki görüşlerini ayrıntılarıyla zikreder. Buna göre koku, ziynet, gösterişli elbiseler, erkeklerle karışma ve mefsedet olma ihtimali bulunan yollardan gitmek yasaktır (Bkz. *Tuhfetü'l-Ahvezî*, III, 130).

¹⁰⁰² Bu ve benzer lâfızdaki rivâyetler için bkz. Şâfiî, *Müsned*, I, 171; *İhtilâfu'l-Hadis*, I, 141; *es-Sünenü'l-Mesûra*, I, 244 (190); Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, II, 438 (9643); II, 475 (10149); Dârimî, *Sünen*, I, 330 (1279); Humeydî, *Müsned*, II, 431 (978); Ebû Ya'lâ, *Müsned*, X, 321 (5915); X, 340 (5933); İbn Ebi Şeybe, *Musannaf*, II, 156 (7609); Abdürrezzak, *Musannaf*, III, 151 (5121); İbn Cârûd, *el-Müntekâ*, I, 91 (332); İbn Huzeyme, *Sahîh*, III, 90 (1679); İbn Hibban, *Sahîh*, V, 592 (2214); Beyhakî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, III, 134 (5160); İbn Abdilber, *Temhîd*, XXIV, 174; Heysemî, *Mevâridü'z-Zam'ân*, I, 102 (327); Heysemî, *Mecmeu'z-Zevâid*, II, 32-33. Taberânî aynı rivayeti anlam bozulmasa da “yahrucne” yerine “ye'tine” lafzıyla almıştır. Bkz. Taberânî, *el-Mucemü'l-Evsat*, I, 179 (568).

¹⁰⁰³ İbn Huzeyme, *Sahîh*, III, 90 (1679); İbn Hibban, *Sahîh*, V, 592 (2214); İbn Cârûd, *el-Müntekâ*, I, 91 (332); Heysemî, *Mevâridü'z-Zam'ân*, I, 102 (327).

¹⁰⁰⁴ Bkz. Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, V, 192 (21718); V, 193 (21728); Bezzar, *Müsned*, IX, 231; İbn Hibban, *Sahîh*, V, 589 (2211); Taberânî, *el-Mu'cemü'l-Kebîr*, V, 248 (5239); V, 248 (5240); Deylemî, *el-Firdevs bime'sûri'l-Hitâb*, V, 28 (7350).

rivâyetle Hz. Peygamber'in "(Kadınlar!) Sizden biriniz yatsı namazına çıkarsa o gece koku sürünmesin" dediği nakledilir¹⁰⁰⁵.

VI- Sâlim b. Abdullah'ın haber verdiği göre Abdullah b. Ömer şöyle demiştir:

"Resûlullah'ı - "Kadınlarınız mescidlere gitmek için sizden izin istedikleri zaman onları mescidlerden menetmeyin" buyururken işittim. Bunun üzerine Bilal b. Abdillâh: - "Vallahi biz onları pekala menederiz" dedi. Muteâkiben Abdullah ona dönerek kendisine öyle çirkin bir sövdü ki onun böyle sövdüğünü hiç işitmemiştim. Abdullah: - "Ben sana Resûlullah'dan hadis haber veriyorum, sen hâlâ "Vallahi biz onları menederiz diyorsun!" dedi¹⁰⁰⁶.

Müslim bu hadisi "**Sahîh**" eserine almış, Ebû Nuaym da *Müstahrec*'inde onun başka yoldan gelen isnâdını nakletmiştir. Zayıf olduğunu söyleyen bilgine rastlanmamıştır.

Buna benzer bir rivâyette yine İbn Ömer'in şöyle dediği nakledilir:

"Resûlullah: - "Kadınları **geceleyin** mescidlere çıkmaktan menetmeyin" buyurdular. Bunun üzerine Abdullah b. Ömer'in bir oğlu: - "Biz onlara çıksınlar da bunu fitne ve fesada vesile ittihaz etsinler diye müsaade edemeyiz!.." dedi. İbn Ömer bu sözden dolayı oğlunu azarladı ve: - "Ben Resûlullah buyurdu diyorum; Sen hâlâ biz onlara müsaade edemeyiz diyorsun!" dedi¹⁰⁰⁷.

Müslim ve İbn Hibban bu hadisi "**Sahîh**" eserlerine almış, Ebû Nuaym da *Müstahrec*'inde onun başka yoldan gelen isnâdını nakletmiştir. Zayıf olduğunu söyleyen bilgine rastlanmamıştır.

Fukahânın Görüşleri: *Hanbelî* Mezhebi fukahasından el-Behûtî (ö.1051/1641) şöyle demektedir. "Koca hanımının yerine getirilmesi gerekli olan ihtiyaçlarını temin ettiği takdirde, kadının kocasından izinsiz dışarıya çıkması haramdır. Ancak koca, kadının gerekli ihtiyaçlarını dışarıdan sağlamıyorsa, kocanın

¹⁰⁰⁵ Müslim, *Salât* 141 (443), I, 328.

¹⁰⁰⁶ Müslim, *Salât* 135 (442), I, 327; Ebû Nuaym, *el-Müsnedü'l-Müstahrec alâ Sahîhi Müslim*, II, 62 (981).

¹⁰⁰⁷ Müslim, *Salât* 138 (442), I, 327; Ebû Nuaym, *el-Müsnedü'l-Müstahrec alâ Sahîhi Müslim*, II, 63 (984); İbn Hibban, *Sahîh*, V, 587 (2210); Ebû Davud, *Salât* 52 (568), I, 382; Ebû Avâne, *Müsned*,

izni olsa da olmasa da zaruret kabilinden olduğu için kadın kendi ihtiyaçlarını karşılamak üzere dışarı çıkabilir¹⁰⁰⁸. Şâfiî fukahâsından Şirbînî'nin ifâdesine göre; kadının bu çıkışı örfün gerektirdiği ihtiyaçlar gibi, meşrû bir özür için olursa nafakası düşmez. Çünkü, özür zaruret kabilindendir. Zarûretler ise mahzurları mübah kılar¹⁰⁰⁹. Bu ifadeden anlaşılan; kocasının ilgisiz kaldığı örfün gerektirdiği ihtiyaçlarda kadının serbest ve hür oluşudur. Yine, bu ifade aslında tutarlı ve mantıklı görünmektedir. Ancak, fıkıh kitaplarını tarayıp da örfün gerektirdiği bu ihtiyaçların neler olduğuna baktığımızda şu ifâdeler karşımıza çıkmaktadır: *Hanefî* fakihi İbn Nüceym'in (ö.970/1562) bildirdiğine göre; "Kocanın yedi yere izin verme hakkı vardır: Bunlar: Anne, baba ve akraba ziyareti, kadının ölü yıkayıcısı olma durumu, başkasında alacağı hakkı varsa veya başkasının onda alacağı hakkı varsa, farz olan hac durumu söz konusu ise koca dışarı çıkması için kadına izin verir. Bunların dışında yabancıların ve hastaların ziyareti ile düğün yemeği gibi yerlere gitmesine izin vermez, kadın da çıkmaz. Eğer koca izin verir ve kadın da çıkarsa her ikisi de günahkar olur"¹⁰¹⁰. İbnü'l-Hümâm'ın bildirdiğine göre, "kadının kocasının rızası olmadan ilim meclisine gitmesi de câiz değildir. Şâyet onun sorması gereken bir sorusu olursa, bu takdirde kocası bir ilim adamına sorar ve karısına haber verir. Koca sormaktan çekinirse o takdirde kocasının rızası olmasa da kadın çıkar"¹⁰¹¹. "Cemaatle namaz için mescidlere gitmek gibi, mendup olan yerlere gitmek için de kocanın karısının çıkışını engellemeye hakkı vardır. Dolayısıyla, mübah olan yerlere çıkmasına engel olması da böyledir"¹⁰¹². Zeydan, fukahânın bu tip sözlerine bir açıklama getirir ve "Kadının içinde münker olaylar ile günahların yaşandığı yerlere gitmesine izin vermesiyle her ikisi de günahkar olur"¹⁰¹³ der.

Sonuç ve Değerlendirme: Kadının nafakasının düşmesine sebep olarak gösterilen kocasından izinsiz dışarı çıkması ile ilgili ilk iki rivâyet muhaddislerce kendisiyle hüküm konamıyacak derecede zayıf ve dolayısıyla hüccet olmaları imkansız olduğu hadis bilginleri tarafından ifâde edilmiştir. Sahih olarak nitelendirilen ve çeşitli sahabeler tarafından rivâyet edilen III, IV, V ve VI. rivâyetlerin her birinin

I, 395; II, 58; Ahmet b. Hanbel, *Müsned*, II, 43; Ebû Dâvud et-Tayâlisî, *Sünen*, I, 257; Beyhakî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, III, 132; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-Kebîr*, XII, 399.

¹⁰⁰⁸ el-Behûtî, *Keşşafu'l-Kına*, V, 197.

¹⁰⁰⁹ Şirbînî, *Muğni'l-Muhtâc*, III, 437.

¹⁰¹⁰ İbn Nüceym, *el-Bahrü'r-Râik*, IV, 212. Aynı ya da benzer ifadeler için bkz. İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-Kadir*, IV, 398. İbn Abidin'in bildirdiğine göre, kocanın ölü yıkayıcısına da mani olma hakkı vardır. Çünkü, kendi hakkı daha önceliklidir. Ancak farz-ı kifâye ise durum değişir (Bkz. İbn Abidin, *Reddül-Muhtar ale'd-Dürri'l-Muhtar*, III, 146).

¹⁰¹¹ İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-Kadir*, IV, 398.

¹⁰¹² Zeydan, a.g.e., VII, 292.

¹⁰¹³ A.g.e., VII, 292.

ortak noktası kadınların mescide (veya benzeri hayırlı yerlere) gitmek için izin istediklerinde onlara engel olunmaması hakkındadır. Bu hadislerden nasıl olup da kadını hayırlı yerlere gitmesi sebebiyle izin vermeme veya nafakasını düşürme hükmü çıkarılmasının anlaşılması mümkün değildir. Son iki rivâyet, Hz. Peygamber'in emrine rağmen, onun vefatından hemen sonra, kadınların bu tip hayırlı yerlere gitmesinin engellenmeye başladığının işaretidir. Hz. Peygamber'in bazı emirlerini yerine getirmenin nefse her zaman hoş gelmeyeceği bir hakikattir. Erkeklerin eşlerini kıskanmaları da hoşgörülebilir. Nitekim kaynaklarda Hz. Ömer'in kıskançlığı nedeniyle karısının mescide gitmesinden hoşlanmadığı fakat, Hz. Peygamber'in "Kadınlarınız sizden namaza gitmek için izin isterlerse onlara mani olmayın" demesinden dolayı ona engel olmayı hoşgörmediği belirtilir¹⁰¹⁴. Ancak, bu durum, ahireti kazanmak üzere dünyada bulunmanın sadece erkeklere değil ama kadınlara da verilmiş fırsat olduğunu unutturmamalıdır. "وَيُسَارِعُونَ فِي الْخَيْرَاتِ"

Hayırda yarışma¹⁰¹⁵ ifadesinin ve ilim tahsili gibi faziletli amellerden bahseden nasların muhatabının yalnızca erkekler olmadığı ve bu amellerden elde edilecek sevabın her iki cins için de aynı olduğu hatırlanmalıdır. Dinin helâl saydığı hususları bencilce duygular ve şahsî insiyatifler yüzünden ya da hiçbir devirde eksik olmayan fitne vs. söylemleriyle haram saymaya kalkmak kabul edilebilir olmaktan uzak bir davranıştır. Allah helal ya da haram kılma yetkisini kendinden başka kimseye vermemiştir. Nitekim, Allahu Teâlâ "يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تُحَرِّمُوا طَيِّبَاتِ مَا أَحَلَّ اللَّهُ لَكُمْ"

وَلَا تَعْتَدُوا إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ الْمُعْتَدِينَ Ey iman edenler! Allah'ın sizin için helâl kıldığı

iyi şeyleri haram kılmayın. Haddi aşmayın. Şu bir hakikat ki Allah haddi aşanları sevmez!"¹⁰¹⁶ demektedir.

Toplumsal yarısını oluşturan kadınların, diğer yarısı oluşturan erkeklerin doğumları ve büyütölmeleri fonksiyonunu yüklenmiş olmaları nedeniyle, şâyet toplumun geliştirilmesi düşünülüyorsa, mutlaka eğitilmeleri gerekmektedir. Geçmişte olduğu gibi, günümüzde de, hanımlarını hayırlı meclislere göndermeyen ve evde adeta hapis hayatı yaşatan erkekler bulunmaktadır. Halbuki bilindiği gibi, hapis

¹⁰¹⁴ Bkz. İbn Ebî Şeybe, *Musannaf*, II, 156 (7608); İbn Abdilber, *Temhîd*, XXIII, 397; XXIV, 280; Heysemî, *Mecmeu'z-Zevâid*, II, 33. Bunun gibi, kadınların mescide gitmesiyle alakalı birçok sahâbi, tabîi ve fukahâ görüşü vardır. Ancak, hükümde esas olan ayetler ve Hz. Peygamber'in konuyla doğrudan ilgili sahîh hadisleri olduğu için bu rivâyetleri ele almayı gerekli görmedik.

¹⁰¹⁵ 3/Al-i İmrân, 114; 21/Enbiya, 90.

¹⁰¹⁶ 5/Mâide, 87.

cezası, sadece zina eden kadınlara verilen bir cezadır. Âyette “ وَاللَّاتِي يَأْتِينَ الْفَاحِشَةَ “

مِنْ نُسَائِكُمْ فَاسْتَشْهِدُوا عَلَيْهِنَّ أَرْبَعَةً مِّنْكُمْ فَإِنْ شَهِدُوا فَأَمْسِكُوهُنَّ فِي الْبُيُوتِ حَتَّىٰ تَتَوَفَّاهُنَّ الْمَوْتُ

أَوْ يُجْعَلَ لَهُنَّ سَبِيلٌ Kadınlarınızdan zina edenlere, bunu ispat edecek aranızdan

dört şahit getirin, şahadet ederlerse, ölünceye veya Allah onlara bir yol açana kadar evlerde tutun (insanlarla ihtilattan menedin)¹⁰¹⁷ denmektedir. Bu âyette belirtilen yaptırımı, iffetli kadınlara hangi hatalarından dolayı aynen uygulamaya çalıştıklarını böyle davrananlar kendilerine sormak durumundadırlar.

Nitekim, başka kültürlerden tevârüs alınan gelenekler sonucunda, uydurma ve zayıf hadislerin de desteğiyle, Hz. Peygamber'den sonra, bir asır bile geçmeden, beş vakit mescide giden kadını bundan menetme gayretleri görülmüştür. Allah Resûlü'nün "*Allah'ın kadın kullarını mescidlerden menetmeyin*" hadisi gözardı edilmiştir. Çok geçmeden başka geleneklerin de devreye girmesiyle kadınlar toplumdan tamamıyla soyutlanmışlardır.

Bu konuda Akdemir şöyle der: “Gerçekten de İslâm toplumlarında geçmişte olduğu gibi bugün de kadınların büyük bir kısmı toplumdan soyutlanmış bir şekilde yaşantılarını sürdürmektedirler. Ancak üzücü olan odur ki, bu acıklı durumun faturası İslâm dinine çıkarılmak istenmektedir. Halbuki, Kur'an-ı Kerim 14 asır önce kadın-erkek eşitliğini mutlak bir şekilde ortaya koymuştur. Ancak, müslüman olan milletler daha önceki kültürlerinin etkisinden kurtulamadıkları için, kültürlerindeki kadın aleyhtarı gelenek ve görenekleri İslâm dinine sokmaktan kendilerini alamamışlardır. Bu gelenek ve görenekler daha çok uydurma hadisler kanalıyla İslâm'a sokulmak istenmiştir. Zira, Kur'an-ı Kerim, bizzat Hz. Peygamber'in (a.s.) sağlığında derhal yazıya geçirildiğinden insanların tahrifinden korunmuştur¹⁰¹⁸.”

Zamanla Kur'an anlayışından uzaklaşarak, kadınların çeşitli sebeplerle, toplum hayatından soyutlanmaları hakkında bir diğer araştırmacı da şöyle demektedir: “Neredeyse içinde bulunduğumuz yüzyılın ikinci yarısına kadar, müslümanların tarihinde yalnızca İslâm'ın ilk yayılış döneminde kadınlar siyâsî, askerî ve kültürel açılardan toplumlarında etkin roller üstlenebilmişlerdir. Sonra bu

¹⁰¹⁷ 4/Nisâ, 15.

¹⁰¹⁸ Akdemir, Salih, “Tarih Boyunca ve Kur'an-ı Kerim'de Kadın”, *İslâmî Araştırmalar Dergisi*, C.5, s.4, sf. 261.

roller giderek zayıflamaya başlamış kadının sokağa çıkmasının fitneyi dâvet, toplumu ifsâd edeceği kadınların "şeytanın ağı" oldukları şeklindeki kanâatin yayılmasıyla da giderek anılmaz olmuştur.. Kadının din adına, sosyal felâket ve zararlardan korunması adına veya toplumun salâhı için toplum hayatından tecrid edilmesi suretiyle salt eve ve ev işlerine uygun bir kişiliğe büründürülmesi, giderek onu Kur'an'ın muhatap aldığı, sorumlu, akleden, düşünen, duyarlıları körelmemiş kul olmaktan uzaklaştıracaktır. Bu tür kısıtlamaların kişide hayata gerçek anlamda ve dolaysız katılım imkânlarını yok edeceği ve psikolojik rahatsızlıklara sebebiyet vereceği de büyük ihtimal dahilindedir. Öte yandan toplumda fesat çıkması muhtemelse, Kur'an buyrukları gözönünde tutularak bu konuda kadın kadar erkeğin de sorumlu tutulması ve hassasiyet göstermesi beklenmelidir. Fesada yol açmak elbette her iki kesim için de haramdır. Yeryüzünde gezerek geçmiş kavimlerin bıraktıklarından ibret alması istenenler yalnızca Allah'ın erkek kulları değildir... Fitneye yol açacağı varsayılan kadın bütün ömrünü dört duvar arasında geçirse bile günah işlemesi ihtimaline karşı ruhbanlığa inzivâya başvurma eğilimlerini hatırlatan bu önlem, hele ki iletişimin, telekomünikasyonun günümüzde ulaştığı boyutlar düşünüldüğünde, fitne sorununun çözümü için asla yeterli olmayacaktır"¹⁰¹⁹. Diğer taraftan, Hâtemî'nin de belirttiği gibi, "İnsanlık değeri ve tekâmül etme yeteneği açısından kadın ile erkek arasında hiçbir eşitsizlik söz konusu olmadığı gibi "insan-ı kâmil" olma yolculuğunun sonuçları ve mükâfatı açısından, âhiret hayatı açısından da kadın erkek arasında hiçbir farklılık söz konusu değildir"¹⁰²⁰. "أَنِّي لَا أُضِيعُ عَمَلَ عَامِلٍ"

اِنَّنِي لَا اُضِيعُ عَمَلَ عَامِلٍ İçinizden kadın veya erkek olsun, hiç birinizin amelini zâyi etmem"¹⁰²¹ diyen Allah karşısında insanların birbirine üstünlüğü, kadın veya erkek olmaya değil "takvâ" ya bağlıdır"¹⁰²².

Burada işâret etmek istediğimiz önemli bir husus bulunmaktadır: O da Peygamber hanımları için inen âyetlerde, özellikle onlara hitap edildiği, daha âyetin başında "يَا نِسَاءَ النَّبِيِّ لَسْتُنَّ كَأَحَدٍ مِّنَ النِّسَاءِ" Ey Peygamber hanımları! Siz herhangi bir

¹⁰¹⁹ Aktaş, Cihan, "Kadının Toplumsallaşması ve Fitne", *İslâmî Araştırmalar Dergisi*, C.5, s.4, sf. 254.

¹⁰²⁰ Hâtemî, H.Hüseyin, "Modern Mahrem ve İslâm'ın Kadına Bakışı", *İslâmî Araştırmalar Dergisi*, C.5, s.4, sf. 330.

¹⁰²¹ 3/Al-i İmran, 195.

¹⁰²² 49/Hucurat, 13.

kadın gibi değilsiniz”¹⁰²³ cümleleriyle vurgulanmış olmasıdır. Buna rağmen, Peygamber hanımlarına mahsus bazı mükellefiyetlerin aynısı -sanki Kur'an'da sadece Peygamber'e mahsus bazı mükellefiyetler ümmetin erkeklerine teşmil edilmiş gibi- kadınlara uygulatılmak istenmiştir. Bu durum da ümmetin kadınlarının toplumdan uzaklaştırılmalarında bir vasıta olarak kullanılmıştır. Neticede kadınlar, bir kısım zayıf ve uydurma hadislerle de desteklenerek eğitim olgusundan mahrum bir şekilde evlerine kapatılmışlardır. Fıkıh kitaplarında kendileriyle ilgili konularda yer alan hükümlere cevap verebilecek, görüş beyân edebilecek bayan bilginler çok az sayıda yetişmiştir. Hz. Aişe gibi istisnâ teşkil eden hanımların sayıları sınırlı kalmıştır. Halbuki, İslâmın başlangıcından 10. asra kadar kendilerine eğitim ve öğretim konusunda fırsat verilen kadınların, karar mevkiine gelemeseler ve istisnâ da olsalar, birçok sahada seslerini duyurdukları bilinmektedir¹⁰²⁴. 10.asırdan sonra ise zaten azınlıkta olan bu hanımların devamı gelmemiştir. Dolayısıyla, kadınların ilmî çalışma yapmaları, buna vesile olan meclislere gitmeleri, yani evlerinden çıkmaları erkeklerin de eğitimiyle yakından ilgili bir mesele olarak görünmektedir.

2- Kadının Ana-baba ve Akrabalarını Ziyaret İçin Çıkışı

Kadının ana-baba ve akrabalarını ziyaretinin kocanın izni ile olması gerektiğini belirten şöyle bir hadis bulunmaktadır:

Enes b. Mâlik'den rivâyet edildiğine göre:

“Bir adam gazaya çıktı. Karısı, (bir evde) üst katta, karısının babası alt katta oturuyordu. Ve koca (gazaya giderken) karısının evinden çıkmamasını emretti. Çok geçmeden kadının babası durumdan şikayetçi oldu.. Kadın Hz. Peygamber'e haber gönderip durumu haber verdi ve (babasının yanına gitmek için) izin istedi. Hz. Peygamber de ona haber gönderip - “Allah'tan sakın ve kocana itaat et” dedi. Sonra babası öldü. Kadın tekrar Hz. Peygamber'e haber gönderip izin istedi ve olanı haber verdi. Yine Hz. Peygamber kadına haber yollayarak - “Allah'tan sakın ve kocana itaat et”

¹⁰²³ 33/Ahzab, 32.

¹⁰²⁴ Örnek olmak üzere şu eserlere bkz. Okiç, Tayyip, *İslâm'da Kadın Öğretimi*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yay., Ank.,1984; Kehhâle, Ömer Rıza, *Alâmu'n-Nisâ fî Alemeyi'l-Arabî ve'l-İslâm*, Dimaşk, 1959; Sıddîkî, Muhammed Zübeyr, *Hadis Edebiyatı Tarihi*, (Ter.Yusuf Ziyâ Kavakçı), İrfan Yay., İst., 1966, s. 130-138.

*dedi. Hz. Peygamber çıkıp kadının babasına cenaze namazı kıldı ve kadına - "Allah baban sebebiyle kocana itaat ettiğin için seni bağışladı" dedi*¹⁰²⁵.

عن أنس بن مالك ثم أن رجلا غزى وامرأته في علو وأبوها في السفلى وأمرها أن لا تخرج من بيتها فاشتكى أبوها فأرسلت الى رسول الله صلى الله عليه وسلم فأخبرته واستأذنته فأرسل إليها أن أتقي الله واطيعي زوجك ثم ان أباه مات فأرسلت الى رسول الله صلى الله عليه وسلم تستأذنه وأخبرته فأرسل إليها أن أتقي الله واطيعي زوجك فخرج رسول الله صلى الله عليه وسلم فصلى على أبيها فقال لها ان الله قد غفر لأبيك بطواعيتك لزوجك

Hanbeli Mezhebi fakihlerinden İbn Kudâme görüşlerini açıklarken delil olarak kullandığı bu rivâyetin yorumunda şu ifadeleri kullanır: "Çünkü kadının kocasına itaati vaciptir. Hasta ziyareti ise vacip değildir. Vacip olmayan bir şeyle vacibin terki câiz değildir ve yine kadının kocasından izinsiz çıkması câiz değildir"¹⁰²⁶.

Bu rivâyet muteber kaynakların hiçbirisinde geçmemektedir. Heysemî, Taberânî'nin bu hadisi iki isnadla rivâyet ettiğini, isnadlardan birinde ravilerinin güvenilir, diğerinde ise İsmet b. el-Mütevekkil bulunduğunu ve onun da **zayıf** olduğunu söylemektedir¹⁰²⁷. Heysemî'nin sözünü ettiği İsmet b. el-Mütevekkil hakkında Ebû Davud, "Onda bir beis görmüyorum"¹⁰²⁸; Ebû Abdillâh "Onu tanımiyorum"¹⁰²⁹ ve İbn Hibban, "Hadiste doğru"¹⁰³⁰ derken; diğer rical kitaplarında "Zaptı iyi değil"¹⁰³¹ "Vehmeder"¹⁰³², "Vehmi çok, zabtı az"¹⁰³³ ifadeleri geçmektedir.

İsmet b. el-Mütevekkil'in bulunmadığı ve Heysemî'nin "Râvilerine güvenilir" dediği, herbirinde aynı anlama gelse de, metni değişik lâfızlarla ifade edilen ikinci isnada baktığımızda kaynaktaki son üç ravisinin aynı olduğunu görürüz. Bu raviler Yusuf b. Atıyye, Sâbit el-Bennânî ve Enes b. Mâlik'tir. Cürcânî "Sâbit'ten yapılan bu rivâyetlerin hiçbirisi mahfuz değildir" der¹⁰³⁴. Haberin kaynağında yer alan

¹⁰²⁵ Abd b. Humeyd, *Müsned*, s. 404 (1369); Ebû Abdillâh el-Hâkim et-Tirmizî, *Nevâdiru'l-Usûl fî Ehâdisi'r-Rasûl*, II, 153; Taberânî, *Mu'cemu'l-Evsât*, VII, 332 (7648); İbn Hazm, *el-Muhallâ*, X, 332; Heysemî, *Mecmeu'z-Zevâid*, IV, 313; *Müsnedü'l-Hâris (Zevâidu'l-Heysemî)*, I, 553 (499).

¹⁰²⁶ İbn Kudâme, *el-Muğni*, VII, 224.

¹⁰²⁷ Heysemî, *Mecmeu'z-Zevâid*, IV, 313.

¹⁰²⁸ Ebû Dâvud, *Suâlâtü Ebî Ubeyd el-Acurrî*, el-Câmiatü'l-İslâmiyye, el-Medînetü'l-Münevvera, 1399/1979, I, 328.

¹⁰²⁹ Ukaylî, *ed-Duafâ*, III, 340.

¹⁰³⁰ İbn Hibban, *Sikât*, VIII, 520.

¹⁰³¹ İbn Hacer, *Lisânü'l-Mizân*, IV, 170; Zehebî, *Mizanü'l-İtidâl*, V, 87; Ukaylî, *ed-Duafâ*, III, 340; İbnu'l-Cevzî, *ed-Duafâ ve'l-Metrûkîn*, II, 175.

¹⁰³² Ukaylî, *ed-Duafâ*, III, 340.

¹⁰³³ İbnu'l-Cevzî, *ed-Duafâ ve'l-Metrûkîn*, II, 175.

¹⁰³⁴ Cürcânî, *el-Kâmil fî Duafâi'r-Ricâl*, VII, 153.

Yusuf b. Atıyye için kaynaklarda “Zayıf olduğunda icmâ edilmiştir” denilmektedir¹⁰³⁵. Buhârî onun hakkında “Hadisleri münkerdir”¹⁰³⁶; Hâkim “Kendisiyle hüküm verilmez”¹⁰³⁷; Nesai “Terkedilir”; Fellâs “Yalan söyleyip söylemediğini bilmiyorum”; İbn Adî “Onun hadislerinin hiçbirisi mahfuz değil” demiştir¹⁰³⁸. İbn Hibban ise şunları söyler: “İsnadları değiştiriyor, uydurma metinleri sahîh isnadlara monte edip rivâyet ediyordu. Kendisiyle hüküm verilmez. Yahyâ b. Maîn, “Hadisleri birşey değil” der¹⁰³⁹. Hakkında söylenenler hep “Hadisleri terkedilir”¹⁰⁴⁰, “Hadisleri övülmez”¹⁰⁴¹, “Çok zayıf”¹⁰⁴² şeklinde geçmektedir. Söz konusu rivâyeti eserine alan Heysemî’ den başka ona güvenilir diyen birisine rastlamadık¹⁰⁴³. Dolayısıyla Heysemî’nin râvî cerhinde son derece mütesâhil olduğu ortaya çıkmaktadır.

Fakihlerin kadının ana baba ve akraba ziyâreti konusundaki görüşleri de aşağıdaki gibidir:

Fukahânın Görüşleri: *Hanbelî* ve *Şâfiî* mezheplerine göre; “kocasından izinsiz olarak kadının dışarıya çıkması haramdır. Çünkü, kocanın hakkı vaciptir. Dolayısıyla, vacip olmayan şeyler sebebiyle kadının evi terketmesi câiz değildir. Kocanın da ister ana-babasını ve akrabalarını ziyaret için olsun, isterse onların hastalıkları, cenazeleri için veya başka yerler için olsun karısına çıkış izni vermeme hakkı vardır”¹⁰⁴⁴. İmam Ahmed, kocası yanında olduğu halde hasta annesine gitmek isteyen kadın için; “Kocasını kendisine izin vermesi hariç, kadının eşine itaati annesine gitmesinden daha öncelikli görevidir”¹⁰⁴⁵ demiştir. “Durum böyle olmakla beraber, kadının ana babasını ziyaretine engel olmak mekruhtur. Çünkü, bunda onlar için

¹⁰³⁵ Zehebî, *Mizânü'l-İ'tidâl*, VII, 301; el-Muğnî fi'd-Duâfâ, II, 763; Aclûnî, *Keşfu'l-Hafâ*, I, 198.

¹⁰³⁶ Buhârî, *et-Târîhu'l-Kebîr*, VIII, 387; Ebû Nuaym, *el-Müsnedü'l-Müstahrec alâ Sahîhi Müslim*, I, 87.

¹⁰³⁷ Hâkim, *el-Müstedrek*, IV, 134.

¹⁰³⁸ Zehebî, *Mizanü'l-İ'tidâl*, VII, 301;

¹⁰³⁹ İbn Hibban, *Mecrûhîn*, III, 134.

¹⁰⁴⁰ Heysemî, *Mecmeu'z-Zevâid*, I, 124.

¹⁰⁴¹ Cevzecânî, *Ahvâlü'r-Ricâl*, I, 118.

¹⁰⁴² İbn Hâcer, *el-İsâbe*, I, 598.

¹⁰⁴³ Hadis usûlü ilmine göre, bir râvide cerh ve ta'dil birleştiği takdirde ta'dil hükmü verenler çoğunlukta bile olsa, cerh ta'dile tercih edilir. Cerhin tercih edilmesinin sebebi şudur: Cerheden âlim, adâletine hükmeden âlime nisbetle, o râvî hakkında daha fazla bilgiye sahiptir. Böyle durumda bir râviyi cerheden âlim, onun adaletini kabul etmekle birlikte, adâletli olduğunu söyleyen âlimin gözünden kaçan bir halini haber veriyor demektir. Bu ise dikkate alınmaya değer bir husustur. Râviyi ta'dil edenler ne kadar çok olurlarsa olsunlar, cerhedenlerin haber verdikleri halin râvide olmadığını haber vermiş olmazlar (Bkz. Uğur, Müctebâ, *Ansiklopedik Hadis Terimleri Sözlüğü*, Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 1992, s. 48-51).

¹⁰⁴⁴ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, VII, 224; el-Kâfî fi Fıkhı İbn Hanbel, III, 123; el-Behûtî, *Keşşâfu'l-Kınâ*, V, 197; Şîrâzî, *el-Mühezzeb*, II, 66; Şîrbînî, *Muğnî'l-Muhtâc*, III, 260.

¹⁰⁴⁵ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, VII, 224; el-Behûtî, *Keşşâfu'l-Kınâ*, V, 197.

aralarındaki bağı kesmek ve kadını da buna muhâlefet etmeye sevk etmek tehlikesi vardır. Allah Teâlâ da onlara güzellekle muameleyi emretmiştir. Bu davranış ise güzel muameleden değildir¹⁰⁴⁶.

Hanefî ve Mâlikî mezhepleri ise, kocanın bu hususta hanımına mani olmasına bir had tayin etmişlerdir: *Hanefî* Mezhebine göre, koca karısını her cuma günü ana-babasını ve senede bir de onların dışındaki akrabalarını ziyaretten ya da onların gelişlerinden menedemez. Ebû Yusuf bunun ana-babanın karısının evine gelememeleri halinde böyle olduğunu, aslında onların gelmesinin daha güzel olduğunu belirtir. Hanefî fukahası, Ebû Yusuf'un yukarıdaki sözlerini naklettikten sonra, hak olanın bu olduğunu, babanın gelememesi halinde kocanın örfe uygun bir şekilde ara sıra karısının ana babasını ziyaretine izin vermesi gerektiğini belirtirler. Onlara göre, "ziyaretin her cuma şeklinde kayıtlanması gerekmez. Örf'e göre, ara sıra olması yeterlidir. Özellikle kadın genç ise, dışarıya fazla çıkışı fitne kapısının açılması demektir"¹⁰⁴⁷. İbn Nüceym (ö.970/1562) "Bazıları; sıla-i rahmi (akrabalarla irtibatı) kesmek olacağı için, kocanın buna hiç engel olamayacağını belirtirler. Çünkü, onlar eve yerleşmeye değil, ziyarete gelmektedirler" der. Fakat arkasından da sahîh olanın böyle olmaması gerektiğini söyleyerek¹⁰⁴⁸ diğer arkadaşlarının görüşüne iştirak eder.

Ancak, Hanefî mezhebi Şâfiî ve Hanbelîlerden farklı olarak, mesela "babası; ister müslüman ister kafir olsun, yatalak ve kızının hizmetine muhtaçsa kocanın hanımını bu ziyaretten men etme hakkı olmadığını söyler. Kadının da böyle bir yasaklamaya isyan etmesi ve kocasını dinlememesi gerekir"¹⁰⁴⁹.

Mâlikî mezhebine göre ise, "şâyet ana baba iyi ve güvenilir kişiler ise onlara geliş gidişi menetmeye kocanın hakkı yoktur. Eğer kötülüklerinin dokunması ve karısını ifsat etme ihtimalleri bulunursa, her cuma (haftada) bir kere, beraberlerinde emin kişiler de olmak üzere ana-baba kızlarını ziyaret ederler"¹⁰⁵⁰. "Yine, kocanın karısını güvenilir oldukları takdirde babasının ve erkek kardeşinin evine gitmesini

¹⁰⁴⁶ İbn Kudâme, *el-Muğni*, VII, 224; *el-Kâfi fî Fıkhı İbn Hanbel*, III, 123; Şîrâzî, *el-Mühezzebe*, II, 66.

¹⁰⁴⁷ İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-Kadir*, IV, 398; İbn Abidin, *Reddû'l-Muhtar ale'd-Dürri'l-Muhtar*, III, 146; İbn Nüceym, *el-Bahru'r-Râik*, IV, 212 (Diğer akrabaları men hususunda başka bir görüş ise ayda bir olarak tayin edilmiştir (Bkz. İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-Kadir*, IV, 398).

¹⁰⁴⁸ İbn Nüceym, *el-Bahru'r-Râik*, IV, 212 (İbn Nüceym bu sözleri söyleyenlerin kimler olduğunu açıklamaz).

¹⁰⁴⁹ İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-Kadir*, IV, 398; İbn Abidin, *Reddû'l-Muhtar ale'd-Dürri'l-Muhtar*, III, 145-146; İbn Nüceym, *el-Bahru'r-Râik*, IV, 212.

¹⁰⁵⁰ Abderî, *et-Tâcu ve'l-İklîl*, IV, 185.

engelleme hakkı yoktur"¹⁰⁵¹. "Kadının, kocası yanında değilken erkek ya da kızkardeşi veya annesi hastalansa, bu sebeple onlara bakmak için yanlarında bulunmak istese gitmesinde bir beis yoktur"¹⁰⁵².

İbn Hazm, incelediğimiz hadisi ele alarak; "Söz konusu mezhepler, **sâkıt olmuş** haberleri hüccet ediniyorlar. İşte bu hadis de onlardan biridir. İsnadda yer alan Yusuf b. Atiyye hadisleri terkedilmiş, hadisi yazılmayan birisidir" demektedir¹⁰⁵³.

Ürdün'de uygulanan Ahvâli Şahsiye Kanunu da 69. maddesinde nüşüzla ilgili olarak şu ifadelerle yer vermektedir: "*Kadın nâşize olduğunda nafaka hakkı yoktur. Nâşiz; şer'î bir özür olmadan koca evini terk eden, başka bir eve naklini talep etmeden önce kocayı kendi bulunduğu eve girmekten men eden kadındır. Kocasının dövmek ya da kötü muamele etmek suretiyle ezâ verdiği kadının ise bulunduğu meskenden çıkması meşru ve mübah (câiz) bir çıkıştır*"¹⁰⁵⁴.

Sonuç ve Değerlendirme: Yukarıda naklettiğimiz görüşleri, delillerini incelemeden okuyan bir kimsenin insanın aklına bazı sorular gelebilir. Örneğin, bir kısım mezhepler, kadının ana-babasını ziyâret etme hürriyetini tamamen kocanın iznine bağlamayı ve ona bu kadar yetki vermeyi acaba hangi şer'î kaynaklara dayandırmışlardır? Kur'an'da "üff bile denilmesine müsaade edilmeyen"¹⁰⁵⁵ ana-baba ile görüşmeyi engelleme cesâreti ve hükmü nereden kaynaklanmaktadır? Yoksa âyetle belirtilen husus, kadınların evlenmelerinden sonra sadece kocalarının ana babalarına göstermeleri gereken davranışı mı âmirdir? Oysa görüldüğü gibi, fukaha görüşlerini zikrederken konuyla doğrudan alakalı bir âyeti delil gösterememiştir. Mesned olarak kullanılan hadis ise, Kur'an ve sahih hadislerin ifadelerine tamamen zıt ve uydurma olan bir hadistir.

Aslında, bu yorumlar, yapıldıkları dönemin görüşlerini yansıtmaları bakımından önemlidir. Bilginler içinde yetiştikleri kültürden ayrı değillerdir. Bu nedenle, aynı bir mesele etrafındaki eski yorumlarla günümüz yorumları arasında büyük farklılıklar görülmektedir. Günümüzde artık delilsiz, ispatsız çalışmaların ilmî bir değeri yoktur. Bu durum ise müsbet bir gelişmedir. Çünkü, zaten eski bilginlerimizin sözlerini mutlaka kabul edeceğiz diye şer'î bir hüküm de bulunmamaktadır. Kur'an âyetlerinin

¹⁰⁵¹ Bu konuda ayrıntılar ve değişik görüşler için bkz. Abderî, *et-Tâcu ve'l-İkîl*, IV, 185-186.

¹⁰⁵² Abderî, *et-Tâcu ve'l-İkîl*, IV, 186.

¹⁰⁵³ İbn Hazm, *el-Muhallâ*, X, 332.

¹⁰⁵⁴ Akle, M., *Nizamu'l-Üsre*, II, 273.

¹⁰⁵⁵ 17/İsrâ, 23.

yeniden ve zamanın ihtiyaçlarına göre yorumlanması hususunda n açıktır. Dolayısıyla, Kur'an ve sahih sünnete aykırı rivayetlerle kadınları mağdur eden hükümleri tesbit edip, bunların doğrusunu ve asrın ihtiyacına cevap verecek Kur'an'a uygun yeni yorumları eskilerin yerine ikme etmek gerekmektedir. Nitekim, Ali Osman Ateş, yukarıdaki hadisi de incelediği eserinde, şöyle söylemektedir: "Kur'an ve Sünnet'e aykırı düşen bu rivayetlerin Hz. Peygamber'e ait olması, akla aykırı düşer. Çünkü, Hz. Peygamber'in Cenb-ı Hak katından getirdiği buyruklara aykırı sözler söylemesi, kendi tebliğ ettiği Kur'an'la çelişkiye düşmesi söz konusu olamaz. Tedviye muhtaç babasına bakmak için izin isteyen kadına, kocası izin vermiyor diye müsaade etmemesi de söz konusu olamaz. Bir kere, bir kocanın karısını, baba ve annesini, kardeşlerini ziyaretten menetmeye dnen hakkı var mıdır? Bir kocanın, eşine, sıla-i rahmi/yakın akraba ile ilişkisini kesmeyi emretmesi, böyle bir tutum içine girmesi kesin olarak haramdır. Böyle bir davranış Kur'an ve Sünnet tarafından yasaklanmış olup, Allah ve Rasl'ne isyandır. Allah ve Rasl'ne karşı gelme mâhiyeti taşıyan böyle bir davranışta bulunan kocaya, aile birliğini geçim ve dirliğini sağlamak için karısı kr krne itaat edecek midir? Sözgelimi koca, karısına: "Gel birlikte hırsızlık, soygun yapalım" veya tarih boyunca bazı toplumlarda rastlandığı gibi, 'Git, fuhuştan para kazan bana getir' dese, karısı sırf evli olduğu için, kocasının hakkına riyet etmek gerekçesiyle, din, ahlak ve hukkun yasakladığı bu tür isteklere boyun eğmek zorunda mıdır? Bu soruların tamamına verilecek cevap sadece 'hayır'dır. Yukarıda kaydedildiği üzere bir kocanın, karısına sıla-i rahmi kesmesini emretmesi haram olup, ahlak, din ve hukken yasaklanmış, insanlık dışı bir davranıştır"¹⁰⁵⁶.

Yine bu konuda A. Zeydan da şöyle demiştir: "Kocaya ana babayı ziyaretten men hakkı vermek vacip olan ana babaya iyilik etmeyi yasaklamak demektir. Bu durum ise kadının kocasına karşı görevlerini yerine getirdiği müddetçe câiz değildir. Çünkü, kadın ana-babasının yanında ikamete değil, onları ziyarete gitmektedir. Ziyaret ise ikamet değildir. Karı kocadan herbirinin diğerinin ailesiyle akrabalık bağları kurması, birbirleriyle tanışıp yardımlaşmaları evliliğin maksatlarındandır. Hastalandıkları zaman onları ziyaretten menetmek evlilikten beklenen maksatla bağdaşmaz. İki aile arasında düşmanlık ve nefrete sebep olur. Bu durum karı-koca arasındaki ilişkiye de tesir eder. Aralarındaki bağın zedelenmesine ve zayıflamasına sebep olur. Bu da şer'an arzulanacak bir durum değildir. Arzu edilmeyen şeylerin

¹⁰⁵⁶ Ateş, Ali Osman, **Hadis Temelli Kalıp Yargılarda Kadın**, Beyan Yayınları, İstanbul 2000, s.293.

vukuuna sebep olmak ise şer'an arzulanan bir maksat değildir. Ancak, kadının bu ziyaretinin ardında fesatlık ve zarar oluyorsa, kadının ziyaretini kocanın menetme hakkı vardır. Çünkü, zararın kaldırılması menfeatin celbedilmesinden daha evladır. Kendilerinden zararın kaldırılmasını istemek ise, şer'i bir haktır. Böyle bir durum ortaya çıktığı zaman, şer'i sebepden dolayı, kocanın karısını ana babasını ziyaretten men etmesi câizdir. Bu konuda örnek olarak kadının ana-babasının kızlarını nüşuza ve kocaya itaatsızlığa teşvik etmeleri gösterilebilir. Koca da karısını bu iğvadan kurtarmak için ziyaretten meneder. Böyle olmadığı halde ziyaretten menetmek ise karı-koca arasında nefrete ve nihâyet boşanmaya götürecek olaylara sebebiyet verir"¹⁰⁵⁷.

Peki, toplumumuzda da bazen örnekleriyle karşılaştığımız gibi, böyle bir tehlike kadın için söz konusu olduğu zaman ne olacaktır? Yani, kocanın ailesi tarafından zarar gelirse ne yapılacaktır? Benzer bir çözüm mü uygulanacaktır? Bu konuda fukahânın aynı tavsiyeyi yaptıklarına rastlayamadık. O halde, hem kadının hem de kocanın aileleriyle görüşmelerine mani olmak çare değildir. Çünkü, şer'i naslarda ana-babaya iyilik yapma ve sıla-i rahim'in farziyeti, evli kadının kocasının iznine bağlanmamıştır. Şayet koca istemiyorsa, ya da aralarında bir problem varsa, kadının ailesiyle samimi olmak zorunda değildir. Kadının görüşmesine mani olmaması yeterlidir. Gösterilen zayıf deliller, farz emirleri düşürmez. Buna rağmen, bazı mezheplerin kocanın kadını ailesiyle görüştürmemesini mekruh saymaları, hele hele bu yüzden nafakasını düşürmeleri, Allah'ın kitâbının yerine mesnedi olmayan yeni bir hüküm koymak ve bu konudaki Kur'an'ın âyetlerini rafa kaldırmaktır. Buna karşılık, sanıyoruz ki, sadece şu âyet bile cevap olarak yeterlidir: "فَهَلْ عَسَيْتُمْ إِنْ تَوَلَّيْتُمْ

Demek idâreyi ve hâkimiyeti ele alırsanız

hemen yer(yüzün)de fesad çıkaracak, **akrabalık münasebetlerinizi bile** parçalayıp keseceksiniz, öyle mi?"¹⁰⁵⁸.

Neden örnek olarak verdiğimiz bu âyet tatbik sahasına konmamış da hadisler ve bilginlerin sözleri Kur'an'dan önceye alınmıştır? Dikkati çeken husus; bazı mezheplerin bu uydurma rivâyete benzer hükümler vermiş olmalarıdır. Söz konusu rivâyet ve benzerleri yorumlarda mesned olarak kullanılmaya devam ettikçe

¹⁰⁵⁷ Zeydan, a.g.e., VII, 296-297.

¹⁰⁵⁸ 47/Muhammed, 21.

sürüp giden tartışmaların sonu gelmeyecektir. Bugün İslâma yapılan tenkitlerin sorumluları doğru yanlış demeden her rivâyeti kitaplarına alanlar ve bunların halk üzerindeki neticelerini düşünmeyenlerdir. Ali Osman Ateş'in de belirttiği gibi "bunları gerekli titizlik ve ciddiyetle tenkid süzgecinden geçirmeden eserine alıp nakleden bazı hadisçiler, tefsirciler ve İslâm tarihçileri sayesinde müsteşrikler de İslâm'a ve O'nun Peygamber'ine hücum etmek için fırsat ve malzeme bulmuşlardır"¹⁰⁵⁹.

Aslında bir haberin kaynağını araştırmak, Kur'an-ı Kerim'de mü'minlere verilen ilâhi emirler arasındadır. Âyette " يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِن جَاءَكُمْ فَاسِقٌ بِنَبَأٍ فَتَبَيَّنُوا أَن "

عُصِبُوا قَوْمًا بِجَهَالَةٍ فَتُصْبِحُوا عَلَىٰ مَا فَعَلْتُمْ نَادِمِينَ Ey iman edenleri Size yoldan çıkmış

(fâsık) birisi bir haber getirirse onun doğruluğunu araştırın. Yoksa bilmiyerek bir topluluğa karşı kötülük edersiniz. Sonra da yaptığınıza pişman olursunuz"¹⁰⁶⁰ denmektedir.

Kırbaçoğlu'nun da dediği gibi, "Şurası iyi bilinmelidir ki, İslâm dışı bir görüş, davranış veya zihniyetin müslümanlarca benimsenmiş olması onun İslâmî olduğunu hiçbir surette göstermez. Zira Müslümanların ortaya koyduğu herşeyin zorunlu olarak İslâmı temsil ettiğini düşünmek kadar büyük bir hata olamaz. Müslümanların her söylediğinin veya yaptığının İslâmı temsil etmesi şöyle dursun, tam aksine onların her yaptığı ve söylediği sorgulanabilir niteliktedir. Ve ancak Kur'ân'a ve Allah Rasûlü'nün modeline uyduğu sürece onların görüş ve davranışlarının İslâmî olması söz konusu olabilir"¹⁰⁶¹.

Bugünün İslam bilginlerinin ve özellikle de hadis âlimlerinin üzerine düşen en büyük görev, bu dinin temel kaynaklarında yer alan rivâyet ve hükümleri bir kez daha gözden geçirerek sağlam ve hastalıklı olanı birbirinden ayırmaktır. Bunun için de yeni bir Hadis Tenkit Metodolojisine ihtiyaç bulunmaktadır¹⁰⁶².

¹⁰⁵⁹ Ateş, Ali Osman, "Hz. Peygamber'in ve Çocuklarının İsimleri Hakkında Bazı İddiaların Değerlendirilmesi", D.E.Ü., İlahiyat Fakültesi Dergisi, 1989, C.5, sf. 391.

¹⁰⁶⁰ 49/Hucurat, 6.

¹⁰⁶¹ Kırbaçoğlu, M. Hayri, "Kadın Konusunda Kur'ân'a Yöneltilen Başlıca Eleştiriler", İslâmî Araştırmalar Dergisi, C.5, s.4, sf.276.

¹⁰⁶² Bu konulardaki yorum ve görüşler için örnek olmak üzere şu eserlere bkz. Kırbaçoğlu, M. Hayri, İslâm Düşüncesinde Sünnet, s.31-111; İslâm Düşüncesinde Hadis Metodolojisi, s.11-136; Görmez, Mehmet, Sünnet ve Hadisin Anlaşılması ve Yorumlanmasında Metodoloji Sorunu, s. 205-207.

Buraya kadar yaptığımız incelemelerden anlaşıldığı gibi, İslâm kadına lütfetmiş, haklarını vermiştir. Ancak bu durum Asr-ı Saâdet ve İslâm'ın ilk devirleri için söz konusudur. Toplumda hâlen yer alan gelenekler ise bunun tam aksi bir uygulamayı ortaya koymaktadır. Kadınların aleyhine olan, birtakım zayıf ve uydurma hadisler kadının geri planda kalması için halk üzerinde bir baskı kurmuş, böylece İslâm düşmanlarının bize yapamadığını biz kendimize yapar hale gelmişizdir.

Sonuç olarak, bu rivâyetlerin uydurma olduğu görülmektedir. Zaten, Hz. Peygamber'in ayetle emredilen sıla-i rahmi yasaklayarak, Kur'an'a aykırı davranışta bulunması düşünülemez. Allah'a itaat, kocaya itaattan daha önce gelir. Asıl günah, kocanın Allah'a isyan konusundaki isteklerine boyun eğmektir. Dolayısıyla, nuşûzun kadının nafakasını düşürmesine dâir mesned gösterilen delillerin hiçbir iknâ edici ve yeterli değildir. Daha önce yaptığımız incelemelerden anlaşıldığı gibi, ayet ve sahih hadisler hiçbir kayıt getirmeden nafaka yükümlülüğünü kocaya vermiştir.

Durum böyle olmakla birlikte, şayet kocanın bu yükümlülüğü yerine getirmeye gücü yetmez ya da imkânı olduğu halde nafakayı ödemezse ne yapılacaktır? Aşağıda bu konular üzerinde durulacaktır.

IV- NAFAKAYI TEMİN EDEMEME VE NAFKA YÜKÜMLÜLÜĞÜNDEN KAÇINMA

Nafaka ile ilgili olarak çalışmamızın buraya kadar olan bölümünde nafakanın tanımı, hukûkî yönü, nelerin nafaka kapsamına girdiğini nafakanın kime göre takdir edildiğini ve erkeğin nafaka vermesinin vacip olması için gerekli olduğunu belirttiği şartları inceledik. Bu bölümde ise kocanın nafakayı temin edememe ve yükümlülüğünden kaçınma durumu ile çocukların nafakası konusundaki ayet ve hadisler değerlendirilecektir.

Nafaka yükümlülüğünü ifâ etmeme, ya kocanın nafakayı temin etme gücünün olmamasından ya da nafaka yükümlülüğünden kaçınmasından kaynaklanmaktadır. Biz gelecek satırlarda bu durumları ayrı ayrı ele alacağız.

A- NAFAKAYI TEMİN ETME GÜCÜNÜN OLMAMASI

Fukahâ böyle bir durumda kadının kocasından boşanma talep edip edemeyeceği meselesini tartışmıştır. Fakihler bu konuda ikiye ayrılmış, bazıları

ayrılmayı talep edemez derken, bir kısmı da kadının böyle bir hakkı bulunduğunu savunmuştur.

1) Nafakayı Alamayan Kadının Boşanma Talep Edemeyeceği Görüşünü Kabul Edenler

Bu görüşü kabul edenler delil olarak şu âyetleri gösterir:

I- “Darda ise kolaylık anına kadar mühlet verilir”¹⁰⁶³.

وَإِنْ كَانَ ذُو عُسْرَةٍ فَنَظِرَةٌ إِلَىٰ مَيْسَرَةٍ وَأَنْ تَصَدَّقُوا خَيْرٌ لَّكُمْ إِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ

Kurtubî'nin (ö.671/1272), *Tefsir*'inde bu âyetle ilgili olarak “âyetin bütün insanlar için geçerli olduğu ve tüm darda kalan herkese mühlet verilmesi gerektiği” belirtilir¹⁰⁶⁴. “Bu âyet mucibince, kocanın durumu iyileşinceye kadar kadın beklemekle sorumlu tutulur. Kocanın görevi olan zevcenin nafakası düşmez ve zimmetinde borç kalır”¹⁰⁶⁵.

II- “Varlıklı olan kimse, nafakayı varlığına göre versin; rızkı kendisine daraltılmış bulunan fakir de nafakayı Allah'ın ona verdiğiinden versin. Allah bir nefse ona verdiğiinden fazlasını yüklemes. Allah güçlükten sonra kolaylık verir”¹⁰⁶⁶.

لِيُنْفِقَ ذُو سَعَةٍ مِّن سَعَتِهِ وَمَن قَدِرَ عَلَيْهِ رِزْقُهُ فَلْيُنْفِقْ مِمَّا آتَاهُ اللَّهُ لَا يُكَلِّفُ اللَّهُ نَفْسًا إِلَّا مَا

آتَاهَا سَيَجْعَلُ اللَّهُ بَعْدَ عُسْرٍ يُسْرًا

Cessâs (ö.370/980) bu âyetin tefsirinde şöyle demektedir: “Şâyet koca nafakaya kâdir olamıyorsa Allah bu durumda onu infakla yükümlü tutmaz. Infakla yükümlü olmayan kişi ise nafaka sağlamaktan aciz bulunması dolayısıyla karısıyla arası ayrılmaz. Şâyet “Allah Teâlâ boşanma diye bir olaya izin vermiştir. Dolayısıyla, boşanması gerekir” denirse, ona şöyle cevap verilir: “Kocanın bundan dolayı boşanmaya zorlanması câiz değildir. Âyet-i kerimeyle bu vaziyette nafakayla yükümlü tutulamayacağı bildirildiği için boşanmaya zorlanamaz. “Allah güçlükten

¹⁰⁶³ 2/Bakara, 280.

¹⁰⁶⁴ el-Câmi'u li Ahkâmi'l-Kur'ân, III, 372.

¹⁰⁶⁵ İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-Kadîr*, IV, 391.

¹⁰⁶⁶ 65/Talâk, 7.

sonra kolaylık verir” ifadesi de nafaka sağlama konusundaki acizliğinden dolayı aralarının ayrılamayacağına, çünkü Allah’ın zorluğu kolaylığa çevireceğine delildir¹⁰⁶⁷.

III- “İçinizdeki bekârları, kölelerinizden ve câriyelerinizden iyi olanları evlendirin. Eğer yoksul iseler, Allah onları lutfu ile zenginleştirir. Allah lutfu bol olandır, bilendir”¹⁰⁶⁸.

وَأَنْكِحُوا الْأَيَامَىٰ مِنْكُمْ وَالصَّالِحِينَ مِنْ عِبَادِكُمْ وَإِمَائِكُمْ إِنْ يَكُونُوا فُقَرَاءَ يُعْغِنِهِمُ اللَّهُ مِنْ

فَضْلِهِ وَاللَّهُ وَاسِعٌ عَلِيمٌ

Söz konusu âyetin tefsiri ile ilgili olarak İbn Kesir (ö.774/1372), İbn Abbas’ın rivâyetine yer verir ve onun “Bu âyette Allahu Teâlâ, evliliği teşvik etmiş, hür olsun köle olsun nikâhla emretmiş ve onlara zenginlik vadetmiştir” sözlerini naklettikten sonra, “ızarından başka birşeyi olmayan ve demirden bir yüzük dahi bulamayan adamı, Kur'an'dan bildiği bazı parçalar karşılığı mehirle Hz. Peygamber'in evlendirdiğini”¹⁰⁶⁹ söyler¹⁰⁷⁰.

Fukahânın Görüşü: *Hanefî* bilginlerinden; Ebû Hanife, Ebû Yusuf ve Muhammed ile İbn Şübrüme fakirlik sebebi ile, kadın istese bile, eşlerin arasının ayrılmayacağı görüşündedir. “Çünkü, bu durumda nafaka, hakimin kararı ile borca dönüşür ve gelecekte tahsil edilir. Büyüğünü defetmek için zararın hafifine katlanılır”¹⁰⁷¹. “Zira, infak olmaması dolayısıyla nikâhın feshi durumunda, kadın diğer tüm zevcelik haklarını da iptal etmiş olacaktır”¹⁰⁷².

İbn Kayyım da Hz. Peygamber’in ahabî arasında nafakayı ödeyememesinden dolayı nikâhı fesh olmuş bir kadın bulunmadığını ve böyle bir hakka da kadının sahip olduğunu bilmediğini belirtir¹⁰⁷³.

¹⁰⁶⁷ **Ahkâmü'l-Kur'an**, V, 361.

¹⁰⁶⁸ 24/Nûr, 32.

¹⁰⁶⁹ Sahih olduğu belirtilen bu hadisle ilgili bilgi için Mehrin “Dayandığı Şer’î Deliller” başlığına bakınız.

¹⁰⁷⁰ İbn Kesir, **Tefsîru'l-Kurâni'l-Azîm**, III, 286-287.

¹⁰⁷¹ Ayrıntılar için bkz. Merginânî, **Bidâyetü'l-Mübtedî**, I, 89; **el-Hidâye**, II, 41; İbrâhîm b. Ebî'l-Yemen, **Lisânü'l-Hükkâm**, I, 337; Zeydan, a.g.e., VIII, 472, VII, 218; Zuhaylî, V. a.g.e., X, 109.

¹⁰⁷² İbnü'l-Hümâm, **Fethu'l-Kadîr**, IV, 391.

¹⁰⁷³ İbn Kayyım, **Zadü'l-Meâd**, VI, 114.

2) Nafakayı Alamayan Kadının Boşanma Talep Edebileceği Görüşünü Kabul Edenler

Kocası tarafından nafakası sağlanmayan kadının boşanma talep edebileceği görüşünü savunanların kendilerine delil olarak aldıkları ayet şudur:

“Kadınları boşadığınızda, müddetleri sona ererken, onları güzellikle tutun, ya da güzellikle bırakın, haklarına tecavüz etmek için onlara zararlı olacak şekilde tutmayın; böyle yapan kendisine yazık etmiş olur”¹⁰⁷⁴

Bu görüşte olanların delil gösterdiği rivâyetler de şunlardır:

I- Ebû Hüreyre'nin rivâyet ettiğine göre; "Resûlullah buyurdular ki: "Sadakanın en hayırlısı (kişiyi fakirliğe düşürmeyecek şekilde servete dayanan) zenginlikten verilen sadakadır. Nafakasını vermek zorunda olduklarından başla"¹⁰⁷⁵.

خير الصدقة ما كان عن ظهر غني

Harcamada nafaka verilmesi zorunlu olan kişilerden başlanması gerektiğini bildiren bu rivâyeti Buhârî ve İbn Hibban "Sahîh" kitaplarına almışlardır¹⁰⁷⁶. Aynı hadisi Müslim aşağı yukarı aynı lâfızlarla Ebû Hüreyre'den değil, Hakîm b. Hızâm'dan rivâyet etmiştir¹⁰⁷⁷. İbn Hibban da Câbir b. Abdillâh'tan rivâyet etmiştir¹⁰⁷⁸. Bilindiği gibi bu hadisler, rivâyeti kitaplarına alan Müslim ve İbn Hibban'a göre **sahîhtir**. Sıhhatinde ittifak edilen bir hadis olduğu anlaşılmaktadır. Ancak bu rivâyette boşanmadan zikredilmemektedir.

Buhârî'nin Ebû Hüreyre'den gelen iki rivâyetinin birisinde yukarıdaki sözlere ilâve olarak: "(Aile fertlerinin nafakasını vermezsen) Kadın: - "Ya beni doyur, ya da beni boşal!" der. Hizmetçi: - "Beni besle, beni çalıştır!" der. Çocuk da: - "Beni doyur, beni kime bırakıyorsun?" der. Bu hadisi rivâyet ederken Ebû Hüreyre'nin yanında bulunanlar: -Ya Ebâ

¹⁰⁷⁴ 2/Bakara, 231.

¹⁰⁷⁵ Buhari, *Zekat* 18 (II, 117); Buhârî, *Edebü'l-Müfred*, I, 78; Ebû Davud, *Zekat* 39 (1676), II, 312; Nesai, *Zekat*, 53, (V, 62); Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, II, 230, 245, 278, 394, 402, 476, 480, 501; Nesai, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, II, 33, II, 36; Abdürrezzak, *Musannaf*, IX, 75-76; İbn Ebî Şeybe, *Musannaf*, II, 427; İbn Hibban, *Sahîh*, X, 54; Taberânî, *Mu'cemu'l-Evsat*, VIII, 312, IX, 184; Beyhakî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, IV, 180. Hadiste geçen *ظهر غني* ifadesi için Hattâbî "Kişinin malından kifâyet miktarından artakalan maldır. Bu sebeple akabinde "Nafakasını vermek zorunda olduklarından başla!" denmiştir" der (Bkz. Heyet, *el-Kütübü's-Sittetü ve Şurûhuhâ*, XVI, V, 63).

¹⁰⁷⁶ Buhari, *Zekat* 18 (II, 117); İbn Hibban, *Sahîh*, X, 54.

¹⁰⁷⁷ Müslim, *Zekat* 95 (1034), I, 717.

¹⁰⁷⁸ İbn Hibban, *Sahîh*, VIII, 134 (3345).

Hüreyre! Sen bu hadisi bu şekilde Resûlullah'tan işittin mi? dediler. Ebû Hüreyre: - "Hayır, bu Ebû Hüreyre'nin dağarcığındandır!" dedi¹⁰⁷⁹.

İbn Hazm'a (ö.456/1063) göre; "bir önceki hadisten sonra yer alan **bu fazlalık Hz. Peygamber'in sözü değildir**. Nitekim Buhârî'de de yer aldığı gibi, bu fazlalığın Ebû Hüreyre'ye ait olduğu kendi ifadesiyle sabittir. Dolayısıyla bu haberle ihticac edip ayrılma fikri de fâsit olmuştur. Ebû Hüreyre kadının bunları söyleyebileceğini hikaye etmiştir. Yoksa hüküm olarak "bu vaciptir" dememiştir¹⁰⁸⁰. Münzirî (ö.656/1258) de bu kısmın müdrec olarak Ebû Hüreyrenin kelâmı olduğu kanaatindedir¹⁰⁸¹. İbn Kayyim el-Cevziyye'ye göre (ö.751/1350), "bizzat Ebû Hüreyre'nin kendisi, "Nafakamı temin et, yoksa boşal!" sözünün kendi dağarcığından olduğunu, Hz. Peygamber'in sözünden bulunmadığını ifade etmiştir. *Sahîh*'te bu böyledir. Aynı hadisi Saîd b. Ebî Saîd de ondan rivâyet etmiştir. Ebû Hüreyre bu hadisi rivâyet ettikten sonra: "Karın şöyle der: ..." diyerek Ebû Hüreyre'nin hadise ziyade ettiği kısmı zikretmiştir¹⁰⁸². Şevkânî (ö.1250/1834) de buradaki açıklamanın Ebû Hüreyre'nin sözü olduğunu belirtir¹⁰⁸³. Bilginlerin ortak görüşünün bu fazlalığın kendi ifâdesinde belirttiği gibi Ebû Hüreyre'nin sözü olduğu anlaşılmaktadır.

İbn Hacer şerhinde hadis ile ilgili olarak; "Koca karısının nafakasını sağlamaktan aciz ise ve kadın da ayrılığı isterse araları ayrılır diyenler bu hadisi delil olarak kullanmaktadırlar" der. O ayrıca; cumhurun görüşünün de böyle olduğunu belirtir ve konu başında metnini verdiğimiz "... haklarına tecavüz etmek için onlara zararlı olacak şekilde tutmayın..."¹⁰⁸⁴ âyetini de görüşlerine delil olarak kullandıklarını ifade eder¹⁰⁸⁵.

Aynı haber benzer lâfızlarla yine Ebû Hüreyre'den rivâyetle onun sözü olarak değil de Hz. Peygamber'in sözü olarak şöyle de nakledilir:

Hz. Peygamber: - "Bakmakla yükümlü olduğun kimselerden başla!" buyurur. Birisi: - "Kime bakmakla yükümlüyüm, Ya Resûlullah!" diye sorar. Hz. Peygamber de:- "Karın sana:

¹⁰⁷⁹ Buhari, *Nafakât* 2 (VI, 189, 190); Beyhakî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, VII, 471 (15489).

¹⁰⁸⁰ İbn Hazm, *el-Muhallâ*, X, 94.

¹⁰⁸¹ *et-Terğîb ve't-Terhib*, II, 13.

¹⁰⁸² *Zadü'l-Meâd*, VI, 115.

¹⁰⁸³ *Neylû'l-Evtar*, VII, 132.

¹⁰⁸⁴ 2/Bakara, 231.

¹⁰⁸⁵ İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*, IX, 500-501.

"Beni doyur! Yoksa boşa!" der. Kölen: - "Beni doyur ve çalıştır!" der. Oğlun: "Beni doyur! Beni kime terk ediyorsun!" der, buyurur¹⁰⁸⁶.

İbn Kayyım, Nesainin iki ravisinin güvenilir olduğunu söyler¹⁰⁸⁷. Nitekim hadis sahîh ya da hasen rivâyetleri naklettiği belirtilen *el-Müntekâ*'da da geçmektedir¹⁰⁸⁸. İbn Mülakkın, Dârakutnî'nin isnâdının sahîh olduğunu ve az önce zikredilen haberi kastederek başka yoldan sıhhatinde ittifak edilerek rivâyet edildiğini, ancak bunun Ebû Hüreyre'nin sözü olduğunu, Müslim'in ise bu ilaveli hadisi kitabına almadığını belirtir¹⁰⁸⁹. Şevkânî de Ahmed ve Darakutnî'nin bu hadisi sahîh isnadlarla rivâyet ettiğini söyler¹⁰⁹⁰.

Görüldüğü gibi bu sözlerin, Hz Peygamber'in değil, mevkuf olarak Ebû Hüreyre'nin sözleri olduğu muhaddislerin çoğunluğunun görüşüdür.

II- Kadın bu durumda boşanma taleb edebilir diyenler şu rivâyeti de delil olarak gösterirler: "Hz Ömer ordu komutanlarına karısından uzakta bulunan kişilerin ya eşlerine nafaka göndermelerini veya boşamalarını ve hapsedtikleri kadınların nafakalarını da göndermelerini yazmıştır"¹⁰⁹¹.

İbn Mülakkın Şafîi'nin *Müsned*'inde rivâyet ettiği bu haberin isnâdının sahîh olduğunu söyler¹⁰⁹². San'ani'ye göre, Şâfiî'nin isnâdı ceyyid (iyi), Beyhaki'nin isnâdı hasendir¹⁰⁹³.

III- Yine Ebû Hüreyre'den rivâyet olunduğuna göre: "Karısına infak edecek şeyi bulamayan adam hakkında Hz. Peygamber: - "Araları ayrılır!" buyurmuştur."¹⁰⁹⁴

Ebû Hâtim, Beyhakî ve Dârakutnî'nin Asım el-Kârî-Ebû Salih-Ebû Hüreyre tarikiyle verdiği bu hadisin illetli olduğunu belirtmiştir¹⁰⁹⁵. İbn Kayyım el-Cevziye bu rivâyet hakkında "Allah'a yeminle belirtiriz ki, bunu ne Hz. Peygamber söylemiş, ne Ebû Hüreyre O'ndan işitmiş ve ne de onu rivâyette bulunmuştur. Nasıl olabilir ki, bizzat Ebû Hüreyre Hz. Peygamber'den: - "Karın: "Beni doyur, yoksa boşa!" der

¹⁰⁸⁶ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, II, 527; Dârekutnî, *Sünen*, III, 296-297; Taberânî, *Mu'cemu'l-Evsat*, IX, 103; Beyhakî, *Şuabü'l-İman*, III, 236 (3419); İbn Cârûd, *Müntekâ*, I, 188.

¹⁰⁸⁷ *Zadü'l-Meâd*, VI, 106.

¹⁰⁸⁸ İbn Cârûd, *Müntekâ*, I, 188.

¹⁰⁸⁹ İbn Mülakkın, *Hülâsatü'l-Bedri'l-Münir*, II, 255.

¹⁰⁹⁰ Şevkani, *Neylû'l-Evtar*, VII, 132.

¹⁰⁹¹ Daha önce zikredilen bu haberin kaynakları için "Kadının Nüşuz Yapmaması" bölümüne bkz.

¹⁰⁹² *Telhîsu'l-Habîr*, II, 257.

¹⁰⁹³ *Sübülû's-Selam*, III, 221.

¹⁰⁹⁴ Darakutni, *Sünen*, III, 297 (194); Beyhakî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, VII, 470 (15487).

diye rivâyet edilmesini câiz görmüyor ve bu ifadenin Hz. Peygamber'e nisbeti gibi yanlış bir anlayışa düşülmemesi için, bunun kendi dağarcığından olduğunu ifade ediyor" demektedir¹⁰⁹⁶.

Aynı haber Hz. Peygamber'den merfu olarak Ebû Hüreyre'nin rivâyeti değil ama Saîd b. el-Müseyyeb'in sözü şeklinde de rivâyet edilmektedir. Buna göre "Karısına infak edecek şey bulamayan adam hakkında Said b. el-Müseyyeb; "Araları ayrılır!" demiştir"¹⁰⁹⁷.

*Muvatta'*da bu haber doğrudan Malik'ten rivâyetle "Ona ulaştığına göre.." diyerek rivâyet edilmiştir¹⁰⁹⁸. Darakutnî ve Beyhaki'de yer alan rivâyet için ise İbn Hacer'in bildirdiğine göre; İbn Kattân Dârakutnî'nin bu haberi Hammad b. Seleme'nin kitabından nakletmesi nedeniyle (bir önceki rivâyetle yer alan مثله) zamirinin merciini farklı yere kaydirdiğini, yanlışlıkla bu zamiri Said b. el-Müseyyeb yerine Ebû Hüreyre'ye verdiğini, daha sonra da Beyhakî'nin Dârakutnî'ye itimat ettiğini ve İbnul Müseyyeb'in lafzını merfu olarak Ebû Hüreyre'ye nisbet ettiğini bildirir¹⁰⁹⁹.

Haberin Said b. el-Müseyyeb'in sözü olduğu anlaşılmaktadır.

IV- Ebu'z-Zinâd şöyle söyler: Saîd b. el-Müseyyeb'e, nafaka temininden aciz bir adamın karısından ayrılıp ayrılmayacağını sordum. O: - "Evet!" dedi. Ben - "Sünnet mi?" dedim. O: - "Sünnet." dedi¹¹⁰⁰.

İmam Şâfiî "Buradaki sünnet lafzından maksad, Resulullah'ın sünneti olmasına benziyor" demektedir¹¹⁰¹. İbn Kayyım'a (ö.751/1350) göre; Onun bu ifadesi Resulullah'ın sünnetine yorulur. Hiç olmazsa bu, İbnu'l-Müseyyeb'in mürsellerinden birisi kabul edilir¹¹⁰². İbn Mülakkın'a göre (ö.804/1402) Şâfiî ve Beyhaki bu rivâyeti sahîh isnadlarla rivâyet etmişlerdir¹¹⁰³. San'âni (ö.1182/1768) ve Şevkani'ye

¹⁰⁹⁵ İbn Hacer, *Telhîsu'l-Habîr*, IV, 8; Şevkânî, *Neylû'l-Evtar*, VII, 132.

¹⁰⁹⁶ İbn Kayyım, *Zadû'l-Meâd*, VI, 115.

¹⁰⁹⁷ Darakutnî, *Sünen*, III, 297 (192); Beyhakî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, VII, 470 (15486); Malik, *Muvatta*, *Talak* 82, (II, 588-589).

¹⁰⁹⁸ *Talak* 82, (II, 588-589).

¹⁰⁹⁹ İbn Hacer, *Telhîsu'l-Habîr*, IV, 8.

¹¹⁰⁰ Saîd b. Mansûr, *Kitabû's-Sünen*, II, 82 (2023); İbn Ebî Şeybe, *Musannaf*, IV, 169; Abdürrezzak, *Musannaf*, VII, 96.

¹¹⁰¹ Şâfiî, *Müsned*, I, 266; Beyhakî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, VII, 469; İbn Hazm, *el-Muhallâ*, X, 94.

¹¹⁰² İbn Kayyım, *Zadû'l-Meâd*, VI, 107.

¹¹⁰³ *Hülâsatü'l-Bedri'l-Münir*, II, 254.

(ö.1250/1834) göre, bu rivâyet **güçlü bir mürseldir**¹¹⁰⁴. Said'in mürselininin ancak güvenilir ravilerden olacağı umulmaktadır¹¹⁰⁵.

İbn Hazm'a göre, nafakayı temin edememe durumunda karı kocanın ayrılacağına hükmedenlerin hücceti, işte bu Said b. el-Müseyyeb'in "sünnettir" sözüne dayanmaktadır ve bu söz **sahîhtir**. Ancak Said bu sözün Hz. Peygamber'in sünneti olduğunu söylememiştir. Kimbilir belki de Ömer'in sünnetidir. Yani bu konu ihtilâfıdır. Eğer ona mürsel diyorlarsa bunun da hüccette yeri yoktur¹¹⁰⁶. San'ânî (ö.1182/1768), İbn Hazm'ın "belki de Ömer'in sünnetidir" deyişine "Nasıl oldu da kendi metodunun hilafına olarak zahirin dışına çıktı" deyip karşı çıkar ve bunun Hz. Peygamberin sünnetinden başkasına ait bir sünnet olamayacağını belirtir. Zira soran ancak Resûlün sünnetini sormaktadır. Başka birinin ve Hulefâi Râşidin'in sünneti de olamaz. Çünkü hüccet ancak Resûlün sünnetidir¹¹⁰⁷. Rivâyetin mürsel olduğu anlaşılmaktadır.

Bu görüşte olan fukahânın delil olarak kullandıkları âyet ve hadisler bunlardır. Bunun dışında daha birçok yorumlar delil olarak kullanılmıştır.

Fukahânın Görüşü: Hanefî Mezhebi dışında kalan cumhura, yani fukahânın çoğunluğuna göre, "nafaka sağlamakdan aciz olan kimsenin hanımı ister boşanma taleb eder isterse bu duruma sabreder"¹¹⁰⁸. "Çünkü, Allahu Teâlâ " الطَّلَاقُ

مَرَّتَانِ فَإِمْسَاكَ بِمَعْرُوفٍ أَوْ تَسْرِيحٍ بِإِحْسَانٍ Boşanma iki defadır. Ya iyilikle tutma, ya da iyilik yaparak serbest bırakmadır..¹¹⁰⁹ demektedir. Muğni'de belirtildiğine göre, bu âyet gereğince kadını kendisine nafaka vermeyerek tutmak, iyilikle tutmak değildir. Dolayısıyla buradan, iyilik yaparak kadını serbest bırakma sonucu çıkmaktadır. Çünkü, koca maruf bir şekilde hanımını nikâhında tutmaktan acze düşmüştür. Kadına -zarar daha az olduğu halde- cinsel ilişkiden acizlikle fesh hakkı

¹¹⁰⁴ San'ânî, *Sübülû's-Selam*, III, 224; Şevkani, *Neylû'l-Evtar*, VII, 132.

¹¹⁰⁵ San'ânî, a.g.e., III, 224.

¹¹⁰⁶ el-Muhallâ, X, 94.

¹¹⁰⁷ *Sübülû's-Selam*, III, 224.

¹¹⁰⁸ ed-Derdîr, *eş-Şerhu'l-Kebîr*, II, 518; Desûkî, *Hâşiyetu'd-Desûkî alâ Şerhi'l-Kebîr lid-Derdîr*, II, 518; Şirbînî, *Muğni'l-Muhtâc*, III, 442; İbn Kudâme, *el-Muğni*, VIII, 162. Mâlikîlerin dışında kalan cumhura göre; kocaya takdir edilen nafaka fakirliği sebebiyle düşmez. Allahu Teâlâ'nın "Darda ise kolaylık anına kadar mühlet verilir" (2/Bakara, 280) kavline göre zenginleşinceye kadar üzerinde borç kalır (Bkz. Zuhaylî, a.g.e., X, 108-109).

¹¹⁰⁹ 2/Bakara, 229.

sabit olduğuna göre, zararın daha çok olduğu nafakadan acizlikle sabit olması daha evladır”¹¹¹⁰.

Zeydan'ın konu ile ilgili görüşleri şöyledir: “Kocasının nafakasını yerine getirememesi durumunda hanımının ayrılmak istemesi konusu, fukahânın sözlerinden anlaşıldığı kadarıyla, kendisini hüccet kabul edeceğimiz kat'i bir nass bulunmadığından ictihadi bir meseledir. Durum böyle olunca, konuya şeriatın usulu, kaideleri ve maksatları ışığında bakmak gerekir. Buna göre, şeriatte zarara uğrayandan zararın kaldırılması esastır. Çünkü, ne zarar vermek ne de zarara uğramak vardır. Şeriatın nikâha özendirmedeki gayesi, neslin çoğalması ve evlilik bağının mümkün olduğunca devam ettirilmesidir. Fakat, İslâm şeriatının hususiyetlerinden birisi de insanlar arasındaki olaylara duyarsız kalmamasıdır. Dolayısıyla, nafakanın temin edilememesi durumunda ayrılma kadın için bir ruhsattır, ona vacip kılınmış bir husus değildir. Güzel olan ise, kadının kocasının nafakasını sağlayamadığı zor anlarında sabretmesi, gücünün yettiğinde onun yanında yardımcısı ve destekçisi olduğunu ortaya koymasıdır. Şâyet, kadın herhangi bir sebeple sabredemiyorsa, kocasıyla boşanma hususunda da iyi niyetle anlaşılamamışlarsa, o zaman meseleyi hakime götürmek onun hakkıdır. Kadının hakime gitmesi; kocanın nafaka hususundaki acizliğinin, kendisine zarar verdiği ve buna da artık sabrının kalmadığının delilidir. Kadını bu zarara tahammül etmeye sabretmesi için zorlamak câiz değildir. Çünkü, nefisler bir değildir. Kadınlar da sabır, tahammül vs. yönlerinden bir değildir. Ayrılık talebi hususunda zevcenin hakkı olduğu cumhurun öne sürdüğü deliller içerisinde şer'î senedini bulur. Mani olanlara gelince, gittikleri yolda tercih edilecek kuvvetli bir hüccet yoktur. Bizim görüşümüze göre, delil olarak kullandıklarının en kuvvetlisi **‘Varlıklı olan kimse, nafakayı varlığına göre versin; rızkı kendisine daraltılmış bulunan fakir de nafakayı Allah'ın ona verdiğiinden versin. Allah bir nefse ona verdiğiinden fazlasını yüklemes. Allah güçlükten sonra kolaylık verir’**¹¹¹¹ âyetidir. Fakat bu hüccet aynı şekilde ayrılabilir diyenlere de aynı âyet içinde yer alan **‘..Allah bir nefse ona verdiğiinden fazlasını yüklemes’** cümlesi itibariyle aynı kuvvette delil teşkil edebilir. Bu âyetten maksat; ‘kadından zararı kaldırmaktır’ denebilir. Tercih her iki eşin ihtiyar ve ittifâkına kalmıştır. Dolayısıyla, tercih edilen görüş cumhur'un görüşüdür”¹¹¹².

¹¹¹⁰ İbn Kudâme, a.g.e, VIII, 162-163.

¹¹¹¹ 65/Talâk, 7.

¹¹¹² Zeydan, a.g.e., VIII, 478. Bu hususta Medenî Kanun'da da şöyle denilmektedir: “Bir geliri varsa, kocanın isteği üzerine ev masraflarına uygun bir şekilde katılmak da karının ödevlerinden birisidir. Koca hastalanır ve çalışmazsa, karısının çalışarak eve bakmasını isteyebilir. Bunun dışında karı,

Sonuç ve Değerlendirme: Görüldüğü kadarıyla nafakayı almayan kadının boşanma talep edebileceği görüşünde olanların delil gösterdiği hadislerden ilk rivâyetle boşanma arasında bağ kurmak yakın bir delalet değildir. Ebû Hüreyre'nin rivâyetinde yer alan "...Kadın 'Ya beni doyur ya da beni boşa' der" sözünün muhaddislerin çoğunluğunun kabulüyle Ebû Hüreyre'nin sözü olduğu kendi ifadesiyle ortaya konmuştur. III. ve IV. rivâyetlerde yer alan karısına infak edecek şey bulamayan adam hakkında verilen "Araları ayrılır" hükmünün Hz. Peygamber'e mi Ebû Hüreyre'ye mi yoksa Saîd b. el-Müseyyeb'e mi ait olduğunda ihtilaf edilmiş bilginlerin çoğunun ise bunun Said b. el-Müseyyeb'in mürseli görüşü olduğu kuvvet kazanmıştır. Mürsel rivâyet ise hüccet olmak için yeterli değildir. Ayette yer alan "Haklarına tecâvüz etmek için onlara zararlı olacak şekilde tutmayın" ifadesi ise, burada kadına bir seçim hakkı doğduğunu dolayısıyla kadına teklifin yapılacağına duruma karar vermenin ona ait bir seçim olduğuna işaret etmektedir.

Bize göre, iyi gününde bir insandan faydalanıp zorluğa düştüğünde onu terketmek insanlığa yakışan bir davranış değildir. Allah **her** فَإِنَّ مَعَ الْعُسْرِ يُسْرًا " zorlukla birlikte bir kolaylık"¹¹¹³ yarattığını kendisi söylemektedir. Kocanın gayretli olması, çalışmak istemesi, boş gezmeyi, tembelliği sevmemesi ve parası olduğu zamanlar onu ailesiyle paylaşması gibi durumlarda herşeye bir çare bulunabilir. Kadının kocasının nafakasını karşılayamaması durumunda hemen boşanmayı düşünmek yerine öncelikle mevcut bütün imkanları kullanması daha uygun bir davranış olacaktır. Dolayısıyla, ayrılık en son düşünülecek davranış şekli olmalıdır. Kadının ayrı bir geliri varsa, böylesi zor durumlarda evin geçimine yardımcı olması insanlık gereğidir. Şayet uygun bir iş bulursa ve kocası da ev işlerinde yardımcı olursa bu gibi şartlarda, kadın da çalışıp evine katkıda bulunabilir. Allah'ın dediği gibi: "güçlükten sonra kolaylık" gelir. Önemli olan çare aramaya devam etmektir. Unutulmamalıdır ki, وَأَنْ تَيْسَرَ لِلْإِنْسَانِ إِلَّا مَا سَعَى insana ancak çalıştığının karşılığı vardır"¹¹¹⁴.

çalışıp para kazanmaya zorlanamaz. Karının ev masraflarına katılmak üzere verdiği paraları koca ona karşı borçlanmış olmaz..." "Koca mâli durumu itibarıyla sarsılır, işini ve servetini kaybetmek tehlikesine maruz kalırsa, karının ona kendi servetinden bir miktar yardımda bulunmak yükümlülüğü vardır. Ancak, koca karısından bu suretle aldığı parayı ona karşı borçlanır ve sonradan ona ödemek mecburiyetindedir"(Bkz. Akıntürk, *Medenî Hukuk*, s. 212, 213).

¹¹¹³ 94/ İnşirah, 5, 6.

¹¹¹⁴ 53/Necm, 39.

B- NAFKA YÜKÜMLÜLÜĞÜNDEN KAÇINMA

Günümüzde de örneklerine şahit olduğumuz gibi, koca gücü yettiği halde cimriliği ya da bencilliği dolayısıyla ailenin ihtiyaçlarını karşılamaz veya kazandığı parayı kendi zevkleri için kullanmak ister de ailesine yeterince infak etmezse durum ne olacaktır? Böyle bir durumda kalan kadının sahip olduğu haklar şunlardır:

1) Kadının Kocasının Malından İzinsiz Alması

Şâyet koca şer'an kendisine vazife olan nafakayı ödemezse, kadının kocasının malından, onun izni ve haberi olmasa da kendine ve çocuklarına yetecek miktarı alması câizdir¹¹¹⁵. Zira, Hz. Peygamber Hind'e kocasının malını kastederek; - "Örfe göre sana ve çocuğuna kifâyet edecek miktarda al" buyurmuşlardır".

Bu rivâyete hadisçilerin sahîh dediğini daha önce belirttiğimiz için burada tekrar üzerinde durmuyoruz¹¹¹⁶.

İbn Hacer bu hadis hakkında Kurtubî'nin; "Hz. Peygamber'in Hind'e "Al" demesi bunun mübah bir iş olduğunu gösterir" dediğini nakleder¹¹¹⁷.

Kocanın keyfi bir şekilde kadının ihtiyaçlarını karşılamaması ve kadının da yukarıda zikredilen hadise rağmen, kocasının malından izinsiz alma imkânı yoksa veya bu şekilde gizli almak istemiyorsa ya da bu yüzden bir problemle karşılaşılıyorsa bu durumda kadının meseleyi mahkemeye götürme hakkı vardır.

2) Kadının Mahkemeye Başvurması

Fukahaya göre, kadın yukarıda ifade edildiği gibi "nafaka alma yoluna gidemiyorsa, hakime müracaat edip kocasının üzerine nafaka bağlanmasını talep eder"¹¹¹⁸. "Koca zengin ve malı varsa hakim malını cebren satar ve bedelini hanımına nafaka için verir. Zengin olduğu halde görünürde malı yoksa, kadının istemesi halinde hakim onu hapseder"¹¹¹⁹.

Sonuç ve Değerlendirme: Görüldüğü gibi nafakayı ödeme gücünün olmaması ile gücü olduğu halde nafakayı ödemekten kaçınmak birbirinden ayrı

¹¹¹⁵ İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*, IX, 507.

¹¹¹⁶ Bu hadis ve kaynaklarıyla ilgili geniş bilgi için "Nafakanın Dayandığı Şer'î Deliller" başlığına bakınız.

¹¹¹⁷ İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*, IX, 509.

¹¹¹⁸ Heyet, *Fetâvâ-i Hindiyye*, III, 394.

şeylerdir. Kur'an-ı Kerim nikâhı ağır ve önemli bir sözveriş (misâk-ı galîz) olarak vasıflandırmıştır¹¹²⁰. Dolayısıyla, nikâhı gerçekleştiren kişiler bunun sonucunu da kabul edeceklerdir. Yani, haklarını talep ettikleri gibi görevlerini de yerine getireceklerdir. Âyet ve sahîh hadislerin gereği olarak, nafaka yükümlülüğünü üstlenen erkeğin, görevini keyfi olarak yapmaması halinde yukarıda belirtilen neticelere de katlanması kaçınılmazdır.

C- ÇOCUKLARIN NAFAKASI

Allahu Teâlâ'nın; " وَعَلَى الْمَوْلُودِ لَهُ رِزْقُهُنَّ وَكِسْوَتُهُنَّ بِالْمَعْرُوفِ " Onların yiyeceği ve giyeceği babayadır¹¹²¹ " **Çocuklarınızı emzirirlerse haklarını verin onlara**¹¹²² buyurması, Hz. Peygamber'in de Hind'e: - "Örfe göre sana ve çocuğuna kifâyet edecek miktarda al" demesi dolayısıyla, fukahaya göre; "Kimse çocukların nafakasından babaya ortak olamaz. Baba yalnız başına öder"¹¹²³. "Hanımın nafakasından da kimse ortak olmaz. Çünkü onlar, ondan bir cüzdürler, onların ihyası da kendi nefsinin ihyası gibidir. Nesepleri de ona katılmıştır, dolayısıyla nafaka yükü de babanın üzerine olur . Bu naslarda nafaka anaya değil babaya yüklenmiştir¹¹²⁴.

Yukarıda geçen emzirme ilgili âyet için şöyle denilmiştir: "Âyette çocuk emzirme durumunda nafakadan söz edilmesi, çocuk yüzünden daha fazla yiyecek ve giyecek eşyasına ihtiyaç duymasındandır. Çünkü çocuğun sıhhatli yetişmesi, annenin de sıhhatli olmasını gerektirir"¹¹²⁵.

Sonuç ve Değerlendirme: Görüldüğü gibi, fukahâ ittifakla âyet ve hadisler ışığında görev taksimi yapılırken çocukların nafakasını karşılama sorumluluğunu babaya vermiştir. Hem çocuğun sorumluluğu hem de nafakayı temin etmenin ne denli güç olduğu ise açık bir husustur. Aslında bu durum çocuklar ile anne arasında kurulacak iletişim için çok önemlidir. Çünkü, kadın nafakanın koca tarafından

¹¹¹⁹ Kâsânî, *Bedâi'u's-Sanâi*, IV, 38; Zuhaylî, a.g.e., X, 108.

¹¹²⁰ 4/Nisâ, 21.

¹¹²¹ 2/Bakara, 233.

¹¹²² 65/Talak, 6.

¹¹²³ Heyet, *Fetâvâyi Hindiyye*, III, 413; Döndüren, Hamdi, *Delilleriyle İslâm Hukuku*, s.211.

¹¹²⁴ Zuhaylî, a.g.e., X, 86.

karşılanması halinde, böyle bir yükümlölükten kurtularak çocuklarına daha fazla zaman ayırabilecektir. Bu da fiziksel ve ruhsal açıdan sağlıklı nesillerin yetiştirilmesi anlamına gelmektedir. Günümüzde çocuklarının nafakasını üstlenmek durumunda kalan kadınların karşılaştıkları sıkıntılar bilinmektedir. Bunun farkında olan bir çok devlet, çalışan anneler için doğum izni, süt izni, ücretsiz izin vs. gibi uzun aylara varan birçok uygulamayla kadınlara kolaylık sağlamaya çalışmaktadır. Kanaatimizce, özellikle, erken yaşlarında çocuklar ile annelerin birlikte olmaları sağlanmalıdır.

Çalışmamızın buraya kadar olan bölümünde; nikah akdinin geçerli olabilmesi için gereken şartlar ile bu akit neticesinde kadına verilmesi vacib olan mâlî haklarından mehir, nafaka ve bu başlık içine giren mesken bahisleri işlenmiştir.

Buraya kadar işlediğimiz hususlar ailede kadının mâlî haklarına aitti. Fukaha âyet ve hadislerin gereği olarak, mehir, nafaka ve meskeni erkeğin sorumlulukları arasında kabul etmiş ve bu konuları ayrıntılı bir şekilde ele almıştır. Biz bu hususta yapılan birçok düzenlemeyi içerisinde hadis bulunmadığı için tafsilatlı bir şekilde inceleyemiyoruz.

Bu açıklamadan sonra araştırmamızın üçüncü bölümünü oluşturan "Kadının Mehir ve Nafaka Dışında Kalan Hakları" konularına geçebiliriz.

¹¹²⁵ Kâsânî, *Bedâiu's-Sanâi*, IV, 30-31.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KADININ MEHİR VE NAFKA DIŞINDAKİ HAKLARI

Araştırmamızın bundan sonraki safhasında, kadının mehir ve nafaka dışında kalan hakları incelenecektir. Bu bağlamda sırasıyla kadının cinsel ilişki hakkı, azil ve doğum kontrolü, kendi malında ve kocasının malında tasarruf hakkı ile güzel muamele konuları, içindeki ayet, hadisler ve mezheplerin görüşleri açısından değerlendirilecektir:

I- CİNSEL İLİŞKİ HAKKI

Mezheplerin kadının cinsel ilişki konusundaki haklarını ele alırken görüşlerine mesned gösterdiği Kur'an ve hadis delilleri şunlardır:

Kur'an Delili

1- "Ey Muhammed! Sana kadınların aybaşı hali hakkında da sorarlar. De ki: "O bir ezadır" Aybaşı halinde iken kadınlardan el çekin, temizlenmelerine kadar onlara yaklaşmayın. **Temizlendikleri zaman; Allah'ın size buyurduğu yoldan yaklaşın.** Allah şüphesiz daima tevbe edenleri sever, temizlenenleri de sever"¹¹²⁶

وَيَسْأَلُونَكَ عَنِ الْمَحِيضِ قُلْ هُوَ أَذًى فَاعْتَزِلُوا النِّسَاءَ فِي الْمَحِيضِ وَلَا تَقْرُبُوهُنَّ حَتَّى يَطْهُرْنَ فَإِذَا تَطَهَّرْنَ فَأْتُوهُنَّ مِنْ حَيْثُ أَمَرَكُمُ اللَّهُ إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ التَّوَّابِينَ وَيُحِبُّ الْمُتَطَهِّرِينَ

2- "Adil hareket etmeye ne kadar uğraşsanız, kadınlar arasında eşitlik yapamayacaksınız, **bari bir tarafa tamamen meyletmeyin ki diğerini askıdaymış gibi bırakmış olmayasınız...** İşleri düzeltir ve haksızlıktan sakınırsanız..."¹¹²⁷

وَلَنْ تَسْتَطِيعُوا أَنْ تَعْدِلُوا بَيْنَ النِّسَاءِ وَلَوْ حَرَصْتُمْ فَلَا تَمِيلُوا كُلَّ الْمِيلِ فَتَدْرُوا كَالْمُعَلَّقَةِ وَإِنْ تُصْلِحُوا وَتَتَّقُوا فَإِنَّ اللَّهَ كَانَ غَفُورًا رَحِيمًا .

¹¹²⁶ 2/Bakara, 222.

¹¹²⁷ 4/Nisâ, 129. Cessâs söz konusu âyetin bu vucûba delil olduğunu, kadının cinsi ilişki hakkının eda edilmesini, evli olduğu halde kocasızmış gibi boş bırakılmaması gerektiğini belirtir (Bkz. Cessâs, Ahkâmü'l-Kur'an, II, 64).

Sünnet Delili

Abdullah b. Amr b. el-As'ın rivâyet ettiğine göre, Hz. Peygamber O'nun gündüzleri oruçlu, geceleri ibadetle geçirdiği haberini alınca: - *"Böyle yapma! (Bazı günler) Oruç tut, (bazı günler) iftar yap. (Geceleri) hem ibadet et, hem de uyu. Muhakkak ki bedeninin senin üzerinde hakkı vardır. Gözlerinin senin üzerinde hakkı vardır. Karının senin üzerinde hakkı vardır."* buyurur¹¹²⁸.

Buhârî, Müslim, İbn Hibban ve İbn Huzeyme bu hadisi "**Sahîh**"lerine almışlardır. Şuayb el-Arnâvut da isnâdının **sahîh** olduğunu belirtmiştir¹¹²⁹. Sıhhatinde ittifak edilen bir hadis olduğu anlaşılmaktadır.

Fukahânın Görüşü: Fukahaya göre; bu ayet ve hadislerde görüldüğü gibi cinsi ilişki kadının hakkıdır ve kocasının üzerine vaciptir¹¹³⁰.

Ancak, bu vacip ilişkinin ne kadar zaman aralığıyla gerçekleştirilmesi gerektiği hususu ihtilâf konusu olmuştur:

Mâlikîlerin genel görüşüne göre, "Şâyet erkek karısının cinsi ihtiyacını gidermeyi terkeder ve kadın da bu terkden dolayı zarar görürse, kadının ayrılmak üzere mahkemeye başvurması câizdir. Hakimin de onun isteğini yerine getirmesi vaciptir"¹¹³¹.

Şâfiilere göre, "evlilik içinde bir defa dışında vacip değildir"¹¹³². "Çünkü, bu erkeğin hakkıdır. Kiralanmış odanın kullanılması gibi onu terketmesi câizdir. Zira, yararlanmaya iten sebep şehvet ve sevgidir, onun da vacip olması mümkün değildir. Müstehap olan ise, fesada karşı emin olmak için kadını boş bırakmamaktır"¹¹³³. "Eğer erkek bundan acizse nikâh fesholur"¹¹³⁴.

¹¹²⁸ Buhari, *Savm* 55 (II, 245); 57 (II, 246); Müslim, *Sıyam* 181 (1159), I, 813; Nesâî, *Sıyam* 78, (IV, 215); Nesâî, *es-Süneni'l-Kübrâ*, III, 264 (5324), (91831); Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, II, 194, 197, 198; Humeydî, *Müsned*, II, 269; İbn Huzeyme, *Sahîh*, III, 295 (2109); İbn Hibban, *Sahîh*, VIII, 337; Beyhakî, *es-Süneni'l-Kübrâ*, IV, 299 (8257), (106488); III, 16 (4509), (102743)..

¹¹²⁹ İbn Hibban, *Sahîh*, VIII, 337.

¹¹³⁰ el-Behûtî, *Keşşafü'l-Kinâ*, V, 354; Zeydan, a.g.e., VII, 239; Zuhayli, V., a.g.e., IX, 261.

¹¹³¹ ed-Desûkî, *Hâşiyetü'd-Desûkî ale's-Şerhi'l-Kebîr*, II, 431 (Ayrıca bkz. Abderî, *et-Tâcu ve'l-İklîl*, IV, 108).

¹¹³² Zuhayli, V., a.g.e., IX, 261.

¹¹³³ Şîrâzî, *el-Mühezzeb*, II, 66; Zuhayli, a.g.e., IX, 261.

¹¹³⁴ Şîrâzî, y.a.g.e., II, 163.

Hanbelîler ise kocanın her dört ayda bir kere, bir özür yoksa, karısıyla cinsî ilişkide bulunmasının vacip olduğunu söylemişlerdir¹¹³⁵. Merdâvî, bilginlerin çoğunluğunun görüşünün bu olduğunu söyler¹¹³⁶. Yine bu görüşte olan ilim adamlarına göre, "eğer ikisinden birinin özrü olmadığı halde, koca münasebetten çekinirse kadının arzusu üzerine araları ayrılır. Şâyet cinsî ilişki vacip olmasaydı, diğer vacip olmayan şeylerde olduğu gibi, ilâ yemini¹¹³⁷ sebebiyle kocanın ilişkiyi terketmesi vacip olmazdı. Çünkü, nikâh karı kocanın maslahatı, faydası ve her ikisini de zarardan korumak için meşru kılınmıştır. Erkek şehvetin zararlarından kadın vasıtasıyla kurtulduğu gibi, kadın da kocası sebebiyle aynı zararlardan korunur. Tabiatıyla, cinsî ilişki her ikisi için de müşterek bir hak olmuş olur. Dört ayın bitiminden sonra erkek ilişkiden kaçınır veya hür kadın için dört gecedan birinde onun yanında geceleme kabul etmezse ve karı kocadan herhangi biri için de bir özür söz konusu değilse, ilâ sebebiyle olduğu gibi araları tefrik edilir. İlişkiden önce dahi olsa, nafakasını temin etmediğinde olduğu gibi, zifaktan sonra dört ay müddetle ilişkide bulunmazsa araları ayrılır. Cinsî ilişki olmadığı için aktin feshedilmesi, nafaka vermediği için feshedilmesinden daha evlâdır. Ancak koca bir özre binaen kadından uzağa gider ve seyahat süresi uzarsa durum değişir"¹¹³⁸.

İbn Hazm (ö.456/1063) kadının cinsel ihtiyacının giderilmesinin erkeğe farz olduğunu belirttikten sonra "وَيَسْأَلُونَكَ عَنِ الْمَحِيضِ قُلْ هُوَ أَذًى فَاعْتَزِلُوا النِّسَاءَ فِي الْمَحِيضِ وَلَا تَقْرَبُوهُنَّ حَتَّى يَطْهَرْنَ فَإِذَا تَطَهَّرْنَ فَأْتُوهُنَّ مِنْ حَيْثُ أَمَرَكُمُ اللَّهُ إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ التَّوَّابِينَ وَيُحِبُّ الْمُتَطَهِّرِينَ" Sana kadınların aybaşı hali hakkında da sorarlar. De ki: O bir ezadır.

Aybaşı halinde iken kadınlardan el çekin, temizlenmelerine kadar onlara yaklaşmayın. Temizlendikleri zaman, Allah'ın size buyurduğu yoldan yaklaşın..."¹¹³⁹ âyetine binaen bunun iki ay hali arasındaki her temizlik müddetince bir kere olduğunu belirtmiş aksi takdirde kişinin Allah'a âsi durumda kalacağını

¹¹³⁵ el-Behûtî, *Keşşafü'l-Kinâ*, V, 354; Merdâvî, *el-İnsâf*, VIII, 354.

¹¹³⁶ Merdâvî, *el-İnsâf*, VIII, 354.

¹¹³⁷ İlâ, lügatte "yemin" mânasındadır. İlâ ve zihar câhiliye devrinde birer talak şekli idi. Araplar ilâyı, bir sene ve daha fazla süre hanımı ile temasta bulunmamaya yemin edip, müddetin bitiminde yemini yenileyerek hanıma eziyet vermek kastıyla kullanıyorlardı. İslâm bu hükmü değiştirdi. En uzun dört ay olan bir müddetle sona eren bir yemin saydı. Buna göre, erkek dört ay bitmeden hanımına dönerse yeminini bozmuş sayılır ve eğer Allah'ın ismi ile veya yemin edilebilen sıfatlarından bir sıfatı ile yemin etmişse yemin kefareti vermesi lazım gelir. İlâsı dört aydan az olanları ilâ değildir. Yani İslâm ilâyı bir talak olarak bıraktı, fakat ona zaman tahdidi getirdi (Bu konuda daha geniş bilgi için bkz. Kâsânî, *Bedâiu's-Sanâi*, III, 171; Zuhaylî, a.g.e., IX, 417).

¹¹³⁸ el-Behûtî, *Keşşafü'l-Kinâ*, V, 354. (Ayrıntılı bilgi için ayrıca bkz. İbn Kudâme, *el-Muğni*, VIII, 163).

bundan çekinen kimsenin, edep dahilinde buna zorlanacağını çünkü münker bir iş yaptığını söylemiştir¹¹⁴⁰.

İmam Gazâlî'ye (ö.505/1111)göre "bu müddet dört gecede birdir. Çünkü erkek durum gerektirdiğinde en fazla dört eşle evlenebilir. Bununla beraber her iki tarafın ihtiyacına göre bu miktar azaltılıp çoğaltılabilir"¹¹⁴¹.

İbn Teymiye'ye (ö.728/1328) göre ise bunun için müddet kararlaştırılmaz. Erkeğe vacip olan husus kadının kifâyet miktarı ve erkeğin buna gücü nisbetince vaciptir. Şâyet erkek bunu yerine getirmezse tıpkı nafakada olduğu gibi hakim on bu bunu mecbur etmesi gerekir¹¹⁴².

Zeydan'a göre de tercih edilecek görüş, İbn Teymiye'nin görüşüdür. Kadını günaha sevketmeyecek şekilde kocanın gücünün yettiği ve kadının kifâyet miktarınca bu vazife koca tarafından yerine getirilmelidir. Dört ay veya daha az ya da daha çok gibi miktar takdirine gidilmemelidir¹¹⁴³.

Sonuç ve Değerlendirme: "..Temizlendikleri zaman, Allah'ın size buyurduğu yoldan yaklaşın..."¹¹⁴⁴ "..bir tarafa tamamen meyletmeyin ki diğerini askıdaymış gibi bırakmış olmayasınız..."¹¹⁴⁵ ayetleri ve sıhhatinde ittifak edilen az önce zikredilen "..karının senin üzerinde hakkı vardır" rivâyeti kadının cinsel ihtiyacının kifâyet miktarınca karşılanmasının erkeğe farz olması için yeterlidir. "Evlilik içinde bir defa dışında vacip değildir" diyen Şâfiî mezhebinin ya da diğer

¹¹³⁹ 2/Bakara, 222.

¹¹⁴⁰ İbn Hazm, el-Muhallâ, X, 40.

¹¹⁴¹ Gazâlî, İhyâü Ulumi'd-Din (Ter. Ahmet Serdaroğlu), II, 131.

¹¹⁴² Merdâvî, el-İnsâf, VIII, 354; Zeydan, a.g.e., VII, 242.

¹¹⁴³ Zeydan, a.g.e., VII, 242. Ancak, koca bir özre ve ihtiyaca binaen kadından uzağa giderse ve bir sebep dolayısıyla seyahat süresi uzarsa kadının ilişkisi hakkı düşer. Kocanın yolculuk ya da bir ihtiyacı sebebiyle, karısının yanında bulunmadığı durumlarda vacip cinsel ilişki süresi, Hz. Ömer'in verdiği hükümle altı ay olarak belirlenmiştir (Bkz. İbn Kudâme, el-Muğni, VII, 232). Bu konuda mesned olarak kullanılan rivâyet şöyledir: "Ömer İbni Hattab şehri kontrol için çıktığı gezintilerin birinde bir kadının şöyle dediğini işitir: - "Bu gece uzadı -Ve yüzü karardı. -Öyle uzadı ki, gece bana.., -Bir dostum, yarım yok oynaşacağım..." Bunun üzerine Ömer Hafsa'nın yanına girer ve ona: - "Ey kızcağızım! Bir kadın ne kadar süre kocasızlığa tahammül edebilir?" deyince, Hafsa, - "Beş yahut altı ay" der." Bkz. Beyhakî, es-Süneni'l-Kübrâ, IX, 29 (17628). Böylece Ömer insanların gazvelerde altı ay kalmalarını kararlaştırır. Bir ay yürüyüp, dört ay gazada kalacaklar ve bir ayda da döneceklerdir. Fukahanın belirttiğine göre kocanın seyahatta olmasını gerektiren bir özrü yoksa gelmesi gereklidir. Bu özür; ilim tahsili, cihat, hac veya rızık kazanmaya gitmiş olmak vb.dir. Eğer böyle bir özrü varsa gelmesi gerekmez. Çünkü, özür sahibi özrü dolayısıyla mazur görülür. Hakim uzakta olan kocaya gelmesi için mektup yazar. Eğer özürsüz olarak hakim kendisiyle yazışmasından sonra gelmeyi reddederse, hakim nikâhı fesheder. Çünkü, o bu şekilde üzerine terettüp eden bir hakkı terketmiştir (Bkz. Zuhayli, V., a.g.e., IX, 262).

¹¹⁴⁴ 2/Bakara, 222.

¹¹⁴⁵ 4/Nisâ, 129. Cessâs söz konusu âyetin bu vucûba delil olduğunu, kadının cinsi ilişki hakkının eda edilmesini, evli olduğu halde kocasızmış gibi boş bırakılmaması gerektiğini belirtir (Bkz. Cessâs, Ahkâmü'l-Kur'an, II, 64).

mezheplerin görüldüğü gibi her hangi bir ayet ya da hadis dayanağı yoktur. Bu konuyla ilgili hadisleri incelerken en çok dikkatimizi çeken husus; erkeğin cinsellik çağrısına karısının, özür ve ağır hastalık halleri dışında, her halükarda kesinlikle cevap vermesidir¹¹⁴⁶. Hatta, bunun kadının kocasına karşı yapmak zorunda bulunduğu görevleri arasında en çok üzerinde durulan husus olduğunu söyleyebiliriz. Kanaatimizce, aynı durum kadın için de söz konusudur. Nikâhın yalnızca erkeğin cinsel duygularını gerçekleştirmek üzere akdedilmediği bir gerçektir. Bilindiği gibi, âyet ve hadislerde, aksine bir emir bulunmadıkça, hitap her iki cinsedir. Nitekim, Bakara suresinde; " وَلَهُنَّ مِثْلُ الَّذِي عَلَيْهِنَّ بِالْمَعْرُوفِ " Erkeklerin

kadınlar üzerinde bulunan hakları gibi kadınların da erkekler üzerinde hakları vardır..."¹¹⁴⁷ buyrulmaktadır. "İstisnâî bir durum tesbit edilmediği sürece, asıl olan kadın ve erkek için hükümlerin aynı olmasıdır"¹¹⁴⁸ kuralını kadının cinsel ihtiyacının tatminine uygulamamak için her hangi bir sebep yoktur.

II- AZİL VE DOĞUM KONTROLÜ

Azil ile doğrudan alakalı âyet yoktur. Hadislerde ise bir kısım rivâyetler azlin mübah olduğunu gösterirken diğer bir kısım rivâyetler de yasak olduğu intibainı vermektedir. Bu rivâyetler aşağıdaki gibidir:

Azlin mübah olduğunu gösteren rivâyet

I- Câbir'den rivâyet edildiğine göre; o şöyle demiştir:

"Biz Resûlullah devrinde Kur'an inerken azil yapıyorduk. (Eğer ondan birşey yasak edilecek olsa bizi Kur'an nehyederdi.)"¹¹⁴⁹

كُنَّا نَعْرِزُ عَلَى عَهْدِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَالْقُرْآنُ يَنْزِلُ

¹¹⁴⁶ Örnek olmak üzere bkz. Buhari, *Bed'ül-Halk* 7 (IV, 84); Müslim, *Nikâh* 122 (1436), II, 1060; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, II, 480; Ebû Ya'lâ, *Müsned*, XI, 76; İbn Ebî Şeybe, *Musannaf*, III, 558 (17133); Ebû Nuaym el-İsbehani, *el-Müsnedü'l-Müstahrec alâ Sahîhi İmâmı Müslim*, IV, 112; Ebû Avâne, *Müsned*, III, 86; Beyhaki, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, VII, 292.

¹¹⁴⁷ 2/Bakara, 228.

¹¹⁴⁸ İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-Müctehid*, I, 72.

¹¹⁴⁹ Bazı kaynaklar rivâyetin yalnızca birinci bölümünü almıştır. Örneğin, Buhârî yalnızca ilk cümleyi almış Müslim metni tümüyle vermiştir. Kaynakları için bkz. Buhari, *Nikâh* 96 (VI, 153, 154); Müslim, *Nikâh* 136, 137, 138 (1440), II, 1065; Tirmizî, *Nikâh* 39 (1137), III, 443; İbn Mâce, *Nikâh* 30 (1927), I, 620; Ebû Davud et-Tayalisi, *Müsned*, s. 236 (1697); Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, III, 309, 368, 377, 380; Humeydî, *Müsned*, II, 529 (1257); İbn'ül-Ca'd, *Müsned*, s. 243; İbn Hibban, *Sahîh*, IX, 507 (4195); Ebû Ya'lâ, *Müsned*, IV, 177 (2255); Nesai, *es-Süneni'l-Kübrâ*, V, 344 (9092); V, 344 (9093); Taberânî, *Mucemü'l-Evsat*, I, 149 (185); *Müsnedü's-Şâmiyyîn*, I, 209 (373); Beyhaki, *es-Süneni'l-Kübrâ*, VII, 228 (14081).

Buhârî, Müslim ve İbn Hibban hadisi “**Sahîh**”lerine almışlardır. Tirmizi, **hasen-sahîh** demiş ve sahabeden ehli ilim bir topluluğun buna ruhsat verdiğini belirtmiştir¹¹⁵⁰. İbn Hibban’ın eserini tahkik eden Şuayb el-Arnâvut, bu hadisin **ravilerinin güvenilir** olduğunu, Ebi Ya’lâ’nın *Müsned*’indeki hadis için ise Şeyh Hüseyin Esed, **ravilerinin sahîhin ravileri** olduğunu söylemiştir¹¹⁵¹. Elbânî de **sahîh** der¹¹⁵². Sıhhatinde ittifak edilen bir hadis olduğu anlaşılmaktadır.

Azlin haram olduğunu gösteren rivâyet

II- Hz. Aişe, Ukkâşe’nin kızkardeşi Cüzâme binti Vehb’den şöyle rivâyet ediyor:

“Ben Resûlullah’ın huzurunda birtakım insanlar ile beraber bulundum... Kendilerine azl’in hükmünü sordular. O da: - “O, bir çocuğu diri diri gizlice mezara gömmek (ve’d-i hafî)dir.” buyurdular. (Râvinin ilâvesine göre;) Ve’d demek “Diri olarak gömülen kız, hangi günahla öldürüldü diye sorulduğu zaman¹¹⁵³ âyetindeki mânâ gibidir¹¹⁵⁴.”

عَنْ جُدَامَةَ بِنْتِ وَهْبٍ أُخْتِ عُكَّاشَةَ قَالَتْ حَضَرْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي أَنَسٍ... ثُمَّ سَأَلُوهُ عَنِ الْعَزْلِ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ذَلِكَ الْوَأْدُ الْخَفِيُّ زَادَ عَبْدُ اللَّهِ فِي حَدِيثِهِ عَنِ الْمُقَرِّي وَهِيَ وَإِذَا الْمَوْعُودَةُ سُئِلَتْ

Müslim hadisi “**Sahîh**”ine almıştır. Hâkim’de yer alan rivâyet için muhakkik Abdülkerim Ata, Zehebi’nin Telhîs’da Buhârî ve Müslim’in hadisin birinci bölümünü rivâyet ettiğini (ikinci cümlelerin râvinin ziyâdesi olduğunu) belirtir¹¹⁵⁵. İbn Hazm, hadisin **son derece sahîh** olduğunu söyler¹¹⁵⁶. İbnü’l-Hümâm da **sahîh** olduğunu belirtir¹¹⁵⁷. Elbânî de hadisin **sahîh** olduğu kanaatindedir¹¹⁵⁸. Hadise zayıf diyen bilgin yoktur. Fukahânın değerlendirmesini sonraya bırakarak devam ediyoruz:

¹¹⁵⁰ Tirmizî, *Nikâh* 39 (1137), III, 443.

¹¹⁵¹ İbn Hibban, *Sahîh*, IX, 507 (4195); Ebû Yâ’lâ, *Müsned*, IV, 177 (2255).

¹¹⁵² Elbânî, *Sahîhu Süneni Tirmizî*, I, 332 (909); *Sahîhu Süneni İbn Mâce*, I, 325 (1564).

¹¹⁵³ 81/Tekvir, 8-9.

¹¹⁵⁴ Müslim, *Nikâh* 140 (1442), II, 1067; İbn Mâce *Nikâh* 61 (2011), I, 648; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, VI, 434 (27487); Taberânî, *el-Mu’cemü’l-Kebîr*, XXIV, 209 (535); Hâkim, *el-Müstedrek ale’s-Sahîhayn*, IV, 77 (6937); Beyhakî, *es-Süneni’l-Kübrâ*, VII, 231 (14108).

¹¹⁵⁵ *el-Müstedrek ale’s-Sahîhayn*, IV, 77 (6937).

¹¹⁵⁶ *el-Muhallâ*, X, 70.

¹¹⁵⁷ *Fethu’l-Kadir*, III, 401.

¹¹⁵⁸ *Sahîhu Süneni İbn Mâce*, I, 340 (1636).

Kadının izniyle azlin câiz olduğunu gösteren rivâyet

III- Hz. Ömer'den rivâyet edildiğine göre; o;

"Resûlullah hür kadına izni olmaksızın azil yapmaktan nehyetti"¹¹⁵⁹ demiştir.

قَالَ نَهَى رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنْ يُعْزَلَ عَنِ الْحُرَّةِ إِلَّا بِإِذْنِهَا

İbn Abdilber (ö.463/1071) bu rivâyeti kastederek "Bu konuda isnâdı zayıf olan merfu bir hadis vardır"¹¹⁶⁰ der. Ve devamla, alimler arasında hür kadına ancak onun izniyle azil yapılacağına dair hiçbir anlaşmazlık olmadığını, çünkü cinsel ilişkinin onun da hakkı olduğunu ve bunu istemeye de hakkı bulunduğunu belirtir¹¹⁶¹. Heysemî (ö.807/1405) ise bu rivâyet için "İsnaddaki İbn Lehiya dolayısıyla zayıf bir hadistir. Fakat bu hadisin İbn Ömer ve İbn Abbas'dan gelen rivâyet şahitleri vardır" der¹¹⁶². Zürkânî (ö.1122/1710) "Bu hadisi İbn Mâce rivâyet etmiştir. Ancak isnâdında İbn Lehiya vardır"¹¹⁶³, derken Mübârekpûrî (ö.1353/1934) "İsnadda yer alan İbn Lehiya hakkında söz edilmiştir"¹¹⁶⁴ şeklinde görüşlerini ifade ederler. Hadisin sıhhatinde ihtilaf edildiği anlaşılmaktadır.

Görüldüğü gibi azlin caiz olduğunu gösteren I. Câbir rivâyeti de, azlin câiz olmadığını gösteren II. Cüzâme hadisi de muhaddislerce sahih addedilmiştir. Kadının izniyle câiz olduğunu gösteren III. Hz. Ömer rivâyeti ise bilginlerce zayıf kabul edilmiştir.

Fukahânın Görüşü: Mezhepler arasında bu rivâyetlerin yoğun bir şekilde tartışıldığını görmekteyiz:

Şâfiî'lerden Şîrâzî *el-Mühezzebe* adlı eserinde; Cüzâme binti Vehb'den rivâyet edilen hadis dolayısıyla azlin mekruh olduğunu, şâyet kadının izniyle olursa câiz olduğunu söyler. Çünkü, münasebette ikisinde hakkı vardır¹¹⁶⁵. İmam Gazâlî'ye göre "her ne kadar caiz olmadığını gösteren Cüzâme hadisi sahîh rivâyette geçiyorsa da azlin mübah olduğuna dair sahîh rivâyetler de vardır. Gizli ve'd (cenini

¹¹⁵⁹ İbn Mâce, *Nikâh* 30 (1928), I, 620; Beyhakî, *es-Süneni'l-Kübrâ*, VII, 231 (14108).

¹¹⁶⁰ *Temhîd*, III, 150.

¹¹⁶¹ İbn Abdilber, *Temhîd*, III, 150; İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*, IX, 308; Mübârekpûrî, *Tuhfetü'l-Ahvezî*, IV, 244.

¹¹⁶² Bûsirî, *Misbâhu'z-Zücâce*, III, 111.

¹¹⁶³ Zürkânî, *Şerhu'z-Zürkânî*, III, 295.

¹¹⁶⁴ Mübârekpûrî, *Tuhfetü'l-Ahvezî*, IV, 244.

¹¹⁶⁵ Şîrâzî, *el-Mühezzebe*, II, 66.

gizlice toprağa gömme) ifadesi gizli şirk deyimi gibidir. Dolayısıyla, bu durum haram olduğunu değil mekruh olduğunu gösterir"¹¹⁶⁶.

Hanefî'lerden İmam Kâsânî, kadının rızası olmadan azlin mekruh olduğunu, çünkü inzalin çocuğun meydana gelmesi için sebep teşkil ettiğini, kadının da çocuk üzerinde hakkı olduğunu belirtir. Şâyet kadının rızasıyla olursa mekruhluğun ortadan kalktığını söyler¹¹⁶⁷. *Fethu'l-Kadir*'de "Fesad zamanı olduğu için kötü çocuktan korkarsa, kadının rızası olmadan da azil yapılabilir. Bunun gibi kadının iznini düşüren özürler vardır" denir¹¹⁶⁸. *Reddû'l-Muhtar*'da "Zamanımız fesad zamanı olduğu için kadının izni olmasa da azil mübahtır" denip bu özürlerden bazıları sıralanır. Örneğin "çocuğunun daru'l-harbde doğabileceği korkusu, karısının kötü huylu olmasından dolayı onu boşamak istemesi, dolayısıyla da hamile kalmasını istememesi bu özürlerden bazılarıdır"¹¹⁶⁹.

Hanbelî Mezhebi'nin kaynaklarından olan *Keşşâfu'l-Kınâ*'da bahsedildiğine göre; "kadından izinsiz azil yapılması haramdır. Çünkü, Hz. Ömer'den rivâyet edildiğine göre "*Resûlullah hür kadına izni olmaksızın azil yapmaktan nehyetmiştir*". Zira, çocukta kadının da hakkı vardır. Azil yapılmasıyla zarar kadına da olmaktadır. Dolayısıyla, azil ancak kadının izniyle câizdir"¹¹⁷⁰. *Muğnî*'de "Daru'l-harbde olması, fakat cinsi ihtiyacının bulunması dolayısıyla azil yapması gibi sebepler olmadığı müddetçe azil mekruhtur ve ancak kadının izniyle câizdir" denmiştir¹¹⁷¹.

Mâlikî mezhebine göre de ancak kadının izni varsa azil câizdir¹¹⁷².

Zâhirî mezhebinden İbn Hazm'a göre; "Cüzâme hadisi dolayısıyla azil yapılması haramdır. Çünkü, azlin mübah olduğunu gösteren rivâyetler Cüzâme hadisiyle çelişmektedir". İbn Hazm devamla, "Yakînen biliyoruz ki, "هُوَ الَّذِي خَلَقَ لَكُمْ

يَٰٓأَيُّهَا النَّاسُ كُلُّ مِمَّا فِي الْأَرْضِ جَمِيعًا

nedeniyle her şeyin aslı mübahtır. Dolayısıyla, hakkında haram nazil oluncaya kadar

¹¹⁶⁶ Gazâlî, *İhyâu Ulumi'd-Din*, II, 132-133.

¹¹⁶⁷ Kâsânî, *Bedâiu's-Sanâi*, II, 334.

¹¹⁶⁸ İbnü'l-Hümâm, a.g.e., III, 401.

¹¹⁶⁹ İbn Abidin, a.g.e., III, 175, 176.

¹¹⁷⁰ el-Behûtî, a.g.e., V, 189.

¹¹⁷¹ İbn Kudâme, a.g.e., VII, 226.

¹¹⁷² ed-Derdîr, *eş-Şerhu'l-Kebîr*, II, 266.

¹¹⁷³ 2/Bakara, 29.

her şey mübahtır. Allah Teâlâ da “ **Size haram kıldığı şeyleri ayrıntısıyla açıkladı**”¹¹⁷⁴ buyurmuştur. Bu nedenle Cüzâme hadisi sahîh olduğu için tahrîmi ifade etmektedir. Ve kendinden önceki mübah rivâyetlerin hepsini neshetmektedir. Çünkü, Hz. Peygamber azil hakkında “*O, bir çocuğu diri diri gizlice mezara gömmek (ve'd-i hafî)dir.*” buyurmuştur. Kim men edildikten sonra esas olanın ibaha olduğunu söylüyorsa batıldır” der ve bu konudaki rivâyetleri gözler önüne serer¹¹⁷⁵.

Azlin haram olduğunu söyleyen görüşe; Cüzâme hadisinin azilden men etme hususunda açık ve net olmadığı, onun ve'du hafî olarak isimlendirilmesinin harama yönettirmeyeceği söylenerek itiraz edilmiştir¹¹⁷⁶. Beyhakî, “Azil hakkındaki ruhsat rivâyetlerini Sa'd b. Ebî Vakkas, Ebû Eyyûb el-Ensârî, Zeyd b. Sâbit, İbn Abbas vb. gibi ashabtan naklediyoruz.” der ve azil hakkındaki bütün hadisleri ve hangi sahabinin azil yaptığını senetleriyle birlikte sıralar¹¹⁷⁷. Beyhakî, Cüzâme hadisini Müslim'in de rivâyet ettiğini söyledikten sonra, sonunda azil hakkında mübah oluşuna delalet eden rivâyetlerin daha çok ve daha sahîh olduğunu belirtir. Ancak sakınmanın daha evlâ dolayısıyla azlin tenzihen mekruh olmasının daha fazla muhtemel bulunduğunu söyler¹¹⁷⁸. İbnü'l-Hümâm (ö.681/1282), Cüzâme hadisinin sahîh ancak on kadar sahabiden mübah olduğuna dair rivâyet bulunduğunu ve bunların Cüzâme hadisinin hükmünü bir tarafa bırakacağını belirtir¹¹⁷⁹. İbn Kayyım (ö.751/1350), “Cüzâme hadisinin ibaha ile ilgili rivâyetleri neshetmesi için her hadisin söylendiği tarihi bilmemiz gerekir ki o hadisi nesheden yapalım. Halbuki sözün sahipleri hadislerin tarihinden bahsetmemişlerdir” der¹¹⁸⁰.

Bilginlerin sözünü ettikleri ve azli mübah kılan bu hadislerin çoğu cariyelerle ilgilidir. Örneğin: “Bir adam: - “*Yâ Resûlullah! Benim bir câriyem var, ondan azilde bulunuyorum; onun gebe kalmasını istemiyorum. Erkeklerin (bir kadından) istediği şeyi de istiyorum. Yahudiler ise azlin, “ve'd-i hafî” (bir nevi, çocuğun gizlice diri diri gömülmesi) olduğunu söylüyorlar.*” dedi. Hz. Peygamber (s.a.): - “*Yahudiler yalan söylemiş. Eğer Allah onun yaratılmasını dilemişse, sen onu geri çeviremezsin.*”

¹¹⁷⁴ 6/En'am, 119.

¹¹⁷⁵ İbn Hazm, *el-Muhallâ*, X, 70-71.

¹¹⁷⁶ İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*, IX, 309.

¹¹⁷⁷ Beyhakî, *es-Süneni'l-Kübrâ*, VII, 230-231.

¹¹⁷⁸ Beyhakî, a.g.e., VII, 231 (14108).

¹¹⁷⁹ İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-Kadir*, III, 401.

¹¹⁸⁰ İbn Kayyım, *Zâdu'l-Meâd*, V, 249.

buyurdu¹¹⁸¹. İbn Kayyım'a göre, "sıhhat bakımından bu hadisin isnâdı kâfidir. Çünkü, ravilerinin hepsi sika ve hafızdır. Bazıları hadisin muzdarib olduğunu söyleyerek cerhine gitmek istemişlerdir. Çünkü, isnadda yer alan Yahya b. Ebî Kesir üzerinde ihtilâf vardır. Hadis başka yollardan Câbir ve Ebû Hüreyre'den de rivayet edilmiştir. Bu durum hadise bir zarar vermez. Çünkü bu yollardan da bu hadis sabit olmuş olabilir¹¹⁸². İbn Hacer'in Ebû Mutî'nin hadislerinin mütabaat olarak uygun olduğu görüşünü nakleden Elbânî de hadisin sahîh olduğunu Ebû Mutî'nin dışındaki ricalinin sika olduğunu söyler.¹¹⁸³ Dolayısıyla, bilginlerin ortak görüşüne göre, "bu hadis Cüzâme hadisine muarızdır. Bu sebeple cem edilerek azlin tenzihen mekruh olduğuna hamledilir"¹¹⁸⁴.

İbn Kayyım'a göre "serdedilen delillerin, bütün sarahat ve sıhhati ortada olan azli mübah kılan hadisler ile çelişmesi söz konusu değildir. Cüzame bt. Vehb hadisini her ne kadar Müslim rivâyet etmişse de onun hilâfına pekçok hadis bulunmaktadır"¹¹⁸⁵. Yine ona göre, "Cabir hadisinin azil yapmanın câiz olduğu konusunda açık ve sahîh olduğunda şüphe yoktur"¹¹⁸⁶. San'ânî'ye (ö.1182/1768) göre de, "Câbir hadisinde Hz. Peygamber'in takriri (azle mani olmaması) onun cevâzına delildir. Burada Yahudiler yalanlanmışlardır. Çünkü, onlar hakiki haramlığı kastedmişlerdir. "Allah yaratmayı dileseydi"nin mânası; bir kişinin yaratılması takdir edildiği zaman yaratılması gerekir. Kimse onun yaratılmasının önüne geçemez. Hırs gösterse de faydası olmaz mânasındadır"¹¹⁸⁷.

Sonuç ve Değerlendirme: Görüldüğü gibi Zâhirî mezhebi dışındakiler kadının izni ve bir sebep bulunduğu takdirde azlin mübah olduğuna hükmetmişler, iznin bulunmadığı durumda ise mekruh kabul etmişlerdir. Ancak, bu hadis olmasaydı bile, bize göre, bir evlilik kurumunun **sevgi ve merhamet**..¹¹⁸⁸ üzerine kurulduğunu ifade eden âyet ve yine **وَعَاشِرُوهُنَّ بِالْمَعْرُوفِ**

¹¹⁸¹ Tirmizî, *Nikâh* 9 (1136), III, 442; Ebû Davud, *Nikâh* 47, 48 (2171), II, 624; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, III, 51 (11495); 53 (11520); Kudâî, *Şuabü'l-İman*, II, 146; Beyhakî, *es-Süneni'l-Kübrâ*, VII, 230 (14092); Nesâî, *es-Süneni'l-Kübrâ*, V, 341 (9079); Tahâvî, *Şerhu Meânî'l-Asâr*, III, 31; İbn Ebî Asım, *es-Sünne*, I, 162).

¹¹⁸² Bkz. İbn Kayyım, *Zâdu'l-Meâd*, V, 248.

¹¹⁸³ İbn Ebî Asım, *es-Sünne*, Thk. Muhammed Nasıruddin Elbânî, I, 162.

¹¹⁸⁴ Bkz. Azîmâbâdî, *Avnû'l-Ma'bûd*, VI, 152; Mübârekpûrî, *Tuhfetü'l-Ahvezî*, IV, 242.

¹¹⁸⁵ İbn Kayyım, *Zâdu'l-Meâd*, V, 248.

¹¹⁸⁶ İbn Kayyım, *Zâdu'l-Meâd*, V, 249.

¹¹⁸⁷ *Sübülüs-Selam*, III, 146.

¹¹⁸⁸ 30/Rum, 21.

Kadınlara iyi davranın"¹¹⁸⁹ diyen âyet gereği kadının izninin şart olması ve bu kararın karı-kocanın her ikisinin de anlaşma ve rızasına dayanan ortak karar olması gerekirdi.

Hamileliği Önleyici İlaç ya da Alet Kullanmak

Azl konusundaki hadislerin bir değerlendirmesi olmak üzere; Şâfiî fıkhnın eserlerinden olan *Nihâyetü'l-Muhtâc*'da; Şeyh İzzüddîn kadın ya da erkeğin hamileliği "tamamen" önlemek için ilaç kullanmasının câiz değil, haram olduğunu ve Meâd b. Yunus'un bu şekilde fetva verdiğini anlatır. Karı kocanın ikisinin de buna razı olması halinde yine de haramdır. Çünkü, bu durum zan üzere neslin kapısını kapatmaktan başka birşey değildir. Zan da hak yanında hiçbir şey ifade etmez. Ancak hamileliği bütünüyle ebediyyen önleyici aletle, "geçici" olarak engelleyen ilaç ya da âlet arasında fark vardır. Geçici olarak engelleyen azil gibi olmaktadır ve câizdir. Ancak, bir daha hamile kalamayacak şekilde tamamen önleyici tedavi câiz değildir¹¹⁹⁰.

Zeydan'a göre de karı kocaya hali hazırda ya da gelecekte doğacak çocuğa zarar vermemesi ve meşru bir hacet sebebiyle daimi olarak değil de geçicilik şartıyla, karı kocanın ya da ikisinden birinin erkeğin menisinin kadının fercine girmesini engelleyecek ve böylece de azlin yerini tutacak modern tedavi, ilaç veya alet kullanılmasında bir sakınca yoktur¹¹⁹¹.

Nitekim Ezher'de çıkan bir fetvada da, Şâfiî mezhebine göre fetvâ veren fetva komisyonu hamileliği geçici olarak önlemek için tedavinin haram olmadığına hükmetmiştir. Özellikle çok doğum yapması ve peşpeşe gelen hamilelikler sebebiyle, kadının zayıf düşmesinden korkulduğu takdirde, insanlara hayatı kolaylaştırmak ve onlardan zorluğu kaldırmak amacıyla böyle bir ictihada gerek duyulmuştur. Nitekim, Allah Teâlâ'da " **Allah** يُرِيدُ اللَّهُ بِكُمُ الْيُسْرَ وَلَا يُرِيدُ بِكُمُ الْعُسْرَ " **sizin için kolaylık diler zorluk dilemez**"¹¹⁹² ve " مَا يُرِيدُ اللَّهُ لِيَجْعَلَ عَلَيْكُمْ مِنْ حَرَجٍ "

¹¹⁸⁹ 4/Nisâ, 19.

¹¹⁹⁰ *Nihâyetü'l-Muhtâc fi Fkhi's-Şâfiyye*, VIII, 416 (Zeydan, a.g.e., VII, 260'dan naklen)

¹¹⁹¹ Zeydan, a.g.e., VII, 260.

¹¹⁹² 2/Bakara, 185.

Allah dinde size herhangi bir güçlük çıkarmak istemez"¹¹⁹³ buyurur. Ancak hamileliği temelli önlemek üzere tedavi olmak haramdır¹¹⁹⁴.

Sonuç ve Değerlendirme: Günümüzde de doktorun tavsiyesi üzerine hamileliği önleyici alet kullanması zararlı olan kişiler, takvim metodunu uygulamak ya da azil yapmak suretiyle hamileliği geçici olarak engellemeye çalışmaktadırlar. Bugün azlin yerini, pratik olması sebebiyle, daha çok hamileliği önleyici aletler almıştır. Dolayısıyla, biz de, karı kocanın razı olması ve çocuk için uygun zamanın kolanması düşüncesiyle, kadının bedenine zarar vermeyecek şekilde bir müddet hamileliği önleyici alet kullanmasının sakıncası olmayacağını düşünüyoruz.

III- KADININ KENDİ MALINDA TASARRUFU

Kadının, rüşdüne ulaştığı zaman kendi adına her türlü akit (sözleşme) ve mâlî tasarruf hususunda erkek gibi tam bir yetkiye sahip olduğu konusunda fukaha arasında ihtilâf yoktur¹¹⁹⁵. Bunun mânası, kadının mülkiyet sahibi olma, alım, satım, kiralama vb. her türlü mâlî tasarruf hususunda erkekle aynı hakka sahip olması demektir.

Rüşdüne ulaştıktan sonra her türlü sözleşme ve mâlî tasarruf hususunda dînen hiçbir engeli olmadığı ittifakla sâbit olan kadın acaba, evli olduğu takdirde kendi malında tasarruf ederken kocasından izin alması şart mıdır? Diğer bir ifadeyle, kocanın karısının kendi malındaki tasarrufuna engel olma hakkı var mıdır? Yoksa kadın malında tasarruf konusunda serbest midir? Bu hususta fukaha iki görüşe ayrılmıştır:

A- KOCA KADININ ÖZEL MAL VARLIĞINDAKİ TASARRUFUNA ENGEL OLABİLİR DİYENLER

Bu görüşte olan fukahânın delil gösterdiği rivâyet şudur:

¹¹⁹³ 5/Mâide, 6.

¹¹⁹⁴ Bu fetva 24 Cemâdiye's-Sânî, h. 1372 de çıkmıştır (Bkz. Zeydan, a.g.e., VII, 260-261'den naklen).

¹¹⁹⁵ Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. Şâfiî, *el-Ümm*, III, 216; İbn Kudâme, *el-Muğni*, IV, 299-300; İbn Hazm, *el-Muhallâ*, VIII, 309; İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*, V, 192, 194, 219; Zeydan, a.g.e., X, 335; Zuhaylî, a.g.e., X, 74. İbn Kudâme, Ebû Hanife, Şâfiî, İbn Münzir ve bir rivâyetine göre, Ahmet b. Hanbel'in de bu görüşte olduğunu bildirir (Bkz. İbn Kudâme, *el-Muğni*, IV, 299-300). Ayrıca günümüzde yapılmış bir çalışma da Servet Armağan şu bilgileri sunar: "Kadın ister evli olsun ister bekâr olsun her türlü hukûkî muâmeleyi yapmaya ehildir. Bu bakımdan kadın ile erkek arasında hiç bir fark yoktur. Kendi malları üzerinde tasarrufa mâliktir. Meselâ ticâret yapabilir, kendi davasını takip edebilir. Veya başka birisine vekâlet verebilir. Bu hususta kocasının izin veya icâzetine muhtaç değildir. Aynı şekilde öğrenme, öğretme, çalışma vb. haklara sahiptir" (Bkz. Armağan, Servet, *İslâm Hukukunda Temel Hak ve Hürriyetler*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1987, s.62).

Amr b. Şuayb'ın babası ve dedesi yoluyla bildirdiğine göre; Hz. Peygamber şöyle demiştir: *لَا يَجُوزُ لِمَرْأَةٍ أَمْرٌ فِي مَالِهَا إِذَا مَلَكَ زَوْجُهَا عَصَمَتَهَا* - "Koca, kadının ismetine (nikâhına) sahipse, kadının kendi malında tasarrufu câiz olmaz"¹¹⁹⁶.

Hadiste kocanın ismetine sahipse denmektedir. Buradaki ismetten maksat nikâhtır¹¹⁹⁷. Nitekim Kur'an-ı Kerim'de *وَلَا تُنْسِكُوا بِعَصَمِ الْكَوَافِرِ*.. Kâfir kadınları nikâhınızda tutmayın..¹¹⁹⁸ âyetinde geçen "isam" kelimesi ile nikâhlı kadınlar kastedilmiş olmaktadır¹¹⁹⁹.

Hadisin isnadı şöyledir:

1- Abdullah b. Amr b. el-Âs + Şuayb b. Muhammed + Amr b. Şuayb + Dâvud b. Ebî Hind ve Habîb el-Muallim + Hammâd (b. Seleme) + Mûsâ b. İsmâil + Ebû Dâvud.

2- a) Abdullah b. Amr b. el-Âs + Şuayb b. Muhammed + Amr b. Şuayb + Dâvud b. Ebî Hind ve Habîb el-Muallim + Hammâd b. Seleme + Habbân + Muhammed b. Amr + Nesâî.

b) Abdullah b. Amr b. el-Âs + Şuayb b. Muhammed + Amr b. Şuayb + Dâvud b. Ebî Hind ve Habîb el-Muallim + Hammâd b. Seleme + Yûnus b. Muhammed b. Müslim+İbrâhim b. Yûnus b. Muhammed + Nesâî.

3- Abdullah b. Amr b. el-Âs + Şuayb b. Muhammed + Amr b. Şuayb + Müsennâ b. es-Sabbâh+Muhammed b. Seleme + Ebû Yusuf er-Rakkî Muhammed b. Ahmed es-Saydelânî + İbn Mâce.

4- Abdullah b. Amr b. el-Âs + Şuayb b. Muhammed + Amr b. Şuayb + Dâvud b. Ebî Hind ve Habîb el-Muallim + Hammâd (b. Seleme) + Affân + Ahmed b. Hanbel.

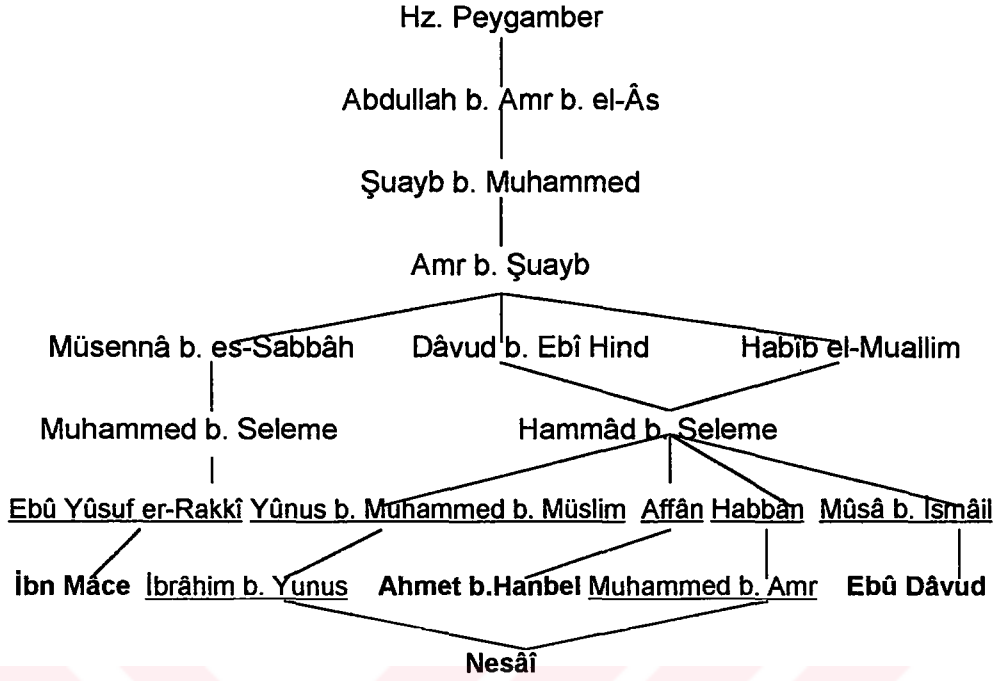
Bu isnadları şema halinde şu şekilde gösterebiliriz:

¹¹⁹⁶ Ebû Davud, *Büyu* 84 (3546), III, 815-816; Nesai, *Umrâ* 5, (VI, 278); es-Süneni'l-Kübrâ, IV, 135 (6595); İbn Mâce, *Hibât* 7 (2388), II, 798; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, II, 221 (7058); Hâkim, *el-Müstedrek ale's-Sahîhayn*, II, 54 (2299); Taberânî, *el-Mu'cemu'l-Evsât*, III, 84 (2564).

¹¹⁹⁷ Suyûtî, Abdülgânî, *Şerhu Süneni İbn Mâce*, I, 172; Azîmabâdî, *Avnû'l-Mâbûd*, IX, 336.

¹¹⁹⁸ 60/ Mümtehine, 10.

¹¹⁹⁹ Azîmabâdî, *Avnû'l-Mâbûd*, IX, 336; Cânan, İbrâhim, *Kütübü Sitte Muhtasarı*, X, 51.

Ebû Davud ve Münzirî hadis hakkında **sükut** etmiştir¹²⁰⁰. Hâkim **isnâdı sahîh** olduğu halde bu hadisi Buhârî ve Müslim'in tahrir etmediğini bildirir. Ahmed b. Hanbel, Amr b. Şuayb'ın babası Şuayb'dan ve dedesi Abdullah b. Ömer'den işittiği hadislerin **sahîh** olduğunu söylemektedir¹²⁰¹. Taberânî ve Zehebî "Bu hadisi Dâvud'dan **ancak Hammâd rivâyet etti** derler¹²⁰². İbn Kudâme'ye göre, bu hadis zayıftır. Şuayb, Abdullah b. Amr'a ulaşmamıştır ve hadis **mürseldir**¹²⁰³. Şevkânî de Amr b. Şuayb'ın babasından ve dedesinden isnâdının **hasen** olduğunu, Tirmizî'nin bu yoldan gelen hadisleri **sahîh** kabul ettiğini belirtir. Şevkânî'ye göre, Ebû Davud rivâyetinde **Amr b. Şuayb'ın dışında kalan râviler sikadır**¹²⁰⁴. Elbânî ise bu hadis için **sahîh** der¹²⁰⁵.

Abdürrezzak aynı hadisi bu isnadla değil, İbn Tâvus'tan o da babasından nakille verir¹²⁰⁶. Abdullah b. Amr b. el-As'tan da benzer lâfızlarla; "لَا يَجُوزُ لِمَرْأَةٍ عَطِيَّةٌ"

¹²⁰⁰ Şevkânî, *Neylû'l-Evtâr*, VI, 124.

¹²⁰¹ Hâkim, *el-Müstedrek ale's-Sahihayn*, II, 54 (2299).

¹²⁰² Taberânî, *el-Mu'cemu'l-Evsât*, III, 84 (2564); Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, V, 180.

¹²⁰³ İbn Kudâme, *el-Muğni*, IV, 300.

¹²⁰⁴ Şevkânî, *Neylû'l-Evtâr*, VI, 124.

¹²⁰⁵ Elbânî, *Sahihu Süneni İbn Mâce*, II, 47 (1934).

¹²⁰⁶ Bkz. Abdürrezzak, *Musannaf*, IX, 125 (16607).

إِلَّا بِإِذْنِ زَوْجِهَا Kadın *ancak kocasının izniyle bağış yapması câizdir*” şeklinde rivâyet edilir¹²⁰⁷.

Buhârî ve Müslim'in eserlerine almadığı bu hadis bir sonraki konuda delil gösterilen ayet ve hadislerle tamamen zıt bir hüküm içermektedir. Ayet ve sahih hadislerin tersini söyleyen bir rivâyetin de uydurma olacağı açıktır.

Fukahânın Görüşü: İmam Malik ve Tâvus; "Kadın reşit olsa da olmasa da, kocasından izinsiz olarak kendi malında üçte bir miktarında tasarruf yetkisine sahiptir, daha fazlasına yetkisi yoktur" demişlerdir¹²⁰⁸. İmam Leys: "Kocanın izni olmadan, ehemmiyetsiz bir miktar hariç, kadın kendi malından infak edemez. Bu yasak mutlak, tamamında tasarruf yetkisi olmadığı gibi, üçte birinde de tasarruf yetkisi yoktur" beyanında bulunmuştur¹²⁰⁹.

Cumhur, bir sonraki konuda görüleceği gibi bu görüşe zıt olan kitap ve sünnetin mefhûmuyla amel etmiş bu hadisin tatbikini uygulamamıştır¹²¹⁰. İbn Kudâme, Amr'ın hadisi sahîh bile olsa, bunun sahâbi arasında bilinmediğini ve Allah'ın kitabı'nın Amr hadisi ile terkedilemeyeceğini söyler. Ona göre, "diğer hadisler böyle bir tahdit yoluna gitmemiştir. Üçte bir olacağına delalet eden rivâyet de elde mevcut değildir"¹²¹¹.

Bu görüş sahipleri bunda maslahat delilinin söz konusu olduğunu, kadının belki de bu tasarrufla fakirleşme ihtimali olabileceğinden söz eder¹²¹². İbn Kudâme, Malik'in burada babanın kızını nikâha icbar edebileceğine kıyas yaptığını fakat bu kıyasın sahîh olmadığını belirtir¹²¹³.

Bu konuda karşı görüşü savunanlar ve delilleri de şu şekildedir:

¹²⁰⁷ Bkz. Ebû Davud, *Büyü'* 84 (3547), III, 816.

¹²⁰⁸ Tahâvî, *Şerhu Meâni'l-Asâr*, IV, 351; Şevkânî, *Neylû'l-Evtâr*, VI, 125. İbn Hacer, Tahâvî ve Şevkânî'den farklı olarak Tâvus'un hiç tasarrufa yetkisi olmadığını söylediğini belirtir (Bkz. İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*, V, 218). San'ânî de böyle nakleder (Bkz. San'ânî, *Sûbûlü's-Selâm*, III, 58).

¹²⁰⁹ İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*, V, 192; Tahâvî, *Şerhu Meâni'l-Asâr*, IV, 351; Şevkânî, *Neylû'l-Evtâr*, VI, 125.

¹²¹⁰ San'ânî, *Sûbûlü's-Selâm*, III, 58.

¹²¹¹ el-Muğni, IV, 299-300.

¹²¹² Suyûtî, Abdülgânî, *Şerhu Süneni İbn Mâce*, I, 172.

¹²¹³ el-Muğni, IV, 299.

B- KOCA KADININ ÖZEL MAL VARLIĞINDAKİ TASARRUFUNA ENGEL OLAMAZ DİYENLER

İmam Şafîî; bir önceki konuda zikredilen hadisi delil göstererek kadının malının üçte birinden fazlasının tasarruf hakkına sahip olmadığını söyleyen görüşe şu ifâdelerle yanıt verir: “Bu hadis **sabit değil** ki ona uyalım, üstelik Kuran’ın, “ **فَلَا**

... جُنَاحَ عَلَيْهِمَا فِيمَا افْتَدَتْ بِهِ **kadının (erkeğe) fidiye vermesinde** her iki taraf için de

Yapacakları **وَلَكُمْ نِصْفُ مَا تَرَكَ أَزْوَاجُكُمْ إِنْ لَمْ يَكُنْ لَهُنَّ وَلَدٌ** ve **“1214** sakınca yoktur...”

vasiyetten ve borçtan sonra (ölen) **hanımlarınızın**, eğer çocukları yoksa, **bıraktıklarının** yarısı sizindir...”¹²¹⁵ vb. âyetlerine, sünnete ve akla terstir. Bu âyetler ve benzeri örnekler, kocanın izni olmaksızın sadaka ya da hibe gibi kadının kendi malında tasarrufunun geçerli oluşuna delalet eder” ifadesini kullanmıştır¹²¹⁶.

Hanbelî bilgin İbn Kudâme’ye göre, “ **وَابْتَلُوا الْيَتَامَى حَتَّى إِذَا بَلَغُوا النِّكَاحَ فَإِنْ آنَسْتُمْ**

Evlilik çağına gelinceye kadar yetimleri (gözetip) **مَنْهُمْ رُشْدًا فَادْفَعُوا إِلَيْهِمْ أَمْوَالَهُمْ**

deneyin, eğer onlarda **akılca bir olgunlaşma (rüşd) görürseniz hemen mallarını kendilerine verin**”¹²¹⁷ ayetinin mefhûmu erkeği de kadını da içine alır. Dolayısıyla, âyet buluğ ve rüşd çağına ulaştıktan sonra erkek ile kadının üzerinden engeli kaldırmayı ve mallarında tasarruf bakımından serbest bırakmayı zikretmektedir. Ve bu konu açıktır. Rüşdüne ermesi dolayısıyla malı kadına vermek câiz olunca, tıpkı rüşdüne ulaşmış erkeğin malının verilmesi ve kimsenin iznine gerek olmaksızın tasarrufunun câiz olması gibi, kadının da kimsenin iznine gerek olmaksızın kendi malında tasarrufu câiz olur. Çünkü tasarrufa ehil olan kadındır ve kocasının onun malında hakkı yoktur. Dolayısıyla, koca malının tasarrufu konusunda karısına engel koyma hakkına sahip değildir”¹²¹⁸.

¹²¹⁴ 2/Bakara, 229 (Ayetin tefsiri için bkz. Taberî, Câmiu'l-Beyân an Te'vîli âyi'l-Kur'an, II, 471; İbn Kesir, Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm, I, 275).

¹²¹⁵ 4/Nisâ, 12.

¹²¹⁶ Şafîî, el-Ümm, III, 216.

¹²¹⁷ 4/Nisâ, 6.

¹²¹⁸ İbn Kudâme, el-Muğni, IV, 300.

Buhârî bab başlığını “Kadının kocası olmaksızın hîbesi” koyarken bu konudaki hadislerle istidlal etmiştir¹²¹⁹. Şevkânî, “Kadının kocasının malından tasadduku câiz olunca kendi malında tasarrufu zaten câiz olmuş olur” der¹²²⁰. Konuya delil gösterilen hadisler şunlardır:

I- Câbir anlatıyor:

“Ramazan Bayramı günü Hz. Peygamber kalkarak namaz kıldı ve hutbeden önce namazla işe başladı. Sonra cemaate hutbe okudu. Bitirince minberden indi. Ve kadınların yanına gelerek, onlara va'z-u nasihatta bulundu. Kendisi Bilal'in eline dayanıyordu. Bilal ise elbisesini yaymıştı. Kadınlar (onun içine) sadaka atıyorlardı.

Ben, Atâ (b. Rabâh)'a: “Kadınların bu verdikleri Ramazan Bayramı zekatı mıydı?” diye sordum. - “Hayır. Fakat bu, onların o zamana mahsus verdikleri bir sadaka idi. Bir kadın yüzüğünü atar (diğer) kadınlar da atarlardı” cevabını verdi. - “Şimdi de imamın hutbeyi bitirince kadınların yanına gelerek, onlara va'z-u nasihatta bulunmasını, üzerine bir vecibe görüyor musun?” dedim. - “Evet, hayatımın üzerine yemin ederim ki bu onlar üzerinde gerçekten bir haktır. Bunu niçin yapmazlar, bilmem”¹²²¹.

عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ قَالَ قَالَ سَمِعْتُهُ يَقُولُ إِنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَامَ يَوْمَ الْفِطْرِ فَصَلَّى قَبْدًا بِالصَّلَاةِ قَبْلَ الْخُطْبَةِ ثُمَّ خَطَبَ النَّاسَ فَلَمَّا فَرَغَ نَبِيُّ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نَزَلَ وَأَتَى النِّسَاءَ فَذَكَرَهُنَّ وَهُوَ يَتَوَكَّأُ عَلَى يَدِ بِلَالٍ وَبِلَالٌ بَاسِطٌ ثَوْبَهُ يُلْقِيَنَّ النِّسَاءُ صَدَقَةً قُلْتُ لِعَطَاءٍ زَكَاةَ يَوْمِ الْفِطْرِ قَالَ لَا وَلَكِنْ صَدَقَةٌ يَتَصَدَّقْنَ بِهَا حِينَئِذٍ تُلْقِيَنَّ الْمَرْأَةُ فَتَحَهَا وَيُلْقِيَنَّ وَيُلْقِيَنَّ قُلْتُ لِعَطَاءٍ أَحَقُّ عَلَى الْإِمَامِ الْآنَ أَنْ يَأْتِيَ النِّسَاءَ حِينَ يَفْرُغُ فَيَذَكَرَهُنَّ قَالَ إِي لَعَمْرِي إِنَّ ذَلِكَ لَحَقٌّ عَلَيْهِمْ وَمَا لَهُمْ لَا يَفْعَلُونَ ذَلِكَ

Buhârî, Müslim, ve İbn Huzeyme'nin “Sahîh” eserlerine aldıkları bu rivâyetin sıhhatinde ittifak edilen bir hadis olduğu anlaşılmaktadır. Bayram namazını müteâkip o gün Hz. Peygamber'in kadınlara yaptığı vaaz ve vaazın içeriği ile ilgili birçok

¹²¹⁹ Şevkânî, Neylû'l-Evtâr, VI, 125; Tahâvî, Şerhu Meâni'l-Asâr, IV, 351.

¹²²⁰ Şevkânî, Neylû'l-Evtâr, VI, 125.

¹²²¹ Buhârî, İydeyn 19 (II, 9); Müslim, Salâtü'l-İydeyn 3 (885), I, 603; İbn Huzeyme, Sahîh, II, 348 (1444), II, 356 (1459); Beyhakî, es-Süneni'l-Kübrâ, III, 298 (6002).

sahabeden gelen rivâyet bulunmaktadır¹²²². Ancak hepsinin de ortak noktası, kocalarının iznine hacet duymaksızın, kadınların Bilal'in eteğine sadakalarını attıkları şeklindedir.

İbn Hacer ve Şevkânî "Bu hadislerle birlikte bazı Mâlikîlerin aksine ne üçte bir gibi muayyen miktara, ne de koca izninin alınmasına gerek olmaksızın kadının sadaka vermesinin cevazına delalet edilir"¹²²³ derler. Yani Hz. Peygamber, sadaka veren kadınlara eşlerinin izniyle mi sadaka verdiklerini ya da mallarının üçte birinden mi alıp verdiklerini sormamıştır¹²²⁴. İbn Hacer ve Şevkânî bu konuda Kurtubî'nin: "Bu hadise bakarak, eşleri de orda hazırды denemez. Çünkü, böyle bir husus nakledilmemiştir. Nakledilmiş olsaydı bile kocaların hanımlarının sadaka vermelerine razı oldukları mânasına gelmezdi. Dolayısıyla, sükûtun olduğu yerde aslolan, aksi açıklanıncaya kadar, hakkın varolmasıdır" sözlerini kaydeder¹²²⁵.

II- Hz. Ebû Bekir'in kızı Esmâ'nın Hz. Peygamber'e şöyle sorduğu rivâyet edilmiştir:

- "Ya Resûlullah! (Kocam) Zübeyr'in getirdiğinden başka benim bir malım yok. Benim sadaka vermem gerekir mi?" Hz. Peygamber: - "Sadaka ver! Malı kaplara koyup saklama, sonra sana karşı da saklanır" buyurmuştur¹²²⁶.

عَنْ أَسْمَاءَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا قَالَتْ قُلْتُ يَا رَسُولَ اللَّهِ مَا لِي بِمَالٍ إِلَّا مَا أَدْخَلَ عَلَيَّ الزُّبَيْرُ
فَأَتَصَدَّقُ قَالَ تَصَدَّقِي وَلَا تُوعِي فِيْوَعَى عَلَيْكَ

Hadis Buhârî'ye göre **sahîhtir**. Hadisin râvilerini ya da başka bir yönden tenkit hususunu zikrederek zayıf diyene rastlanmamıştır. Zeydan'a göre, Hz. Peygamberin "sadaka ver" emrinde kocası hayatta olan bir kadının kocasının izni bulunmaksızın onun malından sadaka verebileceğine işaret vardır. Çünkü Zübeyr'in malını kullanmasını söylerken kendi malı gibi ona sadaka vermesini emretmiştir. Kocası Zübeyr'den izin almasını emretmemiştir¹²²⁷.

III- İbn Abbas Hz. Peygamber'in hanımı Meymûne'den anlatıyor:

¹²²² Bu hadisin çeşitli versiyonlarının geniş çapta değerlendirmesini görmek için bkz. Tuksal, Hidâyet Şefkatli, **Kadın Karşısı Söylemin İslâm Geleneğindeki İzdüşümleri**, s. 83-169.

¹²²³ İbn Hacer, **Fethu'l-Bârî**, II, 466; Şevkânî, **Neylû'l-Evtâr**, VI, 124.

¹²²⁴ Zeydan, a.g.e., X, 340.

¹²²⁵ İbn Hacer, **Fethu'l-Bârî**, II, 468; Şevkânî, **Neylû'l-Evtâr**, VI, 124.

¹²²⁶ Buhârî, **Hibe** 15 (III, 135); Münzirî, **et-Tergîb ve't-Terhîb**, II, 32 (1387).

¹²²⁷ Zeydan, a.g.e., X, 340.

"Meymûne Resûlullah aleyhissalatu vesselam'dan izin almadan bir cariye azad etti. Resûlullah'ın onunla kalma günü gelip, beraber oldukları zaman: - "Ey Allah'ın Resûlü, câriyemi azad ettim, farkettiniz mi?" dedi. - "(Sahi mi söylüyorsun), bunu yaptın mı?" dedi. O: "Evet" deyince: - "Keşke onu dayılarına verseydin, senin için daha hayırlı olacaktı!" buyurdular¹²²⁸.

أَنَّ مَيْمُونَةَ بِنْتَ الْحَارِثِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا أَخْبَرَتْهُ أَنَّهَا أَعْتَقَتْ وَلِيدَةً وَلَمْ تَسْتَأْذِنْ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَلَمَّا كَانَ يَوْمُهَا الَّذِي يَدُورُ عَلَيْهَا فِيهِ قَالَتْ أَشْعَرْتُ يَا رَسُولَ اللَّهِ أَنِّي أَعْتَقْتُ وَلِيدَتِي قَالَ أَوْفَعَلْتَ قَالَتْ نَعَمْ قَالَ أَمَّا إِنَّكَ لَوْ أَعْطَيْتَهَا أَخَوَالَكَ كَانَ أَعْظَمَ لَأَجْرِكَ

Buhârî, Müslim ve İbn Hibban rivâyeti "**Sahîh**"lerine almışlardır. Değişik bir isnadla gelen, aynı lâfızları taşıyan hadis için Hâkim, Buhârî ve Müslim'in şartına göre **sahîhtir** demiştir¹²²⁹. Ebû Nuaym, Müslim'e yaptığı *Müstahrec*de bu hadise de yer vermiştir¹²³⁰. Sırhatinde ittifak edilen bir hadis olduğu anlaşılmaktadır.

İbn Hacer'e göre, Meymûne'nin kölesini Hz. Peygamber'den izin almaksızın azad etmesi, rüşdüne ulaşmış kadının, malında tasarrufunun geçerli olmasına işaret eder. Öyle olmasaydı Hz. Peygamber bunu iptal ederdi. "*Onu dayılarına verseydin*" demekle Hz. Peygamber, onu daha iyiye yönlendirmektedir. Çünkü, bu şekil sadakada hibe ve sadaka olmasının yanısıra, sıla-i rahim de vardır¹²³¹. Şevkânî, bu hadiste sıla-i rahimin köle azad etmekten daha faziletli olmasının yanısıra, kadının kocasından izin almaksızın kendi malındaki tasarrufunun da serbest oluşunun cevazına delil olduğunu bildirir¹²³².

Hattâbî'den nakledildiğine göre, böyle hüküm verilmesi, fukahânın çoğunluğu tarafından (kocadan izin almaya mecburdur, mânasında değil) iyi geçinmeleri için kocanın da gönlünü yapma şeklinde anlaşılmıştır. İmam Mâlik'in, "Kadının bu babdaki tasarrufu kocadan izin çıkmadıkça reddedilir" hükmü, henüz reşit olmamış

¹²²⁸ Buhârî, *Hîbe* 15 (III, 135); Müslim, *Zekat* 44 (999), I, 694; Ebû Davud, *Zekat* 45 (1690), II, 320; Ma'mer b. Râşid, *Câmi*, X, 437; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, VI, 332; Ebû Yâlá, *Müsned*, XIII, 26; Abd b. Humeyd, *Müsned*, I, 446; İbn Hibban, *Sahîh*, VIII, 132 (3343); Ebû Nuaym el-İsbehânî, *el-Müsnedü'l-Müstahrec alâ Sahîhi Müslim*, III, 82; Hâkim, *el-Müstedrek ale's-Sahîhayn*, II, 232 (2847); Tahâvî, *Şerhu Meânî'l-Asâr*, IV, 353; Ebu'l-Mehâsin, *Mu'tasaru'l-Muhtasar*, II, 87; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-Kebîr*, XXIII, 440; XXIV, 23; XXIV, 27; Beyhakî, *es-Süneni'l-Kübrâ*, IV, 179; VI, 59.

¹²²⁹ Hâkim, *el-Müstedrek ale's-Sahîhayn*, II, 232 (2847).

¹²³⁰ Ebû Nuaym, *el-Müsnedü'l-Müstahrec alâ Sahîhi Müslim*, III, 82.

¹²³¹ *Fethu'l-Bârî*, V, 219.

¹²³² *Neylû'l-Evtâr*, VI, 200.

kadınla da ilgili olabilir¹²³³. Şevkânî de, henüz reşit olmamış ve sefih (kıt akıllı, mantıklı olamayan ve maslahatını düşünemeyen) kadın olması durumuna hamledileceği görüşündedir¹²³⁴. Ayrıca, bilginlere göre, Resûlullah'ın kadınlara, "*Sadaka verin!*" demesi ve bunun üzerine kadınların kocalarından izin almadan, yüzük, küpe, bilezik gibi neleri varsa Hz. Bilal'in eteğine atmaları sahîh rivâyetlerle sabittir¹²³⁵. Bu rivâyetlerde, sahâbi kadınların başış yaparlarken kocalarının izninin bulunduğu hususu bilinmemektedir. Dolayısıyla, burada Hz. Peygamber'in takrîri ve sahâbenin icmâi söz konusudur¹²³⁶.

Fukahânın Görüşü: Bilginlerin çoğunluğu, şayet sefih değilse, kadının malında tasarruf için kocasından izin almaya gerek olmadığını söylemiştir. İbn Hacer, bu konuda cumhurun gerek Kur'an'dan ve gerekse sünnetten birçok delile dayandığını belirtir¹²³⁷.

İbn Hazm "Kadın, ister evli ister bekâr olsun, ister babalı ister yetim olsun..., tasarrufuna engel olmak câiz değildir. Aynen erkek gibi (tasarrufu) hîbesi ve sadakası geçerlidir. Süfyânü's-Sevrî, Ebû Hanîfe, Şâfiî, Ebû Sevr, Ebû Süleyman... bu görüştedir" der¹²³⁸.

Sonuç ve Değerlendirme: Görüldüğü gibi koca kadının özel mal varlığındaki tasarrufuna engel olabilir diyenler ayet ve sahih hadislerin aksi bir yönde hüküm vermişlerdir. Ancak fukahânın çoğunluğu kitap ve sünnetin mefhumuyla amel etmiş ve karşı görüşün delil gösterdiği hadisin tatbikini uygulamamıştır. Koca kadının özel mal varlığındaki tasarrufuna engel olamaz diyenlerin delilleri ayet ve sahih hadis kaynaklıdır. Delil gösterdikleri hadislerin içinde de sıhhatinde ihtilaf edilen bir rivâyet bulunmamaktadır. Dolayısıyla İslâm'a göre kadının evli olması ne itibar ve şahsiyetini ne de medeniyetin kendisine tanıdığı sözleşme konusundaki liyakat ve mülkiyet hakkını kaybettirir. İslâm'da evli kadın medeni şahsiyetin bütün haklarına sahip olduğu gibi, kocasının şahsiyet ve servetinden tamamen ayrı olarak kendi özel servetinin de sahibidir. Buna göre, kocası az veya çok onun malından hiç birşey alamaz. Bu bakımdan, âyette "Bir eşin yerine başka bir eş almak isterseniz, birincisine bir yük vermiş olsanız bile **ondan birşey almayın. İftira ederek ve**

¹²³³ Azîmabâdî, *Avnû'l-Mâbûd*, IX, 336; San'ânî, *Sübûlû's-Selâm*, III, 58; Cânan, *Kütübü Sitte Muhtasarı*, X, 50.

¹²³⁴ *Neylû'l-Evtâr*, VI, 125.

¹²³⁵ Azîmabâdî, a.g.e., IX, 336; San'ânî, a.g.e., III, 58; Cânan, a.g.e., X, 50.

¹²³⁶ Suyûtî, Abdülgânî, *Fahru'l-Hasen ed-Dehlevî, Şerhu Süneni İbn Mâce*, I, 172.

¹²³⁷ Tahâvî, *Şerhu Meâni'l-Asâr*, IV, 351; İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*, V, 218; Şevkânî, *Neylû'l-Evtâr*, VI, 125.

apaçık günaha girerek onu alır mısınız? Nasıl alırsınız ki, siz birbirinize katılmıştınız ve onlar sizden teminat almışlardı"¹²³⁹ buyrulur.

وَأِنْ أَرَدْتُمْ اسْتِبْدَالَ زَوْجٍ مَّكَانَ زَوْجٍ وَآتَيْتُمْ إِحْدَاهُنَّ قِنطَارًا فَلَا تَأْخُذُوا مِنْهُ شَيْئًا أَتَأْخُذُونَهُ
وَكَيْفَ تَأْخُذُونَهُ وَقَدْ أَفْضَى بَعْضُكُمْ إِلَى بَعْضٍ وَأَخَذْنَ مِنْكُمْ مِيثَاقًا غَلِيظًا . بُهْتَانًا وَإِثْمًا مُبِينًا

Başka bir âyette de: "İkisi Allah'ın sınırlarını koruyamamaktan korkmadıkça kadınlara verdiklerinizden birşey almanız size helâl olmaz. Eğer Allah'ın sınırlarını koruyamayacaklar diye korkarsanız, o zaman kadının (boşanmak için) fidiye vermesinde ikisine de günah yoktur..."¹²⁴⁰ denir. وَلَا يَحِلُّ لَكُمْ أَنْ تَأْخُذُوا مِمَّا

آتَيْتُمُوهُنَّ شَيْئًا إِلَّا أَنْ يَخَافَا أَلَّا يُقِيمَا حُدُودَ اللَّهِ فَإِنْ خِفْتُمْ أَلَّا يُقِيمَا حُدُودَ اللَّهِ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِمَا

فِيمَا افْتَدَتْ بِهِ Bu âyete göre, karısının rızası dışında¹²⁴¹, kocanın bizzat eliyle

verdiğini alması câiz olmazsa, onun aslî malına el uzatması söz konusu olabilir mi?"¹²⁴² Elbette olamaz. Hakikat böyle olmakla birlikte, teori pratiğe geçememekte ve kadınların çoğu, takıdan ibaret mehirleri de dahil olmak üzere, sahip oldukları pek çok şeyi ekonomik, kültürel, zor kullanma vb. nedenlerle ister istemez kocalarına bağışlamak zorunda kalmaktadırlar. Günümüzdeki evli kadınların önemli bir kısmı, her hangi bir iş sahibi olsalar dahi, diledikleri gibi tasarruf edebilecekleri -İmam Malik'in görüş belirttiği genel varlığının üçte biri oranında bile- ekonomik özgürlüğe kavuşamamışlardır. Bu ise, asırlardır uygulanan örf ve adetlerin ayet ve sahih hadislerle ne kadar çeliştiğinin bir belgesidir. Bütün bu uygulamada zemin hazırlayıcı fetvâ veren bilginlerin sorumluluğu ise gözardı edilmemelidir.

IV- KADININ KOCASININ MALINDA TASARRUFU

Kadının kendi malındaki tasarrufunun yanı sıra kocasının malında tasarruf hakkı olup olmadığı da hadislerde dile getirilmiş ve fukaha tarafından değerlendirilmeye tâbi tutulmuştur. Bilindiği gibi kadın çalışmıyorsa yahut da kendine ait malı yoksa nafaka dışında kalan özel harcamalarını kocasının malından yapmak durumundadır.

¹²³⁸ İbn Hazm, el-Muhallâ, VIII, 309.

¹²³⁹ 4/Nisâ, 20, 21.

¹²⁴⁰ 2/Bakara, 229.

Daha önce nafaka konusunda işlediğimiz gibi, kadının nafakası örf ve adete göre; yiyecek, giyecek, mesken vb. kadının hayatını sürdürmesi için gereken tüm ihtiyaçlarını kapsamaktadır. Kocanın vazifesi, ilgili başlık altında verdiğimiz âyet ve sahîh hadisler gereğince, kifâyet miktarınca bu ihtiyaçları sağlamaktır. Ancak, bütün bunların dışında, istediği her hangi bir şeyi alabilmesi için, kadına el harçlığı vermesi kocanın görevi midir? Ya da kadın, evin nafakası için kocanın verdiği paradan veya evdeki malzemeden, ailenin bütçesini sarsmayacak şekilde hediye, misafirine ikram veya fakire sadaka verebilir mi?

Fukaha, kadının el harçlığı ile misafirine yaptığı ikram ve fakire sadaka vermesi gibi davranışlara aynı hükmü vermemiştir. Dolayısıyla aşağıda öncelikle "kadının el harçlığı" konusu sonra da "kocasının malından sadaka vermesi" tetkik edilecektir:

A- KADININ EL HARÇLIĞI

Mezheplerin bu konudaki ortak görüşüne göre; kadın daima kocasıyla birlikte yiyip içiyor ve koca giyim vb. gibi kadının diğer ihtiyaçlarını da yeteri miktarda temin ediyorsa nafaka görevini yerine getirmiş demektir. Dolayısıyla, ayrıca eline para vermek zorunda değildir¹²⁴³. Örneğin Şâfiî mezhebinde esas olan görüşe göre, "kadına nafakadan başka birşey verilmesi ve nafaka dışındaki mâlî isteklerinin yerine getirilmesi zorunlu değildir. Zira, Hz. Peygamber zamanında da adet bu şekilde olmuştur"¹²⁴⁴.

Sonuç ve Değerlendirme: Meseleye günümüz açısından bakacak olursak, bugünkü zor şartlar altında bu görüşün, asgarî ücret veya vasıfsız işçi yahut da memur maaşına tâbi olanlar açısından geçerliliği tartışılabilir. Bununla birlikte, evin içi ile alakalı çoğu sorumlulukları yüklenen kadının gerek evle gerek çocuğu ve kendi şahsıyla ilgili birtakım ihtiyaçları olabilir. Kadının özel ihtiyaçları kocasının aklına da gelmeyebilir. Hattâ, zaman zaman kadının harçlığının bir köşede bulunması hayâtî önem de taşıyabilir. Örneğin, aynı şehirde yaşayan yakın bir akrabasının (ana-baba-

¹²⁴¹ 4/Nîsâ, 4.

¹²⁴² Ammare, Necip, *Örnek Aile*, s. 107-108.

¹²⁴³ Şirbînî, *Muğni'l-Muhtâc*, III, 428; İbn Abidin, *Reddû'l-Muhtar ale'd-Dürri'l-Muhtar*, III, 508; ed-Derdîr, *eş-Şerhü'l-Kebîr*, II, 514. Câferî Mezhebinde de durum aynıdır (Bkz. *Şerâiu'l-İslâm*, III, 35; Zeydan, a.g.e., VII, 207'den naklen).

¹²⁴⁴ *Muğni'l-Muhtâc*, III, 428. Ancak, bu sözleri söyleyen fukahânın bir kısmı; yemek malzemelerini temin eden kocanın karısını getirdiklerini pişirme hususunda zorlayamayacağını, şâyet kadın yemek pişirmekten çekinirse kocanın hazır yemek getirmek durumunda olduğunu da belirtmiştir (Örneğin bkz. *Bedâiu's-Sanâi*, IV, 24).

kardeş vs.) başına gelen ani bir olay karşısında kocasına ulaşma imkanı bulamayan ve kendisinden başka bir kimsenin de yardımcı olamayacağı durumlarda kadın ne yapacaktır? Evde oturup bekleyecek yahut da kapı kapı gezip başkalarına muhtaç mı olacaktır? Veya iş işten geçtikten sonra mı ihtiyaç sahiplerinin yanında olacaktır? Aynı durum kadının kendisi ve çocukları için de geçerlidir. Bu örnekler çoğaltılabilir. Hayat sadece yemek ve içmekten ibâret değildir. İnsanoğlunun başına hiç umulmadık zamanlarda hiç beklemediği şeyler gelebilir. Dolayısıyla, koca karısını kimseye muhtaç etmemelidir. Yukarıdaki hükümleri veren fukahânın yaşadığı dönemle, özellikle günümüz büyük şehirlerinde yaşayan kadınların hayat şartlarını telif etmek de zaten mümkün değildir. Çünkü, artık kadının ihtiyaçları geçmişe göre oldukça fazlalaşmış, eskiden lüks olan ya da hiç bilinmeyen, hayal bile edilemeyen şeyler bugün sosyal harcamalar olarak asli ihtiyaçlar sınıfına girmiştir.

Bu nedenle kocanın hanımına imkanları nisbetinde el harçlığı vermesi bize göre âyette belirtilen “kadına **güzel muamele**”¹²⁴⁵ etmenin ve Hz. Peygamber’in - “Örfe göre sana ve çocuğuna kifâyet edecek miktarda al”¹²⁴⁶ diyen Hind hadisinin sınırları içine girmektedir. Diğer taraftan yine, kocanın şartları ölçüsünde hanımına el harçlığı vermesini “وَلَهُنَّ مِثْلُ الَّذِي عَلَيْهِنَّ بِالْمَعْرُوفِ ...erkeklerin kadınlar üzerindeki hakları gibi, kadınların da erkekler üzerinde belli hakları vardır”¹²⁴⁷ âyetinin kapsamı içerisinde değerlendirmemek için de herhangi bir neden bulunmamaktadır.

B- KADININ KOCASININ MALINDAN SADAKA VERMESİ

Konuyla ilgili hadisler şunlardır:

I- Hz. Aişe anlatıyor:

“Resûlullah buyurdular ki: - “Eğer kadın, evin yiyeceğinden zarar vermeyecek şekilde infak ederse, kadın infak ettiği için, erkek de kazandığı için sevaba kavuşurlar. Malı koruyan

¹²⁴⁵ 4/Nisâ, 19.

¹²⁴⁶ Buhârî, *Büyû*’ 95 (III, 36); *Nafakât* 9 (VI, 193), 14 (VI, 194, 195); Müslim, *Akdiye* 7 (1714), II, 1338; Ebû Dâvud, *Büyû* 79 (3532), III, 802-804; Nesâî, *Adâbü’l-Kudât* 31, (VIII, 246-247); İbnu’l-Cârûd, *Müctebâ mine’s-Sünen* (Müntekâ İbnu’l-Cârûd), s. 256; İbn Hibban, *Sahîh*, X, 68, 71; Dârimî, *Sünen*, II, 211; Nesâî, *es-Süneni’l-Kübrâ*, III, 481; V, 378; Dârekutnî, *Sünen*, IV, 234; Beyhakî, *es-Süneni’l-Kübrâ*, VII, 466, 477; X, 141, 142, 269, 270; Şafî, *Müsned*, s. 266, 288; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, VI, 39, 50, 206; Humeydî, *Müsned*, I, 118; İshak b. Rahuye, *Müsned*, II, 224, 225; Ebî Ya’lâ, *Müsned*, VIII, 98; İbnu’l-Ca’d, *Müsned*, s. 392; Taberânî, *el-Mu’cemü’l-Kebîr*, XXV, 71, 72.

¹²⁴⁷ 2/ Bakara, 228.

bekçisinin (vekilharc) de aynı şekilde sevabı vardır. Bunlardan birinin sevabı diğerinin sevabından hiçbir şey noksanlaştırmaz.¹²⁴⁸

إِذَا أَنْفَقَتِ الْمَرْأَةُ مِنْ طَعَامِ بَيْتِهَا غَيْرَ مُفْسِدَةٍ كَانَ لَهَا أَجْرُهَا بِمَا أَنْفَقَتْ وَلِزَوْجِهَا أَجْرُهُ بِمَا كَسَبَ وَلِلْخَازَنِ مِثْلُ ذَلِكَ لَا يَنْقُصُ بَعْضُهُمْ أَجْرَ بَعْضٍ شَيْئًا

Buhârî, Müslim, İbn Hibban bu hadisi "Sahîh"lerinde rivâyet etmiştir¹²⁴⁹. Tirmizî, **hasen-sahîh**¹²⁵⁰ demiştir. Hasen ya da sahîh rivâyetleri derledikleri belirtilen Heysemî ve Ebû Nuaym bu hadise eserlerinde yer vermişlerdir¹²⁵¹. Elbânî **sahîh** demiştir¹²⁵². Sıhhatinde ittifak edilen bir hadis olduğu anlaşılmaktadır.

Nevevî (ö.676/1277) bu hadisin şerhinde şunları söyler: "Kadının infak ve yedirmesinden maksat, mal sahibinin çoluk çocuğuna, hizmetçilerine, misafirlerine, ziyaretçilerine, başvuran yolculara ve fakirlere mal sahibinin açık izniyle veya örf ve adette izin sayılan rızasıyla yedirmesi, sadaka vermesi ve ikramda bulunmasıdır"¹²⁵³. Hadis, görüldüğü gibi bilginler tarafından yalnızca sadakaya hamledilmemiştir.

İbn Hacer (ö.852/1448) "Selef bilginleri kocasının malından kadının infakı meselesinde bu konudaki rivâyetlerin ihtilâfı sebebiyle görüş birliğine varamamıştır. Bazıları: "Bu câizdir, ancak maldan eksilme hissedilmeyecek kadar az bir miktarda olmalıdır" demiştir. Bazıları bu cevazı, "kocanın icmâli bir tarzda da olsa vereceği izin" şartına bağlamıştır. Mamafih, bu izin meselesi, cemiyetin adetine hamledilmiştir" şeklinde görüşlerini ifade eder¹²⁵⁴. Mübârekpûrî de "Nitekim Hicaz ahalisinin adetinde kocaların kadınlarına ve hizmetçilerine misafirleri ağırlamaları, fakirlere, dilencilere, komşulara bağışta bulunmaları için izin vermek câri idi. Resûlullah ümmetini bu güzel adete teşvik etmiş olmaktadır" der¹²⁵⁵. Nevevî bu

¹²⁴⁸ Buhari, *Zekat* 17 (II, 117); Müslim, *Zekat* 80 (1024), I, 710; Ebû Davud, *Zekat* 44 (1685), II, 315-316; Tirmizi, *Zekat* 34 (671), III, 58; Nesai, *Zekat* 57, (V, 65); İbn Mâce, *Ticâret* 65 (2294), II, 769, 770; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, VI, 44; Nesâî, *es-Süneni'l-Kübrâ*, V, 379; Abdürrezzak, *Musannaf*, IV, 148; IX, 128; Ebû Ya'lâ, *Müsned*, VII, 320, 321; İshak b. Râhuyê, *Müsned*, III, 787; Humeydî, *Müsned*, I, 333; İbn Ca'd, *Müsned*, I, 28; İbn Hibban, *Sahîh*, VIII, 145 (3358); Ebû Nuaym, *el-Müsnedü'l-Müstahrec alâ Sahîhi İmam-i Müslim*, III, 99-100 (2292); Taberânî, *Mu'cemu'l-Evsat*, III, 143; Beyhakî, *es-Süneni'l-Kübrâ*, IV, 192.

¹²⁴⁹ Buhari, *Zekat* 17 (II, 117); Müslim, *Zekat* 80 (1024), I, 710; İbn Hibban, *Sahîh*, VIII, 145 (3358).

¹²⁵⁰ Tirmizi, *Zekat* 34 (671), III, 58.

¹²⁵¹ Heysemî, *Mevâridü'z-Zam'ân*, I, 210 (823); Ebû Nuaym, *el-Müsnedü'l-Müstahrec alâ Sahîhi İmam-i Müslim*, III, 99-100 (2292).

¹²⁵² *Sahîhu Süneni Ebî Dâvud*, I, 316; *Sahîhu Süneni't-Tirmizî*, I, 206.

¹²⁵³ *Sahîhu Müslim bişerhi'n-Nevevî*, VII, 112-113.

¹²⁵⁴ *Fethu'l-Bârî*, III, 300.

¹²⁵⁵ *Tuhfetü'l-Ahvezi*, III, 278.

hadis hakkında diğer şerhlerden daha doyurucu bilgi sunar: "Hz. Peygamber "Zarar vermemek" kaydıyla kadının infak ve ikramının örf ve adete göre kocasının rızası olduğu bilinen az miktarda olmasına işaret buyurmuştur. Hadisteki "yedirme" ifadesi de bu husûsa işarettir. Çünkü örf ve adette yemek işinde ikram yapmak normal sayılır. Fakat kocanın parasından ikram yapmak, sadaka vermek veya değerli bir malını vermek bu hükmün dışında kalır. Mal sahibinin izni olmadan yapılan sadaka harcaması hiçbir sevap sağlamaz. Bilakis, başkasının malında izinsiz tasarrufta bulundukları için vebal ve günah altında kalmış olurlar. Mal sahibinin izin vermesi iki türlüdür: Birisi, nafaka ve sadaka vermek için açıkça müsaade etmesidir. İkincisi de, örf ve adete göre izin vermiş sayılmasıdır. Örneğin, kapıya gelen dilenciye bir parça ekmek veya buna benzer cüz'î sadaka vermek âdettir. Uygulanagelen örf ve adete göre mal sahibinin buna müsaade ettiği, rıza gösterdiği kanaati hakim ise bu usûl bir izin hükmündedir. Mal sahibi sözle izin vermemiş olsa bile, rızasının bulunduğunu bilmek kafidir. Bir memlekette böyle bir usûl ve adet bulunduğu halde buna rıza göstermediği bilinen bir aile reisinin malından ondan açıkça izin almadan bir parça ekmek bile sadaka verilmez. Bir şahıs cimri olduğu için buna rıza göstermediği bilinirse veya rızasının olmadığı kendisinin hal ve hareketlerinden anlaşılırsa, ne karısı ne de başkası onun malından açıkça izin almadan en ufak bir sadakayı veya en cüz'î bir ikramı bile yapamazlar"¹²⁵⁶.

II- Ebû Hüreyre'den rivâyet edildiğine göre, Hz. Peygamber "إِذَا أَتَقَقَّتْ الْمَرْأَةُ"

كَسَبَ زَوْجَهَا عَنْ غَيْرِ أَمْرِهِ فَلَهُ نِصْفُ أَجْرِهِ Kadın izin almaksızın kocasının kazancından infak ederse, ona kocasının ecrinin yarısı vardır" buyurmuştur¹²⁵⁷.

Buhârî ve Müslim hadisi "**Sahîh**" eserlerine almışlardır. Ebû Nuaym Müslim'e yaptığı *Müstahrec*'de bu hadisin başka bir isnâdını da göstermiştir¹²⁵⁸. Azîmâbâdî, "Hadis **sahîhtir**. Isnadı muttasıl ve kavîdir. İçinde herhangi bir illet yoktur" demektedir¹²⁵⁹. Sıhhatinde ittifak edilen bir hadis olduğu anlaşılmaktadır.

¹²⁵⁶ Sahîhu Müslim bişerhi'n-Nevevî, VII, 112-113. Daha geniş bilgi için bkz. İbn Abdilber, *Temhîd*, I, 228; Azîmâbâdî, *Avnû'l-Ma'bûd*, V, 71-72; Münâvî, *Feyzû'l-Kadîr*, I, 306.

¹²⁵⁷ Buhârî, *Büyû'* 12 (III, 8); Müslim, *Zekat* 84 (1026), I, 711; Ebû Dâvud, *Zekat* 44 (1687), II, 317; Abdürrezzak, *Musannaf*, IV, 147 (7272); Ebû Nuaym, *el-Müsnedü'l-Müstahrec alâ Sahîhi İmamı Müslim*, III, 100; Beyhakî, *es-Süneni'l-Kübrâ*, IV, 192 (7639); VII, 292 (14489); Deylemî, *el-Firdevs*, V, 76 (7502).

¹²⁵⁸ Ebû Nuaym, *el-Müsnedü'l-Müstahrec alâ Sahîhi İmamı Müslim*, III, 100.

¹²⁵⁹ *Avnû'l-Ma'bûd*, V, 73.

Azîmâbâdî (ö.1273/1857) hadisin şerhiyle ilgili olarak, "Bu hadiste yiyecek kaydı getirilmemiştir. Hadislerin arasında cem yapılırsa; durum beldelerin adetlerine, müsamaha, rıza ve hoşlanmama durumunda kocanın haline göre, infak edenin göz yumulacak, zarar vermeyecek kadar vermesi ya da büyük bir şey olması ile veya yiyeceğin saklanması halinde bozulabileceği, kuru olduğu takdirde sağlam kalacağı durumlara göre değişir. Kazanılacak ecir bakımından karı-koca aynıdır" der¹²⁶⁰.

III- Hz. Ebû Bekir'in kızı Esmâ Hz. Peygamber'e gelerek şöyle dedi:

- "Ya Resûlullah! (Kocam) Zübeyr'in bana getirdiği şeylerden başka hiçbir şeyim yok. Onun bana getirdiklerinden bir parça infak etsem bana bir günah var mıdır?" Hz. Peygamber: - "Gücünün yettiği kadar infakda bulun. Malının fazlasını saklama, sonra Allah da sana karşı ihsanını esirgeyip saklar" der¹²⁶¹.

عَنْ أَسْمَاءَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا قَالَتْ قُلْتُ يَا رَسُولَ اللَّهِ مَا لِي مَالٌ إِلَّا مَا أَذْخَلَ عَلَيَّ الزُّبَيْرُ
فَأْتَصَدَّقُ قَالَ تَصَدَّقِي وَلَا تُوعِي فَيُوعَى عَلَيْكَ

Buhârî, Müslim ve İbn Hibban hadisi "Sahîh" eserlerine almışlardır. Ebû Nuaym da Müslim'e yaptığı *Müstahrec*'de bu hadisi zikretmiştir¹²⁶². Sıhhatinde ittifak edilen bir hadis olduğu anlaşılmaktadır.

Bu konuda başka rivâyetler varsa da aralarında en sahîh intibainı veren hadisler bunlardır¹²⁶³.

Fukahanın Görüşü: Selef bilginleri, kocasının malından kadının harcama yapması meselesinde ihtilâf etmiştir¹²⁶⁴. Çünkü, bu hüküm çeşitli beldelerin adetine, kocaların müsâmağa ve rıza durumuna, verilen malın azlığına çokluğuna, kıymetine, dayanıklı veya hemen çürüyüp bozulacak cinsten oluşuna vs.'ye göre

¹²⁶⁰ Avnû'l-Mâbûd, V, 72. Daha ayrıntılı bilgi için bkz. İbn Hacer, Fethu'l-Bârî, IV, 301; IX, 296.

¹²⁶¹ Buhârî, Hibe 15 (III, 135); Benzer lâfızlarla; Müslim, Zekat 89 (1029), I, 714; İbn Hibban, Sahîh, VIII, 144 (3357); Ebû Nuaym, el-Müsnedü'l-Müstahrec alâ Sahîhi Müslim, III, 103; Beyhakî, es-Süneni'l-Kübrâ, IV, 187 (7603); Nesâî, es-Süneni'l-Kübrâ, V, 379 (9193).

¹²⁶² Ebû Nuaym, el-Müsnedü'l-Müstahrec alâ Sahîhi Müslim, III, 103.

¹²⁶³ Örneğin, Ebû Davud'un rivâyetinde son hadisin tam tersi şu rivâyet bulunur. Atâ'nın Ebû Hüreyre'den rivâyetine göre, kadının kocasının evindeki maldan sadaka verip veremeyeceği konusunda o, şöyle demiştir: - "Hayır, kadın ancak kendi nafakasından (tasadduk eder), sevap da karı ile kocası arasında ortaktır. Kadının kocasının malından sadaka vermesi, ancak onun izniyle helâl olur". Ebû Dâvud bu rivâyetin sonunda "Bu hadis Hemmâm'ın hadisini (Ebû Hüreyre'den yaptığı rivâyeti) zayıflatır" der (Ebû Dâvud, Zekat 44 (1688), II, 318. Azîmâbâdî ise "Bu hadis mevkuftur. Buhârî ve Müslim'in ittifak ettiği ve kendisinde illet bulunmayan bir hadisi nasıl olur da Atâ'dan gelen bir haber zayıflatır" diyerek Ebû Dâvud'un görüşüne karşı çıkar (Bkz. Avnû'l-Mâbûd, V, 73).

değişmektedir¹²⁶⁵. İbn Kudâme (ö.620/1223), kadının zarar olmayacak miktardaki sadakayı kocasından izinsiz verme hususunda iki görüşün bulunduğunu söyler ve bu konuda özel olarak rivâyet edilen hadislerden dolayı bunun câiz olduğu görüşünün esas olduğunu bildirir. Zirâ, usûlde özel olan genel olana tercih edilir. Kadının başkasıyla kıyası da câiz değildir. İbn Kudâme devamla; "Bu konuda örf ve adete göre hükmedilir. Kadın kocasının malından onun varlığında da yokluğunda da tasarruf edebilir. Örf hakiki izin yerine geçer. Bu durumda koca "bunu yap" der gibidir. Fakat, koca bizzat "Benim malımdan az ya da çok hiç birşey tasadduk etme" derse o zaman kadının infakı câiz olmaz. Çünkü, açıkça bu menetme ifadesi örfî izni nefyetmiştir"¹²⁶⁶.

Sonuç ve Değerlendirme: Yukarıda zikri geçen ve hepsi de sıhhatinde ittifak edilen hadisler hiçbir kayıt getirmeden, evin hanımının kocasının malından "zarar vermeyecek" ve "israf etmeyecek" şekilde tasarrufunun câiz olduğunu göstermektedir. Ancak mal kolay kazanılmamaktadır. Her kadın kocasının hangi şartlarda onu kazandığını ve malına karşı tutumunu iyi bilir. Hadiste belirtilen "zarar vermeme" tâbiri söylenebilecek pek çok şeyi iki kelimedede özetlemektedir. Daha önce geçen konularda bu hususları ayrıntısıyla işlediğimiz için daha fazla sözü uzatmanın gereksiz olduğu kanaatini taşıyoruz.

Şu ana kadar sözü edilen haklar ya maddî ya da bedeni açıdan ele alınan haklardır. Bundan sonraki bölümde ise kaynağını "عاشروهن بالمعروف" **Kadınlara iyi davranın**¹²⁶⁷ âyetinden alan ألمعاشرة بالمعروف "güzel muamele" kavramının tanımı ve bu kavramın kapsamına girebilecek bazı hususlar ele alınacaktır:

¹²⁶⁴ İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*, III, 300.

¹²⁶⁵ Cānan, *Kütübü Sitte Muhtasarı*, X, 50.

¹²⁶⁶ el-Muğni, IV, 301. Normal zamanlarda kadının, kendisinin hakkı olarak aldığı yiyecek nafakasında istediği gibi tasarruf hakkı vardır. Bedenine zarar vermemek ve vücudunu zayıf düşürmemek şartıyla ister sadaka, ister hibe olarak kendi nafakasını başkasına verme hakkına sahiptir. Çünkü, kendisinin malında tasarruf etmiştir. Ancak, fukahaya göre sıhhatine ve bedenine zarar verdiği takdirde bundan men edilir. Zira, bu davranışlarında kocasına da zararı dokunmakta, ondan faydalanma hakkında noksanlık meydana getirmektedir. Hanefî fakihi İbn Abidin'in bildirdiğine göre, bu durumda kocanın, hanımına verdiği nafakayı başkasına verdiği takdirde, onu zayıflatacağından korkması halinde, sadece kendisinin yemesi için hakime başvurabilir (Bkz. *Reddû'l-Muhtar ale'd-Dürri'l-Muhtar*, III, 584. Aynı şekilde giyim konusunda, kendi giyeceğini satması ya da sadaka olarak hibe etmesi hususu da böyledir (Bkz. Zeydan, a.g.e., VII, 214-215).

¹²⁶⁷ 4/Nîsâ, 19.

V- GÜZEL MUAMELE

A- TANIMI

1) Sözlük Anlamı

Âyetteki عاشرون بالمعروف "Kadınlara iyi davranın" cümlesinin içinde geçen

"ma'rûf" kelimesi konumuzun esasını oluşturmaktadır. Söz konusu kelimenin kökü; bildi, tanıdı, anlamına gelen "arefe" fiilinden gelmektedir. Bu fiilin ismi mefûlû de ma'rûf olmaktadır. Ancak ma'rûf kelimesi bilinen tanınan anlamından ziyâde, aklın ve dinin hoşgördüğü şey, ihsan, iyilik, iyi ve güzel fiiller anlamında kullanılmakta ve kötünün zıddını temsil etmektedir. Kişinin iyi ve uygun olarak bildiği ve tatmin olacağı her iyi şey, ma'rûf olarak geçmektedir. Kişinin insanlarla ve ailesiyle güzel geçinmesi de bu kelimenin kapsamı içindedir. Münker ise bütün bunların zıddıdır¹²⁶⁸.

2) Terim Anlamı

Muâşeret kelimesiyle eşler arasında oluşan beraberlik ve dostluk kastedilir. المعاشرة بالمعروف "Güzel Muamele" (el-muâşere bi'l-ma'rûf)'un terim anlamı ise; genelde eşlerden her birinin öbürüyle, özel âyeti dolayısıyla, erkeklerin kadınlarla, iyi bir beraberlik kurması, eziyet etmemesi, gücü yettiği halde hakkını geciktirmemesi, gösterdiği çabayı gönüllü olarak yerine getirip başa kakmaması, aksine hoşnutluk ve güler yüzle muamelede bulunan güzel bir dostluk göstermesi¹²⁶⁹, söz, fiil ve ahlak olarak kadına iyi davranmasıdır¹²⁷⁰.

¹²⁶⁸ İbn Manzûr, Lisânü'l-Arab, (a.r.f. mad.), IX, 240.

¹²⁶⁹ Şâfiî, el-Ümm, V, 86, 106; el-Behûti, Keşşâfu'l-Kınâ, V, 184; Ravdu'l-Murabba', III, 126; İbn Kudâme, el-Muğni, VII, 223; el-Kâfi fî Fıkhı İbn Hanbel, III, 121; ed-Dimyâtî, İlanetü't-Tâlibîn, III, 370-371; İbnu'l-Müflih, el-Mübdî, VII, 191; Mer'â'l-Hanbelî, Delîlû't-Tâlib, I, 249; İbn Davyân, Menâru's-Sebil, II, 194; Şîrâzî, el-Mühezzeb, II, 66; Nevevî, Ravdatü't-Tâlibîn, VII, 344; Kâsânî, Bedâi, II, 334.

¹²⁷⁰ Kâsânî, Bedâiu's-Sanâi, II, 334.

B- HUKUKİ YÖNÜ

1) Hükmü ve Dayandığı Şer'î Deliller

a- Hükmü

Erkeklerin eşlerine güzel davranmaları ya da ma'rufla muamelesi; Hanefî ve Mâlikî fukahasına göre müstehab¹²⁷¹, müfessirlere, Şafîî ve Hanbelî fukahasına göre ise vaciptir¹²⁷². Çünkü عاشروهن بالمعروف âyeti emir kipiyle gelmektedir.

b- Dayandığı Şer'î Deliller

Âyette " وَعَاشِرُوهُنَّ بِالْمَعْرُوفِ فَإِنْ كَرِهْتُمُوهُنَّ فَعَسَى أَنْ تَكْرَهُوا شَيْئًا وَيَجْعَلَ اللَّهُ فِيهِ "

كثيراً Kadınlarla iyi davranın. Eğer onlardan hoşlanmıyorsanız, hoşlanmadığınız birşeyi Allah çok hayırlı kılmış olabilir¹²⁷³ buyrulmaktadır.

Müfessirler bu âyetin tefsirinde şunları söylemişlerdir:

Cessâs (ö.370/980) söz konusu âyetin kastettiği ile ilgili olarak şöyle der: "Allah bu âyette erkeklere kadınlarla iyi geçinmeyi emretmektedir. Ma'rufla kastedilen; "mehirde, nafakada ve eşler arasındaki adalet hususunda kadınların haklarını tam bir şekilde yerine getirmek, kötü sözle eziyeti, yüz çevirmeyi ve ondan başkasına meyletmeyi terketmek, suçsuz yere surat asıp yüze vurmayı bırakmak gibi şeylerdir"¹²⁷⁴ Kurtubî (ö.671/1272) de söz konusu âyetin şunları kastettiğini bildirir; "Allah'ın güzel muamelede bulunun emrine uygun şekilde kadınlarla iyi geçinmek, mehir ve nafaka konusundaki haklarını en iyi şekilde ödemek, suçsuz yere surat asmamak, konuşurken çirkin ve kötü söz söylememek, ondan başkasına meylettiğini göstermemekle olur. Allah, canlılık ve ahenk olması için bir araya geldiğinde, onlarla en iyi şekilde arkadaşlık etmeyi emretmiştir. Bu benlikler için de, hayat için de en rahatlatıcı şeydir". Kurtubî ayrıca " فَاِمْسَاكٌ بِمَعْرُوفٍ أَوْ تَسْرِيحٌ "

¹²⁷¹ Kâsânî, *Bedâiu's-Sanâi*, II, 334; İbn Nüceym, *el-Bahru'r-Râik*, III, 84; İbn, Cüzey, *el-Kâvânînu'l-Fıkhiyye*, I, 141.

¹²⁷² Cessâs, *Ahkâmu'l-Kur'ân*, III, 47; Kurtubî, *Tefsîr*, V, 97; İbnu'l-Müflih, *el-Mübdî'*, VII, 191; Mer'â'l-Hanbelî, *Delîlü't-Tâlib*, I, 249; İbn Davyân, *Menâru's-Sebil*, II, 194; İbn Kudâme, *el-Kâfi fî Fıkhi İbn Hanbel*, III, 121; Şafîî, *el-Ümm*, V, 86, 106; el-Behûtî, *Ravdu'l-Murabba'*, III, 126; Keşşâfu'l-Kinâ, V, 184; Şîrâzî, *el-Mühezzeb*, II, 66; ed-Dimyâtî, *İlânetü't-Tâlibîn*, III, 370.

بِإِحْسَانٍ Kadınları ya iyilikle tutma, ya da iyilikle serbest bırakma..”¹²⁷⁵

âyetindeki, ma'ruf kelimesiyle bu kelimenin aynı anlama geldiğini de söyler”¹²⁷⁶. İbn Kesir (ö.774/1372) ise bu ayetin “Kadınlarla güzel bir şekilde konuşun, işlerinizi ve durumlarınızı güç yetirebildiğiniz kadarı ile güzelleştirin. Size nasıl davranılmasını istiyorsanız siz de onlara öyle davranın” demek istediğini bildirir. İbn Kesir bu sözlerin akabinde “... وَلَهُنَّ مِثْلُ الَّذِي عَلَيْهِنَّ بِالْمَعْرُوفِ” kadınların da erkekler üzerinde aynı şekilde hakları vardır¹²⁷⁷” âyetini sözlerine delil getirir¹²⁷⁸.

Âyetin ikinci bölümü olan “... Eğer onlardan hoşlanmıyorsanız, hoşlanmadığınız birşeyi Allah çok hayırlı kılmış olabilir” cümlesi ile ilgili olarak İbn Kesir; “Belki de sizin hayrınız istemiyerek de olsa onlarla birlikte olmanızdadır ve belki de bu durum, sizin için dünya ve ahirette pek çok hayırlar getirecektir” der ve sonrada İbn Abbas’ın: “Bu âyetten kasıt, erkeğin kadına şefkat göstermesi dolayısıyla, Allah’ın kendisine ondan bir çocuk ihsan etmesi, ve belki de bu çocukta birçok hayır olmasıdır” sözünü nakleder¹²⁷⁹. *Menar Tefsiri*’nde âyetin işaret ettiği anlam için şöyle denir: “Ya yaratılışında ya da ahlakındaki bir ayıb dolayısıyla -ki bu belki de kendileri için bir suç sayılmayabilir- veya aynı şekilde erkeklerin görevlerindeki kusurları ve başkalarına meyletmesi gibi, kadınların da evin hizmeti ile yapması gereken diğer görevlerindeki bir noksanlık sebebiyle -ki bütün kadınlarda mutlaka bu yönde bir kusur olabilir- onlardan hoşlanmıyorsanız sabredin, onlara zarar vermekte ya da onlardan ayrılmakta acele etmeyin. Belki de birşeyi sevmezsiniz, Allah o şeyde çok hayır kılmış olabilir. Bu çok hayırlardan en önemli ve en değerlisi asil ve değerli çocuklardır. Sıkıldığı ve hoşlanmadığı o kadın, kendisine gözünü aydın edecek çok değerli çocuklar verecektir ve böylece kendi yanındaki kıymeti de yükseltecektir. Kişinin sabrı ve güzel muamelesiyle, karısının halinin düzelmesi de bu çok hayırdandır. Ve belki de, böylece kendisinin en büyük mutluluk sebeplerinden biri olacaktır. Velhâsıl İslâm, karısından hoşlanmadığı zaman, onlarda çok hayır olabilir ümidiyle ailesine, karısına güzel muameleyi ve onlara sabretmeyi tavsiye etmektedir¹²⁸⁰. İbn Müflih (ö.762/1361) de hayatın bu

¹²⁷³ 4/Nisâ, 19.

¹²⁷⁴ Ahkâmu’l-Kur’ân, III, 47.

¹²⁷⁵ 2/Bakara, 229.

¹²⁷⁶ el-Câmi’u li Ahkâmi’l-Kur’ân, V, 97.

¹²⁷⁷ 2/Bakara, 228.

¹²⁷⁸ Tefsîru’l-Kurâni’l-Azîm, I, 466.

¹²⁷⁹ İbn Kesir, Tefsîru’l-Kurâni’l-Azîm, I, 466.

¹²⁸⁰ Reşit Rızâ, Tefsîru’l-Menâr, IV, 453 (Bkz. Zeydan, a.g.e., VII, 231’den naklen).

muammasını şu sözleriyle ortaya koyar: “Sevmediğimiz şeyler hayra döner, sevdiğimiz şeyler sonradan kötüye döner, sevmediğimiz şeylere sabrederim.”¹²⁸¹

İlim adamları bu âyeti tefsir eden ve onu destekleyen şu âyetleri de bu konu ile birlikte değerlendirmişlerdir:

I- “Erkeklerin kadınlar üzerinde bulunan hakları gibi kadınların da erkekler üzerinde aynı şekilde hakları vardır. Ancak erkekler, kadınlara göre bir derece üstünlüğe sahiptir”¹²⁸².

وَلَهُنَّ مِثْلُ الَّذِي عَلَيْهِنَّ بِالْمَعْرُوفِ وَلِلرِّجَالِ عَلَيْهِنَّ دَرَجَةٌ

Söz konusu âyetin birinci bölümü daha önce incelendiği için burada sadece delil olarak vermekle yetiniyoruz. “... Ancak erkekler, kadınlara göre bir derece üstünlüğe sahiptir”¹²⁸³ âyeti hakkında son devir bilginlerinden Fazlur Rahman şunları söyler: “Genelde Kur’ân’ın bir görev taksimi yaptığı; kadın ile erkek arasında yapabilecekleri şeyler bakımından bir fark gözettiği açıktır (tabii Kur’an’da kadının servet kazanmasını ve iktisâdî açıdan kendine yeterli olmasını engelleyen hiçbir âyet yoktur. Nitekim Peygamber’imizin ilk hanımı bir iş sahibi idi, ayrıca Kur’an, eş ve kız çocuklarının tam ve bağımsız şahsiyetlerine yer vermektedir). Bu durumda asıl soru bu âyetin bir eşitsizliği ihtiva edip etmediğidir. Kur’an’da deniyor ki: ‘Erkekler, kadınlar üzerine yöneticidirler. Çünkü Allah, bazı kimseleri diğerlerine üstün kılmıştır. Erkekler kadınlara (kocalar hanımlarına) rızık temin etmekle sorumludurlar’¹²⁸⁴. Bu âyet erkeklerin fazilet ve insanlık açısından değil, bilakis görev açısından kadınlardan üstün olduğunu gösterir. Çünkü, onlar para kazanıp kadınları için harcamakla yükümlüdürler. Kur’an sık sık bazı kimselerin servet, güç, vs. yönlerde üstün olduklarını ve yine bazı peygamberlerin diğerlerinden üstün olduklarını söylemektedir. Fakat bu üstünlük onların mahiyetinden gelmemektedir, sadece etkinlikleri itibariyledir. Şâyet bir kadın maddî yönden mesela miras yolu ile veya çalışıp kazanmakla bağımsızlaşırsa ve evinin geçimine katkıda bulunursa erkeğin bu yönden üstünlüğü o ölçüde azalır. Çünkü insan olarak bir erkek, karısından üstün değildir. Dini açıdan erkek ve kadın kesinlikle aynı değerdedir: ‘Erkek veya kadın, her kim inanıp iyi işler yaparsa cennete girer’¹²⁸⁵. Çoğu kez fazilet

¹²⁸¹ İbn Müflih, el-Fürû’, V, 239.

¹²⁸² 2/Bakara, 228.

¹²⁸³ 2/Bakara, 228.

¹²⁸⁴ 4/Nisâ, 24.

¹²⁸⁵ 4/Nisâ, 124; ayrıca bkz. 16/Nahl, 97; 40/Mü’min, 40.

ve takva sahiplerinden bahsederken Kur'an, erkek ve kadınları ayrı ayrı zikreder"¹²⁸⁶.

II- Boşanma iki defadır. Bundan sonra ya iyilikle tutmak ya da iyilikle salıvermektir. Kadınlara verdiklerinizden birşey almanız size helâl olmaz"¹²⁸⁷.

الطَّلَاقُ مَرَّتَانِ فَإِمْسَاكَ بِمَعْرُوفٍ أَوْ تَسْرِيحٍ بِإِحْسَانٍ وَلَا يَحِلُّ لَكُمْ أَنْ تَأْخُذُوا مِمَّا آتَيْتُمُوهُنَّ شَيْئًا

III- Boşadığınız, fakat iddeti dolmamış kadınları gücünüz nisbetinde, kendi oturduğunuz yerde oturtun. Onları sıkıntıya sokmak için zarar vermeye kalkışmayın. Eğer hâmile iseler, doğurmalarına kadar nafakalarını verin"¹²⁸⁸.

أَسْكِنُوهُنَّ مِنْ حَيْثُ سَكَنْتُمْ مِنْ وَجْدِكُمْ وَلَا تُضَارُّوهُنَّ لِتُضَيِّقُوا عَلَيْهِنَّ وَإِنْ كُنَّ أُولَاتٍ حَمْلٍ فَأَنْفِقُوا عَلَيْهِنَّ حَتَّى يَضَعْنَ حَمْلَهُنَّ

IV- "Ana babaya, akrabaya yetimlere, yoksullara, yakın komşuya, uzak komşuya, yakın arkadaş'a, yolcuya, ellerinizin altında bulunanlara iyi davranın; Allah kendini beğenen ve böbürlenip duran kimseyi sevmez"¹²⁸⁹.

وَبِالْوَالِدَيْنِ إِحْسَانًا وَبِذِي الْقُرْبَى وَالْيَتَامَى وَالْمَسَاكِينِ وَالْحَارِ ذِي الْقُرْبَى وَالْحَارِ الْجُنُبِ وَالصَّاحِبِ بِالْجَنْبِ وَابْنِ السَّبِيلِ وَمَا مَلَكَتْ أَيْمَانُكُمْ إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ مَنْ كَانَ مُخْتَلًا فُخُورًا

Hiz. Ali, İbn Mes'ud ve İbn Ebî Leylâ, âyette geçen **الصاحب بالجنب** "yakın arkadaş"ın, erkeğin yanında ve onunla birlikte olan kadın (zevce, erkeğin karısı) olduğunu söylemiştir"¹²⁹⁰.

¹²⁸⁶ Fazlur Rahman, **Ana Konuları Kur'an**, s. 93-94. Fazlur Rahman bu sözlerinin arkasından şu ayeti verir: "Müslüman erkekler ve müslüman kadınlar, mü'min erkekler ve mü'min kadınlar, taate devam eden erkekler ve taata devam eden kadınlar, doğru erkekler ve doğru kadınlar, sabreden erkekler ve sabreden kadınlar, mütevazî erkekler ve mütevazî kadınlar, sadaka veren erkekler ve sadaka veren kadınlar, oruç tutan erkekler ve oruç tutan kadınlar, ırzlarını koruyan erkekler ve (ırzlarını) koruyan kadınlar, Allah'ı çok zikreden erkekler ve zikreden kadınlar var ya; işte Allah bunlar için bir mağfiret ve büyük bir mükâfat hazırlamıştır (Bkz. 33/Ahzab, 35).

¹²⁸⁷ 2/Bakara, 229.

¹²⁸⁸ 65/Talak, 6.

¹²⁸⁹ 4/Nisâ, 36. Bu ayeti delil gösterenlere örnek olmak üzere bkz. İbn Müflih, **el-Mübdî**, VII, 191; İbn Kudâme, **el-Muğni**, VII, 223.

¹²⁹⁰ Taberî, **Câmiu'l-Beyân an Te'vili âyi'l-Kur'an**, V, 80-82; Cessâs, **Ahkâmü'l-Kur'an**, III, 157; İbnu'l-Cevzî, **Zâdü'l-Mesîr**, II, 80; Kurtubî, **el-Câmi'u li Ahkâmî'l-Kur'ân**, V, 188, 199; İbn Kesîr, **Tefsîru'l-Kur'ânî'l-Azîm**, I, 496. Taberî, tefsircilerin bu ayetin mânasında ihtilâf ettiğini söyleyip bu konudaki rivayetleri nakleder. Yukarıdaki görüşün yanısıra, İbn Abbas, İbn Cübeyr, İkrime, Mucâhid ve Dahhâk "yakın arkadaşın" seferdeki yol arkadaşı olduğunu söylemişlerdir. Kurtubî bu görüşün daha sahîh olduğunu söyler. İbn Cüreyc de sana gerekli olan, arkadaşlık eden ve sana faydası dokunan herkes demıştır. Kurtubî bu manaların hepsinin muhtemel olduğunu bildirir. (Ayrıntılar için bkz. Taberî, **Câmiu'l-Beyân an Te'vili âyi'l-Kur'an**, V, 80-82; Cessâs, **Ahkâmü'l-Kur'an**, III, 157; İbnu'l-Cevzî, **Zâdü'l-Mesîr**, II, 80; Kurtubî, **el-Câmi'u li Ahkâmî'l-Kur'ân**, V, 188, 199).

Bu âyetlerin yanısıra konuyla ilgili delil olarak kullanılan hadisler de şunlardır:

I- Resûlullah buyurdular ki: "*Kadınlara hayırhah olun* استوصوا بالنساء خيرا" ¹²⁹¹

Buhârî ve Müslim hadisi "**Sahîh**"lerine almışlar, Tirmizî **hasen sahîh** olduğunu bildirmiş ¹²⁹², Münzirî, Tirmizî'nin hükmünü söylemekle yetinmiştir ¹²⁹³. Elbâni bu hadisin **hasen** olduğu kanaatindedir ¹²⁹⁴. Hadise zayıf diyen bilgine rastlanmamıştır.

Hadiste geçen istisâ fiili, vasiyet istemek ¹²⁹⁵, vasiyeti kabul etmek ¹²⁹⁶ anlamına gelmektedir. Tirmizî şârihinin bildirdiği üzere, bu durumda mânâ; "Size kadınlara iyilik yapmayı vasiyet ediyorum. Onlar hakkındaki bu vasiyetimi yerine getirin" demek olur ¹²⁹⁷.

Nevevî'ye (ö.676/1277) göre, bu hadiste kadınlara yumuşak davranma ve onlara güzel muamelede bulunmaya teşvik vardır. İnsanın da konuştuğu zaman ancak hayrı konuşması ve kadına öfkelenmemesi gerekir. Çünkü hoşlanmadığı bir huyu varsa buna karşılık hoşnut olduğu bir başka huyu da vardır ¹²⁹⁸.

II- Ebû Hüreyre anlatıyor: Resûlullah buyurdular ki: "*Mü'minler arasında îmanca en kâmil olanı, ahlakça en güzel olanıdır, en hayırlınız da kadınlarına (ailesine) hayırlı olandır*" ¹²⁹⁹.

أَكْمَلُ الْمُؤْمِنِينَ إِيمَانًا أَحْسَنُهُمْ خُلُقًا وَخَيْرُكُمْ حَيَارُكُمْ لِنِسَائِهِمْ

Tirmizî hadisin **hasen-sahîh** olduğunu söyler ¹³⁰⁰. İbn Hibban hadisi "**Sahîh**" eserine almıştır ¹³⁰¹. Heysemî, Ahmed'in rivâyetinde yer alan Muhammed b. Amr'ın

¹²⁹¹ Buhârî, *Enbiyâ*, 1 (IV, 103); *Nikâh* 80 (VI, 145); Müslim, *Radâ* 60 (1468), II, 1091; Tirmizî, *Radâ* 11 (1163), III, 467; İbn Mâce, *Nikâh* 3 (1851), I, 594; Nesâî, *es-Süneni'l-Kübrâ*, V, 361 (9140); V, 372 (9169); İshak b. Râhuyê, *Müsned*, I, 250 (214); Kudâî, *Müsnedü's-Şihâb*, I, 401 (690); Ebû Ya'lâ, *Müsned*, XI, 85, 86 (6218); Ebû Nuaym, *Müsnedü'l-Müstahrec alâ Sahîhi İmâmi Müslim*, IV, 142 (3447); Beyhakî, *es-Süneni'l-Kübrâ*, VII, 295 (14499).

¹²⁹² Tirmizî, *Radâ* 11 (1163), III, 467.

¹²⁹³ Münzirî, *et-Tergîb ve't-Terhîb*, III, 33.

¹²⁹⁴ Elbânî, *Sahîhu Süneni Tirmizî*, III, 54; *Sahîhu Süneni İbn Mâce*, I, 311.

¹²⁹⁵ Münâvî, *Feyzû'l-Kadîr*, I, 503; İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*, IX, 253.

¹²⁹⁶ Münâvî, a.g.e., I, 503; Mübârekpûrî, *Tuhfetü'l-Ahvezi*, IV, 273.

¹²⁹⁷ Mübârekpûrî, a.g.e., IV, 273.

¹²⁹⁸ *Sahîhu Müslim bişerhi'n-Nevevî*, X, 58.

¹²⁹⁹ Tirmizî, *Radâ* 11 (1162), III, 466; Hennâd, *Kitâbü'z-zühd*, II, 592 (1252); İbn Ebî Şeybe, *Musannaf*, V, 210 (25318); Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, II, 472 (10110); İbn Hibban, *Sahîh*, IX, 483 (4176); Kudâî, *Şuabü'l-İmân*, I, 61 (27); VI, 231 (7981); el-Hâris, *Müsned* (Zevâidu'l-Heysemî), II, 816 (848).

hadisinin **hasen** olduğunu, geri kalan **ravilerin güvenilir** olduğunu bildirir¹³⁰². Mübârekpûrî de hadisin **hasen-sahîh** olduğunu belirtir¹³⁰³. Münâvî'nin bildirdiğine göre Hâfız el-İrâkî *Emâli*'sinde bu hadisin **sahîh** olduğunu söylemiştir. İki *Sahîh*'den birisinde (Buhârî ve Müslim'de) bu hadisin yer almamasını bir yanlışlık kabul eder ve bu rivâyeti **mütevâtir** sayar. Ayrıca, Bezzar onu **güvenilir râvilerle** Enes'den rivâyet etmiş, Taberânî *Evsaf*'ta senedindeki meçhul bir kişiyle Ebû Said'den de rivâyet etmiştir¹³⁰⁴. Elbânî de hadisin **hasen-sahîh** olduğu kanaatindedir¹³⁰⁵.

Mübârekpûrî, hadisle ilgili olarak kadınların, zayıflıkları sebebiyle merhametin mahalli olduğunu belirtir¹³⁰⁶.

Araştırmalarımız esnasında, bu hadisin bazen bir cümle eksik ya da fazla olarak, başka sahâbilerden de mânâ yoluyla rivâyet edildiğini gördük. Bu durumda biz, örnek olmak üzere, bu rivâyetlerden birini tercih ettik.

III- Hz. Aîşe anlatıyor: Hz. Peygamber buyurdular ki:

" *Sizin en hayırlınız, ailesine karşı hayırlı olandır. Ben aileme karşı hepinizden daha hayırlıyım...* خَيْرُكُمْ خَيْرُكُمْ لِأَهْلِهِ وَأَنَا خَيْرُكُمْ لِأَهْلِي ¹³⁰⁷

Tirmizî hadisin **hasen-garib-sahîh** olduğunu söyler¹³⁰⁸. İbn Hibbân (ö.354/965) da hadisi "**Sahîh**" adlı eserine almıştır¹³⁰⁹. Aynı hadis İbn Abbas tarafından da rivâyet edilmiştir¹³¹⁰. Ancak Bûsîrî (ö.840/1436), bu rivâyetin isnâdının zayıf olduğunu söyler. Her ne kadar, İbn Hibban, Ammare b. Sevbân'ı güvenilir raviler arasında zikrettiyse de Abdülhak hadiste güçlü olmadığını söylemiştir¹³¹¹. Heysemî'nin bildirdiğine göre, Bezzar da İbn Abbas'dan gelen rivâyeti serdede.

¹³⁰⁰ Tirmizî, *Radâ* 11 (1162), III, 466.

¹³⁰¹ İbn Hibban, *Sahîh*, IX, 483 (4176).

¹³⁰² Heysemî, *Mecmeu'z-Zevâid*, IV, 303.

¹³⁰³ Mübârekpûrî, *Tuhfetü'-Ahvezi*, IV, 273.

¹³⁰⁴ Münâvî, *Feyzü'l-Kadîr*, II, 97.

¹³⁰⁵ *Sahîhu Süneni't-Tirmizî*, I, 340. Elbânî, *Silsiletu's-Sahîha* adlı eserinde hadisin bütün varyantlarını verip hangi yolun daha sahîh olduğunu da gösterir (Geniş bilgi için bkz. I, 512 (284)).

¹³⁰⁶ *Tuhfetü'-Ahvezi*, IV, 273.

¹³⁰⁷ Tirmizî, *Menâkıb* 63 (3895), V, 709; İbn Hibban, *Sahîh*, IX, 484 (4177); Beyhakî, *es-Süneni'l-Kübrâ*, VII, 468 (15477); Kudâî, *Şuabü'l-İmân*, VI, 415 (8718); VII, 466 (11014); Ebû Nuaym, *Hilyetü'l-Evliyâ' ve Tabakâtü'l-Asfiyâ*, VII, 138; Aclûnî, *Keşfü'l-Hafâ*, I, 463 (1234); Deylemî, *el-Firdevs bi Me'sûri'l-Hitâb*, II, 170 (2853); Heysemî, *Mevâridü'z-Zam'ân*, s.318 (1312).

¹³⁰⁸ Tirmizî, *Menâkıb* 63 (3895), V, 709.

¹³⁰⁹ İbn Hibban, *Sahîh*, IX, 484 (4177).

¹³¹⁰ İbn Mâce, *Nikâh* 50 (1977), I, 636; Ebu'l-Mehâsin, *Mu'tasaru'l-Muhtasar*, s.303; İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*, VIII, 205; İbn Hibban, *Sahîh*, IX, 491 (4186); Heysemî, *Mevâridü'z-Zam'ân*, s.319 (1315).

¹³¹¹ *Misbâhu'z-Zücâce*, II, 117.

Ancak onun da isnâdında yer alan Musa b. Mus'ab zayıftır. İbn Abbas'dan gelen rivâyetin bir bölümünü İbn Mace de rivâyet etmiştir. Buradaki rivâyet, bir kadının kocası tarafından dövülmesi neticesi çıkan ses üzerine, Hz. Peygamber'in yaptığı açıklamayı anlatır. Ancak rivâyette yer alan Câfer b. Yahya hakkında "kimliği meçhuldür" denilmiştir. Geri kalan ravileri güvenilir kişilerdir. İbn Hibban onu da güvenilir râviler arasında zikretmiştir¹³¹². Hadisin hasen seviyesinde olduğu anlaşılmaktadır.

Tirmizî şârihi hadiste geçen aileden kastın, kişinin bakmakla yükümlü olduğu kimseler ve akrabalar olduğunu, eşleri ve akrabaları da dendiğini kaydeder. Hz. Peygamber'in bu sözleri güzel ahlaka delalet etmekte ve Resûlullah "*Ben kadınlarla en iyi geçinen kişiyim*" buyurmaktadır¹³¹³.

Münâvî (ö.1031/1609), de aynı hadiste iki defa "*hayırlı olan*" ifadesinin geçmesini, "kadınlara karşı iyi ahlaklı olmada en zirve noktada bulunmaktır" diye tanımlar ve şöyle devam eder: "*Sizin en hayırlınız* demek "en üstünüz; iyiliği en çok olanınızdır" demektir. Aileden kasıt özellikle kişinin hanımı ve çocuklarıdır, sonra diğer akrabalara ıtlak edilir. Çünkü onlar yabancılardan daha evladır. Hz. Peygamber'in "*Ben onlara en hayırlı olanınızım*" sözü ise "dini ve dünyevi iyilik ve fayda bakımından en hayırlı olanınızım. Dolayısıyla emrettiğim şeylerde bana uyun" demektir¹³¹⁴.

Şevkani'ye (ö.1250/1834) göre bu hadiste, "Hayırdaki rütbe bakımından insanların en yüksek olanın ve bu vasıfla vasıflanmayı en çok hakedenin, ailesine karşı en iyi olan kişi olduğu" anlatılmaktadır. Zira aile fertleri, güler yüzü, güzel ahlakı ve iyilik yapmayı, fayda celbedip zararı kendisinden defetmeyi en çok hakedenlerdir. Eğer erkek böyle ise, insanların en hayırlısı, eğer bunun aksiyse insanların en kötüsü demektir. Birçok kişi bu vartaya düşmektedir. Bir şahsı görürsün ki; ailesiyle karşılaştığı zaman ahlak bakımından insanların en kötüsü, ruh olarak en cimrisi ve iyiliği en az olanıdır. Ailesinden başkasıyla karşılaştığında ise, bu kişi son derece değişir ve mükemmel derecede iyi ve hayrı çok bir insan olur. Kim böyle biri ise, başarıdan mahrumdur ve kötü yola sapmıştır¹³¹⁵.

¹³¹² Mecmeu'z-Zevâid, IV, 303.

¹³¹³ Mübârekpûrî, Tuhfetü'l-Ahvezî, X, 269.

¹³¹⁴ Feyzü'l-Kadir, III, 469.

¹³¹⁵ Neylû'l-Evtâr, VI, 360.

C- GÜZEL MUAMELENİN KONUSU VE KAPSAMI

Fukahânın, عاشروهن بالمعروف "Kadınlara iyi davranın"¹³¹⁶ âyetinin yanısıra,

"..kadınların da erkekler üzerinde aynı şekilde hakları vardır"¹³¹⁷; ".. Kadınları ya iyilikle tutmak ya da iyilikle serbest bırakmak.." ¹³¹⁸; "... Kadınları sıkıntıya sokmak için zarar vermeye kalkışmayın..."¹³¹⁹ ve "..Yakın arkadaş.. iyi davranın"¹³²⁰ âyetleriyle, yukarıda tahlilini yaptığımız hadislerin ışığında "güzel muamele" kavramının kapsamına koydukları konuları şöyle sıralayabiliriz:

- 1- Kocanın dostluk ve arkadaşlığa dayanan güzel bir beraberlik kurması,
- 2- Söz, fiil ve ahlak olarak kadına iyi davranması,
- 3- Hanımına da kendisine davranılmasını istediği gibi, onun razı olacağı şekilde davranması,
- 4- Eziyet vermekten çekinmesi,
- 5- Gücü yettiği halde karısının üzerindeki hakkını geciktirmemesi,
- 6- Gösterdiği çabayı gönüllü olarak yapması, görevini istemeyerek yaptığını belli etmemesi,
- 7- Onun için yaptıklarını başına kakmaması,
- 8- Aksine hoşnutluk ve güler yüzle muamelede bulunması,
- 9- Karısı için süslenmesi,
- 10- Kıskançlıkta aşırıya gitmemesi,
- 11- Karısının hasta olması halinde cinsi ilişkide itaat istememesi,
- 12- Karısının ezasına tahammül etmesi,

¹³¹⁶ 4/Nîsâ, 19.

¹³¹⁷ 2/Bakara, 228.

¹³¹⁸ 2/Bakara, 229.

¹³¹⁹ 65/Talak, 6.

¹³²⁰ 4/Nîsâ, 36.

13- İstemediği şeylerin hayırlı olabileceğini düşünerek evliliği devam ettirmesi,

14- (Sertlikle değil) yumuşak davranması,

15- Nazik güzel bir dille konuşması,

16- İnsaflı olması,

17- Suratını asmaması,

18- Gücünün yettiğinde harcama yapması,

19- Karısının hoşlanmadığı şeylerden uzak kalması¹³²¹.

Şâfiî ve Hanbelî fakihleri, eserlerinde bu konuya diğer mezheplerden daha fazla yer vermişler, Hanefîler kısmen, Mâlikîler ise kitaplarına bu hususları nâdiren almışlardır.

Yukarıda maddeler halinde sıraladığımız şartlar, fıkıh kitaplarında başlıklar halinde değil, “Kadınlara Güzel Muamele Babı” altında geçen cümleleri derlememiz neticesinde ortaya çıkan ve ayrıca izah edilmeyen bilgilerdir.

Evlilikte kadınların haklarıyla ilgili mezheplerin düşünce ve hükümleri ile bu mezheplerin ele aldıkları ahkâm hadislerinin tahlili burada sona ermektedir.

Sonuç ve Değerlendirme: Diğer hukuk sistemlerinde olduğu gibi, İslâm Hukuku da kadınlarla ilgili olarak maddî ve bedenî haklara daha fazla yer vermekte mânevî hakları ise ikinci plana almaktadır. Halbuki Hz. Peygamber’in hayatındaki “... **Kadınlara güzel muamele edin ...**”¹³²² âyetinin tezahürleri burada ele alınan hükümlerden ibaret değildir.

¹³²¹ Bu maddelerin bir kısmını alıp diğerini almayan kaynaklar için bkz. İbnu'l-Müflih, *el-Mübdî*, VII, 191; *el-Fürû*, V, 239; İbn Davyân, *Menâru's-Sebil*, II, 194; *el-Behûti*, *er-Ravdu'l-Murabba'*, III, 126-127; *Keşşâfu'l-Kinâ*, V, 184; İbn Kudâme, *el-Kâfi fi Fıkhı İbn Hanbel*, III, 121; *el-Muğni*, VII, 223, 229; İbn Nüceym, *el-Bahru'r-Râik*, III, 84, 236; Kâsânî, *Bedâiu's-Sanâi*, II, 334; Şâfiî, *el-Ümm*, V, 86; Şîrâzî, *el-Mühezzeb*, II, 66; İbn Cüzey, *el-Kavânînu'l-Fikhiyye*, I, 141; Nevevî, *Ravdatü't-Tâlibîn*, VII, 344; ed-Dimyâtî, *İlânetü't-Tâlibîn*, III, 370-371; Mer'â'l-Hanbelî, *Delîlü't-Tâlib*, I, 249.

¹³²² 4/Nisâ, 19.

Kur'an'ın en büyük tatbikçisi ve yorumcusu olan Hz. Peygamber "... Kadınlarla güzel muamele edin..." âyetini hayatında yaşayarak bize örnek olmuştur. Biz burada Peygamber'in yerine getirmek konusunda titizlik gösterdiği kadınların mânevî hakları üzerinde de durmak istiyoruz. Çünkü, Kur'an " لَقَدْ كَانَ لَكُمْ "

Gerçekten Allah'ın Resûlü'nde sizin için en güzel örnekler vardır"¹³²³ buyurmaktadır. Güzel muamele konusuna giren Hz. Peygamber'in kadınlara karşı sergilediği mânevî haklarla ilgili davranışları ahkâm hadislerinden çok daha fazladır. Aslında, bu çerçevedeki hadislerin tahlili başlı başına bir araştırma konusudur. Bizim bu başlık altına girebilecek rivâyetleri hadis külliyyatımızdan derleyip tahlile tabi tutmamız yüzlerce sayfayı bulur. Ancak, bu başlık altında ana hatlarıyla da olsa bazı konulara işâret etmek ve bu husustaki rivâyetlerin vermek istediği mesajı zikretmek uygun olacaktır. Özellikle, "en sahîh kitaplar" ünvanını alan Buharî ve Müslim'in eserlerinde, yukarıdaki fikhî hükümlere kaynaklık yapan rivâyetlerin yanısıra, güzel muamele kapsamında değerlendirilebilecek pek çok konu ve rivâyet bulunmaktadır.

Örneğin, sevgi bir olgudur ve bunu kocasından beklemek kadının en temel hakkıdır. Bu bağlamda âyette de " وَمِنْ آيَاتِهِ أَنْ خَلَقَ لَكُمْ مِنْ أَنْفُسِكُمْ أَزْوَاجًا لِتَسْكُنُوا إِلَيْهَا " İçinizden, kendileriyle huzura kavuşacağınız eşler yaratıp; aranızda sevgi ve merhamet var etmesi, O'nun varlığının belgelerindendir. Bunlarda düşünen millet için ibretler vardır."¹³²⁴ buyrulmaktadır.

Kadının kocasından kendisine sevgi göstermesini istemesi doğaldır. Ailede sevgi, tıpkı yeme ve içmeye olan bir ihtiyaç gibidir. Sevgi Allah'ın en önemli ve olmazsa olmaz nimetlerinden biridir. Sevgi yokluğunda bunalım yaratabilecek ve onu elde etme uğruna birçok günah yollara sapılabilecek bir duygudur. Bu ihtiyacı, güzel muamelenin sınırları içinde değerlendirmemek, kadının yalnızca maddî ve bedeni hakları üzerine ağırlık vermek, İslâm'ın öğretisiyle örtüşmemektedir. Geçmişte olduğu gibi maalesef bugün de birçok erkek eşine sevgi dolu sözcükler kullanmayı ve ona iltifat etmeyi onuruyla bağdaştıramamaktadır. Çünkü, böyle

¹³²³ 33/Ahzâb, 21.

davrandığı takdirde otoritesinin sarsılacağına inanmaktadır. Halbuki, kadınlar ise, bu hususta tatmin olamamaları ve kocalarından sevgi sözcükleri ile birlikte, takdir ifadelerini duyamamaları yüzünden acı çekmektedir. Hukukta yer almasa da hadislerle baktığımızda, Hz. Peygamber'in sevgiye değer verdiği¹³²⁵, başkalarına da eşini sevdiğini söylemekten çekinmediği görülmektedir¹³²⁶.

"Varlığı halinde işte bu sevgi duygusu, yukarıda zikredilen hakları en iyi şekilde yerine getirmeyi sağlar. Evlilik duygusallıktan uzak olarak başlayabilir. Fakat eşler arasındaki güzel muamele, ahlak, vefa ve ihsan neticesinde sevgi duyguları çabucak gelişir. Ancak bu durumda eşler huzurlu ve mutlu yaşayabilirler"¹³²⁷.

Ayrıca, kocasıyla ordan burdan konuşmak, dinlenilmesini istemek, sevgi ve saygıya dayalı nitelikli beraberlik arzu etmek kadın için bir haktır¹³²⁸. Birlikte yemek davetlerine katılmak, onsuz tadını alamadığı için eşinin davet edilmediği yere gitmek istememek¹³²⁹, birlikte şakalaşıp gülmek¹³³⁰, eğlenmek¹³³¹ ve düşünceleri eğlence sebebi saymak¹³³² hep bu nitelikli beraberliğin Hz. Peygamber'in hayatındaki görüntüleridir. Bunlar olmadığı takdirde diğer bütün maddi imkânlarla sahip olmanın ne önemi vardır? En büyük dünya nimetini hayırlı bir eş gören¹³³³ Hz. Peygamber,

¹³²⁴ 30/Rûm, 21.

¹³²⁵ Bu konuda örnek olarak Berîre ve Muğîse arasında geçen olaylara Hz. Peygamber'in yaklaşımı için bkz. Buhârî, *Talak* 15, 16 (VI, 171); Ebû Dâvud, *Talak* 18, 19 (2231, 2232), II, 670; Tirmizî, *Radâ'* 7 (1156), III, 462.

¹³²⁶ Buhârî, *Megâzî* 63 (V, 113); Müslim, *Fezâilu's-Sahâbe* 8 (2384), II, 1856; Tirmizî, *Menâkıb* (3885), V, 506.

¹³²⁷ Ebû Şakka, *Tahrîru'l-Mer'e fî Asrı'r-Risâle*, V, 144.

¹³²⁸ Bu çerçevede Hz. Peygamber'in hanımlarıyla samimiyeti ve örnek davranışları için bkz. Buhârî, *Hayz* 2 (I, 77), *İtikâf* 2, 3, 4 (II, 256), 19 (II, 260); Müslim, *Hayz* 6-7 (297), I, 244; Muvatta, *İtikâf* 1 (I, 312); Tirmizî, *Savm* 80, (804), III, 167; Ebû Davud, *Savm* 78 (2467, 2468, 2469), II, 832-833; Nesâî, *Hayz* 20 (1, 193). Yine itikaftayken geceleyin ziyaretine gelen karısını mescidin kapısına kadar uğurlaması rivâyeti için bkz. Buhârî, *İtikâf* 8 (II, 257), 11 (II, 258), *Farzu'l-Humus* 4 (IV, 45, 46); Müslim, *Selâm* 23-25 (2174, 2175), II, 1712; Ebû Dâvud, *Savm* 79 (2470), II, 834. Yine Hz. Peygamber'in; hanımlarının herbirinin gönlünü almak için ikinci namazlarından sonra yanlarına uğraması, sohbet etmesi ve kıskançlıklarına göz yumması ile ilgili rivâyetler için bkz. Buhârî, *Talak* 8 (VI, 166, 167); Müslim, *Talak* 20 (1474), II, 1100. Bir başka rivâyette ihrama gireceği zaman ve çıktıktan sonra karısının ona güzel kokular sürdüğü belirtilmektedir. Bkz. Buhârî, *Hacc* 18 (II, 145), 143 (II, 195); Müslim, *Hacc* 32 (1189), I, 846; Muvatta, *Hacc* 17 (I, 328); Tirmizî, *Hacc* 77 (917), III, 259; Ebû Davud, *Menasik* 10 (1745), I, 358, 359; Nesâî, *Hacc* 41 (V, 136). Yine Hz. Peygamber sabah namazının ilk iki rekâtını kılınca camiye gidinceye kadar karısıyla sohbet ederdi. Bkz. Buhârî, *Tehcûd* 24 (II, 50), 26 (II, 52); Müslim, *Müsâfirin* 133 (743), I, 511; Ebû Davud, *Salat* 4 (1262, 1263), II, 48; Tirmizî, *Salat* 193 (418), 277, 278.

¹³²⁹ Resûlullah'ın İranlı komşusunun yemek davetini Hz. Aîşe'yi davet etmediği için gitmemesi ile ilgili rivâyet için bkz. Müslim, *Eşribe* 139 (2037), II, 1609; Nesâî, *Talak* 23 (VI, 158).

¹³³⁰ Buhârî, *Ahkâm* 51 (VIII, 126), *Merdâ* 16 (VII, 8).

¹³³¹ Bu konudaki hadisler için bkz. Buhârî, *İydeyn* 2, 3 (II, 3), 25 (II, 11), *Cihad* 81 (III, 228), *Nikâh* 82 (VI, 147), 114 (VI, 159); Müslim, *İydeyn* 19 (892), I, 609; Nesâî, *İydeyn* 33-36 (III, 195-197).

¹³³² Hz. Aîşe anlatıyor: "Bir kadını, ensârdan bir erkekle evlendirmiştik. Resûlullah: - "Ey Aîşe! Eğlenceniz yok mu? Zira ensar eğlenceyi sever!" buyurdular". Bkz. Buhârî, *Nikâh* 63 (VI, 140).

¹³³³ Müslim, *Radâ'* 64 (1467), II, 1090; Nesâî, *Nikâh* 15 (VI, 69).

huzurlu olmak için dindar eşin tercih edilmesini tavsiye etmekte¹³³⁴ ve evlenmeden önce üzerinde anlaşılan şartların yerine getirilmesini istemektedir¹³³⁵.

İnsanları birbirine nezaket içerisinde hitap etmeye çağıran¹³³⁶ o yüce şahsiyet, kadınları kırılacak bir cam kadar nazik görmekte¹³³⁷, bu nedenle de onlara karşı şefkatle davranmaya ve tahammül göstermeye teşvik etmektedir¹³³⁸. Kadınların vasıta kullanmalarını takdirle karşılamakta¹³³⁹, hatta karısının rahat etmesi için de bineğine örtü serip, binmesi için dizini basamak olarak kullandırmaktadır¹³⁴⁰. Zaman zaman eşinin kendi dünyasında rahatlamasına ve eğlenmesine yardımcı olmaktadır¹³⁴¹. Hanımlarının kendilerini karşılamaya hazırlanabilmeleri için, geceleyin seyahatten dönen kocaların ani sürpriz yapmalarını istememektedir¹³⁴².

Günümüzde kadınların büyük bir çoğunluğu kocalarının ilgisizliğinden yakınmaktadır. Halbuki, Hz. Peygamber'in erkeğin karısını ihmal edecek kadar yoğunlaşmasını ibâdet için bile hoş görmediği¹³⁴³, hatta seyahate gideceği zaman, çekilen kur'âyâ göre, hanımlarından birisini de beraberinde götürdüğü¹³⁴⁴ nakledilmektedir. Yine O, hanımlarının isteklerini yerine getirmek için elinden geleni yapmaktadır¹³⁴⁵. Bu meyanda, bir kimsenin ailesi için harcadığı parayı en yüksek

¹³³⁴ Buhârî, *Nikâh* 15 (VI, 123); Müslim, *Radâ'* 53 (1466), II, 1086; Ebû Dâvud, *Nikâh* 2 (2047), II, 539; Nesâî, *Nikâh* 13 (VI, 68).

¹³³⁵ Buhari, *Nikâh* 52 (VI, 138), *Şurût* 6 (III, 175); Müslim, *Nikâh* 63 (1418), II, 1035; Ebû Davud, *Nikâh* 38, 39 (2139), II, 604; Tirmizi, *Nikâh* 32, (1127), III, 434; Nesai, *Nikâh* 42 (VI, 92, 93).

¹³³⁶ Müslim, *Elfâz* 13-14 (2249), II, 1764; Ebû Dâvud, *Edeb* 75 (4975, 4976), V, 256, 257. Ayrıca bkz. Buhârî, *Itk* 17 (III, 124); Müslim, *Elfâz* 15, (2249), II, 1765.

¹³³⁷ Buhari, *Edeb* 90 (VII, 108), 95 (VII, 110, 111), 111 (VII, 119), 116 (VII, 121); Müslim, *Fezâil* 70 (2323), II, 1811.

¹³³⁸ Müslim, *Radâ* 61 (1469), II, 1091.

¹³³⁹ Hz. Peygamber'in "Kureyş kadınları(nın), deveye binen kadınların en hayırlıları" olduğunu belirten rivâyet için bkz. Buhârî, *Nikâh* 12 (VI, 120), *Enbiya* 46 (IV, 139).

¹³⁴⁰ Buhârî, *Megâzî* 38 (V, 76, 77).

¹³⁴¹ Buhârî, *Edeb* 81 (VII, 102); Müslim, *Fedâilu's-Sahabe* 81 (2440), II, 1890-1891; Ebû Dâvud, *Edeb* 54 (4931, 4932), V, 226. Yine Hz. Aişe anlatıyor: "Ben mescidde oynayan Habeşlileri seyrederken Resûlullah'ın benî ridâsı ile örttüğünü hatırlıyorum. Bu hal ben seyretmekten usanıncaya kadar devam etti. Benim gibi genç yaşta bir kızın eğlenceye ne kadar düşkün olacağını varın siz takdir edin". Bu konudaki hadisler için bkz. Buhârî, *Salât* 69 (I, 116, 117, *lydeyn* 2, 3 (II, 3), 25 (II, 11), *Cihâd* 81 (III, 228), *Nikâh* 82 (VI, 147), 114 (VI, 159); Müslim, *lydeyn* 18, (892), I, 609; Nesâî, *lydeyn* 35, (III, 195-196).

¹³⁴² Bu konu ile ilgili olarak rivayetler için bkz. Buhari, *Nikâh* 120 (VI, 161), *Umre* 16 (II, 205); Müslim, *l mâret* 181-183 (715), II, 1527; Ebû Davud, *Cihad* 163 (2776-2778), III, 218-219; Tirmizî, *l stîzân* 19 (2712), V, 66.

¹³⁴³ Buhârî, *Nikâh* 1 (VI, 116); Müslim, *Nikâh* 5 (1401), II, 1020; Nesâî, *Nikâh* 4 (VI, 58-60). Her hak sahibine hakkının verilmesi gerektiğine dâir rivâyetler için bkz. Buhârî, *Edeb* 86 (VII, 104, 105); Tirmizî, *Zühd* 64 (2413), IV, 608.

¹³⁴⁴ Buhari, *Cihad* 64 (III, 221), Müslim, *Tevbe* 56 (2770), III, 2130; Nesai, *Taharet* 194 (1, 163).

¹³⁴⁵ Buhari, *Hacc* 34 (II, 151), 81 (II, 172), *Temenni*, 3 (VIII, 129); Müslim, *Hacc* 136-138 (1213), I, 881-882; Ebû Davud, *Menasik* 47 (1785), II, 384-385.

sevap olarak göstermekte¹³⁴⁶ ve kişinin hanımının ağzına koyduğu lokmadan bile mükafat elde edeceğini söylemektedir¹³⁴⁷. Bu çerçevede, geride ailesi olan kimselerin mallarının tamamını bağışlamalarına izin vermemektedir. Kadının kocasının çok evliliğine itiraz hakkına saygı göstermekte¹³⁴⁸, esasen kendisi de eşini kıskanmaktadır¹³⁴⁹.

Yine Hz. Peygamber karısıyla birlikte aynı kapta banyo yapmakta¹³⁵⁰, kişinin eşiyle cinsel ilişkisinin sevap olduğunu bildirmekte¹³⁵¹ ve zan üzere yuva yıkılmasına fırsat vermemektedir¹³⁵². Hz. Peygamber, karı koca muhabbetini nafile oruçtan üstün tutmakta¹³⁵³, hanımının yemek teklifi üzerine nafile orucunu bozmakta¹³⁵⁴ oruçlu olduğu halde hanımlarını öpüp onlarla yakın temastan kaçınmamaktadır¹³⁵⁵. Karısının komşusuna hediye vermesinde mahzur görmediği gibi, onu en güzeline yönlendirmekte¹³⁵⁶ ve kadınların sesinin kendi sesi üzerine çıkmasına tahammül etmektedir¹³⁵⁷.

Şüphesiz evlilik hayatı hep güllük gülistanlık değildir. Eşlerin birbirlerinde görmek istemediği pek çok şey bulunabilir ve bazen taraflar arasında kırılmalar da olabilir. Nitekim, Hz. Peygamber de vefatından önce rahatsızlığı esnasında ağır

¹³⁴⁶ Buhari, *Nafakat* 1 (VI, 189); Müslim, *Zekat* 48 (1002), I, 695; Nesai, *Zekat* 60 (V, 69); Tirmizi, *Birr* 42 (1965), IV, 344.

¹³⁴⁷ Buhârî, *Cenâiz* 37 (II, 82, 83), *Nafakât* 1 (VI, 189), Müslim, *Vasiyye* 5 (1628), II, 1250, 1251; Muvatta, *Vasıyye* 4 (II, 763); Tirmizî, *Cenâiz* 6 (975), III, 305; Ebû Dâvud, *Vesâya* 2 (2864), III, 284-287; Nesâî, *Vesâya* 3 (VI, 241, 243).

¹³⁴⁸ Buhârî, *Fezâilu'l-Ashab* 16 (IV, 212), *Humus* 5 (IV, 47, 48), Müslim, *Fezâilu's-Sahâbe* 96 (2449), II, 1904; Ebû Dâvud, *Nikâh* 12 (2071), II, 558; Tirmizî, *Menâkı* b 60 (3867), V, 698.

¹³⁴⁹ Müslim, *Li'ân* 16 (1498), II, 1136; Muvatta, *Akdiye* 17, (II, 737); Ebû Dâvud, *Diyât* 12 (4532), IV, 670.

¹³⁵⁰ Buhari, *Gusl* 2 (I, 68), 9 (I, 70); Müslim, *Hayz* 40, 45 (319, 321), I, 255, 256; Ebû Davud, *Taharet* 39 (77), I, 61; Nesai, *Tahâret* 148 (I, 130). Benzer olayın yer aldığı rivâyet için bkz. Müslim, *Hayz* 59 (331), I, 260.

¹³⁵¹ Müslim, *Zekat* 53 (1006), I, 697, 698.

¹³⁵² Buhârî, *Talâk* 26 (VI, 178), *Hudud* 41 (VIII, 31); Müslim, *Li'ân* 20 (1500), II, 1137-1138; Ebû Dâvud, *Talâk* 27, 28 (2260-2262), II, 294, 295; Tirmizî, *Velâ* 4 (2128), IV, 439-440.

¹³⁵³ Buhari, *Nikâh* 84 (VI, 150); Müslim, *Zekat* 84, (1026), I, 711; Ebû Davud, *Savm* 74 (2458), II, 826; Tirmizi, *Savm* 65 (782), III, 151.

¹³⁵⁴ Müslim, *Sıyam* 169 (1154), I, 809; Nesai, *Sıyam* 67 (IV, 193-195); Ebû Davud, *Savm* 72 (2455), II, 824, 825.

¹³⁵⁵ Buhari, *Savm* 23, 24 (II, 233); Müslim, *Sıyam* 62-65 (1106), I, 776; Muvatta, *Sıyam* 14 (I, 292); Ebû Davud, *Savm* 33 (2382-2386), II, 778-779; Tirmizi, *Savm* 31, 32 (727-729), III, 106.

¹³⁵⁶ Buhari, *Edeb* 32 (VII, 79); Ebû Davud, *Edeb* 122, 123 (5155), V, 358. Benzer rivâyet için bkz. Buhari, *Edeb* 30 (VII, 78), *Hîbe* 1 (III, 128-129); Müslim, *Zekat* 90 (1030), I, 714; Tirmizi, *Velâ* 6 (2130), IV, 441.

¹³⁵⁷ Müslim, *Radâ'* 46 (1462), II, 1084.

hastalığının şiddetiyle, Hz. Aişe'ye sözünü dinlememesi sebebiyle kızmış¹³⁵⁸, ama yine de onu yanında istemiş ve kendisini onun kucağına bırakmıştır¹³⁵⁹.

Yine, o sıkıntılı halinde kendisiyle kalma konusunda tercihlerini eşlerine havale etmekte¹³⁶⁰, hanımlarının kendisine kızdığı zamanları da çok iyi bilmektedir¹³⁶¹. İşte Hz. Aişe bu özelliklere sahip olan bir eşle evli olmakla en bahtlı kadının kendisi olduğunu açıkça itiraf etmektedir¹³⁶².

Ev işlerinden zorlandığı ve bunaldığı anlarda, örneğin küçük çocuğun ağlaması üzerine, kadının kocasından, hiç olmazsa, çocuğun bakımına yardımını istemesi hakkıdır. Hukukta bizzat bu ifadeler yer almamakta ancak hadislerde Hz. Peygamber'in ev işlerinde hanımlarına yardım ettiği bildirilmektedir¹³⁶³.Yaptığı işler karşılığında kocasından takdir görmek, kıymetinin bilinmesini istemek kadının en çok yerine getirilmesini talep ettiği haklardandır. Aslında, bir anlamda, bunlar karşılıklı karı-kocanın birbirine göstermesi gereken müşterek haklardır.

Yine Hz. Peygamber hayızlı diye hanımını terketmemekte bilakis her zamanki nezaketine devam edip, cinsel ilişkiye girmeden öpmek ve okşamak suretiyle aynı yatakta yatmakta¹³⁶⁴, hatta karısının kucağına yaslanıp Kur'an okumakta¹³⁶⁵, o haldeyken mescide girip çıkmasına izin vermekte¹³⁶⁶ ve hanımının

¹³⁵⁸ Buhârî, *Ezan* 46 (I, 165).

¹³⁵⁹ Hz. Aişe der ki: - "Hz. Peygamber, benim hücremde ve normal olarak bana uğramakta olduğu günde vefat ettiler. Ayrıca Azîz ve Celîl olan Allah onun rûh-u şerifelerini kabzettiği vakit, mübarek başları çiğirimle boğazım arasında (göğsümde) (yaslanmış vaziyette) idi. Tükrüğü de tükrüğüme karışmıştı. (Hz. Peygamber'in hastalığı sırasında birara, kardeşim) Abdurrahman İbn Ebî Bekir içeri girdi, elinde bir misvak vardı, dişlerini misvaklıyordu. Resûlullah o misvağa baktı. - "Ver o misvağı bana!" dedim. O da verdi. Dişlerimle kemirip yonttum ve ucunu geverek (yumuşatıp) Hz. Peygamber'e uzattım. Resûlullah, başı göğsüme yaslı vaziyette onunla dişlerini misvakladı" Bkz. Buhârî, *Megâzî* 83 (V, 142), *Humus* 4 (IV, 45).

¹³⁶⁰ Savaş ganimetlerinin büyük çoğunluğunu yeni gelişmekte olan İslam'ın ve fakir müslümanların gideri için harcayan Hz. Peygamber'in, daha fazla dünyalık menfaat isteyen eşlerinden bir ay ayrı kalışı ve bu duruma razı olmaları yahut da boşanma bedellerini alıp ayrılmalari konusunda yaptığı teklif ile ilgili rivâyet için bkz. Müslim, *Talâk* 29 (1478), II, 1104, 1105.

¹³⁶¹ Hz. Aişe anlatıyor: "Resûlullah, bana: - "Ben senin bana kızdığın ve benden razı olduğun zamanları biliyorum" buyurdular. Ben: - "Bunu nereden anlıyorsunuz?" diye sordum. - "Benden razı oldun mu bana: - "Hayır! Muhammed'in Rabbine yemin olsun" diyorsun. Bana öfkeli olunca: - "Hayır! İbrahim'in Rabbine yemin olsun!" diyorsun" dedi. Ben: - "Doğru, ey Allah'ın Resûlü, ben sadece senin adını terkederim?" (sevgin yüreğimde) dedim". Bkz. Buhari, *Nikâh* 108 (VI, 158), *Edeb* 63 (VII, 91); Müslim, *Fedailu's-Sahabe*, 90 (2439), II, 1890.

¹³⁶² Müslim, *Nikâh* 73 (1423), II, 1039.

¹³⁶³ Buhari, *Ezan* 44 (I, 164); Tirmizî, *Kı yamet* 45 (2489), IV, 654.

¹³⁶⁴ Buhârî, *Hayz* 5 (I, 78); Müslim, *Hayz* 1 (293), I, 242, ; Tirmizî, *Tahâret* 99 (132), I, 239. Bu tavırlarını yalnızca Hz. Aişe'ye değil, bütün eşlerine göstermesi ile ilgili rivâyetler için bkz. Buhari, *Hayz* 4 (I, 77, 78), 21, 22 (I, 83); Müslim, *Hayz* 5 (296), I, 243; Nesâî, *Tahâret* 179 (I, 149, 150).

¹³⁶⁵ Buhârî, *Tevhîd* 52 (VIII, 214, 215); Ebû Dâvud, *Tahâret* 102 (260), I, 178-179; Nesâî, *Hayz* 16, (I, 191).

¹³⁶⁶ Hz. Aişe anlatıyor: "Resûlullah (bir gün) bana (kendisi mescidde iken) - "Humre'yi (üzerinde secde etmeye mahsus küçük bir seccâde) bana getiriver!" buyurdular. - "Hayırlıyım" diye

özellikle dudaklarının değdiği yemeği yeyip, su içtiği kabın aynı yerine kendi ağzını koymaktadır¹³⁶⁷. Yine Hz. Peygamber, erkeğin hanımının özel sırlarını başkasına anlatmasını en büyük ihanet görmektedir¹³⁶⁸. Kendisinden önce vefat eden eşini de hiç unutmamakta, her vesileyle yâdedip, vefalı olduğunu göstermektedir¹³⁶⁹. Yine, o hanımlarını az zamanda çok sevap getirecek ibadetlere yönlendirmektedir¹³⁷⁰.

Buhârî ve Müslim'in "Sahîh"lerinde bulunan ve örnek olmak üzere sadece bir kısmını verdiğimiz bu rivâyetler; asırlardır kıymeti bilinmeyen ve her çağda değişik kisveler altında horlanıp ezilen kadına İslâm'ın verdiği değeri göstermektedir. Unutulmamalıdır ki, bu davranış biçimi o yüce insanın "وَعَاشِرُوهُنَّ بِالْمَعْرُوفِ" ...

Kadınlara güzel muamele edin ..."¹³⁷¹ âyetine fiili olarak getirdiği yorumun sadece bir kesitinden ibarettir. Daha önce de ifade edildiği gibi, biz bu konunun İslam Hukuku'nda yeterince değerlendirilmediği kanaatini taşıyoruz. Kadının manevi hakları cümlesinden olan bu davranışlarla ilgili olarak fıkıh kitaplarında, maddi haklarda görüldüğü gibi, bazı düzenlemeler getirilmiş olsa idi kadınların bir kısmının bugün içine düştükleri olumsuz durumların önüne geçilmiş olurdu. Bu bağlamda, peygamberimizin güzel muamele başlığı altında ele alınması gereken, hanımlarına karşı davranışlarının ve bu konudaki rivayetlerin fukaha tarafından layık vechile işlenmediğini düşünüyoruz.

cevap verdim. - "Senin hayzın elinde değil ki!" dediler". Müslim, *Hayz* 11, (298), I, 245; Ebû Dâvud, *Tahâret* 103 (261), I, 179; Tirmizî, *Tahâret* 101 (134), I, 241; Nesâî, *Hayz* 18 (I, 192).

¹³⁶⁷ Müslim, *Hayz* 14 (300), I, 245, 246; Ebû Dâvud, *Tahâret* 102 (259), I, 178; Nesâî, *Tahâret* 177, (I, 148-149).

¹³⁶⁸ Müslim, *Nikâh* 123 (1437), II, 1060; Ebû Davud, *Edeb* 32 (4870), V, 189-190.

¹³⁶⁹ Hz. Peygamber'in koyun kestiği zaman bir parçasından Hatice'nin dostlarına da göndermesi ve onun yâdını çok yapması ile ilgili rivâyetler için bkz. Buhari, *Nikâh* 108 (VI, 158), *Menâkıbu'l-Ensâr* 20 (IV, 230, 231); Müslim, *Fezâilu's-Sahâbe* 73-78, (2434-2437), III, 1888-1889.

¹³⁷⁰ Müslim, *Zikr* 79, (2726), III, 2090; Ebû Dâvud, *Salât* 24 (1503), II, 171.

¹³⁷¹ 4/Nisâ, 19.

SONUÇ

SONUÇ

“Aile Hukuku ile İlgili Hadislerin Tahlili, Tenkidi ve Mezhep İmamlarının Anlayışları” başlığı altında, daha ziyade nikah ile kadının maddi ve manevi hakları üzerinde yoğunlaşarak, yaptığımız bu çalışmada öncelikle Aile Hukuku ile ilgili hadisleri tahlil ettik. Daha sonra, bu hadisler ve isnadlarında yer alan rical hakkında verilmiş olan hükümleri inceledik. Arkasından da, müctehid imamların bu hadisler hakkındaki anlayışlarını gözden geçirdik. Böylece, bu çalışmamızın sonunda aşağıdaki sonuçlara ulaştık.

Hanefî, Zâhirî, Câferî ve Zeydî mezhepleri dışında kalan Şâfiî, (bir rivâyete göre) Hanbelî ve Mâlikî mezheplerinin imamlarınca baba ile kızın fikrinin çelişmesi durumunda babanın görüşü esas alınmış ve kadına eşini seçme hürriyeti verilmemiştir. Bu uygulama asırlardır müctehid imamların önemli bir kısmının da onayı ile uygulanagelmış ve gelenek bozulmamıştır. Halbuki, araştırmalarımız Kur'an ve sahih sünnetin kadının rızası olmaksızın böyle bir nikâha imkân vermediğini ortaya koymuştur. Yukarıda söz konusu ettiğimiz bazı mezhepler ise Kur'an ve sahih rivâyetlere rağmen, örfe dayalı olarak, aksi yönde hüküm vermişlerdir. Bu hükümleri verirlerken de muhaddislerin çoğunluğunun sahih olarak bildirdikleri bir kısım hadisleri o günün örfüne göre tevil etmişlerdir. Aslında, dikkatle incelendiğinde, mezheplerin babanın kızını evlendirmede tek söz sahibi olduğuna dair yorumlarını destekleyecek “ihtilaftan uzak hiçbir sahih rivâyete” rastlanılmamaktadır.

Yine, mezheplerin üzerinde ittifak ettikleri, *şaka ile ağızdan çıkan bir çift kelime ile kadınların nikahlanmış ve boşanmış sayılmaları hükmü* her hangi bir ayet ve sahih rivâyete dayanmamaktadır. Bu konuda mezheplerce mesned olarak kullanılan hadis hakkında ise muhaddisler zayıf hükmünü vermişlerdir.

Ayet ve sahih hadislerde mehir konusu üzerinde hassasiyetle durulmuş ve kadınların bu hususta menfaatlerinin gözetilmesi emredilmiştir. Durum böyle olmakla birlikte, *fakihler azami miktarı konusunda bir sınır bulunmayan mehre, ayete rağmen, Hz. Peygamber'in her hangi bir emri ve tavsiyesi de bulunmadığı halde, sınırlama getirmeye, zayıf hükmü almış hadisleri kullanmak suretiyle onu göstermelik bir rakama indirgemeye çalışmışlardır.*

Kadının bir diğer mâlî hakkı olan nafakayı incelediğimizde, hakkında açık bir nas olmaması yüzünden, nafakayı vacip kılan sebepler hususunda fukahânın ihtilaf ettiğini ve birçok meseleyi ictihadlarına göre oluşturdukları sebeplere bina ederek çözdüklerini gördük. *Dolayısıyla, Şârfî'nin sebep bildirmediği bu konuyu fakihler yorumlarıyla oluşturdukları sebeplere göre tanzim etmişlerdir. Halbuki bu husus hanımlar için son derecede ve hattâ zaman zaman hayatî bir değeri hâiz olabilmektedir. Örneğin, nafakanın vücut sebebinin; kocanın nikahla birlikte karısını alıkoyma hakkına sahip bulunması ve kadının tam bir şekilde kendini kocasına teslim etmesi olarak gören mezhepler, "ittifakla", kadının kocadan izinsiz dışarı çıkmasını nafakasının kesilme nedeni saymışlardır. Bu noktada üzerinde durulması gereken husus; ekonomik yaptırımın itaati sağlamanın en önemli vasıtalarından birisi olduğunun farkında olan dört mezhep fukahasının "nüşuz" gösteren kadının nafakasını kesme hususundaki ictihad birliğidir.* Halbuki, bu hükme mesned gösterilecek ne bir ayet ne de zayıf olsun bir hadis vardır. Hatta, böyle bir sahabi uygulaması dahi görülmemektedir. Zâhirî mezhebi ise, söz konusu anlayışa karşı çıkmış ve görüşlerini de kuvvetli delillerle ortaya koymuştur. *Kadının kocasına isyanı olarak belirtilen nüşuzda dört mezhebin birleştiği ortak nokta ise; kadının kocasından izinsiz evden çıkmasıdır.* Yani, bu konuda kadın erkeğin insafına kalmaktadır. Akrabaları ve arkadaş ziyaretleri şöyle dursun, ana-babasını ziyareti bile tamamıyla kocasının arzusunun terkedilmiştir. *Çünkü, bu anlayışı temsil edenlere göre, kadın nikâh akdiyle kocasının hakkını yerine getirmek için hapsedilmektedir.* Bu görüş doğrultusunda kadın, zayıf hadislerin de katkısıyla, evinin bir köşesine hapsedilmiş ve sadece kocası ile çocukları için yaşayan, içinde bulunduğu toplumun sosyal, kültürel etkinliklerine katılamayan konuma getirilmiştir. Tamamen kocanın inisiyatifine bırakılan kadının zamanla mescide gitmesi bile, bazı mezheplerce, tenzihen mekruh olarak değerlendirilmiştir. Hatta kadının belli yerler dışına gönderilmesi günah olarak bile nitelendirilmiştir. Oysa, perde arkasından konuşmaları istenen Hz. Peygamber'in eşlerine dahi ihtiyaçları için dışarı çıkma izni verilmişken, bir kısım fukaha bu ümmetin kadınlarını ihtiyaçları için çarşıya çıkmak bir tarafa, mescide gitmek, ana-babalarını görmek gibi en tabî haklarında kocalarının arzularına havale etmiştir. Dolayısıyla ana-baba hakkı ile ilgili ayetler görmemezlikten gelinmiştir. Bu ise dinin mesajı ve maksadı ile örtüşmemektedir.

Fukahânın nüşuz konusunda üzerinde önemle durdukları bir diğer husus; erkeğin cinsel talebine kadının cevap vermek zorunda olmasıdır. *Hanefî mezhebi hariç, üç mezhep kadının, kocasının bu konudaki talebini reddetmesini nüşuz saymış ve böyle bir eylemde bulunan kadının nafakasının kesileceğine hükmetmiştir.* Cinsî münâsebetin, kadının ağır hastalık hali ve çok mühim bir sebep dışında, mutlak surette vâcib olduğuna dair sahih hadisler rivâyet edilmiştir. Ancak, nafakanın düşürülmesine dair hiç bir delil bulunmamaktadır. Diğer taraftan fukaha, kadının aynı ihtiyacının karşılanması konusundaki talebi için, çifte standart uygulamış ve hiçbir geçerli mesned göstermeksizin kocanın böyle bir isteğe cevap vermek hususunda zorlanamayacağını söylemiştir.

Araştırmalarımız sırasında fukahânın kıyas metodunu kullanırken bazı hususlarda alâkasız şeylerle bağlantılar kurarak kadınlar aleyhine hüküm çıkarmaları fazlasıyla dikkatimizi çekmiştir. Bu bağlamda, *fakihler karı-koca ilişkisini alım-satım ya da ev sahibi-kiracı hukukuyla kıyas ederek birçok hükmü buna göre vermişlerdir. Örneğin, kadının tedavi masrafı konusunda kiracı-ev sahibi ilişkisi kıyas olarak kullanılmış ve "Tedavi cismin aslını muhafaza etmek içindir. Öyleyse kiralanmış evin imarı kiracıya değil mal sahibine düşer" denilerek ittifakla hastalık giderlerinin kocaya ait olmadığı ileri sürülmüştür.* Bu durumda ev sahibi, kızın babasıyla kıyaslanmış kadın da kiralanmış evle mukayese edilmiştir. Bu kıyasın bir başka örneğini kadının cinsî münâsebet hakkını ele alırken Şâfiî mezhebinin gösterdiği delilde de görmekteyiz. *Cinsî ilişkinin sadece erkeğe ait bir hak olduğunu, "evlilik içinde bir defanın dışında cinsel münasebetin kocaya vacip olmadığını" söyleyen Şâfiî mezhebi gene aynı kıyası kullanmış ve şöyle demiştir: "Kiralanmış odanın kullanılması gibi onu terketmesi caizdir. Müstehab olan ise fesada karşı emin olmak için kadını boş bırakmamaktır".* Evlilik hayatını yakından ilgilendiren böylesine önemli bir konuda, insan onuruna yakışmayacak bu tavrın dinin özüyle bağdaşmayacağı açık bir husustur. Zaten bu konuda ne bir ayet ve ne de sahih bir hadis bulmak mümkündür. Dolayısıyla, "örf"ün ve "insan unsuru"nun kadınlarla ilgili kararlarda nasıl etkili olduğu ve asırlardır uygulanagelen bazı hükümlerin aslında dinin özüyle nasıl çeliştiği bu örneklerde açıkça görülmektedir. Ama, ne yazık ki İslâm Tarih'i boyunca, bu uygulamalardan zarar gören taraf hep kadınlar olmuştur. Pek çok konuda "dinin emri" söylemiyle kadınlar şahsi tasarruf ve arzuların esiri haline getirilmişler ve böylece istismara açık bir durumda bırakılmışlardır.

Yine, *fukahânın çoğunluğu bulûğ çağına ulaşmamış kızla evlenmeye bir yandan onay verirken diğer yandan böyle bir kızın nafakasının kocasının üzerine vâcib olmadığını söylemiştir*. Fakat, ne ayetlerde ve ne de hadislerde bu hükme mesned olan her hangi bir delil yoktur. Bu durumda “evlenmeye ne gerek var?” diye sormamak mümkün değildir! Kız açısından mesken sağlama dışında böyle bir evlilikten hangi faydaların elde edileceği ve onun nafakasının nereden karşılanacağı soruları cevapsız bırakılmıştır. Fukahânın *irâdesi* doğrultusunda anlaşılan babası, “kocasının yanında kalmasının bir karşılığı olmak üzere” kızının nafakasını üstlenecektir! Aslında, ayet ve sahih hadisler evli kadının nafakasının kocasına ait olduğunu bildirmiştir. Diğer taraftan rüşdüne ulaşmayan kızın evlenmesi durumunda, kocanın yükümlülüğünde olan nafakanın gerçekleşmesini istisna edecek bir rivâyet de bulunmamaktadır. Biz burada, yukarıdaki görüşün yanısıra, azınlıkta kalan *bir kısım fakihin “Rüşdüne ulaşmamış bir kızın evliliğine de gerek yoktur” dediklerini de belirtmeliyiz*.

Ayrıca, *fukaha hasta hanımının tedavi masrafını da kocaya yüklememiştir. “Nafakası kimin üzerindeyse” deyip bu konuda sorumluluğu kadının babasına havale etmeye çalışmıştır*. Halbuki, ayet ve hadisler evlendikten sonra nafakanın kocaya ait olduğu hususunu âmiridir. Delil kullanılmaksızın verilen bu hükümde fukahânın ittifak etmiş olması dikkat çekicidir. Burada üzerinde durulması gereken hususlardan birisi; *kadının kendi masraflarını karşılayabilmesi için çalışmasının da kocanın iznine bağlanmış olmasıdır*. Bir diğer husus ise; *dört mezhebin kadına el harçlığı vermenin gerekli olmadığı görüşünde birleşmeleridir*. Bu şartlar altında çalışamayan, el harçlığı olmayan ve babası da (fakirlik gibi) çeşitli nedenlerden kendisine bakmayan/bakamayan kadının son derece mağdur olacağı açık bir husustur.

Tesbitlerimize göre, *İslâm Hukuku’nda eksikliği göze çarpan hususlardan birisi; “güzel muamele” ile ilgili emirlerin bizzat emir sigasıyla gelmesine rağmen, fakihlerin evlilikle ilgili hükümleri verirken bu sigayı yeterince değerlendirememiş olmasıdır*. Dikkatle bakıldığında, Aile Hukuku’nu oluşturan konularda bu inceliğe dikkat edilmediği tesbit edilmektedir. Allahu Teâlâ’nın “Kadınlara iyi davranın” emri aslında kadınların maddî-mânevî haklarının tamamını kapsamaktadır. Kocanın karısına karşı vazifelerinin tümünde gözönünde tutulması gereken bu Kur’an emri, bize göre, Aile Hukuku’nda yeterince işlenmemiştir. Halbuki, bu emir yukarıdaki ayeti tamamlayan başka ayetler ve sahih rivâyetlerle de desteklenmiştir. Kur’an’ın en aziz

yorumcusunun hanımlarına karşı -mânevî hakları oluşturan, aynı zamanda kadınların ruhsal yapısını yakından ilgilendiren- nezâket ve zerâfet içerisindeki tavırları, sahih rivâyetlerle bize ulaşmasına rağmen, bu husus İslâm Hukuku'nda müstakil olarak ele alınmamıştır. Bu nedenle, İslâm Hukuku'nda büyük bir boşluk meydana gelmiş ve kanaatimizce müslüman ülkelerin ailelerinin içine düştükleri sıkıntılarda da bu boşluğun büyük etkisi olmuştur.

Buraya kadar zikrettiğimiz bazı olumsuz tavırlarına/tutumlarına rağmen, fukahânın kadınların lehine birçok hüküm verdiğini de belirtmeliyiz. Örneğin, *azîl konusunda, her ne kadar mesned olarak kullanılan hadisin hükmü zayıf olsa da, fukahânın çoğunluğu kadınların lehine görüş birliği içerisinde olmuş ve azlin ancak kadının izniyle gerçekleşebileceğini belirtmiştir*. Yine fakihler, kadının kendi malı üzerindeki tasarrufuna kocasının karışamayacağına büyük çoğunlukla ittifak etmişlerdir. Ayrıca, -kocasının dışında kalan kişilerle ilgili olarak- meskende beraber yaşayacağı kimseleri seçme hakkının yalnızca kadına ait olması gerektiği, dolayısıyla hanımının izni olmaksızın kocanın kendi ailesinden birisini evinde iskan edemeyeceği hükmü fukahânın kadınlar lehine ictihadları arasındadır. Bunlara ilâve olarak, fakihlerin ekserisi ev işlerinin kadının dinî/aslî vazifesi olmadığını belirtmiş, böyle bir konuda zorlanan kadına hizmet götürülmesi gerektiğini söylemiştir.

Bu çalışmamız sonunda, nihâi tahlilde, şunları söyleyebiliriz: Araştırmalarımız esnasında mezheplerin Aile Hukuku ile ilgili verdikleri hükümlerde kaynak olarak kullandıkları hadislerin bir kısmının, "muhaddislerin ekseriyeti tarafından", sahih kabul edilmediğini gördük. Hadis alimlerinin çoğunluğunca, sahih kabul edilen evli kadının hakları konusundaki hadislerin ise kadınların aleyhine bir hüküm ifade etmediğini tesbit ettik. Bununla birlikte, sahih kabul edilen hadisler de fukaha tarafından içinde yaşanan zamanın örfüne, adet ve geleneklerine göre yorumlanmışlardır. Burada önemli olan; asırlarca mezhep imamlarının yaşadıkları devrin şartlarını yansıtan görüşlerinin, birkaç istisna dışında, arkadan gelen bilginlerce aynen takip edilmiş olmasıdır. Halbuki, gerek mezhep imamlarının yaşadıkları dönemlerde ve gerekse taklit döneminde, zaman zaman, örf, ayet ve sahih hadislerin önüne geçmiş, naslar örfе göre tevil edilmiş ya da naslar bütünüyle görmezden gelinerek örfе göre hareket edilmiştir.

Bir mezhebin bütünüyle dini temsil etmediği ise nüşuzun nafakayı kesmesi örneğinde açıkça görülmektedir. Kanaatimizce, bir mezhebi ya da kişiyi her hangi bir

hatası nedeniyle tamamen reddetmek doğru olmadığı gibi, bir mezhebi ya da kişiyi bütün yönleriyle kabullenmek de büyük bir yanıltır. Ama, hakikat böyle olmakla birlikte, biz asırlardır bu hatanın devam ettiğini görmekteyiz. Dört mezhep imamının doğuşundan bu yana yaklaşık olarak on iki asır geçmiştir. 1200 sene önce verilen hükümler bugün de pek büyük bir değişiklik olmadan hala fıkıh kitaplarındaki yerlerini korumakta ve dolayısıyla müslüman ülkelerin birçoğunda uygulanmaya devam etmektedir. Vahyin nihâi eseri Kur'an'ın en büyük yorumcusu olan son Peygamber tebliğ vazifesini en güzel şekilde yaparak bu dünyadan ayrılmıştır. Ardından artık bir başka peygamber de gelmeyecektir. Getirdiği mesajın öğretilerinin ise her çağda yaşanabilir ve uygulanabilir nitelikte olması için, vahyin mirasçısı bilginlerce ictihad faaliyetlerinin dondurulmaması ve yorumlamada nihâi noktanın konulduğu iddiasında bulunulmaması gerekir. Aslında, mezhep imamları da böyle bir söylem içerisinde olmamışlardır. Fakat, müteahhirin ulema onları bu konuma çekmeye çalışmış, ictihadlarının üzerine söz söylemekten kaçınmıştır.

İşte bu nedenledir ki, Cahiliye Devri'ndeki kadın anlayışını, getirdiği o günün şartlarındaki devrim denebilecek haklarla, alt üst eden ve kadına yepyeni bir statü kazandıran İslâm, daha sonra Hz. Peygamber dönemindeki çizgisini sürdürememiştir. Hz. Peygamber'in (a.s.) ölümünden sonra, kadın için, bulunduğu kaostan kendisini çekip çıkaran ve önünde, dinin özü bakımından, geliştirilmesine hiçbir engel olmayan yeni konumundan geriye dönüş başlamıştır. Bunun da en büyük sebeplerinden birisi, sahih olmayan rivayetler, bu rivayetlere bina edilen hükümler ve bilerek ya da bilmeyerek ayet ve sahih hadisleri gözardı eden veya onları görgü/birikimleri doğrultusunda, örfe/atalar dinine göre, yorumlayan "insan unsuru"dur. Araştırmamızı noktalarken son sözümüz ise şudur: "İnsan unsuru"nun müdahil olduğu herşey sorgulanmaya açık ama kutsallaştırılmaya kapalıdır!

KAYNAKLAR

- ABD B. HUMEYD, Ebu Muhammed Abdurrahman b. Humeyd el-Keşşî (ö.249/863), **el- Müntehâb min Müsnedi Abd b. Humeyd**, (Thk. Subhî el-Bedrî, Mahmûd Muhammed es-Sa'îdî), Mektebetü's-Sünne, Kahire, 1408/1998.
- ABDERÎ, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yusuf b. Ebi'l-Kâsım el-Abderî (Mevvâk) (ö.897/1486), **et-Tâcu ve'l-İklîl**, I-VI, Dâru'l-Fikr, 2. Baskı, Beyrut, 1398.
- ABDÜRREZZAK, Ebûbekr Abdü'r-Rezzak b. Hemmâm es-San'ânî (ö.211/826), **el-Musannaf**, I-XI, (Thk. Habîbu'r-Rahmân el-A'zamî), el-Mektebetü'l-İslâmiyye, Beyrut, 1403.
- ACLÛNÎ, İsmâîl b. Muhammed (ö.1162/1748), **Keşfü'l-Hafâ ve Müzîlu'l-İlbâs amme'stehera mine'l-Ehâdisi alâ Elsineti'n-Nâs**, I-II, (Thk. Ahmet el-Kalâş), Müessesetü'r-Risâle, 4. baskı, Beyrut, 1405.
- ADEVÎ, Ali es-Saîdî el-Adevî el-Mâlikî (ö.1189/1775), **el-Hâşiyetü'l-Adeviyye**, I-II, (Thk. Yusuf eş-Şeyh Muhammed el-Bekâî), Dâru'l-Fikr, Beyrut, 1412.
- AHMED B. HANBEL, Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed (ö.241/855), **Müsned**, I-VI, Müessesetü Kurtuba, Mısır, t.y.
- , **Kitâbu'l-İlel ve Ma'rifetü'r-Rical**, I-IV, el-Mektebü'l-İslâmiyy, Dâru'l-Hânî, Beyrut, Riyad, 1408/1988.
- AKDEMİR, Salih, "Tarih Boyunca ve Kur'an-ı Kerim'de Kadın", **İslâmî Araştırmalar: Kadın Özel Sayısı**, C.V, S.: 4, Ankara, Ekim 1991.
- AKINTÜRK, Turgut, **Medeni Hukuk**, Savaş Yayınları, Ankara, 1996.
- AKLE, Muhammed, **Nizamu'l-Üsre fi'l-İslâm**, I-III, Mektebetü'r-Risâleti'l-Hadîsiyye, 2. baskı, Ürdün Amman, 1411.
- AKTAŞ, Cihan, "Kadının Toplumsallaşması ve Fitne", **İslâmî Araştırmalar: Kadın Özel Sayısı**, C.V, S.: 4, Ankara, Ekim 1991.

ÂMİRÎ, Ahmed b. Abdülkerim b. Suûdiyy el-Gezzî, (ö.1143/1730), **el-Ceddü'l-Hasîs fî Beyâni mâ Leyse bi Hadîs**, (Thk. Ebû Zeyd Bekir Abdullah), Dâru'r-Râye, Riyad, t.y.

AMMARE, Necip, **Kur'an ve Sünnete Göre Örnek Aile**, Görüş Yayınları, İstanbul, 1991.

ARMAĞAN, Servet, **İslâm Hukukunda Temel Hak ve Hürriyetler**, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1987.

ATEŞ, Ali Osman, "Hz. Peygamber'in ve Çocuklarının İsimleri Hakkında Bazı İddiaların Değerlendirilmesi", **D.E.Ü. İlâhiyat Fakültesi Dergisi**, C.5, İzmir, 1989.

-----, **İslâm'a Göre Câhiliye ve Ehl-i Kitap Örf ve Adetleri**, Beyan Yayınları, İstanbul, 1995.

-----, **Hadis Temelli Kalıp Yargılarda Kadın**, Beyan Yayınları, İstanbul, 2000.

AYHAN, Rıza, "Aileye Yönelik Hukukî Düzenlemeler", **T.C. Türkiye Aile Yıllığı 1991**, Başbakanlık Araştırma Kurumu, Ankara, 1991.

AZÎMÂBÂDÎ, Ebu't-Tayyib Muhammed Şemsü'l-Hakk (ö.1273/1857), **Avnü'l-Ma'bûd Şerhu Süneni Ebî Dâvud**, I-X, 2. baskı, Dâru'l-kütübî'l-ilmîyye, Beyrut, 1415.

BAĞDÂDÎ, el-Hatîb Ebû Bekr Ahmed b. Ali b. Sâbit (ö.463/1071), **Muvaddihu Evhâmî'l-Cem'i ve't-Tefrîk**, I-II, (Thk. Dr. Abdü'l-Mu'tî Emin Kal'acı), 1. baskı, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut, 1407.

-----, **el-Kifâye fi İlmi'r-Rivâye**, (Thk. Ebû Abdillâh es-Sevrekî-İbrâhim Hamdi el-Medenî), el-Mektebetü'l-İlmîyye, el-Medînetü'l-Münevvera, t.y.

-----, **Târîhu Bağdâd**, I-XIV, Dâru'l-Kütübî'l-İlmîyye, Beyrut, t.y.

BAYINDIR, Abdülaziz, "Mehir ve Başlık", **İslâm'da Evlilik ve Aile**, Vefa Yayınları, İstanbul, 1990.

BEHÛTÎ, Mansur b. Yunus b. İdris el-Behûtî (ö.1051/1641), **er-Ravdu'l-Murabba'**, I-III, Mektebetü'r-Riyâdî'l-Hadîse, Riyad, 1390.

- , **Keşşâfu'l-Kinâ' an Metni'l-İknâ**, I-VI, Dâru'l-Fikr, Beyrut, 1402.
- BERKÎ, Ali Himmet, **Açıklamalı Mecelle**, Hikmet Yayınları, İstanbul, 1982.
- BEYHAKÎ, Ebûbekr Ahmed b. Hüseyin (ö.458/1066), **es-Sünenü'l-Kübrâ**, I-X, (Thk. Muhammed Abdü'l-Kadîr Atâ), Mektebetü Dâri'l-Ba'z, Mekketü'l-Mükerreme, 1414/1994.
- , **Şuabu'l-İman**, I-VIII, (Thk. Muhammed es-Saîd, Besyûnî), Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1. baskı, Beyrut, 1410.
- BEZZAR, Ebû Bekr Ahmed b. Amr (ö.292/905), **el-Bahru'z-Zâhir**, (*Müsnedü'l-Bezzâr*), I-III, (Thk. Dr. Mahfûz er-Rahmân Zeynullah), Müessesetü Ulûmi'l-Kur'ân, Mektebetü'l-Ulûm ve'l-Hikem, 1. baskı, Beyrut, Medîne, 1409.
- BİLMEN, Ömer Nasuhi, **Hukuk-ı İslâmiyye ve Istilâhat-ı Fıkhiye Kâmusu**, İ.Ü.Hukuk Fakültesi yayını, 1950.
- BOSTANCI, Naci "Kırlık Alanlarda Aile Yapısı", T.C. Türkiye Aile Yıllığı 1991, Başbakanlık Araştırma Kurumu, Ankara, 1991.
- BUHÂRÎ, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail (ö.256/870), **Kitâbu'd-Duafâi's-Sağîr**, (Thk. Mahmud İbrahim Zâid), Dâru'l-Va'y, 1. baskı, Haleb, 1396.
- , **el-Câmiu's-Sahîhu'l-Muhtasar**, I-VIII, Dâru Sahnûn ve Çağrı Yayınları , 2. baskı, İstanbul, 1413/1992.
- , **Kitâbu't-Târîhu'l-Kebîr**, I-VIII, (Thk. es-Seyyid Hâşim en-Nedvî), Dâru'l-Fikr, t.y.
- , **Kitâbu't-Târîhu's-Sağîr**, I-II, (Thk. Mahmud İbrâhim Zâid), Dâru'l-Va'y, Mektebetü Dâri't-Türâs, Haleb, 1. baskı, Kahire, t.y.
- BULAÇ, Ali, "Mekâsıdu's-Şeria Bağlamında Kadının Şahitliği Konusu", **İslâmî Araştırmalar: Kadın Özel Sayısı**, C.V, S.: 4, Ankara, Ekim 1991.
- BÛSİRÎ, Ahmed b. Ebubekr b. İsmâil Bûsirî (ö.840/1436), **Misbâhuz'Zücâce fî Zevâidi İbn Mâce**, I-IV, (Thk. Muhammed el-Müntekâ el-Keşnâvî), 2. baskı, Dâru'l-Arabiyye, Beyrut, 1403.

- el-BÜCEYRİMÎ, Süleyman b. Amr b. Muhammed el-Büceyrimî, **Hâşiyetü'l-Büceyrimî**, I-IV, el-Mektebetü'l-İslâmiyye, Diyarbakır, Türkiye, t.y.
- CÂNAN, İbrâhim, **Kütüb-i Sitte Muhtasarı Tercüme ve Şerhi**, I-XVIII, Akçağ Yayınları, 1.baskı, Ankara, 1988.
- CESSÂS, Ebû Bekr Ahmed b. Ali er-Râzî (ö.370/980), **Ahkâmü'l-Kur'an**, I-V, (Thk. Muhammed es-Sâdık Kamhâvî), Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabiyy, Beyrut, 1405.
- el-CÂVÎ, Ebû Abdî'l-Mu'tî Muhammed b. Ömer b. Ali b. Nevevî el-Câvî, **Nihâyetü'r-Rezîn**, Dâru'l-Fikr, 1. baskı, Beyrut, t.y.
- CÜZCANÎ, Ebû İshak İbrahim b. Yakub, el-Cûzecânî (ö.259/873), **Ahvâlü'r-Ricâl**, (Thk. Subhi el-Bedri es-Samerrâî), Müessesetür-Risâle, 1. baskı, Beyrut, 1405.
- CEZÎRÎ, Abdurrahman, **Dört Mezhebin Fıkıh Kitabı** (*Kitâbu'l-Fıkh ale'l-Mezâhibi'l-Erbâa*), Ter. Hasan Ege, I-VII, Bahar Yayınları, Ankara-1975.
- DÂRAKUTNÎ, Ebu'l-Hasen Ali b. Ömer (ö.385/995), **el-İlelü'l-Vâridetü fi'l-Ehâdîsi'n-Nebeviyye**, I-IX, (Thk. Mahfûz er-Rahmân Zeynullah es-Selefi), 1. Baskı, Dâru Tayyibe, Riyad, 1405/1985.
- , **Sünen**, I-IV, (Thk. es-Seyyid Abdullah Hâşim), Dâru'l-Ma'rife, Beyrut, 1386/1966.
- DÂRİMÎ, Ebû Muhammed Abdullah b. Abdurrahman (ö.255/868), **Sünen**, I-II, (Thk. Fevz Ahmed Zemrelî, Halid es-Seb' el-İlmî), Dâru'l-Kitâbi'l-Arabiyy, Beyrut-1407/1987.
- DAVUDOĞLU, Ahmed, **İbn-i Âbidîn Terceme ve Şerhi**, I-XVII, Şâmil Yayınları, İstanbul, 1982.
- , **Sahîh-i Müslim Tercümesi ve Şerhi**, I-XII, Sönmez Neşriyat, İstanbul, t.y.
- DAVYÂN, İbrâhim b. Muhammed b. Sâlim b. Davyân (ö.1353/1934), **Menâru's-Sebîl**, I-II, (Thk. İsmâ el-Kalacî), Mektebetü'l-Meârif, 2. baskı, Riyad, 1405.
- DEMİRAY, Kemal, Alaylıoğlu, Ruşen, **Ansiklopedik Türkçe Sözlük**, İnkılap Kitabevi, İstanbul, 1993.

- DERDÎR, Ebu'l-Berekât Ahmed b. Muhammed, **eş-Şerhu'l-Kebîr alâ Muhtasari'l-Halil**, I-IV, (Thk. Muhammed Alîş), Dâru'l-Fikr, Beyrut, t.y.
- DESÛKÎ, Muhammed Arrafe ed-Desûkî, **Haşiyetu'd-Desûkî alâ Şerhi'l-Kebîr**, I-IV, (Thk. Muhammed Alîş), Dâru'l-Fikr, Beyrut, t.y.
- DEYLEMÎ, Ebî Şucâ' Şeyreviyye b. Şehredâr b. Şeyreviyye ed-Deylemî el-Hemezânî (ö.509/1115), **el-Firdevs bi Me'sûri'l-Hitâb**, I-V, (Thk. es-Saîd b. Besyûnî Zağlûl), Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1. baskı, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut, 1986.
- DİMYÂTÎ, Ebûbekir es-Seyyid el-Bekrî b. es-Seyyid Muhammed Şatâ ed-Dimyâtî (ö.705/1305), **İânetu't-Tâlibîn**, I-IV, Dâru'l-Fikr, Beyrut, t.y.
- DÖNDÜREN, Hamdi, **Delilleriyle İslâm Hukuku**, Konya, 1977.
- EBÛ AVÂNE, Ya'kûb b. İshâk el-l-İsferâînî (ö.316/928), **Müsned**, I-V, (Thk. Eymen b. Ârif ed-Dimaşkî), Dâru'l-Ma'rife, 1. baskı, Beyrut, 1998.
- EBÛ DÂVÛD, Süleyman b. el-Eş'as es-Sicistânî (ö.275/888), **el-Merâsîl**, (Thk. Şuayb el-Arnâvut), Müessesetü'r-Risâle, 1. baskı, Beyrut, 1408.
- , **Suâlâtü Ebî Ubeyd el-Acurrî**, (Thk. Muhammed Ali Kâsım el-Amrî), el-Câmiatü'l-İslâmiyye, el-Medînetü'l-Münevvera, 1399/1979.
- , **Sünen**, I-V, Dâru Sahnûn ve Çağrı Yayınları, 2. baskı, İstanbul, 1413/1992.
- EBÛ ŞAKKA, Abdülhalim Muhammed Ebû Şakka, **Tahrîru'l-Mer'e fî Asrî'r-Risâle**, Dâru'l-Kalem, Dübai, t.y.
- EBÛ YA'LÂ, Ahmed b. Ali b. el-Mevsilî (ö.308/920), **Müsned**, I-XIII, (Thk. Hüseyin Selim Esed), 1. baskı, Dâru'l-Me'mûn li't-Türâs, Dimaşk, 1404/1984.
- EBÛ YUSUF, Yâkub b. İbrâhîm el-Ensârî (ö.182/798), **Kitâbu'l-Asâr**, (Thk. Ebu'l-Vefâ), Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut, t.y.
- EBU'L-MEHÂSİN, Yusuf b. Mûsâ el-Hanefî, **el-Mu'tasar mine'l-Muhtasar min Müşkili'l-Asâr**, I-II, Alemü'l-Kütüb, Mektebetü'l-Mütenebbî, Beyrut, Kâhire, t.y.

EBU'L-YEMEN, İbrâhim b. Ebî'l-Yemen Muhammed el-Hanefî, **Lisânü'l-Hükkâm**, 2. Baskı, el-Bâbiyyu'l-Halebiyy- 1393-1973.

EBU'S-SUUD, Muhammed b Muhammed el-İmâdî Ebu's-Suud, **İrşâdû'l-Aklî's-Selîm ilâ Mezâya'l-Kur'ânî'l-Kerîm**, I-IX, Dâru İhyâi't-Türasî'l-Arabiyy, Beyrut, t.y.

ELBÂNÎ, Muhammed Nâsiruddin, **Daifu Câmiî's-Sağîr ve Ziyâdetuhû** (el-Fethu'l-Kebîr), el-Mektebetu'l-İslâmiyye, 2. baskı, Beyrut, 1408.

-----, **Daifu Süneni Ebî Dâvud**, el-Mektebetu'l-İslâmiyye, 1.baskı, Beyrut, 1412.

-----, **Daifu Süneni İbn Mâce**, el-Mektebetu'l-İslâmiyye, 1.baskı, Beyrut, 1408.

-----, **Daifu Süneni Tirmizî**, el-Mektebetu'l-İslâmiyye, 1.baskı, Beyrut, 1411.

-----, **Daifu Süneni'n-Nesâî**, el-Mektebetu'l-İslâmiyye, 1.baskı, Beyrut, 1411.

-----, **Sahîhu Süneni İbn Mâce**, I-III, el-Mektebetu'l-İslâmiyye, 3. baskı, Beyrut, 1408/1988.

-----, **Sahîhu Süneni'n-Nesâî**, el-Mektebetu'l-İslâmiyye, 1. baskı, Beyrut, 1409/1988.

-----, **Sahîhu Süneni't-Tirmizî**, I-III, el-Mektebetu'l-İslâmiyye, 1.baskı, Beyrut, 1409/1988.

-----, **Sahîhu Süneni Ebî Dâvud**, I-III, el-Mektebetu'l-İslâmiyye, Beyrut, 1409/1989.

-----, **Silsiletu'l-Ehâdisi's-Sahîha**, I-VI, Mektebetu'l-Meârif, Riyad, 1412/1991.

-----, **Silsiletü'l-Ehâdisi'd-Daîfe ve'l-Mevdûa ve Eseruha's-Seyyie fi'l-Ümme**, 1. baskı, Mektebetü'l-Meârif, Riyad, 1412.

EZDÎ, Ma'mer b. Râşid el-Ezdî (ö.152/769), **Kitâbü'l-Câmi'**, I-II, (Thk. Habîb el-A'zamî), el-Mektebü'l-İslâmiyy (San'ânî'ninin musannafıyla birlikte 10. ciltte yayınlanmıştır), 2. Baskı, Beyrut, 1403.

EZHERÎ, Sâlih Abdü's-Semi' el-Âbî el-Ezherî, **es-Semerü'd-Dânî Şerhu Risâleti'l-Kayrevânî**, 1cilt, el-Mektebetü's-Sakafiyye, Beyrut, t.y.

FAZLUR RAHMAN, **Ana Konularıyla Kur'an**, Ter. Alparslan Açıkgenç, Ankara Okulu Yayınları, Ankara, 1999.

FERÎVÂÎ, Abdurrahman b. Abdülcebbâr, **Lahzu'l-Elhâz fi'l-İstidrâki ve'z-Ziyâdeti alâ Zahîrati'l-Huffâz**, Dâru'd-Da've Dâru's-Selef, Riyad, 1416.

FERRÂC, Ahmed Ferrâc Hüseyin, **Ahkâmu'z-Zevâc fi's-Şerîati'l-İslâmiyye**, el-Mektebetü'l-Kânûniyye, ed-Dâru'l-Câmiyye, Beyrut, t.y.

FETENNÎ, Ebu'l-Fazl Muhammed Tâhir b. Ali el-Fettenî (ö.986/1578), **Tezkiratü'l-Mevdûât**, b.y., t.y.

FÎRUZÂBÂDÎ, İbrâhim b. Ali b. Yusuf el-Fîruzâbâdî eş-Şîrâzî, (ö.476/1083), **et-Tenbîh**, Alemü'l-Kütüb, 1. baskı, Beyrut, 1403.

GARVÎ, Muhammed b. Ömer el-Garvî, **Hukûku'l-Mer'e fi'z-Zevâc**, Dâru'l-İ'tisâm, Kâhire, t.y.

GAZALÎ, Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed el-Gazâlî, (ö.505/1111), **el-Vasît**, I-VII, 1. baskı, (Thk. Ahmet Mahmut İbrâhim-Muhammed Muhammed Tâmir), Kâhire, 1417.

-----, **İhyâu Ulûmi'd-Dîn**, I-IV, Ter. Ahmet Serdaroğlu, Bedir Yayınları, İstanbul, 1973.

GIZZÎ, Muhammed b. Muhammed (ö.1061/1651), **el-İtkân mâ Yuhsinu mine'l-Ahbârî'd-Dâireti ale'l-Elsine**, I-II, (Thk. Halîl Muhammed el-Arabî), el-Fârûku'l-Hadîsiyye, 1.baskı, Kahire, 1415.

GÖRMEZ, Kemal, "Ailenin Yaşadığı Mekanlar", **Türkiye Aile Yıllığı 1991**, T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu, Ankara, 1991.

GÖRMEZ, Mehmet, **Sünnet ve Hadisin Anlaşılması ve Yorumlanmasında Metodoloji Sorunu**; Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 1997.

HÂKİM, et-Tirmizî, Ebû Abdillâh Muhammed b. el-Hâkim (ö.318/930), **Nevâdiru'l-Usûl fî Ehâdisi'r-Rasûl**, I-IV, (Thk. Abdurrahman Umeyre), Dâru'l-Ceyl, 1. baskı, Beyrut, 1992.

HÂKİM, en-Neysâbûrî Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdillâh (ö.405/1014), **el-Müstedrek ale's-Sahîhayn**, I-IV, (Thk. Mustafa Abdü'l-Kâdir Atâ), Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut, 1411, 1990.

-----, **Ma'rifetu Ulûmi'l-Hadîs** (Thk. es-Seyyid Muazzam Hüseyin), el-Mektebetü'l-İlmiyye, 2.baskı, Medînetü'l-Münevverâ, 1397.

el-HATTAB, Ebû Abdillâh, Muhammed b. Abdurrahman el-Mağribî (ö.954/1547), **Mevâhibu'l-Celîl**, I-VI, Dâru'l-Fikr, 2. Baskı, Beyrut, 1398.

el-HÂRİS B. EBÎ ÜSÂME (ö.286/899); Heysemî, Ebu'l-Hasen Nureddin Ali b. Ebi Bekr (ö.807/1405), **Müsnedü'l-Hâris (Zevâidü'l-Heysemî)**, I-II, (Thk. Ahmed Salih), 1. baskı, Merkezü Hidmeti's-Sünne ve's-Sünneti'n-Nebeviyye, el-Medînetü'l-Münevverâ, 1313/1992.

HÂTEMÎ, Hüseyin, "Modern Mahrem ve İslâm'ın Kadına Bakışı", **İslâmî Araştırmalar: Kadın Özel Sayısı**, C.V, S.: 4, Ank, Ekim 1991.

HATTÂBÎ, Ebû Süleyman Ahmet b. Muhammed b. İbrâhim (ö.388/998), **Meâlimü's-Sünen**, (Ebû Dâvud'un Sünen'i ile birlikte), I-V, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1992.

HATİBOĞLU, Haydar, **Süneni İbn Mâce Tercümesi ve Şerhi**, I-X, Kahraman Yayınları, İstanbul, 1992.

HEYET (11.yy.da Sultan Ebu'l-Muzaffer Muhyiddîn Muhammed'in teklifiyle Hanefî fıkhrına ait görüşler Hind âlimlerinden bir grup tarafından biraraya getirilmiş), **Fetâvây-i Hindiyye**, I-XVI, Terc. Mustafa Efe, Akçağ Basım Yayım, Ankara, t.y.

HEYET, **Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi**, I-XIV, Çağ Yayınları, İstanbul, 1982.

HEYET, **el-Kütübü's-Sittete ve Şurûhuhâ**, I-XXIII, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1992.

HEYET, Mustafa, İbrâhim-ez-Zeyyât, Ahmet Hasan- Abdülkâdir, Ahmet- en-Neccâr, Muhammed Ali, **el-Mu'cemü'l-Vasît**, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1960.

HEYSEMÎ, Ebu'l-Hasen Nureddin Ali b. Ebi Bekr (ö.807/1405), **Mecmeu'z-Zevâid ve Menbeu'l-Fevâid**, I-X, Dâru'r-Riyâd li't-Türâs, Dâru'l-Kitâbi'l-Arabiyy, Beyrut-1407.

-----, **Mevâridü'z-Zam'ân**, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut, t.y.

el-HEYTEMÎ, Ahmed b. Muhammed b. Ali b. Hucr el-Heytemî (ö.973/1565), **Kitâbu'l-İfsâh an Ehâdisi'n-Nikâh**, (Thk. Muhammed Şekûr emrîr el-Meyâdinî), Daru Ammar Ürdün, 1406.

HORASANÎ, Ebû Osman Saîd b. Mansûr el-Horasânî (ö.227/842), **Kitabu's-Sünen**, (Thk. Habiburrahman el-A'zamî), Dâru's-Selefiyye, 1. baskı, Hind, 1982.

HUMEYDÎ, Ebûbekr Abdullah b. ez-Zübeyr (ö.219/834), **el-Müsned**, I-II, (Thk. Habîbu'r-Rahmân el-A'zamî), Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, Mektebetü'l-Mütenebbî, Beyrut, Kâhire, t.y.

HÛT, Muhammed b. es-Seyyid Derviş el-Hût (ö.1276/1854), **Esna'l-Metâlib fî Ehâdisi Muhtelifeti'l-Merâtib**, (Thk. Halil el-Meyyis), 2.baskı, Dâru'l-Kitâbi'l-Arabiyye, Beyrut, 1403.

-----, **Hüsnü'l-Eser fî mâ fîhi Da'fun ve İhtilâfun min Hadîsin ve Haberinin ve Eser**, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut, t.y.

HUVEYNÎ, Ebû İshak el-Huveynî, **Cennetü'l-Mürtâb bi Nakdi'l-Muğnî anî'l-Hıfzı ve'l-Kitâb**, Dâru'l-Kitâbi'l-Arabiyy, Beyrut, 1408.

HÜSEYNÎ, Ebu'l-Mehâsin Muhammed b. Ali b. el-Hüseyn (ö.765/1364), **el-İkmâl fî Zikri men lehû Rivâyetun fî Müsnedi Ahmed**, Câmiatu'd-Dirâsâti'l-İslâmiyye, Kerâtişî, 1409/1989.

İBN ABDİLBER, Ebû Amr Yûsuf b. Abdilber en-Nemerî (ö.463/1071), **el-İstîâb fî Ma'rifeti'l-Ashâb**, I-IV, (Thk. Ali Muhammed el-Becâvî), Dâru'l-Ceyl, Beyrut, 1412.

-----, **el-Kâfî**, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1. baskı, Beyrut, 1407.

-----, **et-Temhîd limâ fi'l-Muvatta' mine'l-Meânî ve'l-Mesânîd**, I-XXII, (Thk. Mustafa b. Ahmed el-Alevî, Muhammed Abdülkebîr el-Bükrâ), Vizâratü'l-Umûmi'l-Evkâf ve's-Şuûni'l-İslâmiyye, Mağrib, 1387.

İBN ÂBİDÎN, Muhammed Emin b. Ömer (ö.1252/1836), **Reddû'l-Muhtâr ala'd-Dürri'l-Muhtâr**, I-VI, 2. baskı, Dâru'l-Fikr, Beyrut-1386.

İBN ADÎ, Ebû Ahmed Abdullah el-Cürcânî (ö.365/976), **el-Kâmil fî Duafâi'r-Ricâl**, I-VII, (Thk. Yahyâ Muhtâr Gazâvî), Dâru'l-Fikr, 3. baskı, Beyrut, 1409/1988.

İBN CÂRULLAH, Muhammed b. Ahmed el-Adevî es-San'ânî (ö.1181/1767), **en-Nevâfih el-ltra fi'l-Ehâdisi'l-Müştehra**, (Thk. Muhammed Abdilkâdir Ahmed Ata), Müessesetü'l-Kütübî's-Sekâfiyye, Beyrut, 1414.

İBN CEMÂA, Muhammed b. İbrâhim (ö.233/847), **el-Menhelü'l-Râvî fî Muhtasari Ulûmi'l-Hadisi'n-Nebevî**, (Thk. Muhyiddin Abdurrahman Ramadân), Dâru'l-Fikr, 2. baskı, Beyrut, 1406.

İBN CÜZEY, Muhammed b. Ahmed b. Cüzey el-Kelbî el-Gırnâtî (ö.741/1340), **el-Kavânînu'l-Fıkhiyye**, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut, t.y.

İBN EBÎ ÂSİM, Ebû Bekir Ahmed b. Amr (ö.287/900), **es-Sünne**, I-II, (Thk. Muhammed Nâsiruddin Elbânî), 1. baskı, el-Mektebetü'l-İslâmiyye, Beyrut, 1400.

-----, **Kitâbü'z-Zühd**, Dâru'r-Reyyân li't-Türâs, 2. baskı, Kahire, 1408.

İBN EBÎ HÂTİM, Ebû Muhammed Abdurrahman b. Muhammed b. İdris (ö.327/939), **İlelü'l-Hadis**, I-II, (Thk. Muhibbuddîn el-Hatîb), Dâru'l-Ma'rife, 1405.

-----, **el-Cerhu ve't-Ta'dîl**, I-IX, Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabiyy, Beyrut, 1271/1952.

İBN EBÎ ŞEYBE, Ebûbekr Abdillâh b. Muhammed (ö.235/849), **el-Kitâbu'l-Musannaf fi'l-Ehâdisi ve'l-Asâr**, I-VII, (Thk. Kemal Yusuf el-Hût), Mektebetü'r-Rüşd, Riyad, 1409.

İBN HACER, el-Askalânî Ebu'l-Fadl Şihâbuddîn Ahmed b. Ali b. Hacer (ö.852/1448), **Fethu'l-Bâri Şerhu Sahîhi'l-Buhârî**, I-XIII, (Thk. Muhammed Fuâd Abdü'l-Bâkî, Muhibbiddîn el-Hatîb), Dâru'l-Ma'rife, Beyrut, 1379.

-----, **ed-Dirâye fî Tahrîci Ehâdisi'l-Hidâye**, I-II, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut, t.y.

-----, **el-İsâbe fî Temyîzi's-Sahâbe**, I-VIII, Dâru'l-Ceyl, Beyrut, 1412/1992.

-----, **Lisânu'l-Mizân**, I-VII, el-Müessesetü'l-Alemiyye li'l-Matbûât, Beyrut, 1406/1986.

-----, **Takrîbu't-Tehzîb**, (Thk. Muhammed Avvâme), Dâru'r-Reşîd, Suriye, 1406/1986.

-----, **Tehzîbu't-Tehzîb**, I-XIV, Dâru'l-Fikr, Beyrut-1404/1984.

-----, **Telhîsu'l-Habîr fî Ehâdisi'r-Râfiyyi'l-Kebîr**, I-IV, (Thk. es-Seyyid Abdullah Hâşim el-Yemânî), Medînetü'l-Münevvere, 1384/1964.

İBN HAZM, Ebu Muhammed Ali b. Ahmed ez-Zâhirî (ö.456/1063), **el-Muhallâ (bi'l-Asâr)**, I-XI, (Thk. Lecnetü İhyâ'it-Türâsi'l-Arabî), Dâru'l-Afâki'l-Cedîde, Beyrut-t.y.

İBN HİBBAN, Ebû Hatim Muhammed b. Ahmed (ö.354/965), **el-Mecrûhîn min'el-Muhaddisîne ve'd-Duafâ ve'l-Metrûkîn**, I-III, (Thk. Mahmûd İbrâhim Zâhid), Dâru'l-Va'y, Haleb, 1396.

-----, **Sahîhu İbn Hıbban bi Tertîbi İbn Bülbân**, I-XVIII, (Thk. Şu'ayb el-Arnâvut), Müessesetü'r-Risâle, 2. baskı, Beyrut, 1390/1970.

-----, **Sikât**, I-IX, (Thk. es-Seyyid Şerefüddîn Ahmed), 1. baskı, Dâru'l-Fikr, Beyrut, 1395/1975.

İBN HUZEYME, Ebûbekr Muhammed b. İshak (ö.311/923), **Sahîh**, I-IV, (Thk. Dr. Muhammed Mustafa el-A'zamî), el-Mektebetü'l-İslâmiyye, Beyrut, 1390/1970.

İBN İSHAK, Muhammed b. İshak b. Yesâr (151/768), **Sîre**, Akabe Yayınları, İstanbul, 1988.

İBN KAYYIM, el-Cevziyye, Ebû Abdullah Şemsuddîn Muhammed b. Ebîbekir el-Hanbelî ed-Dimaşkî (ö.751/1350), **Zâdu'l-Meâd fî Hedyi Hayri'l-İbâd**, Ter.Mehmet Erdoğan, İklim Yayınları, İstanbul, 1990.

-----, **Hâşiyetü İbn Kayyim alâ Süneni Ebi Davud**, I-X, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut, 1415.

İBN KESÎR, Ebu'l-Fidâ İmadu'd-Din İsmâil b. Kesîr (ö.774/1372), **Hadislerle Kur'ân-ı Kerim Tefsiri**, I-XVI, Ter. Bekir Karlığa; Bedreddin Çetiner, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1984.

-----, **Tefsîru'l-Kurâni'l-Azîm**, I-IV, Dâru'l-Fikr, Beyrut, 1401.

-----, **Tuhfetü't-Tâlib**, (Thk. Abdülganî b. Humeyd b. Mahmûd el-Kebîsî), Dâru Hârâ, Mekketü'l-Mükerrema, 1406.

-----, **el-Bidâye ve'n-Nihâye**, Mektebetü'l-Maarif, Beyrut, t.y.

İBN KUDÂME, Ebu Muhammed Abdullah b. Ahmed b. Kudâme el-Makdisî (ö.620/1223), **el-Kâfî fî Fıkhi'l-İmâmî'l-Mübeccel Ahmed b. Hanbel**, I-IV, (Thk. Züheyr eş-Şâvîş), el-Mektebetü'l-İslâmiyye, 5.baskı, Beyrut, 1408.

-----, **el-Muğni**, I-X, 1. baskı, Dâru'l-Fikr, Beyrut, 1405.

İBN KUTEYBE, Ebû Muhammed Abdullah b. Müslim b. Kuteybe (ö.276/889), **Te'vîlu Muhtelifi'l-Hadis**, (Thk. Muhammed Zühri en-Neccâr), Dâru'l-Ceyl, Beyrut, 1393/1972.

İBN MÂCE, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezid el-Kazvînî (ö.273/886), **Sünen**, I-II, Dâru Sahnûn ve Çağrı Yayınları, 2. baskı, İstanbul, 1413/1992.

İBN MANZÛR, Ebu'l-Fadl Cemâlüddin Muhammed b. Mükerrrem b. Manzûr el-Afrîkiyye el-Mısıriyye (ö.711/1311), **Lisânü'l-'Arab**, I-XV, 1. baskı, Dâru Sâdir, Beyrut, t.y.

İBN MENDE, Ebû Amr Abdü'l-Vehhâb b. Muhammed b. İshak (ö.475/1082), **el-Fevâid**, (Temâmü'r-Râzî), (Thk. Mes'ûd Abdülhamîd), Dâru's-Sahâfe li't-Türâs, 1. baskı, Tanta, 1412/1991.

- İBN MÜFLİH, Ebû Abdillâh Muhammed b. Müflih el-Makdisî (ö.762/1361), **el-Fürû'**, I-VI, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut, 1418.
- İBN NÜCEYM, Zeyyin b. İbrâhim b. Muhammed b. Muhammed b. Bekr (ö.970/1562), **el-Bahru'r-Râik**, I, VII, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut, t.y.
- İBN RÂHÛYE, İshak b. İbrâhîm b. Mahled (ö.238/852), **Müsnedu İshak b. Râhûye**, I-III, (Thk. Abdülgafûr b. Abdülhak), 1. Baskı, Mektebetü'l-İmân, Medînetü'l-Münevvera, 1412/1991.
- İBN RÜŞD, Ebu'l-Velîd Muhammed b. Ahmed el-Kurtubî (ö.595/1203), **Bidâyetü'l-Müctehid ve Nihâyetü'l-Muktesid**, Dâru'l-fikr, Beyrut, t.y.
- İBN SA'D, Ebû Abdillâh Muhammed b. Sa'd b. Menî' el-Basri ez-Zühri (ö.230/884), **et-Tabakâtü'l-Kübrâ**, I-VIII, Dâru Sâdir, Beyrut, t.y.
- İBN ŞAHİN, Ebû Hafs Amr b. Ahmed (ö.385/995), **Târîhu Esmâi's-Sikât**, (Thk. Subhi es-Sâmirâî), ed-Dâru's-Selefiyye, 1.baskı, Küveyt, 1404.
- İBN TEYMİYYE, Ebu'l-Abbas Ahmed b. Abdülhalim İbn Teymiyye el-Harrânî (ö.728/1328), **Kütüb ve Resâil ve Fetâvâ İbn Teymiye fi'l-Fıkh**, I-XVII, (Thk. Abdurrahman Muhammed Kâsım el-Asımî en-Necdî el-Hanbelî), Mektebetü İbn Teymiye, b.y., t.y.
- İBN TÛLÛN, Ebu Abdillâh Muhammed b. Ali b. Muhammed ed-Dımeşkî (ö.953/1546) **eş-Şezera fi'l-Ehâdisi'l-Müştehirâ**, I-II, (Thk. Kemal Besyûnî Zağlûl), Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut, 1413.
- İBNU'L-ACEMÎ, Ebu'l-Vefâ İbrâhim b. Muhammed b. Sebt, **el-Keşfu'l-Hasîs ammen Ramâ bi Vad'il-Hadîs**, (Thk. Subhi es-Samerâî), Alemü'l-Kütüb, Mektebetu'n-Nehda el-Arabiyye, Beyrut, 1407/1987.
- İBNU'L-CA'D, Ebu'l-Hasen el-Cevherî, Ali b. el-Ca'd b. Ubeyd (ö.230/845), **Müsnedu İbni'l-Ca'd**, (Thk. Amir Ahmed Haydar), Müessesetu Nâdir, Beyrut, 1410/1990.
- İBNU'L-CÂRÛD, Ebû Muhammed Abdullah b. Ali (ö.307/919), **el-Müntekâ mine's-Süneni'l-Müsennede**, (Thk. Abdullah Amr el-Bârûdî), Müessesetu'l-Kitâbi's-Sekafiyye, Beyrut-1408/1988.

İBNU'L-CEVZÎ, Cemâlüddîn Ebu'l-Ferec Abdurrahmân el-Bağdâdî (ö.595/1203), **el-İlelü'l-Mütenâhiye fi'l-Ehâdisi'l-Vâhiye**, (Thk. Halil el-Meyyis), 1. baskı, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut, 1403.

-----, **Kitâbü'l-Mevdûât**, (Thk. Abdurrahman Muhammed Osman), 1.baskı, el-Mektebetü's-Selefiyye, el-Medînetü'l-Münevvera), 1386.

-----, **et-Tahkîk fi Ehâdisi'l-Hilâf**, I-II, (Thk. Mes'ud Abdü'l-Humeyd Muhammed es-Sa'dînî), I.Baskı, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut, 1415.

-----, **ed-Duafâ ve'l-Metrûkîn**, I-II, (Thk. Abdullah el-Kâdî), 1. baskı, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut, 1406.

-----, **Zâdü'l-Mesîr**, I-X, (Thk. Abdullah el-Kâdî), 3. baskı, el-Mektebü'l-İslâmî, Beyrut, 1404.

İBNU'L-HÜMÂM, Kemâlüddin Muhammed b. Abdilvâhid (ö.681/1282), **Fethu'l-Kadîr**, I-VII, 2. baskı, Dâru'l-fikr, Beyrut, t.y.

İBNU'L-KAYSERÂNÎ, Ebu'l-Fadl Muhammed b. Tâhir b. Ali (ö.507/1113) **Zehîratü'l-Huffâz el-Mahrec ale'l-Hurûf ve'l-Elfâz**, I-V, (Thk. Abdürrahman b. Abdilcebbâr el-Ferîvâî), Dâru's-Selef, Dâru'd-Da've, Riyad, el-Hind, 1416.

İBNU'Z-ZEBÎDÎ, Abdurrahman b. Ali b. Muhammed ez-Zebîdî (ö.944/1537), **Temyîzu't-Tayyîb mine'l-Habîsi fi mâ Yedûru alâ Elsineti'n-Nâs**, Daru'l-Kitâbi'l-Arabiyy, Beyrut, t.y.

İBNÜ'L-ESÎR, İzzüddîn Ebu'l-Hasen Ali b. Muhammed el-Cezerî (ö.606/1210), **en-Nihâye fi Garîbi'l-Hadîs ve'l-Eser**, I-V, (Thk. Tâhir Ahmed ez-Zâvî, Mahmud Muhammed et-Tabâhî), Dâru'l-Fikr, Beyrut, 1399/1979.

İBNÜ'L-MÜFLİH, İbnu'l-Müflih, Ebû İshak İbrâhim b. Muhammed b. Abdillâh b. Müflih el-Hanbelî (ö.884/1479), **el-Mübdî' fi Şerhi'l-Mukni'**, (I-X), el-Mektebü'l-İslâmiyy, Beyrut, 1400.

İBNÜ'L-MÜLAKKIN, Amr b. Ali (ö.804/1402), **el-Bedrü'l-Münîr fi Tahrîci Kitâbi's-Şerhi'l-Kebîr li'r-Râfîi**, I-II, (Thk. Hamdi Abdülmecid İsmâil es-Selefî), 1.baskı, Mektebetü'r-Rüşd, Riyad, 1410.

-----, **Tuhfetü'l-Muhtâc ilâ Edilleti'l-Minhâc**, I-II, (Thk. Abdullah b. Seâf el-Lihyânî), 1.baskı, Dâru'l-Harrâ', Mekkete'l-Mükerreme, 1406.

İBNÜ'N-NOKTA, Ebû Bekr Muhammed b. Abdi'l-gınâ el-Bağdâdî (ö.629/1232), **et-Takyîd li Ma'rifeti Rûvvâtî's-Süneni ve'l-Mesânîd**, (Thk. Kemal Yusuf el-Hût), Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut, 1408.

İCLÎ, Ebu'l-Hasen Ahmed b. Abdillâh b. Sâlih (ö.261/875), **Ma'rifetu's-Sikat**, I-II, (Thk.Abdülalîm Abdülazîm el-Bestevî), Mektebetü'd-Dâr, 1.baskı, Medînetü'l-Münevvera, 1405.

İSBEHÂNÎ, Ebû Nuaym, Ahmet b. Abdillâh (ö.430/1039), **Hilyetü'l-Evliyâ' ve Tabakâtü'l-Asfiyâ'**, I-X, 4.baskı, Dâru'l-Kitâbi'l-Arabiyy, Beyrut, 1405.

-----, **Mesânidi Ebî Yahya Firâs b. Yahya** (ö.129/747), (Thk. Muhammed b. Hasen el-Mısıriyy), Metâbiu' İbn Teymiye, 1.baskı, Kahire, 1413.

-----, **Müsnedü'l-İmami Ebî Hanîfe**, (Thk. Nazar Muhammed el-Fâriyâbî), I. baskı, Mektebetü'l-Kevser, Riyad, 1415.

-----, **Müsnedü'l-Müstahrec alâ Sahîhi'l-İmâmi Müslim**, (I,IV), (Thk. Muhammed Hasan İsmâil eş-Şâfiî), I. baskı, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut, 1996.

İslâmî Araştırmalar: Kadın Özel Sayısı, Ed. Mehmed S. Hatioğlu, C.V, S.4,1991.

KARAMAN, Hayrettin, "İslâm'ın Getirdiği Aile Anlayışı", **Sosyo Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi**, I-III, T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu, Ankara, 1992.

-----, "Kadının Şahitliği, Örtünmesi ve Kamu Görevleri", **İslâmî Araştırmalar: Kadın Özel Sayısı**, c.V, S.: 4, Ankara, Ekim 1991.

-----, **İslâm'da Kadın ve Aile**, Ensar Neşriyat, İstanbul, 1993.

-----, **Mukayeseli İslâm Hukuku**, I-III, Nesil Yayınları, İstanbul, 1986,

KÂSÂNÎ, Alâuddîn Ebû Bekr b. Mes'ûd (ö.587/1191), **Bedâiu's-Sanâi' fî Tertîbi's-Şerâi'**, I-VII, Dâru'l-Kitâbi'l-Arabiyy, ikinci baskı, Beyrut, 1982.

KEHHÂLE, Ömer Rıza, **A'lâmu'n-Nisâ fî Aleme'î'l-Arabi ve'l-İslâm**, 2.Baskı, Dimaşk, 1959,

KIRBAŞOĞLU, Mehmet Hayri, "Kadın Konusunda Kur'ân'a yöneltilen Başlıca Eleştiriler", **İslâmî Araştırmalar: Kadın Özel Sayısı**, C.V, S.4, Ankara, Ekim 1991.

-----, **İslâm Düşüncesinde Hadis Metodolojisi**, Ankara Okulu Yayınları, Ankara, 1999.

-----, **İslâm Düşüncesinde Sünnet**, Ankara Okulu Yayınları, Ankara, 1999.

Kitâb-ı Mukaddes Eski ve Yeni Ahit (Tevrat ve İncil), Kitâb-ı Mukaddes Şirketi, İstanbul, 1988.

KUDÂÎ, Ebû Abdillâh, Muhammed b. Sellâme b. Cafer (ö.454/1062), **Müsnedü's-Şihâb**, I-II, (Thk. Hamdi b. Abdilmecîd es-Selefî), Müessesetü'r-Risâle, 2.baskı, Beyrut, 1407.

KURTUBÎ, Ebî Abdillâh Muhammed b. Ahmed el-Ensârî (ö.671/1272), **el-Câmi'u li Ahkâmî'l-Kur'ân**, I-XX, (Thk. el-Berdûnî, Ahmed Abdü'l-alîm), Dâru's-Şa'b, Kâhire, t.y.

MA'LÛF, Levis, **el-Müncid fî'l-Lüga**, el-Matbaatü'l-Katolikiyye, Beyrut, 1980.

MAKDÎSÎ, Ziyâuddîn Ebu Abdillâh Muhammed b. Abdi'l-Vâhid b. Ahmed el-Hanbelî (ö.643/1245), **el-Ehâdisü'l-Muhtâra**, I-X, (Thk. Abdülmelik b. Abdillâh b. Dehîş), Mektebetü'n-Nahdati'l-Hadîse, Mekke-1410.

MÂLİK b. ENES, Ebû Abdillâh (ö.179/795), **el-Muvatta**, I-II, Dâru Sahnûn ve Çağrı Yayınları , 2. baskı, İstanbul, 1413/1992.

-----, **el-Müdevvenetü'l-Kübrâ**, I-VI, Dâru Sâdır, Beyrut, t.y.

el-MÂLİKÎ, Ebu'l-Hasen el-Mâlikî, **Kifâyetü't-Tâlib**, I-II, (Thk. Yusuf eş-Şeyh Muhammed el-Bekâî), Dâru'l-Fikr, Beyrut, 1412.

MER'Â B. YUSUF el-Hanbelî, **Delîlü't-Tâlib**, el-Mektebetü'l-İslâmiyy, Beyrut, 1389.

MERDAVÎ, Ebu'l-Hasen Ali b. Süleyman el-Merdâvî (ö.817-885/), **el-İnsâf**, I-X, (Thk. Muhammed Hâmit el-Fetî), Dâru lhyâi't-Türasi'l-Arabiyy, Beyrut, t.y.

MERĞİNÂNÎ, Ebu'l-Hasen Ali b. Ebî Bekr (ö.593/1196), **Metnû Bidayeti'l-Mübtedî fî Fıkhî'l-İmam Ebî Hanîfe**, (bir cilt), (Thk. Hâmid İbrâhim Kârsûn-Muhammed Abdülvehhab Behîrî), Matbaatu Muhammed Ali Sabîh, 1. baskı, Kahire, 1355.

-----, Ebu'l-Hasen Ali b. Ebî Bekr (ö.593/1196), **el-Hidâye Şerhu Bidayeti'l-Mübtedî**, I-IV, el-Mektebetü'l-İslâmiyye, Beyrut, t.y.

MERVEZÎ, Ebû Abdillâh Muhammed b. Nasr b. el-Haccâc, (ö.294/907), **es-Sünne**, 1. baskı, (Thk. Salim Ahmed es-Selefî), Müessesetü'l-Kitâbî's-Sakafiyye, Beyrut 1408.

-----, **İhtilâfu'l-Ulemâ**, 2. baskı, (Thk. Subhi es-Samurâî), Alemü'l-Kütüb, Beyrut, 1406.

MERVEZÎ, Muhammed b. Muhalled (ö.331/914), **Mâ Ravâhu'l-Ekâbir an Mâlik b. Enes**, 1. baskı, Müessesetü'r-Reyyân, Beyrut 1416.

MİZZÎ, Ebu'l-Haccâc Yusuf b. ez-Zekiyy Abdurrahmân (ö.742/1341), **Tehzîbu'l-Kemâl**, I-XXXV, (Thk. Dr. Beşşâr Avâd Ma'rûf), Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 1400-1980.

MEHÂMİLÎ, Ebî Abdillâh el-Hüseyn b. İsmâîl (ö.330/942), **Emâli'l-Mehâmili-Rivâyetü İbn Yahyâ el-Beyyî'**, (Thk. Dr. İbrâhim el-Kaysî), el-Mektebetü'l-İslâmiyye, Dâru İbni'l-Kayyim, 1.baskı, Umman-Ürdün, ed-Demmâm, 1412.

MUHAMMED B. AHMED , Abdurrahman b. Ebîbekr el-Muhallâ (ö.) ve es-Suyûtî, **Tefsîru'l-Celâleyn**, Dâru'l-Hadis, Kâhire, t.y.

MUHAMMED B. KUDÂME (b. Abdülhâdî Ebû Abdillâh (ö.744/1343), **Risâletün Latîfe fî Ehâdisi'n Müteferrikatin Daîfe**, (Thk. Muhammed İd Abbâsî), Dâru's-Sekâfe lilcemî', 1.baskı, Dimaşk, 1400.

MÜBÂREKPÛRÎ, Muhammed Abdurrahman b. Abdirrahîm (ö.1353/1934), **Tuhfetü'l-Ahvezî bi Şerhi Câmi'i-Tirmizî**, I-X, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut, t.y.

MÜNÂVÎ, Muhammed Abdirrauf el-Münâvî (ö.952-1031/), **et-Tevkîf alâ Mühimmâtî't-Teârîf**, (Thk. Dr. Muhammed Rıdvan ed-Dâye), bir cilt, 1. baskı, Dâru'l-Fikr'il-Muâsır, Dâru'l-Fikr, Beyrut, Dımaşk, 1410.

-----, **Feyzu'l-Kadîr Şerhu'l-Câmii's-Sagîr**, I-VI, el-Mektebetü't-Ticâriyyetü'l-Kübrâ, 1. baskı, Mısır, 1356.

MÜNZİRÎ, Ebû Muhammed Abdülazîm b. Abdî'l-kavî, el-Münzirî (ö.656/1258), **et-Tergîb ve't-Terhîb**, I-IV, (Thk. İbrâhim Şemsüddin), 1. baskı, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut, 1417.

MÜSLİM, Ebu'l-Huseyn Müslim b. Haccâc el-Kuşeyrî (ö.261/874), **et-Temyîz**, (Thk. Muhammed Mustafa el-A'zamî), Mektebetü'l-Kevser, 3.baskı, el-Murabba',-es-Suûdiyye, 1410.

-----, **el-Câmiu's-Sahîh**, Thk. M. Fuad Abdülbâki, I-III, Dâru Sahnûn ve Çağrı Yayınları , 2. baskı, İstanbul, 1413/1992.

NECİP, Ammare, **Kur'an ve Sünnete Göre Örnek Aile**, Görüş yay., İstanbul, 1991.

en-NEFRÂVÎ, Ahmed b. Ganim b. Sâlim en-Nefrâvî el-Mâlikî (ö.1125/1713), **Fevâkihu'd-Devvânî**, I-II, Dâru'l-Fikr, Beyrut, 1415.

NESÂÎ, Ebû Abdirrahmân Ahmed b. Şuayb (ö.303/915), **el-Müctebâ mine's-Sünen (Sünenü'n-Nesâî)**, I-VIII, Dâru Sahnûn ve Çağrı Yayınları , 2. baskı, İstanbul, 1413/1992.

-----, **es-Sünenü'l-Kübrâ**, I-VI, (Thk. Abdü'l-Gaffâr Süleyman el-Bindârî, Seyyid, Kesrevî Hasen), Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, I. baskı, Beyrut, 1411.

NEVEVÎ, Ebû Zekerıyyâ Yahyâ b. Şerefüddîn (ö.676/1277), **Ravdatü't-Tâlibîn ve Umdetü'l-Müftîn**, I-XII, ikinci baskı, el-Mektebetü'l-İslâmiyy, Beyrut, 1405.

-----, **Sahîhu Müslim bi Şerhi'n-Nevevî**, I-XVIII, Dâru İhyâi't,Türâsî'l-arabiyy, 2. Baskı, Beyrut, 1392/1972.

OKIÇ, Tayyip, **İslâmda Kadın Öğretimi**, Ankara, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara,1984.

OZANKAYA, Özer, "Aile", **Toplumbilim Terimleri Sözlüğü**, Savaş Yayınları, Ankara, 1984.

RÂZÎ, Fahrüddîn Ebû Abdillâh Muhammed b. Ömer, (ö.606/1210) **et-Tefsîru'l-Kebîr (Mefâtihu'l-Gayb)**, I-XXXIII, (Ter. Suat Yıldırım, Lütfullah Cebeci, Sadık Kılıç, Sadık Doğru), Akçağ Yayınları, Ankara, 1990.

er-RÂZÎ, et-Temîmî, Abdurrahman b. Ebî Hatem Muhammed b. İdris Ebû Muhammed er-Râzî et-Temîmî (ö.227/842), **el-Cerhu ve't-Ta'dîl**, I-IX, Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabiyy, 1. baskı, Beyrut, 1271/1952.

er-RÂZÎ, Muhammed b. Ebû Bekr b. Abdülkadir er-Râzî (ö.721/1334), **Muhtâru's-Sihâh**, (Thk. Mahmûd Hâtır), Mektebetü Lübnân, Beyrut, 1415/1995.

REBÎ B. HUBEYB, Amr el-Ezdî (ö.316/928), **el-Câmiu's-Sahîh Müsnedü'l-İmâm er-Rebî b. Hubeyb**, (Thk. Muhammed İdris, Aşur b. Yusuf) I. baskı, Dâru'l-Hikme, Mektebetü'l-İstikâme, Beyrut, Umman, 1415.

RÜYÂNÎ, Ebû Bekr Muhammed b. Hârûn, (ö.307/919), **Müsnedü'r-Rûyânî**, I-II, (Thk. Eymen Ali Ebû Yemânî), I. baskı, Müessesetü Kurtuba, Kahire, 1416.

SAÎD B. MANSUR, Ebû Osman el-Horasânî (ö.227/848), **Kitâbu's-Sünen**, (I-V), (Thk. Saîd b. Abdullah b. Abdülazîz), Dâru'l-Usaymî, Riyad, 1414.

SAN'ÂNÎ, el-Emîr Muhammed b. İsmâil el-Yemenî (ö.1182/1768), **Sübülü's-Selâm Şerhu Bulûğî'l-Merâm min Edilleti'l-Ahkâm**, I-IV, (Thk. Muhammed Abdülazîz el-Hûlî), 4. Baskı, Dâru İhyâi't-Türâsi'l-arabiyy, Beyrut, 1379.

SARI, Mevlût, **Arapça-Türkçe Lûgat (el-Mevârid)**, Bahar Yayınları, İstanbul, t.y.

SAVAŞ, Rıza, Hz. Muhammed (s.a.s.) Devrinde Kadın, İstanbul, 1992.

-----, **Raşit Halifeler Devrinde Kadın**, Ravza Yayınları, İstanbul, 1996.

SAVVÂF, Ebû Ali Muhammed b. Ahmed b.el-Hasen b. İshak (ö.359/972), **Fevâidu Ebî Ali Muhammed b. Ahmed es-Savvâf**, (Thk. Muhmûd b. Muhammed el-Haddâd, Dâru'l-Asime, 1.baskı, Riyad, 1408.

SEHÂVÎ, Muhammed b. Abdurrahman b. Muhammed es-Sehâvî Ebu'l-Hayr (ö.902/1497), **el-Mekâsîdü'l-Hasene fî Beyâni Kesîrin mine'l-Ehâdisi'l-**

Müştehra, (Thk. Abdülvehhâb Abdü'l-Latîf), Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut-1399.

SEMHÛDÎ, Ebu'l-Hasen Ali b. Abdillâh b. Ahmed (ö.911/1505), **el-Gammâz ale'l-Lemmâz fi'l-Ehâdisi'l-Müştehra**, (Thk. Muhammed İshak Muhammed İbrâhim es-Selefî), Dâru'l-Livâ', Riyad, 1401.

SERAHSÎ, Şemsü'l-Eimme Ebûbekir Muhammed b. Ahmed b. Ebî Sehl (ö.483/1090), **el-Mebsût**, I-XXX, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut, 1406.

SİBÂÎ, Mustafa, "Tarih boyunca Kadın Haklarının Gelişimi ve Müslüman Kadının Hukuku", **Antoloji-İslâm'da Kadın Hakları**, Ankara, Rehber Basın Yayın, 1. baskı, 1993.

-----, **Kadının Yeri: İslâm Fıkhi ve Beşeri Hukuk Açısından Kadın**, Akabe Yayınları, İstanbul, 1988.

SİDDÎKÎ, Muhammed Zübeyr, **Hadis Edebiyatı Tarihi**, Ter.Yusuf Ziyâ Kavakçı, İstanbul, İrfan Yayınları, 1966.

SİRRÎ, Hennâd b. es-Sırrî el-Kûfî (ö.243/857), **Kitâbü'z-Zühd**, (Thk. Abdurrahmân Abdü'l-cebbâr el-Ferîvâî, I. baskı, Dâru'l-Hulefâ' li'l-kitâbi'l-İslâmiyy, Küveyt, 1406.

SİNBÂVÎ, Muhammed b. Muhammed b. Ahmed (ö.1232/1817), **en-Nuhbetü'l-Behiyye fi'l-Ehâdisi'l-Mekzûbe alâ hayri'l-Beriyye**, (Thk. Züheyr eş-Şâviş), el-Mektebû'l-İslâmiyy, Beyrut, t.y.

SİNDÎ, Ebu'l-Hasen Nûruddin b. Abdilhâlî (ö.1138/1726), **Hâşiyetü's-Sindî ale'n-Nesâî**, I-VIII, (Thk. Abdülfettah Ebû Gudde), Mektebû'l-Matbûâtî'l-İslâmiyye, Halep, 1406.

SOFUOĞLU, Cemal, **İslâm Dini Esasları**, İzmir İlahiyat Fakültesi Vakfı Yay., İzmir-1997.

SOFUOĞLU, Mehmed, **Sahîhi Buhârî ve Tercemesi**, I-XVI, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 1990.

SUYÛTÎ, Abdurrahman b. Ebî Bekr (ö.911/1505), (ve Abdülgânî ile Fâhru'l-Hasen ed-Dehlevî), **Şerhu Sünen-i İbn Mâce**, I cilt, Kadîmî Kütübî Hâne, Kerâtîşî, t.y.

-----, **el-Alâî el-Masnûa fî'l-Ehâdisi'l-Mevdûa**, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut, 1401.

-----, **el-Câmiu's-Sagîr**, (Thk. Muhammed b. Abdirrauf, b. Tacu'l-Arifîn İbn Ali b. Zeyd el-Abidin el-Münâvî), Dâru Tâiri'l-İlm, Cidde, t.y.

-----, **Şerhu's-Suyûtî alâ Süneni'n-Nesâî**, I-VIII, (Abdülfettah Ebû Gudde), Mektebü'l-Matbûâtî'l-İslâmiyye, 2.baskı, Haleb, 1406.

-----, **Tedribu'r-Râvî fî Şerhi Takrîbi'n-Nevevî**, I-II, (Thk. Abdü'l-Vehhâb Abdü'l-Latîf), Mektebü'r-Riyâd el-Hadîse, Riyad, t.y.

ŞABAN, Zekiyyüdin, **İslâm Hukuk İlminin Esasları** (Ter. İbrahim Kâfi Dönmez), Türkiye Diyânet Vakfı Yayınları, Ankara, 1990.

ŞÂFÎ'Î, Ebû Abdillâh Muhammed b. İdris (ö.204/819), **el-Ümm**, I-VIII, (Thk. Muhammed Zühri en-Neccâr), 2. baskı, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut 1393.

-----, **İhtilâfu'l-Hadîs**, (Thk. Amir Ahmet Haydar), 1. baskı, Müessesetü'l-Kütübî's-Sakafiyye, Beyrut, 1405-1985.

-----, **Müsnedü's-Şâfi'î**, Dâru'l-kitâbi'l-ilmiyye, Beyrut, t.y.

-----, **es-Sünenü'l-Me'sûra**, (Thk. Abdülmuti' Emin Kal'acı), Dâru'l-Ma'rife, Beyrut, 1406.

ŞÂŞÎ, Ebû Saîd el-Heysem b. Küleyb eş-Şâşî (ö.335/946), **el-Müsned**, (I-II), (Thk. Mahfûzurrahmân Zeynullah), Mektebetü'l-Ulûm ve'l-Hikem, 1.baskı, el-Medînetü'l-Münevvera, 1410.

ŞENER, Esat, **Türk Medenî Kanunu**, Seçkin Yayınevi, Ankara, 1997.

ŞENER, Mehmet, "İslâm Hukukunda Velâyet". **Dokuz Eylül Üni. İlâhiyat Fak. Dergisi**, İzmir, 1985.

-----, **İslâm Hukukunda Örf**, Öğrenci Basımevi, İzmir, 1987.

ŞEVKÂNÎ, Muhammed b. Ali (ö.1250/1834), **Neylû'l-Evtâr min Ehâdisi Seyyidi'l-Ahbârî Şerhi Munteka'**, I-IX., Dâru'l-Ceyl, Beyrut, 1973.

ŞEYBÂNÎ, Ebû Abdillâh, Muhammed b. el-Hasen eş-Şeybânî (ö.189/804) (Hanefî), **el-Hücce**, I-IV, (Thk. Mehdî Hasen el-Keylânî el-Kâdirî), Alemü'l-Kütüb, 3.baskı, Beyrut, 1403.

ŞEYBÂNÎ, Ebûbekir Ahmet b. Amr b. ed-Dahhâk (ö.287/900), **el-Âhâd ve'l-Mesânî**, I-VI, (Thk. Dr. Bâsim Faysal Ahmed el-Cevâbira), Dâru'r-Râye, 1.baskı, Riyad, 1411/1991.

ŞÎRÂZÎ, Ebu İshak İbrahim b. Ali b. Yusuf, **el-Mühezzeb fî Fıkhî'l-İmâmî's-Şâfiyî**, I-II, Dâru'l-fikr, Beyrut, t.y.

ŞİRBÎNÎ, Muhammed, eş-Şerbînî el-Hatîb, **Muğni'l-Muhtâc İlâ Ma'rifeti Meânî Elfâzî'l-Minhâc**, I-IV, Dâru'l-fikr, Beyrut, t.y.

-----, **el-İknâ**, I-II, Mektebü'l-Buhûs ve'd-Dirâsât-Dâru'l-Fikr, Beyrut, 1415.

ŞİRVÂNÎ, Abdülhamîd eş-Şîrvânî, **Hâvâşî eş-Şîrvânî alâ Tuhfetü'l-Muhtâc biŞerhi'l-Minhâc**, (I-X), Dâru'l-Fikr, Beyrut, t.y.

TABERÂNÎ, Ebu'l-Kâsım Süleyman b. Ahmed (ö.360/970), **el-Mu'cemu'l-Evsat**, (I-X), (Thk. Tarik b. Abdillâh b. Muhammed, Abdü'l-Muhsin b. İbrâhim el-Hüseynî), Dâru'l-Harameyn, Kâhire, 1415.

-----, **el-Mu'cemu'l-Kebir**, (I-XX), Thk. Hamdi b. Abdilmecîd es-Selefî, II. baskı, Mektebetu'l-Ulûm ve'l-Hikem, Mevsıl, 1404/1983.

-----, **el-Mu'cemu's-Sağir**, (I-II), (Thk. Muhammed Şekûr Mahmûd el-Hâc), I. baskı, el-Mektebü'l-İslâmiyye-Dâru Ammâr, Beyrut, Umman, 1405/1985.

-----, **Müsnedü's-Şâmiyyîn**, I-II, (Thk. Hamdi b Abdilmecîd es-Selefî, 1. Baskı, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut, 1405/1984.

TABERÎ, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr, (310/922), **Câmiu'l-Beyân an Te'vîl-i Âyi'l-Kur'an**, I-XXX, Daru'l-Fikr, Beyrut, 1405.

TAHÂVÎ, Ebû Ca'fer Ahmed b. Muhammed (ö.321/933), **Muhtasaru İhtilâfî'l-Ulemâ**, I-V, (Thk. Dr. Abdullah Nezir Ahmed), ikinci baskı, Dâru'l-Beşâirî'l-İslâmiyye, Beyrut, 1417.

-----, **Şerhu Meâni'l-Asâr**, I-IV, (Thk. Muhammed Zührî en-Neccâr), 1. baskı, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut/1399.

TARABLÛSÎ, Muhammed b. Muhammed (ö.1177/1763), **el-Keşfu'l-İlâhî an Şedîdî'd-Da'fi ve'l-Mevdûi ve'l-Vâhî**, I-II, (Thk. Dr. Muhammed Mahmûd Ahmed Bekkâr), Mektebetü't-Tâlib el-Câmiyy, Dâru'l-Ulyân, 1.baskı, Mekkete'l-Mükerreme, Büreyde, 1408.

TAYÂLİSÎ, Süleyman b. Ebî Dâvûd el-Fârisî (ö.204/819), **Müsned**, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut, t.y.

The Babylonian Talmud, Ed. Isidora Epstein, The Soncino Press, London, 1938.

TİMUR, Hıfzı, **Eski Hukukumuzda Nişanlanma ve Kalım**, İstanbul, 1944.

TİRMİZÎ, Ebû İsâ Muhammed b. İsa (ö.279/892), **Sünen**, I-V, Dâru Sahnûn ve Çağrı Yayınları , 2. baskı, İstanbul, 1413/1992.

TUKSAL, Hidâyet Şefkatli, **Kadın Karşıtı Söylemin İslâm Geleneğindeki İzdüşümleri**, Kitâbiyyât Araştırma İnceleme, Ankara, 2000.

Türkiye Cumhuriyeti Anayasası (1982), Eğitim Yayınları, Ankara, t.y.

UĞUR, Mücteba, **Ansiklopedik Hadis Terimleri Sözlüğü**, Türkiye Diyânet Vakfı Yayınları, Ankara, 1992.

UKAYLÎ, Ebû Câfer Muhammed b. Amr b. Mûsâ (ö.322/934), **ed-Duâfâ'**, (I-IV), (Thk. Abdülmü'tî Emîn Kal'acı), Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut, 1404/1984.

YASDIMAN, Hakkı Şah, **Yahudi Kutsal Metinleri Işığında Kadının Evlilikteki Yeri**, (Basılmamış Doktora Tezi), DEÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2000.

YENİEL, Necatî; Kayapınar, Hüseyin; Akdeniz, Necatî, **Süneni Ebû Dâvud Terceme ve Şerhi**, I-XII, (Redaksiyon: İ. Lütfi Çakan), Şâmil Yayınevi, İstanbul, 1998.

ZEHEBÎ, Şemsüddin Ebu Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Osman (ö.748/1347), **Mizânü'l-İ'tidâl fî Nakdi'r-Ricâl**, I-VIII, (Thk. Eş-Şeyh Ali Muhammed Muavviz ve eş-Şeyh Adil Ahmed Abdülmevcud), Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1. baskı, Beyrut, 1995.

-----, **Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ**, I-XXIII, (Thk. Şuayb el-Arnâvût, Muhammed Nuaym), Müessesetü'r-Risâle, 9.baskı, Beyrut, 1413.

-----, **el-Muğnî fi'd-Duafâ**, bir cilt, (Thk. Nurettin İtr.), b.y, t.y.

-----, **Tertîbu'l-Mevdûât**, (Thk. Kemal Besyûnî Zağlûl), Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut, 1415.

-----, **Telhîsu'l-Müstedrek** (Müstedrek'le birlikte), Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut, 1411/1990.

ZEYDAN, Abdülkerim, **el-Mufasssal fî Ahkâmi'l-Mer'e ve'l-Beyti'l-Müslim fi's-Şerîati'l-İslâmiyye**, I-XI, Beyrut, 1993.

ZEYLA'Î, Cemalüddin Ebû Muhammed Abdullah b. Yusuf (ö.762/1361), **Nasbu'r-Râye li Ehâdisi'l-Hidâye**, (I-IV), (Thk. Muhammed Yusuf el-Benûrî), Dâru'l-Hadîs, Mısır, 1357.

ZUHAYLÎ, Vehbe, **İslâm Fıkhı Ansiklopedisi**, Ter. Ahmet Efe, Beşir Eryarsoy; H. Fehmi Ulus; Abdurrahim Ural; Yunus Vehbi Yavuz; Nurettin Yıldız, Risale Yayınları, İstanbul, 1992.

ZÜRKÂNÎ, Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdilbâkî b. Yusuf ez-Zürkânî (ö.1122/1710), **Muhtasarü'l-Makâsidi'l-Hasene fî Beyâni Kesîrin mine'l-Ehâdisi'l-Müştehra**, (Thk. Muhammed es-Sabbağ), el-Mektebü'l-İslâmî, Beyrut, 1403.

-----, **Şerhu'z-Zürkânî alâ Muvatta İmâm-ı Mâlik (Ebhecü'l-Mesâlik)**, (I-IV), Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, I.baskı, Beyrut, 1411.

GENEL DİZİN

A

A'meş, 93, 94
 Abd b. Humeyd, 11, 143, 151, 171, 184, 185, 195, 233, 264
 Abderî, 16, 32, 103, 126, 129, 164, 165, 197, 198, 216, 264
 Abdülaziz b. Ebî Hâzim, 7, 8
 Abdülaziz b. Muhammed, 15
 Abdülkerim Ata, 220
 Abdullah b. Amir b. Rebîa, 123
 Abdullah b. Amr, 62, 93, 94, 216, 227, 228
 Abdullah b. Amr b. el-Âs, 93, 94, 227, 228
 Abdullah b. Ca'fer, 185
 Abdullah b. Câbir'in, 10
 Abdullah b. el-Fadl, 34, 35
 Abdullah b. Meysere, 102
 Abdullah b. Ömer, 45, 79, 189, 228
 Abdülmelik b. Süleymân, 185
 Abdurrahim b. Süleymân, 185
 Abdurrahman b. Avf, 91
 Abdurrahman b. Erdek, 15
 Abdurrahman b. Mehdî, 60, 63
 Abdurrahman el-Beylemânî, 134
 Abdürrezzak, 6, 20, 53, 59, 90, 98, 100, 112, 186, 188, 205, 208, 228, 238, 239
 Aclûnî, 14, 81, 114, 118, 119, 120, 127, 172, 196, 247, 248
 Adâlet, 36, 243
 Ahmed b. Hanbel, 6, 9, 11, 20, 21, 22, 25, 26, 29, 30, 33, 34, 35, 39, 41, 53, 54, 55, 59, 82, 90, 93, 94, 98, 100, 104, 105, 112, 113, 114, 116, 117, 123, 124, 125, 127, 129, 138, 143, 144, 151, 156, 158, 171, 180, 183, 184, 185, 186, 187, 188, 205, 207, 216, 219, 220, 224, 227, 228, 233, 237, 238, 247, 275
 Ahmed b. Menî', 93
 Ahmed b. Şuayb, 108, 281
 Ahmet b. Hanbel, 22, 53, 117, 190, 226
 Ahmet b. Menî', 80, 94
 Ahvâl-i Şahsiye, 167
 Ahvâlü'r-Ricâl, 184, 196, 267
 Ahzab sûresinde, 8
 Aişe, 21, 25, 26, 27, 31, 45, 53, 54, 55, 62, 65, 71, 78, 79, 80, 93, 94, 112, 113, 114, 115, 116, 144, 155, 157, 194, 220, 237, 248, 253, 254, 256
 Akid, 5, 13, 32, 66, 67, 73, 82, 87
 Alâik, 87, 134
 Ali b. Ebî Tâlib, 45, 62, 70, 78, 100
 Ali b. Hucr b. İyâs, 117
 Ali b. Zeyd, 156, 284
 Alkame, 104, 117

Âmir b. Rebîa b. Ka'b, 123
 Amirî, 120
 Amr b. Ali, 34, 35, 54, 116, 277
 Amr b. Mansûr, 107
 Amr b. Şuayb, 93, 94, 227, 228
 Amr İbnu Ebî'l- Ahvas, 142
 Âsım b. Abdillâh, 123, 124
 Asım el-Kârî, 207
 Atâ, 15, 16, 27, 28, 102, 184, 185, 231, 240, 266, 271
 Atâ b. Ebî Rebâh, 15, 102
 Avnü'l-Ma'bûd, 11, 54, 55, 56, 61, 118, 120, 128, 172, 188, 224, 239, 240, 265
 Azil, 219, 222, 223
 Azîmâbâdî, 11, 17, 25, 54, 61, 118, 120, 128, 172, 181, 188, 224, 239, 240

B

Bab, 4
 Bağdâdî, 10, 62, 102, 115, 116, 125, 184, 277, 278
 Bahr b. Nasr, 57
 Başlık parası, 88
 Bâtıl, 129
 Bedrül-Münir, 55, 58, 98, 101, 104
 Behûtî, 6, 21, 49, 71, 87, 89, 92, 93, 97, 99, 105, 135, 146, 149, 160, 161, 171, 172, 173, 179, 181, 182, 189, 190, 196, 216, 217, 222, 242, 243, 251, 265
 Bekâr, 5, 21, 22, 31, 32, 34, 37, 38, 39, 66
 Benî Fezâre, 123
 Bervâ binti Vâşık, 101
 Beyhakî, 6, 9, 11, 14, 15, 20, 22, 23, 24, 25, 26, 27, 28, 29, 30, 33, 34, 35, 37, 42, 51, 54, 56, 57, 58, 59, 65, 66, 77, 79, 80, 81, 82, 90, 91, 93, 98, 100, 102, 103, 107, 108, 112, 113, 115, 116, 117, 118, 119, 121, 123, 124, 125, 127, 128, 134, 143, 144, 145, 151, 158, 171, 172, 177, 184, 185, 186, 187, 190, 205, 206, 207, 208, 216, 218, 219, 220, 221, 223, 224, 231, 233, 237, 238, 239, 240, 247, 248
 Bezzâr, 266
 Bidâyetü'l-Müctehid, 56, 65, 110, 141, 219, 276
 Bilal b. Abdillâh, 189
 Bîşr b. Bekr, 57
 Boşanma, 17, 18, 92, 109, 110, 138, 202, 203, 205, 207, 209, 210, 256
 Buhârî, 2, 6, 7, 8, 9, 15, 20, 29, 30, 36, 41, 42, 49, 51, 55, 60, 62, 72, 81, 82, 90, 91, 94, 104, 115, 116, 118, 129,

134, 143, 144, 151, 156, 157, 158, 180,
183, 184, 185, 186, 187, 196, 205, 216,
219, 220, 228, 231, 232, 233, 237, 238,
239, 240, 247, 253, 254, 255, 256, 257,
274, 283
Bulaşık, 163, 164
Bülüğ, 38, 44, 45, 46, 47, 64, 68
Büreyde, 25, 26, 27
Bûsırî, 26, 58, 94, 156, 248, 266

C

Ca'feriyye, 149, 166, 169, 173
Câbir, 2, 10, 20, 21, 27, 28, 62, 94, 102,
124, 128, 130, 156, 157, 171, 205, 219,
224, 231
Câferî, 39, 43, 120, 169, 173, 258
Câhiliye, 40, 95, 217
Câmilî's-Sagîr, 281
Cemal Sofuoğlu, 84
Cemil b. el-Hasen, 57
Cenaze namazı, 195
Cerîr, 3, 23, 184, 185, 285
Cerir b. Hâzim, 22
el-Câvî, 6, 148, 152, 165, 267
el-Cerhu ve't-Ta'dîl, 183, 282
el-Cerhu ve't-Ta'dîl, 273
Cinsel, 2, 108, 146, 161, 177, 180, 209,
215, 217, 218, 219, 221, 255, 256, 260
Cinsî, 3
Cinsî ilişki, 109, 217
Cinsi münasebet, 173, 180
Cumhur, 109, 210
Cüzâme binti Vehb, 220, 221
Cûzcânî, 155

Ç

Çamaşır, 159, 161, 163, 164, 165
Çeyiz, 95

D

Damra b. Hubeyb, 155
Dârakutnî, 14, 15, 22, 23, 25, 27, 28, 29,
30, 33, 34, 35, 51, 53, 56, 57, 58, 59,
61, 78, 98, 113, 124, 125, 127, 128,
134, 144, 151, 183, 207, 208, 237
Dârimî, 6, 9, 11, 29, 30, 33, 41, 53, 59,
90, 98, 101, 112, 117, 144, 151, 171,
186, 188, 237
Dâvud b. Ebî Hind, 227, 228
Dâvud el-Edvî, 127
Dâvud-u Zâhirî, 67
Def, 79, 80
Derdîr, 17, 24, 79, 103, 120, 146, 155,
159, 169, 172, 209, 222, 236
Desûkî, 16, 43, 79, 110, 149, 169, 173,
209, 216, 268

Deylemî, 156, 188, 239, 248, 268
Dimyâtî, 6, 16, 21, 32, 49, 133, 148, 152,
171, 179, 242, 243, 251, 268
ed-Dirâye fî Tahrîci Ehâdîsi'l-Hidâye, 17,
23, 28, 58, 60, 61, 62, 66, 77, 274
ed-Duafâ ve'l-Metrûkin, 102, 184, 195,
277, 286
Dirhem, 91, 112, 118, 121, 122, 127, 131,
140, 148
Doktor ücreti, 166
Doktrin, 79, 170
Dul, 5, 29, 33, 34, 37, 38, 40, 41, 43, 48,
63, 64, 66, 67, 69, 70, 72, 156

E

Ebî Ya'lâ, 90, 144, 151, 237
Ebû Abdullah el-Hafîz, 34
Ebû Ahmed el-Kerâbisî, 118
Ebû Ali er-Rûzebârî, 34, 35
Ebû Avâne, 55, 61, 180, 187, 189, 219
Ebû Dâvud, 6, 9, 11, 14, 15, 16, 20, 21,
22, 23, 24, 29, 31, 33, 34, 35, 39, 41,
51, 53, 54, 55, 59, 60, 90, 91, 93, 94,
100, 101, 104, 106, 107, 108, 112, 116,
117, 124, 134, 144, 151, 171, 184, 185,
187, 190, 195, 227, 228, 237, 239, 240,
253, 254, 255, 256, 257, 271, 286
Ebû Gassân, 8
Ebû Hâmid Muhammed b. Hârûn, 34
Ebû Hanife, 61, 65, 69, 72, 105, 109, 135,
204, 226
Ebû Hâtim, 24, 58, 60, 78, 125, 183, 207
Ebû Hayseme, 118
Ebû Hayve, 107
Ebû Hâzim, 6, 7, 8, 12
Ebû Hüreyre, 14, 15, 20, 21, 29, 30, 56,
57, 58, 62, 73, 113, 180, 188, 205, 206,
207, 208, 224, 239, 240, 247
Ebû İshak, 59, 60, 61, 62, 102, 115, 161,
175, 267, 272, 277
Ebû İshak b. Ebi Bürde, 60
Ebû İshak el-Kûfî, 102
Ebû Kaz'a, 144
Ebû Kuhâfe, 116
Ebû Muâviye, 184, 185
Ebû Nuaym, 98, 100, 114, 155, 158, 180,
186, 187, 188, 189, 196, 219, 233, 238,
239, 240, 247, 248, 278
Ebû Saîd el-İstahrî, 71
Ebû Seleme b. Abdurrahman, 112
Ebû Sevr, 72, 73, 79, 126, 160, 176, 234
Ebû Ya'lâ, 6, 9, 20, 22, 30, 53, 59, 63, 90,
91, 106, 108, 118, 123, 128, 129, 156,
157, 180, 181, 183, 186, 187, 188, 219,
238, 247
Ebû Yusuf, 49, 65, 69, 70, 100, 135, 173,
197, 204, 227

Ebû Zur'a, 102
 Ebû Zûr'a, 23, 24, 101, 124, 183
 Ebu'l-Acfâ, 118
 Ebu'n-Nu'mân, 7
 Ebu's-Şa'sâ, 102
 Ebu'z-Zinâd, 208
 Ebu'z-Zübeyr, 124
 Ebûbekir b. Abdillâh b. Meryem, 155
 Ebûbekir b. Ebî Şeybe, 53, 54, 93, 117, 185
 Ebûbekir b. el-Asam, 46
 Ebûbekir b. Fûrek, 185
 Ebu'l-Acfâ es- Sülemî, 116
 Ecr, 87
 Elbânî, 9, 11, 24, 26, 29, 30, 31, 36, 39, 42, 51, 56, 59, 63, 77, 80, 81, 90, 91, 94, 108, 112, 115, 118, 124, 125, 143, 144, 156, 172, 220, 224, 228, 238, 247, 248, 273
 el-Ehâdisü'l-Muhtâra, 279
 el-Ezherî, 110, 270
 Emâli'l-Mehâmilî, 100
 Emânet, 11, 171
 Enes (r.a.), 91
 Enes b. Mâlik, 62, 194, 195
 en-Nefrâvî, 32, 71, 281
 en-Nehâî, 42
 Esna'l-Metâlib, 81, 127, 272
 eş-Şerhu'l-Kebîr alâ Muhtasari'l-Halil, 17, 268
 es-Sevrî, 59, 60, 61
 es-Sinbâvî, 120
 et-Tabakâtü'l-Kübrâ, 107, 108, 158, 248, 276
 et-Tâcu ve'l-İklîl, 16, 32, 103, 126, 129, 164, 166, 197, 198, 216, 264
 et-Tahkîk fî Ehâdisi'l-Hilâf, 10, 184, 277
 et-Takyîd, 61, 278
 et-Temhîd, 6, 273
 Evlîlik, 1, 7, 9, 21, 79, 88, 230, 253, 260, 265
 Evzâî, 27, 28, 57, 78, 102, 126, 176
 Eyyub es-Sahtiyânî, 108
 Ezderî, 150
 Ezdî, 29, 102, 125, 269, 282
 ez-Zührî, 53, 54

F

Fâhişe, 77
 Ferida, 87
 Ferîvâî, 11, 55, 114, 277, 283
 Fetâvây-i Hindiyye, 271
 el-Fetennî, 120, 127
 Fethu'l-Bânî, 20, 42, 43, 274
 Fethu'l-Kadîr, 8, 28, 37, 49, 63, 65, 99, 105, 130, 135, 138, 169, 203, 204, 277
 Feyzu'l-Kadîr, 187, 281

Fıkıh usûlü, 95
 el-Firdevs bime'sûri'l-Hitâb, 188
 Fukaha, 4, 19, 89, 99, 126, 141, 145, 148, 170, 172, 176, 186, 188, 202, 214, 236
 el-Fürû, 32, 245, 251, 276

G

Garib, 81, 248
 el-Gammâz ale'l-Lemmâz, 283
 Gaylan b. Enes, 107
 Gazâlî, 100, 137, 218, 221, 222, 270
 Gelin, 87, 154, 163
 el-Gizzî, 120
 Giyim, 11, 143, 171, 173, 176, 178

H

Habîb el-Muallim, 94, 227, 228
 Hacamat, 165
 Haccâc b. Ertât, 129
 Hadis hırsız, 102
 Hâfiz, 10, 60
 Hakem b. Mûsâ, 27
 Hâkim, 14, 15, 16, 51, 54, 55, 58, 59, 60, 61, 62, 82, 98, 100, 104, 108, 112, 113, 114, 115, 117, 118, 120, 143, 144, 158, 175, 195, 196, 220, 227, 228, 233, 271
 Hakîm İbnu Muâviye el-Kuşeyrî, 143
 Haklar, 212, 241
 Hâlid b. İlyâs, 80
 Halvet-i sahîha, 105
 el-Halîl b. Amr, 80
 Hammad b. Zeyd, 7, 22
 Hammâd b. Seleme, 227, 228
 Hammâd b. Zeyd, 7, 8, 22, 108, 117
 Hanbelî, 6, 12, 30, 33, 49, 69, 71, 73, 78, 93, 95, 120, 126, 135, 137, 146, 149, 153, 160, 162, 169, 173, 176, 181, 189, 196, 222, 242, 243, 251, 258, 275, 276, 277, 279
 Hanefî, 8, 14, 31, 37, 39, 43, 49, 52, 56, 59, 64, 66, 67, 68, 69, 70, 72, 73, 77, 109, 126, 127, 129, 131, 135, 138, 139, 145, 149, 153, 158, 168, 169, 173, 181, 190, 197, 204, 209, 222, 241, 243, 258, 260, 268, 269, 271, 285
 Hansâ bintu Hizâm, 41
 Hansa bt. Hidâm, 23
 Haram, 4, 19, 20, 25, 40, 50, 79, 111, 191, 199, 220, 222, 223, 225
 Hârûn b. İshak, 107
 Hasan el-Basrî, 42
 Hasen, 9, 16, 29, 30, 42, 51, 78, 80, 81, 82, 90, 91, 94, 103, 114, 118, 123, 131, 143, 157, 184, 186, 188, 207, 220, 228, 238, 247, 248
 Hasen sahîh, 90, 91, 118, 123, 143, 247
 Hâşiyetü'l-Büceyrimî, 120, 171, 179, 267

Hatib Bağdâdî, 62, 115, 116
 el-Hattâb, 16, 33, 117, 182
 Hattâbî, 17, 24, 205
 Hayız, 45
 Helâl, 3, 4, 8, 11, 40, 53, 64, 74, 79, 89,
 119, 123, 124, 125, 128, 133, 138, 161,
 171, 177, 178, 191, 235, 240, 246
 Hennâd, 11, 26, 155, 171, 247, 283
 Heysemî, 11, 82, 108, 113, 114, 116, 118,
 119, 128, 156, 183, 188, 191, 195, 196,
 221, 238, 247, 248, 271
 Heytemî, 114, 155, 272
 Hîbe, 8, 10, 230, 233, 241
 Hidâye, 16, 31, 49, 65, 127, 135, 138,
 153, 169, 204, 280
 Hilal b. Mürre, 104
 Hilyetü'l-Evliyâ, 155, 158, 248, 278
 Hişâm b. Abdilmelik, 108
 Hişâm b. Abdilmelik, 107
 Hişâm b. el-Kâsım, 61
 Hişâm b. Hassân, 57, 117
 Hizmetçi, 141, 154, 157, 158, 159, 160,
 161, 163
 Hukuk, 47, 79, 162, 170, 174
 Hukûkî, 5, 82, 226
 Hüküm, 18, 25, 38, 62, 63, 68, 70, 103,
 104, 105, 110, 119, 124, 145, 162, 177,
 178, 186, 196, 198, 200, 206, 233, 240,
 258, 260, 262
 Humeydî, 6, 9, 29, 33, 53, 90, 93, 106,
 108, 117, 134, 143, 144, 151, 156, 158,
 186, 188, 216, 219, 237, 238
 el-Hücce, 16, 285
 el-Hüseyn b. İsmâil, 34
 el-Hût, 11, 16, 81, 127, 272, 273, 278
 el-Hût es-Seyyid Derviş, 16
 Hüseyin b. Ali el-Cûfî, 143
 Hüşeym, 102, 117
 Hüseyin b. Kays, 183
 Hüseyin b. Numeyr, 183
 Hüseyinî, 125, 285
 Hüsnü'l-Eser 16
 Huveynî, 62, 272
 Huzeyme, 57, 187
 Huzur, 146
 Hz. Ali, 70, 102, 106, 127, 128, 129, 158,
 162, 246
 Hz. Musa, 88, 93, 95, 96, 134
 Hz. Şuayb, 93, 134

I

İbn Abbas, 21, 22, 23, 27, 30, 33, 34, 35,
 67, 77, 78, 107, 111, 134, 182, 183,
 204, 221, 223, 232, 244, 246, 248
 İbn Abdilberr, 6, 9, 11, 28, 29, 32, 33, 42,
 49, 51, 55, 59, 71, 90, 103, 126, 127,
 129, 137, 138, 171, 181, 184, 185,

186, 187, 188, 191, 221, 239
 İbn Abidin, 8, 13, 20, 21, 65, 105, 127,
 135, 139, 141, 165, 179, 181, 182, 190,
 197, 222, 236, 241
 İbn Adî, 55, 56, 81, 102, 113, 114, 124,
 129, 134, 196
 İbn Avn, 117
 İbn Cârullah, 127
 İbn Cüreyc, 53, 54, 55, 246
 İbn Cüzey, 32, 71, 159, 160, 251
 İbn Ebî Asım, 224
 İbn Ebî Hâtım, 101, 124, 125, 129
 İbn Ebi Leyla, 126
 İbn Ebî Ömer, 34, 35, 117
 İbn Ebî Şeybe, 11, 25, 53, 59, 77, 94, 98,
 100, 114, 134, 155, 156, 171, 180, 184,
 185, 187, 191, 205, 208, 219, 247
 İbn Ebi Zî'b, 28
 İbn Hacer, 15, 16, 17, 20, 23, 24, 28, 30,
 36, 42, 43, 49, 54, 58, 60, 61, 62, 63,
 65, 66, 77, 81, 98, 100, 101, 102, 104,
 108, 115, 119, 124, 125, 128, 129, 130,
 134, 135, 137, 144, 155, 177, 181, 195,
 206, 208, 212, 221, 223, 226, 229, 232,
 233, 234, 238, 240, 241, 247
 İbn Hazm, 15, 16, 23, 31, 37, 42, 46, 49,
 78, 92, 98, 104, 108, 128, 130, 133,
 137, 149, 161, 168, 173, 174, 176, 177,
 185, 186, 195, 198, 206, 208, 209, 217,
 218, 220, 222, 223, 226, 234, 235
 İbn Hibban, 11, 20, 29, 33, 35, 36, 51, 55,
 58, 59, 60, 61, 78, 81, 82, 93, 94, 98,
 100, 102, 104, 107, 108, 113, 114, 117,
 118, 120, 124, 125, 127, 128, 129, 143,
 144, 151, 156, 157, 158, 171, 172, 185,
 186, 188, 189, 195, 196, 205, 216, 219,
 220, 233, 237, 238, 240, 247, 248
 İbn Huzeyme, 11, 37, 58, 171, 172, 186,
 188, 216, 231
 İbn Kattân, 16, 208
 İbn Kayyım el-Cevziyye, 23, 24, 30, 38,
 130, 150, 162, 206, 207
 İbn Kesîr, 55, 118, 119, 134, 244, 246
 İbn Kudâme, 9, 10, 11, 14, 17, 30, 32, 33,
 42, 43, 45, 49, 73, 78, 92, 93, 98, 99,
 102, 103, 105, 108, 109, 111, 120, 123,
 126, 133, 141, 142, 149, 151, 152, 153,
 155, 160, 161, 162, 166, 168, 169, 171,
 172, 174, 176, 179, 181, 182, 195, 196,
 197, 209, 210, 217, 218, 222, 226, 228,
 229, 230, 241, 242, 243, 246, 251
 İbn Lehîa, 53, 54, 221
 İbn Mâce, 4, 6, 9, 11, 14, 15, 20, 21, 22,
 24, 25, 26, 29, 30, 33, 53, 54, 56, 57,
 58, 59, 63, 79, 80, 90, 93, 94, 100, 104,
 112, 116, 117, 143, 144, 151, 156, 158,
 171, 219, 220, 221, 227, 228, 229, 234,
 238, 247, 248, 266, 269, 271, 284

İbn Main, 54
İbn Mehdî, 79, 185
İbn Mende, 29, 33, 59, 104
İbn Mes'ud, 97, 99, 103, 119, 188, 246
İbn Müflih, 6, 32, 244, 245, 246
İbn Mülakkin, 177, 207
İbn Nüceym, 21, 31, 65, 89, 92, 126, 129, 131, 135, 139, 169, 172, 182, 190, 197, 243, 251
İbn Ömer, 21, 28, 35, 45, 79, 99, 134, 184, 185, 187, 189, 221
İbn Rüşd, 56, 65, 67, 128, 129, 141, 219
İbn Sahbara, 114, 115, 116
İbn Şâhin, 114, 116
İbn Sîrîn, 117
İbn Şübrûme, 46, 126, 204
İbn Teymiye, 33, 42, 49, 89, 98, 120, 161, 218, 276, 278
İbn Tûlûn, 81, 114, 115, 127
İbn Vaddâh, 185
İbn Vehb, 113, 126
İbn'ül-Kattan, 23
İbnu Mes'ud, 97, 100
İbnu'l-Ca'd, 123, 144, 151, 237
İbnu'l-Cevzî, 9, 10, 16, 23, 27, 29, 54, 55, 58, 78, 97, 102, 111, 125, 127, 184, 195, 246
İbnü'l-Cevzî, 11, 23, 55, 58, 61, 81, 108, 124, 172
İbnü'l-Hümâm, 8, 28, 37, 42, 46, 49, 63, 65, 99, 105, 126, 129, 130, 131, 135, 138, 169, 190, 197, 203, 204, 220, 222, 223
İbnu'l-Kayserânî, 55, 62, 81, 120, 124, 127
İbnü'l-Medîni, 63
İbnü'l-Mülakkin, 16, 54, 55, 58, 101, 104, 134
İbrâhim b. Yûnus b. Muhammed, 227
İbranca, 86
Îcâb, 5, 6, 8, 10, 12, 13, 14, 16, 44, 68, 91
İclî, 124
İcmâ, 38, 42, 89, 122, 151, 196
İctimâi, 122
İddet, 45, 50, 99, 100, 106
İhbârî, 38
İhticac, 23, 206
İhtilâfu'l-Hadîs, 32, 187, 188, 284
İhtilâfu'l-Ulemâ, 65, 126, 280
İkrime, 22, 23, 107, 108, 183, 246
İktisâdi, 122
İlelû'l-hadis, 36
el-İlelû'l-Mütenâhiye, 23, 81, 277
İlim, 4, 40, 42, 77, 98, 103, 176, 186, 190, 191, 217, 218, 220
İlletli, 24, 28, 36, 39, 55, 56, 207
İmam Fahrüddîn er-Râzi, 111

İmam Kerhî, 168
İmam Malik, 229, 235
İmam Mâlik, 32, 50, 65, 69, 71, 79, 102, 126, 129, 233
İmam Şâfiî, 70, 102, 230
İmam Şâfiî, 98
İnfak, 173, 204, 207, 208, 212, 229, 237, 238, 239, 240
el-İnsâf, 87, 108, 109, 120, 217, 218, 280
İsa b. Meymûn, 80, 81, 114, 115, 116
İsâ b. Yunus, 155
İsâ b. Yûnus, 80
el-İsâbe, 108, 115, 196, 274
İshak b. İsmâil et-Tâlekânî, 107
İslâm Hukuku, 2, 3, 18, 21, 44, 47, 51, 67, 75, 79, 84, 89, 92, 99, 166, 170, 175, 213, 251, 261, 268, 278
İsmâil b. İbrâhim, 117
İsmail b. Uleyye, 54
İsmet b. el-Mütevekkil, 195
İsnâdî sahîh, 30, 63, 82, 94, 112, 144, 228
İsrâil, 60, 61
el-İstîâb, 272
İstidlâl, 98, 121
İstihbâb, 30, 39
İtaat, 160, 178, 194, 199, 202, 250
İttisal, 23

K

Ka'nebî, 15, 53, 54
Kabul, 1, 5, 6, 8, 9, 10, 12, 13, 16, 17, 22, 31, 38, 41, 43, 44, 48, 49, 61, 65, 68, 69, 71, 74, 75, 78, 101, 105, 107, 121, 129, 156, 163, 171, 174, 180, 183, 186, 196, 198, 200, 203, 208, 210, 213, 214, 217, 224, 228, 247, 248, 262
Kadın, 2, 4, 5, 40, 45, 48, 49, 52, 56, 67, 73, 74, 84, 90, 95, 99, 100, 101, 108, 118, 119, 123, 131, 152, 153, 154, 157, 159, 160, 162, 165, 166, 171, 174, 175, 179, 180, 192, 194, 198, 199, 201, 205, 207, 212, 226, 229, 232, 234, 239, 241, 264, 265, 266, 271, 278, 279, 281, 282, 283, 286
Kalım, 88, 286
Kantar, 110, 111
Karaman, 83, 166
Kâsânî, 135
Kâsım b. Esbağ, 185
Kâsım b. Muhammed, 80, 114, 116
Katâde, 77, 78, 102, 104
Katık, 141, 148, 149
el-Kavânînu'l-Fıkhiyye, 32, 71, 159, 160, 251, 273
Keşfü'l-Hafâ, 14, 247, 248, 264
Kesîr b. Ubeyd, 107

Keşşâfu'l-Kinâ, 6, 21, 33, 49, 78, 87, 89,
92, 93, 97, 99, 105, 135, 146, 149, 160,
161, 171, 172, 173, 179, 181, 196, 222,
242, 243, 251, 266
Kifâyet, 144, 149, 150, 151, 153, 168,
205, 212, 213, 218, 236, 237
Kılıbıklık, 164
Kitâbu'd-Duafâi's-Sağîr, 266
Kitâbu'l-Asâr, 100, 268
Kitâbu'l-llel, 264
Kitâbü'l-Mevdûât, 277
Kitap, 89, 229
kıyas, 24, 39, 95, 96, 103, 109, 110, 129,
130, 177, 187, 229, 260
Kıyas maalfârk, 95
Koca, 1, 13, 39, 50, 52, 64, 66, 74, 83,
141, 145, 146, 152, 153, 154, 158, 160,
161, 165, 166, 169, 172, 173, 174, 176,
178, 180, 181, 187, 189, 194, 197, 198,
199, 202, 203, 209, 211, 212, 217, 218,
230, 232, 236, 240, 241, 255, 260
Köle, 17
Kozmetik, 147, 164
Kurtubî, 3, 20, 52, 61, 111, 139, 149, 176,
203, 212, 232, 243, 246, 276
Kuteybe, 7, 15, 185, 275
Kütüb-i Sitte Muhtasarı, 39, 267

L

Lâfız, 10, 58, 107, 114, 157, 188, 195,
205, 206, 228, 240
Leys, 55, 126, 138, 158, 184, 185, 229
Leys b. Said, 55
Leyse bişey, 155
Libas, 3

M

Ma'rifetu's-Sikat, 124, 278
Ma'rûf, 152, 242
Mahfuz, 28, 35, 77, 102, 134, 177, 195
Makdisî, 32, 108, 124, 187, 188, 275, 276
Ma'kıl, 50, 51, 52, 97, 100, 101, 104, 105
Makıl b. Sinan, 100, 103, 105
Mâlik b. Enes, 29, 32, 41, 49, 65, 159,
280
Mâlik b. İsmâil, 61
Mâlikî, 8, 14, 16, 32, 43, 49, 69, 70, 71,
78, 99, 145, 149, 154, 159, 164, 169,
173, 181, 197, 222, 243, 258, 264, 279,
281
Mansur b. Zâzân, 117
Mattan, 86
el-Mebsût, 8, 16, 20, 46, 65, 78, 79, 127,
135, 138, 145, 149, 159, 173, 176, 283
el-Mecrûhîn, 124, 125, 129, 274
Mecelle, 105, 266
el-Mecrûhîn, 124, 125, 129, 274

Meçhul, 15, 108, 125, 128, 144, 248
Medîni, 124
Mehâmilî, 41, 100, 280
Mehir, 6, 8, 53, 69, 86, 87, 89, 90, 91, 93,
95, 96, 97, 98, 99, 100, 101, 102, 104,
105, 108, 111, 112, 115, 117, 118, 119,
120, 121, 123, 124, 125, 126, 128, 129,
130, 131, 132, 133, 134, 135, 136, 137,
138, 139, 140, 243, 258
Mehr-i misil, 71, 93, 99, 104, 106, 135
Mehr-i muaccel, 106, 129
Mehr-i müeccel, 109
Mehr-i müsemmâ, 71, 96
el-Mekâsıdül-Hasene, 81, 114, 127, 282
Menâru's-Sebîl, 6, 21, 42, 45, 46, 89, 92,
99, 105, 135, 242, 243, 251, 267
Mendup, 37, 190
el-Menhelü'l-Râvî, 62, 273
Mensuh, 95
Merfu, 22, 26, 33, 58, 60, 77, 103, 185,
208, 221
Merginânî, 16, 31, 65, 138, 169
Merhamet, 3, 110, 146, 166, 224, 252
Mervezî, 29, 33, 126
Mesken, 141, 142, 147, 153, 154, 164,
167, 171, 236, 261
Mesruk, 62, 118, 119
Metruk, 15, 16, 128
Mevâhibu'l-Celîl, 17, 33, 182, 271
Mevâridü'z-Zam'ân, 238, 248, 272
Mevkuf, 57, 58, 70, 77, 103, 124, 127,
207
Mevsul, 23, 59, 60, 61, 62
Mîzânü'l-l'îdâl, 102, 196, 287
Mizzî, 81, 116, 124, 125
Mohar, 86
Muallel, 23
Muâz b. Muâz, 53, 54
Mübah, 2, 111, 121, 137, 185, 187, 190,
198, 212, 219, 221, 222, 223, 224
Mübârekpûrî, 15, 16, 20, 24, 25, 26, 27,
54, 63, 77, 78, 81, 98, 101, 104, 105,
120, 125, 127, 128, 157, 188, 221, 224,
238, 247, 248, 249
Mübeşşir b. Ubeyd, 128, 129
Müd, 148, 150
Müdelis, 102
Muhammed b. Bekr, 34, 35, 276
Muhammed b. Câfer, 80
Muhammed b. el-Minhâl, 94
Muhammed b. Hasan, 73
Muhammed b. Hasen el-Mansûr, 34
Muhammed b. Mansur, 34, 93, 94
Muhammed b. Mervân el-Ukaylî, 57
Muhammed b. Seleme, 227, 228
Muhammed b. Sîrîn, 57, 117
Muhammed b. Ubeyd, 22, 117
Muharremât, 18

Muhtasaru'l-Makâsidi'l-Hasene, 120, 130, 287
 el-Mu'cemu'l-Evsat, 93, 100, 113, 117, 285
 el-Mu'cemu'l-Kebir, 100, 285
 el-Mu'cemu's-Sağır, 20, 113, 285
 el-Muğnî fi'd-Duafâ, 196, 287
 el-Muhallâ, 15, 16, 23, 31, 37, 42, 46, 49, 78, 92, 108, 128, 130, 133, 137, 149, 161, 168, 173, 174, 176, 177, 186, 195, 198, 209, 218, 220, 223, 226, 235, 274, 280
 el-Mühezzeb fi Fikhi'l-İlmâmi's-Şâfiy, 6, 285
 el-Müntekâ, 6, 53, 93, 188, 207, 266, 276
 el-Müstedrek, 14, 15, 51, 54, 55, 59, 60, 61, 62, 82, 98, 100, 104, 108, 112, 113, 114, 115, 117, 118, 143, 144, 158, 196, 220, 227, 228, 233, 271
 el-Muvatta, 6, 279
 Mükellef, 64, 109, 168, 169
 Münâvî, 134, 181, 187, 239, 247, 248, 249, 281, 284
 Munkatı, 36, 63, 119, 120
 Münker, 58, 116, 124, 129, 134, 161, 190, 218
 Münkeru'l-hadis, 81, 155
 Münteka, 3, 20, 42, 59, 285
 Münzirî, 108, 180, 206, 219, 228, 232, 247, 281
 Mürsel, 22, 23, 24, 26, 27, 28, 36, 39, 56, 59, 60, 61, 62, 63, 108, 120, 134, 155, 185, 209
 Mûsâ b. İsmâil, 227, 228
 Mûsâ b. Müslim b. Rûmân, 124
 Musa b. Telîdân, 114
 Musâhara, 19
 Musannaf, 6, 11, 20, 25, 53, 59, 77, 90, 98, 100, 112, 114, 119, 127, 134, 155, 156, 171, 180, 186, 187, 188, 191, 205, 208, 219, 228, 238, 239, 247, 264, 273
 Müsennâ b. es-Sabbâh, 227, 228
 Müslim, 2, 4, 6, 7, 8, 9, 11, 15, 20, 29, 30, 33, 34, 35, 51, 55, 57, 58, 60, 62, 63, 66, 67, 82, 90, 91, 104, 112, 113, 114, 115, 124, 125, 137, 143, 144, 150, 151, 156, 157, 158, 171, 172, 173, 176, 180, 181, 186, 187, 188, 189, 196, 205, 207, 216, 219, 220, 223, 224, 227, 228, 231, 233, 237, 238, 239, 240, 247, 248, 252, 253, 254, 255, 256, 257, 267, 275, 278, 281, 287
 Müsned, 6, 9, 11, 20, 22, 23, 25, 29, 30, 33, 34, 39, 41, 51, 53, 59, 60, 61, 63, 82, 90, 91, 93, 98, 100, 104, 106, 108, 112, 113, 114, 116, 117, 123, 125, 128, 129, 143, 144, 151, 156, 157, 158, 171, 177, 180, 181, 183, 184, 187, 188, 189,

195, 205, 207, 208, 216, 219, 220, 224, 227, 233, 237, 238, 247, 264, 268, 272, 284, 286

Müsnedü's-Şâmiyyîn, 30, 219, 285

Muttasil, 36, 61, 63, 239

N

Nafaka, 85, 141, 144, 146, 147, 148, 150, 151, 153, 159, 160, 166, 168, 169, 170, 173, 174, 176, 177, 179, 182, 198, 202, 203, 204, 207, 208, 209, 210, 212, 213, 214, 217, 236, 239, 243

Nâfi b. Cübeyr, 34, 35

Nahâî, 78, 126

Namus, 11, 171

Naşize, 177, 179

Nasr b. Ali el-Cehdamî, 80, 117

Nesâî, 6, 7, 9, 11, 15, 20, 25, 26, 27, 29, 30, 33, 34, 35, 36, 41, 42, 51, 53, 90, 91, 93, 94, 98, 100, 106, 107, 108, 112, 114, 116, 117, 143, 144, 151, 156, 158, 171, 183, 184, 186, 216, 224, 227, 228, 237, 238, 240, 253, 254, 255, 256, 257, 269, 281, 283, 284

Nesep, 19

Neşş, 112

Nevâdiru'l-Usûl fi Ehâdîsi'r-Rasûl, 195, 271

Nevevî, 6, 11, 60, 66, 67, 97, 104, 137, 150, 166, 172, 238, 239, 242, 247, 251, 267, 281, 284

Neylû'l-Evtâr, 3, 15, 18, 52, 55, 58, 73, 78, 79, 81, 105, 108, 110, 111, 156, 220, 228, 229, 231, 232, 233, 234, 249, 285

Nihle, 87

Nikâh, 2, 4, 5, 6, 8, 10, 11, 12, 13, 14, 16, 17, 19, 20, 24, 29, 31, 33, 38, 39, 43, 44, 46, 47, 49, 56, 59, 62, 63, 64, 66, 67, 68, 69, 70, 71, 72, 73, 77, 78, 83, 84, 86, 87, 89, 92, 97, 100, 105, 130, 131, 138, 142, 145, 159, 160, 166, 170, 171, 172, 173, 176, 179, 182, 216, 217, 259

Nüşuz, 166, 175, 178, 179, 182, 259, 260

O

Okiyye, 112, 113

Ö

Ömer b. el-Hattab, 78, 118

Ömer b. Mansur, 108

Örf, 41, 99, 109, 174, 236, 238, 239, 241, 260, 262

Örfî, 159, 174, 241

R

Râvi, 2, 10, 12, 35, 36, 58, 102, 107, 123, 125, 128, 157, 228, 249
 Rebî b. Hubeyb, 29, 42, 282
 Rebîa b. Abdurrahmân, 80
 Reddû'l-Muhtar, 8, 20, 21, 65, 67, 105, 127, 135, 139, 141, 165, 179, 181, 182, 190, 197, 222, 236, 241
 Reşit, 79, 83, 174, 229, 233
 Resmî, 4, 12, 14, 84
 Risâletün Latîfe, 280
 Rızık, 11, 142, 145, 148, 168, 169, 171, 203, 210
 Rûyânî, 11, 59, 171, 282

S

Şa'bî, 66, 127
 Sabit, 24, 33, 92, 98, 101, 167, 177, 210, 224, 230
 Sâbit el-Bennânî, 195
 Sadâk, 86
 Sadaka, 8, 87, 230, 231, 232, 233, 236, 238, 239, 240, 241, 246
 Şâfiî, 6, 9, 10, 12, 24, 29, 32, 33, 35, 36, 37, 41, 48, 49, 50, 51, 53, 67, 69, 70, 90, 92, 93, 98, 99, 101, 104, 105, 120, 123, 126, 133, 135, 137, 138, 145, 150, 153, 168, 173, 177, 181, 188, 190, 196, 197, 207, 208, 221, 225, 226, 230, 234, 236, 242, 243, 251, 258, 260, 278
 Safvan b. Selim, 113
 Sahabî, 6, 178
 Sahîh, 2, 4, 5, 6, 9, 11, 15, 16, 17, 19, 21, 23, 24, 26, 28, 29, 30, 32, 33, 36, 39, 40, 42, 43, 44, 45, 49, 51, 52, 54, 55, 56, 58, 59, 60, 61, 63, 65, 67, 68, 70, 71, 72, 73, 78, 82
 Şahit, 8, 77, 186
 Said b. Cübeyr, 126
 Saîd b. Ebî Meryem, 8
 Saîd b. Ebî Saîd, 206
 Saîd b. Nasr, 185
 Sâlim b. Abdullah, 189
 San'ânî, 25, 27, 30, 55, 63, 81, 98, 103, 104, 125, 127, 209, 224, 229, 234, 264, 269, 273
 Şâşî, 91, 284
 Şâz, 26
 Şebîb b. Garkade, 143
 Secde, 156, 256
 Sehavî, 81, 125
 Sehâvî, 114, 125, 127, 282
 Sehl b. Sa'd, 6, 7, 8
 Sehl İbnu Sa'd, 90, 126, 136
 Selef, 38, 55, 114, 238, 240, 270, 277
 Seleme b. Dînar, 7, 8
 Semhûdî, 127

Şerhu Meâni'l-Asâr, 30, 53, 61, 65, 224, 229, 231, 233, 234, 286
 Sevban, 107, 108
 Sevgi, 3, 52, 69, 110, 146, 166, 170, 224, 252, 253
 Şevkânî, 3, 15, 16, 17, 18, 32, 52, 58, 73, 78, 79, 81, 105, 108, 110, 111, 129, 156, 177, 206, 208, 220, 228, 229, 231, 232, 233, 234
 Sevrî, 7, 8, 23, 60, 61, 78, 126, 173, 234
 Şeybânî, 51, 285
 Şeyh Hüseyin Esed, 9, 30, 63, 91, 108, 123, 129, 157, 180, 220
 Sıhhat, 9, 105
 Sika, 15, 26, 56, 59, 61, 63, 78, 82, 102, 103, 114, 116, 118, 125, 128, 224
 Sindî, 66, 283
 Şîrâzî, 6, 32, 49, 71, 110, 137, 145, 148, 150, 161, 165, 168, 172, 196, 197, 216, 221, 242, 243, 251, 270
 Şîrbînî, 5, 6, 10, 11, 16, 20, 24, 32, 37, 42, 49, 87, 89, 98, 104, 108, 109, 110, 120, 123, 126, 133, 137, 141, 145, 148, 149, 150, 151, 152, 153, 161, 164, 165, 168, 169, 172, 173, 181, 182, 190, 196, 209, 236
 Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ, 186, 228, 287
 Şuabü'l-İmân, 247, 266
 Şuayb b. İshak, 27
 Şuayb b. Muhammed, 93, 94, 227, 228
 Şuayb el-Arnâvut, 11, 36, 60, 78, 94, 98, 104, 108, 113, 114, 118, 144, 172, 216, 220, 268
 Şu'be, 59, 60, 61
 Sübut, 38
 Süfyan, 34, 35, 53, 54, 57, 61, 93, 94, 117, 127, 144
 Süfyan b. Uyeyne, 34, 35, 54, 93, 117
 Süleyman b. Mûsâ, 53, 54
 Sünen, 4, 6, 9, 11, 14, 22, 23, 24, 25, 27, 28, 29, 30, 33, 34, 35, 41, 51, 53, 56, 58, 59, 63, 78, 90, 93, 98, 112, 113, 117, 120, 124, 125, 127, 128, 134, 144, 151, 171, 186, 188, 190, 207, 208, 237, 267, 268, 271, 272, 275, 281, 282, 284, 286
 Sünnet, 39, 89, 177, 208, 209
 Şüphe, 16, 61, 62, 63, 79, 95, 154, 157, 177, 224
 Suyûtî, 60, 63, 124, 227, 229, 234, 280, 284

T

Taberânî, 6, 8, 9, 20, 29, 30, 33, 42, 51, 53, 59, 77, 90, 93, 98, 100, 107, 108, 113, 117, 143, 144, 151, 158, 187, 188,

190, 195, 205, 207, 219, 220, 227, 228,
233, 237, 238, 248
Tahâvî, 22, 23, 30, 54, 61, 65, 224, 229,
231, 233, 234
Takrîbu't-Tehzîb, 102, 274
Tarablûsî, 127
Tâvus, 228, 229
Tebliğ, 4, 75, 199, 263
Tedavi, 147, 165, 166, 167, 225, 226,
260, 261
Tehzîbu'l-Kemâl, 81, 116, 124, 125, 280
Tehzîbu't-Tehzîb, 102, 124, 125, 155, 274
Temizlik, 141, 147, 163, 164, 165, 166,
217
Temlik, 6, 7, 8, 9, 10, 12
Temyîzu't-Tayyîb, 120, 127, 277
Tenkîh, 58
Tevhid, 11
Tezkiratü'l-Mevdûât, 120, 127, 270
Tezvic, 12
Tirmizî, 4, 6, 9, 14, 15, 16, 20, 29, 30, 33,
41, 42, 51, 52, 53, 54, 56, 59, 60, 61,
63, 67, 77, 79, 80, 81, 90, 91, 93, 94,
98, 101, 103, 104, 105, 116, 117, 118,
123, 124, 143, 151, 156, 157, 195, 219,
220, 224, 228, 238, 247, 248, 249, 253,
254, 255, 256, 257, 269, 271, 280
Tuhfetü'l-Ahvezî, 15, 16, 20, 24, 25, 26,
27, 54, 55, 63, 77, 78, 81, 98, 101, 104,
105, 120, 125, 127, 128, 188, 221, 224,
247, 249, 280
Tuhfetü'l-Muhtâc, 49, 54, 58, 278, 285
Tuhfetü't-Tâlib, 275

U

Ubeydullah b. el-Ahnes, 94
Ubeydullah b. Musa, 61
Ukaylî, 124, 125, 128, 129, 195
Ukr, 87
Umâre b. Umeyr, 93, 94
Urve b. Zübeyr, 45, 46, 54

Ü

Üsâme b. Zeyd, 113
el-Ümm, 32, 33, 37, 42, 48, 49, 51, 70,
78, 92, 98, 101, 123, 126, 133, 134,
135, 137, 177, 226, 230, 242, 243, 251,
284

V

Vâkidi, 98
Vakîf, 151, 152, 153
Vasiyet, 247
el-Vasîf, 100, 137, 270
Ve'd, 104, 124, 220, 221, 223, 285
Vehb b. Bakiyye, 183

Vehim, 27
Velâyet, 44, 284
Velî, 27, 39, 43, 44, 49, 59, 60, 61, 64, 66,
67, 68, 69, 70, 73, 74, 75, 77

Y

Yahudi, 86, 88, 96
Yahya b. Maîn, 54, 102, 113, 124, 125,
134, 185
Yakub, 7, 8, 267
Yezid b. Hârûn, 117
Yezid b. Harun, 98, 103, 125
Yezîd b. Hârûn, 80
Yezîd b. Zürey', 94, 117
Yûnus b. Hubeyb, 185
Yusuf b. Atriyye, 195
Yusuf b. Mâhek, 15
Yusuf b. Mûsâ, 34, 268

Z

Zabt, 36
Zâhiî, 15, 137, 149, 160, 173, 176, 222,
224, 258, 259, 274
Zâide, 61, 93, 94, 143
Zâniye, 56, 73
Zayıf, 15, 16, 18, 23, 26, 39, 40, 44, 54,
55, 56, 58, 60, 62, 67, 72, 81, 82, 98,
101, 102, 108, 112, 113, 114, 115, 116,
119, 120, 124, 125, 127, 128, 129, 130,
134, 136, 155, 156, 177, 178, 179, 181,
183, 186, 192, 194, 195, 196, 200, 202,
221, 225, 241, 248, 258, 259, 262
Zebîdî, 120, 127, 277
Zehebî, 51, 62, 82, 98, 102, 104, 112,
113, 114, 127, 186, 195, 196, 228
Zehîratü'l-Huffâz, 55, 277
Zevâid, 26, 58, 156
Zeyd b. Halid, 188
Zeydan, 8, 9, 10, 11, 13, 20, 24, 30, 31,
33, 37, 42, 43, 49, 64, 65, 71, 74, 79,
87, 92, 111, 120, 121, 127, 145, 146,
149, 153, 154, 161, 164, 166, 167, 169,
170, 171, 173, 174, 179, 187, 190, 199,
200, 204, 210, 216, 218, 225, 226, 232,
236, 241, 244
Zeydiyye, 30, 31, 39, 78, 149, 166, 258
Zeylaî, 15, 16, 23, 26, 27, 28, 29, 54, 55,
58, 60, 62, 66, 77, 98, 102, 103, 105,
125, 127, 135
Zeylâî, 101
Zifaf, 19, 53, 101, 102, 105, 171
Ziyad b. Sa'd, 34
Zübeyr b. Avvam, 157
Zübeyr İbn Bekkâr, 119
Zürkânî, 126, 129, 130, 137, 187, 221,
287

AYET DİZİNİ

إنا أحللنا لك ... وامرأة مومنة إن وهبت نفسها
للني إن أراد النبي أن يستنكحها خالصة لك من
دون المؤمنين 8

أَسْكِنُوهُنَّ مِنْ حَيْثُ سَكَنْتُمْ مِنْ وَجْدِكُمْ وَلَا
تُضَارُّوهُنَّ لِيُتَّبِعُوا عَلَيْهِنَّ وَإِنْ كُنَّ أُولَاتِ حَمْلٍ
فَأَنْفِقُوا عَلَيْهِنَّ حَتَّى يَضَعْنَ حَمْلَهُنَّ 142, 246
الطَّلَاقِ مَرَّتَانٍ فَإِمْسَاكَ بِمَعْرُوفٍ أَوْ تَسْرِيحٍ
بِإِحْسَانٍ 209

وَلَا يَحِلُّ لَكُمْ أَنْ تَأْخُذُوا مِمَّا آتَيْتُمُوهُنَّ شَيْئًا 246
أَنِّي لَا أُضِيعُ عَمَلَ عَامِلٍ مِنْكُمْ مِنْ ذَكَرٍ أَوْ أُنْثَى 193
إِنِّي أُرِيدُ أَنْ أَنْكِحَكَ إِحْدَى ابْنَتَي هَاتَيْنِ 3, 88, 93
95

حتى تنكح زوجا غيره 64
حرمت عليكم .. وأن تجمعوا بين الأختين 20
حرمت عليكم أمهاتكم وبناتكم وأخواتكم
وعماتكم وخالاتكم وبنات الأخ وبنات الأخت
وأمهاتكم اللاتي أرضعنكم وأخواتكم من
الرضاعة وأمهات نسائكم وربائبكم اللاتي في
حجوركم من نسائكم اللاتي دخلتم بهن فإن لم
تكونوا دخلتم بهن فلا جناح عليكم وحلائل
أبنائكم الذين من أصلابكم وأن تجمعوا بين
الأختين إلا ما قد سلف إن الله كان غفورا
رحيما 19

عاشروهن بالمعروف 152, 241
فَأِمْسَاكُ بِمَعْرُوفٍ أَوْ تَسْرِيحٍ بِإِحْسَانٍ 244
فَإِنْ أَطَعْتُمْ فَلَا تَبْغُوا عَلَيْهِنَّ سَبِيلًا 160
فإن طلقها فلا تحل له من بعد حتى تنكح زوجا غيره
فإن طلقها فلا جناح عليهما أن يترابعا 64
فَإِنْ كَرِهْتُمُوهُنَّ فَعَسَى أَنْ تَكْرَهُوا شَيْئًا وَيَجْعَلَ اللَّهُ
فِيهِ خَيْرًا كَثِيرًا 243
فَإِنْ مَعَ الْعُسْرِ يُسْرًا 211

فلا تأخذوا منه شيئا أتأخذونه بهتانا وإثما مبينا 132

فلا تعضلوهن أن ينكحن 48, 49, 71
فلا جناح عليكم فيما فعلن في أنفسهن 65
فلا جناح عليهما أن يترابعا 64
فَهَلْ عَسَيْتُمْ إِنْ تَوَلَّيْتُمْ أَنْ تُفْسِدُوا فِي الْأَرْضِ
وَتُقَطِّعُوا أَرْحَامَكُمْ 200
قَدْ عَلِمْنَا مَا فَرَضْنَا عَلَيْهِمْ فِي أَزْوَاجِهِمْ وَمَا مَلَكَتْ
أَيْمَانُهُمْ 131

كان الذي عليه الحق سفيها أو ضعيفا أو لا يستطيع
أن يمل هو فليملل وليه بالعدل 44
لا جناح عليكم إن طلقتم النساء ما لم تمسوهن أو
تفرضوا هن فريضة 91

لَا يُكَلِّفُ اللَّهُ نَفْسًا إِلَّا وُسْعَهَا 163
هُنَّ لِبَاسٌ لَكُمْ وَأَنْتُمْ لِبَاسٌ لَهُنَّ 3
لَقَدْ كَانَ لَكُمْ فِي رَسُولِ اللَّهِ أُسْوَةٌ حَسَنَةٌ 252
لو كان فيهما آلهة إلا الله لفسدتا 111
لِيُنْفِقَ ذُو سَعَةٍ مِّن سَعَتِهِ وَمَن قُدِرَ عَلَيْهِ رِزْقُهُ فَلْيُنْفِقْ
مِمَّا آتَاهُ اللَّهُ لَا يُكَلِّفُ اللَّهُ نَفْسًا إِلَّا مَّا آتَاهَا
سَبِيحًا 142, 203
مَا يُرِيدُ اللَّهُ لِيَجْعَلَ عَلَيْكُمْ مِنْ حَرَجٍ 225
مِنْ أَوْسَطِ مَا تُطْعَمُونَ أَهْلِيكُمْ 148
هُوَ الَّذِي خَلَقَ لَكُمْ مَا فِي الْأَرْضِ جَمِيعًا 222
وَلَهُنَّ مِثْلُ الَّذِي عَلَيْهِنَّ بِالْمَعْرُوفِ 2

و من لم يستطع منكم طولا 87
وَابْتَغُوا الْيَتَامَى حَتَّى إِذَا بَلَغُوا النِّكَاحَ فَلِنْ أَنْتُمْ
مِّنْهُمْ رُّشْدًا فَادْفَعُوا إِلَيْهِمْ أَمْوَالَهُمْ 230
وآتوا النساء صدقاتهن نحلة 89, 96, 131
وأتوهن أجورهن بالمعروف 89, 96
وأتيتم إحداهن قطارا فلا تأخذوا منه شيئا أتأخذونه
بهتانا وإثما مبينا 110, 119, 122, 132
235

وَعَاثِرُوهُنَّ بِالْمَعْرُوفِ 148, 161, 224, 243, 257

وَعَلَى الْمَوْلُودِ لَهُ رِزْقُهُنَّ وَكِسْوَتُهُنَّ بِالْمَعْرُوفِ 141, 172, 178, 213

وَعَلَى الْمَوْلُودِ لَهُ رِزْقُهُنَّ وَكِسْوَتُهُنَّ بِالْمَعْرُوفِ لَا تُكَلَّفُ نَفْسٌ إِلَّا وُسْعَهَا لَا تُضَارَّ وَالِدَةُ بَوْلِهَا وَلَا مَوْلُودٌ لَهُ بِوَلَدِهِ 141

وَقَدْ فَصَّلَ لَكُمْ مَا حَرَّمَ عَلَيْكُمْ 223

وَلَا تَتَّخِذُوا آيَاتِ اللَّهِ هُزُوًا 171

وَلَا تُضَارُّوهُنَّ لِتُضَيِّقُوا عَلَيْهِنَّ 180, 246

وَلَا تُمَسِّكُوا بِعَصَمِ الْكَوَافِرِ 227

وَلَا تَنكِحُوا الْمُشْرَكَاتِ حَتَّى يُؤْمِنَ 48

وَلَا تَنْكِحُوا مَا نَكَحَ آبَاؤُكُمْ مِنَ النِّسَاءِ 5

وَلَا يَحِلُّ لَكُمْ أَنْ تَأْخُذُوا بِمَا آتَيْتُمُوهُنَّ شَيْئًا إِلَّا أَنْ يَخَافَا أَلَّا يُقِيمَا حُدُودَ اللَّهِ فَإِنْ خِفْتُمْ أَلَّا يُقِيمَا حُدُودَ اللَّهِ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِمَا فِيمَا افْتَدَتْ بِهِ 235
وَلَكُمْ نِصْفُ مَا تَرَكَ أَزْوَاجُكُمْ إِنْ لَمْ يَكُنْ لَهُنَّ وَلَدٌ 230

وَلِلرِّجَالِ عَلَيْهِنَّ دَرَجَةٌ 245

وَلَنْ تَسْتَطِيعُوا أَنْ تَعْدِلُوا بَيْنَ النِّسَاءِ وَلَوْ حَرَصْتُمْ فَلَا تَمِيلُوا كُلَّ الْمِيلِ فَتَدْرُواهَا كَالْمُعَلَّقَةِ وَإِنْ تُصْلِحُوا وَتَتَّقُوا فَإِنَّ اللَّهَ كَانَ غَفُورًا رَحِيمًا 215

وَلَهُنَّ عَلَيْكُمْ رِزْقُهُنَّ وَكِسْوَتُهُنَّ بِالْمَعْرُوفِ 143

وَلَهُنَّ مِثْلُ الَّذِي عَلَيْهِنَّ بِالْمَعْرُوفِ 161, 219, 237, 244, 245

وَلَيْسَتَعَفُّ الَّذِينَ لَا يَجِدُونَ نِكَاحًا 87

وَمِنْ آيَاتِهِ أَنْ خَلَقَ لَكُمْ مِنْ أَنْفُسِكُمْ أَزْوَاجًا لِتَسْكُنُوا إِلَيْهَا وَجَعَلَ بَيْنَكُمْ مَوَدَّةً وَرَحْمَةً إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ لِقَوْمٍ يَعْقِلُونَ 18, 146, 167, 252, 3

وَيُسَارِعُونَ فِي الْخَيْرَاتِ 191

وَيَسْأَلُونَكَ عَنِ الْمَحِيضِ قُلْ هُوَ أَذًى فَاعْتَزِلُوا النِّسَاءَ فِي الْمَحِيضِ وَلَا تَقْرَبُوهُنَّ حَتَّى يَطْهُرْنَ فَإِذَا

وَأَحَلَّ لَكُمْ مَا وَرَاءَ ذَلِكَ أَنْ تَبْتَغُوا بِأَمْوَالِكُمْ مُحْصِنِينَ
غَيْرِ مُسَافِحِينَ 89, 123, 138, 133

وَإِذَا طَلَقْتُمُ النِّسَاءَ فَبَلِّغْنَ أَجَلَهُنَّ فَلَا تَعْضُلُوهُنَّ أَنْ يَنْكِحْنَ أَزْوَاجَهُنَّ إِذَا تَرَاضُوا بَيْنَهُم بِالْمَعْرُوفِ 48, 71

وَاللَّاتِي يَتَسَّنَّ مِنَ الْمَحِيضِ مِنْ نِسَائِكُمْ إِنْ ارْتَبْتُمْ فَعَدْنَ ثَلَاثَةَ أَشْهُرٍ وَاللَّاتِي لَمْ يَحْضُنَّ 45

وَاللَّاتِي يَخَافُونَ نُشُوزَهُنَّ فَعِظُوهُنَّ وَاهْجُرُوهُنَّ فِي الْمَضَاجِعِ وَاضْرِبُوهُنَّ فَإِنْ أَطَعْنَكُمْ فَلَا تَبْغُوا عَلَيْهِنَّ سَبِيلًا إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلِيمًا كَبِيرًا 178

وَاللَّاتِي يَأْتِيَنَّ الْفَاحِشَةَ مِنْ نِسَائِكُمْ فَاسْتَشْهِدُوا عَلَيْهِنَّ أَرْبَعَةً مِّنْكُمْ فَإِنْ شَهِدُوا فَأَمْسِكُوهُنَّ فِي الْبُيُوتِ حَتَّى يَتَوَفَّاهُنَّ الْمَوْتُ أَوْ يَجْعَلَ اللَّهُ لَهُنَّ سَبِيلًا 192

وَإِنْ أَرَدْتُمْ اسْتِبْدَالَ زَوْجٍ مَّكَانَ زَوْجٍ وَآتَيْتُمْ إِحْدَاهُنَّ قِطَارًا فَلَا تَأْخُذُوا مِنْهُ شَيْئًا أَتَأْخُذُونَهُ بُهْتَانًا وَإِنَّمَا مُبِينًا 235

وَإِنْ طَلَّقْتُمُوهُنَّ مِنْ قَبْلِ أَنْ تَمْسُوهُنَّ وَقَدْ فَرَضْتُمْ لَهُنَّ فَرِيضَةً فَنِصْفُ مَا فَرَضْتُمْ إِلَّا أَنْ يَعْفُونَ أَوْ يَعْفُوَ الَّذِي بِيَدِهِ عُقْدَةُ النِّكَاحِ 97, 105, 138, 100,

وَإِنْ عَزَمُوا الطَّلَاقَ 17

وَإِنْ كَانَ ذُو عُسْرَةٍ فَنَظِرَةٌ إِلَى مَيْسَرَةٍ وَأَنْ تَصَدَّقُوا خَيْرٌ لَّكُمْ إِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ 203

وَأَنْ لَّيْسَ لِلْإِنْسَانِ إِلَّا مَا سَعَى 211

وَأَنْكِحُوا الْأَيَامَى مِنْكُمْ وَالصَّالِحِينَ مِنْ عِبَادِكُمْ وَإِمَائِكُمْ 204

وَالَّذِينَ هُمْ عَنْ صَلَاتِهِمْ سَاهَوْنَ أَنذَرْنَا إِنَّهُمْ لَكَاذِبُونَ يَسْعَوْنَ فِي الْأَرْضِ فَسَادًا وَيَسْأَلُونَكَ عَنِ الْيَتَامَى وَالْمَسَاكِينِ وَالْجَارِ ذِي الْقُرْبَى وَالْجَارِ الْجُنُبِ وَالصَّاحِبِ بِالْجَنبِ وَابْنِ السَّبِيلِ وَمَا مَلَكَتْ أَيْمَانُكُمْ إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ مَنْ كَانَ مُخْتَلًا فُخُورًا 246

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِن جَاءَكُمْ فَاسِقٌ بِنَبَأٍ فَتَبَيَّنُوا أَن
تُصِيبُوا قَوْمًا بِجَهَالَةٍ فَتُصْبِحُوا عَلَىٰ مَا فَعَلْتُمْ
نَادِمِينَ 201

يُرِيدُ اللَّهُ بِكُمُ الْيُسْرَ وَلَا يُرِيدُ بِكُمُ الْعُسْرَ 225

تَطَهَّرْنَ فَأْتُوهُنَّ مِنْ حَيْثُ أَمَرَكُمُ اللَّهُ إِنَّ اللَّهَ
يُحِبُّ الْمُتَطَهِّرِينَ 215, 217

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تُحَرِّمُوا طَيِّبَاتِ مَا أَحَلَّ اللَّهُ
لَكُمْ وَلَا تَعْتَدُوا إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ الْمُعْتَدِينَ 191

يَا نِسَاءَ النَّبِيِّ لَسْتُنَّ كَأَحَدٍ مِنَ النِّسَاءِ 193

HADIS DİZİNİ

- الأم أحق بنفسها من وليها والبكر تستأذن في نفسها
وإذا صامها 29, 33, 66
- الطيب أحق بنفسها من وليها والبكر يستأذن أبوها
في نفسها وإذا صامها 34
- إن أعظم النساء بركة أيسرهن صداقا 115
- إن أعظم النكاح بركة أيسره مؤنة 116
- أن النبي قال لا تمنعوا إماء الله مساجد الله وإذا
خرجن فليخرجن تغلات قال الربيع يعني لا
ينطين 188
- أن امرأة زوجت ابنتها برضاها فخاصمها أولياؤها
إلى عل رضي الله عنه فأجاز النكاح 70
- أن رجلا زوج ابنته بكرا فكرهت ذلك فأتت النبي
صلى الله عليه وسلم فرد نكاحها 28
- أن رجلا زوج ابنته وهي بكر من غير أمرها فأتت
النبي صلى الله عليه وسلم ففرق بينهما 27
- أَنْتَ وَمَالُكَ لِأَبِيكَ 93
- إِنْ أَحَقَّ الشَّرْطُ أَنْ يُوفَى بِهِ مَا اسْتَحْلَلْتُمْ بِهِ 4
- إِنْ أَطِيبَ مَا أَكَلْتُمْ مِنْ كَسْبِكُمْ وَإِنْ أَوْلَادُكُمْ مِنْ
كَسْبِكُمْ 93
- أَنَّ امْرَأَةً مِنْ بَنِي فِزَارَةَ تَزَوَّجَتْ عَلَى نَعْلَيْنِ فَقَالَ
رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَرْضَيْتِ مِنْ
نَفْسِكَ وَمَالِكَ بِنَعْلَيْنِ قَالَتْ نَعَمْ قَالَ فَأَجَازَهُ 123
- أَنَّ عَائِشَةَ زَوْجَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ تَزَوَّجَتْ
حَفْصَةَ بِنْتَ عَبْدِ الرَّحْمَنِ الْمُنْدَرِ بْنِ 65
- أَنَّ عَلِيًّا لَمَّا تَزَوَّجَ فَاطِمَةَ بِنْتَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ
عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَأَرَادَ أَنْ يَدْخُلَ بِهَا فَمَنَعَهُ رَسُولُ اللَّهِ
صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ حَتَّى يُعْطِيَهَا شَيْئًا فَقَالَ يَا
رَسُولَ اللَّهِ لَيْسَ لِي شَيْءٌ فَقَالَ لَهُ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ
- خَيْرُكُمْ خَيْرُكُمْ لِأَهْلِهِ وَأَنَا خَيْرُكُمْ لِأَهْلِي 248
- لا تمنعوا إماء الله مساجد الله 187
- الطيب أحق بنفسها من وليها والبكر يستأمرها أبوها
وإذا صامها 34
- لا يكون المهر أقل من عشرة دراهم 127
- إذا استأذنت امرأة أحدكم إلى المسجد فلا يمنعها
186
- إِذَا أَنْفَقَتِ الْمَرْأَةُ مِنْ طَعَامِ بَيْتِهَا غَيْرَ مُفْسِدَةٍ كَانَ
لَهَا أَجْرُهَا بِمَا أَنْفَقَتْ وَلِزَوْجِهَا أَجْرُهُ بِمَا كَسَبَ
وَلِلْخَازِنِ مِثْلُ ذَلِكَ لَا يَنْقُصُ بَعْضُهُمْ أَجْرَ بَعْضٍ
شَيْئًا 238
- إِذَا أَنْفَقَتِ الْمَرْأَةُ مِنْ كَسَبِ زَوْجِهَا عَنْ غَيْرِ أَمْرِهِ
فَلَهُ نِصْفُ أَجْرِهِ 239
- إِذَا دَعَا الرَّجُلُ امْرَأَتَهُ إِلَى فِرَاشِهِ فَأَبَتْ فَبَاتَ غَضَبًا
عَلَيْهَا لَعَنَتَهَا الْمَلَائِكَةُ حَتَّى تُصْبِحَ 180
- استوصوا بالنساء خيرا 247
- أعظم النساء بركة أيسرهن مؤنة 114
- أعلنوا النكاح 82
- أَعْلَنُوا هَذَا النِّكَاحَ وَاجْعَلُوهُ فِي الْمَسَاجِدِ وَاضْرِبُوا
عَلَيْهِ بِالْأُذُنِ 79
- أَكْمَلُ الْمُؤْمِنِينَ إِيمَانًا أَحْسَنُهُمْ خُلُقًا وَخَيْرُكُمْ
خَيْرُكُمْ لِسَانِهِمْ 247
- أَلَا أُخْبِرُكَ مَا هُوَ خَيْرٌ لَكَ مِنْهُ تُسَبِّحُ اللَّهَ عِنْدَ
مَنَامِكَ ثَلَاثًا وَتَلَاثِينَ وَتُحَمِّدُ اللَّهَ ثَلَاثًا وَتَلَاثِينَ
وَتُكَبِّرُ اللَّهَ أَرْبَعًا وَثَلَاثِينَ 158
- أَلَا إِنَّ لَكُمْ عَلَى نِسَائِكُمْ حَقًّا وَلِنِسَائِكُمْ عَلَيْكُمْ حَقًّا
فَأَمَّا حَقُّكُمْ عَلَى نِسَائِكُمْ فَلَا يُوطِنُ فُرْشَكُمْ مَنْ
تَكْرَهُونَ وَلَا يَأْذَنُ فِي بُيُوتِكُمْ لِمَنْ تَكْرَهُونَ أَلَا
وَحَقُّهُنَّ عَلَيْكُمْ أَنْ تُحْسِنُوا إِلَيْهِنَّ فِي كِسْوَتِهِنَّ
وَطَعَامِهِنَّ 143

وَسَلَّمَ امْرَأَةً مِنْ نِسَائِهِ وَلَا أُصْلَحَتْ امْرَأَةٌ مِنْ بَنَاتِهِ أَكْثَرَ
مِنْ ثِنْتِي عَشْرَةَ أُوقِيَّةً 116

عَنْ أَبِي سَلَمَةَ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ أَنَّهُ قَالَ سَأَلْتُ عَائِشَةَ
زَوْجَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَمْ كَانَ صَدَاقُ
رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَتْ كَانَ
صَدَاقُهُ لِأَزْوَاجِهِ ثِنْتِي عَشْرَةَ أُوقِيَّةً وَتَشَا قَالَتْ
أَتَدْرِي مَا التَّشُّ قَالَ قُلْتُ لَا قَالَتْ نِصْفُ أُوقِيَّةٍ
فَتِلْكَ خَمْسُ مِائَةِ دِرْهَمٍ فَهَذَا صَدَاقُ رَسُولِ اللَّهِ
صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لِأَزْوَاجِهِ 112

عَنْ أَسْمَاءَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا قَالَتْ قُلْتُ يَا رَسُولَ اللَّهِ
مَا لِي مَالٌ إِلَّا مَا أَذْخَلَ عَلَيَّ الزُّبَيْرُ فَأَتَصَدَّقُ قَالَ
تَصَدَّقِي وَلَا تُوعِي فَيُوعَى عَلَيْكَ 240, 232

عَنْ الْحَسَنِ فَلَا تَعْضُلُوهُنَّ.. قَالَ حَدَّثَنِي مَعْقِلُ بْنُ
يَسَارٍ أَنَّهَا نَزَلَتْ فِيهِ قَالَ زَوَّجْتُ أَخْتًا لِي مِنْ
رَجُلٍ فَطَلَّقَهَا حَتَّى إِذَا انْقَضَتْ عِدَّتُهَا جَاءَ
يَخْطُبُهَا فَقُلْتُ لَهُ زَوَّجْتُكَ وَفَرَّشْتُكَ وَأَكْرَمْتُكَ
فَطَلَّقَتْهَا ثُمَّ جِئْتُ تَخْطُبُهَا لَا وَاللَّهِ لَا تَعُودُ إِلَيْكَ
أَبَدًا وَكَانَ رَجُلًا لَا بَأْسَ بِهِ وَكَانَتْ الْمَرْأَةُ تُرِيدُ أَنْ
تَرْجِعَ إِلَيْهِ فَأَنْزَلَ اللَّهُ هَذِهِ الْآيَةَ فَلَا تَعْضُلُوهُنَّ
فَقُلْتُ الْآنَ أَفْعَلُ يَا رَسُولَ اللَّهِ قَالَ فَزَوَّجَهَا إِيَّاهُ

50

عن أنس بن مالك ثم أن رجلا غزى وامراته في علو
وأبوها في السفلى وأمرها أن لا تخرج من بيتها
فاشتكى أبوها فأرسلت الى رسول الله صلى الله
عليه وسلم فأخبرته واستأذنته فأرسل إليها أن
أتقي الله واطيعي زوجك ثم ان أباه مات
فأرسلت الى رسول الله صلى الله عليه وسلم
تستأذنه وأخبرته فأرسل إليها أن اتقي الله واطيعي
زوجك فخرج رسول الله صلى الله عليه وسلم
فصلى على أبيها فقال لها ان الله قد غفر لأبيك
بطواعيتك لزواجك 195

عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَعْطَاهَا دِرْعَكَ فَأَعْطَاهَا دِرْعَهُ ثُمَّ دَخَلَ
بِهَا 106

أَنَّ مِمْوَنَةَ بِنْتَ الْحَارِثِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا أَخْبَرَتْهُ أَنَّهَا
أَعْتَقَتْ وَلِيدَةً وَلَمْ تَسْتَأْذِنْ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ
وَسَلَّمَ فَلَمَّا كَانَ يَوْمُهَا الَّذِي يَدُورُ عَلَيْهَا فِيهِ قَالَتْ
أَشَعُرْتُ يَا رَسُولَ اللَّهِ أَنِّي أَعْتَقْتُ وَلِيدَتِي قَالَ
أَوْفَعَلْتَ قَالَتْ نَعَمْ قَالَ أَمَا إِنَّكَ لَوْ أَعْطَيْتَهَا
أَخْوَالَكَ كَانَ أَعْظَمَ لِأَجْرِكَ 233

أُولُومٌ وَلَوْ بِشَاةٍ 91

ثَلَاثَ جَذُوهْنَ جَذٍّ وَهَزْلُهُنَّ جَذُّ التَّكَاحِ وَالطَّلَاقُ
وَالرَّجْعَةُ 14

حدثنا عيسى بن يونس عن أبي بكر بن عبد الله بن
أبي مريم عن ضمرة ابن حبيب قال قضى رسول
الله صلى الله عليه وسلم على ابنته فاطمة بخدمة
البيت وقضى على علي بما كان خارجا عن البيت
من الخدمة 155

ظهر غني خير الصدقة ما كان عن 205

عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ أَنَّ جَارِيَةَ بَكْرًا أَتَتْ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ
عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَذَكَرَتْ أَنَّ أَبَاهَا زَوَّجَهَا وَهِيَ كَارِهَةٌ
فَخَبَّرَهَا النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ 21

عَنْ ابْنِ مَسْعُودٍ أَنَّهُ سُئِلَ عَنْ رَجُلٍ زَوَّجَ امْرَأَةً وَلَمْ
يَفْرِضْ لَهَا صَدَاقًا وَلَمْ يَدْخُلْ بِهَا حَتَّى مَاتَ فَقَالَ
ابْنُ مَسْعُودٍ لَهَا مِثْلُ صَدَاقِ نِسَائِهَا لَا وَكَسَ وَلَا
شَطَطَ وَعَلَيْهَا الْعِدَّةُ وَلَهَا الْمِيرَاثُ فَقَامَ مَعْقِلُ بْنُ
سَنَانَ الْأَشْجَعِيُّ فَقَالَ قَضَى رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ
عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي بَرُوعِ بِنْتِ وَاشِقِ امْرَأَةً مِثْلَ
الَّذِي قَضَيْتَ فَفَرَّحَ بِهَا ابْنُ مَسْعُودٍ 97

عَنْ أَبِي الْعَجَفَاءِ السُّلَمِيِّ قَالَ خَطَبَنَا عُمَرُ رَجَحَهُ اللَّهُ فَقَالَ
أَلَا لَا تُعَالُوا بِصُدُقِ النِّسَاءِ فَإِنَّهَا لَوْ كَانَتْ مَكْرُمَةً فِي
الدُّنْيَا أَوْ تَقْوَى عِنْدَ اللَّهِ لَكَانَ أَوْلَاكُمْ بِهَا النَّبِيُّ صَلَّى
اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَا أَصْدَقَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ

تَسْجُدُ لِزَوْجِهَا وَلَوْ أَنَّ رَجُلًا أَمَرَ امْرَأَتَهُ أَنْ تَنْقُلَ مِنْ جَبَلٍ أَحْمَرَ إِلَى جَبَلٍ أَسْوَدَ وَمِنْ جَبَلٍ أَسْوَدَ إِلَى جَبَلٍ أَحْمَرَ لَكَانَ نَوَلُهَا أَنْ تَفْعَلَ 156

عَنْ عَائِشَةَ أَنَّ فَتَاةً دَخَلَتْ عَلَيْهَا فَقَالَتْ إِنَّ أَبِي زَوَّجَنِي ابْنَ أَخِيهِ لِيَرْفَعَ بِي خَسِيسَتَهُ وَأَنَا كَارِهَةٌ قَالَتْ اجْلِسِي حَتَّى يَأْتِيَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَخَاءَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَأَخْبِرْتُهُ فَأَرْسَلَ إِلَيَّ أَبِيهَا فَدَعَاهُ فَجَعَلَ الْأَمْرَ إِلَيْهَا فَقَالَتْ يَا رَسُولَ اللَّهِ قَدْ أَجَزْتُ مَا صَنَعَ أَبِي وَلَكِنْ أَرَدْتُ أَنْ أَعْلَمَ أَلِلنَّسَاءِ مِنَ الْأَمْرِ شَيْءٌ 25

عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا قَالَتْ هُنَذَا أُمُّ مُعَاوِيَةَ لِرَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِنَّ أَبَا سُفْيَانَ رَجُلٌ شَحِيحٌ فَهَلْ عَلَيَّ جُنَاحٌ أَنْ أَخُذَ مِنْ مَالِهِ سِرًّا قَالَ خُذِي أُنْتُ وَبَنُوكِ مَا يَكْفِيكَ بِالْمَعْرُوفِ 144

عَنْ عَائِشَةَ قَالَتْ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَيُّمَا امْرَأَةٍ نَكَحَتْ بَعِيرٍ إِذَنْ مَوَالِيهَا فَنَكَاحَهَا بَاطِلٌ ثَلَاثَ مَرَّاتٍ فَإِنْ دَخَلَ بِهَا فَالْمَهْرُ لَهَا بِمَا أَصَابَ مِنْهَا فَإِنْ تَشَاخَرُوا فَالْإِسْلَامُ وَلِيٌّ مِنْ لَأَ وَلِيٍّ لَهُ 53

عن عباس أن امرأة من خثعم أتت رسول الله صلى الله عليه وسلم فقالت يا رسول الله أخبرني ما حق الزوج على الزوجة فاني امرأة أيم فان استطعت وإلا جلست أيما قال فان حق الزوج على زوجته أن سألها نفسها وهي على ظهر بعير أن لا تمنعه نفسها ومن حق الزوج على الزوجة أن لا تصوم تطوعا إلا بإذنه فان فعلت جاعت وعطشت ولا يقبل منها ولا تخرج من بيتها إلا بإذنه فان فعلت لعنتها ملائكة السماء وملائكة الرحمة وملائكة العذاب حتى ترجع قالت لا جرم لا أتزوج أبدا

183

فَاتَّقُوا اللَّهَ فِي النِّسَاءِ فَإِنَّكُمْ أَخَذْتُمُوهُنَّ بِأَمَانِ اللَّهِ وَاسْتَحْلَلْتُمْ فُرُوجَهُنَّ بِكَلِمَةِ اللَّهِ ... وَلَهُنَّ عَلَيْكُمْ رِزْقُهُنَّ وَكِسْوَتُهُنَّ بِالْمَعْرُوفِ 171, 10

عن ابن عمر عن النبي صلى الله عليه وسلم ثم أن امرأته أتته فقالت ما حق الزوج على امرأته فقال لا تمنعه نفسها وإن كانت على ظهر قتب ولا تعطي من بيته شيئا إلا بإذنه فإن فعلت ذلك كان له الأجر وعليها الزور ولا تصوم يوما تطوعا إلا بإذنه فإن فعلت ذلك أمت ولم تخرج ولا تخرج من بيته إلا بإذنه فإن فعلت لعنتها ملائكة ملائكة الغضب وملائكة الرحمة حتى تتوب أو تراجع قيل فإن كان ظلما قال وإن كان ظلما 184

عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ قَالَ سَمِعْتُهُ يَقُولُ إِنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَامَ يَوْمَ الْفِطْرِ فَصَلَّى فَبَدَأَ بِالصَّلَاةِ قَبْلَ الْخُطْبَةِ ثُمَّ خَطَبَ النَّاسَ فَلَمَّا فَرَغَ نَبِيُّ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نَزَلَ وَآتَى النِّسَاءَ فَذَكَرَهُنَّ وَهُوَ يَتَوَكَّأُ عَلَى يَدِ بِلَالٍ وَبِلَالٌ بَاسِطٌ ثَوْبُهُ يُلْقِيَنَّ النِّسَاءَ صَدَقَةً قُلْتُ لِعَطَاءٍ زَكَاةَ يَوْمِ الْفِطْرِ قَالَ لَا وَلَكِنْ صَدَقَةٌ يَتَصَدَّقْنَ بِهَا حِينَئِذٍ تُلْقِي الْمَرْأَةُ فَتَخُذُهَا وَيُلْقِيَنَّ وَيُلْقِيَنَّ قُلْتُ لِعَطَاءٍ أَحَقُّ عَلَى الْإِمَامِ الْآنَ أَنْ يَأْتِيَ النِّسَاءَ حِينَ يَفْشُرُ فَيَذَكُرُهُنَّ قَالَ إِي لَعَمْرِي إِنَّ ذَلِكَ لَحَقٌّ عَلَيْهِمْ وَمَا لَهُمْ لَا يَفْعَلُونَ ذَلِكَ 231

عَنْ خَدِيجَةَ بِنْتِ وَهَبٍ أَخْتِ عُمَاةَ قَالَتْ حَضَرْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي أَنَاسٍ ... ثُمَّ سَأَلُوهُ عَنْ الْعَزْلِ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ذَلِكَ الرَّأْدُ الْخَفِيُّ زَادَ عُيَيْدُ اللَّهِ فِي حَدِيثِهِ عَنْ الْمُقَرِّي وَهِيَ وَإِذَا الْمَوْءُودَةُ سُئِلَتْ 220

عَنْ حَكِيمِ بْنِ مُعَاوِيَةَ الْقُشَيْرِيِّ عَنْ أَبِيهِ قَالَ قُلْتُ يَا رَسُولَ اللَّهِ مَا حَقُّ زَوْجَةٍ أَحَدًا عَلَيْهِ قَالَ أَنْ تُطْعَمَهَا إِذَا طَعِمَتْ وَتَكْسُوَهَا إِذَا اكْتَسَبَتْ أَوْ اكْتَسَبَتْ وَلَا تُضْرَبَ الْوُجْهَ وَلَا تُقَبَّحَ وَلَا تَهْجُرَ إِلَّا فِي الْبَيْتِ 143

عَنْ عَائِشَةَ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ لَوْ أَمَرْتُ أَحَدًا أَنْ يَسْجُدَ لِأَحَدٍ لَأَمَرْتُ الْمَرْأَةَ أَنْ

لو أن رجلا أعطى امرأة صداقها ملء يديه طعاما

كانت له حلالا 125

لَا يَجُوزُ لِامْرَأَةٍ عَطِيَّةٌ إِلَّا بِإِذْنِ زَوْجِهَا 229

لا يكون المهر أقل من عشرة دراهم و إلا في عشرة

دراهم لا تقطع اليد 10, 128

لَا يَجُوزُ لِامْرَأَةٍ أَمْرٌ فِي مَالِهَا إِذَا مَلَكَ زَوْجُهَا

عَصَمَتَهَا 227

لَهَا الصَّدَاقُ كَامِلًا 100, 101

لو أن رجلا تزوج امرأة الكف من طعام لكان

ذلك صداقا 125

مَنْ أَعْطَى فِي صَدَاقِ امْرَأَةٍ مِلءَ كَفِّهِ سَوِيْقًا أَوْ تَمْرًا

فَقَدْ اسْتَحْلَ 124

من يمن المرأة أن يتيسر خطبتها وإن يتيسر صداقها

113

لا نكاح إلا بولي 59

هَلْ نَكَحْتَ يَا جَابِرُ 2

وَزَنَ ثَوْرَةً مِنْ ذَهَبٍ 91

وَلَهُنَّ عَلَيْكُمْ رِزْقُهُنَّ وَكِسْوَتُهُنَّ بِالْمَعْرُوفِ 143

يَا جَابِرُ تَزَوَّجْتَ 2

فَقَالَ لَهَا الصَّدَاقُ كَامِلًا وَعَلَيْهَا الْعِدَّةُ وَلَهَا الْمِيرَاثُ

100

فقد زوجتكها بما معك من القرآن 6, 9, 10

فَقَدْ مَلَكَتْهَا بِمَا مَعَكَ مِنَ الْقُرْآنِ 6, 7

قال رسول الله صلى الله عليه وسلم أدوا العلق قيل

وما العلق يا رسول الله قال ما تراضى عليه

الأهلون 134

قَالَ نَهَى رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنْ يُعْزَلَ

عَنْ الْحُرَّةِ إِلَّا بِإِذْنِهَا 221

كان صداقنا إذا كان فينا رسول الله صلى الله عليه

وسلم عشر أواق 113

كُنَّا نَعْزِلُ عَلَى عَهْدِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ

وَالْقُرْآنُ يَنْزِلُ 219

لا تزوج المرأة المرأة ولا تزوج المرأة نفسها فإن

الزانية هي التي تزوج نفسها 56

لا تنكح الأيم حتى تستأمر ولا تنكح البكر حتى

تستأذن قالوا يا رسول الله وكيف إذنها قال أن

تسكت 29

لها مثل صداق نساها 97, 99, 101

AYET DİZİNİ (TÜRKÇE)

Adil hareket etmeye ne kadar uğraşsanız, kadınlar arasında eşitlik yapamayacaksınız, bari bir tarafa tamamen meyletmeyin ki diğerini askıdaymış gibi bırakmış olmayasınız... İşleri düzeltir ve haksızlıktan sakınırsanız..., 215

Ailenizi yedirdiğinizin orta halinden, 148

Allah dinde size herhangi bir güçlük çıkarmak istemez, 226

Allah güçlükten sonra kolaylık verir, 204, 210

Allah hiçbir nefse gücünün yettiğinden başkasını yüklemeyiz, 163

Allah sizin için kolaylık diler zorluk dilemez, 225

Allah'ın âyetlerini alaya almayınız, 17

Ana babaya, akrabaya yetimlere, yoksullara, yakın komşuya, uzak komşuya, yakın arkadaş, yolcuya, ellerinizin altında bulunanlara iyi davranın; Allah kendini beğenen ve böbürlenip duran kimseyi sevmez, 246

Anaların yiyecek ve giyeceğini örfe uygun bir şekilde sağlamak çocuk kendisinin olan babaya borçtur.." 141, 151, 172, 178, 147, 149

Anaların yiyecek ve giyeceğini uygun bir şekilde sağlamak çocuk kendisinin olan babaya borçtur. Herkese ancak gücü nisbetinde teklifte bulunulur. Ana çocuğundan, çocuk kendisinin olan baba da çocuğundan dolayı zarara sokulmasın, 141

Ay hali görmemiş olanların (iddetleri), 47

Babalarınızın nikâhladığını nikâhlamayınız., 5

Bağışlamanız Allah'tan sakınmaya daha uygundur. Aranızdaki iyiliği unutmayın. Allah şüphesiz işlediklerinizi görür, 105

Bir eşin yerine başka bir eş almak isterseniz, birincisine bir yük vermiş olsanız bile ondan birşey almayın. İftira ederek ve apaçık günaha girerek onu alır mısınız? Nasıl alırsınız ki, siz birbirinize katılmıştınız ve onlar sizden teminat almışlardı, 235

Bir tarafa tamamen meyletmeyin ki diğerini askıdaymış gibi bırakmış olmayasınız, 215, 218

Bir yük altın vermiş olsanız bile, 112, 122

Birbirlerine geri dönmelerinde her ikisine de bir günah yoktur., 64

Biz onlara eşleri ve bakmakla yükümlü bulundukları hakkında neyi farz kıldığımızı biliriz', 131

Boşadığınız, fakat iddeti dolmamış kadınları gücünüz nisbetinde, kendi oturduğunuz yerde oturtun. Onları sıkıntıya sokmak için zarar vermeye kalkışmayın, 142, 246

Boşanma iki defadır. Bundan sonra ya iyilikle tutmak ya da iyilikle salıvermektir. Kadınlara verdiklerinizden birşey almanız size helâl olmaz, 246

Bundan sonra kadını boşarsa, kadın ondan başka birisiyle evlenmedikçe bir daha kendisine helâl olmaz. Eğer ikinci koca da onu boşarsa, eski karı kocanın birbirlerine dönmelerine bir engel yoktur., 64

Bunlardan başkasını, zinadan kaçınıp, iffetli olarak mallarınızla istemeniz size helâl kılındı, 89, 123, 133

Çocuklarınızı emzirirlerse haklarını verin onlara, 213

Darda ise kolaylık anına kadar mühlet verilir, 203

Demek idâreyi ve hâkimiyeti ele alırsanız hemen yer(yüzün)de fesad çıkaracak, akrabalık münasebetlerinizi bile parçalayıp keseceksiniz, öyle mi?, 200

Diğer mü'minlere değil, sırf sana mahsus olmak üzere, kendisini Peygamber'e hibe eden mü'min kadını almanı helâl kılmışızdır, 8, 10

Eğer onlara mehir biçer de el sürmeden onları boşarsanız, kendileri veya nikâh akdi elinde olan erkeğin bağışlaması hali müstesna kararlaştırdığınızın yarısını verin, bağışlamanız Allah'tan sakınmaya daha uygundur. 97, 100, 138

Eğer onlardan hoşlanmıyorsanız, hoşlanmadığınız birşeyi Allah çok hayırlı kılmış olabilir, 244

Eğer yerle gökte Allah'tan başka tanrılar olsaydı, ikisi de bozulurdu, 111

Erkekler kadınlar üzerine hâkimdirler, 162
Erkeklerin kadınlar üzerinde bulunan hakları gibi kadınların da erkekler üzerinde aynı şekilde hakları vardır. Ancak erkekler, kadınlara göre bir derece üstünlüğe sahiptir, 245

Erkeklerin kadınlar üzerinde bulunan hakları gibi kadınların da erkekler üzerinde hakları vardır, 2, 155, 161, 219

Evlenmelerine engel olmayın, 48, 49, 50, 51, 72

Evliliğe imkân bulamayanlar, Allah fazlından onların ihtiyacını giderinceye kadar iffetli kalmaya çalışsınlar, 87

Evlilik çağına gelinceye kadar yetimleri (gözetip) deneyin, eğer onlarda akılcı bir olgunlaşma (rüşt) görürseniz hemen mallarını kendilerine verin", 230

Evvelkine bir kantar (yük) altın vermiş olsanız bile (boşanma durumunda) o verdiğinizden bir şey almayın. İftira ederek ve apaçık günaha girerek ona verdiğinizizi geri alır mısınız?", 110

Ey iman edenler! Allah'ın sizin için helâl kıldığı iyi şeyleri haram kılmayın. Haddi aşmayın. Şu bir hakikat ki Allah haddi aşanları sevmez!, 191

Ey iman edenler! Size yoldan çıkmış (fâsık) birisi bir haber getirirse onun doğruluğunu araştırın. Yoksa bilmiyerek bir topluluğa karşı kötülük edersiniz. Sonra da yaptığınıza pişman olursunuz, 201

Ey Muhammed! Sana kadınların aybaşı hali hakkında da sorarlar. De ki: "O bir ezadır" Aybaşı halinde iken kadınlardan el çekin, temizlenmelerine kadar onlara yaklaşmayın. Temizlendikleri zaman, Allah'ın size buyurduğu yoldan yaklaşın. Allah şüphesiz daima tevbe edenleri sever, temizlenenleri de sever, 215

Ey Peygamber hanımları! Siz herhangi bir kadın gibi değilsiniz, 194

Gerçekten Allah'ın Resûlü'nde sizin için en güzel örnekler vardır, 252

Gönülden seve seve, 131

Haklarına tecavüz etmek için onlara zararlı olacak şekilde tutmayın, 205, 206

Her zorlukla birlikte bir kolaylık, 211

Herkesin kazandığı kendisine aittir, 31

İçinizdeki bekârları, kölelerinizden ve câriyelerinizden iyi olanları evlendirin. Eğer yoksul iseler, Allah onları lutfu ile zenginleştirir. Allah lutfu bol olandır, bilendir, 48, 204

İçinizden kadın veya erkek olsun, hiç birinizin amelini zâyi etmem, 193

İçinizden, kendileriyle huzura kavuşacağınız eşler yaratıp; aranızda sevgi ve merhamet var etmesi, O'nun varlığının belgelerindendir. Bunlarda, düşünen millet için dersler vardır, 3, 146, 252, 166

İffetli olarak mallarınızla istemeniz, 89, 123, 131, 133

İki kızımдан birini ... seninle evlendirmek istiyorum, 3

İkisi Allah'ın sınırlarını koruyamamaktan korkmadıkça kadınlara verdiklerinizden birşey almanız size helâl olmaz. Eğer Allah'ın sınırlarını koruyamayacaklar diye korkarsanız, o zaman kadının (boşanmak için) fide vermesinde ikisine de günah yoktur, 235

İnanmalarına kadar; puta tapan erkeklerle mü'min kadınları evlendirmeyin, 48

İnsana ancak çalıştığıının karşılığı vardır, 211

Kadın ondan başka birisiyle evlenmedikçe, 64

Kadının (erkeğe) fide vermesinde her iki taraf için de sakınca yoktur, 230

Kadınlara iyi davranın, 76, 148, 150, 152, 155, 163, 164, 166, 225, 241, 242, 243, 250, 261

Kadınlara iyi davranın. Eğer onlardan hoşlanmıyorsanız, hoşlanmadığınız birşeyi Allah çok hayırlı kılmış olabilir, 243

Kadınlara mehirlerini cömertçe verin, 89, 96

Kadınları boşadığınızda, şer'î bekleme süresi sona erince aralarında örfe uygun iyilik ölçüleri içinde anlaştıkları takdirde, kocaları ile evlenmelerine engel olmayın., 48, 72

Kadınları gücünüz nisbetinde, kendi oturduğunuz yerde oturtun. Onları sıkıntıya sokmak için zarar vermeye kalkışmayın, 152

Kadınları ya iyilikle tutmak ya da iyilikle serbest bırakmak., 244, 250

Kadınların da erkekler üzerinde aynı şekilde hakları vardır, 250

Kadınların kendileri hakkında yaptıkları hususlarda size günah yoktur, 65

Kadınlarınız içinde ay hali görmekten kesilenler ile, ay hali görmemiş olanların iddetleri hususunda şüpheye düşerseniz, bilin ki, onların iddet beklemesi üç aydır, 45

Kadınlarınızdan zina edenlere, bunu ispat edecek aranızdan dört şahit getirin, şahadet ederlerse, ölünceye veya Allah onlara bir yol açana kadar evlerde tutun (insanlarla ihtilattan menedin), 192

Kantarlarla vermiş olsanız dahi, 132

Kendilerine dokunmadığınız (zifafa girmedığınız) yahut kendilerine bir mehir tayin etmediğiniz kadınları boşadıysanız bunda size günah yoktur, 91

Mallarınızla (mehir vererek onları nikâhlamak) istemeniz size helâl kılındı, 138

Mehirlerini de güzelliikle kendilerine verin, 89

Mehirlerini de örfe uygun olarak kendilerine (kadınlara) verin, 96

Nikâh çağına ermelerine kadar, 46

Onları sıkıntıya sokmak için zarar vermeye kalkışmayın, 142, 147, 152, 180, 246

Onlar (kadınlar) sizin için bir elbise, siz de onlar için bir elbisesiniz, 3

Onlarla iyi geçinin, 161

Sana kadınların aybaşı hali hakkında da sorarlar. De ki: O bir ezadır. Aybaşı halinde iken kadınlardan el çekin, temizlenmelerine kadar onlara yaklaşmayın. Temizlendikleri zaman, Allah'ın size buyurduğu yoldan yaklaşın, 217

Seni onunla evlendirdik, 5

Serkeşlik etmelerinden endişelendiğiniz kadınlara öğüt verin, yataklarında onları yalnız bırakın, nihayet dövin. Size itaat ediyorlarsa aleyhlerine yol aramayın. Doğrusu Allah Yücedir, Büyüktür, 178

Sizden her kim, hür olan mü'min kadınları nikâh edecek bir zenginliğe kudreti olmazsa, 87

Size birşey bağışlarsa afiyetle yiyin, 132

Size haram kıldığı şeyleri ayrıntısıyla açıkladı, 223

Size itaat ederlerse aleyhlerine yol aramayın, 160

Size şu kadınları nikâhlamak haram kılındı: Anneleriniz, kızlarınız, kızkardeşleriniz, halalarınız, teyzeleriniz, erkek kardeşlerinizin kızları, kızkardeşlerinizin kızları, sizi emzirmiş olan süt anneleriniz, süt kardeşleriniz, hanımlarınızın anneleri, aranızda zifaf geçmiş olan kadınlarınızdan doğan üvey kızlarınız. Eğer zifaf geçmemişse onların kızlarını nikâhlamakta size günah yoktur. Özoğullarınızın hanımlarını nikâhlamanız ve iki kız kardeşi birden nikâhınız altına almanız size haram kılındı..., 19

Temizlendikleri zaman, Allah'ın size buyurduğu yoldan yaklaşın, 215, 218

Üzerinde hak bulunan kimse sefih, zayıf akıllı olur veya bizzat yazmaya muktedir olamazsa velîsi adâlet üzere yazsın, 44

Varlıklı olan kimse, nafakayı varlığına göre versin; rızkı kendisine daraltılmış bulunan fakir de nafakayı Allah'ın ona verdiğiinden versin. Allah bir nefse ona verdiğiinden fazlasını yüklemes. Allah güçlükten sonra kolaylık verir, 148, 168, 169, 142, 203, 210

Ve iki kız kardeşi birlikte nikâhlamanız da haramdır, 20

Yakın arkadaş.. iyi davranın, 250

Yapacakları vasiyetten ve borçtan sonra (ölen) hanımlarınızın, eğer çocukları yoksa, bıraktıklarının yarısı sizindir, 230

Yeryüzünde bulunan her şeyi sizin için yarattı, 222

HADİS DİZİNİ (TÜRKÇE)

Abdullah b. Amr b. el-As'ın rivâyet ettiğine göre, Hz. Peygamber O'nun gündüzleri oruçlu, geceleri ibadetle geçirdiği haberini alınca: - "Böyle yapma! (Bazı günler) Oruç tut, (bazı günler) iftar yap. (Geceleri) hem ibadet et, hem de uyu. Muhakkak ki bedeninin senin üzerinde hakkı vardır. Gözlerinin senin üzerinde hakkı vardır. Karının senin üzerinde hakkı vardır." buyurur, 216

Abdurrahman b. Avf Medine'ye hicret ettiğinde oranın pazarında ticaret yapmış ve bir miktar kazanç elde etmişti. Bir müddet sonra, Resûlullah onunla karşılaşınca, kendisinin güzel koku kullandığını farkettiler ve: - "Hayırdır! Neler oldu Ey Abdurrahman?" diye sordu. - "Ensardan bir kadınla evlendim!" dedi. Resûlullah: - "İyi de kadına (mehir olarak) ne verdin?" buyurdu. Abdurrahman: - "Bir nevat (beş dirhem) altın!" deyince, Hz. Peygamber: - "Bir tek koyunla da olsa, bir de ziyafet ver!" dedi., 91

Abdurrahmân b. Kâsım'ın babasından rivâyet edildiğine göre; "Hz. Aişe, Münzir b. Zübeyr'i, Abdurrahman'ın kızı Hafsa ile evlendirdi. Bu sırada kızın babası Şam'da olduğu için orada değildi, 65

Ağır olun. Tâ ki dağınık saçlı kadının taranması, kocası evde olmayanın kasıklarını traş edebilmesi için şehre geceleyin yarı yatsı zamanı girelim..." sözleri yer alır, 157

"(Aile fertlerinin nafakasını vermezsen) Kadın: - "Ya beni doyur, ya da beni boşal!" der. Hizmetçi: - "Beni besle, beni çalıştır!" der. Çocuk da: - "Beni doyur, beni kime bırakıyorsun?" der. Bu hadisi rivâyet ederken Ebû Hüreyre'nin yanında bulunanlar: -Ya Ebâ Hüreyre! Sen bu hadisi bu şekilde Resûlullah'tan işittin mi? dediler. Ebû Hüreyre: - "Hayır, bu Ebû Hüreyre'nin dağarcığındandır!" dedi, 206

Allah'ın hanım (kul)larını mescidlerden menetmeyiniz.. Onlar da koku sürünmeden evlerinden dışarı çıksınlar, 188

Allah'ın hanım kullarını mescidlerden menetmeyiniz, 187, 192

Babam vefat etti. Yedi veya dokuz kız bıraktı. Bunun üzerine ben dul bir

kadınla evlendim. Resûlullah bana: - "Evlendin mi Ey Câbir!" diye sordu. - "Evet!" cevabını verdim. - "Bakire mi dul mu?" dedi. - "Dul!" dedim. - "Bakire ile evlenseydin ya! Sen onunla o seninle oynasırıdınız -veya birbirinizi güldürürdünüz- " buyurdu. Resulullah'a dedim ki: - "Babam vefat etti. Yedi - yahut dokuz- kız bıraktı. Ben de onlara kendileri gibisini doğru bulmadım. Onlara bakacak bir kadınla evlendim." Hz. Peygamber: - "Öyleyse Allah sana mübarek eylesin!" buyurdu, 156

Bâkirenin kendisini ilgilendiren konuda (nikâh) izni alınır, 38

Bekâr bir kız, Resûlullah'a gelerek, istemediği halde, babasının kendisini evlendirdiğini söyledi. Resûlullah, (bu nikâhı) kabul edip etmemede kızı muhayyer (serbest) bıraktı, 22

Bekâr kız, izni sorulmadan nikâhlanamaz, 38

Bekâr kızın iznini de babası ister', 38

Ben mescidde oynayan Habeşlileri seyrederken Resûlullah'ın beni ridâsı ile örttüğünü hatırlıyorum. Bu hal ben seyretmekten usanıncaya kadar devam etti. Benim gibi genç yaşta bir kızın eğlenceye ne kadar düşkün olacağını varın siz takdir edin, 254

Ben Resûlullah'ın huzurunda birtakım insanlar ile beraber bulundum... Kendilerine azl'in hükmünü sordular. O da: - "O, bir çocuğu diri diri gizlice mezara gömmek (ve'd-i hafî)dir." buyurdular. (Râvinin ilâvesine göre;) Ve'd demek "Diri olarak gömülen kız, hangi günahla öldürüldü diye sorulduğu zaman" âyetindeki mânâ gibidir, 220

Benî Fezâre'den bir kadın bir çift ayakkabı mehir mukabilinde evlendi. Resûlullah: - "Nefsin ve malın için bir çift ayakkabıya razı mısın?" diye sordu. Kadın: - "Evet!" dedi. Resûlullah da bu evliliğe müsaade etti., 123

Bilin ki, sizin kadınlarınız üzerinde bazı haklarınız vardır. Kadınlarınızın da sizler üzerinde bazı hakları vardır. Kadınlar üzerindeki haklarınız istemediğiniz kimselere yatağınızı çiğnetmemeleri, evlerinize hoşlanmadıklarınızın girmesine izin vermemeleridir. (Onların sizdeki hakları ise) yedirme ve giydirme hususunda iyi

davranmanızdır., 143

Bir adam bekâr kızını o istemediği halde evlendirdi. Kız da Hz. Peygamber'e geldi. Bunun üzerine Hz. Peygamber aralarını ayırdı., 28

Bir adam gazaya çıktı. Karısı, (bir evde) üst katta, karısının babası alt katta oturuyordu. Ve koca (gazaya giderken) karısının evinden çıkmamasını emretti. Çok geçmeden kadının babası durumdan şikayetçi oldu.. Kadın Hz. Peygamber'e haber gönderip durumu haber verdi ve (babasının yanına gitmek için) izin istedi. Hz. Peygamber de ona haber gönderip - "Allah'tan sakın ve kocana itaat et" dedi. Sonra babası öldü. Kadın tekrar Hz. Peygamber'e haber gönderip izin istedi ve olanı haber verdi. Yine Hz. Peygamber kadına haber yollayarak - "Allah'tan sakın ve kocana itaat et" dedi. Hz. Peygamber çıkıp kadının babasına cenaze namazı kıldı ve kadına - "Allah baban sebebiyle kocana itaat ettiğin için seni bağışladı" dedi, 195

Bir adam, bekâr kızını ona sormadan evlendirdi. Kız Hz. Peygamber'e geldi. O da aralarını ayırdı, 27

Bir adam: - "Yâ Resûlullah! Benim bir câriyem var, ondan azilde bulunuyorum; onun gebe kalmasını istemiyorum. Erkeklerin (bir kadından) istediği şeyi de istiyorum. Yahudiler ise azlin, "ve'd-i hafî" (bir nevi, çocuğun gizlice diri diri gömülmesi) olduğunu söylüyorlar." dedi. Hz. Peygamber (s.a.): - "Yahudiler yalan söylemiş. Eğer Allah onun yaratılmasını dilemişse, sen onu geri çeviremezsin." buyurdu, 224

Bir genç kız Hz. Aîşe'nin yanına girerek: - "Babam, itibârını benimle yükseltmek için, gönlüm olmadığı halde, beni kardeşinin oğluna verdi" dedi. Hz. Aîşe: - "Hz. Peygamber (a.s.) gelene kadar otur" dedi. Hz. Peygamber, gelince kız ona durumu haber verdi. Hz. Peygamber babasına adam göndererek çağırdı ve evlenme işini kıza bıraktı. Bunun üzerine kız: - "Ey Allah'ın Resûlü! Ben şimdi, babamın yaptığına izin verdim. Esasen, ben bu meselede babalarının kadınlara (icbar) yetkisi olup olmadığını öğrenmek istedim!" dedi, 25

Bir gün, Hz. Ömer cuma hutbesi verdi ve hutbede şöyle söyledi: - "Sakın kadınların mehirlerini arttırmayın, zira bu, eğer dünya için bir şeref, ahiret için de bir takva olsaydı buna en çok

Resûlullah layık idi. Halbuki O, kadınlarından veya kızlarından hiç birine oniki okiyyeden fazla mehir takdim etmemiştir, 117

Bir kadın kızını, rızasını alarak evlendirdi. Vefîleri bu hususta münakaşa edip meseleyi Hz. Aliye götürdüler. Hz. Ali de o kızın nikâhını onayladı, 70

Bir kadını, ensârdan bir erkekle evlendirmiştik. Resûlullah: - "Ey Aîşe! Eğlenceniz yok mu? Zira ensar eğlenceyi sever!" buyurdular, 253

Birinizin hanımı camiye gitmek için kendisinden izin isterse ona engel olmasın" buyurmuştur, 186

Biz Resûlullah devrinde Kur'an inerken azil yapıyorduk. 219

Dul kadın kendi hakkında vefîsinden daha çok hak sahibidir, 40

Dul kadın kendisi hakkında vefîsinden daha çok hak sahibidir. Bekâr kızın emrini (görüşünü) de babası ister, 34

Dul kadın kendisi hakkında vefîsinden daha çok hak sahibidir. Bekâr kızın iznini de babası ister. İzni de susmasıdır., 34

Dul kadın kendisiyle istişâre edilmeden nikâhlanamaz, bâkire de izni sorulmadan nikâhlanamaz" buyurmuşlardı. Ashabı sordu: - "Ey Allah'ın Resûlü! Onun izni nasıl olur?" - "Sükut etmesiyle!" dedi, 29

Dul, kendi hakkında vefîsinden daha çok hak sahibidir, 29, 33, 38, 63, 66

Dul, kendi hakkında vefîsinden daha çok hak sahibidir. Bâkirenin kendisini ilgilendiren konuda (nikâh) izni alınır. Onun izni susmasıdır. 29, 33, 63, 66

Ebû Süfyan'ın karısı Hind, (bir gün gelerek) şöyle dedi: - "Ey Allah'ın Resûlü! Ebû Süfyan cimri bir adamdır. Bana ve çocuğuma yetecek miktarda (nafaka) vermiyor. Onun haberi olmadan malından almamda bir günah var mı?". Hz. Peygamber: - "Örfe göre sana ve çocuğuna kifâyet edecek miktarda al" buyurdular, 144

Eğer ben herhangi bir kimseye, herhangi bir kimsenin secde etmesini emretmiş olsaydım kadına, kocasına secde etmesini emrederdim. Ve eğer bir erkek karısına kırmızı bir dağdan siyah bir dağa ve siyah bir dağdan kırmızı bir dağa taş taşımalarını emretseydi, kadının görevi ve uygun olan hareketi bu işi yapmaktır, 156

Eğer bir adam bir kadına avuç dolusu kadar yiyeceği mehir olarak verirse

kadın ona helâl olur", 125

Eğer bir adam bir kadınla avuç dolusu kadar yemekle evlenirse bu mehir olur., 125

Eğer velîler ihtilâf ederlerse, velîsi olmayanın velîsi sultandır, 69, 70

el-Hasen el-Basrî "Kadınların kocalarıyla evlenmelerine engel olmayın" âyetinin tefsirini yaparken şöyle demiştir: "Bana Ma'kûl İbn Yesâr -Bu âyet zâten onun hakkında inmişti- şöyle dedi: - "Ben (ismi Cumeyl bintu Yesâr olan) bir kızkardeşimi bir adamla evlendirdim. Bu adam kızkardeşimi boşadı. İddeti tamam olunca da gelip benden istedi. Ben de ona: - "Seni (vaktiyle) kızkardeşimle evlendirmiş, onu sana bir aile yapmış ve sana ikrâm etmiştim. Fakat sen bunlara karşı kardeşimi boşadın. Sonra da gelip onu tekrar istiyorsun. Hayır vallâhi, (kardeşim) sana ebediyen dönmeyecek!" dedim. Fakat bu adam (iyi) bir kimse idi. (Kızkardeşim olan) kadın da ona dönmek istiyordu. İşte bunun üzerine Allah şu "(Kadınları boşadığınızda, şer'î bekleme süresi sona erince aralarında örfe uygun iyilik ölçüleri içinde anlaştıkları takdirde kocaları ile evlenmelerine) engel olmayın." (2/Bakara: 232) âyetini indirdi. Bunun üzerine ben: - "Yâ Resûlullah! Şimdi yerine getiririm" dedim. Râvî: - "(Resûlullah'ın emri üzerine) kızkardeşini (eski) kocasıyla evlendirdi" dedi, 51

En ziyade yerine getirilmesi gereken şartlar fercleri kendisiyle helal kıldığınız şartlardır, 4

Evlendin mi Ey Câbir!, 2, 156

"Ey Allah'ın Resûlü! Bizden herbiri üzerinde, zevcesinin hakkı nedir?" diye sordum. - "Kendin yiyince ona da yedirmen, giydiğin zaman ona da giydirmen, yüzüne vurmadan, onu kötülememen, ev hariç onu terketmemen" diye cevap verdi, 143

Hz. Peygamber "Evlenmeleri hakkında kadınların görüşlerini alınız" buyurdu. Resûlullah'a - "Bâkire utanır, sükût eder" dendi. Resûlullah da: - "Kızın sükût etmesi, izin vermesidir" buyurdu, 31

Hangi kadın kendini velîsinin izni olmaksızın evlendirirse, onun nikâhı bâtıldır, 67, 70, 71, 73

Hansâ'yı babası, (iznini almadan) evlendirmişti. Halbuki Hansâ dul idi ve

bu evliliği istemedi. Resûlullah'a gitti (ve şikâyetinde bulundu). Resûlullah da onun nikâhını red ve iptal etti, 41

Has'am kabilesinden bir kadın Hz. Peygamber'e gelerek şöyle dedi: "Ya Resûlullah! Bana kocanın kadın üzerindeki hakkını haber ver, çünkü ben dul bir kadını. Eğer o hakları yerine getirmeye muktedir olursam evlenirim, yoksa dul olarak otururum". Bunun üzerine Hz. Peygamber: - "Kocanın kadın üzerindeki hakkı, kocası onu arzuladığında kendisi bineğin eğerinde bile olsa ona engel olmaması, onun izni olmaksızın nafile oruç tutmamasıdır. Eğer tutarsa aç ve susuz kalmış olur ve bu (orucu) kabul edilmez. Evinden ancak kocasının izniyle çıkabilir. Eğer çıkarsa gökteki melekler, rahmet melekleri ve azab melekleri geri dönünceye kadar ona lânet eder" buyurdu. Bunun üzerine kadın: - "Şüphesiz ebedî olarak evlenmeyeceğim" dedi, 183

Hz. Ömer ordu komutanlarına karısından uzakta bulunan kişilerin ya eşlerine nafaka göndermelerini veya boşamalarını ve hapsedtikleri kadınların nafakalarını da göndermelerini yazmıştır, 177, 207

Hz. Aişe'ye: "Resûlullah'ın hanımlarına verdiği mehir ne idi?" diye sordum. Şu cevabı verdi: - "Oniki okiyye (bir okiyye kırk dirhem ağırlıktır) ve bir neşş (bir neşş yirmi dirhem ağırlık) idi. Neşş nedir biliyor musunuz? Yarım okiyyedir. Bunun tamamı beş yüz dirhem eder.", 112

Hz. Fatıma evlendiği zaman Hz. Peygamber dahili işlerin (evişlerinin) Fatıma'da, harici işlerin de Ali'de olmasına hükmetmiştir, 155

Hz. Peygamber (a.s.) Ali'nin Fatıma ile zıfafını Fatıma'ya birşey verinceye kadar engellemişti. Ali: - "Benim verecek birşeyim yok!" dedi. Hz. Peygamber: - "Ona zırhını ver!" buyurdu. Hz. Ali (bu maksadla) zırhını verdi, sonra da gerdeğe girdi", 106, 129

Hz. Peygamber kadının, halası veya teyzesi üzerine nikâhlanmasını yasakladı, 20

Hz. Peygamber bana: - "Bâkire ile mi, dulla mı evlendin?" diye sormuştu. Ben "dul biriyle" dedim. - "Niye bâkire ile değil, o seninle sen de onunla şakalaşırdınız" buyurdu. Ben: - "Ey Allah'ın Resûlü, babam vefat etti. Bir

çok kızkardeşim var, hepsi de küçük. Onlarla aynı yaşta, onların terbiyeleriyle meşgul olamayacak, onlara bakamayacak çok genç biriyle evlenmeyi uygun bulmadım. Bu sebeple onlara bakıp terbiyelerini yapacak bir dulla evlendim" dedim. O da; قال فذلك - "Öyle olsun!" buyurdu, 157

Hiz. Peygamber, benim hücremde ve normal olarak bana uğramakta olduğu günde vefat ettiler. Ayrıca Azîz ve Celîl olan Allah onun rûh-u şerifelerini kabzettiğı vakit, mübarek başları ciğerimle boğazım arasında (göğsümde) (yaslanmış vaziyette) idi. Tükrüğü de tükrüğüme karışmıştı. (Hz. Peygamber'in hastalığı sırasında birara, kardeşim) Abdurrahman İbn Ebî Bekir içeri girdi, elinde bir misvak vardı, dişlerini misvaklıyordu. Resûlullah o misvağa baktı. - "Ver o misvağı bana!" dedim. O da verdi. Dişlerimle kemirip yonttum ve ucunu geverek (yumuşatıp) Hz. Peygamber'e uzattım. Resûlullah, başı göğsüme yaslı vaziyette onunla dişlerini misvakladı, 256

Hiz. Peygamber: - "... Alâiki ödeyin." demiş - "Alâik nedir Ya Resulullah?" denince - "Üzerinde ailelerin anlaştığı herhangi bir şey" buyurmuştur, 134

Hiz. Peygamber: - "Bakmakla yükümlü olduğun kimselerden başla!" buyurur. Birisi: - "Kime bakmakla yükümlüyüm, Ya Resûlullah!" diye sorar. Hiz. Peygamber de:- "Karın sana: "Beni doyur! Yoksa boşal!" der. Kölen: - "Beni doyur ve çalıştır!" der. Oğlun: "Beni doyur! Beni kime terk ediyorsun!" der, buyurur, 207

"Hayır, kadın ancak kendi nafakasından (tasadduk eder), sevap da karı ile kocası arasında ortaktır. Kadının kocasının malından sadaka vermesi, ancak onun izniyle helâl olur", 240

Hiz. Peygamber "Kadınları geceleyin mescidlere çıkmaktan menetmeyin" buyurdular. Bunun üzerine Abdullah b. Ömer'in bir oğlu: - "Biz onlara çıksınlar da bunu fitne ve fesada vesile ittihaz etsinler diye müsaade edemeyiz!.." dedi. İbn Ömer bu sözden dolayı oğlunu azarladı ve: - "Ben Resûlullah buyurdu diyorum; Sen hâlâ biz onlara müsaade edemeyiz diyorsun!" dedi, 189

Hiz. Peygamber'e bir kadın gelip şöyle sordu: "-Ya Resûlullah! Kocanın karısı üzerindeki hakkı nedir?" Hiz. Peygamber, şöyle cevap verdi: -

"Kocanın kadın üzerindeki hakkı, kocası onu arzuladığında kendisi bineğin eğerinde bile olsa ona engel olmaması, kocasından izinsiz evinden birşey vermemesidir. Eğer bunu yaparsa, sevabı kocasına günahı kendisine kalır. Kocasının izni olmadan nafile oruç tutmamasıdır. Eğer tutarsa günaha girer, sevap verilmez. Evinden ancak kocasının izniyle çıkabilir. Eğer çıkarsa rahmet melekleri ve azab melekleri tevbe edinceye veya geri dönünceye kadar ona lânet eder". Hiz. Peygamber'e: - "Koca zâlim olsa bile mi?" denildi. Resûlullah: - "Zalim olsa bile" dedi, 184

İbnu Mes'ud'dan rivâyet edildiğine göre; "Ona bir kadınla evlenip mehrini tesbit etmeden ve onunla gerdeğe girmeden ölen bir adam hakkında soruldu. İbn Mes'ud şöyle cevap verdi: "O kadına kendi seviyesindeki kadınların mehri kadar bir mehir alma hakkı vardır, ne eksik ne de fazla, hakkında vefat iddeti lazım gelir ve miras'a da iştirak eder." Bunun üzerine Ma'kıl İbnu Sinan el-Eşcaî kalkarak: - "Resûlullah bizim aşiretin kadını Vâşık'ın kızı Berva' hakkında da, senin verdiğin hükmün aynısını verdi!" dedi ve (bu açıklamayla) İbn Mesud ferahladı, 98

İbnu Mes'ud'un anlattığına göre "Ona, kocası ölen bir kadından soruldu, kocası ona mehir tesbit etmemiş, henüz kendisiyle gerdek de yapmamıştı. Kadına şu cevabı verdi: - "Kadın mehrin tamamını alır (ne eksik, ne fazla), iddet bekler ve miras'a da iştirak eder." Ma'kıl b. Sinan söz alarak dedi ki: - "Resûlullah'ı işittim, Berva' bt. Vâşık için aynı hükmü vermişti." Bu açıklamaya İbn Mesud sevindi, 100

"İyi bak, demirden bir yüzük de mi yok, 90, 126, 136

Kadın izin almaksızın kocasının kazancından infak ederse, ona kocasının ecrinin yarısı vardır, 239

Kadın, kadının nikâhını kıyamaz. Kadın kendi nefsinin nikâhını da kıyamaz. Ancak, zâniye kadın, kendi kendinin nikâhını kıyan kadındır, 56

Kadın, kadının nikâhını kıyamaz. Kadın kendi nikâhını da kıyamaz, 73, 74

Kadın, kadının nikâhını kıyamaz. Kadın kendi nikâhını da kıyamaz. Ancak, zâniye kadın, kendi kendinin nikâhını kıyan kadındır, 73

Kadının ancak kocasının izniyle bağış

yapması câizdir 229
 Kadının dünürlüğünün külfetsiz olması ve
 mehrinin azlığı, onun uğurlu
 oluşundandır, 113
 Kadınlar hakkında Allah'tan korkunuz,
 çünkü siz onları Allah'ın emâneti olarak
 aldınız ve Allah'ın kelimesiyle
 namuslarını helâl edindiniz. Dolayısıyla
 onların rızkı ve uygun şekilde giyimleri
 size âittir" buyurmuştur, 11, 171
 Kadınlara hayırhah olun, 247
 Kadınları ancak velîleri evlendirir ve ancak
 denkleriyle evlenirler. 10 dirhemden
 daha aşağı mehir de yoktur, 128, 130
 Kadınların en bereketlisi külfet
 bakımından en kolay olanıdır, 114
 Kadınların en bereketlisi mehir olarak en
 kolay olanıdır, 115
 Kadınların mehirlerinde aşırı gitmeyiniz,
 119, 120
 Kalem üç kişiden kaldırılmıştır... Bülûge
 erinceye kadar küçüktür..., 37
 Karının senin üzerinde hakkı vardır, 218
 Karısına infak edecek şeyi bulamayan
 adam hakkında Hz. Peygamber: -
 "Araları ayrılır!" buyurmuştur, 207
 Kazancınızdan yedikleriniz en güzeldir.
 Ve muhakkak ki çocuklarınız
 kazancınızındandır, 93
 Kendilerini bir delil olmadan evlendiren
 kadınlar fahişelerdir, 77
 Kendin yiyince ona da yedirmen, giydiğin
 zaman ona da giydirmen, 143, 168
 Kim mehir olarak bir avuç kavut veya
 hurma verirse kadını kendine helâl
 kılmış olur, 124
 Kızları hakkında kadınlarla istişâre edin
 (danışın), 39
 Koca karısını yatağına çağırır da kadın
 gelmekten çekinir ve koca da kızgın
 gecelerse melekler sabaha kadar onu
 lânetler, 180
 Koca, kadının ismetine (nikâhına)
 sahipse, kadının kendi malında
 tasarrufu câiz olmaz, 227
 Kur'an'dan bildiklerin(i) öğretmen)
 mukabilinde kadını sana temlik ettim
 (kadını sana verdim), 6, 7, 9
 Kur'an'dan bildiklerin(i) öğretmen)
 mukabilinde seni onunla evlendirdim, 6,
 9, 10
 Kureyş kadınları, deveye binen kadınların
 en hayırlılarıdır, 254
 Mehir 10 dirhemden daha az olmaz", 127,
 131
 Meymûne Resûlullah aleyhissalatu
 vesselam'dan izin almadan bir cariye
 azad etti. Resûlullah'ın onunla kalma

günü gelip, beraber oldukları zaman: -
 "Ey Allah'ın Resûlü, câriyemi azad
 ettim, farkettiler mi?" dedi. - "(Sahi mi
 söylüyorsun), bunu yaptın mı?" dedi. O:
 "Evet" deyince: - "Keşke onu dayılarına
 verseydin, senin için daha hayırlı
 olacaktı!" buyurdular, 233
 Mü'minler arasında îmanca en kâmil
 olanı, ahlakça en güzel olanıdır, en
 hayırlınız da kadınlarını (ailesine)
 hayırlı olandır, 247
 Nikâh ancak velî ile olur, 59, 60
 Nikâhı ilan edin, 82
 Nikâhı ilân edin, onu mescidlerde yapın.
 (Nikah) da def de çalın, 79
 Nikâhın en bereketlisi külfet olarak en
 kolay olanıdır, 116
 O: - "Ya Resûlullah! Bekâr kız utanır!"
 demiş, Hz. Peygamber de: - "Onun razı
 (olduğunun alâmeti) susmasıdır"
 buyurmuştur, 31
 Ömer İbn el-Hattab: - "Kadınların
 mehirlerinde aşırı gitmeyiniz." dedi. Bir
 kadın: - "Ey Ömer senin buna hakkın
 yok. Zîrâ Allah Teâlâ "Mehir olarak
 yüklerle altın vermiş olsanız bile." -
 Abdullah İbn Mes'ud'un kraatinde
 böyledir- ondan birşey almanız size
 helâl değildir" buyuruyor." dedi. Ömer: -
 "Bir kadın Ömer'le hasımlaştı ve onu
 mağlub etti" dedi, 119
 Ömer İbni Hattab şehri kontrol için çıktığı
 gezintilerin birinde bir kadının şöyle
 dediğini işitir: - "Bu gece uzadı -Ve yüzü
 karardı. -Öyle uzadı ki, gece bana.., -Bir
 dostum, yarım yok oynasacağım..."
 Bunun üzerine Ömer Hafsa'nın yanına
 girer ve ona: - "Ey kızcağızım! Bir kadın
 ne kadar süre kocasızlığa tahammül
 edebilir?" deyince, Hafsa, - "Beş yahut
 altı ay" der, 218
 Onların rızıkları ve giyimleri maruf bir
 şekilde sizin (yani kocalarının)
 üzerinizdir, 143, 173, 176
 Onların sizin üzerinizdeki hakkı ma'ruf bir
 şekilde yiyecek ve giyeceklerini temin
 etmenizdir, 149
 (Onların sizdeki hakları) yedirme ve
 giydirme hususunda iyi
 davranmanızdır., 151
 10 dirhemden daha az olan hırsızlık için el
 kesilmez. Mehir de 10 dirhemden daha
 az olmaz, 128
 Örfе göre sana ve çocuğuna kifâyet
 edecek miktarda al, 144, 149, 150, 151,
 168, 212, 213, 237
 Öyle olsun. Kadın ya dini ya malı ya
 güzelliği için alınır. Sen dindarını

almaya bak. Ellerin topraklansın (Bereket göresin)", 157

Peygamber aramızda iken (kadınlara verdiğimiz) mehirimiz on okiyye idi.", 113

Ramazan Bayramı günü Hz. Peygamber kalkarak namaz kıldı ve hutbeden önce namazla işe başladı. Sonra cemaate hutbe okudu. Bitirince minberden indi. Ve kadınların yanına gelerek, onlara va'z-u nasihatla bulundu. Kendisi Bilal'in eline dayanıyordu. Bilal ise elbisesini yaymıştı. Kadınlar (onun içine) sadaka atıyorlardı., 231

Resûlullah (bir gün) bana (kendisi mescidde iken) - "Humre'yi (üzerinde secde etmeye mahsus küçük bir seccâde) bana getiriver!" buyurdular. - "Hayızlıyım" diye cevap verdim. - "Senin hayzın elinde değil ki!" dediler, 257

Resûlullah buyurdular ki: - "Eğer kadın, evin yiyeceğinden zarar vermeyecek şekilde infak ederse, kadın infak ettiği için, erkek de kazandığı için sevaba kavuşurlar. Malı koruyan bekçisinin (vekilharc) de aynı şekilde sevabı vardır. Bunlardan birinin sevabı diğerinin sevabından hiçbir şey noksanlaştırmaz, 238

Resûlullah hür kadına izni olmaksızın azil yapmaktan nehyetmiştir, 221, 222

Resûlullah, bana: - "Ben senin bana kızdığın ve benden razı olduğun zamanları biliyorum" buyurdular. Ben: - "Bunu nereden anlıyorsunuz?" diye sordum. - "Benden razı oldun mu bana: - "Hayır! Muhammed'in Rabbine yemin olsun" diyorsun. Bana öfkeli olunca: - "Hayır! İbrahim'in Rabbine yemin olsun!" diyorsun" dedi. Ben: - "Doğru, ey Allah'ın Resûlü, ben sadece senin adını terkederim?" (sevgin yüreğimdedir) dedim, 256

Resûlullah: - "Hangi kadın, velîsinin izni olmaksızın nikâhlanırsa onun nikâhı bâtıldır (geçersizdir)" buyurdular ve bunu üç kere tekrar ettiler. (Devamla:) - "Eğer kocası zıfâf yaptıysa, meşrû (helâl) ilişkiden dolayı kadına mehir vermek gerekir. Eğer (velîler) ihtilâfa düşerlerse, sultan velîsi olmayanların velîsidir." dediler, 53

Resûlullah'ı - "Kadınlarınız mescidlere gitmek için sizden izin istedikleri zaman onları mescidlerden menetmeyin" buyururken işittim. Bunun üzerine Bilal b. Abdillâh: - "Vallahi biz onları pekala menederiz" dedi. Müteâkiben Abdullah

ona dönerek kendisine öyle çirkin bir sövdü ki onun böyle sövdüğünü hiç işitmemiştim. Abdullah: - "Ben sana Resûlullah'dan hadis haber veriyorum, sen hâlâ "Vallahi biz onları menederiz diyorsun!" dedi, 189

Resûlullah'ın kızı Fatıma bir hizmetçi istemek üzere Resûlullah'a geldi. Hz. Peygamber ona: "Senin için ondan daha hayırlısını haber vereyim mi? Yatağına girince otuzüç kere Sübhanallah, otuzüç kere Elhamdülillah, otuzdört kere Allahuekber dersin...." dedi, 158

Resûlullah'a ailesinin evlendirdiği bir kızdan nikâh hususunda emir (görüş) alınacak mı, alınmayacak mı? diye sordum. Resûlullah: - "Evet, emir alınacak" cevabını verdi. Ben: - "Ama kız utanır!" dedim. Resûlullah: "Susarsa işte bu onun iznidir" dedi, 31

Resûlullah'a babası tarafından kendileri istemediği halde evlendirilen bekâr ve dulun nikâhı iletildi. Resûlullah ikisinin de nikâhını reddetti, 23

Resûlullah'a bir kadın gelerek: - "Ey Allah'ın Resûlü! Sana nefsimi bağışlamaya geldim." dedi. Hz. Peygamber, kadını şöyle bir süzdü sonra baştan aşağı gözden geçirdi ve sonunda (hiçbir şey söylemeden) başını yere eğdi. Kadın, Resûlullah'ın, hakkında hiçbir hükme varamadığını görünce oturdu. Derken ashabından bir adam doğrulup: - "Ey Allah'ın Resûlü! Sizin ona ihtiyacınız yoksa onu bana nikâhlayın!" dedi. Resûlullah: - "Yanında (mehir olarak verecek) bir şeyler var mı?" diye sordu. Adam: - "Vallahi yok ey Allah'ın Resûlü!" deyince: - "Ailene git, birşeyler bulabilecek misin, bir bak!" dedi. Adam gitti ve az sonra geri geldi: - "Hayır, vallahi ey Allah'ın Resûlü hiçbir şey bulamadım!" dedi. Resûlullah tekrar: - "İyi bak, demirden bir yüzük de mi yok!" buyurdu. Adam tekrar gidip yine geri geldi ve: - "Hayır! Vallâhi ya Resûlullah, demirden bir yüzük bile yok! Ancak işte şu îzârım var, yarısı onun olsun" dedi. Sehl'in dediğine göre:"Adamın ridâsı da yoktu". Hz. Peygamber: - "İzârın ne işe yarar? Önu sen giyecek olsan onun üzerinde bir şey olmayacak, şâyet o giyecek olsa senin üzerinde bir şey kalmayacak!" dedi. Bunun üzerine adam oturdu. Bir süre sonra kalktı ve gitti. Resûlullah onun gittiğini görünce,

